

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 54.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

54. KÖTET

CIKKEK ÉS KARCOLATOK

IV.

1878—1879

1968

MIKSZÁTH KÁLMÁN

CIKKEK ÉS KARCOLATOK

IV.
1878—1879

1968

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektor:
DOLMÁNYOS ISTVÁN

© *Akadémiai Kiadó, 1968*

A kötéstervezés Caillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Pásztor József Műszaki felelős: Fülöp Antal

A kézirat beérkezett: 1967. IX. 13.

Példányszám: 3000. Terjedelem: 31¹/₂ (A/B) ív, + 6 db. melléklet
67.84400 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

1878

BUDAPESTI NAPILAP

TÁR C Á K

A DUNA

Mikor a Duna megharagszik, . . . nem ismerünk rá öreg, szelíd arcára. Mintha kicserélnék a csendes, jámbor folyamot, mely türelmesen hordozza hátán a béke műveit, a zakatoló hajókat és az idomtalan széles talpakat, melyek mély barázdákat szelnek sima ezüst lapján.

Pajkosan játszik nyarankint a napsugárral, s úgy megcsillog ott ahova annak a mosolya ér, hogy szinte nehéz megtalálni, mi fényesebb hát, az ő hullámozó kacér fodrai-e, vagy a napsugarak?

Kedves fejedelmi folyam; enyelgő, szelíd, engedelmes; zúgása nincs, csak méla mormogása, titkos regéket suttagó, érthetlenségű szókkal, ki tudja miről?

Az ősidőkről vagy talán a mélyébe temetett örök titkokról?

. . . Miként állt valaha jegén a negyvenezer dalia, kiknek amint átfagyott keze, lába, egyszerre melegegett fel szívök s egyszerre kiáltá ajkuk mennydörgés gyanánt az igazságos király nevét.

Nem-e a jó folyam súgta nekik e gondolatot? . . .

Vagy más rege perdül le morgásában? Ezer évnél idősebb rege, a mélyen lent, fenekén, színes kavicsok közt fekvő hármaskirályi koporsóról. Miről álmodik benne az »isten ostora«? Akármiről álmodják, csak ne a »valóságról«!

Milyen kár, hogy a Duna mormogását nem érti senki. Pedig hozzánk beszél, amint megcsapkodja habjaival a Lánchíd óriás oszlopaival, a rakpartok vörös márványát, a tündér Margitsziget lehajló bokrait, zöld pászitját, és bizonyos rejtélyes zsongás támad, melybe a habok locsogása édes, andalító harmóniába foly.

Milyen kár, hogy nem értjük ilyenkor, midőn *enyeleg* velünk.

De bezzeg megértjük, ha *haragszik*.

Tengerré dagad dühében; haragos zöldes színű piszkos ruhát ölt, s tornyokat hány fel zajongva. Kivetkőzik magából, szétrepeшти keble kérgét s jégpáncéla óriás darabjait örült haraggal dobálja a partokra. Szilaj csörtetéssel bömbölve fut végig, mint a megőrült vadállat, mely összetép mindent, mi útjában áll. Mintha a szenvedély, bosszú korbácsolta volna föl, kegyetlen és iszonyú fúriává lesz, zúz, rombol, öl mindent: fel-dúlja fészket, összetépi láncait, melyeket az emberek vertek reá.

És az emberek azt mondják remegve: »a Duna járja a szokott *farsangi táncát*.«

És azután borzadva gondolnak rá, hogy ki nyugszik lent, fenekén, színes kavicsok közt a hármas királyi koporsóban.

Az isten ostroma.

Hátha megelégette népe *gyávaságát*? Hátha az ő hatalmas balkeze csapkod ki haragos Dunának lázas örületében?

*

Szó ami szó, hanem a Duna nem tréfál.

Az évről évre megújuló félelmek, a sok költség, amit okoz s a szakemberek megbízhatlansága, akik azt mondják a Dunáról, hogy nem veszélyes, persze akkor, midőn csakugyan nem veszélyes, gondolkozóba ejthették volna a magisztrátust, mely *Révy* véleménye fölött vállat vonítva, egyszerűen napirendre tért.

Ilyenkor aztán persze eszébe jut az egyszeri tót, aki valahol a *Fekete erdőben* járván, hol a Duna fakad, megnézte a híres folyam eredetét. A mindinkább vékonyodó erecske elvezette a helyre, egy parányi forráshoz, melyből vígan, de vékonyan csurgott ki a tiszta átlátszó víz, hogy óriás útjára induljon. A jámbor atyafi megállt áhítattal; szemének nem hitt eleinte; aztán hirtelen lekapván széles kalapját, dévajul szorítá oda a bugyogó érre, hogy azt kifolyásában egy negyedórára megakadályozza, jól esvén lelkének eme nagy horderejű kópéság, mert elképzelte, hogy hát *mekkora csodálkozás lesz ebből, majd teszem azt Budapesten, ha a Duna ott megszűnik folyni egy negyedóráig*.

... A nemes magisztrátus bezzeg szeretné most, ha az a tót ott tartaná a széles kalapját egy ideig.

PETŐFI ÉS SZÜLEI

Az öreg Vahot Imre bácsi beszéli a következő történetet; az ő lelke rajta, ha nem egészen úgy történt.

Ritkán szól már az öreg, fukar a beszéddel, csak néhanéha teszi bőbeszédűvé egy-egy kötekedő szó; azt is megbánja másnap, mert hát ne tudja azt meg ez a mai dibdáb nemzedék, amit ő tud; ami most már neki az egyedüli tudománya, amit oda nem adhat ingyen senki fiának, mert hát miről tartson ő aztán Petőfi-felolvasásokat, ha az ő rejtett adatait napvilágra hozza.

De ha aztán előhaladt az éj, vidám borospohár járja, s az öreg Imre bácsiba beleköt valaki, hogy talán csak úgy a levegőbe beszél, nem is ösmerte Petőfit, előttünk, laikusok előtt henege csak, már akkor ő sem állhatja meg, hogy át ne menjen a saját védelmezésébe.

— Micsoda? Hogy én, én ne ösmertem volna Petőfit? Hiszen úgy szerettem, mint a saját tulajdon fiamat. Én neveltem fel a nemzetnek. Az én érdemem az.

Büszkén üt mellére, s szinte érezni látszik, hogy abból a tengernyi dicsőségből, amit a nagy költő lantja árasztott a nemzetre, őt illeti a legnagyobb rész.

— Aztán hogy ismerkedett meg vele, Imre bácsi?

— A »Pesti Divatlap«-ot szerkesztettem akkoriban. Vörösmarty Miska egyszer megállított az utcán, s azt mondja, hogy ha jó segédre lenne szükségem, ajánlana egyet, egy Petrovics Sándor nevezetűt. Készséggel fogadtam ajánlatát, s a kapott adressz nyomán azonnal megírtam a meghívólevelet, 60 pengő forintot ígérve neki havonkint.

Mintegy két hét múlva egy borzas hajú, kopott öltözetű fiatalember toppant be lakásomra. (Az Órszágu-ton laktam akkor.) Modora hetyke, hangja nyers volt.

— Megjöttem, uram — mondá.

— Kicsoda ön?

— Petrovics Sándor — felelte olyan önérzetes hangon, mint ahogy ma felelhetné.

— Ah, ön az? Hozta isten, öcsém.

Első dolgom volt felöltöztetni Petőfit. Még aznap elvittem Gáspár akkori híres szabó üzletébe, és ott turi süveget, atillát és egy finom magyar nadrágot vásároltam neki.

Olyan szép legény lett az én Sándoromból, mintha csak kicserélték volna: szinte gyönyörködtem benne.

— Még csak egy téli köpenyegre volna szüksége, öcsém — mondtam neki úgy két-három hét múlva.

— Meglehet — szolt Sándor kurtán, mert általában igen röviden és szárazon beszélt mindenkivel.

— Én tudok egy módot. Megveszem öntől azt a hosszú költeményt, amit tegnap fejezett be, a »János vitéz«-t.

— Az bizony nagyon jó lesz — felelte Sándor látható örömmel.

— Adok érte száz forintot. Elég lesz?

— Elég.

— És kifizetem azonnal.

Egy százast vettem ki tárcámból s átnyújtottam neki, kéjjel legeltetve szemeimet felderült arcán. Jól esett, hogy segíthettem rajta, mert már akkor éreztem, hogy valaha a fejünkre fog nőni. Mert felösmerem én a talentumot, akár-milyen mélyen szunnyad is valakiben.

Bármennyire meg voltam is azonban győződve láng-elméjében, mindig aggódtam felette, hogy a fiú aligha el nem csenevészedik, korhelyé nem lesz, s testi elsatnyulásával lelke is eltörpül; mert Sándor nálam lakott egy kicsiny, de igen szépen bútorozott szobában, mely az irodából nyílt, s alkalmam volt sokszor meggyőződni, hogy következetesen éjjél után jár haza. Azt hittem, inni szeret, s én a mértékletlen embereknek halálos ellensége vagyok.

Ezen gyanításomat megdöbbentőleg igazolta egy a fent leírt jelenet után mintegy két napra bekövetkezett eset.

Sándor az irodai óra után négy forint előleget kért tőlem.

— Hogyan? Ön már elköltötte a száz frt-ot? Öcsém, öcsém, ez nem jól van így — mondtam szemrehányólag.

Sándor szemeinek egy szikrázó villanása volt a következő durva szavainak bevezetése:

— Mi köze önnek ahhoz, hogy elköltöttem-e vagy sem? Az a kérdés, ad-e előleget vagy nem?

Szó nélkül teljesítettem kérését, de mélyen elszomorodva bensőmben. A korhely emberből sohasem lesz semmi, sohasem lehet semmi.

Néhány nap múlva még korán reggel, mielőtt felöltöztem volna, szolgálóm jött be, hogy két kékbeli ember (illetőleg egy ember, meg egy asszony) vár rám az előszobában, bejöhetnek-e?

Tisztességes öregember volt, a nő arcán pedig, kinek feje egy nagy fekete kendővel volt bekötve, szelídség, jóság tükröződött. Szemei mohón tapadtak a szomszéd ajtóra, mely nyitva volt.

— Mi tetszik? — kérdém.

— Mi bizony, ha nem vagyunk alkalmatlanok a tekintetes úrnak, a fiukat keressük itt.

— A fiukat? Sándort?

— Őt.

— Isten hozta, kedves urambátyám és asszonynéném — kiáltám élénken, széket tolván nekik és kezet szorítva az öreggel, ki a szerénység vonakodásával nyújtotta ide a magáét.

— A Sándort éppen most küldtem valahova; nyomban itt lesz.

— Annál jobb — mondá az öreg Petrovics —, legalább alkalmam nyílik megkérdezni a tekintetes úrtól: jól viseli-e magát?

— A legjobban, bátyám. Higgyék meg, én mondom, hogy nagy ember lesz ebből a fiúból.

— Hallod, öreg, mit beszél a tekintetes úr? — szólt bele örömtől csillogó szemekkel Petrovicsné.

Az atya ajkán kételkedő mosoly jelent meg.

— Nem hiszem. Aztán legalább már valami tisztességesebb mestersége lenne a poétaságnál.

— Hallgass te — pironkodék az anya —, nem látod, hogy megsérted a tekintetes urat.

Az öreg csakugyan észrevette magát, s hebegve kezdte módosítani a kifejezését:

— Úgy értem, kérem alássan, hogy hát nem kenyeret szerezni való mesterség ez.

— Dehogynem, bátyám. Most is néhány nap előtt száz forintot kapott tőlem egyetlenegy költeményéért a Sándor.

— Hallod, öreg, hallod? — kiálta kitörő örömmel, lánggra gyúlt arccal a »legszeretettebb anya«. — A tekintetes úr adta neki a száz forintot, amit nekünk küldött, s amivel

bizony nagyot lendített szegény állapotunkon, s te még nem átalottad a saját gyerekekről föltenni, hogy *talán bizony valami rossz úton jutott hozzá.*

— Tehát önöknek küldte a száz forintot — kiálték fel —, s én őt gyanúsítottam! Oh, a derék fiú! . . .

Be nem végezhettem. Sándor e pillanatban lépett a szobába, szülői nyakába ugrott s némán csüggött az örömtől könnyező nyakán, »mint a gyümölcs a fán«.

†

»MOHÁCI BÁCI«

[I.]

Most aztán egészen elhagyta az étvágya: meghalt. Elvesztettük benne az ország legnagyobb étű, legnyomatékosabb emberét és a magyar konyhák eleven reklámját. Oly helyet foglalt ő el, amit pótolni, betölteni nem fog tudni utána senki. Legyen neki könnyű a föld, s legyen ő is könnyű a földnek!

Az öreg Mohácsi bácsi egyik genre-alakja volt a fővárosnak, kit a régi magyar élet bőkezűsége és az úri passziók eredeti szeszélye szült és idomított olyanná, amilyen volt. Ismeri majdnem az egész ország és mosolyog, valahányszor a nevét hallja. Még most is, mikor azt hallja, hogy meghalt.

Pedig hát nem volt valami élces ember, mint megboldogult Gazsi bátyánk, sem olyan zsandár-félő, megbillentett elme, mint Sasku Károly, még kevésbé annyi tréfa előidézője, mint Józsa Gyuri, csupán kövér és eredeti ember volt.

Akik sokat megfordultak a Váci utcai »Korona«-kávéházban, vagy nyáron a császárfürdői platánok alatt, azok mindennap láthaták az öreget: mintha egy vasos petrency mozdulna, lassan görgött végig ott a termen, itt a kavicsos sétányon, vastag botjával döfködve a talajt két lépéssel előbbre, mintha azt jelezné előre az anyaföld ropogó bordáinak, hogy: ő jön. Egy hosszú, kopott, zöldbe játszó fekete atillát ért azon tiszteletteljes hivatás: évek óta fedve tartani s díszíteni a legnagyobb testet; nagy kár, hogy ez az atilla

elkísérte a koporsóba is, s nem maradt itt ámulatot gerjeszteni az utókor szülöttjei előtt, mint ahogy nekünk maradtak meg a nehéz dárdák, mázsás pécélok és buzogányok biztos argentumnak arra nézve, hogy itt valaha óriások éltek. Még a hatvanas évek elején csináltatta az öreg ezt a hú jószágot egy »hatalmasan beütött éjszaka« után, s télen-nyáron viselte egyaránt, »nyáron a meleg ellen, télen is a meleg ellen«, mint mondani szokta. Egyetlen volt, aki sohasem fázott, s meglegedett a saját teste melegével, fumigálva azt a sivár tudományos bizonyosságot, hogy mi itt a mérsékelt éghajlat alatt vagyunk: őneki forró volt az.

Az atilla készülhetett vagy kilenc rófból, s az öreg dicsekedett is sokszor nagy terjedelmével és jó posztójával, mely olyan vitézül dacolt az idővel: mindössze egyszer kellett megfejeltetni az ujjait, fekete selyem-bársonnyal; aminthogy a legutóbbi időben e bársony volt az egyedüli dísz, meg a dohányzacskónak a zsebből kikandikáló cifra sallangja.

De legkülönösebb volt mégis a »Mohácsi bácsi« magyar nadrágjának alsó folytatása, két darab úgynevezett csizma, melybe — mint ő selypítve bizonygatá —: »egy pozoni mérő kölesz« játszva belefért valaha; mert t. i. úgy állt a dolog, hogy a régi, tisztességes hosszúságú szár egyre fogyott a sok fejeltetés folytán, míg a legvégén a tulajdonképpeni láb-hüvelynek csak olyan tiszteletbeli keretévé vált, mint a virágtáblák szubtilis dísz-rácsa.

Különben Mohácsi bácsi is azt tartotta, hogy nem a ruha teszi az embert, és igaza volt. Örökké a hasának élt, és ebben is igaza volt. Ez volt egyedüli életcélja, mely napról napra, egyik jóllakástól a másikig lelkesítette s feszült érdeklésben tartotta lelkületét. És ki mondja, hogy nem híven teljesítette életcélját?

S azon a téren, amit elfoglalt, örökké hazafias, örökké magyar maradt. Az ételek közt, bár különböző csáboknak volt nem egyszer kitéve, élte fogytáig a töltött káposztát és a túrós csuszát becsülte legtöbbre, s oly ékes szószólója volt mind a kettőnek, mint senki más semmi másnak.

Nagy tokájú sápadt arcát az öröm tüze világította meg, valahányszor megmagyarázhatta kevély fensőséggel a tudatlan laikusoknak, hogy kell »igazi« töltött káposztát főzni?

— Egy szor füle, egy szor orja, egy szor kövérje, egy szor töltelék, megeszt egy szor füle, egy szor orja, egy szor kövérje, egy szor töltelék.

*

Ha semmi egyebe nem is, de egy-két csinos tajtékipipája mindig volt az öregnek, miket ismerőseitől kapott prezentbe. Ezeket nagyra becsülte, s úgy fel tudta dicsérni, hogy az ő tulajdonában mindig kétszer akkorára nevelkedék azok értéke.

Évtizedek óta Budán lakott, a Császárfürdő közelében, egyedüli mulatsága lévén naponkint három-négy óra hosszát ott ülni, télen is, a Császárfürdő fűtött folyosóin, a gőzfürdőt használni tóduló idegenek közt keresve megszólítható ismerősöket, akik mosolyogva ismernek reá a jó Mohácsi bácsira, megállnak vele beszélgetni, s ha a beszélgetés gyepelőjét ügyesen olyan irányba tereli a bácsi, meginvitalják ebédre vagy vacsorára.

Sohasem mulasztotta el tehát a Császárfürdőbe átmenni szállásáról még nagy hófuvatagok esetén sem, márpedig ős Budán gyakran befújja az utat a hó, s még fürge lábú legény is csak nagynehezen baktat. Ilyen alkalomkor esett meg az öreg, hogy teljesen besüppedt a hóba, úgyhogy csak a melle látszott ki és a két karja, egyik a bottal, másik a hosszú szárú pipával. Lábaik nem bírván kihúzni, sem ide, sem oda nem mozdulhatott. Angol flegmával fogadta e fátumot, s ott állt mozdulatlanul, türelmesen, mint akinek legjobb rendben van a szénája. Legfeljebb az bántotta, hogy unalomúzóul nem gyűjthetett rá, mert a pipája időközben kialudt, gyufát pedig éppen nem talált. Nem messze azonban egy kis gesztenyét sütő leányka sátra állott, fogta hát magát és egy ott ácsorgó inasgyereket megkért, hozzon a pipájába tüzet. A fiú átvette az »értékes makrát«, kétségkívül valamelyik miniszterünk ajándékát (mert a Mohácsi bácsi barátjai többnyire miniszterek valának), a gonosz fickó azonban látván a pipa gazdájának tehetetlenségét, ahelyett hogy a gesztenyefüstöt tűzhelye felé vinné, ellenkező irányban lábolt el vele.

— Megállj, csavargó — kiált utána keserű humorral az öreg —, vidd el már legalább a zacskót is.

Jó a Bernáth Gazsi éloe is, melyet az öreg azon panasza folytán mondott, hogy:

— A fejem fáj, Gazsi; egészen *elvesztettem az étvégnyamat.*

— Kívánom, öreg, hogy *ne valami szegény ember találja meg.*

*

A potyahajhászat és a nemes kártyajáték volt ama két fundamentum, amelyen az öreg földi javai és megélhetési eszközei gyökereztek. Egyébhez nem értett, de ezt aztán tökélyre vitte emberül. A legutóbbi években, a krach óta mindinkább hanyatlott az ipar, s a bácsira bizony kemény idők jártak. Elszegényedett s maga már csak mint néző vett részt a jelentékenyebb »csaták«-ban, s legfeljebb, mint hajdani fejedelme a kártyának, ügyel-móddal megadóztatta annak mostani jobbágyságait.

Élete alkonyán még egy új lapot fundált ki magának. Újévet, születés- és névnapot ment gratulálni a nagy uraknak. Az új miniszterek első audienciáján ő volt az első jelentkező, aki elmondta az excellenciának, hogy: *»megjósoltam.«* Előtte való nap bizton az ex-minisztereknél járt, akiknek elmondta: *»most már nem lesz szemé belőlünk.«*

Ha nagy úr jött az utcán vele szemben, messziről levette szürke gomba-kalapját s már húsz ölnyiről lógatta oly erővel, mint egy harangot, úgyhogy lehetetlen volt észre nem venni, s mikor átment mellette, egy tízforintost bele nem pottyantani.

A bácsi mosolygott ilyenkor és este ahova »egy halb-szajtlira« betért, magában sokszor eldünnyögte:

»Szeretik Mohácsi bácit . . . nagyon szeretik . . . meg is érdemli.«

*

Epaminondasnak, aki még tréfából sem hazudott, teljes ellentétképpen nagy kedvét lelta fantáziáját nekiereszteni az ideális világnak.

De emellett igen érzékeny kedélye volt.

Elhalt feleségét, a gömbölyű »Netti«-t sokszor emlegette, mint éltek együtt szelíd örömben, boldogságban, regényes,

édes viszályok között. Ezer apró vonást hozott fel az elvesztett paradicsomból, s ilyenkor mindig mélyen elérzékenyült.

Hát még mikor gyermekeire gondolt, akik mind elhaltak. A Lacika feketehimlőben, a pirinyó Aranka torokgyíkban, s a pajkos, nagyszemű Kálmánka befűlt a fürdőkádba vigyázatlanságból.

A bácsi sírt ilyenkor. Könnyei lefolytak hosszú fehér szakállán.

S aki látta az öreg embert, a vén kozákokat sírva, maga is megsajnálta szegényt, amint elvesztett családját kesergi.

De hát aki aztán azt is nagyon jól tudta, hogy a bácsi sohasem volt nősem ember, sohasem volt még csak szerelmi viszonya sem, annál kevésbé Lacikája, Arankája és Kálmánkája, az jóízűt nevetetett azon, hogy annyiszor elmondta életében ezt a komponált históriát, miszerint elyengült emlékezőtehetségével maga is valónak hiszi már.

*

Most már mindennek vége: meghalt és itt hagyta az egész világot. Ismeretes alakja elpusztult a fővárosból, mint annyi másé, s ezentúl csak egy-egy régi élclap hasábjain tűnik talán még szemünkbe, mosolyt fakasztva látása még akkor is.

Halálában is történt valami humoros: a *»Kelet Népe«* értesült róla *legelőször*.

[II.]

A *»Mohácsi bácsi«*, amint már megírtuk, elköltözött az árnyékvilágból, s bizonyára fejtörést okozott az asztalosnak a koporsókészítés. De az öreg mégis kényelmesebben ment most a temetőbe, mint jött onnan egyszer, Hajnik Pál temetésekor. Mohácsi a sokaság közül hátramaradt s mire kiért, csak egy komfortáblit talált már a kapunál, azt is egy kereskedő foglalta le, ki kövérségre vetekedett Mohácival. A kereskedő a kövérek gyaloglási kínjait ismerve, szívesen megszította társával az ülőhelyet, s elhelyezkedtek ketten ahogy

tudtak. Úgy t. i., hogy mind a kettő félig ült benn s egyik lábát mindkettejük a kocsi hágsójára támasztotta, a nyitott ajtót kezükkel tartván. A lassan haladó komfortáblit sok kíváncsi ember nézte, némelyek mind a két oldalról; s ezek el nem tudták képzelni: mint lehet a benn ülő úrnak az egyik lába pantalonba, a másik meg magyar nadrágba bújtatva?

APRÓSÁGOK

1. sz., jan. 1.

Tisza Kálmán Berlinben

Dec. 27. Ma érkeztem meg. Mily zseniális ötlet, finom bók tőlem, hogy ide szálltam a »szentpétervári udvarhoz« címzett szállodába. Itt aztán igazán »otthon« vagyok. Vajon megérti-e e »nyilatkozatot« a »másik« fölséges urunk, a cár, meg Bismarck barátom . . . Hm! . . . De hogy ide nem jött már azóta? Pedig már értesülhetett volna a lapokból, hogy megérkeztem . . . Bizonyosan nem referálta még a Bercikje eddig.

Dec. 28. (sápadtan) Rettenetes, Bismarck még mindig nem jó . . . (lerohan a kapushoz.) Senki sem keresett?

Kapus: Egy lélek sem.

Tisza: Ez rettenetes . . . (dúlt arccal visszatántorog szobájába.)

Mit tegyek? Jókait utánozzam? Ő hozzám ment, s mindjárt meghívta estélyre. De hátha engem meg nem hí? Milyen blamázs lenne!

Dec. 29. Holthelványan ül szobájában s minden hangsabb lépésre fölrebben, óráját percenként türelmetlenül húzva ki zsebéből.

— Milyen gyalázat . . . milyen megalázás . . . még mindig nem jó . . . istenem, istenem . . .

Kocogás az ajtón. A kapus berohan. Tisza fölviszolyogva ugrik fel s egész ábrázata egyetlen mosollyá válik.

Ő itt! kiált fel kitörő örömmel egy félmárkát csúsztatva a kapus markába. Jöhet, azonnal elfogadom.

— Csak telegram jött, kegyelmes uram.

Hogyan? Telegram! Tőle! Innen a városból?

A telegramot reszkető kezekkel bontja fel. Jekelfalussy küldi, s szórul szóra így hangzik:

»Verhovay fel van mentve.«

Tisza (rettentő dühvel): Nem ezt . . . nem ezt vártam . . .
(Egy félóra múlva elhaló, tört hangon.)
»De így van az, ha az ember kiveszi a lábát otthonról.«

— — — — —
És azóta Tisza egyre szomorúbb, bánatosabb, reménytelenebb arccal várja a Bismarck látogatását.

Újév napján

Idő! szárnyadnak még egy csattanása, s — lejár a prenumeráció.

Igaz, hogy már le is járt, s lapunk régi olvasóihoz már csak azon esetre szólok ma, ha baráti viszonyukat eleve »prolongálják«.

Ami bizonyosan úgy is van. Mert hisz mit szeret a magyar ember jobban, mint »prolongálni«?

Még egy csattanása az idő szárnyának, s itt az újesztendő. Az idő végtelen fájáról lehull egy hervadt levél, de a lehulló levéllel nem hull le egyszersmind a sok penész és hernyó, mely sűrűn lepte meg.

Az őrlő szű megmarad és tovább pusztítani, rohasztani fogja.

Mit ér az nekünk, hogy új esztendőnek mondják már a holnapot, mely mindenben olyan, mint a »ma«, mint a »tegnap« volt.

Mi változik meg?

A régi kalendárium helyére új kerül a szögére, a »7«-es szám helyére »8«-ast kanyarít dátumnak ezentúl a levélíró, az »ezer nyolcszáz hetven« után. Ennyi az egész, sem több, sem kevesebb!

Magyarországnak új esztendeje akkor kezdődik, mikor Tisza Kálmán és mamelukjai meg lesznek semmisítve, mikor az ő órájuk lejár, mikor az idő fája megszabadul a penésztől és a hernyóktól, s rügyet, lombot fakaszthat benne az ős életerő.

Azt kívánom tehát most, 1878[▼] első napján, hogy adjon az isten a magyar nemzetnek igazán új esztendőt az idén.

2. sz., január 2.

Van a »Kerepesi úton« egy lebuja, ősvilági kurta kocsmamélyen bent a föld gyomrában; rozzant lépcsőkön lefelé van a bejárata.

De nem ez az egyedüli nevezetessége, mert ilyen kinézésű lyuk több is van Budapesten; hanem van a homlokzatán egy zöld koszorú, melynek levelei közé biztatólag csábító szőlőfürtök vannak festve, a koszorú belsejében pedig e szavak pompáznak:

V e n d é g l ő
A z
Bizodalomhoz!

De még ez sem a legnagyobb nevezetessége, mert hiszen sok különös kocsmacímert produkált már az üzleti elmék találékonysága; legnagyobb nevezetessége ennek is az, hogy mint egykor Párizsban a kis N a n n o n kocsmája előtt XIV. Lajos, itt meg a múlt ősszel az arra sétáló Tisza Kálmán, és mint az E — s mondaná, az oldala mellett »trappoló« Trefort miniszter és Beöthy Aldzsi minisztráns állottak meg s elolvastván a furcsa címet, a főmogul mosolyogni kegyeskedék, és imígyen szólala meg:

— A bizodalomhoz? A mi cégünk is ezen a címen áll fenn. Igaz-e, Guszti?

Guszti bólintott a fejével, míg a hátul ügető mameluk hivatalos kötelességének tartotta jóízűen röhögni őexcellenciája elmésségén.

Őexcellenciája észrevette a hódoló kacajt s kegyesen leereszkedett egy bizalmas kérdéshez:

— Voltál már itt, Aldzsi, valamikor?

— Én nem; hanem van egy ismerősöm, akitől azt hallottam, hogy Balázs Sándor már volt benne . . . Az azt beszéli, hogy ott bizony olyan a *bizodalom* a vendégek iránt, miszerint láncsal van az asztalhoz erősítve a villa és kés, nehogy a vendéglősnek oka legyen a közönségbe vetett bizalmát megbánni . . . Ez oszt a lucus a non lucendo.

A nagyúr összeráncolta homlokát s gyanúsán tekintett a beszélőre . . .

— Hová célozol, Aldzsi?

— Izé . . . izé . . . hebegte Aldzsi megijedve.

— No, no . . . mondja szemrehányólag Tisza.

— Bocsáss meg, kegyelmes úr! Esküszöm, nem a párt »szabadelvtű« elnevezése járt eszemben.

— Ej, ej frondeur! Pedig mi járhatott volna egyéb?

3. sz., január 3.

Semmi sem eredetibb a világon, mint a rabszolgák hiúsága. E hiú lények többé-kevésbé mind hasonlítanak egymáshoz, éppúgy, mint a sápi parasztok. Egy közös jellemző vonás van arcukon, mintha meg volnának bélyegezve.

Mikor az egyszeri sápi atyafi, ki soha még azelőtt tükröt nem látott, meglátta magát itt messze földön Budapesten egy nagy álló tükörben egész életnagyságban, megdöbbenve mutatott a látomány felé ujjával.

— Istók legyek — kiáltott önfelédten —, ha ez nem sápi ember. A megszólamlásig sápi ember. Csak azt tudnám, honnan ösmerem!

Hát bizony Andrásyn is régen meglátszott, hogy sápi ember, a diplomaták fajából való, ki az egyszerűség polgári köntösét szívesen cseréli fel csillogó fényes palásttal, nem gondolva meg, hogy az bár fényes, mégis csak *libéria*.

Még csak egy dolog hiányzott neki eddig, amely a két szövetséges császár minisztereivel egyenrangba emelje.

A »*hercegi*« cím.

Őfelsége csak arra várt, hogy valami jeles tettet kövessen el. Régen suttogják, hogy legmagasabb helyen már megvan a szándék, *csak* az elkövetendő jeles tett késik még egy kicsit.

Hanem hát arra nagyon sokáig kellett várni!

Őfelsége végre is megunta, másrészt pedig a szíve is megesejt rajta s felruházta most újév napján a hercegi címhez illő legmagasabb rendjellel, az aranygyapjúval.

Most tehát ő is olyan rangos legény, mint Bismarck és Gorcsakoff.

Csak az az átkozott jeles tett hiányzik még; no, de az meg nem valami nagyon lényeges!

*

Ha most meglátja magát Andrassy egy tükörben, bizonyosan ő is így kiált fel:

Istók legyenek . . . ha ez nem egy igazi osztrák miniszter. Csak már legalább tudnám, *honnán ösmerem*.

*

Az aranygyapjú bizonyára szép csecsebecse s Andrassy úr toalettjét nem kevéssé fogja emelni a nők szemében s tekintélyét a férfiakéban.

— Andrassy úr, olyan mint *Sámson*, mondá róla egy ízben egy udvari úriember.

— Ah! Mint Sámson? Talán mégis gyengébb valamivel . . . vegyük például . . .

— Hagyja abba, kérem. *Exempla sunt odiosa* . . . Ő csak azért hasonlít én szerintem Sámsonhoz, mert . . .

— Mert?

— Mert neki is a *hajában* van összes ereje.

Nos, eddig a frizurája tette őt hírnevessé, és sok helyütt talán kedveltté is ez.

Ezentúl már »gyapja« is lesz.

*

Hát biz az a gyapjú nem tréfa dolog.

Az angol parlament elnöke egy gyapjú zsákon ül Anglia a kereskedelem iránti tiszteletének jelképezésére.

Hát az Andrassy arany gyapja vajon mit jelképez?

Erre Jókainak kellene megadni a feleletet; ez az ő fakkja.

S ő alkalmasint így felelne:

Az arany gyapjú azoknak szánt kitüntetés, *kik a népeket birkává segítettek idomítani*.

4. sz., január 4.

Oda száll a katona legörömeztobb, ahol legjobban füstölög a kémény. Így tanítja őt a paraszt logika.

Pedig de sokszor megcsalódik miatta, — mert a nyirkos fának van a legnagyobb füstje s tüze mégsem ad ki kellő meleget. De még az sem szentírás, hogy ami mellette fő, megehető jóízű étel; — lehet pusztán forró víz is, amely csak arra jó, hogy leforrázzanak vele valakit.

Az ősz osztrák politika örökre e baka-tudomány vezérelvei szerint baktat oda, hol legnagyobb a füst abban a pillanatban, midőn hályogos szeméit kimereszti, hogy álláspontot keressen, oda, hol a zsíros fazékakat hiszi, amikből Ausztriának is juthat egy-egy potya falat.

Ez a primitív látkör jellemezte Ausztriát azelőtt is, ez jellemzi ma is, midőn az erősebbhez, a felülkerekedett orosz hatalomhoz csatlakozik bűnös elhamarkodással és könnyelműséggel.

Persze jól esnék egy kis potya hódítmány, egy kis olcsó dicsőség, mellyel pillanatnyira kápráztatni lehetne a szemeket, mint a Potemkin festett faluival.

[.]

5. sz., január 5.

Volt egyszer egy ismerősöm, az öreg Kubik János, akinek az volt a szenvedélye, hogy (ökörhajcsár lévén) midőn hazakerült a vásárokról, örökké a pénzt olvasta; s mikor a végére került, kezdte elül, de mindig olvasta.

Végre aztán mostoha idők érkezvén, annyira kifogyott nemcsak a bankóból, de a garasokból is, hogy igazán fizikai lehetetlenséggé vált a *pénzolvasás*.

Mindegy volt neki, a szenvedélyen nem fogott ki a lehetetlenség sem: volt még a házatáján egy szakajtónyi lécszög, azt olvasgatta tehát reggeltől kezdve estig, hihetőség abban az édes családalomban ringatva magát, legalább az olvasási dühroham lázas perceiben, mintha valódi pénzt olvasna . . .

És ő boldog volt így . . .

Az »Ellenőr«-nek is annyira második természetévé vált a szemfényvesztés, a görbe logika, hogy nem lehet el nélküle.

Napról napra elrecitálja, hogy milyen derék ember Tiszta, milyen nagy diplomata Andrássy, milyen dicsőségesen menti meg ez a két úri ember a monarchiát és a hazát stb . . . Mikor kifogy, az elejéről kezdi, és örökké tart ez, mint egy végtelen gyűrű.

És ő boldog így . . .

Pedig nagyon jól tudja, hogy ellentétbe helyezi magát a közvéleménnyel, hogy nincs igaza, hogy üres szalmát csépel, és hogy *senki sem hisz neki*.

De ő boldog így is . . .

Mai számában bebizonyítja, hogy az osztrák—magyar kormány keleti politikája remek politika. Mi egyebet is kívánhassunk? Hiszen éppen olyan bölcs, mint az angoloké. Magyarország úgy cselekszik, mint a nagy Albion! Mein Herz, was willst du noch mehr! Ott is, itt is tartózkodnak akcióba lépni a török mellett. (Ott a nép — itt az Ellenőr.) »Mert — úgymond — nem akarja a polgárok vérért és vagyonát háborúba vinni, minélfogva az angol kabinet is *egy húron pendül* a magyarral és külügyérünkkel.«

Hát ez bizony mind igaz lenne, csak az a kis különbség, hogy Angliában a közvélemény nem kívánja egyhangúlag a beavatkozást.

Meg az a kis különbség, hogy Angliát és érdekeit nem fenyegeti oly közvetlenül és oly nagy mérvben a keleti kérdésből kibontakozható veszély.

Az éles kard, mely a mi fejünk fölött függ egy hajszálon . . . nem az ő torkukat metszi először, ha nem mozdulnak . . .

Ha hát a mi kabinetünk annyira egy húron pendül az angollal — bizony nem cselekszik valami nagyon dicséretes dolgot.

S az »Ellenőr« is úgy járt a Tiszáék védelmezésével most is, mint az egyszeri ember, ki addig bizonyíttgatta udvarán a lopott csikót keresőknek, hogy rossz nyomon vannak, míg egyszer maga a lopott csikó dugta ki hóka fejét a nádtető rongyos ablakán és belenyerített az argumentumaiba.

Hiszen éppen mi is azt beszéljük örökké, hogy Tisza úr valódi flegmatikus anglus, a nemzet akaratával szemben; míg az anglus hevesvérű magyarra válnék ilyen esetben.

De hát az Ellenőrnek nagy szenvedélye mindig lécszögeket olvasni ki a publikum markába igaz pénz helyett.

Pedig nem látszik meg rajta, mintha nem ösmerné a pénz becsét.

7. sz., január 7.

»Tarka jelenetek a belügyminiszter palotájában«

I. A belügyminiszteri büroiban

Tisza megérkezvén Berlinből, másnap komor arccal jelent meg a hivatalban, s báró Kemény Gábortól fáradtan kérdé . . .

— Nos, mi újság? Nem történt semmi különös? A csendrend fennáll?

— Fennáll — mondja Kemény Gábor.

— Ablak, egészség ép állapotban?

— Ép állapotban — mond Kemény Gábor.

— Iszonyú vízióm volt tegnapelőtt éjjel — szövi tovább a beszélgetést őexcellenciája. Azt álmodtam, hogy az én hű Thaisz Élekem díszmagyar ruhában benyitott hozzám és potrohos hasára tévén kezeit, Arany »V-ik László«-ját travesztálva kezdte rémletes hangon szavalni:

Sűrű sötét az ég
Dúl a keleti szél,
Kálvinista kakas
Jó Fortuna magas
Faláról eltűnék.

S míg ő Berlinbe jár . . .
Láncait tépi a
Verhovay Gyula . . .
Most lopja életét . . .

- Ugyan, hogy tudtál ilyen lehetlent álmodni —
mondá Kemény Gábor.
- Verhovay felől?
- Nem. Thaisz felől.

*

II. Egy negyed óra múlva.

— Hát a népgyűlést megszorító határozatunkat hogy fogadta az ország? Pompás ötlet volt tőlem. Szájkosarat hozatni a kis Jézuskával krisztkindlinek a nemzet számára. Nos, mit szól a nemzet?

- Hallgat, miként a sír, — mondja Kemény Gábor.
- A hallgatás arany, barátom, Gábor, — hát a lapok?
- Dicsérik kegyelmes uram — mondja Kemény Gábor.
- Az ő dicséretök is *arany* . . .
- Tudom, kegyelmes uram.
- Hozasd be mind, amelyek emlegettek, míg oda voltam.

(Néhány perc múlva egy csomó hírlappal kezében jelenik meg Kemény.)

Tisza bosszúsan löki el őket:

- Azokat kerestessd össze, amelyek *ingyen emlegettek*.

*

III. Az előszobában.

— Mit csinál bent a kegyelmes úr? — kérdi az olvasásba mélyedt miniszter félig nyitva hagyott szobájából lábujjhegyen kilépő Keményt Jekelfalussy . . .

- *Egy új Verhovayt keres.*
- Erre nézve még nem szaporátlan a magyar faj — jegyzi meg Jekelfalussy. — *Akad még akármennyi.*
- Lehet — suttozja Kemény —, de magunk közt legyen mondva, nem minden Verhovaynak lesz az a bolond szerencséje, hogy viszont *Tisza Kálmánja akadjon.*
- *Ha a mostani fennakad?*

- Csitt te! . . . közel van.
- Mi? *A fennakadása?*
- A füle.
- Eredj bolond . . . hisz az én vagyok.

*

IV. *A folyosón.*

Egy miniszteri titkár és egy fogalmazó találkoznak.

- Szervusz, Muki!
- Szervusz! Mi újság?
- Megjött a miniszter.
- *Már.*

*

V. *A kapusnál.*

Egy falusi paraszt ember alázatosan emelinti meg kalapját s alásan instálja a cifra ruhájú úri embert, hogy ki is legyen voltaképpen ebben a nagy kondignációs miniszterjomban a minyister?

- *Még Tisza.*

*

Az »Ellenőr« szerkesztőségében

Csernátony: Nos, van-e valami látszatja praenumeránsok tekintetében a cikkezésemnek?

Palásthy: (mélabúsan) Természetesen . . . természetesen.

Cs.: (kézdörzsölve) Tudtam.

P.: Hogyan? Ön tudta és mégis?

Cs.: Csak öntől akartam tudakolni a pozitív eredményt. Honnan tudja ön?

P.: Eldicsekedték . . .

Cs.: Légrádiék.

P.: Ej, dehogyan! *Csávolszkyék.*

9. sz., január 9.

Helyesen mondja egy lap, hogy Tisza nem a *fiát* járt látogatni Berlinben, hanem az *apját* — a három hajszálú öreg embert — Bismarck herceget.

Mind jobban, jobban kezd világosodni sötét útja. Biztos, hogy politikai misszióban szalasztotta oda gr. Andrássy Gyula.

Mondják, hogy Bismarck és Andrássy közt előre ki volt csinálva a találkozás, de mivel Andrássy személyesen mégsem utazhatott el *nagyobb feltűnés nélkül* Berlinbe, kölcsönösen Tisza lett kiszemelve e célra. S a magyar miniszterelnök, *mint az osztrák—magyar külügyér ágense* brillírozott a *műveltség központjában*, (szegény degradált Párizs!) miként ő nevezé Berlint.

Nem tudjuk mindazon instrukciókat, melyeket Andrássytól kapott, mindössze néhány külső viseletére vonatkozó utasítás jutott tudomásunkra.

1. Tisztességesen kell felöltözködni s illendően megkefélkezni. Új fekete frakk utalványoztatott az államkasszából.

2. Körmeit jól megtisztítsa, nehogy a *magyar bihari föld legyen alattuk*, mely a Bismarckkal folytatott beszélgetés alatt *megszólalhasson wétót* kiáltva.

3. Zsebkendőjét vigyen magával.

4. Mikor Bismarck kezét nyújtja, csókolja meg.

*

A magasabb politikai instrukciók felül nem vagyunk tájékozva. Azok nem szivárogtak ki, mély homály fűdi. Tisza szégyenli elmondani, az öreg Bismarck pedig, mint tudjuk, hallgatag.

Mégis a kevésbé titkos beszélgetésből egy párbeszéd tudomásunkra jutott.

Andrássy ugyanis Tizsának, midőn elutazott, még a következő atyai tanácsot adta:

*

— Gondold meg, Kálmán, hogy Bismarck nem a magyar diéta, aki előtt össze-vissza beszélhetsz akármit, aztán elütöd

egy jó bombasztal vagy tréfával. Ott nem lesz a hátad mögött Móric Pali és Szontagh, akik »helyest« rikácsoljanak, minden kétségbeejtőbb mondatod után. Azt mondom, vigyázz a nyelvedre, Kálmán, nehogy valami bolondság essék rajtad. Minden kérdésben, amit hozzád intéz, habár látszólag a legcsekélyebb is, akármennyit beszélsz is, úgy beszélj, hogy *mégse mondj semmit.*

*

Bismarck a komolyabb jelentőségű politikai párbeszéd után kivezeté Tiszát szalonjába s ott kedélyes szivarfüst közt már nagyobb társaságban a következő nyájas kérdést intézte hozzá:

— Hát ami kizárólag önöket magyarokat illeti, hogy vannak, mit tesznek manapság a szerbekkel szemben?

— Azt, amit azelőtt . . . feleli Tisza némi gondolkozás után.

— Azelőtt? Hát mit is tettek *azelőtt?*

Tisza mosolygott s kevés vártatva így felelt:

— Azt, herceg, amit ezután szándékozunk tenni.

— És mit szándékoznak önök ezután tenni, kedves *gróf.*

Tisza elpirulva hebegé: — Oh, oh! . . .

— Tehát mit szándékoznak önök *ezután* tenni a szerbekkel szemben?

— Azt hiszem *semmit*, kegyelmes úr — szólt egészen elzavarodva.

— Valóban nem értem hát . . .

— Mit, kegyelmes úr!

— *Azt, hogy ön még nem gróf.*

*

Különben Tisza berlini látogatásáról e verset hozza egy berlini élelclap:

Lajthántúli elnök, a magyar miniszter,

Mit akar itt vajon? kérdi sok filiszter.

Mi hozza őt ide? A keleti kérdés?

Vagy kereskedelmi kötendő szerződés?

Mert hogy ingyen nem jött, ki-ki hiheti ezt,

Berlintől így télen messze van Budapest.

Azért, hogy fiával itt egye a fánkot?
Egy miniszter nem tesz ilyen bolondságot.
Miért jött? kérdezik s kisütik emberül:
Megszökött újévi üdvözlések elül.

A jó berliniek nem tudják még, hogy Tiszának nagyobb baja is van az újévi üdvözléseknél idehaza — mégsem akar megszökni előle. Vagy hogy talán a *Jókai gratulációját értik*: mert így aztán egészen jól tapogatóznak.

A Baldácsi kőszene

Lapunkban is megjelent az a hír, hogy a báró Baldácsi Esztergom megyei birtokán kőszemet találtak.

Nemsokára azonban híre járt, hogy a nemes bárót valami furfangos iparlovag lefőzte, és hogy néhány kőszendarabot vitt ki földjeire egy kocsiderékban s aztán több helyen elásatta a föld gyomrába, hogy aztán a nemes bárót, mint hajdan Potemkin az úrnőjét, csalódásba ejtse.

Baldácsi mérges lett és pört akart kezdeni az ármányos ember ellen, s több megindulni készülő irodalmi vállalat — azonnal elcsendesedett.

De a pislogni kezdő lámpa újra kigyulladt, s Baldácsi abba a kellemetlen helyzetbe jutott, hogy a megírt keresetet vissza kellett vennie, miután mélyebb furatásokat eszközölvén birtokán, csakugyan mintegy fél mértföldnyire terjedő kőszénréteg fedezettett fel.

A nemes báró kérdést intézvén ügyvédjéhez, ha vajon nem lehetne-e a fölfedező ellen bebizonyítani valami alapon, hogy ő maga helyezte a föld belsejébe az ő kijátszására az egész réteget — miután tagadó választ nyert, végképp lemondott a pörről s a kőszénbánya ténynek tekinthető.

Az új irodalmi vállalatok ismét felütni kezdik fejüket s a »Magyar Hirlap« emberei gondolkozó fővel járnak fel s alá az utcákon felsóhajtva:

— Hogy már nem ezelőtt két évvel találták meg azt a kőszénbányát!

Tisza ezt jegyezte meg:

— Eddig volt állambányánk sok: most már van egy államellenes bányánk is.

Titán Laci pedig így szólott a »Koroná«-ban:

— Most már kőszénnel fűtjük a Parnasszust.

10. sz., január 10.

Valamikor, persze régen, mikor még nem volt a világon keleti kérdés, ágyú, puskapor s több efféle civilizált jámbor dolgok, *Kolchisban* egy tűzethányó mérges sárkány lakott.

A mérges sárkánynak szép, de nem kényelmes hivatali állást adott a — mitológia.

Az ő őrizetére volt bízva a világhírű kolchiszi *aranygyapjú*.

Ki bírta rá, nem tudom. Minek való volt az akkor, nem értem, annyi azonban bizonyos, hogy erre az aranygyapjúra is *vágya* támadt valakinek. Már akkor is voltak hiú emberek!

A kalandos és vállalkozó szellemű *Jázon* összeadta magát a merész argonuatákkal és megszerzé magának az arany gyapjút.

Eddig a rege.

Ki mondja még ezután, hogy a történelem nem ismétli magát?

Most is sárkány vigyáz az arany gyapjúra a magyar emberrel szemben.

Míg *igaz magyar marad valaki*, nem juthat hozzá.

A kalandos és vállalkozó szellemű Andrassy azonban megszomjuhozá azt, összeadta magát a moszkovitákkal és — megszerzé az arany gyapjút.

11. sz., január 11.

Viktor Emánuel

A szegény jó »polgárkirály« nincs többé.

Mikor egy király meghal — ez mindig az örök igazság elégtétele, mely egyenlőnek alkotott mindenkit. A királyok halála — a népek ébresztgetése.

És mégis kár érte, hogy meghalt.

Hiszen olyan derék, jovialis ember volt. Népszerűvé tudta tenni népszerűtlen »hivatalát«.

És ez a macskakörmök közé beekelt szó az ő legszebb epitáfiuma. Az ő királysága nem volt uralkodás, hanem »hivatal«.

*

És e hivatalát szépen híven töltötte be. Ebből az álláspontjából sem rítt ki a *király* soha és mindig kirítt az »ember«.

A komoly életrajzi adatokat, melyek a »legköztársaságibb király« eseménydús életére vonatkoznak, megtalálják lapunk olvasói más rovatban. Én csak azon apróbb jellemző tetteiből sorolok fel egyet-kettőt, melyek nem a történeleméi, melyek a magánemberrel estek meg, melyeket az olasz nép beszél róla. És ezek nem nélkülözik az érdekességet. Keresd az embert és megtalálod benne a királyt is!

*

Viktor Emánuel nagy vadász volt. Jobban szerette irtani a vadakat, mint az embereket. (Ritkaság egy királynáll) Rengeteg adoma kering róla, mint vadászról. A mai lapok is fölmelegítettek egyet, mikor vadászat közben Kossuthhoz tért be. Bizony sok mindenféle esett meg rajta ilyenkor. Egy időben egész Róma kacagott rajta, midőn a juhászkutyát lőtte le vadállat helyett.

Sokkal mulatságosabb ezeknél az a vadászkalandja, mikor a Róma határanak déli oldalán fekvő tisztáson egy nyulat éppen akkor lőtt le őfelsége, mikor arra egy szinte ott vadászó pocakos polgár is rálőtt. A két fegyver jóformán egy időben durrant el, s a király midőn a lelőtt állat felé futott, már ott találta a másik igénylőt.

— Uram, a nyulat én lőttem, — kiáltá a király.

— Ejh, menjen ön! Azt minden bolond ember mondhatja — rikácsolá a polgár.

— Én nem engedem — szólt a király —, engem illet. Elveszem öntől.

— Szeretném látni.

A király felemelte ökleit, apró csúnya szemei villámokat szórtak, s megragadván a nyulat, nagyot rántott a római civisen.

Az se volt bolond ember; nem hagyta az igaz jószágát, s heves verekedés fejlődött ki köztük, míg végre nem egy ökölcsapást osztva és kapva, a két Szicilia meghódítója lett a győztes. A civis megfutott s csak messziről futtában kiabált mindenféle gúnyolódásokat az utána ügető királyra, kit fel nem ismert.

Róma déli kapujához érkezvén a király a tisztelgő őrség vezetőjének megparancsolá, hogy azonnal kísérje a pórul járt polgárt hazáig, s róla egy óra lefolyása alatt terjedelmes jelentést tegyen.

Egy óra múlva aztán jelenté a tisztt, hogy az ismeretlen vadász Salvini nevű becsületes asztalosmester, a »porta del popolo«-nál.

A király azonnal elrendelte, hogy udvari hintón a palotába szállítsák.

A derék mester el nem bírta gondolni, miért viszik őt a királyhoz s szorongó érzésekkel helyezkedett el a selyempárnák közé, s dobogó szívvel lépett be a terembe, hol megdöbbenve látta a királyban a délelőtti vadászt.

— Salvini mester, — szólt a király a holtra halványodott emberhez — magamhoz kérettem önt, mert idegen puska-seréteket fedeztem fel a nyúl hátulsó combjában. Önnek csakugyan van némi igaza, éppúgy mint nekem. Legyen igazság: *Együk meg a nyulat együtt.*

S ezzel feltárult a királyi ebédlő ajtaja, hol két teríték közt ott párolgott a vitás nyúl húsa.

*

Még egy hasonló adoma kering róla.

Egyszer későn este Visconti Venostával sétáltak egy külvárosi zugutcában, hol egy besorozott részeg újonc belekötött a királyba. A szóváltás mind élénkebb lett. A király intett a hátul maradó miniszternek, hogy ne avatkozzék a tusába, s a fiatal újonc egy lökése után felgyúrvén kabátja ujját, a palánk oldalához szorítá azt. Soká küzdöttek együtt. Végre sikerült a királynak legyűrni a rakoncátlant az utca-sárba.

A küzdelem alatt szenvedélyes düh tartotta lázas remegésben tagjait, midőn azonban áldozatát már leteperte, egyszerre lecsillapult s így szólt szelíden:

— Látod, édes fiam, nagy szerencse rád nézve, hogy te voltál a gyengébb. Mert ha te lettél volna az erősebb, becsuktak volna vagy 10 esztendőre. Most itt van húsz líra: igyál az egészségemre. Én a király vagyok.

*

Egyik Florenc melletti mezei lakában időzött régebben legörömestebb. Itt jelentkezett audienciára hozzá egy túrlista művész, kinek a számos látogató miatt sokáig kellett időznie a váróteremben.

A művész megunta a hosszú várakozást s a nyitott ablakon át a festői tájt vizsgálván, nehogy meghűtse magát, kalapját künnevő fejére feltette.

Eppen javában mélézött, midőn a komornyik nevét kiáltá. Művészünk (minden művész szórakozott) sietett a király elé s csak midőn már bent volt s előtte állott, veszi kétségbeesve észre, hogy a kalapja a fején van.

Izgatottan s elvörösödvé siet azt lekapni, mire a király mosolyogva jegyzi meg:

— Csak hagyja ön, ha így jobban szereti. Én is felteszem a magamét.

12. sz., január 12.

A pénzügyi bizottság legújabb ülései kezdenek híresekké lenni azért, hogy a mamelukok garázdálkodása egész végletekké fajult.

No, de erről eleget beszélnek az ellenzéki lapok vezércikkei, — persze nagy hiába, mert a mameluk természete, hogy nem hajt a szép szóra: öntudatosan cselekszik rosszat.

Mi egy egészen más szimptomát kívánunk kiragadni e nagy káoszból, mely valahára jeles színben az önzetlenség s az önfeláldozás töviskoronájával mutatja be derék honatyáinkat.

Szóba jött s helyesléssel találkozott az az indítvány, hogy a *kártya-ipar* adóztassék meg.

— Ezen ülésnek — mondá a fősvény Szontagh Pali — azt a találó címet adhatnátok: »a „ház” ön maga ellen.«

*

— Egyáltalában úgy látszik — szólta az öreg Zsedényi a bizottsági ülések egyikén, hogy a magyar törvényhozó nemesség kezd *előre nem látó* lenni.

— Miért, bátyám? — kérdi kíváncsian a kis Pulszky.

— El akarjátok törölni a kocsiadót. Pedig mire ez törvénnyé válhatik, akkorra már mindnyájan *gyalog já-runk*.

14. sz., január 14.

A tizenkét mameluk

A Krisztus tanítványait különböző jelvényekkel festik a piktorok. Péternek kulcs van a kezében, Pálnak kard, Andrásat kereszttel ábrázolják, Jánost pohárral, melyből szárnyas kígyó röpül ki. Barabást késsel, Fülöpet hosszú bottal tetején kereszttel, míg ellenben sokkal különbül van etablirozva Jakab, akinek szinte vándorbot a jelvénye, de kulacs vagyon a végén. Tamásnak lándzsája van, Mátyásnak bárdja, Simonnak fűrész, Judásnak dorongja.

Ebből látszik, hogy a mamelukság tulajdonképpen isteni eredetű intézmény, mely még az őskeresztények és pogányok párttusáiból maradt örökül a magyar nemzetre.

Az első mamelukok az apostolok voltak.

*

Lássuk sorba a Tisza mamelukjait.
Jókait a késsel, a politikával játszani,
Kerkapolyt a pohárral, melyből szárnyas kígyó röpül ki.
Pulszky Ágostont, ki egy kardhoz van odakötve, mikor hadnagy ruhát ölt fel,
Horváth Mihályt a kereszttel,
Hegedüs Sándort a fűrészszel,
Csengeryt a keresztes hosszú bottal,

*Csemeghyt a bárddal. (Csemeghy-Mungó úr egyébiránt
belső szolgálatokat is végez s nem egyszer megfordul kezében
a seprő és kefe is),*

Bittót a kulccsal,

Móric Pált a lándzsával; és végül

Csernátony-Júdást a doronggal.

*

Hogy a tizenkettedik jelvénynek, a kulacsos végű vándorbotnak még nincs gazdája, azt a mamelukság ezredéves tökéletesedése magyarázza meg. A mai mameluk már nem olyan ostoba, hogy hivatásával ellentétben álló jelvényekkel kompromittálja magát. Az igazi mameluk mind meggyőződésből mameluk, ameddig mameluk, s a kulacsos végű vándorbotot szuverén komolysággal hagyja heverni a sutban egy bizonyos pillanatig — hogy aztán egyszerre felé rohanjon valamennyi.

*

Csak tizenegy apostol említettén fent s ennek tíz megfelelő számú mameluk lent, ebből azt következtethetné valaki, mintha egy apostoli állás üresedésben lett volna, ami éppen nem úgy történt, hanem az egyik apostol mindig olyan »mindenes«-féle volt, — aki konkrét mesterség és karakter nélkül majd ezt, majd azt végezte üdvözítőnk körül.

És innen van az, hogy a Tisza mamelukjait jelvények tekintetében, megkísértettük összehasonlítólag a tizenkét apostol mellé állítani, dacára, hogy olyan sokan vannak.

Ott csak egy volt, itt azonban a legnagyobb rész *karakternélküli*.

15. sz., január 15.

Színházi bonyodalmak

Eddig volt »keleti kérdés«, volt »közgazdasági kiegyezési kérdés«, volt »Verhovay-ügy«, még csak az hiányzott, hogy »nemzeti-népszínházi ügy« is legyen.

E minden bonyodalmak bonyodalma, a kísértő rém, mely koronkint megjelen, a fekete varjú, mely az egyik színházzól a másikra száll, a gordiusi csomó, melyet a hiúságok hiúsága köt, s melyet a bölcsesség sem tudja kioldani — ha volna.

A jó Szigligeti mit gondol magában . . .

Azt sem tudja szegény, hova lesz bújában . . .

Nem adják a Népszínháznál a darabjait. Rákosy népszínmű gyárat alakít, hol Csepreghy, Lukácsi gyalulják a népszínműveket puha fából, bepolitírozva, úgyhogy még a kritika is igazi diófának hiszi. Valódi írónak fáj a szíve ilyenkor. Nem csoda, hogy az öreg urat diszguztálta a »Vereshajú« és a »Sárgacsikó«. Mert hát tetszik tudni, olyan az igazi érzékeny színműíró — hogy most farsang idején közelről vegyem a hasonlatot —, mint a bálozó anya: búskomor és dühös lesz, ha a leányait *petrezzselymet hagyják árulni*, s még a legfényesebb mulatságra is azt mondja, hogy de bizony hitvány.

És a lányos mama kifakadásait érti is, méltányolja is minden jóra való keresztény lélek, épp ahogy a Szigligetiét.

Én magam szinte sírhatnám bele, hogy annyi kedélyes ismerőssémmel a »Szökött katona«, és »Két pisztoly«-ból nem találkozzom többé, mióta »más bíró lett a faluban« —, vagy hogy mióta a falut is odább tolták a kerepesi várn felé.

De hát azért mégsem merném azt proponálni már humanitási szempontból sem, hogy most már ennél fogva — gyújtsuk meg az egész falut: hadd égjen le tövestől.

Kivált ha én olyan tisztességes hivatalt viselnék, mint Szigligeti; hogy t.i. a szomszéd faluban ő a bakter.

*

De beszéljünk komolyan.

Szigligeti, illetve a Nemzeti Színház vissza akarja venni a népszínművet. Nos, ehhez joga is van; csak az a kérdés, vajon méltányosság és illő-e minden időben és minden körülmények között élni az adott joggal?

Mindenki egyetért velünk arra nézve, hogy: *nem*.

A Népszínház eddigi futása oly lendületet adott a színygynek, s annyira emelte azt, hogyha egyéb érdeme nem lenne, már ezért is örülnie kellene minden intelligens embernek, s leg-

elől Szigligetinek a magyar színügy egyik legjelentékenyebb zászlóvivőjének.

De még más érdemei is vannak a Népszínháznak.

S itt a helye, hogy elmondjak egy adomát, melyet hajdan József nádor halálakor fundált ki valamely leleményes elme.

(A József nádor halálát követő éjjel égett le ugyanis az akkori pesti német színház, anélkül, hogy a tűz okát ki lehetett volna puhatolni.)

József nádor — így az adoma — felment a mennyországba, hol Szent Péter megállítja a kapunál.

— Ki vagy?

— József, a magyarok palatinusa.

— Mi jót tettél a magyarokkal?

József semmit sem tudván mondani, elutasított. Késő éjjel ismét jelentkezett Péternél, ki ismét az előbbi kérdéssel fogadta:

— Mi jót tettél a magyarokkal?

— *Felgyújtottam a német színházat, s most már a németek is a magyarba lesznek kénytelenek járni.*

— — — — —
Rákosy nem gyújtotta ugyan fel a német színházat, hanem megnevesíté az ízlést, érdekesebb repertoárt alkotott, fényesebb díszleteket szerzett, és most a németek is a magyar színházba járnak mulatni.

*

És Szigligeti mégis e népszínházat akarja semmivé tenni, midőn a népszínműveket elvonja tőle. Semmivé tenni anélkül, hogy ezáltal a Nemzeti Színháznak használjon, hol a különböző válfajok eddig is határozott összhang nélküliségben egymás hátrányára szorulnak össze.

Szigligetinek testével kellene fedeznie a Népszínházat mások rossz irigy szeme ellen, s íme ő maga néz rá kancsalul!

Nehogy azonban valaki az öreg úr gondolkozás módjának gyengülését tartsa ezen általános meglepetést szült ténykedés okául, mely sokban hasonlít a muszka hadjárat indító erkölcsi okához: ott a keresztényi humanitás, itt a népszínmű megvédése tüzetvén jelszónak a zászlóra, kijelentem, hogy az öreg úr még mindig eszélyes taktikus és sztrategikus.

Ott tapogatózik, ahol kell.

Soldosné visszazserződtetését tartja azon Achilles-sarknak, melyen a diadal sorsa megfordul.

Soldosnének már megtette az ajánlatokat.

Természetes dolog, hogy Rákosy nem engedi át Soldosnét egyikönnyen. Licitálnak. S a Népszínház sorsa, a nagy gordiusi csomó most egy nő kezében van.

Rossz kilátás!

Eddig a nők csinálták a gordiusi csomókat s a férfiak vágják el karddal: most a férfiak csinálják, s a nőnek kell kettémetszeni egy boldogító »igen« vagy »nem« szóval.

Soldosnének sokkal multságosabb ez az epizód, mintsem egy ideig ne gyönyörködjék a fejlődés fázisában, s hamar végét szakítsa — számunkra azonban százszor tanulságosabb és bosszantóbb, hogyses el ne mondjuk fölöle:

»A sértett hiúságnak — nevetségesek a magzatai.«

16. sz., január 16.

A tárgyalási teremből

Napirenden a Miletics-ügy, Tisza erélyességének eleven monumentuma, mely ugyan semmivel sem különb ténye Tiszának, mint az egykori sváboknak, akik heten mentek egy nyúl ellen — a nyúl kézrekerítésére.

És amíg a nyulat eltette láb alól, addig a medvét szabadon hagyta járn-kelni, s mégis azt hitte, hogy hóstettet követett el.

*

Szegény Szvetozár! Hiszen ártatlan örömei valának! Jámbor toasztokat megereszteni a belgrádi kurtakocsmákban, és pénzeket veretni a saját tiszteletreméltó ábrázatával. Nem ő volt a hibás; hiszen csak azt cselekedte, amit a legelső magyar ember az *osztrák császár* (mert a szegény magyar király nem teheti).

Mások voltak a bűnösök. Nem a pénz volt hamis, hanem azok, akik azt nem nézték hamisnak.

*

A közönség karzatán így szól Böck vádbeszéde után valaki:

- Halál vagy élethossziglani fogságot indítványoz . . .
- Legalább választék van — feleli egy másik.
- Mégis sok egy kicsit a büntetésből . . .
- Sose búsuljon rajta! Marad ott még *ahonnan ez jön* elég . . . édes magunk számára is.

*

Hanem jó ügyvéd lett volna ebből a Polytból is. Hatalmasan argumentál.

- Könnyű neki . . .
- Mi? A védelem?
- Az. Mert nagyon könnyű beleélnie magát, hogy önvédelem.

*

- Különös véletlen, hogy a legközelebbi idők leghatalmasabb két pöre *toaszt-pör*.
- Az ám a *kassai* és a *belgrádi*.
- Nem sok kü . . .
- Csitt!

17. sz., január 17.

Bodenstedt

Oly tekintélyes kezeztől vesszük az alábbi sorokat, hogy az érkező vendég iránti tisztelet dacára is hírlapírói kötelességünk azokat közölni.

»Csodálatos — mondja tisztelt tudósítónk —, hogy a magyarok éppen nem gondolkoznak s együgyűség dolgában páratlanok. Most is tárt karokkal s ünnepélyességgel fogadják Bodenstedt urat, az ismeretes oroszérmű költőt, ki élete javát az oroszok és irodalmuk szolgálatában töltötte. Egy orosz herceg nevelője volt, majd Tiflisben Georgiában orosz

iskolát alapított, az orosz jobb írókat átültette német nyelvre, s mindenütt mindenkor az orosz szimpátiák buzgó terjesztője volt. Majdnem bizonyosnak tűnik fel, hogy Bodenstedt úr Bismarck herceg által van ideküldve, nem minden cél nélkül, mely kivált az orosz szimpátiák behozatala lehet, írói nimbusz köpenye alatt, s e föltevés, ha tekintetbe vesszük, hogy Bodenstedt úr dacára az oroszellenes érzelmű országnak, mely vendégeül tiszteli, mégis az „*orosz népköltészet*”-ről akar felolvasást tartani, egészen valószínűnek látszik, — hacsak nem tapintatosság hiányának róvjuk fel, amit éppen nem lehet föltételezni egy olyan mívelt és a politikai viszonyokban jártas férfiúról.»

Adtuk tisztelt tudósítónk sorait, s utánanéztünk a felsorolt adatoknak Kurz Henrik »Német irodalomtörténeté«-ben, s úgy látszik, van a dologban legalább annyi, hogy Bodenstedt Frigyes úr sokat érintkezett az oroszokkal.

De hát elvégre is mi közünk mindezekhez?

Ha Puskin feltámadna és ide jönne, azt is ünnepélyesen kellene fogadnunk. Egy muzska még nem csinál telet!

S ha Bismarck arra számított, hogy Bodenstedt úr hozza be ide a muzska-szimpátiákat, könnyen azon veheti magát észre, hogy rosszul számított, mert az is megeshetik, hogy Bodenstedt visz be majd innen Berlinbe magyar-szimpátiákat.

Mert hát olyan a magyar, hogy aki egy kicsit megismeri, nagyon megszereti. Aki nagyon megismeri, nagyon megharagszik rá; csak hogy mire már nagyon megismeri, addig réges-régen *maga is magyarrá lesz.*

Népszínház-ügy

- De hát mit is akar tulajdonképpen az a Szigligeti?
- Mily kérdés! Jó népszínműi előadásokat.
- Hát abban akkor nincs is semmi kárhuzatos. Csak el bírja aztán érni! Van-e valami jó terve hozzá?
- Hát hogyan lenne! Szerződötteti Soldosnét, Solymosit, Tihanyit, Együdöt, Tamásit s rendezőnek Rákosy Jenőt!
- Mégis értelmes ember!

Feleky panasza

Nemsokára lesz már *keresztes* háború is. Feleky ugyanis olyan, mint a Jókai mahomedánja, aki nem azt emeli ki a törvényszék előtt, hogy egy ember revolverrel lőtt rá, hanem kiválóan az látszik előtte különösen súlyosító körülménynek, hogy éppen akkor lőtt rá az ablakon keresztül, *mikor ő jóízűen csibukozott.*

Felekynek különösen az fáj, hogy neki abban a pillanatban tulajdonítja az »Üstökös« a miniszterelnök ablakainak beverését, mikor ő Szanával Északy Károly barátjánál ebédelt.

Ez igazán kegyetlenség irányában!

De még nagyobb kegyetlenség ezért éppen *Jókait* támadni meg ma egy mennykő hosszú levélben a »Pesti Napló« hasábjain. Mert hátha az is éppen ebédelt, mikor a Napló szeme elé került.

A szegény Jókainak annyi köze van az »Üstökös«-höz, mint az Üstökösnek a Jókai humorához, vagy mint Felekynek a szemrehányáshoz abban a tekintetben, hogy Jókainak nagyobb keresztje van, mint neki. Mindegy már az! Akár olyan folt van az ember csizmáján, mint a kétgarasos, akár, olyan, mint a tenyeres; — *ha látszik.*

Ezek a szerencsétlen kereszttek! . . .

Míg Jókainak nem volt keresztje, jobb volt az »Üstökös«-e, Feleky pedig míg keresztje nem volt, jobban tudta a szerepeit.

Hanem annyit legalább tudhatna, hogyha ő azért kapta a keresztjét, hogy 25 éven keresztül buzgón hallgatott a sűgóra, Jókai is azért kapta, mint lapszerkesztő, hogy ő is a »sűgóra« hallgasson.

De mert Jókai ezt mégis restelné, legalább nem a saját füleivel hallgat a sűgóra.

S ez menti ki, hogy miért nem szerkeszti egyik lapját sem.

S ez ítéli el Felekyt, amiért az »Üstökös«-ben megjelent dolgokért szegény Jókait támadja meg vadul, aki olyan ártatlan abban, mint a [ma] született gyermek.

Hogy pedig, ha már nem ő csinálta Felekyre a valótlan élcet, miért nem igazította azt később helyre, tökéletesen megfejtí azon körülmény, hogy *nem olvassa.*

Szigligeti Ede megdicsőülése
Ústökös 1878. jan. 27.

S hogy miért nem olvassa, azt éppen Feleky fejt meg kíméletlen nyílt levelében:

Elég kellemetlensége van anélkül is.

*

A dinasztikiák méltósága meg van mentve . . .

A »*galantuomo*« sírjába nem fognak belepotyogni *köz-társasági könnyek*, hogy megszéplőtelenítsék a földet, mely majd a király porával összevegyülend.

Umberto olasz király meggátolta Franciaországot abban, hogy két előkelő republikánus által képviseltesse magát a Viktor Emánuel temetésén. Megsürgönyözte, hogy *Canrobert-t*, a vén bonapartistát kívánja ott látni.

Csodálatos, hogy a királyok *milyen hamar beleokulnak a mesterségükbe*.

18. sz., január 18.

A Petőfi-társaság eddigi szervezetét ismét veszély fenyegeti.

A hivatalos lap mai száma szerint Abeles Zsigmond ugyanis »Ábrányi«-ra változtatta vezetéknévét. Szegény Szana Tamás most már megint abba a szomorú kényszerhelyzetbe jutott, hogy ismét meg kell szaporítania a tagok számát. S ennek következtében megváltoztatni az alapszabályokat.

*

A Tisza keze most Erdélyen »fekszik«.

Ma sürgönyzik az »Egyetértés«-nek Marosvásárhelyről, hogy ott báró Orbán Ottó zsandárokkal elfogatott, az önként jelentkező Ugron Gábor pedig szinte le lett tartóztatva.

Egy olyan bűnügyben, amelynek jogerejű bírói ítélet szerint nincs *tárgyi tényálladéka* — a székely fegyveres fölkelés ügyében.

Megint újra akarja Tisza kezdeni?

Átkos szenvedélye hajtja, mint Nérót, ki ha mulatni akart, egy pár házat gyújtatott meg Rómában, s annak lángjainál gyönyörködött.

Tisza úgy mulat, hogy egypár embert börtönöztet be, s néhány családi hajlékot változtat át siralomvölgyé.

*

A »Fény és árnykép«-írás egész epidemikus járvánnyá lett, jelül, hogy egy sikerült mű, mint annak idején a »Csók«, majd a »Falu rossza«, valódi lendületet ad az illető genre-nak. II. Kákay Aranyosra nézve mindenesetre hízelgő lehet a kiütött kolera, mert főleg ő elevenítette fel szerencsésen Kecskeméthy Aurél szellemes karcsképeit. A jelesen szerkesztett »Debrecen« »Tollrajzokat« kezd meg »György Aladárral«, a »Vas megyei Közlöny«-ben pedig már egy IV. Kákay Aranyos is támad, ki a járási doktor urat írja le, meg kell neki azonban adni, hogy igen — gyarlón.

Ha így szaporodnak a Kákay Aranyosok, mi leszünk a legterjedtebb familia Magyarországon.

KÁKAY ARANYOS nr. 5.

19. sz., január 19.

Finum Rózsi

A Népszínház-ügy a sajtó e heti mulatsága, egy komikus, nem várt fordulattal végetért, vagy legalább új stádiumba lépett.

Podmaniczky Frigyes csinált benne hirtelen »punktumot«.

*

Finum Rózsi, mint minden halandó, unta magát kissé az örökös egyformaságban s egy szép napon azt üzente Podmaniczkynak:

»Valamit súgok magának,
Válasszon el babájának . . .«

A derék intendáns hajlott a szép szóra, megcsordult a szíve s így fogta fel a dolgot:

»Soldosnét akár lehet, akár nem lehet, de szerződteni kell.«

Soldosné pedig úgy fogta fel a körülményeket, hogyha neki két helyre lehet szerződni, akkor maga sem tudja, mennyi fizetés kell.

Podmaniczky erre megunt a dolgot, pedig tudhatta volna előre, hogyha neki annyi sárga kabátja lenne, mint amennyi szeszélye egy asszonynak, még négyszer annyi sárga kabátja lenne, mint amennyi van.

Miután pedig Podmaniczky csak a sárga kabátokból szereti a *sokat*, megelegelte a Soldosné habozását, s így okoskodik magában: Soldosnét vagy úgy kell szerződteni, hogy ő kapjon örömmel az alkalmon, vagy *sehogy*.

S a lapunk irodalmi rovatában olvasható hozzá intézett *nyílt levél* szerint, — Soldosné asszonyt fölmentvén adott szava alul, visszaéneki neki:

•Ne hitegess!
Ne csalogass!•

Így mentette meg a Népszínházat —, ha mint hinni lehet ezzel élett vesztette az ellene irányzott fegyver — a *Soldosné habozása*.

Mi pedig nem tudjuk most már, haragudjunk-e rá inkább, amiért ezt a nagy zavart csinálta a szerződés szóbeli elfogadásával, vagy pedig dicsérjük meg, amiért Podmaniczky Frigyeat csupán csalogatta, csupán hitegette . . .

Egyikét se tegyük: várjuk, míg ő maga vágja ki magát a neheztelésünk alul — *egy jó nótával*.

21. sz., január 21.

Szigligeti

Szigligeti meghalt. De hát lehetséges az?

Lehetséges-e, hogy a sors ilyen iszonyú szatírát üzzön egy életről. Lehetséges-e az, hogy pirt borítson egy nemzet arcára. Miért, hogy most kellett meghalnia!

A sajtó a közvélemény tüköre, mely annyiszor mutatta nemesarcát megdicsőítve, halántékait koszorúsán, lelkét nemesnek, fonságosnak, most napok óta torzképét adja kézről kézre.

A lapok ma is megjelentek, tele szemrehányással, tele fullánkkal az érdemes öreg férfiú ellen. Az olvasóközönség ma reggel ott látta mindenütt kivillogni a sorok közül lapjaiban a meghegyezett nyilakat ellene. Őellene, ki már akkor csendesen aludt — meghalva.

Az utósó szó, mely füleit érinté, vádoló volt, az utósó tekintet, mely lecsukódó szemeiben lerajzolódott, szemrehányó volt.

Lehetett volna-e szomorúbb halála ?

*

S érhetett volna-e nagyobb szomorúság bennünket ?

Elég nagy embert veszítettünk már. Olyat, aki haldokolva egy szót írt fel a palatáblára. Egyetlenegy szót, amit rögtön letörültek onnan, amit nem hoztak a nyilvánosságra, mert nagyon-nagyon szemrehányó volt. Egynek osztrák golyó oltotta ki életét egy kaszárnya udvarán. Tizenháromat egy napon kötöttek fel a bitóra. Egy régebbi írónk éhen halt meg egykor. — Rákóczi számúzve, — de egy sem halt meg a közvélemény *közvetlen* kárhoztatása alatt.

Még egynek sem volt ilyen *fekete szemfedője*.

*

És ki az oka ennek ? Senki. Szüle megharagszik gyermeke-re, gyermek duzzog szülője ellen . . . a hála siketté lesz egy pillanatra az élet köznapi hullámzása közben. De ez múltó dolog, mint a nagy folyam buborékjai, melyek csak addig pattognak hátán, míg rendesen foly.

— Vádolhatjuk-e magunkat ? Nem.

Tudhattuk-e, hogy olyan korán elveszítjük ?

Mi az ő lépéseit kárhoztattuk :

Tudhattuk-e, hogy az ő első lépése — a sírba vezető.

*

De mit beszélék ! Hiszen nem lehetett neki mégsem olyan nagyon keserű a mi szavunk. Hiszen az *ő gyermeke* jövőjéért

folyt a nagy szóharc a múlt héten. És az ő nemes lelke csak mosolyoghatott azon, mint jövünk tűzbe a *kedvencért*, melynek ő volt az alkotója, melyhez az ő szíve is hozzá volt nőve — a *népszínműért*.

*

És mégis ő bizonyára rossz időpontban halt meg.

De halt volna meg bármely időpontban is, az egész nemzetnek épp olyan szomorú napja lenne, mint ma.

Azt mondanám, hogy az ellene elkövetett sérelmek következtében annyival jobban fájjaljuk halálát, ha ez lehetséges lenne.

A fájdalom színe fekete.

S a fekete színnek nincsenek fokozatai.

Mikszáth Kálmán.

22. sz., január 22.

A Duna árad. Ez a legnagyobb, legfontosabb újság most Egy új baj a sokhoz.

Az ős folyám dagadó, fagyos arca borzasztóan szép látványt nyújt. És mint folyton növekedő óriás, titokzatos lénye némán nyugodt fönségével döbönt meg.

— Hirtelen nő ez a Duna, *mint a státusadósságok* — mondják a partot ellepő közönség között kedélyesen, persze azok, akik nem háziurak.

— *Majd lelapul az, mint a Tisza* — felelik biztatólag, persze azok, akik nem hivatalnokok.

*

A könyomatú »Budapesti Hirnök« szép és nemes jellemvonásnak nevezi, hogy Podmaniczky Frigyes mai napon, Szigligeti halála alkalmából, a Nemzeti Színház távozni készülő tagjait: Sánthánét, Kölesi Máriát és Körösmezey Gusztávot magához hívatta, kinyilatkoztatván előttük, hogy bár szerződésük felbontása nem a Szigligeti műve volt, nehogy mégis e napon valaki nehezteléssel gondolhasson a nagy halottra, őket új három évre szerződteti.

Igaza van a »Hirnök«-nek. Podmaniczky e tette szép, de kivált nagylelkű tett.

S főleg nagyon szépen demonstrálja azt, hogy néha az elhibázott cselekedetek is *erényes számba mehetnek*.

És nem is első *ilyen* tette ez a nemes báró úrnak, aki mint osztrák *furvézer* lett népszerű a magyarok előtt.

23. sz., január 23.

Hanem mégis csak szép az a szakértelem.

A dagadó Dunával egyetemben megnyíltak a városi magisztrátus bölcsességének zsilipjei is.

Az árvízi bizottság permanens és éjjel-nappal virrasztva tanácskozik szakemberekkel a lehető veszélyek kikerülése és a főváros megmentése iránt.

S a hegyek meg is szülték az egereket.

A magisztrátus megállapította, *hogy ilyenkor legveszedelmesebbek a pincelakások*. (Milyen vívmány a tudományra nézve, hogy erre immár rájöttek!)

S hogy *akinek üres hordója van a pincében* — rendelkeztek — *húzza ki belőle a dugaszt*.

... Ez aztán bezzeg okosan van kifundálva. Semmi baj többé, polgárok! Az árvíz mind belemegy az üres hordókba — s ott ha kedve tartja, még borrá is válhatik. Éljen Kada!

*

Mikor a múlt nyáron mi, a sajtó, azt hangoztattuk, hogy idejekorán kellene gondoskodnunk a tavaszokon előfordulható árvízveszélyek elhárításáról, a magisztrátus kijelentette, hogy:

»Semmi sem szükséges. Szakemberek jótállnak, hogy semmi baj sem lehet.«

Most azt kérjük, hol vannak hát azok a szakemberek?

Ha hisznek bennök, hogy semmi baj nem érhet, minek a permanens vészbizottság?

S ha nem hisznek: minek volt a közönséget elbolondítani s elmulasztani a monumentálisabb óvintézkedéseket?

Az árvívről menjünk át a nagyobb veszedelemre.

Úgy vagyunk osztrák véreinkkel, mint a professzor volt a csökönyös fiúval, kitől azt kívánta, hogy nevezzen meg egy háziállatot:

— Hát izé . . . a kukac.

— Jó, jó, fiam, hiszen ha szigorúan vesszük az is háziállat, de nevezd meg még egy más háziállatot.

— Hát . . . izé . . . *egy másik kukac.*

A közgazdasági kiegyezésben ez az ő örökös refrénjök: kukac-kukac, és örökké csak kukac.

*

Ostobáknak tettették magokat önzésből. Ostobaság, mely nagy eszélyességre vall; eszélyesség, mely elárulja képességük és érzékük hiányát a parlamentarizmushoz.

Az osztrák miniszterválság napok óta tart. A miniszterek markukba nevetnek mellette, mert már rá vannak szokva, hogy ezen ártatlan lemondási cselekmény által, *nem ők buknak*, hanem Magyarország *bukik egyre alább-alább.*

Új egyezés, új engedmény kicsikarási eszköze ez.

Amint az majd mindjárt holnap ki is fog tudatni a szabadelvű párt értekezletén, hol Tisza előterjesztéseiben, olyan bizonyosan benne lesz az »engedjete«, mint ahogy a négyben benne van a három.

Igaz, hogy olyan ügyesen tudja elhelyezni az »engedjete«-et, mint azokon a most divatos képeken van a »Katze« meg a »Sie«.

De a gyakorlott szem legott észreveszi.

S csak a mamelukok szemei nem gyakorlottak a »*Wo ist Sie?*« megtalálásában.

25. sz., január 25.

[. . . .]

Konstantinápoly ostroma és védelmezése kétségkívül a világtörténelem egyik legvéresebb lapja lesz.

S a törökök most is nagy és dicső tetteket fognak arra írni, de persze hasztalanul.

A nagy tettek könyve — a világ piacán is olyan már, mintha valami magyar irodalmi termék lenne; csak már akkor talál szerény méltánylatra, *mikor az antiquarius-boltba kerül.*

*

Különben nagyobb dolog az ennél, hogy a konzervatív párt tagjai nagy dologra szánták el magukat a közgazdasági kiegyezéssel szemben. Az összes párt tegnap délután beült egy komfortábliba és a gr. Dessewfi Aurél szállására hajtott s ott *zárt ajtók mögött* tanácskozott azon módozatok felett, miként kellene összehíni a párt távollevő tagjait.

Apponyi azt indítványozta:

— Telegrafirozzuk össze . . .

— Sokba kerül — veté ellen Kállay.

— Eh, mit, négy frt ötven krajcár az egész — mondja Dessewfi.

— Ugyan ne nagyolj — zsörtölődik Apponyi.

Élesebb viták után határozatba ment, hogy a pártnak eo ipso szükséges már magáról *életjelt adni*, minélfogva a »Kelet Népe« élén történjék az összehívás.

*

Megtörtént. A konzervatív párt elnöksége a pártlap útján szólítja fel a párt távollevő tagjait, hogy a jövő héten megindulandó vitákra *nagy számmal* megjelenjenek, (*Ugyan honnan?*) mert »a törvényhozás oly kérdések fölött fog dönteni, amelyek a „*lét*” és „*nemlét*” kérdéseit *tartalmazzák.*«

Mondja még aztán valaki, hogy a kormány nem veszi több hasznát a jobboldali ellenzéknek, mint saját mamelukjainak.

Eddig minden ember úgy vélekedett a kiegyezési javaslatokról, hogy azokkal azt is elveszik majd tőlünk, amink még van, s íme most a konzervatívek pártelnöksége kisüti, hogy e javaslatok *tartalmazznak* valamit.

*

Hanem hogy a konzervatívek nemcsak beszélnek, de gyakorolják is a takarékoságot, bebizonyították a felszólítással.

Öt levélbélyeg kifutotta volna a távollévők összehívására, s mégis a »Kelet Népé«-ben harangozza össze a jelenlevő párt a távollévő pártot.

... Kisült tehát végre, hogy valamiben mégis hasznát vehették a »Kelet Népé«-nek.

*

De hát azok a »távollevők« hogy jönnek majd össze, akik a »Kelet Népé«-t nem járatják?

Hát még azok, akik járatják, de nem olvassák?

26. sz., január 26.

A párt-konferenciából

Szontagh Pál is egyre alább-alább süllyeda mamelukságban. Még sokra fogja vihetni idővel.

»Ő — úgymond — pártolja a kiegyezési törvényjavaslatokat, mert ha ez a kormány megbukik, bármely utána következő sem találna jobb megoldást.«

... Pali, Pali! Hát ez is argumentum?

*

Szegény nógrádi Szontagh, milyen szépen beleöregedett ő is a simplex udvaroncok csoportjába.

Csodálatos játéka a természetnek!

Teljes életében az a megrögzött szokása volt, hogy tarokkozás közben mindig a kisebb ütő-kártyákat adogatta ki előbb, a nagyobbakat utoljára tartogatván.

Mért, hogy mégis megfordítva cselekedett politikai pályáján?

A nagy tarokkjait már rég kiadta, s most csak hitvány »pubok« vannak a kezében.

Nem üt velök semmit, legfeljebb arra jók, hogy »beleschmierolja« a Tisza útéseibe.

Aztán milyen rettenetes kétségbeesett logikája van!
Hogy valaki azért ragaszkodik a rossz kártyájához, melyen bizonyosan veszíteni fog: mert hátha a következő osztó még rosszabbat ad! . . .

. . . Ez már mégis nagy elme gyengéség egy horpácsi embertől!

*

Igaz, hogy minden jó tarokkista babonás és hiszékeny. Szontagh Pált alkalmasint az csábította el, hogy Várady Gábor már előre indokból pártolta a javaslatot, mert Tiszának nagyon »szerencsés keze« van.

Lehet. Mióta a *Depretis kesztyűje* van ráhúzva.

*

Legokosabb férfiú azonban mégis a »lefolyt« miniszter, az aranyzakállú és az ezüst szavú Tóth Vilmos, kit különben már fölösleges is e jelzőkkel ellátni, amióta ártalmatlanabb névrokona Pauliny Tóth Vilmos örök időkre kibékült a magyarokkal.

Hát mondom a rosszabbik Tóth Vilmos: *külpolitikai szempontból* kívánja a törvényjavaslat elfogadtatását.

Pedig ez a szempont nem annyira a külpolitika szempontja, mint inkább a politikai *szemtelenység* külön pontja.

M — th K — n.

27. sz., január 27.

A »Kelet Népe« báró Sennyey Pál egy levelét közli, melyben a jobboldali ellenzék vezére tudatja, hogy helyesli pártja magatartását a kiegyezési kérdésekben, de gyöngéledő állapota akadályozza, hogy a *vitákban tényleg résztvegyen*.

A »Kelet Népe« aztán a gyöngébbek és azok kedvéért, akik nem értenék, cicerós kommentárral kíséri a levelet, mondván, hogy neki, már mint a konzervatív lapnak, *nagy elégtételére* szolgál, hogy báró Sennyey még nem szakadt el a pártjától.

Furcsa is lenne nagyon, ha a Sennyey-párt egy szép regge-
len arra kelne, hogy a »hivók és igazak« egygel megint keve-
sebben vannak. Sennyey báró elszakadt tőlük és beállott
mameluknak — Tisza Kálmán mellé.

Ilyen *ébredést*, fogadom, még — Asbóth se pipázott; a
»Kelet Népe«-nek pedig . . .

Nos, a »Kelet Népe«-nek »nagy elégtételére szolgálna«,
hogy Sennyeyt elvesztvén, megnyerte Hudák Lajost.

*

Mivel hát e gyarló világon nem történhetik semmi külön
esemény, ami »Kelet Népe«-nek elégtételére szolgálna.

Az elégedetlenség meglegedettsége ez !

Sennyey Pál felmondta a lakását, és ez nagy elégtételére
szolgál a »Kelet Népe«-nek, mivel a miniszterelnöki lakás
készül lenni kiadóvá.

Sennyey Pál beteg, és ez is nagy meglegedésére szolgál
a »Kelet Népe«-nek, mert eddig minden nagy államférfi beteg
volt valamely fontos akció előtt. (Ignatieff, Gorcsakoff rá a
példa.)

És a »Kelet Népe« igazán akkor fogja fel helyesen *ellen-
zéki* állását, ha mindig meg van elégedve a saját pártjával,
mivelhogy a saját pártja viszont soha sincs övele megle-
gedve.

28. sz., január 28.

A béke

Marakodó királyok szemérmetlen csókja, mely vérrel fer-
tözött orcáikon elcsattan; két dögvészt szóró ajk egyesülése;
. . . egy szünet, mely alatt megpihenhetnek a barmok . . . a
népek.

Ez a béke. Legalább a legtöbbször ez !

A pecsét, melyet a megkötött békeokmányra nyomnak
rá, a nemzetek homlokára süttött szegénybélyeg, mely még azt
bizonyítja, hogy kiskorúak, bárgyúk, királyok ocsmány játé-
szerei.

S a sorok, a betűk, melyek a békeokmányban az egyetértés és a nép jólétére irányzott törekvések biztosítékai, mind megannyi galád hazugság; még tréfából sem igaz szavuk soha . . .

Világ! mely bölcsnek hiszed magad, mely az istenek titkait fürkészsz, s a felvilágosodás századának nevezed az idő e hitvány perceneit, melyek alatt szolgaságnak jármait nyögöd, *mikor tanulsz meg már gondolkozni?*

[. . . .]

*

— *th.*

29. sz., január 29.

Tizenhat igaz ember akadt a mamelukok közt a mai ülésen, kik ellene voltak, hogy most tárgyalassék a javaslat.

Tehát csak tizenhat embernek van még olyan lelkiismerete, mely megmozdul a válság óráiban.

Csak tizenhat ember, aki félreáll az útból, melynek örvény a feneke, süllyed és süllyeszti magát e boldogtalan szegény országot is, melyet ezredéve üldöz ama természetellenes fátum, hogy saját keblén melengetett fiai válnak kígyókká s megmarják mérges fullánkjokkal meztelen testét — jobban, mint az idegenek, mert azok elől páncél takarja, páncél, a nemzet fiaiban soha meg nem fogyatkozó őseje a honszerelemnek, mely mint a berekedt forrás, lázas erővel törí át kérgét s zajongva bugyog fel a veszély perceiben mindannyiszor.

De ki védje meg a mi szegény anyánkat, a hazát, önfiaitól, kik előtt leveti páncélját, nyitva hagyja keblét, gyanútlan biztosan? . . .

Európa fegyverei elől még meg lehetne talán védeni, ha vállat vállhoz vetve, karddá kovácsolnók hegyeink vasát, lelkesedéssé forrasztanók lelkünk tüzet, s ha egy gondolatot csinálnánk a százból, száz embert csinálnánk egyből. És nem kellene kétségbe esnünk.

De miként védjük meg saját maga elül, a saját képviselőtestülete elől?

Ez az a kérdés, melyre nincs a nagy mindenségben felelet. Fárasztó, elcsüggesztő, lázító és elkésérítő egyszerre. A kétségbeesés kezdete, a vég reménye nélkül.

S az elfolyó napok mindenike s a kormány minden lépte egy-egy szög ama készülő ravatalhoz, melyre a haza elkínzott testét kiterítik.

És hallani a kalapácsütések tompa kongását és nem tudni *kicsavarni a kalapácsot a baljóslatú átkozott kézből.*

*

Kezd a magyar is »*mívelődni*«. Csövestől szakad nyakunkba a boldogság, a német kultúra.

Hogy, hogy nem, a németeknek sorba eszébe jut a mi parlagon hagyott elméinket felvilágosítani, szemenszedett tudományuk közénk hullatott morzsáival . . .

Most már hiszem, hogy »*Magyarország nem volt, hanem lesz*«.

*

Itt volt Bodenstedt a saját, Mirza Schaffi behatása alatt komponált műveiből ismertetni Mirza Schaffit és Hafist, aki nekünk kitűnően le van fordítva magyarra a perzsa eredetiből.

Továbbá ösmertette Puskind, akit mi jobban ösmerünk, mint ők, a Bérczy Károly fordításából.

Most, hogy Bodenstedt távozott, nem találván már semmi ösmertetni valót, ismét egy német celebritás jó ide, a »*Nibelung Lied*«-et ösmertetni, melyet mi tökéletesen ösmerünk a Szász Károly fordításából.

Ha így tart, megéljük, hogy olyan német is vetődik Budapestre, aki Hoffman Pált fogja ösmertetni.

Meg is érdemelné, kivált az *egyetemi rektori* működése, melyből csak azt az egy *kimagasló vonást* ösmerjük, hogy ő szokott a német kultúrférfiak elé kimenni az indóházba, behozni a — pakktáskájukat.

*

A konzervatív politika sarkalatos programja a takarékoság: a konzervatívok sarkalató tulajdonsága az *exquisit* — *elegandris*.

Mikor újév napján a »Kelet Népe« az elegáns sima papiros helyett komisz lepedőn jelent meg, a csinos hathasábos besosztás helyett öt széles hasáb terpeszkedett a kolumnán, azt kérdezte egy elegáns konzervatív Apponyi Albert gróftól:

— Mért romlott meg a »Kelet Népe«?

— Nem romlott az meg — válaszolt Apponyi.

— No, tudom, tudom, hogy csak olyan rossz, mint azelőtt volt, de mért nem olyan szép a kiállítása?

— Az »Athenaeum«-ban nyomtatják.

— Kár volt nyomdát változtatni: legalább a lap külső formájára kellene ügyelni, ha . . .

— Jól van, jól; tudom, mit akarsz mondani: de az »Athenaeum« majdnem fele árért vállalta el a kiadást.

— Hogy lehet az?

— Nem tudom — felelt Apponyi gróf —, pedig sokat gondolkodtam rajta.

*

Pedig ezt a nemes gróf könnyen eltalálhatta volna.

Azért nyomtatja az »Athenaeum« olcsóbban, mint a Franklin, mert az Athenaeumnál nyomtatják a »Pesti Napló«-t is, meg a »Hon«-t is. S így nem kell extra szedni a »Kelet Népe«-nek legalább is — tíz hasábját, csak átviszik egyik szobából a másikba az előtte való napilapok álló szedését.

Ez az egész titok.

Mikszáth Kálmán.

30. sz., január 30.

Azt kérdi egy ma megjelent röpirat a címével: »*Alkotmány vagy abszolútizmus?*«

Írta: Egy a sok közül; helyesebben: Egy a kevesek közül, vagy Egy a vacsorálók közül.

*

A röpiratka egy kis puhatolódzás: mit mond a sajtó bizonyos újra világba lépő szemérmes epedésére, vagy még ez sem, — talán csupán egy rébusz . . . s benne finom észre-

vehetetlenséggel meg van mondva, hogy nincs már semmi remény többé, vagy abszolutizmus, vagy . . .

A másik vagy-ot nem mondja ki, azt ki kell találni. Menjünk keresztül rajta, hátha ki is találjuk.

*

A jelenlegi helyzet végeredményéül abszolutizmust helyez kilátásba a cikk. A Tisza-uralom végeredménye ez lenne?

Mi nem szeretjük Tisza Kálmánt, melegen, őszintén kívánjuk bukását, de gazembernek nem tartjuk, s attól éppen nem félünk, hogy abszolutizmusra, államcsínyre gondoljon.

Még a gyilkosok közül is csak a legelvetemedettebb öl orozva . . .

Államcsíny gyanúja csak akkor szállhatná meg lelkünk mélyét, ha már a konzervatívek kormányoznának.

*

Sok jót elmond a röpirat írója, sok olyat, ami igaznak látszik, de kevés olyat, ami igaz.

A korrupciót tünteti fel a baj okának. És ez igaz is. S a korrupciót tartja a kibontakozást lehetlennítő akadálnak; és ez már nem igaz.

Miért ne alakulhatna a mostani pártok közül egy olyan, melyhez a nemzet zöme lelkesedve csatlakozik?

*

És itt az ideje is. Nemcsak a pártalakulásra van szükség, hanem van egy párt, melyet a röpiratíró testvériesen eloszt a konzervatív, a szélsőbal és kormánypárt között, s ennek magának is nagy szüksége van az átalakulásra. Azaz, hogy a röpirat szerint azt nem is mellőzheti többé, mert a kiegyezési javaslatok elfogadása után megszűnik létalapja. Más szavakkal: megszűnik a programja; tudniillik az a létalapja, ami nélkül a konzervatív párt létezik ab ovo.

Hogy ez a párt a kiegyezési javaslatok elfogadása után nem tűnik el, mint a foszfor, az az egy bizonyos, mert húsból és vérből áll, s hogy nem borul sem a Tisza, sem a Sennyey nyakába, több, mint valószínű.

Mit fog tehát tenni?

Nolens volens új alapot keres, új programot tűz ki, s ez a program van hivatva, ha tapintatos lesz, majd többséget szerezni a nemzetről.

*

Igaz, hogy ennek a pártnak nincsenek még most kiváló vezéregyénéi, úgyhogy így amint van, még ideáját is csak homályosan nyújtja annak, amivé lehet.

De hát nem helyezi-e a röpirat várakozó állásba Lónyayt, Kerkápolyt stb.

S a várakozók hamar észreveszik azt, amire várnak!

*

Különben a cikkíró azt látszik akarni, hogy már egyszer a várakozókat is vegyék észre.

És ez nem éppen lehetetlen.

Tisza folytonos kisebbedése megnevelheti még az ő árnyékukat is; de ez csak egy úton lehetséges: nem úgy, hogy ők alakítsanak pártot, hanem őket alakítsa át valamely párt.

És erre a röpiratíró is gondolt, s azért hangsúlyozza, hogy »szövetségesek nélkül« a független szabadelvű párt szövetségesévé!

*

De igaz! Hisz a nemzetet olyan korruptnak tartja, hogy már az ő szövetségében sem bízik, s nem nagysúlyt fektet rá.

Pedig kár azt a nemzetet kihagyni a számításból, mely sohasem hazudtolta meg még magát nagy válságok idején, bár sohasem állott csupa merő politikai jellemekből, angyalokból és erényhősökből.

E nélkül a tényező nélkül, azt hiszem, hiába minden számítás, a nélkül a »vacsorálók« mindig tizenhárman fognak ülni egy asztalnál.

A mamelukok halála

A kiegyezési törvény meg lesz szavazva.

Hát már most még mi következhetik?

Van-e még valami elveszteni valónk, van-e még valami kívánni valója tőlünk az osztráknak, mikor már levetettük az utolsó ingünket is?

Mikor már odadobtuk a múltat és a jövőt is?

És mindent azért, hogy megtarthassuk Tisza Kálmánt.

Szegény Tisza Kálmán, most már nem fogsz megbukni, lelkedet eladtad a pokol ördögének, híven teljesítetted átkos kívánságát, most már megmaradsz miniszterelnöknek, de *milyen* szomorú tartományban!

*

Van egy orosz népdal, mely ezt a mi állapotunkat szórul szóra lefordítva ekként dicsóíti:

»Jó annak, akinek nincsen semmije,
Nyugodtan fekszik, nyugodtan kél,
Nem aggódik, mijét, hogy hova rejtse el,
Senki sem lophatja el semmijét.«

Tisza Kálmánnak ezután egész multság lesz kormányozni . . .

Még Kossuth sem fogja bosszanthatni többé a nemzethez intézett óva intő leveleivel!

Mi az ördögtől óvja meg ezek után a Tisza?

*

Vesznünk kellett. Így volt ez megírva a csillagokban. A gondviselés csak ezer évet szánt a magyarnak. Szűken mérte ki az időt, s bőven az életerőt. Ezer év irtó háborúi, melyeket ~~ránk~~ küldött, nem viseltek meg, csak ~~megérdemelték~~. A végzet gondolkozóba esett. »Nagyon erősnek alkottam ezt a népet; ~~most~~ vész ki akkorra, midőn már nem fogja megérdemelni az életet.«

És óriásokat támasztott ellenünk, de ezek sem ártottak a nemzet erős életfájának.

Ekkor fogta magát és leküldött egy hitvány férget, s ez beleette magát a fa legközepébe . . . s megőrölte azt belülről . . .

A fa már recseg, roskadozik: a féreg rágcsálása megtette azt, amit az óriások fejszecsapásai nem.

. . . Tisza Kálmán büszke lehet az erejére.

*

De gondolhatna a jövőre is.

Arra, hogy valamikor megmozdul a lelkiismerete s keserűen fogja marni ?

Nem; a Tisza lelkiismerete álló tó: posvány, mely nyugodtan, mozdulatlanul fedi el az alján összegyűlt piszkot. Az nem fog megmozdulni.

Vagy arra gondoljon, hogy ez a föld, mely iránt háladatlan volt, fog tudni lenni bosszúálló s kiveti csontjait kebléből a kárhozatnak ?

Nem; miért gondoljon Tisza erre? Nem babonás, hisz kálvinista. Nem érzékeny, mert politikus. Aztán, ha kiveti is csontjait a hazai föld, nem lesz baj belőle. Legfeljebb összegyűjti valaki s suvixot gyárt belőlük: s a késő kor osztrák miniszterei (ha ugyan lesz még osztrák birodalom) a csizmájukat fényesíthetik vele. Halva is az lesz, ami élve volt.

Nem, ez nem! Hanem arra kellene gondolnia Tiszának, hogy ha most már mindent felad, amit feladhat, mi lesz a mamelukokból ?

Ezekből a szegény teremtésekben, akiknek szenvedélye mindég minden áron pusztítani valamit.

Mit pusztítanak majd el ezután ?

Ezek a boldogtalanok egymást fogják megenni.

És az az idő már nincsen messze.

A mai ülésről

Még az öreg Plachy Tamás is kiszorított ma egy zöngelmes dikciót a kiegyezési javaslatok védelmére.

Úgy gerálta magát a szegény öreg, mintha értene hozzá. Csak sajnáljuk, hogy vén napjaira ő is ilyen csúnya mesterségre adta fejét.

Szontagh Pali az oka, hogy ide jutott. Mert Plachy Tamás csak a Szontagh mamelukja s ennek a járszalagát fogja vakon.

S bizonyára már nagy szükségnek kellett lenni emberekben, hogy a jó Plachy Tamást posztirozták oda — ódiumnak s egyszersmind faltörő kosnak.

Hát Somssichot, Szlávyt, Kerkápolyt miért nem remekeltetik ilyenkor? . . .

Miért? Hát csak . . . azért — mondaná erre Tisza Kálmán Együddel titokzatosan.

*

No, de arra való maga Tisza. A nagy Jupiter. Csak meg kell szólalnia, s lecsendesülnek a vizek, csak meg kell mutatnia a festett falukat, s hasra borulnak a rutének.

Ő szólott, s egy nagy plajbász volt a kezében. A la Bismarck. Hosszú, kiaszott kezei hadonázva csapkodták a levegőt. Mikor a plajbászt leeresztette, az annyit jelentett, hogy »figyelem!«, és a rutének figyelmeztek, mikor balra fordította a végét, az annyit jelentett, hogy »derűltség«, és a rutének jóízűen nevetének, mikor fölfelé emelte a magasba a kormányzó ceruzát, az annak a jele volt, hogy »tetszés«, és a rutének lelkesedett tapsban törtek ki.

Ezt nevezem én aztán politikai »sikk«-nek.

Ez volt aztán az igazi nagy »diadal«.

Mint az examenjét jól letett fiúcska, nyugodt kebellet utazott el ma este Bécsbe.

Most, midőn e sorokat írom, éppen útban van: az édes »papát« bizonyosan meg fogják dicsérni.

Mikszáth Kálmán

33. sz., február 2.

Mégis legboldogabb párt a konzervatívek. Nem kellett soká törni a fejüket, hogy a képviselőválasztásokon alakítandó bizottságba kit válasszanak be, ki közülök a *legmegbízhatóbb*.

A minap tartott értekezleten egyhangúlag kimondták, hogy az egész párt végrehajtó bizottsággá alakul.

*

Meg is alakult. És most már megvan a sajt, de hol a macska? Hol a párt? Egy végrehajtó bizottság, mely semmi párthoz nem tartozik, hogyan fog vajon zöld ágra vergődni?

Úgy ne járjanak, mint ahogy a bizottság egyik tekintélyes része, t. i. Apponyi Albert gróf járt 1876-ban.

Írt ugyanis ebben az esztendőben egy lelkesítő röpiratot a nemzethez e címmel: »Kire szavazzunk?« Kiosztogatott belőle vagy négyezer példányt, és a nemzet szavazott derűreborúra mindenkire, csak éppen magára a grófra nem szavazott senki.

Csakis aztán választották már be, mikor elfelejtették, hogy mi van a röpiratában.

*

Ha van valami a világon, ami a konzervatív pártot, melynek múltja bénítólag hat jövőjére, mely a parlamentben nem bír konszolidált állásponttal, s a parlamenten kívül nem bír népszerűséggel, ha — mondom — mégis lehet valami, ami diadalra segíti, az egyedül orgánumának, a »Kelet Népe«-nek szelíd engedelmissége és naivitása.

Higgyék meg önök, uraim, ez a páratlan naivitás, ez az engedelmisség hódít az önök részére . . .

*

És ez az engedelmisség bámulatos . . .

Ecclesia praecedat! tartja a »Kelet Népe« és hódol a püspököknek.

Mikor Schlauch Lőrinc szatmári püspök nemrég a főrendiház jogügyi bizottságában mint meghívott szakértő kimondta, hogy »a halál törültessek el!«, a »Kelet Népe« megrezzent s így szólott magában:

»Nincs többé tehát halál: eltörültesse. Most már mi is halhatatlanok leszünk.«

S kiadta az újdondásznak az instrukciót, miszerint ezen-től halálhíreket nem fog a lap közölni.

A nagyszívű Haynald érseket mélyen meghatotta a vak engedelmesség e világtörténelmileg nevezetes példája.

Amit Zsigmond király ki nem vihett a konstanci zsinaton, midőn latin beszédében rosszul kiejtett szavainak helyreigazítóit ezzel hurrogatta le: »Parancsolom, hogy ezután „hanc schismam” mondassék« — azt tökéletesen kivitte Lőrinc püspök a »Kelet Népe«-vel szemben.

És ez érzékenyítette el Haynaldot.

Haynald nagyon jól tudja, hogy a vallás isteni tanai könyörületet prédikálnak a bűnösök ellen: hiszen ennek a szelíd vallásnak a papja ő, s nem vérszopó hiéna, ki az isten képre teremtett ember életére tör, — s mégis dacára, hogy a vallástalanok egy része ki akarta mondani, miszerint az ötödik parancsolat »ne ölj!« a bírácoknak is szól, az égi ige szelíd hirdetője úgy vélekedett (persze a »Kelet Népe«-t akarván kimenteni zavarából) mint szakértő a jogügyi bizottságban, hogy: »a canon-jog éppen nem perhorrescálja sehol a halálbüntetést.«

E perctől kezdve a »Kelet Népe« egyszerre felszabadulván békői alul, ismét közli a halálhíreket.

Mégpedig naponkint rendszerint ötöt.

*

Hogy miért ötöt? Ezen törte fejét sok ideig a fővárosi statisztikusok tömege. Ez volt azon csodálatos rejtély, mely a tudomány zűrzavarában mint sötét, megvilágíthatlan folt feketedék; megpróbálták a különböző elméletek kaptafájára húzni, nem ment. Miért öt halott naponként? Miért nem hét, vagy miért nem négy? Hol kezdődik és hol végződik azon határ, melyet a »Kelet Népe« tekintetbe vesz a halottak közlésénél, hogy mindig öt? Bámulatosnak látszék ez még inkább azért, mert az általános statisztikai adatok egyre a halálozások változását mutatják.

És nem is jött volna soha rá senki, ha magok a konzervatív lap munkatársai nem magyarázták volna meg az okot.

A »Kelet Népe« ugyanis elegánsan kíván lenni szerkesztve, s a választékos kifejezések kedvelője.

Mínthogy tehát öt választékos kifejezés van a halál megírására, nevezetesen: »meghalt«, »kimúlt«, »elszenderült«, »el-

nyugodott az úrbán» és »kiadta lelkét« — csak öt halálhírt hozhat egyszerre.

... Íme, milyen egyszerű néha a legnagyobb rejtélyek megoldása.

34. sz., február 4.

Az egyszeri diákok és az egyszeri szilva meséje van teljesülében . . .

Lónyay Menyhért felé fordul a közfigyelem; s az, hogy ő beszélt, s kilépett a nyugalom és tétlenség zugából, hová kárhóztatva lett, mutatja, hogy észrevette a rajta nyugvó tekintetet.

Az, hogy tekintetünk feléje fordult, annak a jele, hogy hajlandók vagyunk neki megbocsátani a múltért: ő is hajlandó, mert kilépett: elfogadta a »tetemrehtvást«.

*

Az, aki Arany János ily című balladájának rövid tartalmát olvasta már előre a lapokból, tudni fogja, hogy ez a hasonlat nem éppen rossz. A tetemhez hívja Lónyay Menyhértet a nemzet szózata. Úgy állott eddig ő, bár távol a tetemtől, mint a vádlottak egyike, mint ahogy Tisza Kálmán áll közelében.

Hadd igazolhassa magát! Hadd lássuk, ha ő áll a haza teste mellé, a fölfakadó sebek vére megered? . . .

Vagy pedig megszűnik bugyogni, és beheged seb seb után s új életerő fog lüktetni az elbágyadt eregekben?

*

Tavasza lesz. Tavasz készül lenni. Új remények rügyei kezdenek fakadni a hazafiúi keblekben. És különösen igazi tavasz lehet a Tavaszi András kebelében.

Szegény elfeledett Tavaszi András!

Hány tél, hány nyár múlt el, s a te szép tavaszod csak nem jött, csak nem jött . . .

Elszállott a gólya: vissza sem jött többé . . .

Most végre ott kelepel megint a kéményen: ha ugyan igazi gólya és nem szarka.

Az étvágyad, tudom, megvolt eddig is; most már füstölög a kémény is; fő a »vacsora«.

35. sz., február 5.

Az emberek kíváncsiak . . . nagyon.

Mit kereshetett Tisza Bécsben két napig?

Minden léptét vigyázták. Folyt a találgatás s »Auersperg ellen jött áskálódni — a császárhoz« — mondták a bécsiek.

»Új vívmányokat ment kicsikarni« — szólának a Hon-
érelmű honiak.

»Megszökött a veszedelem elől« vélekedtek a liberálisab-
bak.

»Majd kitudódik« — nyugodtak bele végre mindannyian
— »olvasni fogjuk a lapokban.«

*

És nem tudódott ki. És nem fogják olvasni a lapokban. Le Bismarcktól egész Prém Józsefíg, minden ember mély homályt lát e két napos útban. A lemondását beadott bécsi kormány tizenkilenc spiclit állított oda a szállodája elé *hordár ruhában*; akik minden léptét vigyázzák, minden reá vonatkozó apró részlettel beszámoljanak.

*

A rendőrök összefoglalták megfigyeléseiket s másnap következőleg referált szószólójuk Auerspergnek.

— Tisza halaványabb a szokottnál. Pápaszemét, a kéket, egy percre sem tette le. *Füle vattával van bedugva.*

— *Még mindig zúg a Lónyay beszédétől* — dörmögé magá-
ban a miniszter aggodalmasan.

— 11 óra 22 perckor kilépett a szálloda kapujába, nagyot ástott, s elindult gyalog; az egyik nadrágszárát felgyűrte; a másikat hagyta besározni . . .

Igen, igen. Ez az ő politikáját jelképezi.

— Egy darabig tétovázva lépdelt, azután erősen ránézett egy kapura. A kapura egy kiadó szállás cédulája volt ragaszt-
va . . .

»Hm — szólt a miniszter —, ez gyanús: szállást keres. Most már csak az a kérdés, hogy a leendő bankgubernátor Móric Pál részére-e, vagy az összeülendő békekongresszusnak keres tanácskozó helyiséget.«

— Innen egy komfortábliba dobta magát és a Ballplacra hajtatott Andrássyhoz. Ide már be nem mehettünk, de megvesztegettük a komornyikot s ez elmondta, amit a kulcslyukon át hallott.

»Hát te megint itt vagy?« mondá Andrássy.

»Megint« — felelte Tisza.

»Baj van?«

»Van . . .«

»Melyiket érted?«

»Valamennyi közt azt a legelsőt, hogy Űrményinek kell felelnem. Mit mondjak?«

— Mit? Megállj csak! egy ideig halaszd a feleletet.

— Minek?

— Hátha — más öröki tőled . . .

— Isten mentsen meg attól . . .

— Kit? Téged?

— Dehogy! Azt a másikat, aki utánam jó.

— Ha azonban nem halaszthatod a választ: adj nekik az egyszer teljes felvilágosítást. Mondd, hogy a keleti kérdés olyan stádiumban áll jelenleg, mintha egyáltalában nem állna olyan bonyolódott stádiumban, mint aminőben állhatna, és hogy Ausztria politikája mindig szem előtt tartja azokat az érdekeket, amely érdekek kihatásai ama magasabb célzatoknak, amelyek ama érdekek hazafias és logikai iránybani kivételének szükségszerű követelményeivé kell, hogy váljanak.

— Ez osztán *egészen világos*, mondá Tisza a meggyőződés hangján egy búcsú-kézszerítással.

— — — — —
Auersperg megdicsérte a rendőröket, s így szólott magában elmélyedve:

»Bárcsak szívesen fogadná ezt a szegény Tiszát a magyar parlament ezután is sokáig: *olyan emberünk sosem lesz többé*. De félek, hogy elveszítjük. Igen-igen félek. S ekkor be fog következni az az anomália, *hogy a magyarok fájós lábát vágják el, s mi fakadunk sírva az amputáció alatt*.«

36. sz., február 6.

Somssich Pál volt a nap hőse.

A régi veterán megelegelte Tiszát, s ma férfiasan, önzetesen szólott . . .

— Te is fiam, Brutus? gondolhatta magában Tisza összezorult szívvel.

*

Csak néhány hó előtt is Somssich Pál még hű embere volt öccsellenciájának. És igen szép szerepet vitt a geszti nagy úr körül. Ő volt tudniillik felhőmentes napokon öccsellenciájának »hívatalos ellenzéke«.

Néha ugyanis egy-egy juxot méltóztatott megereszteni a *gyengébbek* kedvéért s különösen a bárgyú hazai közvélemény elaltatására. Ilyenkor Somssich Pál lett előrántva s ő tartott egy-egy keményebb dikciót; hogy még maguk a mamelukok sem tudták: összebeszélés folytán-e? — s szörnyűképpen el-sápadtak egy-egy megrázkódtató mondatnál, azon hitben, hogy mindjárt vége lesz a világnak s a mindenség bordái összeroppannak.

Nem esett semmi baj. Az ítélet napja nem érkezett el azért. Tisza fején egyetlen hajszaál sem görbült meg a Somssich Pál ellenzékeskedése miatt.

A keleti kérdés sem lett világosabb *előre megrendelt interpellációja* folytán.

De ő ezalatt annyira belejukkolta magát az ellenzékeskedésbe, hogy ma úgy kelt ki a mamelukság ködéből, mint egy megifjodott hős.

»Igazi tigrissé vált — mondta Tisza szomorúan —, épp olyaná, mint én voltam.«

37. sz., február 7.

Különböző »attitűdök«-ben láttuk már a magyar kormányt, de így mint most, még soha.

Összes erejét megfeszíti. Szinte látjuk, mint teszi magát erősen támaszkodó állásba, előre nyújtott *jobb lábbal* és megfeszített *bal sarkkal*.

Aki egy tekintetet vet a magaviseletére, azonnal eltalálhatja, hogy kell valakinek lenni olyannak is, aki *el akarja tolni a helyéről*.

*

Van. Mégpedig a régi gazda akarja a kieresztett gyepőt visszavenni a kezébe.

Somssich kijelentette, hogy a *közös vámterületnek* a barátja, s ezzel élesen kijelölte, hogy nem akar új pártot. Deák Ferenc régi pártját akarja felköltetni a sírból, hogy a nemzet, mint a süni, *ha ezen az oldalon* megunta az alvást, a *másik oldalára* forduljon aludni, arra az előbbi oldalára, amelyről már egyszer átfordult erre, mert kellemetlen volt neki . . .

*

Nagy hanyatlás tagadhatlanul. Azt az ócska köntöst öltetni fel ünneplő kabátnak, melyet már egyszer mint hasznavehetlent dobtunk el.

No, de ha nincs jobb! Isten neki! Szegény ember úgy öltözik, ahogy tud.

Hanem hát ha már »tisztát« akarunk váltani, legalább addig váltsuk, míg foganatja van . . .

Mert mi az ördögöt használt már akkor Kádárnének a tisztesegebb csipkés főkötő, mikor a templom leégett?

Mit ért neki, ha mármost nem mehetett el benne sehova?

*

A volt Deák-párt sűgő-bűgő korifeusai is, kik most, mint tavaszi napfényre az »isten tehénkéi« mind előbűjnak az opportunitási rögök alul, meg akarják Tiszát buktatni — ez bizonyos — de habozásukból látszik, hogy *most még nem*.

Bevárják, míg könnyebb lesz a munka. Bevárják, míg Tiszáról lemállik, lepattog végképp a népszerűség máza a ki-egyezési javaslatok keresztűlhajtása miatt. Akkor aztán úgy fog kinézni, mint egy puhány. Most még dárda kell, hogy a mesterséges mázon keresztül testébe hatolhasson, a javaslatok elfogadása után pedig elég lesz egy fejevári bicsak pengéje is: az is kioltja belőle a »szuszt«.

Így okoskodnak ők talán.

Csakhogy köszönöm az ilyen bölcsességet, mert:

Mit fog a Tisza bukása érni a kiegyezési javaslatok után?

Akkor már osztán . . . ha semmi elminiszterkedni való nem marad, lehet miattunk magyar premier akár maga *Orlice professzor* is. Tökéletesen egyre fog menni.

Sőt még talán az lesz a legjobb. Orlicé-től legalább az telhetik ki, hogy a bécsi kislutrit sprengolja.

*

Mindamellettt azonban nem lehet föltétlenül elítélni Deák ocsudi pártját.

Talán nem is akarattjukon múlik a dolog.

Másban van a hiba.

Nincs dárdájuk: csak *fehérvári bicskájuk*.

Mikszáth Kálmán.

38. sz., február 8.

Mondja még valaki, hogy a »Kelet Népe« nem következetes újság még a hirdetéseiben is. Hogy a konzervatívek nincsenek tisztában politikai programjukkal, ezt mindenki tudja, aki lapot olvas. A »Kelet Népe« kifecsegi azoknak is, akik az újságjukat csak a hirdetések okáért veszik a kezükbe.

Íme:

— — — — —
<i>Az új vántarifa.</i>
— — — — —
<i>Titkos betegségek.</i>
— — — — —

Azt is tudja mindenki, hogy a »Kelet Népe«-nek *Gyulai Pál* a kedvenc írója. Nos, tudják meg az annonce-olvasók is.

Íme a hirdetés:

Greguss Ágost meséi.

Tehetlenségek.

És ha ez a lap sem érdemli meg a pártja szubvencióját,
akkor az »Ellenőr« se szolgál rá a magáéra.

MÉG ÚJABB FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK

Írta

KÁKAY ARANYOS

Nr. 3.

1878

ELŐSZÓ

Nem hiúság vezetett ez igénytelen portrék összegyűjtésére: a hiúság nem találhatja meg ezekben a kielégítő eredményt; még kevésbé vezetett versengés, gyenge tollam merész odaállítására a Kecskeméthy Aurél örök időkre elpihent tolla mellé. Ő teremtette meg nálunk e kedvelt genret; őt utolérni nem lehet, csak utánozni.

Én pedig még csak nem is utánozhatom — mert sohasem olvastam.

*

És ezzel az őszinte vallomással kezébe adtam a kritikának a fegyvert ellenem. »Aki még Kákay Aranyost sem olvasta, mennyi keveset olvashatott az arra nézve, hogy ennyi sokat írhaszon! Látszik is az idézetek sat. hiánya.«

Így fognak azok szólani, kik az eléjük tett fegyvert fel-emelik. Hadd szóljanak. A kritikát úgyis bajos rászedni; nyilván kitalálta volna. S nekem így mégis megmarad az a hitem, hogy önként fedeztem fel a leggyengébb oldalamat.

*

Hogy hát miért gyűjtöttem össze mégis e már részben a hírlapokban is megjelent cikkeket, — annak oka az, mert már megírtam. Éspedig azért írtam meg, mert a hírlapok munkása abban a helyzetben van sokszor, hogy a divathoz, a közönség ízléséhez és igényeihez kell magát alkalmaznia még a tárgyak megválasztásában is.

Mit tehetek én arról, hogy publikumunk úgy van a politikával s annak férfiaival, mint az ingyenc például a borjúhússal, szereti szeletnek, coteletenek, paprikásnak, pörköltnek, egyszóval különböző alakban feltálalva.

Hát én bizony itt olyan alakban tálaltam fel neki a politikát, — hogy vajmi nagyon kevés politika van benne.

Ha van valami érdemem, ebben van: hiszen eléggé megcsömörülhetnek tőle egyebütt.

*

Ezek után még csak arra nézve kívánok nyilatkozni, hogy én részemről nem tartom egészen helyes dolognak azt, hogy valaki egy név fényéből elvegyen valamit a maga vagy műve számára. És azt a helytelen dolgot lehet ugyan elütni élccel, de azért mégis helytelen dolog marad az mindig.

Midőn emiatt tehát bocsánatot kérnék a nyájas olvasótól, csak azt hozom fel melegségemül, hogy a Kákay Aranyos neve olyan, mint a testhez szabott díszruha: minél többen próbálják fel, annál jobban tűnik ki, *milyen szépen illett a gazdájának.*

GRÓF FORGÁCH ANTAL

Szája becsukva csendes . . .

Nem szól, nem hallatja magát s nem kíváncsi őt hallani senki. Pedig módjában lenne okos dolgokat is mondani. Legalább sokan azt hiszik.

Ez idő szerint félig konzervatív, félig kormánypárti s soha nem volt jobb »meggyőződése«. Rosszabb, — az volt!

Abban a megyében, ahol ő lakik, s ahonnan egy kerületet képvisel, az országos képviselői állásokra egymás közt szoktak megalkudni a primipilusok. Nem egészen azért, mert ő ott lakik, — hanem ő aztán egészen azért lakik ott.

*

Valaha kancellár volt, majd provizorius főispán lett s végre népképviselő.

Amennyire rangban kisebbedett az állása, annyira növekedett erkölcsi tekintetben.

Ő azonban nem érzi magát jól lefelé haladtában a lépcsőkön. Tisztább-e a levegő vagy nem tisztább, az előtte bagatelle.

Pártjának olyan házibútorra, mint egy kiszolgált Bösendorfer-zongora. Valaha szépen szólt s magas kezek játszottak rajta: lehet, hogy a megereszkedett húrok most is ügyes hangokat adnának, de nyilvános koncerteken azért mégsem merik megbillenteni, mert félni lehet, hogy diszharmóniát szülne. En famille aztán, ha már megvan, ha egyébre nem is, legalább arra jó, hogy a kezdők tanulnak rajta.

*

Forgách Antalnak van egy kopott hasonlata, mely anynyira elmaradhatatlan mellőle, hogy mikor új hasonlatot mond is, ennek az alkatelemeiből van megépítve.

»Ha az ember keze fázik — így a végzetes simile —, belefúj és megmelegszik, ha ellenben forró az étele, arra is ráfúj és kihül.« Amiből az következne, hogy ugyanazon egyén ugyanazon cselekménye egészen különböző benyomást gyakorolhat.

... És ez a hasonlat az ő politikai működésének — apológiája.

*

Számosan törik rajta a fejüket, miért képviselő Forgách Antal, miért tért vissza a rögzös politikai pályához, hol nincs mit várnia, hol görbe szemmel néz rá még a saját pártjának finnyásabb része is?

Ha az ember nem azt hinné, hogy azon különféle bankok és részvénytársulatok, melyekkel összeköttetésben van, jó hasznát veszik a beavatott kéznek — azt kellene gondolnunk, hogy egy démoni végzet átkos súlya az, mely odakergeti ahova — nem kellene lépnie.

E második föltevés mellett szól az incompatibilitás, s ellene szól az első föltevésnek azon száraz tény, hogy eddig a gróf keze bizony keveset használt a nevét kopotató intézeteknek; egymásután likvidált a »Hungaria«, a »Nemzeti biztositó társulat«, »Hunnia« és »Haza«.

De az incompatibilitás érvét meggyöngíti a törvény azon sajátságos természete, hogy csak azokat zsenirozza, akik kijátszani nem bírják; az intézetek hanyatlásának történetéből levont okoskodást pedig ellensúlyozza az, hogy bár egy folyón

evezett velük, az ő hajója sohasem kapott lyukat. De sőt emezeknek roncsaiból lett nemegyszer kitatarozva.

Azt hát mégsem képes senki tisztán meghatározni, miért képviselő Forgách Antal.

*

Bajos is lenne. Forgách Antalt nehéz kiismerni. Igazi Janusfő. Az egyik ábrázata meghunyászkodott citoyen, a másik dölyfös arisztokrata.

Oly meggyőzőleg beszél a demokrácia magasztos elveiről, hogy szinte könnye csordul az elérzékenyüléstől.

S egy félóra múlva már, ha szobájába vonul, hogy például valamelyik üzlettársának levelet írjon, ilyen adresse kerül a borítékra: An Jakob Weisz, Jud in Budapest.

Lehetetlen tudni, melyik a valódi természete, mert a komédiázás nála tökélyre vitt tudomány, éppúgy, mint ahogy a tudománya tökélyre vitt komédiázás . . .

*

Az alispán, a főjegyző, a főszolgabíró, több választópolgár és én (t.i. én Kákay Aranyos), mint deputáció kerestük fel egykor Kékkön a hírhedt diplomatát, ki akkor vezette . . . (arról a valamiről ne is szóljunk) a monarchia ügyeit, mikor a legnehezebb idők jártak ránk.

Forgách szereti a deputációkat, mert a népszerűség mesterségesen meggyújtott tüzének hozzáért pernyéi. Szívesen fogadott s megmutogatta vára nevezetességeit.

*

»Itt van, uraim, ez a mappa! Ez itt a magyarországi vasúthálózat térképe. A legmagasabb pont a gödöllői pont.« (És odabökött excellenciás ujjaiival.)

Azután végighúzta nagy ujját egy bizonyos irányban s így szólott:

»Erre kellene vasutat építeni stratégiai szempontból.«

Majd ismét más irányban szalasztotta meg a másik kezét, teljes meggyőződéssel mondván:

»Emerre pedig kereskedelmi szempontból.«

— Istenem, de nagy inzsillér! — sóhajtott fel a főjegyző.

Ekkor sarkonfordult a gróf s véletlenül megpillantotta vis-á-vis a térképpel a »Forgách család nemzetségi fáját«, az alapító ősoktól kezdve le egészen hozzá, V. Antalig. Nos lári-fári minden családfa! De ha már megvan, mégsem dobhatja ki az ablakon.

»Tiszta bolondság, uraim! Én nem adok rá egy fikarenyit sem. Mint látni méltóztatik, az ősiünk valami Hunt Pázmán. Hanem az nem igaz . . .«

Általános csodálkozás.

»Nem is magyar ember volt. Német volt. Amennyire történeti bűvárlataim folytán kinyomoznom sikerült, Patzmann volt a neve.«

Áhítatos csend.

»Címerünk pedig, mint látni méltóztatik, egy meztelen koronás nő. Nos, az onnan van, mert Mária királynő sokszor így is megmutatta magát Forgách Balázsnak — a kópénak . . . amennyire történelmi bűvárlataim folytán kinyomoznom sikerült.«

— Ez aztán a nagy történész! — sóhajtott fel az alispán.

*

A csontbútorzatú lovagterem harmadik szögletében, a régi Egyiptom mappája is ott van. Sok érdekes dolog elmondására nyújt alkalmat. Futólag, de mégis tudományos ízzel megemlékezik a régi egyiptomiak kultúrájáról, politikájáról, érinti iparviszonyaikat, építkezésüket, életmódjukat, művészi hézagokat hagyván közben, amiket csak azért látszik ki nem tölteni, hogy többet ne mondjon, mint amennyit az ámuló küldöttség gyarló értelmi tehetsége megbír. Nem feledkezik meg a nevezetes gúlákról sem, amiknek nyoma van a térképen, s ráncbavont szemöldökkel mutat az egyikre:

»Itt fekszik Semiramis királyné!«

A főszolgabíró enthusiaszmussal kiált fel: »Mi ehhez képest Rómer Flóris?« s kíváncsian ágaskodik megnézni, hogy tulajdonképpen hol is fekszik hát Semiramis királyné.

*

Arra ugyan a szolgabíró úr sohasem fog rájönni, hogy hol fekszik Semiramis, arra azonban már a megyei vicenotá-

riusok is rájöttek, hogy a Forgách Antal tudománya leginkább abban fekszik, hogy igen folyékonyan el tudja könyv nélkül recitálni ezeket a dolgokat . . .

Akik sokszor jártak nála deputációban, azok sokszor hallották tőle ugyanilyen rendben, ugyanilyen szellemesen, ugyanezekkel a szavakkal. Sem nem tanul hozzá, sem nem felejt belőle.

Ami határozottan mutatja, hogy jó emlékezőtehetsége van.

És ez sem megvetendő tulajdon, bár néha maliciózus. Mert hogy őbelőle sohasem lehet már sem népszerű ember, sem működő államférfi, annak egyedüli oka az, hogy nekünk is jó emlékező tehetségünk van.

JÓKAI MÓR

Gyulai Pál azt állítja, hogy Jókai rossz regényíró. Nem akarjuk Gyulai Pált kisebbiteni azzal, hogy ítéletét ne tegyük fölibe a profanum vulgusnak, mely az ellenkező hitben sínylődik: neki hiszünk tehát, nem a publikumnak, s elösmérjük, hogy Jókairól beszélni csak mint politikusról lehet.

*

Igaz, hogy a politikusok meg azt mondják, hogy Jókai rossz politikus: de hát én istenem, hol akadna már mai nap-ság elég együgyű ember, aki még a politikusoknak is higgyen?

Nyugodt lelkiismerettel tarthatjuk tehát jó politikusnak; aminthogy az ő is igazán, csak méltányolni kell tudni és megérteni, ami közül természetesen az utóbbi a nehezebb.

*

Kevés emberről beszéltek és beszélnek többet, mint felőle; ha mindazt leírná róla az ember, egy vaskos könyv kerekednék ki, mely azonban még kevésbé adná vissza az ő élethű arcképet; őt az ösmerheti legjobban, aki még sohasem látta és sohasem hallott felőle, csak a regényeit olvasta.

Most aztán meg van fejtve, hogy azért rossz regényíró, mert valamennyi alakjába a saját énjét önti.

És ezzel egy füst alatt az is meg van magyarázva, miért nem élethívek az alakjai.

*

Nagy humorista. Majdnem a legjelesebb Európában és kétségkívül a legkedvesebb. Mint kiváló szellem nagyobb a többi embernél egy fejjel, de mint humorista, komoly, politikai ügyekben kisebbségnek látszik a komolykodóknál két fejjel. Több szelleme, nemesebb szíve van, mintsem egészen odaadó mameluk lehessen, s kevesebb komolysága, hogy önálló meggyőződéshez ragaszkodhassék. Csoda-e tehát, ha azt mondják róla, hogy rossz politikus. De nem-e¹hihető az is, hogy éppen ez a rossz politika a legjobb politika tőle?

*

Nagy kár, hogy igen szerény ember.

— Tudvalevő, hogy mikor Gyulai Pál a fatális Romhányiból egy éneket fejezett be, így szólott hozzá:

— No Móric, téged is megírlak a Romhányimban.

— Azt bizony nagyon jól teszed, legalább megtudja művedből az utókor, hogy én is éltem.

*

Jókai maga beszéli el, mint mutatták be valahol egy öreg úri embernek, aki amint a nevét hallotta, elkezdte a homlokát dörzsölni.

— Ejnye no . . . mintha már hallottam volna valahol ezt a nevet . . . olyan ismerős . . . Hohó! Megálljon csak, öcsém, nem maga volt az a kis szőke diák, aki ezelőtt harminc évvel olyan szépen szavalta el Komáromban az examenen ezt a verset »Tekintetes karok¹ és rendek«.

Egyébről nem emlékezett rá azóta a becsületes öreg komposzesszor.

— . . . E két esetből látható, hogy Jókai még a szerénység erényét is bizonyos finom politikával gyakorolja.

Népszerűsége, mely most felette hanyatlóban van, egy időben bámulatos fokra emelkedett, s jellemzésére a legszebb bizonyítvány egy Pest megyei szélsőbaloldali választókerület huszonkét pontban szerkesztett, s az »Egyetértés«-ben közölt védekezése, hogy »miért nem választhatták meg Szederkényi Nándort képviselőnek?«

A 22-ik pont így szólott: »és mindezek után, ha mindent el tudtunk volna is felejteni, azt sohasem bocsáthatjuk meg Szederkényinek, hogy Jókait durva módon bántalmazta a lapjában.«

Nem tudom, eltette-e ekkor Jókai emlékül ezt a lapot, de bizvást eltehetné volna, ha úgyis mint szenvedélyes ritkasággyűjtő, mert az csakugyan nagy ritkaság, hogy valaki azért haragudjék a barátjára, amiért a barátja az ő ellenségének nem barátja.

Ilyen természetellenes helyzeteket szcenirozni sem utósó politika.

*

Jókaira minden boldogulni akaró pártnak szüksége van. Önélkülé nem teljes a siker sehol. Olyan ő a politikában, mint a couleur, mindent megszépít, megfest tetszetősebbre.

Ami népszerűséget szerez mint író, azt a politikusnak bocsátja rendelkezésére, s ami befolyást szerez mint politikus, abba az író t ereszti bele halászni.

De hát ki venne ilyesmit rossz néven neki? Mindenki tudja, hogy sokkal szeretetreméltóbb, minthogy árthasson! Pedig nem úgy áll a dolog! De miután Mirabeau szerint »ha az egész világ téved, az egész világnak mégis igaza van«, Jókai maga is a tévedő világhoz csatlakozik, s azon tudatban, hogy ő sokkal szeretetreméltóbb, mintsem árthasson, gyermekes szeszélyeskedéssel csinálja a »saltomortale«-kat.

*

A közönség szeretete, kényeztetése úgy elrontotta, annyira kivetkőztette önmagából, hogy talán egy pillanatig sem tud hű lenni egyéniségéhez, melynek körrajzai csak mint egy sötét sikátorban bolygó ember falra vetődő árnyéka láthatók.

De még árnyéka is csak olyan átsuhanó vendég, mint aminő ő maga mindenütt; vendég a Petőfi-társaságban, ven-

dég az akadémián, a Kisfaludy-társaságban, vendég a képviselőházban, a klubban, vendég a »Hon«-ban, az »Üstökös«-ben és az »Igazmondó«-ban.

És ez a vendégszereplés gyönyörködteti.

A »Ház«-ba befut egy percre, egy-két emberrel szót vált benn, vagy a folyosókon; többnyire valami napi érdekű élc a szava, melyet megmosolyognak s tovább kolportálnak egymás közt.

Úgyhogy mikor már régen az Athenaeum felé siet, ő még akkor is jelen van ott szellemével és képviseli a Józsefvárost.

*

Hogy magát a politikában kiképezze, mintegy két évvel ezelőtt, maga mellé vette Bakcsyt — s Berlinbe utazott vele, hogy ott Bakcsy lásson, halljon, tapasztaljon s tapasztalatait apródonkint azután vele közölje. Ez emlékezetes út alkalmával ismerkedett meg a Bismarck hosszú plajbászával.

Nekünk, úgy látszik, az a plajbász azóta már nem olyan nagyon hosszú, s igen hihető, hogy Jókai is kapott a végiből egy darabkát, mert kivált egy idő óta olyan cikkek jelennek meg a »Hon«-ban, amik éppen úgy néznek ki, mintha a Bismarck plajbászával volnának írva.

*

De ez azért, ha sokat ront is a renomóján, őt nem teszi lehetetlenné. A párt megbukhat, a minisztérium guillotine alá kerülhet, de Jókai örökké az marad, aki volt, mert amint ő nem veszi komolyan a politikát, szerencséjére őt sem veszik komolyan a politikában, s a felmentő ítélet minden ajkon mindig készen várja. Mert hát hiába, ő a ragadozó madarak közt is csak fülemile marad. S a fülemilét még a legvásottabb pimasz is sajnálja agyonütni.

*

És mert a fülemilének² nincsenek éles körmei, amelyekkel ő maga árthasson, Jókai azt a raffinirozott diplomáciai griffet gondolta ki, hogy kakuktojásokat költ ki a saját fészkeben, s a kis kakukfiakat megneveli. Így bírjuk Csávolszky Lajost és Hegedüs Sándort. Egy fészek szülte mind a kettőt, őtőle

tanultak röpülni mind a ketten, s az ő egyéniségét képviselik, midőn két egészen ellentétes irányban eresztették ki szárnyaikat.

Ha hódmezővásárhelyi választóíhoz megy le, ott így szokott szólni: »Én neveltem fel nektek Csávolszkyt.«

Ha »kedves barátja«, Tisza Kálmánnal (kinek rigmust írt a születésnapjára) esik beszélgetése, ott el nem mulasztja megjegyezni, hogy: »én neveltem nektek Hegedüst«.

Midőn pedig olyan semleges helyen kell nyilatkoznia, ahol vagy nem hallgatódzik a pártérdek, vagy pedig nagyon is hallgatódzik mind a két részről, akkor Jókai így szól:

— Igaz, hogy én neveltem Csávolszkyt és Hegedüst is. De hát mik ezek együttvéve? Semmi. Az egyik »igen«-nel szavaz, a másik »nem«-mel. Egy az egyből levonva, marad . . . semmi.

Ezért nagy politikus ő, s ezért nem lehet mégsem komolyan venni a politikában.

*

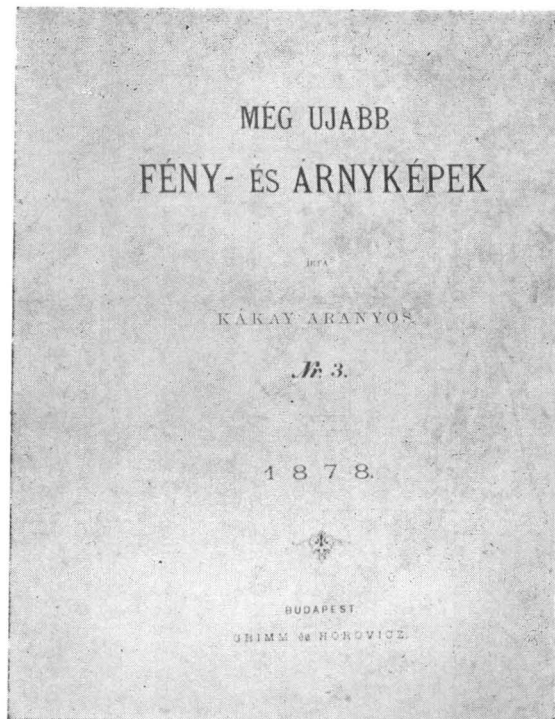
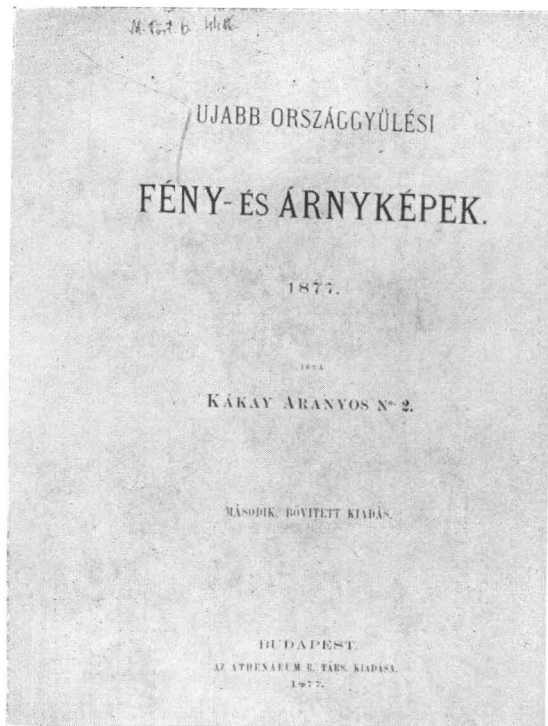
Ő maga is komolyan csak egy dolgot vett eddig. Azt a Szent István keresztet, amit Tiszának a nyakába akasztottak. Fényes kis csecsebecse, aminek olyan nagyon tudnak örülni a nagy gyerekek, hogy azt is elfelejtik, mit tartanak róla.

Jókai ugyanis azt mondta régen a keresztéről, hogy ez a királyok ajándéka azok számára, kik a népet segítették nekik keresztre feszíteni.

És ez a mondás bizonyítja legjobban, hogy Jókai nem hiú ember, és nem vágyott, nem számított a kitüntetésre, mert ha ő tudta volna, hogy valaha keresztet fog viselni, bizonyára nem illette volna ez ártatlan kedves jószágot ily kemény szavakkal.

Hogy pedig Jókai most elfogadta a keresztet, az sem azt bizonyítja, hogy nem úgy beszél, amint cselekszik, hanem csak azt, hogy nem tudja, mit beszél.

És ezért irigylem én Jókait, mint politikust, s azért helyezem fölébe akár Tiszának, akár Andrásynak, akik mindig jól tudják, mit beszéltek, és mit fognak beszélni, csak azt nem tudják soha, hogy mit fognak cselekedni.

**Kákay Aranyos No. 2. (ifj. Ábrányi Kornél) és Kákay Aranyos Nr. 3. (Mikszáth Kálmán)
Fény- és Árnyképei-nek címlapja**

AZ ÁBRÁNYI-DINASZTIA

Ha újság kerül kezédbe, leteheted-e anélkül, hogy az Ábrányi nevet ne lásd benne, különféle függelékekkel, vagy így: »Ifj. Ábrányi Kornél«, vagy így: »id. Ábrányi Kornél«, vagy pedig ilyenképpen: »Ábrányi Emil«.

Ott van, bizonyosan ott van mindenütt. Megszoktad már, nem ütközel meg rajta, és nem örülsz neki: olyannak veszed már, mint a kávéd mellé helyezett vizet, mely örökké rendelkezésedre áll s bizonyára egyszer sem jut eszedbe felkiáltani: »de jó, hogy vizem is van!«

Ez különben nem akar élc lenni az Ábrányiakra, kik elvégre is szükségét pótolnak, de nem kellőleg.

Lehetetlen is lenne!

Két Ábrányi nagyon kevés hozzá, három pedig nagyon sok.

De nem azért kevés kettő, mintha még több kellene, és nem azért sok három, mintha már ez a kettő semmi megírni és dicséretes cselekedni valót nem hagyna a — harmadiknak.

*

Az Ábrányi-dinasztia, mint minden jóra való dinasztia, politikai szempontból tekintve, három részre oszlik.

Ifj. Kornél konzervatív, Emil szélsőbaloldali, a harmadik szükségszerűen a kettő között foglal helyet s a kormánypártot vallja kebléhez nőttek.

Az Ábrányi-dinasztia ekként vetvén szét gyökereit, ha a talaj nem lesz fogékonytalan, örök életet biztosít magának, mert a bolygó napfény vagy az egyik, vagy a másik oldalról, bármily vékonyan is, de mindig sütni fog rájuk.

S ők szeretik a napfényt, mint a pille a gyertya lángját, és nem félnek, hogy megperzseli őket, mint ahogy a pille nem fél.

*

Főhadiszállásuk és erősségük, honnan csápjaikat legbiztosabban terjesztgetik ki: a »Petőfi-Társaság« homokos porondja. Tagja mind a három, sőt azt beszélik Szanáról, hogy egy negyedik Ábrányit fedezett fel, s azért kellett a

társaság tagjainak számát fölemelni hatvanra, hogy az is elférjen az új húsz közt.

Mellésáncaik a »Pesti Napló« és »Kelet Népe«, honnan apró csatározásokat folytatnak ellenségeik ellen és védműveket építenek barátaik, de mindenekelőtt a maguk számára.

É védművekről azt is mondják, hogy csupán kártyavarak. A csatározásokról azonban senki sem nyilatkozik ily megvetőleg, mert a legszebb hadviselés az a mai világban, amely legkevesebb kárt okoz.

*

A három Ábrányi együtt tesz egy egész embert. De milyen ember ez aztán! Minden tökély, minden hiány egyesül, és minden ízlés megtalálja a maga követelményét benne.

Akinek bajszos, magyar körszakállú ember kell, annak ott van az idősb Kornél; a loyális alattvaló megleli ideálját — a közepütt kiborotvált szakállt — ifjabb Kornélnál; míg a régi Goethe-kort híven személyesíti a szakáll- és bajusztalan Emil.

Szana, miután Petőfit nem sikerült föllelnie, az összhang kedvéért, még egy kopasz Ábrányit szeretne a »Társaság«-ba.

»Vajon talál-e?« — kérdé a világ tűnődve.

Én pedig azt mondom, hogy már fel is találta: Laukában.

*

Kortársak egyhangú vallomása szerint senki sem emlékszik arra, hogy valaha színházba, hangversenybe, bankettre ment volna anélkül, hogy ott az Ábrányiak valamelyikével ne találkozott volna, de megint arra sem emlékszik halandó, hogy mind a három Ábrányit egyszerre látta volna.

Ebből aztán azon gyanúsító suttogás szivárgott ki a »nép« közé, hogy az Ábrányi dinasztia tulajdonképpen csak két tagból áll, s a harmadik csak maszkiroztatik a kettő által. Nem élő, létező személy az, hanem csak strohmann, fikciózus alak.

És ezen sajtóságos vélelem mellett figyelemreméltó okok szólnak.

Történt, hogy egyszer az állítólagos Kornél valami gyenge színdarabot írt (és ez mindig megtörténik, valahány-

szor színdarabot ír), s arról egy lapban, hol az állítólagos Emil dolgozik, dicsérő kritika jelent meg (és ez is mindig megtörténik, valahányszor Kornél gyenge színdarabot ír). Mindenki gondolta, s mert mindenki gondolta, Kornél maga is úgy nyilatkozott, hogy Emil írta a kritikát.

Azok pedig, akik előtt Kornél nyilatkozott, saját szemikkel látták, hogy maga Kornél írta.

Ezen epizód még nagyobb tápot adott a lappangó gyanúnak, s bizonyára nehéz feladatot rótt az utókor irodalmi történészeire kideríteni, hány Ábrányi uralkodott a XIX-ik század második felében?

*

Az utókor történészeit mondom, mert a jelenkoriak egyike már hajótörést szenvedett, ez Eördögi titok kiderítésében.

Azt hitte, úgy jön rá, ha utána jár, hány fő után fizetik az Ábrányiak a személyes kereseti adót.

»Egyetlenegy után sem« — volt a kategorikus válasz az adóhivatalban.

E hiú kísérlet bebizonyította, hogy ezen úr annyira nem ösmeri az Ábrányiakat, miszerint sohasem fog felőlük megtudhatni semmit.

*

Nekem azonban nem látszik lehetetlennek, hogy mind a három Ábrányi megvan együtt és egyenkint, s hogy sohasem láthatók együtt, annak oka megmagyarázható a dinasztia hagyományos politikájában, mely különböző pozíciókra osztja a közös nagy cél elérésére összeműködő erőket.

S habár nem is láthatók együtt érzéki szemeinkkel, nem mondja-e egy néma sejtelem, egy titkos tudat, hogy ők mégis együtt vannak?

Sőt vannak indokaink is, melyek mindhármuk létezését bizonyítják.

Nem hallottátok-e, midőn Emil byroni keserűséggel mondja:

»Magammal nem törődöm: de az fáj ... nagyon fáj, hogy Kornélt nem méltányolja a nemzet ... ő nagy tehetőség ... «

És ifj. Kornél az idősb Kornélról mondja ugyanezt, míg az viszont Emilről nyilatkozik ily elismerőleg.

Márpedig azt nem lehet föltenni sem Emilről, sem a két Kornélról, hogy ők valaha valakit megdicsérjenek — önzetlenül.

S vajon mi önzés vezethetné akár az egyiket, akár a másikat egy nem létező testvér-, illetve fiú- vagy apára pazarolni a jó szót?

S vajon hogyan lehetne a nemzet hálátlan egy nem létező nagyság iránt?

*

De egyébként sem panaszkodhatnak hálátlansággal. Az öregről azt tartja Liszt, hogy rossz muzsikus, de nagy költő tudna lenni. Emilről az az általános hit, hogy nem olyan rossz poéta, mint amilyen jó fordító.

Egy Ábrányi azonban sohasem lehet professionatus fordító addig, míg egy olyan másik Ábrányi nem akad, aki németül, spanyolul, franciául, oláhul vagy oroszul, egyszóval nem magyarul ír (merthogy valahogy mindenik ír, az már elkerülhetlen), akinek a műveit aztán érdemes lenne lefordítani — számunkra.

Ifjabb Kornélról azt beszélik a jó barátai, hogy eddig még nem találta meg azt a genret, melyet kultiválnia kell. A poéták jó prózaírónak, s a prózaírók jó poétának tartják. Ha poéták és prózaírók beszélgetnek róla, abban állapodnak meg, hogy »jó politikus«. A politikusok ellenben kitűnő színműírónak mondják. No, de ezeknek úgysem hisz senki.

*

Egyébiránt nem célunk itt komoly és bő képet adni irodalmi működésükről. Írnak ők arról magok is elég sokszor, elég bőven és komolyan.

Aztán úgyis találkozni fogunk még velök e lapokon.

Mert olyanok ők, mint a színpadi hadsereg; míg az utója eltűnik a színpalak közt, az eleje már addig újra előjön, s egy örökös circulus vitiosusban önmagának a folytatása.

TISZA KÁLMÁN

Nem mindennapi ember, s még kevésbé az ama szerep, melyet több mint egy évtized óta visz. A nemzet történelme ezen idő alatt elválthatlanul össze van kapcsolva nevével: a nagy közjogi harcok parlamenti vitáiban kifejtett erő és szívósság népszerűbbé tették őt Deák Ferencnél is.

A népszerűségnek nálunk Magyarországon és talán mindenütt a világon három fokozata van.

a) A közügyek intézésére befolyással bíró elemek helyeslése.

b) Az asszonyok és a gyermekek rokonszenve.

c) A népköltészet dicsőítése. (Ez utósó fázison a népszerűség már mintegy imádatná magasodik.)

Ritka dolog, hogy valaki általánosan bírja mind a hármat, s Tiszára éppen nem mondható, de mindenesetre feljebb emelkedett Deák Ferencnél a népszerűségben, ha viszont lejjebb állott is Kossuthnál.

Vele az asszonyok és gyermekek rokonszenveztek.

Tisza Kálmán pusztja neve is épp olyan szépen csengett ezelőtt néhány évvel Magyarországon, mint valami ismerős népdal biztató refrénje: míg most úgy szól, mint a lélekhang tompa kongása.

*

Ha már úgysem írunk tudományos értekezést, maradjunk meg a népszerűség fentebb felállított elmélete mellett, mert nem is olyan nagyon bolond az, amilyennek látszik.

Ha képviselőválasztások idején ismeretlen vidékre vetődöl, t. olvasó, és ott meg akarod tudni, nem azt, hogy a két előtted merőben ismeretlen képviselőjelölt közül melyik nyer több szavazatot, hanem melyik a különb, derekabb ember, kérdezd meg a nőket és gyermekeket az utcákon, és akinek nevét azok fogják hangoztatni, mérget vehetsz rá, hogy ő az érdekesebb.

A nők és a gyermekek az egyedüli nem befolyásolt elem, ezek szívében a maga tisztaságában, meg nem nyesve, meg nem gyomlálva jelentkezik s nő meg a rokon- vagy ellen-szenv, az igaz külső tények legközvetlenebb fotográfiája

gyanánt, melyet az önérdék egyetlen lehelete sem tesz halványabbá, sötétebbé . . .

Az is csodálatos, hogy amint valaki az első grádusból a másodikba lép, az elsőben veszít, a harmadikban nyer, de ha a harmadikba jutott, ha a népköltészet veszi szárnyára hírét, nevét, s a másodikat azért megtartja, de az elsővel szakítania kell — amiből az a tanúság, hogy általános, mindent egybefoglaló népszerűség nincs, s hogy nálunk a politikai jogok gyakorlói olyanok, mint az együgyű ifjú, aki hévvel rajongva keresi ideálját s ha megtalálta — elfut előle.

*

Tiszával a mondottak szerint a nők is szimpatizáltak, már t.i. azok, akik személyesen nem ösmerték, mert Tisza csak egy fokkal szebb, mint az ördög, idomtalan, kiaszott, mint egy csontváz, melyen úgy lóg minden ruhadarab, mintha Móricz Palit küldözgetné a szabójához, maga helyett mértéket venni (mert nem akarom azt mondani, hogy ennek a ruháit viseli); a két összegörnyedt váll közt egy császárkörte alakú fő szegyenkezik, mely az Odry Mefisztójának mintájára látszik készültnek, de nem egészen sikerülten, mert sok hasonlatosság van benne a denevérből is.

E körte-arcról jut eszembe az a bonmot:

Az első emberpárt egy alma tette szerencsétlenné:

Minket mindnyájunkat pedig egy körte.

Kiegészítésül e személyleírásához, meg kell jegyeznem, hogy a lábai közül az egyik olyan, mintha Apponyi Alberttől lenne kölcsönözve, minélfogva jóval hosszabb lévén a másikonál, bicegve húzza maga után.

Ez a láb — nem lehetetlen — valaha még a konzervatívok közé viszi, — ha nem messzebb.

*

Különben Tiszának rút külseje a legkisebb és legmenthetőbb hibája, mióta Solymosi így definiálta a szép elméletét: »mindaz ami szép, két egyenlő részre osztható, s mindaz ami két egyenlő részre osztható, szép«.

Hozom fel pedig ezen szofizmát (hogy Tiszáról a Tisza stílusában szóljak) annak bebizonyítása tekintetéből, mi-

szerint nem zárattathatik ki a lehetősége azon ténykörülménynek sem, hogy egy ellenkező vélelem is érvényesülve, válandhatik meggyengítőjévé az előbbinek.

Mert hát Tisza Kálmán annyira két egyenlő részre osztható, hogy szinte bámulatra ragad a szimmetria. Az egyik fele Nagy Gyuri, a másik Csengery Antal; a két rész összetétele képez egy szerves, és Solymosi szerint szép egészet.

De félre a tréfával; még ha be bírnók is bizonyítani, hogy szép, maga kételkednék benne, mint ahogy például Baldácsi nem hinné, ha valaki azzal akarná megdöbbsenteni: »Uram, ön csúnya ember«.

Tisza higgadt fő, és jól tudja, hogy a nők rokonszenve a körülmények műve volt.

Csak egy vetélytársa lehetett — Ghyczy.

Az öregúrról pedig már akkor is el volt terjedve a rágalom, hogy a »possumus« élé szereti odatenni a »non«-t.

Aztán még akkor nem tűnt volt fel a láthatáron — Verhovay.

*

Minden szépen folyt. Tiszát a népszerűség környezte, a galandféreghosszú beszédek nagy szenzációt okoztak mindennél, — az emberek el voltak fogulva, mint kedvenceik iránt rendesen. Akik olvasták, nem igen értették, akik pedig nem olvasták, azoknak úgysem volt szükséges érteni, mi van bennök, s minthogy Magyarországon a legtöbb az olyan ember, aki semmit sem olvas, s aki valamit olvas is, úgy tartja jónak, ha nem érti, mert született szónok lévén mindenki, az olyan dolgot, amit maga is megért, maga is elmondhatja, — ennél fogva Tisza beszédei nagyon alkalmasak voltak megteremtteni számára a nimbuszt.

Csak miután lehullt a varázs, vette észre ámulva a közönség, hogy e beszédek logikája olyan volt, mint a kínai játékdobozok: először van egy nagy doboz, abban egy kisebb, abban ismét egy kisebb, míg végre az utolsó dobozban — nincsen semmi.

De már akkor, amidőn észrevette, Tisza miniszteri székben ült.

S azóta ismét a dobozpolitika járja: csakhogy most a kis dobozból szedegeti ki az egyre nagyobbodókat; hogy mi lesz a legutolsóban, az istent kivéve senki, — talán még Szathmáry Gyurka sem tudja.

*

Teleki László halálától a mai napig befutott útja görbén kanyarog, éppúgy mint a Tisza, melyre büszkén hivatkozott, hogy nevét viseli; de míg e nemzeti folyam itt támad, itt hal el, addig Tisza Kálmán észrevehető gyorsasággal vágja magának az árkot Bécs felé.

Nyílást, árkot váj: — s verem lehet belőle.

Régi táborának hívei, ha visszatekintenek e tizenhétéves múltra, s összehasonlítják a határozati párt vezérférfiát, a mai kormány bécsi járszalagon vezetett elnökével, méltán elkeseredhetnek, ez óriási mélységet látván a kettő között, melyet nem képes elsimítani az a teória, hogy »a politika az exigenciák tudománya«, mert Magyarország helyzetére alig bírtak valami befolyással azóta az európai politikai események; úgyszólván stagnáció állott be egész a mai napig, hacsak Ausztria erkölcsi és anyagi gyengülését nem vesszük változásnak, mi azonban csak a határozati vezérférfiú politikájának malmára játszik.

Nem volt tehát az eseményekből indokolható oka felhagyni álláspontjával, melyet kivált az ellenzett közjogi alku megkötése után elfoglalt, nem volt szükség eldobnia a bihari pontokat, feladni a közgazdasági kiegyezés általa hangoztatott vezérelveit.

Ki áll meg már, ha ő is elbukott?

Egy ember, akinek negyvenkétezer hold földje van, mivel vesztegethető még meg? egy ember, akit egy egész ország szeretete övez körül, mit kívánhat még? Annak már csak egy vágya lehet: a holta után emelendő szobor.

És bizonyára nem is vesztegette meg Tisza Kálmánt senki, de nem is lehetett volna, mert ha semmi jót nem hagynék is rajta, még akkor sem vonhatnám kétségbe becsületességét.

Vagy hát komédia lett volna mindaz, amit az ellenzékeskedéssel üzött? A mesterségesen kiaknázott népszerűséget használta volna emeltyűnek a piros székbe?

E föltevés legalább is nem valószínű, mert Tisza Kálmán bár európai műveltséggel nem bír, s tudományos képzettségének hiányai szembetűnően rínak ki, lángésznek pedig éppen nem mondható, mindamellett olyan kiváló tulajdonokat és annyi rutint egyesít magában, fogatkozásait oly ügyességgel tudja eltakarni, egy hiú hölgy sem különben, s ez teszi kétségtelenné, hogy ő Deákpárti padokból még sokkal könnyebben lehetett volna miniszter.

Jellemébe kell markolnunk, hogy ráakadjunk a rugókra, melyek fatális sorsát előkészíték.

*

Heves véralkat, makacsság, szigor, gőg, bizonyos oligarchikus uralomvágy és szertelen nagyravágyás a jellemének alapvonásai.

Tagadhatlanul mind nemzeties vonások, melyek a geszti nagy úr lelkületét az elnyomatás ifjúságába eső éveinek befolyása alatt, a hatalommal ellentétes, tehát magyaros ellenzéki irányba idomították; ehhez járult még azon pietás, mely nagybátyját gróf Teleki Lászlót környezé. Rugalmas lelke összes erejével szegődék tehát az ő pártjához, s egy ideig annak halála után, összes ambícióját a vezérszerep elfoglalása és betöltése képezte.

Ghyczyvel kellett azt megosztania. A szelíd öregúr önkéntelen nagysága folytonos küzdelemre sarkallta, mely nemes vetélkedésnek Ghyczy Kálmán szerénysége éppen nem vetett véget, hanem inkább szította Tiszában az önbecsérzetet túlszárnyalni azt, akinek éppen azért volt oly nehéz kiragadni kezéből a vezérség másik felét, mert éppenséggel nem látszott hozzá ragaszkodni.

Amint aztán Ghyczyt Bittó felbízta:

»Jer kicsikém
Velem falun
Egy fordulóra . . .«

Tiszának nagy része volt benne, hogy az öregúr nem adott kosarat Bittónak, hanem elment egy fordulóra, s csak a hiú kísérlet után tért vissza jelígejéhez a »non possumus«-hoz.

Tisza nagyon jól tudta, hogy Ghyczynek megárt a miniszterség, s örökké megbocsáthatlan bűne lesz, hogy ilyen úton kívánt tőle megszabadulni, mert akkor még, minden körülmény mutatja, nem számíthatott arra, hogy Ghyczy örvénybe taszításával a fúziónak épít hidat.

Tisza most magára maradt, vezére egy nagy parlamenti pártnak, legnépszerűbb embere az egész országnak, kivel a Deák halála után meglazult kormánypárti elemek is kacérkodni kezdenek. Nem volt már semmi elérni valója többé, csak a még meg nem ízelt hatalom: nem talált már semmi elfoglalni valót, sem a nemzet szeretetében, sem a polgári nagyságban, — neki pedig jelleméből kifolyólag minden áron foglalni, küzdeni kellett; egy ideig tehát küzdött még önmaga ellen és azután elfoglalta Wenckheim alatt a belügyminiszteri széket.

*

Soha még államférfiúnak nem volt nehezebb helyzete, mint neki. Fent a bizalmatlankodó korona, mely még mindig a régi »tigris« látja, körülötte egy oldalon volt pártja, mely régi elveit félti, a másik oldalon a Deákpártból beolvadt elemek, kik gyanúsán nézik örökükben az idegent.

Tisza bámulatos bravúrral diadalmaskodék ez ellentétes tényezők között, de anélkül, hogy akár az egyiket, akár a másikat legyőzte volna, simán siklott el közöttük ide s tova mint a kígyó.

Lehet-e csodálni, ha az emberfeletti feladat betöltése ki-zökkentette a régi nyomból? Míg annyi mindenfélének össze-egyeztetésén dolgozott, szükségképpen meg kellett hasonlania önmagával.

A nagy majoritás most már megvan; a Deákpárti és balközépi elemek összeverődtek egy testté, egy lélekké, a korona bizalma sem hiányzik, mely támogassa, csak éppen maga — Tisza Kálmán nincs többé sehol.

Ahelyett van egy ember a miniszterelnöki széken, akiről nem tudjuk kicsoda, mit akar, hova indult, és hova ér.

És ő maga sem tudja.

És hiába kérdi akár Csernátontól, akár Nagy Gyuritól, akár Csengerytől: azok sem tudják.

Tisza sorsa igazi tragédia, a nagyravágyás tragédiája. Ő nemes szándékkal lépett a politikai pályára s mint erkölcsi halott fogja elhagyni.

Túlbecsülte erejét s kevésre a bécsi befolyást, mellyel megmérkőzni nem tudott. Nem tudta, hogy ez ügyes kerítendő mennyire igyekezni fog eltávolítani szívét a nemzetétől s a nemzetét őtől. Azt hitte, ellen fog tudni állani; de csakhamar belátta, nem lehet, s nem volt elég ereje eltaszítani magától.

Ez a botlás. Itt kezdődik a bűn . . .

A meredek lejtőn most már csak lefelé haladhat . . .

Vagy azt kell megcsalnia, aki csábjaival behálózta, vagy minket.

És minket könnyebb.

Mert az óriási többség, mely lassankint mameluk-haddá nőtte ki magát, egy ideig saját hátával fedezi az érdekes viszonyt.

*

Nem volnánk igazságosak, ha be nem ösmernők, hogy Tiszából még a szemérem ki nem halt; összes magatartásán meglátszik, mennyire restelli helyzetét, s ha nem biztatná a grófi korona fénye, . . . vagy — mert az ördög nem alszik — az Andrássy külügyminiszteri széke, talán még találna utat és módot a visszatérésre . . .

Ami annál is könnyebb lenne, mert még eddig nemigen ment messze, amennyiben még igen keveset tett.

Kétségkívül legfontosabb bevégzett intézkedése az, hogy a kucsébereket szigorúan eltiltá a házalástól, amiért azok természetesen még nagyobb mértékben házalnak és lutriznak.

Ebből pedig az következik:

Hogy az akció reakciót szül.

S hogy még ennek a legfontosabb intézkedésnek sem maradna nyoma, ha visszalépne.

*

Azt mondja egyébiránt Grotius Hugó, hogy egy igazi államférfiút csak holta után lehet megítélni; s ez esetben én egész tisztelettel visszavonom minden eddigi állításomat, s

minthogy magam a logika semmiféle megnyújtásával nem bírom Tiszát védelmezni, de még ha bírnám, sem illenék ellenzéki hírlapíró létemre: beveszem ide a Beöthy Aldzsi adomáját:

»Tisza alatt olyan sikamlós volt az út, a bihari pontok alapján, hogy mikor egyet előre lépett, mindég kettőt csúszott hátra.«

»Ilyen körülmények között diplomata létére úgy kellett tennie, hogy megfordult s arra megy, ahova nem akar jutni, s oda jut, ahova akar.«

Ilyen leleményes a védelemben csak egy mameluk lehet.

*

Olyan sokszor fordult elő már e könyvben a mameluk szó, hogy okvetlenül meg kell magyaráznom, kik azok a mamelukok, s ezt sohasem tehetném alkalomszerűbben, mint Tisza Kálmánnál, ki ha nem is teremtője a mamelukoknak, de mindenesetre tökéletesítője.

A mamelukok mindenben olyanok, mint a patkányok.

S hogy a patkányok milyenek, azt egyszerűen kiírom a kíváncsi olvasónak egy »természetrájzból« szórol szóra:

A *patkány* (mus rattus, die Ratte) az őrlők rendjéből, színe felül feketés, alul hamvas szürke, nagy farka s hüvelyke helyett körme van az első lábán. Ezen szemtelen dühös állat mindenki előtt ismeretes nagy ehetőségéről. Élelme kedveért az emberekkel egy földél alatt örömet tartózkodik, s annyira tenyésztő, hogy télen-nyáron egyre fiadzik. Ahol elszaporodik, sok károkat tesz mindenben, megeszi mindazt, amivel az emberek élnek, ha ennivalója nincs, éles cincogásáért felette alkalmatlan. Megeszi a ló elől a zabot, a szarvasmarhákától a takarmányt, az asztalról a kenyeret. A bort is szereti és ha egyszer megízlelte, kész kirágni a hordót is érte. Mindaddig, míg ennivalót talál a háztájékon csak irtószerrel lehet onnan kipusztítani, mert igen ragaszkodó.

Ilyen patkányokkal kormányozza Tisza az állam hajóját.

*

Van azonban a patkányoknak még egy tulajdonságuk, amit nem említ a mi természetrajzunk, melyből föntebb idéz-

tünk, de amelyet Tisza bizonyosan ismer, s ez az, hogy a süllyedő hajóról korán el szoktak menekülni.

S az ő hajója, bár még nem süllyedő s dagadt vitorlával úszik az északi szélben, nagyon furcsa hajó, — melynek előbb-utóbb rossz vége lesz.

Elnézést kérek a t. c. publikumtól, hogy ismét Solymosit kell idéznem, valamint bocsánatot kérek magától e derék férfiútól is, ki Tiszának mint minden nálánál külön színésznek nagy hódolója lévén, bizonyára akaratlanul termeli elméjében a legvelősebb argumentumokat politikája ellen.

Solymosi ugyanis azt tartja az építkezés elméletében: ha az ember úgy építi meg a hajót, hogy nem hagy rajta nyílást, ajtót: ha mégis ki akar jönni belőle, ezt szükségképpen a kéményen keresztül kell tennie.

Énnekem semmi okom nincs kételkedni, hogy ez valóban így van és csak azt jegyzem meg, vajon Tisza gondolt-e arra, hogyha a kéményen keresztül kell kijönnie a magasba, szükségképpen be is kell magát kormoznia?

Hát arra gondolt-e, hogy a hajó lyukat is kaphat, — alulról. Alant már úgysis nagyon háborognak a hullámok.

*

Azonfelül a mameluk elemek is kezdenek elégedetlenek lenni — titokban; már leghívebb testőre, Csernátony is unja a sok védelmezni valót, a Palásthy elméjének palástja nem lévén elég eltakarni a Tisza-politika lólábait.

Thaisz Elek »fogdmeg«-nek sem éjjele sem nappala ebben az édes alkotmányos aerában. Amikor nem kell kocsiszínekben, pincékben rejtőzködni, vagy kapuk alatt ólálkodnia a Tisza által előre megálmódott népzavargásokra, ő magának vannak rettenetes víziói; . . . borzadva látja, mint fogatja el egymásután az egész országot, míg végre csak magok maradnak: ő és a kegyelmes úr. Márpedig egy jóra való kártyakomániához, még a »preferanz«-hoz is legalább három ember szükséges.

Móric Pál türelmetlen a bankdirektorság utáni várakozásban.

Hegedüs Sándor-, a kétezer vezércikk szerzőjének belefújult feje azon üresség nézésébe, mely a kereskedelmi mi-

nisztérium államtitkári székéről mosolyog rá . . . hol csalogaton biztatólag, hol gúnyosan, mintha mondaná »caveant consuli !«

Csak Csengeri van megelégedve, s amint ott könyököl a Deák Ferenc székében, úgy veszi ki magát, mint egy megtestesült himnusz.

*

Ha Szász Károly csász. kir. poéta valamikor meg fogja énekelni a Tisza-epochát, s ha mint várni lehet képekkel illusztrálandja hőskölteményét, a következő főbb mozzanatokot ajánljuk tárgyakul:

Miletics elfogatása,

Verhovay elfogatása,

A hadsereg és az államrendőrség mozgósíttatik egy kövekkel dobálózó suszterinas elfogatására.

A ceglédi deputáció díszkíséréte.

Tisza Kálmán őexcellenciája az osztrák miniszterelnök előszobájában.

És végül:

Tisza Kálmán a parlamentben, midőn önérzetes szavakkal s felemelt fejjel felel arra az interpellációra, melyet előtte való nap rendelt meg Somsich Palinál.

*

A furfangot, ravaszságot és komédiát Tisza honosította meg a különben is fogékony országközi talajon: az ő találmanya volt a humoros agyonbeszélési taktika, mely ellen az akkori kormánypárt a cloture-t akarta behozni. (Milyen idők ! sóhajtja a visszaemlékezés édes gyönyörétől reszketve Simonyi Ernő.) Ehhez hasonló eszközökkel aratja babérjait ma is mint miniszter.

Ha nagyon lehangolta pártját, amiért gyáván viselte magát vagy Bécsben, vagy a külügyi áramlatokkal szemben, előveszi Polyt Mihályt, s úgy megmossa fejét a tisztelt ház érdemes arculatja előtt, hogy még a Ragályi Ferdinánd szíve is megesisik a szegény rácok sorsán, s végigfut a padokon a fejbőlintással kísért suttogás: »De iszen Tisza Kálmán mégiscsak bátor ember.«

S ő valóban az is a nálánál gyengébbekkel szemben, s annyira irtja, pusztítja őket, hogy végre is kénytelenek lesznek nálánál erősebbekké lenni.

*

Kálvinista emberrel lévén dolgunk, Tisza Kálmán fatális sorsát a predestinációnak tulajdonítjuk. Ami megtörtént, meg volt írva, s ami történni fog, az is meg van írva. Ahogy lesz, úgy lesz. Ne okoskodjunk a jövő felett és mondjuk ki határozottan, hogy Tiszában csalódtunk, s azon nemzeties irányban, melyet kultivált, tökéletesen lejárta magát. Egy szó fejezi ma ki legjobban és legrövidebben azt, amit mondani akarunk róla, hogy:

Fuit.

Azt, aki volt, szívünkben sajnáljuk, azt, aki van, nem fogja sajnálni senki, ha már nem lesz.

Legfeljebb a hordárok siratják meg éspedig méltán. Alatta emelkedett jelentékennyé a hatáskörük.

PULSZKY FERENC

Járt már a világon mindenütt, volt minden, tud mindent, keresztülesett mindenben és beleártja magát mindenbe.

Egész karaktere abban az egy szóban fekszik, hogy: lutheránus.

De azért a katolikusoknak is szívesen köszön, — s a szabadkőműveseknél ő a nagymester . . .

Egyszer a kis Guszti, még inas korában a következőleg nyilatkozott:

»Csak egy ravaszabb embert ösmerek magamnál: az apámat.«

De Gusztinak nem volt igaza, mert az öreg olyan nagy lutheránus, hogy még a fia sem ösméri.

*

Volt már reactionárius, republikánus, jakobinus, carbonári, liberális, pecsovic, mameluk, de amiért mindezt az állapotot keresztülviselte, — miniszter még nem volt soha.

A savanyúnak maradt szólót meg nem ízlelhetvén, öreg korában mondott le a fényes álomról, örököse Guszti javára.

Guszti át is vette e különös örökséget s fizeti utána a százalékot — a szécsényi választókerületben.

*

Mert hát úgy volt eddig, hogy a képviselőházban túlságosan előlgettek egymásnak. Egyik nagyobb kapacitás volt, mint a másik.

Valahányszor miniszterkrízis volt, (s hogy sokszor legyen, a két Pulszkynak volt rá gondja) mindig felmerült az a kombináció, hogy a Pulszkyakból is illő volna már egyet a piros székbe ültetni.

De valahányszor kombinációba kerültek, az is mindig felmerült, hogy: »melyiket?»

És ezen sohasem bírtak a minisztercsináló körök meg-egyezni, s inkább elejtették mind a kettőt.

Fogta tehát magát Ferenc s ott hagyván a politikai pályát, kitért az útból.

... S akkor aztán egyszerre mindnyájan rájöttek: hogy az öreg Pulszky lett volna alkalmasabb miniszternek.

*

De ha miniszter nem lehetett közvetlenül, az ő »közvetve« már régen.

S a politikától is csak azért vált meg, hogy azt a kulisszák mögött tovább csinálja.

A kormány azt hiszi, hogy nagy befolyása van a népre, melynek barátja, s nem negligálhatja az öreget.

A nép sem mellőzheti, mert abban a hitben van, hogy a kormánynál, melynek barátja, rendkívüli a befolyása.

Mind a ketten csalódnak.

Pulszky csak azért barátja a népnek is, a kormánynak is, hogy mindig fennmaradjon a szabadsága elhatározni, kinek legyen az ellensége.

A befolyása pedig csak addig tart, míg akár a népnek, akár a kormánynak a szeme felnyílik.

Ő úgy van meggyőződve, hogy éppen ezért áll az tartós alapon.

A forradalom után ő is a száműzetés keserű kenyerét ette. S míg a külföldön járt, addig volt a legnépszerűbb — otthon.

Amióta hazakerült, a külföldön lett népszerű.

Mert mindig ott ösmerik s következőképp tisztelik is jobban, ahol nincsen.

*

Ő az egyedüli ember, aki jobb a hírénel.

Tetszeleg magának azzal, ha goromba. És úgy teszi magát, mintha erre kiváltsága lenne.

Valóságos gyerektermészet. (A vásottabbját értem.) Szeret ingerkedni a közvéleménnyel, pedig az éppen olyan harapós komondor, mint aminővel a gyerek köt ki . . .

De ebben az ingerkedésben van valami szeretetreméltó komázás, amihez csak ő ért, és egy bizonyos határ, melytől kezdve a felborzolt szőrt kezdi szépen lesimítani . . .

Azonfelől nemcsak a közvéleménnyel ingerkedik így, de a hatalmasokkal is. S ez a szerencséje; mert amit a vámon veszít, megnyeri a réven.

Pulszky egy valóságos ócska óra, mely sokszor ver más, mint amit mutat, ritkán jár jól, de mindig föl van húzva, s ha az egyik »pondus«-a közel jár a földhöz, a másik ugyanolyan arányban húzódik a magasba.

*

Ez az ő politikája. De hát erről már sokan írtak. Igaz, hogy egyéb viselt dolgairól is. Sőt még alakját, orrát is annyira elkoptatták az élclapok, hogy nem maradt — már t.i. nem orra, hanem — semmi mondanivalóm.

Erről az oldalról gúnyolták ki még a palóc atyafiai is.

Nagy az orra,
Rossz az bora,
Kétfejeő sas az madara.

Hanem igaz, hogy meg is keserülték. Rájok küldte Gusztit képviselőnek.

*

Pulszky élete annyira gazdag eseményekben, hogy a rengeteg anyaghalmazból szinte nehéz kiválogatni, hogy mit

kelljen meg nem írni, és mégis olyan fiatalnak látszik, hogy mikor azt írja az ember, mit tett, mindig arra gondol, mit fog még ezentúl tenni.

Jellemrajzról pedig szó sem lehet, mert az »öreg úrnak« múltja bármilyen nagy is, hasonlít a festékhez, melybe ő folyton más-más színeket vegyít; s csinálja össze-vissza sárgára, szürkére.¹

Ki tudja mire viheti még isten segítségével!

Mert hát egy idő óta úgy látszik, ő kezdi dirigálni a mennyei gondviselést is . . .

Az öreg Kratzman éppen akkor öregedik ki, mint hasznavehetlen, a múzeumi képtárból, mikor a kis Károlyban az a gondolat támad, hogy ő szaktudóssá lesz a helyén.

A kis Károlynak tudvalevőleg Pulszky Ferenc az édesapája.

PULSZKY ÁGOSTON

A fiak sehol sem örökölnék annyit apáiktól, mint nálunk Magyarországon. A kiváló tulajdonok, melyekkel egy-egy családtag bír, átszarmaznak a maradékra, sőt az oldalrokonokra is. Arany, Eötvös, Wenzel, Pauler stb. fiai mindnyájan éppúgy a közélet jelesei, mint atyáik. Madarász Jenőkéje, Rákosy Jenő összes rokonsága mind született nagy ember. Helyesen akart egyszer valaki jutalmat kitűzni egy olyan Móric-ivadék fölfedezésére, aki ne legyen hivatva kiváló államhivatalt viselni. Bizony megmaradt volna a pénze.

De még helyesebben teszi vala, ha egyúttal azon Móricz-családtag fölfedezésére is egy nagy összeg jutalmat tűz ki, akitől e kiváló tulajdonok átszarmazhattak volna a többiekre. Mert bizony ez a pénze is megmaradt volna.

Egyébiránt exempla sunt odiosa; elégedjünk meg annak egyszerű konstatálásával, hogy Pulszky Ágoston elsőszülött fia Pulszky Ferencnek.

*

Külföldön növekedett a száműzetés sótalan kenyere; azért olyan vézna és erőtelen szegényke. Ott járta ki iskoláit

is, s azért olyan izmos szellemileg. Ide már csak az egyetemre került elprodukálni azt a cigányok által feltalált dohányzási manővert: felszíni a füstöt, aztán tovább adni egy üres pipaszáron át a többieknek.

Gusztai tudniillik az »1848« című napilap szerkesztőjének lépett ki az egyetemi padokból s azt, amit a prelekción hallott a közjogról és jogbölcészetről, igyekezett vezércikké idomítani.

Miután tudományát még melegében azon módon tálalta fel, ahogy ő hallotta a professzoroktól, mondanom sem kell, hogy biz azt széles e hazában egyetlen keresztény lélek sem értette meg, miért is azonnal híre futott Kárpátoktól le az Adriáig, hogy »Tyű! ez még aztán az okos ember«.

*

Éppen volt egy heverő kerület Füleken. Füleket képviselni Gusztai kiválóan alkalmasnak látszék.

Fölléptette tehát a papája, s egyszer csak azon vette magát észre, hogy meglett. Mint lett meg, arról csak a papa meg a szécsényi pince tudna szólni.

Midőn a képviselőház elnöke felmutatta a »Ház«-ban megbízólevelét, az akkori Deákpárt »éljenzés«-ben tört ki.

Gusztai tehát úgy kezdte politikai pályáját, mint ahogy mások végezni szokták.

S ez a nemezis keze.

Mert az öreg Pulszky meg úgy végezte, ahogy mások kezdeni szokták.

A kedvező fogadtatást apjának köszönhette a fiú, míg ellenben annak, hogy az öreg nem méltányoltatott kellőleg, nagyrészt a fiú az oka.

*

De Pulszky Ferenc sokkal jobban el van telve a fia nagyságával, mintsem ennek tulajdoníthatná az irányában nyilvánult közönyt. Mikor Deák Ferenc legutolsó beszédét tartotta a polgári házasságról, s a folyósokról mindenki a házba tódult, hol a néma csöndben a légy röpülését is meg lehetett hallani, Pulszky a szokatlan jelenség folytán kíváncsian dugja be fejét a szőnyegajtón keresztül, amint azonban látja, hogy

Deák a szónok, a csalódás bosszankodásával húzza ismét vissza:

— Hüm! azt hittem a Guszti beszél . . .

*

Guszti már korán hozzászólt ahhoz a gondolathoz, hogy ő miniszternek született. Erre igyekszik magát kiképezni, s ez kölcsönzi neki azon sajátságos arroganciát és vakmerőséget, mely őt épp annyira kiállhatatlanná tette, mint amennyire megnevelte tekintélyét a gyarló laikusok előtt.

Pedig alapjában egyike a legszelídebb és legfélénkebb jellemeknek.

. . . Füleki képviselő korában évekig nem mert hazamenni a birtokára, abbeli félelmében, hogy a tisztartója ráerőszakolja feleségül — a kisasszonyát.

*

Ki Pulszky Ágost jelenét, múltját és jövőjét mérlegeli, azon gondolata támad, hogy »minek is van ő tulajdonképpen a világon?« s valami ideges elégedetlenség fogja el a teremtés iránt egész valóját.

És ha az a valaki végigmegy például a »Korona«-utcán és meglátja teszem azt Odescalchi Gyula herceget egy masamód boltból kijönni, még inkább az a gondolata támad: »minek is van a világon Pulszky Guszti?«

Ha azonban éppen olyankor látja az ember bemenni Odescalchi Gyulát a masamód üzletbe, mikor a képviselőházban országos érdekű ügy felett szavaznak . . . akkor az ember egyszerre kiengesztelődik Pulszky Guszti iránt és az a gondolata támad, hogy »dejszen a kis Guszti mégis derék ember«.

*

Meg kell neki adni, oly odaadással dobja oda összes idejét a közügyeknek, mint igen kevesen az ő korában.

A kis Guszti úgyszólván ifjúság nélkül lett öreggő, gründol, gyűlésezik, el nem marad az osztályülésekről, a zártértekezleteken mindig ott settenkedik a miniszterek körül, az egyetemi katedrán szorgalmasan tölti ki óráit, a delegációban tevékeny részt vesz.

Mint államférfi Kerkápolyit szeretné utólélni, mint egyetemi tanár Szilágyi Dezsőt, mint katona Márkus Istvánt.

S amilyen szorgalmasan olvas és tanul folytonosan, nem lehetetlen, hogy utóléri valamennyit.

És akkor aztán, ha utóléri, egész kényelmesen fog tűnődhetni rajta, ha vajon nem jobb lett volna-e füleki képviselő korában bátorsággal bírni a hazamenetelre, elvenni a tisztartó úr kisasszonyát és vissza sem jönni soha többé?

*

Pulszky Guszti csalódik, ha azt hiszi, hogy miniszternek született: ő sohasem fog a piros széken ülni, pedig elég esze van hozzá, de nincs egyénisége és modora.

A delegáció tavalyi ülési alatt az a kitüntetés érte, hogy Andrassy felkelt székéről, s odaült a Guszti háta mögé diskurzust akarván vele kezdeni valami magándologban.

Guszti oda sem hederített a magas vendég udvarlásának, még csak meg sem fordult, hanem engedte azt beszélni míg kedve tartja, ő maga a tárgyalás alatt levő hadügyi büdzsé számtételeire figyelvén feszülten.

A delegáció összes tagjai pedig éppen nem figyeltek a szőnyegen forgó hadügyi büdzsé vitára, hanem azon hallatlan eseményt nézték elszoruló lélegzettel, hogy egy embernek nincsen egyetlen nyájas mosolya sem, mikor a birodalom külügyminisztere leereszkedik hozzá.

E látvány — mondják — a gyengébb idegzetű mamelukokat annyira megviselte, hogy azóta a visszaemlékezés befolyása alatt csendes remegés fogja el őket, ha Andrassyval állanak szemben.

*

E rossz modornak a nagy hiúság az oka. Guszti külön embernek tartja magát holmi Andrassy Gyula- és Tisza Kálmán-féle »naturalisták«-nál, kik őszerinte még a helyesírással sincsenek tisztában. Az ő keblét a tudomány szertelen ambíciója feszíti.

Ezért nem lesz belőle mameluk soha. Marad az, amivé a természet alkotta: frondeur a mamelukok közt.

Sokan kétségbe vonják benne a hazafiságot s világpolgári lenge köntösbe öltöztetik lelkületét; pedig az igazságtalanság,

mert a kis Pulszky jó hazafi s ha nem is ment bizonyos fumi-
gálásától annak, ami nemzeti, ez pusztán fiatalkori hencegés,
minő a Taljánországot megjárt bakáé, ki a tengernyi kevély-
ségtől nem bírja megtalálni Mándon a saját házukat, pedig
csak félév előtt hagyta el; mikor aztán a szomszédja fejcsó-
válva és szemrehányólag figyelmezteti, hogy »ejnye, ejnye,
János, ez a kendtek háza ni!« — gangosan feleli: »az ördög
ösmerhetne minden apró ólat.«

Gusztai kétségkívül a modern tudományok befolyása
alatt áll s most ezek ködében vajudik: olyan ő még ma is,
mint a tojás, melynek kiköltése az időre van hagyva.

A jövő titka még: tyúk lesz-e vagy kakas?

Egy azonban bizonyos, hogy sas nem lehet; az egészen
másforma tojásból támad.

*

Fumigáló modora, ellentmondási természete, konspi-
rálási hajlamai okozzák, hogy barátai éppen nincsenek.

Pedig semmi sem forróbb kívánsága, mint barátokat
szerezni. Otthon a megyéjében minden kabátos emberrel
»per tu« van, amit azok éppen azért nem vesznek valami külö-
nös kitüntetésnek, mert válogatás nélkül részesülnek benne,
s néha valóban különös alakban. Akárhányszor megesik,
hogy órákig eldiskurál valakivel, kedves jó cimborájának
szólítja, — mire az felbátorítva nyomban protekcióját kéri
valamihez, a szertelenül nyájias barátnak.

— Rendelkezz velem — mondja Gusztai —, hanem apro-
pos, méltóztassál megmondani a nevedet is.

*

A kolozsvári egyetem szervezésekor tömérdek iskola-
társát segítette be a katedrákba s nagy igyekezetet fejtett ki
azokat a »nagyságos« címre is rásegíteni.

Keresztülvitte; mert mit ne vinne ő keresztül?

Olyan impertinensül tud informálni, hogy a miniszterek,
csak hogy lerázzák a nyakukról, mindent megígérnek, s
amit megígérnek, mindent megtartanak neki, tudván azt,
hogy nagyon rossz szája van. Jobban szól s messzebb szól,
mint a telefon. S aki az ő nyelve hegyére kerül — az olyan
piszkos lesz, hogy még Lónyait is megirigyl.

Egyszóval nagy a befolyása: s a szegény Trefort valahányszor fiatal egyetemi tanárt lát valahol, mindig meg-rázkódik s felsóhajt: »Ez is a kis Pulszkyval járt iskolába!«

Hogy im Guszti olyan portentummá nőtte ki magát, aki csak úgy a kabátujjából rázza ki a sok jeles professzort, s a miniszter valahogyan mégis igazolhassa a hirtelen napvilágra jutott indokolatlan befolyást, magának Gusztinak is okvetlenül kiváló tudományos állást kellett adni.

Így lett belőle is egyetemi professzor az encyclopaediából és az észjogból.

No, de hiszen csak ez kellett még a szegény Trefortnak! Azóta vérszemet kapott boldog-boldogtalan; valóságos országos ragállýa fajult a katedra-keresés; azelőtt szolgabíró vagy esküdt akart lenni az iskoláit végzett ifjonc: most egyetemi professzor.

Trefort pedig kénytelen kinevezni valamennyit, mert ily argumentummal állanak elő: *ha már Pulszky Guszti is azzá lehetett!*

S a miniszter ilyenkor mindig találva érzi magát.

*

Most, midőn éppen az utósó vonást írom a Guszti arc-képéhez, hoz egy levelet a posta, melyet szórul szóra itt közlök:

Budapest, jan. 7.

Kedves Aranyoskám!

Írja meg, kérem, a kis Pulszkyról azt is, hogy sose volt rajta becsületes ruha, s arra még halandó lélek nem emlékszik, hogy valaha új cipő lett volna a lábán. Az én mamám nem szereti, azt mondja, nagyon kiállhatatlan ember. A papám pedig azt mondja, hogy éppen olyan ő, mint a mamám.

Igaz, tisztelt könyvíró bácsi, azt el is felejtettem mondani, hogy az én mamám nagyon, de nagyon pletykás egy asszony.

És mégis, ha jobban meggondolom, arra kérem magát, újságíró bácsi, ne írjon a kis Pulszkyról többé semmit, mert az én papám azt mondta, hogy a kis Pulszky ma a pénzügyi bizottságban — tudja, ahol a követek tanácskoznak — azt indítványozta, hogy az újságíró bácsik adót fizessenek az újságoktól.

Aztán az én papám azt is mondta, hogy ezt a kis Pulszky csak azért mondta, hogy az újságíró bácsik szidják és emlegessék.

Én nem tudom, mi jó van abban, mert én bizony nem szeretem, ha a mamám vagy valaki más megszid, de hát én nem is vagyok professzor. Tudja, én csak olyan kis fecsegő lányka vagyok.

Mimi.

U. i. Hallottam, mikor maga tegnap a papától adatokat kért a kis Pulszkyról: de a papa azt mondta, mikor oszt maga elment, hogy — ő bizony nem küld. Majd küldök én, gondoltam magamban, s amit csak felőle hallottam, mind megírtam.

E levél, melyet egy 12 éves leányka írt, nemcsak a benne levő adatok miatt, hanem kiváltképpen azért érdekes, mert azt bizonyítja, hogy Magyarországon bizonyos fokig a gyerekek is politizálnak.

. . . És ez menti ki Pulszky Ágoston eddigi államférfiúi szereplését legjobban.

HELVEY LAURA

Érzem, hogy gyöngédtelenséget követek el, mikor az én egyetlen kedvenc színésznőmet idehurcolom annyi profánus férfi közé, ahol neki, kivéven az Ábrányi-dinasztiát, alig van ismerőse; a tarokkozó és pipázó mamelukok sorába, szögeletes írócelebritások oldala mellé, hol, ha végigtekintek rajtuk, Szana az egyedüli csinos ember, Asbóth az egyedüli jó társalgó, de még mindkettő együttvéve sem ér fel egy akkora icipici katonatisztesckével sem, mint a kis-ujjom.

Katonatisztet pedig, nevezetést, hol vegyek én e kötetbe az osztrák ármádiából?

*

De Helvey Laura kisasszony maga elég nevezetesség, hogy ide kerüljön.

Megírom tehát, s kiteszem magamat annak a veszedelemnek, hogy ha nagyon megdicsérem, halálos ellenségemmé lesz minden harmadik sétáló a Kerepesi úton, ha pedig meg nem dicsérem, ő maga lesz halálos ellenségem, s én minden este a halálos ellenségemben leszek kénytelen — gyönyörködni.

Hanyag színházbajáró vagyok, csupán személyes szimpátiák vezetnek oda. Azt nézem, játszik-e Halmi vagy Helvey Laura? Ha nem, nem nézem meg az előadást.

Mikor Helvey Laurát először láttam a »Szegény ifjú története«-ben a lámpák ragyogása mellett, azt óhajtottam magamban egy hétig, *bárcsak nappal látnám* a szép költői teremést.

Mióta pedig egyszer megláttam nappal, egy hétig folyton azt óhajtottam, hogy *bár mindig csak este látnám ezentúl*.

De mert azóta, amikor játszik, minden este látom, most már azt óhajtom, *bár sohasem láttam volna Helvey Laurát, — ha már örökké nem láthatom*.

Nehogy pedig ezt a fentebbi passzust rossz néven találja venni Mohorán a feleségem, kijelentem, hogy az nem szerelmi ömlengés, hanem a közönség érzelmeinek tolmácsolása, melyet elragad, meghódít művészetével.

Bár ahhoz, hogy ő hódító — beismerem —, csak igen kevés köze lehet a művészetnek.

Arca nemes és kifejezésteli, szép kék szemei jellemzők, mozdulatai kellemesek, termete kifogástalan. Ezt mind nem adhatja a színpad. Ezek mind természeti adományok, minőket nem lehet kölcsönkérni egy-két órára senkitől.

Hogy van tehát mégis, hogy Helvey Laurának, amikor nem játszik, sem nem kifejezésteli az arca, sem nem kifogástalan a termete, sem nem olyan kellemesek a mozdulatai?

És ebben rejlik a legnagyobb, meg nem magyarázható titok, mely megmagyarázza nagy sikereit.

A publikum ugyanis azt hiszi, hogy Helvey Laura nagy művésznő a színpadon, pedig tulajdonképpen ő csak azért nagy művésznő ott, mert még sokkal nagyobb művésznő a színpadon kívül.

Sőt itt kezdődik tulajdonképpen a művészete.

... Olyan ügyesen maszkírozza magát köznapinak az életben, arcát közönségesnek, természetét hajlottnak, öltözékét pongyolának, hogy mikor aztán este úgy lép ki a deszkákra, mint egy ideál, mint egy tündér, mindenki csodálja bámulatos alakító tehetségét.

És senkinek sem jut eszébe, hogy ő most itt már — a játék után van.

Így úz Helvey Laura játékot a közönséggel még ott is, ahol az nem gondolja. S így játssza ki leleményes force-a által még a kritikusokat is, kik sohasem az igazi játékaról referálnak olvasóiknak.

*

Minthogy fény- és árnyképeimben társadalmi és politikai szempontokból méregetem az egyes egyéneket, Helvey Laura művészi működését határozottan el kell ítélnem, mert annak iránya veszedelmes.

Helvey Laura döntötte meg azt a jeles társadalmi szót, hogy nem a ruha teszi az embert. Megmutatta hölgyeinknek, hogyan kell öltözködni. Veszélyes tudomány ez: az egyedüli, amin mohón kapnak.

Politikai irányban pedig erősen ellensúlyozza a demokrácia működését.

Még a legvéresebb szájú demagógokkal is megkedvelteti az arisztokráciát: a bárókat, grófokat, marquis-kat és marquise-eket, akik közt ő mozog, akiket ő személyesít, akik neki hol testvérei, jegyesei, hol szülei.

S akiket már csak őérte is megszeret mindenki.

*

Egy jeles francia író szerint minden ember el tudna művészként játszani egy szerepet.

Egy másik író szerint pedig (de már ez aligha francia volt, mert azok ritkán tudnak többet egy nyelvnél) minden ember annyi ember, ahány nyelvet tud.

Mennyivel jobban illik ez egy művészre: minden ember annyi ember, amennyit tökéletesen tud személyesíteni.

Helvey Laura eszerint egymaga is legalább tíz-tizenöt szebbnél szebb, kedvesebbnél kedvesebb leány.

Ez az ő legnagyobb érdeme, de persze legnagyobb baja is.

Nem hagyhatja el többé a művészetet: nem mehet férjhez.

Mert ugyan ki ne sokallna egyszerre tizenöt leányt elvenni!

S ki venne el olyan nőt, akit összevissza csókolat már más, — — a múzsá.

SZANA TAMÁS

Az összekulcsolt karok s a néma ajk is imádság — mondja Hugo Viktor, valószínűleg Szana Tamásra célozva.
Írni akarni is — irodalom!

*

Ezen bevezetésből azt láthatná mindenki, hogy Szana csak akar írni, de nem ír. Pedig nem úgy áll a dolog. Ő ír és fog is írni. De mi nem fogjuk azt elismerni neki soha. Mi mindig azt fogjuk mondani magunk elé merengve: »Ő írni akar.«

*

Ott heverésznek előtted a »Nagy szellemek«, a »Két Kisfaludy«, az »Otthon« és a »Figyelő« vaskos kötetei, ott látod tisztán olvasható betűkkel a címlapon írta Szana Tamás«. És nem tudod mégsem elhinni; ha megkérdik, mit írt, homlokodat végigsimítva ujjaddal, ásítva hörgöd: »Ő írni akar.«

*

Pedig fiatal korát tekintve elég figyelemreméltó munkálkodást fejtett ki, úgy is mint esztetikus, de kivált mint szerkesztő. Vállalatai sohasem nélkülözték a szoliditást, s mindig az előkelőbb folyóiratok sorában foglaltak helyet. Tartalmuk szembetűnőleg gazdagította a szépirodalmat, s egyszer sem vetettek árnyat arra. Két önálló műve is tagadhatatlanul nyereség, mert ha nem csorog, csöppen, s a csöppek-ből lesz a tenger.

De kinek jutna ez így eszébe? Az anyatermészet már úgy alkotja az írókat, hogy azok születésükkor magokkal hozzák a Szana iránti ellenséges érzeteket. Egy uralkodó nézet van. Aki Szanára nem haragszik, az nem valódi tehetség, annak még ki kell fornia magát.

Ennélfogva Szanára mindenki haragszik.

Milyen keserű fátum tehát ennek a megfordított oldala, hogy t.i. Szana meg egyáltalában senkire sem haragszik, hanem annyira jóakarója minden embernek, hogy szinte hinnünk kell, miszerint azért nem ír kitűnőbb dolgokat, nehogy ez által okot szolgáltasson felebarátjainak, — az irigységre.

Egyszer rá akartam venni Szanát, hogy lapjában támadja meg (valami aprólékos ügyről volt szó) Ágai Adolfot.

»Mit gondol, uram? Egy olyan embert, akivel mindennap találkozunk s köszönünk egymásnak, mikor az Athenaeum mellett elmegyek?«

Kilestem az alkalmat, mikor Ágai fürdőre utazott, s akkor megint javaslatba hoztam a megtámadást.

«Mit gondol, uram? megtámadni egy olyan embert, aki nincs is itt Budapesten, s aki eszerint nem is védelmezheti magát!«

*

Szana sohasem támad s a megtámadásokat csendes megadással tűri. Kálvinista. Ha bántják: annak úgy kellett történni, az az isten akarata volt. Abba bele kell nyugodni. Minden jó lélek dicséri az urat!

De ezen keresztényi jámborság dacára is, botorság lenne azt hinni, hogy Szana meg van nyugodva a világ folyásában. Elégedetlen, kivált az írókkal és a publikummal. Hol az egyikkel, hol a másikkal. De soha nem mind a kettővel, egyszerre.

Mert ha egyszerre lenne elégedetlen mind a kettővel, akkor Szanának meg kellene szünnie gondolkozni, nyomban kitérve feküdnék előtte a nagy titok, amire a némán átvirrasztott éjek töprengései nem adják meg a feleletet.

Szana ugyanis előszeretettel foglalkozik azzal a kérdéssel: Miért nem írnak a magyarok olyan szépen, mint a franciák?

Majd ismét azon megmagyarázhatlan szimptomát veti föl: miért nem veszi a magyar publikum olyan mohón a szépirodalmi termékeket, mint a francia?

*

Francia és örökké csak a francia! Amennyire spanyol Lauka Guszti, annyira francia Szana Tamás! Feuillet, Daudet, Theuriet és Kock az olvasmánya, a grisette és ennek járuléka a csinos pisze orr, keskeny hosszúkas láb, hamis kék szemek, pikáns gömbölyű arc a szerelme, a francia konyha remekei a szarvasgombapástétom, a crème az eledele.

Ezeknek látszik élni, amennyire irodalmi foglalkozásai engedik.

És ez bizonyára nemes életcél és nemes szenvedély, mind a három, de kivált a — harmadik.

Báró Kemény Zsigmond és Kecskeméthy Aurél óta az irodalomnak nem volt — ínyence, az evés-művészetében különben is nehéz lévén az elméletet a gyakorlattal párosítani az irodalmi pályán.

Szana pótolja helyüket — a terített asztalnál.

S ha látjátok szemeit csillogni s vastag szőke bajsza alatt derülő mosolyát, midőn a pincér eléje teszi a sikerült omlettet, vagy némán figyelitek aggodalmas, ráncbavont homlokát, midőn arról gondolkozik, hogy mit egyék még, és halljátok, mikor a kívánt ételt fontos, semmit ki nem felejtő értekezéssel megrendeli: mint nézzen ki, milyen ingredienciák kellene hozzá, sok zsírt ne tegyen alája a szakácsné, mikor kell a tűzről levenni, hány szem bors teszi azt még jobbá, hirtelen hozzák be, fődővel takarják le addig is, nehogy az íze kipárologjon . . . ámulva fogtok felkiáltani: »fme, egy szak-férfiú!«

S ez ünnepélyes pillanatban még hangja is elveszti történelmi nevezetességű gyorsaságát. Lassan, értelmesen csepegteti a pincér agyvelejébe drágagyöngyeit ez arany tudomány-nak, melynek a legtöbb hasznát veszi.

*

A hajdani vacsorapártnak kétségkívül nagy hátrányára vált, hogy Szánát nem számíthatta maga közé, mert Szana nélkül vacsorálni, Budapesten annyi, mint nem is vacsorálni.

De ez bizonyára nem a párttól függött, hanem Szánától, mégpedig két okból.

Először azon okból, mert Szana mindenkinek mindent megtesz; ha kívánod, hogy adja ki rossz versedet, sóhajt és kiadja a »Petőfi-Társaság Lapjában«; ha pénzed nincs, ad kölcsön; ha elpanaszlod, hogy a lábad fáj, csupa túlhajtott részvétekből ő kezd el bicegni helyetted, — csak azt ne kívánd, hogy veled menjen vacsorálni, ha nem tartozol különös ki-tüntetettjei közé, mert e kérdésben fellázad engedékenységé . . . »Ohó, ez fontos dolog, . . . ez lehetetlen kívánság.«

A másik ok, amiért Szana nem vacsorált a vacsorapárttal az, hogy nem is volt és most sem képviselő.

Mégpedig szintén két okból.

Először mert nem is lehet képviselő. Az országgyűlési gyorsírók tömeges kérvényt adnának be az ő megválasztása ellen, mert minden tudományukat tönkre tehetné — a beszédeivel.

Másodszor pedig azért sem képviselő Szana Tamás, mert egyáltalában semmi hajlandóságot sem érez a politikai pálya iránt.

Előtte még a miniszter is obscurus ember, ha csak miniszter.

Egyszer azt kérdezte valaki tőle az »írói körben«: »Nem tudod, Tamás, mikor fogad Széll Kálmán?«

»Ki az a Széll Kálmán?« kérdi csodálkozva.

»Hát a pénzügyminiszter.«

»Az meglehet — mondja Szana hidegen —, de még eddig nem írt semmit.«

*

Becsmérli az írókat, de azért föléje helyezi a többi embernek s atyai szeretettel ragaszkodik hozzájuk. Mint XIV. Lajost, mindig egy udvar környezi a szárnypróbálgató nemzedékből. S hogy ő magát elaltassa, miszerint nagy szellemek közt mozog, megteszi az egyiket jeles prózaírónak, a másikat kiváló műkritikusnak, míg a harmadikat mint poétát villámsebességgel röptíti pegazusa a Parnasszus legtetejére.

És ez olympusi játék olyan igézetes álomba ringatná, mint egy igazi mohamedánt a »hasis« élvezete, ha föl nem ébresztené azon tudat, hogy ő az »írói kör« titkára.

*

Ébren is az. S itt van igazán elemében. Hangversenyeket rendez, holott ő maga semmi hangszeren nem játszik, bálokat arangiroz, bár ő maga sohasem táncol. Az írói kör az éltető levegője; ez hozza közel a nagy maestrohoz, Liszthez, kit évenként egyszer hivatalos minőségben fogadhat az előszobában, s kiért lelkesülni »akrktus ktus«, (arisztokratikus kultusz). Az írói kör azon huzal, mely őt a nagyvilággal összeköti, és azon alapkö, melyről sokkal magasabbnak látszik.

Márpedig miért ne szeretne magasabbnak látszani?

Ha egyszer feloszlanék az írói kör, Szana kétségbeesetten küzdene ez ellen végleheleteig, s ha — quod deus avertat — mégis megtörténék, ő makacsul még akkor is az írói kör titkára maradna.

Különböző álnevekre fizetné a tagsági díjakat és ott inná »kapucinerét« naponkint . . . némán . . . egyedül.

*

De amennyire Szana nem lehet el az »írói kör« nélkül, éppúgy el nem lehet az írói kör nélküle. Keletkezése és fennállása, ha érdem, az ő érdeme. És ez az érdem olyan, mint a verem: minél többet vesznek el belőle, annál nagyobb.

És csodálatosan nagyobbodik azok előtt is, akik csipdesik. Mennél jobban bántják, annál jobban szeretik. Olyan ő, mint a labda: nem kímélik, ütik, dobálják, de azért megszokták, nem nélkülözhetik.

»Láttad Szanát?«

»Mikor beszéltél Szanával?«

»Hova jár most Szana?«

»Mit mond majd ehhez Szana?«

Ez azon kérdéssoport, mely két fiatal író társalgásában olyan bizonyosan benne van, mint a Szana kedvenc nyalánságában, a virginia-szivarban a — szalma.

*

A »szana« szó finn nyelven »hírt« jelent.

S amennyire mi a finnekkal, annyira körülbelől ő is rokonságban van a »hír« szóval.

Nemcsak azért, mert valamikor a hírrovatot vezette a »Fővárosi Lapok«-ban s a »Delejtű«-ben, hanem mert a pikáns híreket igen szereti, sőt néha maga is kigondol egyet-egyét a hiszékeny reporterek elbolondítására . . .

S amint ilyenkor ártatlanul beszél, milyen csodálatos esemény történt, mikor ő keresztüljött a »Bástya utcán«, s lopva egyet pillant a fülelő újdondászokra, mennyei kéj ömlik el II. Rákóczi Ferencével hasonlatos ábrázatán, s szürke szemeiben a boldogság mosolya tükröződik.

Szana élvez ilyenkor. . .

Hátha még a költött újdonság másnap szórul szóra ott van a lapokban. Akkor Szana Tamás arról is elfeledkezik örömeiben, hogy ő Szana Tamás.

Sőt még talán arról is, hogy ő az írói kör titkára.

*

Irodalmi pályájának csúcspontja a múlt évre esik. Tavaly alapította meg a »Petőfi-Társaságot«, melynek szintén titkára.

Azóta neve karöltve jár Jókaiéval — az előfizetési felhívásokon.

Sőt egyéb működésükben is némi közös vonás fedezhető fel.

Jókai egy művet írt, melynek hőse Manassé.

Szana egy másik dologba kezdett, amelynek a hőse Manasses.

. . . Igaz, hogy Jókai is segített neki!

*

Szanának az a legnagyobb hibája, hogy valódi oltott francia. Mert ha francia nem lenne, — angol is lehetne. Az angolok ugyanis először sokat tanulnak és azután írnak egy keveset. Szana megfordítva tett: ő először sokat írt, most pedig keveset tanul.

Ha ezentúl többet tanul és kevesebbet ír — még valamikor kinőheti magát annyira, hogy nem fogja kicsinyleni maga mellett — Gyulai Pált.

Az meg őt.

PÁTER LONKAI

»Add el mindenedet, oszd ki a szegények között s kövess engem«, mondá a názárethi Jézus a gazdag ifjúnak, midőn kérdé vala: miképp juthat be a mennyországba.

»Tartsd lapomat s kövess akárkit«, tartja Lonkai Antal, s habár önzőbb eszerint a názárethi Jézusnál, de nem annyira követelő.

Egyébkint igen csendes és rendes kinézésű úriember, kit tökéletlenül rajzolnak az élclapok barát-kámzsában és olvasóval a nyakán; a kámzsát csak akkor szereti, ha ki van gombolva előtte, az olvasót pedig akkor, ha egyszersmind előfizető is.

S nem az neki, hanem ő van szüntelenül annak a nyakán.

*

Aki az utcán látja csendesen, szerényen ellépkedni, bizony nem gondolná, hogy ez a férfiú az, aki oly éleshegyű tollal szokta ledorongolni a szabadonc sajtót, aki a hitetlenség szerbtövisseit irtja három évtized óta, az a férfiú akit három évtized alatt — nemzedékek támadván és tűnván el — mindenki ütött (még a pápa is — lovaggá), az a férfiú, aki folyton és lankadatlanul annyi üldözés dacára is híve maradt az urakodó vallásnak . . .

Az uralkodó hit t.i. az, hogy egyedül a pénz üdvözíti az embert.

*

És Lonkai e dogma mellett is szegény maradt.

Igaz, hogy egy szerény kétemeletes házacskát építtetett a »Zöldfa utcában«, de ezzel csak gondjai növekedének az istenfélő férfiúnak, amennyiben adót kell fizetnie tőle s a házbér beszédésével nagy a vesződsége. Fót környékén, hogy — mint többnyire a tisztelendő uraknak — neki is legyen valami fekvősége, egy kis birtokot vásárolt, míg orvosai tanácsára Balatonfüreden egy kéjlakot emeltetett . . .

Kecskeméthy Aurél azt mondta róla, hogy a nyála suviksz, a nyelve kefe . . . azért járnak a papok olyan fényes csizmában.

Én pedig azt mondom, hogy a nyála malter s a nyelve falverőkanál; azért vannak házai és villája.

A zsebe pedig papzsákjából készült, s azért szegény ember ő most is, mint ahogy annak marad örökké.

*

Nem is csoda, mindig másoknak gyűjti a pénzt, az ominó-zus péterfilléreket . . .

Szenvedélye ez, mely mint a savoyardok dalainak refrainje: »Avec ci, avec ca, avec la marmotte«, ott lebeg minden bevezgett mondata mögött:

»Péterfillér, péterfillér s mindig csak péterfillér.«

Gyűjt ő Piusnak soha el nem készülő papucsaira, Don Carlos infans számára, leégett és le nem égett templomok fölépítésére, harangokra, misemondó ruhákra sat.

S ezen kenetes gyűjtéseket mindig jellemzi az: hogy a gazdagoknak gyűjt a szegényektől, ami első pillanatra sokkal nehezebb dolognak látszik, mintha a szegényeknek gyűjtene a gazdagoktól — de Lonkai nagyon jól tudja, hogy ez a — könnyebb.

*

Politikai meggyőződése nincs, ami nagyon természetes is, mert Lonkai nem az az ember, aki után a klérus indul; ő megy a klérus után . . .

Mikor a szadovai szomorú nap közelgett dicsőséges monarchiánkra, az öreg Török János, Lonkaival egyesülve a saját költségükön egy huszárt szereltek fel cakumpakk az osztrák armádia erősítésére.

El is ment a huszár és nem is jött vissza soha többé.

A szabadoncok gúnyosan kiabálták utánok az utcán.

— Hahó! Hová lett az az egy huszár?

És Lonkai még most is azon tűnődik, hogy hová is lett hát az az egy huszár, s mi módon lehetne péterfilléreket gyűjteni ismeretlen sírján felállítandó szobrára?

*

Török halála után maga lett a katolikus papság »gyámola«. Nagy küzdelmeket kellett kiállania, a »Szabad Egyház«-zal, Kecskeméthy Auréllal, Hatalával s igen sokakkal, kik a bujonc szabadoncok előtt folytonos csipkedéseikkel lealázni igyekeztek a jámbor férfiút, s magas pártfogói, a főpapok előtt tönkretenni.

Nem sikerült; ő folyton gyarapodék az anyagiakban, és fogyatkozik a szellemiekben, előbbi a laikus publikum, utóbbi a főpapok előtt nevelvén tekintélyét.

Még a lapjából kivált secundo-genitura, a »Magyar Korona« sem okozott neki valami felette nagy kárt, — bár

a »J. K.«-val jelzett ájtatos vezércikkek (melyeket az általa már nagyon elgyengített elmék Jézus Krisztus tollának tulajdonítottak) a közte s Jósika Kálmán között bekövetkezett schisma után végképp kimaradtak lapjából.

No, de ott maradt a Pius hozzá intézett levele, — örökös mottó gyanánt, — minélfogva ez lett a világon a legtöbb kiadást ért irat.

S valóban, ez a mindennap megjelenő pápai levél a legjobb eszköz arra, hogy Lonkai soha el ne feledje, kiknek ír, s azoknak szintén eszébe jusson, ki ír nekik?

*

Sokszor jön szóba kivált hírlapírók közt, hogy honnan lett, mikor támadt s miként fejlődött híressé, kevés tehetsége dacára Lonkai? Mennyi nagy talentumot tett már tönkre e népszerűtlen foglalkozás, amit ő olyan szép üzleti sikerrel űz annyi idő óta! Ott van Mayer Károly, Danielik és sok mások, kik a klérus védelmében gyorsan koptak el...

Miért, hogy Lonkai megvolt, megvan és meglesz mindig?

Erre csak azt lehet felelni, amit Kosciusko válaszolt a lengyel forradalom keletkezése- és lefolyásáról kérdezősködő Staël asszonynak:

»Madame, je l'ai fait, mais je ne sais pas la raconter.«

Páter Lonkai tekintélyét a főpapok előtt mi, hírlapírók csináltuk, — de hogy miként, azt elbeszélni nem tudjuk.

*

Lonkainak legnagyobb érdeme befutott pályájának és működésének áldásos eredménye, és a legnagyobb bűne, hogy egy csomó szerencsétlen fiatalembert ölt meg azzal társadalmilag, miszerint a saját mesterségéhez fogta őket, arra biztatta s abban kiképezé.

Timon így szólott egy ízben Alcibiadeshez:

»Jöjj, fiam, kedvezz a népnek most, mert jövőben úgyis kénytelen leszel ostora lenni.«

Lonkai így szól mindennap munkatársaihoz:

»Szidjátok a szabadonc eretnekeket; jobban már úgysem fognak gyűlölni.«

Pedig az eretnekek felvilágosodott része nem gyűlöli Lonkai Antalt.

Végigtekintve pályafutásán, nem lehet tőle meztagadni sem az ésszt, sem az élelmességet, de még a ravaszságot sem; ha tehát élesen boncoló elmével vizsgálják tetteit, melyek ezt nem egy helyütt megcáfolni látszanak: lehetetlen, hogy előtérbe ne lépjen egy eredeti kérdés, hogy: »Wo ist die Katze?«

Nem-e lehetséges, hogy ez a mi ármányos Lonkaink a burkus király misszionáriusa, vagy valami külföldi szabadkőművespáholy megbízottja, s annak áldozza életét, hogy furfangos módon népszerűtlenné tegye itt nálunk a pápát és a klérust.

Ami sikerült is neki fölségesen.

Sírjára majdan a protestánsok emelnek szobrot.

ASBÓTH JÁNOS

Különös ember!

Megírta a »magyar konzervatív politikát«, mellyel felébresztette a konzervatív pártot, s alig egy évre rá — előlte az »Ébredést«.

Írt egy komoly politikai tanulmányt, amibe belevágta a Grünwald munkáját.

És a lapok nem szidták meg ezért Grünwaldot, a forrást.

Később egy másik könyvet hozott létre »Irodalmi és politikai arcképek« címe alatt, amibe a saját korábbi dolgozatait ollózta be.

S csodálatos, ekkor a lapok mégis összeszidták Asbóthot, a forrást.

Ez a következetlenség annyira elbúsította, hogy azóta minden válogatás nélkül ollóz.

Még táviratokat is!

*

De én istenem, ha ma már olyan világot élünk, hogy jóhangzású irodalmi nevet lehet szerezni egy — ollóval!

Miért ne tenné Asbóth is? Neki ehhez a foglalkozáshoz különben is van kedélye. (Bocsánatot kérek az olvasótól,

hogy ezt a szót használom s nyelvünk szegénysége kényszerít Asbóthra is ráfogni, hogy kedélye van valamihez.)

Nemrég, midőn híre járt, hogy a »Kelet Népe«-t ő fogja szerkeszteni, a »Nemzeti kaszinóban« egy konzervatív képviselő (tehát szükségtelen külön megmondanom, hogy gróf) azt kérdezte tőle:

— Te, John, igaz az a »Kelet Népe«-história? Fogsz aztat az újságot te szerkeszteni újévtől?

— Nem.

— No, annak örülök . . .

— Miért? — tudakolja Asbóth kíváncsian . . .

— Hát azért, mert nekem ez a lép sokba ván, és attól kellene félni, hogy a te szerkesztésed alatt az »Egyetértés« — fogja átvenni a mi cikkeinket — a megjelenésök előtt való nap.

*

Csak egyet nem ollózott Asbóth, azt az . . . izét, amit a Nikó Lina-ügyben közölt tőle a »Közvélemény«.

Azon már teljesen látszik az eredeti felfogás.

A közvéleményt a »Közvélemény«-ben támadni meg, Asbóthi gondolat!

Pepit pártfogásba venni: Mucius Scaevolai erény! — uti Jókai docet. (»Figurát« kellett volna mondanom, de hátha Pepi magára venné s duellum lenne belőle.)

De hiszen ha már a született mágnások is olyan nagyon lovagiasak, hogy egypár görbe szóért irtóháborút indítottak a skriblerek ellen, mennyivel lovagiasabbaknak kell lenniök még a nem született mágnásoknak, kiknek abban való hiányatosságát, emebben való bővelkedésük pótolja!

De mert egy francia író szerint, apróságokról lehet felismerni az igazi delnőt, Asbóth azt tartja: a konzervatív urat is.

1. Monoklija van.

2. Tagja a kaszinónak s nagyságotatja magát.

3. Kuszi pajtása mindenkinek, ki abban a helyzetben van, hogy valami ragot tehet a neve elé. (K. Papp Miklós kivétel.)

4. Jól vív és ló.

5. 11 órakor kel és 5 órakor ebédel.

6. Járátja a »Vadász és Versenylap«-ot.

7. Tagja az »Atlétikai klub«-nak.

Ez azon hét kellék, mely a konzervatív ember külsőségét képezi, s itt — hogy Kerkápolyi féle stílusban szóljak, — a külső olyan belső, mely annyira megfelel a belsőnek, mintha a külső lenne a belsőnek külseje.

*

Csodálatos, hogy Asbóth, aki ennyire rabja még a külsőségeknek is, miként írhatott (bocsánat a szó helytelen alkalmazásaért) egy olyan vastag könyvet a »szabadságról«?

Miként (ny)írhatott mindjárt a bevezetésébe ilyen passzust: »én egyenes gerinccel járok az utcán«, ő, kinek a gerince örökös »C«-be hajlításához van dresszirozva.

Írni különben mindenről lehet — mondaná Helfi, ki mindenről tud beszélni.

Aztán még »az akkor volt!«, amint Asbóth szokott védekezni.!

Bizony rég volt, s azóta már, kivált kolozsvári esete után, alkalmasint tetemesen leszállított áron kapható a »szabadsága«.

Honni soit qui mal y pense.

*

Egy idő óta nem foglalkozik semmivel. Pihen, mint az ugar . . . várva, mit fognak belevetni . . . vagy, hogy a szomszéd dűlőkből származzék át valami . . .

Az ő barázdái nem áthidalhatlan sáncok . . .

Beszélik, hogy államtitkárságra vágyik — ha lehet most, ha nem lehet, majd Sennyey alatt . . .

Mert ő úgy okoskodik, hogy minden konzervatív képviselő beválik miniszternek, és ebben annyiban igaza is lehet, hogy akad olyan miniszterünk is, aki még konzervatív képviselőnek sem válik be.

Ő ugyan — okoskodik tovább — nem képviselő, de már volt képviselőjelölt, minélfogva teljes joggal lehet legalább államtitkár.

Kívánatos is, hogy az legyen majd Sennyey alatt.

Mégpedig azért kívánjuk, mert, hogy Sennyey miniszter legyen, ahhoz okvetlen szükséges, hogy Tisza előbb megbukjék.

S hogy aztán Sennyey is megbukjék, ahhoz meg okvetlenül az szükséges, hogy Asbóth legyen az államtitkára.

*

Mikor a »magyar konzervatív politika« megjelenéséért, a kormány mint hivatalnokát felelősségre vonta, azzal védekezett, hogy miért ne lehetne igazi kormánypárti az, aki a kormány ellen ír?

Mikor pedig a konzervatívek sátrához (tábornak nem mondható) szegődék, s mindig az uralkodó kormány pártolásában excellált, azzal indokolta, hogy miért ne lehetne az ellenzéki, aki a kormányt pártolja?

Én bizony nem is tudom, miért ne lehetne?

Végtelen magas politika ez, melyet a mai kor még nem képes felfogni. De ez persze nem az Asbóth hibája, hanem a koré, mely különben is hálás lehet Asbóth iránt.

Asbóth az, aki megajándékozta a kort egy tükörrel — a saját szakállával.

Ebben örökké, híven találóan látszik az . . .

A magyaros időkben, midőn még honvédtiszt volt, körszakállt viselt; mint deákpárti kormányhivatalnok csupán bajuszát hagyva meg, szakállát egészen levette; mint konzervatív loyálisan közepütt borotválkozott; míg most Kállay Béni szerbpártoló beszéde óta, oroszosan, csak két kis szőrfoltot hagy tenyészni a fülei alatt.

És ez azért roppant célszerű dolog, hogyha valami idegen vetődik Magyarországra, nem szükséges sokáig tanulmányoznia a magyar mágnásoknál uralkodó politikai hangulatot.

Mindössze az Asbóth szakállára vet egy pillantást.

nógrádi

somogyi SZONTÁGH PÁL csanádi

Homér születési helye fölött hét város vitatkozott hajdan, »Pali bácsi« fölött pedig három vármegye disputál most, egyik sem akarva magán száradni hagyni — hogy ő odavaló.

Nem is sértem hát meg a tekintetes municipiumok egyikét sem, hanem fennhagyván »eldöntendő kérdésnek« a származási helyét, egyszerűen nevéhez írom a predikátumait.

Ennél pártatlanabb eljárás nem képzelhető.

*

Pedig hát Szontágh Pál lenne akkora nagy ember, hogy a három vármegye is kicsiny lenne hozzá, ha nem volna felette szenvedélyes tarokkista.

Ebből a nyavalyából — származnak minden politikai baklövésői.

Mert mi egyébből is származhatnának?

Tiszta jellem, tiszta szív, tiszta kéz és tiszta ész.

Minden kelléke megvan a nagysághoz, s mégis egyre törpébb. Maholnap már olyan kicsinnyé lapul, hogy tárcát bíznak rá a Tisza-kabinetben.

*

Pedig úgy sajnálom. Olyan megenni való kedves ember. Csupa szeretetreméltóság, csupa adoma. Táblabíró, modern bőrbe compingálva. Még angolul is tud — idézni. Az igaz, hogy rosszul, amit azonban nem lehet tőle rossz néven venni, mert abban a hírben is áll, hogy tudományos ember.

Annak ugyan még halandó ember nem jutott nyomára, a tudomány melyik ágában jeleskedik Pali bácsi leginkább, — de hiszen talán éppen azért áll ő tudományos férfiú reputációjában, hogy ezt tudta gondosan elrejtteni a világ előtt.

*

A »Pál« név végzetes a mi parlamentünkben. A »fordulás« jár vele.

Szontágh Pali is fordult, először 67-ben mint Deákpárti a saját tengelye körül a baloldalra.

Azután másodszor is fordult a fúziónál, akkor is a saját tengelye körül. Csakhogy akkor már Tisza Kálmán volt az ő saját tengelye.

S így lett mameluk ő is.

Dacára, hogy sokkal több esze, jobb szíve s különb karaktere van, mintsem mameluk lehetne, — ha gondolkoznék.

Pedig Szontagh Pál gondolkozó fő. Amikor nem tarokkozik és nem adomáz, örökké gondolkodik, de minthogy örökké vagy adomáz, vagy tarokkozik, ennél fogva sohasem gondolkodik.

Márpedig, hogy lehetne rossz néven venni, egy nem gondolkozó ember meggondolatlan cselekményeit?

Aztán Szontagh Pali még mindig legény. A családi tűzhely melegét, a szerető feleség hiányát nála a »kompánia«, a partnerek pótolják.

Mit csinálna, hova lenne ő azok nélkül?

Nagyon hozzájuk szokott, kitanulta a természetüket, hibáikat, jó tulajdonaikat.

A »Pista« átkozottan sokáig kever, a »Feri«-nek az a tulajdonsága, hogy a nagy tarokkokat mindig utoljára tartogatja. Jószinak szerencsétlen a keze járása, sohasem oszt »honneur«, s az »écarté«-ja is örökké sovány.

Egyszóval, Pali bácsi elválhatatlanul hozzátapadt az ő partnereihez.

S az ő partnerei, mind a »szabadelvű kör«-ben maradtak. Neki is maradni kellett.

*

Mondják, hogy Szontagh Pálnak egyébkint is nagy oka van hűnek lenni a »szabadelvű klub«-hoz, illetve Tiszához. Mégpedig hálából.

Mert a Wenckheim—Tisza-kormány alakulása idejében őt is megkínálta egy üres tárcával.

De már akkor kínálta meg, mikor előbb tíz embertől kapott kosarat.

S akkor is így kínálta meg:

— Hátha azt mondanám Pali, hogy volna-e kedved a kabinetbe lépni, mit szólanál?

— Azt mondanám, felelte Szontagh szerényen, hogy majd meggondolom reggelig.

És Tisza Kálmán reggel elfelejtette tőle megkérdezni: mire gondolta rá magát?

*

Ezért a sérelemért más ember halálos ellensége lett volna Tiszának.

Szontagh nem, Szontagh tovább is híve maradt, mert ő jó ember, türelmes ember s mutatja, hogy nem vágyik hatalomra, meg azután . . . hiszen ott maradtak a pártnerék is . . .

Idők múltával azonban úgy fordultak a dolgok, hogy most csakugyan igazuk van azoknak, kik némileg hálából eredettnek mondják a Szontagh Pali mamelukságát.

Ő csakugyan hálás lehet Tisza iránt.

Azért, hogy akkor nem kérdezte meg tőle, mire gondolta rá magát.

*

Szontagh Pál egyike közéletünk régibb alakjainak, kik úgyszólván a közügyek szolgálatában öregedtek meg anélkül, hogy valakinek szolgálivá legyenek.

Ezért rí ki olyan nagyon abból a gárdából, ahova a tarokk juttatta.

Madáchnak igen jó barátja volt s nem egy eszmét adott neki sztregovai magányában a világhírű »Ember tragédiája« megírásához, melyben benne van ez a sor is:

»Mert az ember gyenge . . . gyenge.«

No, ez igazán bebizonyult Szontagh Palin is, mert neki ugyancsak kevés erejébe került volna megtartani egykori népszerűségét, melyet drágán szerzett meg szép múltjával s ingyen adott oda.

»És nem is azért gyenge ember ő, mert odaadta, hanem mert ingyen adta oda« — mondaná Beöthy Algernon.

*

Félig-meddig literátor is. A Madáchcsali benső barátság, a régibb írőkkel érintkezés, Frankenburggal, Jókaival sat., neki is némi irodalmi színezetet kölcsönzött, úgyhogy sokan, kivált mikor holmi könyvkiadó bizottságban látják, veterán író gyanánt is tisztelik azon hitben, hogy csak ők nem tudják, mit írt.

De Szontagh Pál nem az az ember, aki visszaélne e tévhitel. Nem is írt és nem is akar írni könyvet.

S ez a legnagyobb bizonyítéka, hogy valódi barátja az irodalomnak.

RÁTH KÁROLY

Balról egy hosszú kifent bajusz-szárny meredezik nyugat felé, jobbról szintén egy ehhez tökéletesen hasonló bajusz-szurony kelet felé: ahol a két bajusz gyöke végződik, ott következik függőleges vonalban lefelé és egy kis darabkán fölfelé is — Ráth Károly.

Ebből látható, hogy már a természet is úgy alkotta öméltóságát, hogy örökösen két szurony között legyen két oldalról.

Ez az ő sivár végzete, elkerülhetetlen sorsa, mely mindenféle változatban eléje áll.

A szuronyok teszik őt tönkre.

Felülről: Tisza Kálmán.

Alulról: Thaisz Elek.

Csendesen, mint egy sün, összezsugorodva áll közöttük s csak nagyító üvegen vehetők észre szerény mozdulatai, amikor néha-néha egyet szusszan, hogy lélegzetet vehessen . . .

*

De gondolkozni . . . talán csak mégis gondolkozik.

S vajon hogy gondolkozik? Ezen gondolkozik Budapest fővárosa évek óta.

És nem találja ki.

Ráth Károly nem mondja, s tettei nem árulhatják el!

Pedig tulajdonképpen Ráth Károly értéke csak a gondolkozásmódjában fekszik.

S mert valószínű, hogy gondolkozik, s hogy a gondolatain nem fekszik Tisza Kálmán, mindenki azt is hiheti felőle, hogy liberálisan gondolkozik.

*

Nagy tekintélyét Ráth Károlynak, az iparosnak köszönheti.

Különb ember lévén amannál, az iparost e kicsinyítő szóval különböztetik meg tőle: »a talmi Ráth Károly«. Ezzel mintegy akaratlanul azt látszanak mondani, hogy a másik, az »igazi arany«.

S az igazi aranyat nem fogja a rozsdá.

Ha Ráth Károly, a főpolgármester, valami bolondot mond (mert tenni nem tesz semmi bolondot), azt akkor a kalapos Ráth Károlynak tulajdonítják a távolabb állók, míg ellenben ha a szalmakalapos Ráth Károlytól telik ki valamely dicséretes cselekedet, a laikus tömeg Ráth Károly főpolgármester előtt emel érte kalapot.

És ekként teljesedik be a bibliai szent mondat, hogy »ami-lyen mértékkal te mérsz, neked is olyan mértékkal fognak mérni.«

Ő is sokszor megemelte a kalapját olyanok előtt, akik meg nem érdemelték — míg ide jutott.

Már t.i. ide, a »Fény- és árnyképek«-be.

*

Azóta is szívesen teszi, s éppen arról nevezetes, hogy ritka udvariassággal bánik mindenkivel. A felek, kik hivatalos ügyeikben felkeresik, mindig kézdörzsölő, szíves gentlemant találnak magok előtt, aki aszerint aminő az ügy, mutat részvétet, engedékenységet, biztatást, s mindent megígér, amire kéri, ha még annyira ellenkezik is az igazsággal.

Igaz, hogy aztán ezeknek az ígéreteknek csak egy bizonyos percentje megy teljesedésbe.

De hát ennek nem ő az oka. A felek látják, kiolvassák azt az ő szíves arcából, lekötelező modorából, nyájas szavából, hogy nem ő.

S mert itt már nem jöhet vád alá a szalmakalapos Ráth Károly, a cilinderkalapos Ráth Károly népszerűségének pedig semmi áron nem szabad csorbát szenvednie: az ódium a tanácsra esik.

És ez helyes is; a tanács erősebb, jobban megbírja.

*

Gyenge legény, de még gyengességénél is nagyobb jámborsággal párosult bátortalansága; s sohasem követett el még emberen olyan igazságtalanságot senki, mint a könyomatú »Budapesti Hirnök« egy közelebbi híre szerint őrajta a kis unokája, ki arra lévén kíváncsi, hogy ki a nagyobb mester: a házmester-e vagy a polgármester, azt a választ nyerte, hogy az utóbbi a legnagyobb mester, mire aztán úgy fogadta a nagyapját:

— Nagymester vagy, nagypapa!

És ez az epizód egészen kapóra jött, mert már Ráth Károly nevét akkor egészen elfeledte a világ s ideje volt, hogy kissé forgalomba jöjjön a sajtóban.

Azóta ismét tudjuk, hogy létezik, s azt is, hogy nagypapa.

De ez nem az ő érdeme: unokájának köszönheti; t.i. nem azt, hogy létezik, hanem azt, hogy tudjuk miszerint még létezik . . . no, meg azt, hogy nagypapa.

*

Pedig Ráth Károly sokat tett a halhatatlanság érdekében, s hogy magát erőnek erejével hírbe keverje.

Két jeles műve jelent meg nemrégén a lapokban. Az egyik a »Neue Freie Presse«-ben, melyben kinyilatkoztatja, hogy nem ő világíttatta ki a plewnai török győzelem öröme a városi épületeket.

A »Nagy nyilatkozó« második manifesztuma pedig azt tárgyazta, hogy nem igaz a lapok azon híre, mintha őt Tisza hidegen fogadta volna valamikor: őexcellenciája mindig felette nyájias méltóztatott lenni iránta.

. . . De hát mind a két nyilatkozat olyan nagyon esetlen volt, hogy a közönség tudalmába úgy vette be magát, miszerint nem ő, de az iparos Ráth Károly nyilatkozott.

Aminthogy így sokkal valószínűbb is: mert hogy nem az iparos Ráth Károly világíttatta ki a városi épületeket, az valóban hihetőnek látszott, míg ellenben hogy Tisza rosszul fogadta volna Ráth Károlyt, a főpolgármestert, az olyan fekete hálátlanság jellegét viselte magán, aminőt még Verhovay sem merne Tiszában feltételezni.

Márpedig ezen nyilatkozat még azokat is, akik kételkedtek, megerősíté azon hitben, hogy Tisza Ráth Károlyt hidegen fogadta.

. . . Így esett aztán, hogy a »tevékeny« főpolgármester neve dacára e két cselekedetnek (melyek közül az egyik cselekedet az, hogy nem ő cselekedett egy jeles cselekedetet, a másik cselekedet az, hogy Tisza nem cselekedte vele azt, amit megcselekedett) kezdett a forgalomból kijönni, — míg emlékét a kis unoka föl nem frissíté.

A főpolgármester úr példányképe a bőbeszédűségnek, s abban rejlik egyedüli boldogsága, hogy mindig legyen valaki aki hallgassa. Van is mindég, úgy a »Frohner«-ben, mint a városházán, vagy legrosszabb esetben a hírhedt »sas«-ok közt. E három helyen felváltva folynak le napjai és estéi kellemesen. Élete derültebb, évadja azonban mégis az 1876-iki tavaszi árvíz idejére esik, mert akkor még a késő éjfélutáni órákban is együtt találta a permanens árvízi bizottságokat, kikkel »hazafias virrasztás« címén cseveghetett amikor csak kedve tartotta.

Jelszava minden felmerülő kérdésnél: »beszéljük meg körülmenyesen.«

Mikor azonban a cselekvés sora van, a haldokló Byron emlékezetes mondatát sóhajtja:

»Hagyjatok engem aludni!«

Bizony hagyjuk is.

SENNYEI PÁLÉK

... Csak az a rejtélyes, titokteljes »pszta«.

Maga a vezér, Sennyey Pál a legtitokzatosabb ...

Van Pizában egy híres torony, melyről a babona azt tartja, hogy négy rézgalamb van a tetején, de aki az ő apjának nem igazi fia (ami Pizában nagy szégyennek tartatik), az csak három réz galambot láthat a négy közül.

Aminthogy tulajdonképpen annyit is lát rajta mindenki, mégpedig nem azért, mert az ő apjának nem igazi fia, hanem mert igazán csak annyi galamb van rajta; — minthogy azonban mindenki azon hitben szenved, hogy csak ő lát hármát, fogja magát s mindenki azt beszéli, hogy ő négyet lát.

Sennyey Pált nagy államférfiúnak mondja mindenki, de még sohasem látta annak senki.

*

És ami őt nagy államférfi hírébe keverte, az semmi más, mint az a rejtélyes, titokzatos »pszta«.

Hogy ezenkívül miben áll még a konzervatív politika, arról írt már Asbóth is, írt Kecskeméthy Aurél, fejtegette

Fiáth báró és írnak róla naponkint, s talán beszél felőle a parlamentben Sennyey Pál, Ürményi Miksa, Apponyi Albert, s ennek dacára sem, vagy hogy talán éppen azért nem tudja mégis senki, mi voltaképpen a konzervatívok politikai intenciója és programja, mert sok csodát megélt már e nemzet, sok olyan beteljesedett rajta, amit nem várt, miről nem álmodott, de hogy két konzervatív egyformán beszéljen valamikor, olyat nem értünk, s hogy ennél fogva tisztába jöjjünk irányzataikkal, olyat nem is fogunk érni addig, míg be nem teljesedik a jóslat, hogy Sennyey Pál is kivetkőzik egykor mostani elveiből.

A kutató elmék akkor tán rá fognak jönni, mi volt az ő programja; ezerszer könnyebb lévén meghatározni p. o., hogy egy levetkőzött hölgy minő lehetett felöltözve, mint azt, hogy egy felöltözött hölgy minő lehet levetkőzve.

*

Tagbaszakadt monoklis férfiú lépett be egy napon a báró Sennyey szobájába, ki éppen Ürményi Miksával beszélgetett. Csizmáján vidéki por, arcán hamleti tünődés.

»Báró úr, én konzervatív képviselőjelölt vagyok.«

Sennyey a fejével biccentett könnyedén és e biccentés nem fejezett ki sem nyájasságot, sem megvetést.

»Engem egyhangúlag fognak megválasztani« — folytatá s végtelen búbanat ömlött el ábrázatán.

»Honnan gondolja ön?« — vágott közbe Ürményi.

»A 'Kelet Népe'-ből olvasom így.«

Kétkedő mosoly jelentkezék a két főmogul ajka körül, Ürményi szólni akart, de Sennyey egy szemöldrántással intett neki és hozzáhajolva súgta: »Psztt.«

*

»Báró úr — mondá tovább az egyhangúlag megválasztandó jelölt —, ha engem egyhangúlag megválasztanak, nekem programbeszédet kell tartanom. Én áttanulmányoztam mindazt, amit önök mondtak, s most még kevésbé tudom, mit mondtak önök, mint ami előtt átolvastam, hogy önök mit mondtak.«

Sennyey ismét biccentett fejével könnyeden és biccentésben nem volt sem nyájasság, sem megvetés.

»Én felvilágosítást jöttem kérni programunk felől.«

Sennyey fagyos pillantást vetett rá s így szólott:

»Forduljon ön e tekintetben elvtársamhoz, Ürményi úrhoz, ki...«

Ürményi feszengett.

»Most éppen...«

Ürményi mozgott.

»Odahaza van a szállásán.«

Az egyhangúlag megválasztandó képviselőjelölt felderült arccal fordult sarkon, Ürményi elpirult, ajka habozva mozdulni kezdett, de Sennyey hirtelen intett és aztsziszegte:

»Psztt.«

*

Mikor az egyhangúlag megválasztandó jelölt lépteinek utolsó nesze is elhangzott, Ürményit e merész szavakra lázítá lelkiismerete:

»Talán mégis meg kellett volna neki mondani...«

Sennyey megbotránkozva nézett rá:

»Ugyan mit?«

»Azt, hogy én nem vagyok otthon.«

»Vagy úgy? — szólta a nagy státusférfit lecsillapodva —, majd azt hittem, hogy a programot.«

VADNAI KÁROLY

Ha fejedelme lehet az irodalomnak, mért ne lehessen vicispánja is.

Az Vadnai. Vaskezekkel kormányozza a literatura vármegyéjét, s az ő akarata az irányadó benne.

Hatalmas ember, akinek nem árt a konspiráció, sem a rágalom, sem a kicsinyítés, mindig felül van, mindig neki van igaza, és napról napra erősebb-izmosabb, mint a tébai sárkány, kinek nőttön nőtt erejével az étvágya is, s minden áldott reggel eggyel több embert evett meg früstökre.

A bájdalú poéták és érzékeny keblű novellaírók szent borzadállyal s mély gyűlölettel említik e rettegett nevet, s szívük mélyét azon sivár bizonyosság fekszi meg, hogy Vadnai Károly érdemtelenül tapossa a Parnasszust és a különböző szent berkeket, minők az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság és a drámabíráói tövises liget.

Szegény együgyűek!

Ők csupán azt veszik észre, amit látnak, amit olvasnak Vadnai műveiben; pedig tulajdonképpen az az értékes bennük, ami nincs odaírva, amit csak úgy ki kell találni.

*

Kock mondja, hogy az a legszebb irály, amit nem lehet észrevenni. Mondhat miattam Kock akármit, előttem az a legszebb stílus, amelyet észre lehet venni — hogy csak stílus.

Mikor a Kaas Ivor apja hajdan, mert magyarul nem tudott, németül szidta össze a béresét, s az, mert csak magyarul tudott, szelíd mosolygással hallgatta végig, így szólt oda Ivorhoz:

»Erkläre es ihm!«

Ivor habozott kissé, aztán Vadnaira gondolt és ekképp gruppirozta a magyarázatot:

»Atyám a fentebbiek szövege szerint azt véli, hogy ön nagy számár.«

*

Kaas Ivor már akkor is kereste a parlamentáris modort, a szabatoságot a kifejezésben, és megtalálta. De már ugyanakkor Vadnait is kereste, de azt még akkor meg nem találta, mert Vadnai az ő helyében így szólt volna:

»Atyám önt elmebeli tehetségek tekintetében olyan alantas fokra helyezi, hogy ön ott egészen kimagaslik.«

*

Ahogy ő és amit ő ír, az már nem is stílus, nem társalgási műveltség, nem politika, nem irodalmi rutin, az több, az maga egy egész tudomány.

Nem bírja azt utána csinálni senki.

Mindössze egyszer sikerült Szanáának.

Vadnai fürdőre utazott s Szanára bízta a lap szerkesztését, beavatva azt annyi »titkos griff«-be, amennyi szélcsendes napokon elég a szerkesztéshez. Azonban mindjárt másnap valami olyan nagy kázus fordult elő, hogy a legtekintélyesebb irodalmi közlönynek okvetlen bele kellett szólnia vagy pro vagy contra.

Szana nagy zavarban volt. Most már mit tegyen.

Végre is megkérte Bulyovszky Gyulát, írjon ő valamit.

Azután találkozott Névy Lacival, azt is megkérte.

Mind a ketten írtak, Szana elolvasta mind a kettőt. Különbözőleg fogták fel. Az egyik védett, a másik támadott. Szana bezárkózott szobájába s két óráig töprengett, melyik a jobb. Nem bírta magát elhatározni. Úgy járt, mint a hiú XIV. Lajos, ki ha két mellényt tett eléje a komornyikja, egész délig nem bírt választani, és felöltözködni. Szana nem bírt volna soha.

Végre is leadta a nyomdába mind a két különböző véleményt egymásba forrasztva.

. . S másnap a Vadnai ismerősei, akik tegnapelőtt kikísérték az indóházhoz, mind eljöttek megtudakozni, hogy ugyan mért tért vissza?

*

Különböen akármit mondjunk is Vadnaira, míg él, halála után bizonyosan meg fogjuk siratni. A legjobb szerkesztőt veszítjük el benne, ki nemcsak évekig tartott fön­n egy szép irodalmi napilapot (amire a külföldön sincs példa), nemcsak kiváló tekintélyre emelte azt, hanem olvasóközönséget is teremtett neki.

De nem is fog ő meghalni soha! Nem azért, mintha halhatatlan maradna, hanem mert sokkal önzőbb, hogys­em itt hagyja az előfizetőit másnak.

De ha egyszer az előfizetői hagynák el, azt hisszük, megírná még a saját nekrológját az utolsó számba, átnézné pedán­san: nem-e csúszott bele valami illemsértő sajtóhiba, aztán lefeküdne és meghalna.

Ily veszély azonban nem fenyegeti. Az ő előfizetői még holtuk után is prenumerálnak. (Tavaly valaki ötszáz forinttal a testamentumában.)

S a holtak . . . azok igen türelmes publikum.

Működését nem hozhatjuk párhuzamba sem Turgenyevvel, sem Hackländerrel, sem Toldy Istvánnal. Azok csak írók; ő décorateur is.

Egyedül »Monaszerli és Kuzmik«-kal állja ki az összehasonlítást. Nem mintha ollóval dolgoznék, nem is azért, mert röffel méri a novellák kéziratát, hanem mert úgy fel tudja cicomázni azt, amit ír, reflexiószegélyzetekkel, »demi mots« másikkal, olyan kellemes attitűdökben helyezi el a ráncokat, annyira ért a színvegyítéshez, s az árnyéklatok teoriájához, hogy az ő tolla alatt, mint a szabó tündérujja közt, kedves piperecikké válik még a daróc is.

*

Olyan ő, mint a csiga, ki a maga héjába, a »Fővárosi Lapok«-ba vonulva csak a szarvát nyújtogatja kifelé.

Egész alakja benne van a héjában.

S mint a csiga, mindenét magán hordja.

*

Dacára zárkozottságának és circumspectus természetének, voltak már malőrjei is.

Egy vészes név üldözte sokáig.

Egy novella kilenc ágú koronával lepecsételt borítékban, aláírva: Katinka.

Ki lehetne más, mint a Katinkák Katinkája, Andrásyné?

Vadnai boldog volt, s előfizetések idején közölte a beszélyt, mely alatt olyan rejtélyesen, olyan elegánsan mosolygott a Katinka név, mintha mondaná:

»Ha ez a Vadnai szólni akarna!«

*

De Vadnai nem szólt, nem akart szólani.

Vadnai sohasem szólja el magát. Várt. S az idő csakugyan meghozta a meztelen valót.

Katinka folyton jobb és jobb beszélyeket küldött a »Főv. Lapok«-nak, de Vadnai azokat folyton rosszabbnak találta, mivel az erdélyi posta hozta — olyankor, midőn a birodalom Katinkája Bécsben tartózkodék.

Kiábrándult. Egy fényes álommal lett szegényebb, egy csalódással gazdagabb. S ha néha keserűen panaszkodik, hogy őt is megcsalták az asszonyok . . . nem valami szerencsétlen szerelmi viszonyra, hanem a Katinkára gondol ilyenkor.

BALÁZS SÁNDOR

Nem államférfi, nem miniszter-aspiráns, nem spekulál a börzén, nem igazgató-tanácsosa semminemű részvénytársulatnak, mégis nevezetes, híres ember.

»Magyar Thackeray«-nak szokták nevezni jóízű humoros beszélyeiért, a legszeretreméltóbb embernek kellemes modora- és szellemű társalgásaért, és mégsem ez teszi őt nevezetessé, hanem az, hogy ő az egyedüli mindig megelégedett ember az Osztrák – Magyar Monarchiában.

*

Minisztériumok támadtak s tűntek el, új meg új kor mányformák váltakoztak, a bús hazafiúi kebel könnyforrása megtelt meg kiapadt.

Csak Balázs Sándor nem zúgolódtott sohasem.

És meg van elégedve most is, mint ahogy meg lesz elégedve holnap és holnapután.

Annyi év alatt csupán egyetlenegyszer keseredett el a hazai viszonyok felett s Amerikába készült kivándorolni.

Itthon ugyanis azt rebesgették, hogy a kormány el akarja törülni a — lutrit.

*

Mi lenne ő a lutri nélkül? Hol vehetné meg másutt olyan olcsón a reménységet, hogy őbelőle még valaha gazdag ember lesz?

Megszűnne létezni az alap, melyen összes létecélja pihen, melyből szokásai gyökereznek.

Mi lenne a magyar Orlicéből, ki a berlini Orlicét is meghaladta tudományával?

Az évszakok elmélete szerint udvarol Fortuna isten-asszonyoknak.

Vannak téli és nyári számai.

De a szerencse egyenlőn haragos rá télen nyáron; számba sem veszi. Mindegy, ő makacsul kapaszkodik mégis az uszályába.

Nem követelő; nem akarja ő tökéletesen hatalmába keríteni, ő csak udvarolni akar neki.

De ha a szeszélyes istenasszony egyszer azt találná mondani: »No, most a tied vagyok«, Balázs Sándor tehetetlenül, rémülten állana ott, mint bizonyos korú udvarlók néha siker előtt.

Nem, — ő nem akar nyerni soha, csak örökké remélhetni, hogy nyerhet.

*

S ezért híve a lutrinak és az osztrák monarchiának, mely azt megtűri.

Hálából a monarchiát utánozza mindenben.

Shokásaiban konzervatív, éppen mint a monarchia.

Sörét az öreg »Órá«-nál issza, burnótját Medecnél szerzi be, az asztalnál, ha a »Kis Ferencnél« borozgatnak, a Lauka balján ül, mert Lauka a jobb kezével hadonászni szokott, míg ellenben a ferbli asztalnál okvetlenül a Lauka jobbára telepedik, hogy a tüzes kóstáltatás meg ne ölje.

Ebből is kiviláglik, hogy Balázsnak minden cselekedete bizonyos, tudományos következtetésekre és okokra van állapítva.

De amennyiben a monarchiát követi, mindenben, nem is azt szükséges talán megírni, hogy mit csinál Balázs Sándor, mint inkább azt, hogy mit csinál a monarchia.

S a monarchia mit is csinálna egyebet, mint — adóságot?

*

Beszélik, hogy Balázs Sándornak is vannak hitelezői, akikkel ő azonban a lehető legkedélyesebb viszonyban áll.

A szeretet kapcsa köztük ama potom összegecske s mindössze arra való, hogy a viszony határdombja gyanánt feküdjék ott a hitelező soha ki nem alvó emlékezetében.

Ritkán akad köztük egy-egy türelmetlenebb, kit külön kell meghódítani, de mégis akad.

Ilyen lehetett az, kihez egyszer halasztást kérő levelet intézett tele shakespeare-i átkozódásokkal, hogy ekkor és ekkor fizetni fog, mit ha nem tenne, feljogosítja levelét kinyomatni és közzétenni.

Az nem vette tréfára. A határidő letelte után ezzel szólítja meg a Hatvani utcában rá szembe jövő s vidáman mosolygó Balázst:

— Éppen az Athenaeumba megyek, uram.

— Hm! Minek?

— Azért, felelt zordonan a hitelező —, hogy ott az ön levelét kinyomattassam.

Balázs megdöbbsent, de nem hagyta el magát. Azon ismeretes oldalfejbólintással, mely elérékenyülésének biztos ismerve, kiveszi burnotszelencéjét, megkínálja vele a rettenetes bosszúállót, mit az hidegen visszautasít, aztán egy csipetnyi-nek általa történt elköltése után leveszi cvikkerét, ismeretes nagy sárga zsebkendőjével egy könnycseppet látszik kitörülni szeméből, míg végre az elérékenyülés dallamos hangján rebeget:

— Igaza van önnek. Én nem érdemlek kíméletet. De ne menjen ön az Athenaeumba . . . nagyon drága. Elvezetem önt olcsóbb helyre . . .

. . . S a hitelező engedi magát elvezettetni — »Órá«-ba.

*

E történetet egyébiránt nem egészen hiteles forrásból hallottuk. Ő maga beszélte.

S bár mi olyannak ösmerjük Balázst, aminőnek fentebb leírtuk, a pszichológiát is tekintetbe véve el nem zárkozhatunk azon föltevés elől sem, hogy ezen történet összes járulékaival egyetemben lehet, csak azért van kigondolva, hogy mulattasson, mert Balázs Sándorról nehéz kitalálni, mikor nem tárcaíró.

De legyünk világosabbak.

Balázs kiadja magát papucshősnek s igazság szerint valószínű házizsarnok.

Elhitheti a világgal, hogy ő kedélyes nyárspolgár, pedig tulajdonképpen rideg tudós.

Úgy tesz, mintha a Petőfi-Társaságot többre nézné a Kisfaludy-Társaságnál, — pedig tulajdonképpen a Kisfaludy-Társaságot csak kevesebbre nézi a Petőfi-Társaságnál — a Komócsy kedvéért.

Nyilvánvaló ebből a hamiskodásából, hogy nem éppen lehetetlen az is, miszerint Balázs Sándor csupán tetteti adóságait, s míg dévaj fantáziája üldöző hitelezők seregével népesíti be a saját útját, a mi elbolondításunkra, addig félrerakott tőkepénzei szép csendesen kamatoznak a takarékpénztárakban.

*

Hisszük, hogy így van.

Vagy különben mi okból rajzolná oly szeretetre méltóknak az uzsorásokat, — ha nem azért, hogy felállítsa magának a hidat, melyen — ha napfényre jó a való — kényelmesen átsétálhasson pénzarisztokratának?

Ezt bizonyítja jövedelmező mestersége is: novellaíró, és pedig Magyarországon.

Emellett szól ékesen művei kelendősége is.

Alig van író Európában, kinek beszélyei annyi kiadást értek volna, mint az övéi.

*

Ez adat hitelessége kétségkívül nagy zavarba fogja hozni az irodalom statisztikájával foglalkozókat, kik e kiadásokról mit sem tudnak Balázs végtelen szerénységénél fogva.

Mert Balázs S. az az ember, aki nemcsak nem üt reklámot amiatt, ha valamelyik műve már huszadszor jelenik meg, hanem megmagyarázhatlan logikával igyekszik azt eltitkolni — néha még úgy is, hogy más címen látja el.

Mert őneki talán jól esik az, hogy még a dicsőséggel is tréfát űzhet.*

* E kedélyes cikket a Nemzeti Színház egy jeles tagja írta e füzetbe, ezzel váltva ki belőle — a saját fotografiáját. Senki ki nem kerülheti a sorsát. Benne van ebben is élethíven.

A VERES PÁLNÉ FÉRJE

A neve is lucus a non lucendo. Annyira nem *veres*, hogy inkább *sárgafekete*. Egy csöpp republikánus vér sem foly ereiben, vagy hogy talán semminő.

A legnagyobb címét odaírtam a homlokzatra, s ezzel ha nem akarnék bőbeszédű lenni, elmondtam volna mindent, amit Veres Pálról a világ tud, s még azt is, amit tudhat.

*

Pedig ő még azon kívül királyi tanácsos is, dacára hogy sohasem tanácsolt még a királynak semmit.

Ráadásul országos képviselő, noha az ország nem ösmeri a képességét s az ő képessége nem bírja elviselni az országos képviselőséget, mert sem nagy dolgokra nem képes, sem nagy gondolatokkal nem viselős, minélfogva tulajdonképpen csak a saját képét viseli.

Ha maliciózus akarnék lenni, mondhatnám: *elviseli*.

*

Mindegy. Ő ott ül a Házban és hallgat. S ez jól esik neki. Sőt talán másoknak is. Neki ugyanis az, hogy ott ül, másoknak pedig az, hogy hallgat.

Ha igaz, hogy a valódi szerelem néma, s némaságában igézet lakik, mennyivel igazabb, hogy a valódi mameluk is néma, s némasága bizonyos tökéletesbülés a mesterségében.

*

Veres nem arra született, hogy sok vizet zavarjon a nagyvilágban. Kár volt elmozdulnia Vanyarcról, vagy ha már otthagya faluját, ne ment volna tovább Balassagyarmatnál.

Mindig jól esik visszaemlékezni arra a Komárom megyei emberre, aki a képviselőház folyosóján a Bittó – Ghyczy kabinet idejében arra kért fel egy teremtisztet, küldje ki neki Huszár Imrét, találkozni akar vele. Még Komáromból ösmeri. Hej, nagy úr volt az őnáluk valaha!

A terembiztos kíváncsi kezdett lenni:

»Mi is volt ő ott tulajdonképpen?»

»Vicejegyzője a vármegyének.«

»No, bizony! — mondja a terembiztos —, hiszen itt meg a parlament jegyzője,«

»No, bizony! — felel vissza amaz. — Nálunk Ghyczy is csak vicispán lehetett, maguknál meg már miniszter.«

Veres Pállal azonban nem egészen így történt. Ő is alispán volt Nógrádban — itt azonban semmi.

*

Valószínű különben, hogy nem a szereplésvágy csábította a politikai pályára, hanem a felesége.

S az olyan ember, kit a tulajdon felesége csábít el, nem lehet nagyon bűnös, mert enyhítő körülmény, hogy engedékeny férj.

Márpedig az sem utolsó virtus.

Aztán ha egész Veres Pálig kinyújtható amaz angol közmondás: »az alkotmányos király nem tesz rosszat, mert nem tesz semmit«, ő akkor a legtisztességesebb mamelukok egyike.

Lépteinek — pedig már majd három éve tapossa — alig van nyoma a közélet homokján.

*

Mindössze a képviselőház ruhatárában függ egy télikabát- és egy borzas cilinderrel több a fogason.

S bent a teremben két hatalmas izmos karral több könyököl a kormánypárti padokon.

A két kar között, mintha keretben lenne, vastag szemöldű ősz fej tarkallik, csendesesen, komoran lecsüggesztve, a penészszín pillák a savószínű szemekre húzódva, s az ajk görcsösen lecsukva, mintha láthatatlan lakat nyugózná.

Csak szavazások alkalmával mozdul meg tömött fakó bajsza alatt a balassagyarmati közvélemény hangszere, s egy szemérmes »igen« fuvolaszerű rezgése hasítja végig a levegőt.

... Ez akkor Veres Pál — a szónok!

*

Ha pedig nincs szavazás, hanem bizottsági ülés vagy pártértekezlet, s már mindenki kibeszélte magát úgyhogy a szemek önkénytelenül egy hallgatagon tűnődő férfiú felé for-

dulnak, hogy hát vajon az ő véleménye mi legyen . . . és azt a férfiút egyszerre konvulzív köhögési roham fogja el, hogy szóhoz nem juthat, — az akkor: Veres Pál — a politikus.

*

Vegyünk egy másik szituációt. A »Ház«-ból ballag hazafelé; kuncsorogva surran el a miniszterek mellett; nem veszik észre. Köszön, de csak Plachy Tamás viszonzozza az excellenciák háta mögül.

Keserű gondolatok kezdik dobogtatni szívét.

»Miért nem lettem inkább disszidens, mint Muzslay?«

Minek vagyok én itt?

Nem jobb lenne nekem otthon szántani, vetni s olvasni a »Fővárosi Lapok«-ból a politikát s a »Pesti Napló«-ból azt, hogy a feleségem mit művel azalatt?

Cilinderét mélyen szemébe húzva, mérges gesztusokkal szeldeli két lóbálózó karja a levegőt.

Hazaér, s lázas mohósággal kezdi írni lemondását a mandátumról.

Homlokáról izzadság csurog. Hiába, nehéz mesterség a lemondás, dehát még annak a megfogalmazása!

Mégis keresztülesik rajta. Meg van stilizálva az egész, már csak alá kellene írni a nevét.

De hát éppen ezen törik meg.

Mert Veres Pálnak, valahányszor a nevét leírja, mindig eszébe jut, hogy ő Veres Pál, s hogy ha csakugyan ő Veres Pál, akkor ő csakugyan a Veres Pálné férje is; neki is szerepelni kell.

És nem írja alá a nevét.

WENCKHEIM BÉLA

Mirza-Schaffival történt: nem azzal, aki itt ögyelgett néhány hét előtt Budapesten, hanem az igazival.

Az igazi Mirza-Schaffi jeles poéta volt; különb tán még Szász Károlynál is, — de nem volt annyi hivatala, mint ennek. Azaz hogy egy hivatala sem volt.

Pedig szeretett volna ő is valami accidentiát; kérte hát a hatalmas kalifát, adjon neki udvaránál hivatalt.

A kalifa azt mondta: lehetetlen; minden állás be van töltve.

Schaffi a fejét rázta s így szólott:

»Hozass egy poharat, nagy kalifa, s töltsd meg csordultig vízzel.«

A fejedelem kiadta a parancsot, nyomban teljesíteni Mirza kívánatát.

»Íme nézd meg, uram, ha tele van-e egészen?«

»Szinig tele van, jó Mirza.«

»Ugye nem fér már bele semmi?«

»Egyetlen csöpp sem.«

»És mégis, nézz ide, igazhívők uralkodója!«

Ekkor a költő egy rózsát vett elő s letépve annak egyik szirmát, szép lágyan a víz tetejére hullatá.

S csodák csodája, a rózsza halaványpiros szirma elfért oda is, hova már semmi sem fért, ott úszott csendesen rengve, mint egy bájos tündérszárny . . . S a vízből nem csordult ki semmi.

A kalifa mosolyogva értette el a szellemes célzást.

»Igen, Schaffi! te mindenüvé elférsz. Bár sehol sem vagy nagyon szükséges, sehol sem is vagy nagyon fölösleges. Legalább megszépítesz mindent.«

Senkire sem illik ez rá úgy a politikában, mint Wenckheim Bélára, az »örökös miniszter«-re.

*

Mágnás, nagy gavallér és mindenekfelett nagy sportsman.

Ha a Bercsényi egyik high life alakja csak azért becsüli sokra Krisztust, mert istállóban született, ő is talán csak azért dilettánszkodik a politikában, mert abban megvannak a célzatok valakit lóvá tenni s megvannak az esélyek valaki által lóvá tétetni.

Míg másrésről is, a kormány hivatalos teendői közt — mindig Augias-istállóban van.

*

Talán azért érzi magát oly otthonosan ott, ahol merőben idegen s talán azért fogadta el a miniszterséget, mindannyiszor, ahányszor megkínálták.

Talán . . .

De akik megkínálták, hogy miért kínálták meg — azt már nem lehet kitalálni.

Hacsak nem vesszük a Mirza-Schaffi regéjét a rózsaszíromról, mely anélkül úszik a vizen, hogy egy cseppecskét is kiszorítana belőle.

*

A nagyság relativ fogalom. Timur-Lenk Tamerlanra, Omár kalifára, ki földülta a híres alexandriai könyvtárt, az egész világ emlékszik, annak azonban, ki kötetenként vas szorgalommal gyűjtötte azt össze, még nevét sem jegyezte fel a történelem múzsája.

Wenckheim báró is azokhoz a nagyságokhoz tartozik, kiknek tetteit nem említi majd föl a történelem, mert nem ösmeri.

Pedig lehet, hogy tett valamit s hogy tart arra számot legalább mint romboló erő.

Mint belügyminiszter például lerontotta képzettségébe vetett hitünket.

De a história tán ezt is fumigálni fogja; — mert e hit nem volt sem nagy, sem hasznos.

*

Sajátságos az, hogy Magyarországot egy idő óta csupa agglegények kormányozták: Kerkápoly, Bittó, Szlávy, Gorove, Ghyczy és Wenckheim.

A függetlenségi párt Ragályi Ferdinándjai ennek tulajdonítják működésük meddőségét.

De hát a tehetetlenséget?

Azt meg alkalmasint annak, mert egyetlen kabinetben sem volt még benn — dr. Handler.

*

Wenckheim különben sok természetes ésszel bír, s valamint arra nem ad semmit, amit kollegái mondanak magokról, arra sem hederít, amit a közvélemény mond róluk.

Mert hiába, ő nemcsak a turfon, hanem mindenütt bátor ember.

A kis Pulszky Guszti most, hogy a legutóbbi delegációba felrándult Bécsbe, elpanaszoló előtte, hogy fél a mozgósítástól. Őt is elvihetik Boszniába stb.

»Milyen katona vagy, ha félsz? — mondja figurás hangján a király oldala melletti miniszter — én katona sem vagyok, mégsem félek.«

*

A fejedelmi udvarnál szeretik.

Bár nem szükséges, de nem is fölösleges ott.

Funkciója mindössze egyszer volt a Gizella főhercegnő esküvőjén. Aminthogy igazán is csak olyan lakadalomba való miniszter öccselléje; dacára annak, hogy ezen a menyegzőn éppen azt találták a szertartásmesterek, hogy nem a lakadalomba való s az ajtó mellé szorították övével egyetemben.

A sajtó és az ország fel is volt háborodva akkor . . .

De nem Wenckheim ellen, hanem Wenckheim miatt.

*

Ha 1876 óta nagyobb összeg adatott ki az állami ménesek nemesítésére, mint a népnevelésre, az csak jóhiszeműleg történt, mert az emberek Wenckheim szerint minden költség nélkül megnevelhetőek.

Tette is szorgalmasan; igaz, hogy néha komikusan.

. . . Egyszer az is megesett, miszerint olyan valaki emeltetett őfelsége nevében nemességre, »kiváló polgári érdemekért«, ki éppen akkor ült elítélve csalásért a »Fortuná«-ban.

*

Nem vették neki zokon.

Nagy embereknek nagyok a tévedései is.

S nagy tévedéseinél fogva nagy ember a nemes báró is.

Mert sohasem azt kell nézni, milyen tényezők emeltek fel valakit, hanem mekkora magaslaton áll.

Sőt minél igénytelenebbek az emeltyűk, annál nagyobb kell hogy legyen az érdem.

Igaztalan állítás tehát br. Wenckheimről, hogy a gr. Andrassy Gyula barátsága kölcsönzi egyéniségének a nyomatékoságát.

A legközelebbi napok megmutatták, hogy sokkal inkább a saját szakácsa.

*

A magyar delegáció lekenyerezése az ő feladatául jutott. Neki kellett adnia azon híres ebédet, mely Magyarországnak hatvan millióba került.

Tapintatosan járt el.

A korifeusokat meghívta ebédre, a *minorum gentiumot* pedig csak teára, mert ha a *primipilusokat* együtt hívja meg uszályhordozóikkal, akkor az előbbiek sértve érzik magukat, s az utóbbiak vérszemet kapnak emancipálódni a fegyelem alul ellenzékeskedésekkel.

Az ebéd jó volt, s a tea sem lehetett rossz.

Wenckheim diplomáciai funkciója kitűnően meg lett oldva, s azóta, mint mondani szokták, még jobban megszilárdult a széke.

*

Ez különben az a szék, mely a legkisebb árnyékot vetette Tiszára *eddig* . . .

Az *ezutánról* nem lehet jól állni.

Mert igen valószínű, hogy Wenckheim fogja kinevezni *grófnak*.

Kár, hogy ezt már csak most teheti vele — midőn megszűnt *nemesember* lenni.

BERNÁTH DEZSŐ

Előbb volt miniszteri hivatalnok, mint képviselő.

Mikor fogalmazónak nevezte ki a kormány, az öreg Zsigmondnak akart hízelegni.

Mikor pedig Bernáth Zsigmond megengedte, hogy az ő hajdani mandátumát fogadja el, nyilván a kormánynak kívánt udvariaskodni.

Nem ment a dolog.

Dezső már akkor elolthatlanul keblében hordta az opponálás szomját.

És ennek az a nyitja: mert előbb volt miniszteri hivatalnok, mint képviselő.

*

Még kissé habozott. Szégyellte cserben hagyni az ungiakat, kik Tisza-pártinak választották.

De midőn az ungvári korcsolya-egylet bálján nem az ő felesége lett a lady patronesse, de Mocsáry Gézáné, a kocka el volt dobva, — átment a független szabadelvű párthoz.

*

Azóta ott van, de nem minden lelkiismeretfurdalás nélkül. Kálvinistának és disszidensnek lenni egyszerre nem kis feladat.

Mert a kálvinista ember csak az Akadémiában üdvözl s a disszidens csak álmaiban.

*

Bernáth Dezső álmodik tehát s miért ne lehetne álmainak folytatása az ébrenlét is?

Mióta gróf Szapáry Gyula miniszter volt, azóta semmi sem lehetetlen többé.

Sőt hogy a Madarász szavaival éljek, múlt februáriusban néminemű kilátási bizonyosságok csiklandozták a független szabadelvűek markát a miniszteri tárca eránt való hajlandóságuk bebizonyosodása tekintetében.

Sőt Madarász »közvélekedése« szerint Bernáth Dezsőnek már a körme is virágzott. Biztos volt tehát, hogy kapni fog valamit.

S mi lehetne az egyéb, mint a piros szék?

Igaz, hogy még Tiszáék ülnek rajtok, de a kiegészési javaslatok miért ne fordíthatnák a fejükre?

S könnyen; ha nem jött volna közbe a fátum s dr. Kakujay.

*

És ugyanezen időben még a Lukács körme is kinyílt, sőt tán a Bánhidyé is, de már ő mégis restellte bevallani.

Mindenki remélt.

Bernáth Dezső Tarnócerá utazott, közvetlen a szavazás előtt, s otthon megölelvén az ősz Zsigmondot, így szólt:

»Valami nagyon nagy képtelenséget fogsz hallani nonsokára.«

»Mit? Konstantinápoly bevétele?«

»Nem. Még nagyobbat.«

»A muszka cár detronizálását?«

»Még nagyobbat!«

*

Barátjainak estélyt adott. Azok, mint már szokásban van, számtalan kérvény átnyújtásával bízták meg a minisztériumhoz, lelkére kötven, ne sajnáljon egy-egy jó szót is elejteni mellettök.

»Hát ha legközelebb megbukik ez a minisztérium? Várjunk tán kissé . . .«

»Helyesen! De azért vidd magaddal — mondják —, *addig* is jó helyen lesznek nálad.«

Dezső ravaszul mosolygott:

»Sőt talán éppen *azontúl*.«

. . . És persze nem jutott eszébe sem a fátuma, sem Kakujay.

*

Bernáth visszajött s lón, hogy ez időben nagyon fölment a független szabadelvűek agiója. A disszidensek gombamódra támadtak, s hihetetlen, de igaz, a »Közvélemény« olvasott lap lett.

E rendkívüli körülmény még báró Baldácsival is elhittette, hogy van valami a levegőben s el nem fogadta Bulgária kormányzóságát, melyet Gurkoék felajánlottak neki.

A szavazás reggelén általános érdekesültség uralkodék; Tisza sápadt arccal kelt, Zsedényi tiszta inget vett, Bernáth Dezső dobogó szívvel gondolt arra, amit e nagy nap hoz s hűsz disszidenssé válandó renegáttal elment villásreggelizni a Hungáriába.

A volt mamelukok meg akarták mutatni a válóúton, milyen figyelmes független szabadelvűek fognak tudni lenni, s mindenikből e kiáltás kapaszkodott kifelé a pincérhez:

»A mai „Közvélemény”-t!«

. . . És itt következik azután a fátum és dr. Kakujay Gyula.

A »Közvélemény«-ben vezércikk volt a kiegyezési javaslatok ellen: írta dr. Kakujai Gyula.

»Ki az a Kakujai?« — kérdék egymástól.

»Új akvizíció« — felelte Bernáth. — »Új seprő; jól fog seperni.«

És azután el kezdte hangosan felolvasni.

Velőt hasogató konstrukciók, irgalmatlan frázisok szakadatlan láncolata . . .

A terem homályosodni kezdett, a hallgatók pillái leereszkedtek az egyre kisebbedő törvényhozói szemekre, mígnem a cikk közepe táján végképpen lecsukódtak s édes szenderbe merült hús forradalmi vérű honatya . . .

Bernáth megdöbbsent. A falóra a képviselőházba való menetel idejét ütötte.

Elcsapta a »Közvélemény«-t, és költegetni kezdte társait.

Meg sem moccantak.

Összekiáltotta a cselédséget; nem sikerült felrázni irtóztató álmából a hús ellenzéki szavazatot azoknak sem . . .

Kétségbeesve rohant el a Házba egyedül.

Ott már szavaztak: tompán, megsemmisülve hörgő: »Nem!«

*

De ez a »nem« mit sem ért; még néhány kellett volna hozzá.

S akkor mindenki megkapta volna, amit óhajtott:

Bernáth Dezső a miniszteri vagy államtitkári széket.

Lukács Béla az államtitkári vagy a miniszteri széket.

Bánhidya vagy az egyiket, vagy a másikat.

Így azonban mindnyájan csupán: dr. Kakujait kapták meg.

Akiért viszont Baldácsi kárpótlásul egy szopós gyereket kapott.

VÉGSZÓ

Szegény miniszterek és mamelukok, ki ne szánná őket!
Mint üldözött vadnak mindig nyomukban van a közvélemény, agyarkodó újságírók, hétköznapi élcelők raja.

Földagadt testtel járnak-kelnek köztünk, ezer méhcsípéstől találva.

Szegény miniszterek!

*

Én is megtámadtam őket; itt-ott tán éles is volt a tréfa.

Múlják el keserűség nélkül; az ő védelmükre szentelem e végszót.

Hadd történjék meg rajtok az a furcsaság is, hogy egyszer *ingyen* védelmezi valaki.

*

Aztán nem is kerül nagy fáradságba.

A *rosszat* is jóvá teszi a *rosszabb*.

S vajon melyik minisztérium nem rosszabb az előtte valónál?

Következésképp melyik minisztérium nem jó?

Működése tartamára azonban sohasem lehet kielégítő addig, míg p. o. a szivarok nem válnak phönixekké, hogy saját hamvaikból keljenek új életre, s míg az adózók tárcája nem lesz a mesebeli katona tarisznyájává, melybe a belőle kivett mákospatkó legott visszaszármazott megkettőzve.*

*

Ami pedig a mamelukokat illeti, azok létjogosultsága játszva mutatható ki.

Már a Krisztus tanítványait is különböző jelvényekkel festik a piktorok. Péternek kulcs van kezében, Pálnak kard, Andrásat keresztrel ábrázolják, Jánost pohárral, melyből szárnyas kígyó röpül ki, Barabást késsel, Fülöpöt hosszú bottal tetején keresztrel, míg ellenben sokkal díszesebben van etablírozva Jakab, kinek szintén vándorbot a szimbóluma, de kulacs vagyon a végén. Tamásnak lándzsája van, Mátyásnak bárdja, Simonnak fűrész, Júdásnak dorongja.

Ebből látszik, hogy a mamelukság tulajdonképpen isteni eredetű intézmény, mely még az őskeresztények és pogányok párttusáiból maradt örökül a magyar nemzetre.

Az első mamelukok az apostolok voltak.

* Lásd bővebben az »Ellenőr«-ben.

Nézzük sorba Tisza mamelukjait:
Visontai Kovács Lászlót a kulccsal, mely minden zárba
beleillik, ha patenttal is.

Márkus Istvánt, ki mindig egy kardhoz van kötve, vala-
hányszor hadnagyi uniformisát ölti fel.

Horváth Mihályt a kereszttel. Tisza pipaszurkálónak
használja.

Szlávtyt a pohárral, melyből szárnyas kígyó röpül ki.

Tóth Vilmost a késsel, mely arra jó, hogy minden kenyér-
ből ő szelhesse le magának a legnagyobb karajt.

Csengeryt a keresztes hosszú bottal.

Nagy Gyuri testőrt a lándzsával.

Csemeghyt a bárddal (Csemeghy Mungo úr egyébiránt
belső szolgálatokat is végez, s nem egyszer megfordul kezében
a kefe és a seprő is).

Hegedüs Sándort a zsurnalisztikai fűrészszel; és végül

Csernátony Júdást a doronggal.

*

Hogy a tizenegyedik jelvénynek, a kulacsos végű vándor-
botnak nincs gazdája, azt a mamelukság tökéletesedése
magyarázza meg.

A mai mameluk már nem olyan ostoba, hogy hivatásával
ellentétben álló jelvényekkel kompromittálja magát.

Az igazi mameluk mind meggyőződésből mameluk, amíg
mameluk, s a kulacsos végű vándorbotot dugva tartja . . .

De amikor aztán út az a bizonyos óra, mind ennek a jel-
vénynek rohan, elhánnya a többit.

*

Csupán tizenegy apostol említettvén, ebből azt is le-
hetne következtetni, hogy egy apostoli állás tán üresedésben
volt.

Éppen nem; hanem a tizenkettedik apostol olyan min-
denes-féle volt, ki konkrét mesterség és karakter hiányában
majd ezt, majd azt végezte üdvezítőnk körül.

És épp ebben rejlik annak jogosultsága, hogy a Tisza
mamelukjait jelvények tekintetében összehasonlíthattuk az
apostolokkal, dacára hogy ezek olyan sokan vannak.

Ott csak egy volt; itt azonban a legnagyobb rész — *karakter nélküli*.

*

Még csak néhány szót.

Aki eddig rám nem unt még, az már elkísér odább is.

A mamelukság védelmének szentelvén e néhány lapot, meg fogja bocsátani tisztelt elődöm, II. Aranyos, ha záradékul kénytelen vagyok bevenni Beöthy Algernon egy ellene intézett helyreigazító cáfolatát, úgy, amint következik:

Nyilatkozat.

II. Kákay Aranyos »Fény- és árnyképei«-ben úgy lévén feltüntetve, mint aki nemcsak szabatosan citálok az európai irodalmakból, hanem a latin nyelvet is úgy beszélem, mint egy püspök.

Megbotránkozva kell tiltakoznom e ráfogás ellen, mely egész jövőmet tönkre teheti — odahaza.

Mert nem-e így fog okoskodni a választó sógorság, — atyafiság: »Iszen ha ez az Aldzsi olyan tudományos okos ember, hát akkor ugyan semmi szüksége törvényhozónak lennie; bizvást megél jóra-valóbb pályán is.«

... s én üthetem a mandátumom nyomát bottal örökre.

Kelt sat.

Beöthy Algernon.

*

Amilyen kétséges, hogy e sorokat valóban Beöthy Algernon küldte be hozzánk, éppoly kétségtelen, hogy teljes joggal beküldhette volna.

És ez aztán elég jogcímnek arra, hogy oltalmunkba vegyük II. Kákayval szemben, ki a san-stefanoi békét sem respektálva, folyvást viseli az irtóhadjáratot a szegény igazhívó mamelukok ellen.

*

Most pedig befejezem e »zöld« könyvet, azzal a hittel, hogy mégsem olyan nagyon zöld, mintha a »vörös« könyv lenne.

Nem olyan üres.

És nem olyan drága.

A POLITIKA SVINDLEREI

FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK

Válaszul II-ik Kákay Aranyosnak

†Tisza Kálmáné

Politikai élet- és jellemrajz című könyvére

Írta

IFJABB KÁKAY ARANYOS

1878

PROLÓG

Megcsinálták a második fúziót.

Összekeveredtek a konzervatívek, a független szabadelvű párt (amely a volt Deák-párt és a volt balközép elemeinek vegyüléke) és végre az úgynevezett »új disszidensek«, akik a kormánypárt kebeléből szakadtak ki, mert vagy úgy hitték, hogy nem sikerült nekik eléggé népszerűvé tenni magukat azzal, hogy a szabadelvű pártot annak kebelében, mint a párt tagjai, támadják; vagy azt tartották, hogy ha kilépnek azon kapocsból, amely őket az uralkodó többséghez fűzte, népszerűtlenné fogják a többséget, mert íme: saját emberei nincsenek vele egy véleményen.

Megcsinálták a második fúziót abban a hitben, hogy az ország tapsolni fog az »egészséges« pártalakuláshoz, és az ország — hallgatott!

Megcsinálták, mert nézetük szerint a szabadelvű párt arra a sorsra jutott, amelyre a boldogult Deák-párt 1875-ben.

Milyen csalódás!

Mióta a második fúzió létrejött, Tisza Kálmán nyert népszerűségben, s az egyesült pártok mindenike külön is —
— együtt is — elveszítette összes népszerűségét.

*

Mikor még a fúzió nem jött létre, az ellenzéki árnyalatok így szoktak támadni a kormánypárt ellen:

»Az összes programjuk ez a két szó — Tisza Kálmán!«

Hogy a fúzió létrejött, az egyesült ellenzék megcsinálta programját ebben a három szóban:

»Nem Tisza Kálmán!«

De hát kicsoda?

Azzal maguk sincsenek tisztában!

Tán éppen azért nevezik őket találóan: *habaréék párt-
nak*.

*

És a nemzet, amely szidja a kormányt, részint meggyőződésből, részint a magyar ember veleszületett azon tulajdonságánál fogva, hogy akár van oka rá, akár nincs — opponál; a nemzet, amely érzi, hogy vállai már-már roskadnak a reá rakott terhek súlya alatt, látja, — hogy a kiegyezés Ausztriával félig sem sikerült úgy, ahogy ő azt Tisza Kálmántól — politikai múltja után — reménylette; a nemzet, amelynek véret uzsora és adó-egzekúció, rossz termés, ázsiai közgazgatás és az igazságszolgáltatás lassúsága, drágasága tán a végelgyöngülésig szípolják; a nemzet — hallgatva fogadja annak a pártnak a megalakulását, amely őt Tisza Kálmántól mentené meg.

*

A néhai Deák-párt idejében oly nagy volt az általános elégtelenség, az anyagi nyomor oly óriási mérveket öltött, — a politikai morál és társadalmi erkölcs annyira meg volt hurcolva a sárban, hogy nagyon sokan a Bach-korszakot kívánták vissza maguknak.

És akadt ember a képviselőházban, aki ezt mint a nemzet közóhajtását vágta szemébe az uralkodó kormánynak, és ez az ember — a kormánypárthoz tartozott.

Ma, a Tisza Kálmán idejében, egy árva hang nem kívánja vissza magának a régi Deák-párt uralmát.

Ma az új pártalakulás dacára, a nemzet úgy van meggyőződve, hogy Tisza után csak abszolutizmus következhetik; más szóval Tisza után — báró Sennyey Pál.

Après moi le déluge.

*

A magyar nemzettől a helyes politikai érzéket elvitatni nem lehet.

Érzelmi politikusok vagyunk, s ösztönszerűleg ragaszkodunk bizonyos elvek-, eszmék-, sőt személyekhez azzal a vak meggyőződéssel, hogy amihez ragaszkodunk, abban üdvösségünket találjuk.

Míg a nemzetnek ez az öntudatlanul nyilvánuló ösztöne legyőzhetetlen idegenkedéssel fordul el bizonyos személyek- és elvektől, mert érzi, hogy azok az emberek, vagy azok az eszmék túlsúlyra vergődve — romlását okoznák.

Ilyen ösztönszerű idegenkedéssel viseltetik nemcsak a nemzet, de sőt a nemzet képviselőjének nagy része is pl. Lónyay Menyhért gróf iránt. Ilyen aggódó tartózkodással emlegeti a nemzet és képviselője báró Sennyey Pál nevét: viszont az ösztönszerű vonzódás fűzi a magyart Tisza Kálmánhoz, még akkor is, mikor azt hiszi róla, hogy föladta elveit, megszegte adott ígértét, s kiegyezése Ausztriával érzékeny csapás az ország anyagi jólétére. Szidja, tán gyűlöli, és mégis — ragaszkodik hozzá.

Ez elvitathatlan tény; mert ha nem így volna, a politikai viszonyok mai állásában az egyesült ellenzék megalakulását minden ellenzéki embernek őszinte örömmel kell vala üdvözölni.

És a nemzet inkább megmarad közönyös visszavonultságában; tartózkodik a politikai élet mozgalmába magát belésodorni; hallgat; csak otthon, övéi körében, vagy a kaszinóban szórja szidalmait a kormányelnökre és pártjára. Olvassa az újságokat; egyet-egyét bólint, mikor a »Napló«, »Közvélemény«, vagy a »Kelet Népe« foszlányokra szaggatják Tisza Kálmán becsületét; — tán tetszik neki, hogy Tiszát fölfelé alázatos, lefelé gőgös embernek rajzolják; elhiszi, vagy legalább nem mond ellene, hogy aki most a kormány élén áll, az a »taktika nagy mestere« és mégsem lép föl Tisza ellen azzal a nyíltsággal, amellyel a volt Deák-pártra kimondta kárhóztató ítéletét: — mégsem öleli keblére a honmentésre készülő »egyesült ellenzékét«, mint annak idejében a Tisza Kálmán által megcsinált fúziót ölelte; — inkább otthon magamagának elégedetlenkedik és tűr tovább néma szótlanysággal. — *Ebben nyilatkozik a nemzet józan politikai ösztöne.*

*

Várja-e a viszonyok jobbra fordulását?

Kitől várja?

Tiszától?

Vagy mástól? — De ki az a más?

Báró Sennyey?

Ez nem kell neki, mert tudja: kicsoda.

Báró Simonyi Lajos?

Ez sem kell neki, mert erről meg nem tudja: kicsoda. Vagy legalább keveset tud róla, és amit tud, az semmiképpen sem ajánlja őt — pártvezérnek és honmentőnek.

Kicsoda báró Simonyi Lajos?

Először üres fej, akiben egy egészséges politikai eszme, egy államférfiúi gondolat még meg nem született; másodsor egy olyan ember, akit vastag hálátlanság bélyegez az iránt, akinek most ellenzéket csinál.

Mikor báró Simonyi Lajos Aradon megbukott, Tisza Kálmán keresett neki kerületet és behozta őt a parlamentbe. A viszonyok változásával pedig megtette őt miniszternek.

Simonyi lekötöztette Tiszának. Nem azért, mert mandátumot köszönhet neki, hanem azért, mert miniszternek tette meg. Ha Simonyi Lajos nem miniszter, sohasem lesz belőle pártvezér.

Kilépett a minisztériumból, mert nem értett ahhoz a dologhoz semmit, amit reá bízta. Mikor látta, hogy egy tárca vezetése nem sport, hogy ahhoz tanulmány is szükséges, — mikor megunt a »Pesti Napló« és »Kelet Népe« viccelődéseit, amely lapok annak idején nagy elismeréssel szóltak a sportsman Simonyi Lajosról, hogy elismerésükben gúnyolják a miniszter Simonyi Lajost, — fogta magát és azzal az argumentummal, hogy a Tisza politikájához nem tud simulni, — otthagya a miniszteri tárcát, otthagya pártját és megtette magát — népszerű embernek a »Kelet Népe« és a »Pesti Napló« előtt.

Így lett belőle pártvezér.

*

Volt neki adóssága is, mégpedig csinos összeg. Hogy pénzügyi bajaiból megmenekedjék, Tisza Kálmán segített rajta.

Megvett tőle jó áron 3000 holdat a vadászati birtokából, amely a Tisza Kálmán bihari birtokaival határos. És Simonyi Lajos nem tudja Tisza Kálmánnak megbocsátani, hogy nem ő vett meg a Tisza birtokból 3000 holdat, amelyik az ő vadászati uradalmával *határos*.

Ez a második ok, hogy Simonyi Lajos pártvezér lett.
De az, hogy Simonyi Lajos pártvezér, nem ok arra, hogy
Simonyi Lajos megint miniszterré legyen.

Kár, hogy mindezt csak későn fogja belátni.

*

Honnan van hát a nemzetben ez a rémes, ez az ijesztő
némaság? Csakugyan elaléltunk volna már, csakugyan oda
jutottunk, hogy elfásult bennünk még az önfenntartási ösztön
is? Oda jutottunk, hogy megszűntünk magunkkal törődni és
bűnös nyugalommal várjuk, hogy »lesz ami lesz!«

Nem!

A nemzet félti, a nemzet szereti magát ma is csak úgy,
mint ezelőtt. A nemzet testében forr az elégtelenség, mint
ahogy a tűzhányó hegy gyomrában olvad az anyag. De a nem-
zetet tartózkodóvá teszi józan politikai ösztöne, az az ösztön,
amely még eddig a magyar történet minden egyes lapján
nyilatkozott.

*

Mi érzelmi politikát is csinálunk: mi hiszünk vakon és
gyanúsítjuk azokat vakon, akiknek hiszünk. Mert a mi lelkünk
olyan, mint a tengerszem. Bizalmunk a feneketlen mélység,
könnyen támadó gyanúnk a tó viharos háborgása, amely
azután elcsendesül és sima lesz a víz tüköre és mélysége újra
beláthatatlan.

Mi a nemzet jogainak, alkotmányának, szabadságának
megsértett haragjával jövünk össze a pozsonyi országgyűlé-
sen, hogy elmondjuk sérelmeinket annak a királynőnek, aki
bennünket még magyarságunkból is ki akart vetkőztetni;
— és ez a királynő közénk hozza tehetlen kisedét, könnyekre
fakad és mi elfelejtjük sérelmeinket, tiprott jogainkat és
lelkesezve kiáltunk föl: »moriatur pro rege nostro«!

Mi gr. Széchenyi István nagy eszméit hidegen fogadjuk
és a hazaszeretet odaadó lelkesedésével rohanunk Kossuth
után a vészbe. És azt az embert, akinek eszméire alig ügyel-
tünk, egypár év múlva megtettük: »legnagyobb magyar«-nak.

Arra a másikra pedig, akinek egy szava elég volt, hogy
vagyont és életet áldozunk érte, mert az ő személyében

láttuk a hazát és a hazában csak az ő személyét: arra a másokra egypár év múlva ráfógtuk, hogy elvitte kincseinket, nyomorba taszította az országot, csakhogy önmagát megmentse, csakhogy ő gondtalan éljen idegen hazában.

Ma a rágalom hullámai elsimultak; a tengerszem újra tiszta. Kossuthhoz nem fér aljas gyanú; Széchenyi agyonhallgatott eszméi pedig lassanként a vérünkbe szívárogtak át.

Mert ez a sorsa minden érzelmi politikának. Hamar elhagyja magát ragadtatni: sokszor egy frázis elég arra, hogy vészbe, viharba sodorjon, és egy odavetett szó elég, hogy azt, akit szívünk egész melegével követtünk, megkövezzük és méltatlan gyanúval szennyezzük be.

Igaz, hogy idő múlva elalszik a gyanú, visszatér a régi bizalom, s aki a gyanúban hitt, még csak nem is pirul el, mert rádísputálja magára, hogy csak azt mondta tovább, amit mástól hallott, anélkül, hogy amit mondott, elhitte volna. De azért az érzelmi politikusoknál a legnemtelenebb gyanú magvát is mindig hálás talajba lehet elvetni.

Szerencse, hogy az érzelmi politikával a politikai ösztön is mindig karöltve jár; ha pedig néha egyik a másik nélkül jelentkezik, előbb-utóbb kiegészíti egymást, mint éppen Széchenyi István eszméinek önkéntelen elfogadásával történt.

*

Aki a nemzet idegenkedését Tisza Kálmán iránt, és ez idegenkedés mellett a néma hallgatást másként, mint ezen szempontokból ítéli meg, az ítéletében vagy igazságtalan lesz, vagy nem ismeri a magyar nemzetet.

II-ik Kákay Aranyos és az egyesült ellenzék hírlapjainak kórusa bánthatják, gyanúsíthatják Tisza Kálmánt; elmondhatják róla, hogy rosszat tesz egyéni hajlamokból; hogy zsarnok; hogy kormányzása az erkölcstelenségek egész láncolata; — a nemzet olvasni fogja véleményüket, a gyanú elhintett magva sok helyütt hálás talajra lel, — mert hiszen, mondom, akadtak akik Kossuthra is ráfógták, hogy a nemzetet megcsalta: — de azért se II-ik Kákay Aranyos, se a hírlapok összes kórusa nem dobja ki Tiszát a nemzet szívéből, mint ahogy ő nem dobja ki szívéből a nemzetet soha.

Azért a Tisza Kálmán politikája mégis csak a magyar nemzet politikája, s ha vannak akik nem tudnának vele haladni egy úton, azok nem tudnának a létező ellenzékek egyikéhez sem csatlakozni, mert a magyar nemzet politikájának ellenzékét csak a magyar nemzet politikája képezhet. Az egyenesen Tisza ellen »Nem Tisza Kálmán« programmal megalakult habarék-párt pedig politikai svindlerek, erkölcsi halottak és nagyravágyó üresfejek zagyvaléka, nem pedig a magyar nemzet politikáját a magyar nemzet politikájával ellenőrző opposíció!

*

II-ik Kákay Aranyos, úgy fogja fel Tiszát, mint aki természeténél, vele született hajlamainál, — szóval egyéniségénél fogva tesz rosszat.

Én úgy fogom fel Tiszát, mint akinek minden lépése azonosítható a nemzet gondolkozásmódjával, jellemével.

Tisza Kálmán egyénisége a magyar nemzet politikája; Tisza Kálmán politikája a magyar nemzet egyénisége.

*

Qui bene distinguit, bene docet.

E könyv nem akar rendszeres politikai tanulmány lenni. Fény- és árnyképek, odavetett gondolatok mozaikja ez csupán. Egészben véve: korrajz; részeiben: igyekszik megfejteni azt a sajátságos helyzetet, hogy a nemzetnek ez a része, amelyik elfordul Tiszától, miért nem fordul ellene? Hogy a nemzet, mely elégedetlen a kormánypárttal, miért nem leli otthonát sem az újonnan fuzionált ellenzékben, sem a függetlenek táborában? Miért nincs a nemzetnek pártja és a pártok mellett miért nincs ott a nemzet?

Igyekszik megfejteni annak az ellenszenvnek okát, amellyel a pártok (tehát nem a nemzet) Tisza ellen viseltettek, s igyekszik elfogulatlanul ítélni úgy a kormányelnök, mint azok fölött, akik a kormányelnököt ítélik el.

*

A nemzet politikai ösztönére és érzelmi politikájára történt hivatkozásban megvan tán fölvetett kérdéseimnek megfejtése is.

Ami ezután következik, az csak indokolás.

És erős meggyőződésem, hogy én, aki ismerem a magyar embert lelke legmélyében, józan elfogulatlansággal fogom tudni meghozni ítéletemet Tiszáról is, azokról is, akik Tiszának ellenségei.

És ha erőmben nem vagyok túlbízott, akkor könyvem nem a nemzet kisebbségének, mint II-ik Kákay Aranyos; nem is a nemzet többségének, de az — egész nemzetnek írtam.

I.

AZ ORSZÁG PIÓCÁI

Gróf Lónyay. Kerkápoly. A Deák-párt bomlása

Hogy azt az ideges gyűlölséget, amellyel a volt Deák-párt tagjai Tisza Kálmán ellen viseltetnek, s amely főindoka volt az ellenzéki frakciók párttá egyesülésének — megérthessük és méltányolhassuk, vessünk egy pillantást a régi Deák-párt történetébe.

Mert ma csak az egyetlen Kaas Ivor van ott a számbavehető emberek között (a dii minorum gentium-mal úgy sincs dolgunk), aki a Deák-párt történetében alig játszott egyéb szerepet, mint hogy a gróf Lónyay Menyhért fizetett zsunalisztája volt. Ez pedig azért nem érdemel különös említést, mivel gróf Lónyay Menyhértnek nagyon sok volt a fizetett zsunalisztája.

*

Gróf Lónyay Menyhért azóta hosszú időre visszavonult a politikai élet küzdelmeitől. Csak most, a kiegyezési tárgyalások folyama alatt tett kísérletet, hogy szerepelhetne-e még azon a színpadon, amelyen egyszer már oly gyalázatosan elbukott, s amelynek őnála alig volt és alig lesz nagyobb komédiása valaha.

Báró Kaas Ivornak tehát voltak csendes percei is a »Pesti Napló«-nál, amikor Tiszát nem bántotta olyan epés rángatózással, mint ma teszi, amikor nem keresett ki minden alkalmat, hogy abból tőkét faragjon magának, — nem annyi-

ra a kormány, mint inkább egyenesen a Tisza Kálmán személye ellen.

Egyszer azonban eszébe jutott, hogy ő Márkus Pistát megteszi képviselőházi jegyzőnek, s megkérte Tisza Kálmánt, legyen tekintettel az ő protezséjére. Hogy Márkus Pista nem lett képviselőházi jegyző, báró Kaas Ivor minden epéjét tengerre gyűjtötte, és akkor kiöntött vele a »Pesti Napló«-ban.

Tehát azok a szépen folyó jambusok, amelyekből az ő ügyes tolla a vezércikkek prózáját csinálja: mind a harag, a gyűlölködő bosszúvágy és sértett hiúság által sugallvák; személyes, egyéni indokok íratják vele azokat a mérges pszichológásokat a kormányelnök ellen, amelyek még mérgesebbek azóta, amióta gróf Lónyay Menyhért a politikai mozgalmakban újra szerepet akart osztani magának.

*

És amint személyes indokok vezetik Kaas Ivort a Tisza ellen irányzott gyanúsító támadások rendszerében, azonképpen személyes indokok vezetik azokat a párt-embereket, akik most az egyesült ellenzéket megalkották.

Sohasem volt arra példa a magyar történelemben — és adja isten, hogy ne is legyen többé soha —, hogy az ország uralkodó többségét asszimilálják annak vezérével, s hogy a többség, vagy a kormány által elkövetett hibákért a miniszterelnököt vádolják és tegyék minduntalan felelőssé.

A Deák-párt idejében a balközép lapjai és maga a párt, nem beszéltek se Deákról, se Andrássyról, Bittóról, Szilávyról, vagy a többiről, — csak akkor, ha éppen az ő személyes tetteik provokálták a felszólalást. Különben támadásukban vagy dicséretükben mindig a párt- vagy a kormány összességét, vagy az egyes szakminisztereket vették bírálatuk alá.

A Deák-párt különböző árnyalatainak orgánumai hasonló modort követtek akár a balközép eljárásának sokszor kíméletlen kritikájánál, akár saját pártjuk vagy kormányuk megítélésében. Csak mióta Tisza Kálmán áll a többség és kormány élén, azóta lett rendszerré az a kvalifikálhatatlan modor, hogy az ellenzéki lapok per »Tisza-regime«, vagy még gyakrabban per »Tisza úr« beszélnek arról, ami politikai esemény történik.

Legyen ez azután a Tisza vagy más kezdeményezése, ez öelöttük egyre megy, járja folytonosan a »Tisza úr« mintegy kirívó igazolásául annak, hogy ők nem elvet, nem pártot, nem kormányt, — de személyt támadnak, és hogy támadásuk az egyéni ellenszenv és rosszakarat mindenestre szégyenítő bélyegét viseli magán.

Mi ennek az általánossá lett személyeskedő támadásoknak az oka?

Semmi egyéb, mint a süllyedésig hanyatlott Deák-párt politikai erkölcstelenségének elszomorító folytatása.

*

Nagy mértéke a gyűlöletnek és még nagyobb foka a politikai erkölcstelenségnek kell ahhoz, hogy emberek, akik a politika terén lehetlenné tették magukat, megbontsák a parlamenti pártokat és fuzionáljanak velük ellentétes elemekkel csak azért, mert reménylik, hogy majdan a nemzet bizalmával tiszteli őket meg; s ezen az alapon megbuktatják s azután megsemmisítik Tisza Kálmánt.

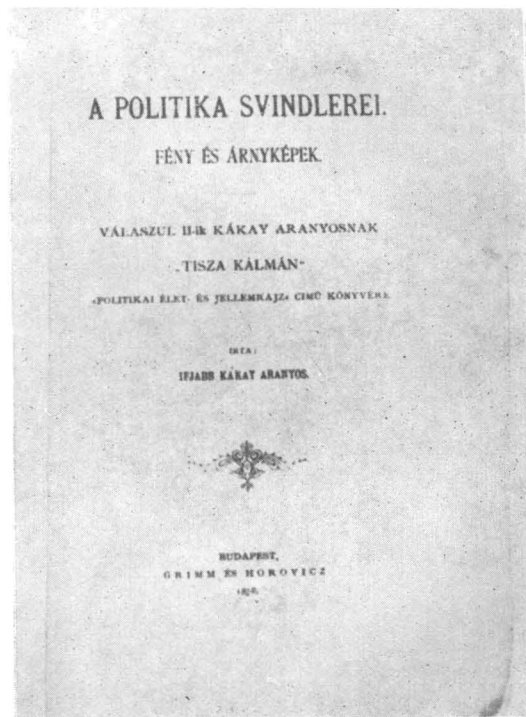
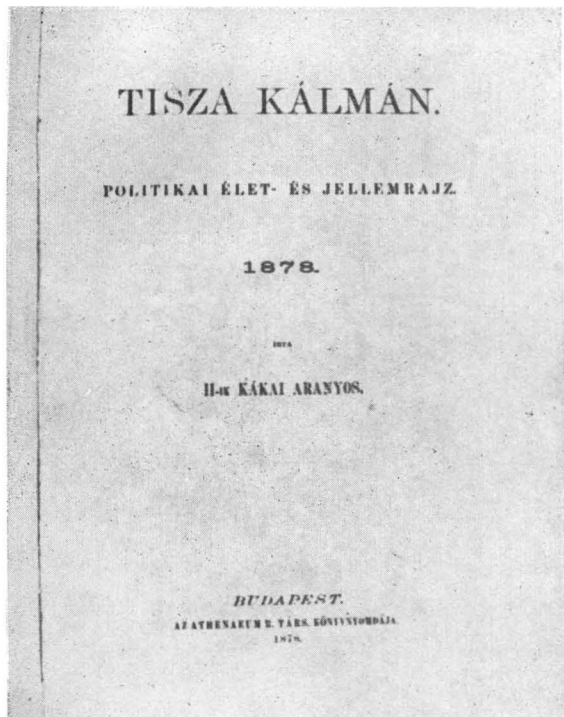
Nagy politikai erkölcstelenség kell ahhoz, hogy egy újonnan alakult párt, amelyik alakulását »egészségesnek« szereti nevezni, politikai akcióját azzal kezdi meg, hogy a legnemtelenebb hazugságok, mondvacsinált hírek világgá-bocsátásával akarja az uralkodó kormány és többség népszerűségét aláásni.

Pedig az egyesült ellenzéknek ez a taktikája.

Mikor a kiegyezés Ausztriával végleg megkötöttek lön jelentve, a »Pesti Napló« »jól értesült körökből« azt a hírt hozta forgalomba, hogy Széll Kálmán le akarta tenni tárcáját, mert a kiegyezés befejezésével nincsen megele-gedve.

Ugyancsak a »Pesti Napló« időnként mint a Tisza kormány és »Tisza úr« népszerűtlenségének eklatáns bizonyítékát emlegette, hogy: a zalaegerszegi, vagy egyik s másik szabad-elvű kör, — miután »Tisza úr« politikáját föltétlenül kárhoztatja, feloszlott.

Természetesen egy szó sem igaz az egészről, hanem a régi Deák-párt tekintélyesei az ő régi politikai erkölceiket gyakorolták csak tovább az efféle hírek terjesztésével.

II. Kákay Aranyos (ifj. Ábrányi Kornél) Tisza Kálmánt támadó röpirata és ifj. Kákay Aranyos (Mikszáth Kálmán) ellenirata: *A politika svindlerrei*

Az ország érzi ezt és éppen azért ha itt-ott feloszlott is egy-egy szabadelvű kör, de egyesült ellenzék klubja — nem alakult sehol.

*

Hogy is merik a Deák-pártnak az egyesült ellenzék akcióját intéző némely tagjai ilyenek után Tiszát vádolni szédelgéssel, taktikával és politikai immoralitással!

Hiszen amit ők Tisza ellen elkövetnek, az többé nem ellenzékeskedés: az parlamenti kofálkodás és a legnagyobb szemtelenség, amit tisztességes országban — tisztességtelen emberek elkövethetnek.

Utoljára is oda jutnak — ha már nincsenek ott —, hogy a nemzetben Tisza iránt rokonszenvet ébresztenek, magukat pedig — megutáltatják. Lejártakká lesznek, mielőtt szerepelhettek volna.

*

Bántják Tiszát a kiegyezésért.

Tehetik, hiszen a kiegyezés csakugyan rossz. De hogy jobb, mint amelyet ők csináltak, mikor a nemzet vérért, vagyionát, gazdagságát, — mindenét még ki nem szípták, mikor még szűzen álltunk szemközt Ausztriával, — az minden józan gondolkozó előtt kétségtelen.

Koldusbotra juttattak, bukásukban az ország megvetése kísérte őket; kivették kezünkől és saját önző céljaikra használták fel az anyagi előnyt, és most még merik arrogálni maguknak, hogy ők jobb kiegyezést tudtak volna csinálni!!

Ők? — Nevetséges!

*

Emlékezzenek csak vissza az első magyar kölcsönre.

Nem volt még adósságunk, hitelünket a legelőnyösebben értékesíthetjük vala, és akkor kiküldi Lónyay Kiss Miklóst Párizsba és köt olyan kölcsönt, amelyik bizony rosszabb, bizony hátrányosabb annál, amely Tisza Kálmánnak az ország hitelvesztettsége miatt a legrosszabul ütött ki.

S így, ha a Tisza Kálmán kölcsön-műveletei ellen Kiss Miklós opponál, aki Lónyay mellett százezreket szerzett

magának és kényelemben él, első szerelme — Párizs kebelén, — ezt még lehetne érteni.

De hogy Lónyay gróf és mellette azok az emberek opponálnak, akik a Lónyay első kölcsönét megszavazták, — ez már csak abban a példátlan cinizmusban leli magyarázatát, amelyik azokat az urakat hatalmuk hét esztendeje alatt mindig jellemezte.

*

Ha az a zsidó asszony csinálna oppozíciót a Tisza kormányban uralkodó gazdálkodás ellen, akinek — no, természetesen Kerkápolynén és a férjen kívül — a honvédség silány mundurját köszönjük, — ezt megint lehetne érteni.

De hogy Kerkápoly opponáljon a mostani rossz pénzügyi gazdálkodásnak; hogy ő akarja »nagyban és egészben« reformálni a mi közgazdasági és pénzügyi állapotainkat; ő, akinek pénzügyminisztersége alatt az államkincstárban gyakran 5000 frt nem volt egy rakáson; ő, aki egy bizonyos vasutat tízezer forintnyi jogos követelésére csak akkor fizetett ki, mikor ez már pörrel fenyegetőzött, s akkor is úgy, hogy még a Lánchíd jegykiadó-kasszáiból is elő kellett kutatni a piculákat sőt a félkrajcárosokat és kocsiszámra vitték a rézpénzt Budára, hogy ez a 10 000 frt összegyűljön, — és ma ez az ember tart országot reszkettető beszédeket rossz pénzügyi gazdálkodás ellen — ez már *abszurdum*.

*

Egyébként ne panaszkodjunk, mert a Kerkápoly pénzügyminiszterségének mégis van egy haszna.

A főváros egy egész utcát kapott a — Kerkápoly házaiból.

Ma »Csillag«-utcának hívják, de a háládatos utókor bizonyosan »Kerkápoly«-utcának fogja idővel keresztelni.

*

Így vagyunk a sokszor megpanaszolt adófelemelésekkel.

A nemzet nem bírja a nagy terheket. Az adók olyan magasak, amilyenek sehol más országban.

Nos, ki hozta javaslatba az adófelemeléseket? Ki proponálta az adóknak olyan magasra fölcsigázását, hogy mint példátlan nagyot emlegeti mindenki?

A Bittó-minisztérium!

És ki tette szükségessé ezt a nemzet testébe markoló, tőkét emésztő adófelelőlést?

A Deák-párt gazdálkodása!

Tisza Kálmán csak magáévá tette a Bittó-minisztérium által beterjesztett javaslatokat, mert szüksége volt rá; az ország nem élhetett meg másképpen.

És ma Bittó meri Tiszának szemére vetni, hogy azokat az adókat, amelyeket az ő minisztériuma proponált — minek hozta be, hiszen a nemzet nem bírja elviselni!

Dehát minek proponálta?

Különben akárki proponálja is, a magas adókért a felelősség Tisza Kálmánt sohasem fogja terhelni.

*

A deficitünk apad. Az pedig, hogy a deficit kevesbedjék, életérdeke ennek az országnak.

Nézzük csak Kerkápolynak egy-egy pénzügyi expozéját. Még aki csak olvasta is, elhiszi neki, hogy csupa boldogság, csupa irigyelni való jólét uralkodik nálunk, aki pedig azt, amit olvasott, Kerkápolytól hallotta előadva, — megesküszik rá, hogy sose volt és sose lesz deficitünk.

Persze csak — »nagyban és egészben«, mert apró részleteiben megütötték biz azok a 40—50 milliócskát minden esztendőben.

De hát Kerkápoly ránk disputálta, hogy nincsen deficit! — Pedig volt — »nagyban«, mivelhogy az egyensúlyt helyreállítani Kerkápoly nem bírta — »egészben«.

*

Ma a kormány legalább őszintén feltárja a pénzügyi helyzetet. Elmondja, hogy: várok ennyi jövedelmet, lesz a kiadásom ennyi. Ha csalódik egypár millióval, az nagyon természetes, miután nálunk a jövedelmek befolyása mindig bizonytalan. Az időjárástól és a terméstől függ, telik-e adóra.

De emlékezzünk csak vissza a Lónyay pénzügyminiszteriségére. Azon Lónyayéra, aki ma a pénzügyminiszter tétéleinek még valószínűségét is megtagadja.

A nemes gróf összeállította büdzséjét úgy hogy sokkal kevesebb jövedelmet irányzott elő, mint amennyinek a legrosszabb körülmények között befolyjni kellett. Ha aztán plusz volt a bevételekben, Lónyay fennen kérkedett vele, mintha az az ő érdeme lenne. És ezek mellett a fényes eredmények mellett mindjárt az első kölcsönével fiascot csinált.

És oda vitte az országot az ő államférfiúi bölcsessége, hogy miniszterelnök korában társai *véd és dac-szövetséget* kötöttek ellene, s úgyszólván *kényszerítették* őt a lemondásra.

Ezt ugyan nagyon jól tették; használtak vele az országnak, de annál többet ártottak aztán azzal, hogy a véd- és dac-szövetségnek egyik pontja értelmében az egész minisztérium együtt maradásra kötelezte magát. Így történhetett meg, hogy jó ideig nem lehetett még csak azt sem keresztülvinni, hogy egyes tárcákban álljon be változás, s így maradt az ország nyakán pénzügyminiszternek — Kerkápoly Károly.

*

Utoljára is maga a párt találta túrhetetlennek az ő gazdálkodását, és megbuktatták. Bukása után ugyan siettek neki bizalmat szavazni, de hát ez már a Deák-párti erkölcsök egyik jellemző vonása.

*

Eszembe jut az a nap, mikor a házban búcsúbeszédét tartotta. A lapok tele voltak az ő eljárásának korholásával, sőt szidalmazásával. Különösen egy tekintélyes német újság ítélte el tudatlanságát és könnyelműségét.

Ez volt reggel.

Tíz órakor el kezdett Kerkápoly beszélni. Beszélt délutáni 1 óráig; és ennek a tekintélyes német lapnak a szerkesztője a beszéd végeztével kirohant az országházból, kocsiba vetette magát, hajtattott egyenesen a szerkesztőségbe és az esti lapban már lehetett olvasni, hogy nyomorult viszonyaink között a bajból mégis csak — Kerkápoly mentheti meg az országot.

*

Hatalmas bizonyítéka annak, hogy Kerkápoly olyan kitűnően tud beszélni, mint — gorombáskodni.

Mindkettőt — »nagyban és egészben«.

Ha már felhoztam, hogy Lónyai grófot minisztertársai a szó szoros értelmében kimarták körükből, nem hallgathatom el, hogy az iránta uralkodott ellenszenvnek egyik oka a nemes gróf példátlan *gőgje* volt.

És II-dik Kákay Aranyos Tisza Kálmánt mondja gőgös embernek! — Pedig hát Tisza Kálmán gróf Lónyay Menyhért-hez képest a megcsontosodott — alázatosság.

*

De térjünk vissza a kiegyezéshez.

A Deák-párt, noha az ország anyagi erejének teljében volt, a kiegyezésnek éppen a legnehezebb részeit hagyta megoldatlanul. Tisza Kálmánnak tehát sokkal nehezebb feladat jutott most, az ország anyagi nyomora közepett, mint amilyen a Deák-párt földadata volt akkor, midőn a birodalom másik felével egyezkedni kezdett, s midőn amellet, hogy vagyoniilag jól álltunk — még *pressziót* is gyakorolhattunk Ausztriára.

És ha Tisza Kálmán a kiegyezést mégis előnyösebben kötötte meg, mint ők, olyan érdemet szerzett vele magának, amelyet lehet talán el nem ismerni, de ócsárolni nem szabad.

Hiszen maga báró Sennyey Pál megmondotta, hogy annál, mint amennyit Tisza elért, ő sem tudna nagyobb eredményt kivívni.

Nem ártana, ha ez néha eszébe jutna az »egyesült ellen-zék« konzervatív elemeinek.

*

Sennyeynek, mint széles látkörű s politikai tapintattal bíró államférfiúnak tényleg be kelle látni, hogy amit Tisza Kálmán Ausztriától nyert, az a megnyerhető maximuma.

Nemcsak azért, mert — mint érintettem — a volt Deák-párt a kiegyezés legnehezebb kérdéseit hagyta megoldatlanul, de azért is, mert Sennyey és pártja nem egyszer hivatkoztak az országházban arra, hogy ők a Deák-párt országpusztító politikájának — nem részesei.

Tehát Sennyeynek, mint politikus- és államférfinak tudnia kellett, hogy éppen ez az országpusztító politika, melynek ő és pártja nem részesei, tette lehetetlenné a kiegyezésben

minden — a Tiszáénál csak egy hajszállal is előnyösebb — alku megkötését.

Hogy mi volt ez az országot pusztító politika, amelynek részességét a konzervatív párt és vezére annyi eréllyel és szívóssággal utasították el maguktól, — minek ismételjem.

Fájó, vissza-vissza síró emléke az még minden hazafinak.

Pazar hivatalosztogatás a protekcionált lélhűtők egész rajának.

Vasúti koncessziók könnyelmű engedélyezése a tüskönbokron igen«-t szavazó képviselői hűség jutalmazásának.

Erdő-üzletek, amelyek közbotrányt okoznak.

A keleti vasút ügyei, amelyben az elfogatásokat elrendelő képviselőházi határozat ma is az »érdekeltek« feje fölött lebeg.

A fiumei hajógyár dolga, ahol Lónyay vád alá helyezését évek múlva kell indítványozni.

Adósságok adósságra halmazása, meggondolatlan könnyelműséggel, sokszor az ország megalázásával és a hitelt közvetítő szenzálók gazdagodásával.

A pártot vakon követő képviselők- és azok atyafiságának, ismeretségének, rokonságának egy-egy eldobott konc, amelynek sokszor nagy értékét az ország népe ma is izzadja.

Törvények, amelyek — ha az ország anyagi- és szellemi fejlődésének nem ártottak — bizonyosan ma sincsenek életbe léptetve; — ha pedig életbe léptetvék, csak egyengették az utat az anyagi megsemmisülés felé.

Koldustarisznya az ország nyakában és »becsületes« pénzügyminiszterek milliókkal gazdagodása.

A párt elemeinek személyes érdekek körül való csoportosulása, amely szétzülléssel fenyegeti a párt-összességet: hogy e szétzüllődés meg ne történjék, hízelegnek a személyes érdekeknek. E hízelgésben mindig van része az »anyag«-nak, s természetesen mindig az ország rovására.

Az adók emelkednek. Az elégtelenség általános és megkezdődik az — embervásár.

Lónyay százezreket költ a választásokra. Ígér, — ad, — fizet, — vesz. Teremt magának közvéleményt. Alapít lapokat, amelyeket dotál példátlan gazdagsággal. A »Korunk« a rendelkezési alapot rövid fennállása alatt majdnem 60 000 forintig vette igénybe. A vidéki lapok boldog-boldogtalanja az ország

pénzén dicséri a kormányt. A sajtóiroda tagjai úsznak a jólétben, mert szerteszét küldött cikkeiket tetszésük szerinti felszámításban fizeti a dispoziációs-fond.

Más országokból ideszármazott szédelgők céljainak könnyelmű, sokszor bűnös előmozdítása.

Részvénytársaságok alakítására lázas sietséggel adják ki az engedélyeket. A minisztériumok hivatalnokai még éjjel is a büroókban dolgoznak — a jövevény piócák ügyében — ezek által megfizetve.

A kormány látja, hogy ez többé nem a hazai iparnak fejlesztése, de gyalázatos üzelmek, amelyek végre is megölik a hazai ipart. A kormány látja, hogy a részvénytársaság-alakítási engedélyeket világot csaló svindlerék öngazdagodásukra használják, és amint megkapták, tovább adnak rajta jó áron. A »krach« előre veti árnyékát. A pusztulás vijjongó előhírnökéül egy-egy csőd ijeszti a nép hiszékenységét és inti tartózkodásra e lelketlen gazemberektől. És a kormány még ekkor is adja ki egyre az engedélyeket, noha már kevesebb számban, nem azért, mert nem akarna többet adni, hanem, mert akik teleették magukat — nem vágnak újabb engedélyre, akik pedig újabb engedélyt kérnek, tartanak tőle, hogy már — nem ehetik tele magukat.

Belügyi dolgaink elhanyagoltatnak, mert a fő cél nem az ország érdekeinek előmozdítása, de a többség fenn- és együtt-tartása, míg utoljára megbuknak valamenyien — *alulról*.

A sajtó nem hunyhat többé szemet a nemzet forrongó elégtelensége előtt. A párt tagjai maguk teszik mind gyöngébbé, mind lazábbá azt a kapcsolatot, amelyik őket együtt tartotta, mert érzik, hogy nem sokat várhatnak többé a kormánytól.

És így történik, hogy kezdenek alakulni — *személyi frakciók*. Kiki csatlakozik ahhoz, akitől majdan bekövetkező jobb időkben újra hasznót remél.

Sennyey Pál, anélkül, hogy még nyíltan pártot alkotna, lassanként körülvéve látta magát övéi által.

Gr. Lónyay Menyhért külön orgánumot tart magának a »Reform«-ban; szubvencionálja a lapot bőséggel és személyes barátait együvé csoportosítja. Látja, hogy e bábeli zűrzavarban neki, aki szeret a zavarosban halászni, még jövője van.

Embereknek a »Lónyay-párt« elnevezése ellen tiltakozik ugyan, de olyan modorban, hogy a tiltakozás csak megerősíti egy Lónyay-párt létezéséről uralkodó általános véleményyt.

Kerkápoly feszültségben van Lónyayval, de neki is megvan a maga egypár satelles-e, akik azonban vele együtt szerényen meghúzzák magukat.

A nemzet pedig — torkig lakott a nagy honboldogítással és látja, hogy ez a gazdálkozás nem egyéb, mint a rongyos szegénység meztelenre vetkőztetése, s méltó felháborodásában előkészíti 1875. február 3-át.

*

A politikai erkölcsök ilyen süllyedése után lehet-e csodálni, ha a magyar ember inkább a Bach-korszakot óhajtotta vissza magának, sem hogy tovább nyögjön e haszonleső politikai szédelgők túrhetetlen igája alatt.

II.

A SORS HUMORA

Embervásár. — Szédelgések. — Egy konceszió ára. — Öt forinttól 60 000-ig. — A hiúz és róka szövetsége. — Elv-földadás

A sorsnak néha nagyon keserű humora van. A Deák-párt nem akarja belátni sem azt, hogy az országot a hanyatlás lejtőjére taszította, — sem azt, hogy az anyagilag tönkrejuttatott nemzet irtózik az ő uralmuktól és — hét esztendeig görcsösen ragaszkodik az uralkodás előnyéhez. S azok, akik a hatalmat alig akarják kezükből kiadni, ma cinikus vakmerőséggel dobják oda Tisza Kálmánnak, hogy egyéni hiúságáért fölládozza az ország érdekeit, — és nem akar lemondani.

Ők, akik a hatalomhoz *egyéni haszonlesésből* ragaszkodtak, — ezzel a bűnnel nem merik vádolni Tisza Kálmánt, hanem elkeresztelik — *hiú embernek*, aki mindent alárendel miniszteri tárcájának.

Hát nem a sors humora-é ez?

Tudjuk, hogy a Deák-párt a kiegyezési kérdésekben az engedékenység legszélső határáig ment el.

Deák Ferenc politikai működése és egyénisége ma már a történelemé. Én halhatatlan érdemeiből nem akarok semmit levonni, de az igazság érdekében azt hiszem, elmondhatom, hogy Deák Ferenc mindenből opportunitási kérdést csinált, és engedett mindenben. Nem azért, mintha talán a hazára nézve üdvösnek tartotta volna némely dolgok Ausztria javára hajló opportunus megoldását, — de mert károsabbnak hitte a joghoz netáni merev ragaszkodásból eredhető sürlo-dásokat. — Utolsó időben pedig az »őreg úr« már csak eszköz volt a róla nevezett párt némely embere kezében.

És ma mégis Tisza Kálmánt vádolják engedékenységgel azok, akik nagyon is jól tudják, hogy Deák Ferenc maga volt az engedékenység folytonossága.

Hát nem a sors humora-é ez?

*

Mikor a Deák párt sötét múltját néha-néha fel szokták emlegetni, — azok, akik találva érzik magukat, ma azzal védekeznek, hogy a balközép magatartása az oka baklövésük legnagyobb részének. Ebben a nézetben van II-ik Kákay Aranyos is.

Ma, három év után a balközépet vádolják politikai bűneikért; azt mondják, az ellenzék megtartása akadályozta őket abban, hogy jót tegyenek, s ezen magatartás elleni védelmük kényszerítette őket rosszra, mert hogy Tisza és pártja ellen fedezzék magukat, egyeseket az ország rovására túlságos kedvezményekkel halmoztak el. Míg három év előtt, hét éven keresztül mindig azt hajtogatták, hogy a balközép *kor-mányképtelen*; tehát nincs tőle mit tartani.

Hát nem a sors humora-e ez is?

*

És nem a sors humora-e, hogy ma azok az emberek képezik Tisza Kálmán ellen a leghevesebb oppozíciót, akik, mint a Deák-párt főszerepivői, a nemzet szívéből ki vannak szakítva örökre. Nem a sors humora-é, hogy Kerkápoly Károly, aki tisztességes pénzügyi műveletre nem volt képes, akit a

financiák vezetésében a legnagyobb járatlanság jellemez, és aki a sínlődő ország elszegényedéséhez a kegyelemdőfést adta meg — ma nagy képpel akarja bebizonyítani, hogy őbelőle milyen jó pénzügyminiszter válnék!

Tán bele akarna tanulni még egyszer, mint miniszter-sége első idejében.

Arról volt szó, ki legyen a pénzügyminiszter. Andrassy előállt vele, hogy:

— Kerkápoly lesz a legalkalmasabb ember rá.

— De hiszen nem ért a pénzügyekhez! — vetették az ajánlat ellen.

— Nem baj: majd beletanul.

És Andrassynak ez a válasza tette meg Kerkápolyt pénzügyminiszterré!

*

Nem a sors humora-e, hogy gróf Lónyay Menyhért, akinek minden költségvetési előirányzata a hazugságok láncolata volt, rátámadt a pénzügyminiszterre, hogy tételei — megbízhatatlanok.

Nem a sors humora-e, hogy ezek az erkölcsi halottak ma olyan kérkedő vakmerőséggel akarnak az ország baján segíteni, mint hogyha az országot nem ők taszították volna bajba.

*

És nem a sors humora-e, hogy a volt Deák-pártnak egyesült ellenzékké fűződött matadorjai fölteszik a magyar nemzetről, hogy őket még valaha az életben számba veszi.

Ennyi cinizmus láttára a léleknek föl kellene háborodni és kétségbe kellene esni a magyar nemzet jövőjén, ha nem tudnók, hogy a sors gyakran megenged magának ilyen — keserű tréfákat.

*

A Deák-párt vádolta az ellenzékét, hogy akadályul szolgált a nagyszabású reformalkotásoknak; s ma az ellenzékké lett Deák-párt mit csinál?

Hogy hazudik képtelen dolgokat, s ráfog Tiszára olyan célzatokat, amelyek a miniszterelnöknek esze ágában sincsenek, — hagyján.

Hogy rágalmoz és fölhasználja a legparányibb téntafoltot, amiből a nemtelen gyanúsítás segélyével gyöngítheti a többség erejét, erre sincs szavam, mert ezt és azt egyaránt természetesnek találom.

- Ez a lesüllyedt Deák-párt politikai erkölcstelenségek logikája, mint ahogy az ellenzéki frakciók egyesülésének főoka ebben a sokszor említett politikai erkölcstelenségben gyökeredzik.

A hazugság és rágalom rendszerré lett folytonosságát tehát el sem ítélem, mert nem tudnám mit mondjak akkor a fuzionált oppozíció parlamenti szerepléséhez?

Alkotmány-ellenesnek bélyegzik Tisza Kálmánnak a népgyűléseket szabályozó rendeletét. S Tisza csak szabályozza a népgyűléseket, s ez kötelessége; de ők hatalmuk teljében betiltották a politikai köröket, amihez nem volt joguk.

Hát becsület ez, hazafiság ez, politikai tapintat ez, ma a népgyűlések szabályozása ellen opponálni? és opponálni nekik, akik a véleményszabadságot nyomták el az erőszak fegyverével.

Legyünk őszinték és valljuk meg, hogy azon erőszakoskodó excessusok után, amelyeket a budai Szent György-terén a decemberi népgyűlés csőcselékjei maguknak megengedtek, — s amelyekért a felelősséget a népgyűlés intézői magukról siettek elhárítani, — akár Simonyi Ernő, akár Simonyi Lajos báró nem fogják-é a népgyűlések megtartását éppúgy szabályozni, mint Tisza Kálmán szabályozta?

Nem is ez fáj ezeknek az uraknak, hogy a népgyűlések megtartása szabályozva van, hanem, hogy a népgyűlések szabályozása által az ő személyes törekvéseik vannak korlátok közé szorítva.

Decemberben is ők izgatták a népet odáig, hogy az megrohanta a miniszterelnöki palotát. Mert nálunk és mindenütt a népakaratnak a vezetők adnak irányt, s miután Kaas Ivor és Helfy, meg a többi, nem tudnák a lelkükön elviselni, hogy a népakarat tisztességes, *méltóságos* nyilvánulásáért felelősséget vállaljanak, mert éppen ellenkező a céljuk, elnevezik alkotmány-sértésnek azt a rendeletet, amelynek érvényesítése esetén ők alkotmány-sértéseket el nem követhetnek.

Nem a sors humora-é ez is?

De menjünk tovább, s nézzük azt a másik vádat, amelyet a volt Deák-párt, ma »egyesült ellenzék«, meggondolatlan könnyelműséggel dob Tisza Kálmán szeme közé.

Értsem a »muszka szövetség« vádját.

Még akkor is, ha keleti politikánk csakugyan a muszkának kedvezne, jogosult-é e vád Tisza Kálmán személye ellen, aki csak a törvény által engedett korlátok között érvényesítheti az ország befolyását a külügyi politika intézésére, és akiben bizonyára van annyi hazafiság, hogy ha a nemzet akaratának érvényt szerezni nem bírna, letenné tárcáját.

Próbálják meg utána azok, akik — mikor az ország urai voltak, nem hogy a nemzet akaratát figyelembe tudták volna vétetni, de azt sem bírták kivinni, hogy a monarchia külképviselésében Magyarország is elismertessék — valaminek.

Egymást érték a panaszok a Deák-párt idejében, hogy a monarchia nagykövetei és konzulátusai »k. k. österr. Gesandtschaft« vagy »k. k. österr. Consulat«-nak nevezik magukat; pecséteik ezen köriratot viselik: sőt köttetett szerződés a közös külügyminisztérium által, amelyben Magyarország neve meg sem volt említve.

Ha jól emlékezem, tán éppen ezen szerződés provokálta az országházban azt az elkeseredett vitát az »és« fölött.

S ma ezek az emberek, akik Magyarország külügyi befolyását még a *formában* sem voltak képesek megóvni, merészelnek szemrehányásokat tenni Tisza Kálmánnak, hogy az ország akaratát a *lényegben* nem bírja érvényre emelni.

Nem a sors humora-é ez is?

*

És ha még igazuk volna! ha a kemény vádak az alaposágnak csak némi látszatával bírnának, meg lehetne magyarázni a túlzásokba hajtott elkeseredés kíméletlen kifakadásait.

De hírlapi kofálkodás, eszeveszett irigység, országbolondítás az egész muszka-szövetségi vád.

Hiszen ma már tudva van, hogy Erdélyben és Dalmáciában védelmi előkészületeket teszünk az eshetőleges muszka invázió ellen. Ma már muszka-barát lapok nyíltan támadják monarchiánk keleti politikáját és mindezek dacára a volt

Deák-párt meggondolatlanul kürtöli világgá, hogy: íme, Boszniát okkupáljuk a muszka javára.

Ha ez így volna: — ha mindazon támadások, amelyek Tisza ellen az egyesült-ellenzék által napról napra intézettek — csak felében lennének igazak, akkor egész bátorsággal dobhatnók Tiszának szemébe a leggyalázatosabb címet, teljes joggal nevezhetnók őt *hazaárulónak!*

És van-é valaki, aki még csak gondolatban is képes legyen feltenni ilyen bűnt arról az emberről, akinek politikai múltja éppen úgy, mint politikai jelene maga a megtisztult hazaszeretet, az ország érdekeinek és javának szíven-hordozása és a haza jólétének, a haza virágzásának, a magyar nemzet faji erejének gyámolítása és emelése.

Ezért van aztán, hogy a nemzet érzelmi politikusai kezdetben mohón falták a muszka-szövetség idétlen vádját és hidegen fordultak el a kormányelnöktől: míg ma a nemzet józan politikai ösztöne Tisza felé hajtja azokat, akik elfordultak tőle s a Deák-párt nemtelen fegyverei ártalmatlanul puffognak a végtelen — semmiségbe.

*

Igenis a Deák-párt fegyverei!

Mert az egyesült ellenzék korifeusai egytől egyig a volt Deák-párt azon szerepvivői, akik hét évi gazdálkodásuk által Magyarországot csaknem a végbukás szélére juttatták. Szilágyi Dezső, a kis Pulszky, Pacolay, Lónyay, Kerkápoly Károly, Somssich, Bittó, meg a többi mind a veszített hatalmat sirató s újra uralkodni vágyó egyéniségei a habarék-pártnak, akik — mert nem tudják Tisza Kálmánnak megbocsátani, hogy szegődött bérért osztott konchoz nem jutottak —, ma bosszújok, epéjük egész tengerét okádnák a miniszterelnökre, s a régi Deák-pártot jellemző álnoksággal intézik orgánumaikban Tisza ellen a rendszeres támadásokat, úgy levén meggyőződve, hogy a szabadelvű pártot és uralkodó kormányt ők is alulról fogják megbuktatni, mint ahogy Tisza — őket buktatta meg.

Csakhogy e jó urak egyben nagyon csalatkoznak. Abban, hogy őket — *Tisza buktatta meg.*

Nem igaz.

Alulról buktak, a parlamenten — *kívül*; buktak a lételet féltő nemzet utálatában. A parlamentben Tisza csak eszköze volt a parlamenten *kívüli* nemzet — akaratának.

S ha most arra számítanak, hogy Tiszát úgy fogják elbuktatni, mint ahogy ők elbuktak, nagyon csalatkoznak. Először, mert a nemzetben van ugyan elégületlenség a kormány és a többség ellen ma is, de ezen elégületlenség tolmácsolására ma nincsen párt a parlamentben. S másodsor, ha volna is, a pártnak nincsen meg az a vezére, akinek a nemzeti elégületlenség kezébe merje adni a zászlót, amely után az alakulandó vagy megalakult többséget kövesse. Arra a zászlóra pedig, amelyet ők lobogtatnak, — higgyék el nekem, nem az van felírva, hogy: *e jelben győzni fogsz*, hanem az, hogy: *e jelben elbukol*.

*

Nem írok én védelmet a Tisza ellen intézett támadásokra. Nem írok mélyreható politikai tanulmányt; írok egyszerűen korrajzot, s így nagyon is könyvem keretébe tartozik azon tény konstatálása, hogy az egyesült ellenzékben a volt Deák-párt támadt fel, s hogy éppen ezért a habarékok politikája: személyes gyűlölet Tisza ellen, aki nézetük szerint hatalomra jutván — őket mellőzte; vagy, hogy fájdalmaikat igaz nevéen nevezzem, nem ültette őket a *húsos fazék* mellé.

Mert ezek az urak a hatalmat húsos fazéknak képzelik, amiből kölcsönös elnézés mellett kiki tetszés szerint hízlalhatja magát.

Tagadják el, hogy nem így van. — Tagadják el, hogy nem: »hinc illae lacrimae«. — Hiszen amit tesznek, írnak, vagy mondanak, minden szavuk, minden betűjük erre a fájdalomra vall.

Vezércikkeket szentelnek annak, hogy a kormány három Móricznak adott hivatalt.

Az a hivatal!

Boldog idők voltak — úgyé, mikor ők három Móricz helyett háromezer *nem Móriczot* juttattak zsíros falatokhoz. Boldog idők voltak, mikor kibukott Deák-párti képviselők — noha a kormány pénzét, amelyet újra megválasztásukra kaptak a saját személyükre költötték el, s azzal — meg lesznek-é választva vagy nem — mitsem törődtek és elbuktak,

de azért bukásuk után is fényesen tudtak Pesten élni — hivatalosztogatásból.

Ismertem közülök egyet, kíméletből nem mondom meg kicsoda, akinél egymást érte az ember, hogy egyiknek ezt az állást, másiknak azt az engedélyt szerezze meg »ismeretes befolyásánál fogva«.

Az »ismeretes befolyású« képviselő mosolyogva kérdezte tőlük:

— »Mit ad érte?«

— »Ezer frtot.«

— »Legyen nyugodt. Egy hét múlva kezében lesz az engedély.«

És egy hét múlva kezében lett.

S ma mégis arról szól a nóta, hogy három Móricz hivatalt kapott: három Móricz, aki végre is a hivatalát kezeli annyi ügybuzgósággal és lelkiismeretességgel, mint amennyivel az a száz és száz tehetetlen öregúr, aki törvényszéki bírónak lett, s rövid időre rá illő nyugdíjba helyeztetett, csak azért, mert a Deák-pártnak buzgó kortese volt valamennyi.

*

Vagy, hogy még egy közelebb eső példát mondjak, — nézzük a hivatalos lap történetét.

Gyakran képezte fölszólalás tárgyát az országgyűlésen is, hogy a hivatalos lap bérlete az Athenaeum részvénytársaság monopóliuma. Volt rá eset, hogy egy pályázatnál a kormány előnyösebb ajánlatot kapott, mint az Athenaeumé, és a »Budapesti Közlöny«-t mégsem a nagyobb ajánlattevő nyomatta, mert a belügyminiszter, — hogy saját szavaival éljek: »több garanciát látott a kevesebb ajánlatot tevőben — a többet ígérőnél.«

Arra is volt eset, hogy a hivatalos lap bérletére beérkeztek az ajánlatok — *egynek* kivételével. A lejárató idő utolsó percében ez az *egy* szerzett magának valahonnan egy Asmódit, s e pajzán sánta ördög segítségével megtudta, hogy a beérkezett offterek hogy szólnak.

A be nem érkezett *egy* aztán 5 frttal többet ígért, mint a legtöbbet ígérő, és a hivatalos lapot tovább is az — Athenaeum nyomatta.

De hajh! Tisza Kálmán minisztersége alatt Asmodi újra üvegebe került és az üveget nem lehetett összetörni. A hivatalos lapot még mindig az Athenaeum nyomtatja ugyan, de — 60 000 forint évi bérösszeggel drágábban mint ezelőtt.

És ez a hatvanezer forint olyan zokon esik az Athenaeumnak, hogy azóta a »Pesti Napló« minden vezércikke csupa zokogás, minden entrefilet-je egy-egy krokodilkönny, amivel ezt az országot siratják, amelyet Tisza Kálmán úgy — *tönkretett*.

Hát nem a sors humora-é ez is?

Szegény ország!

Szegény Athenaeum!

*

Egyébként régen megírott, sokszor elmondott dolgok már ezek. Én csakis azért hoztam föl, mert ott, ahol annyi soha nem hallott újdonsággal állunk szemközt, mint a II-ik Kákay Aranyos könyvében, jól esik egy kissé — *emlékezni régiekről*.

*

Szükség-e még több igazolást, hogy az egyesült ellenzék elkeseredett magatartása Tisza Kálmán személye ellen abból ered, mert a volt Deák-párt azt hiszi, hogy őket Tisza Kálmán személye buktatta meg, s mert a fúzióhoz csatlakozás által remélvén, hogy a hatalom előnyeiben osztozni fognak — reményeikben csalódtak.

Ha még szükséges, elmondhatjuk, hogy ők Tiszában a saját bűnüket, a *hatalomvágyat* támadják. Pedig Tisza készséggel átadja helyét akárkinek és akármikor, csak kormányképes párt és többség kezébe tehesse le a hatalmat.

Ők Tisza Kálmán személye ellen nyíltan kimondják, hogy a balközép rovására a fúzió után a volt Deák-pártot egészen negligálta.

Ez ugyan megint alaptalan ráfogás, mert hiszen a szabadelvű párt elemei között akárhányat találunk a volt Deák-párt józan és hazafias tagjai közül, s Tisza csak azokat negligálta, akiket az ország közvéleménye egyhangúan elítélt és akiknek túlsúlya a volt Deák-pártban először dekomponálta,

azután lejáratta és végül — megbuktatta a volt Deák-pártot.

De ha úgy lenne is, amint ők mondják, bűnül róható ez föl Tiszának? Hiszen a nemzet bizalma nemcsak a Tisza személyében, hanem a Tisza pártjában is összpontosult. A fejedelem Tisza Kálmánt nem a Deák-párt vezetésére állította miniszternek, hanem miniszternek állította azért, mert többség volt a háta megett, amely többség a Tisza pártja, a volt balközépből nyerte erejét, s így ha Tisza saját pártját favorizálta is, csak okosan, józan számítással és — kötelességszerűen cselekedett.

Hogy mennyire a volt Deák-párt akar feltámadni az egyesült ellenzékben, kírí abból a kacérkodásból is, amelyet egyik-másik lap a szabadelvű-párt azon tagjaival űz, akik a néhai Deák-párt kebelében szerepet játszottak, — noha talán csak csekély mértékben, vagy éppen nem tényleges részesei az országpusztító politikának, amely a balközép és Tisza Kálmán uralmát egy egészséges pártalakulásig biztosította.

És kírí az egyesült ellenzék minden törekvéséből, hogy az 1875. február 3-ig uralkodott többséget akarja kebelébe vonni. Innen van, hogy olyan fegyverekkel él, amely a politikai erkölcstelenségben elpuhult, s a hatalom után esenkedő embereket legkönnyebben lépre csalhatja. Jól tudjuk, hogy a Deák-párt életében személyi okok, személyi kérdések és törekvések mindig nagy szerepet játszottak. A személyes érdekek húrjainak ügyes összekapcsolása tette lehetővé, hogy egy — különben ellentétes — elemekből álló többségből oly összhangzó akkordokat lehetett kihozni azoknak, akik e többséggel játszottak.

Ebből természetes, hogy ma ugyanezen húrokat pengetik.

Tisza eljárását »taktikának« keresztelik, — no mert *taktika* volt az ők minden eljárásuk.

A Tisza politikáját az ő egyéniségére vezetik vissza, — mert a Deák-párt politikája mindig személyeknek kedvező, egyéni érdekeknek szolgáló politika volt.

Elnevezik Tisza Kálmánt büszke, hiú embernek, — mert a Deák-párt idejében ha ki valaminek többséget akart szerezni, előbb udvarolt azoknak, akik által a többséget bizto-

sítva látta, és ez hízelgett némely dii minorum gentiumnak, s éppen azért tudnak most vele hatni, hogy Tisza Kálmán — hiú, büszke ember.

*

A Deák-párt uralkodása végzetes volt a nemzet sorsára. A politika svindlerei, amint az egykorú lapokból akárki meggyőződhetik, minden tettükben mint »Deák-párt« lettek elítélve még akkor is, mikor ez az elnevezés a Deák-pártot többé meg nem illette, mert Deák megszűnt a saját pártjának tagja lenni. Ma megfordítják a dolgot, s a Tisza uralkodását elkeresztelik »Tisza-korszak«-nak, mert ez is imponál. Lépre csalt jámbor együgyűek hisznek e politikai szédelőgök szavának, s tetszik nekik, hogy: íme ma »Tisza-korszak«-ot élünk és a mi többségünket a Tisza emberei merték a Deák-párt uralmának nevezni.

Megint a régi csalódás, mert a »Tisza-korszakot« csak a »Pesti Napló« és a »Kelet Népe« nevezi Tisza-korszaknak; a nemzet nem ismeri és nem teszi magáévá ezt az elnevezést.

A nemzet látja, hogy a kancsal mészáros hová vág, s mikor Lónyay és Kerkápoly kibékülnek és kibékülvén mind a kettő a markába nevet, — a nemzet megéri ezt a kibékülést. Ismeri a múltak történetét és ő is — kacag hozzá! Csakhogy a nemzet nem azt kacagja, amit a kibékült ellenségek olyan mulatságosnak találnak.

A nemzet kacagja a sors humorát, amely néha olyan keserű, hogy elsírná magát az ember, ha nem volna kénytelen rajta — jóízűt nevetni.

Lónyay és Kerkápoly — *jó barátok!*

Lónyay és Kerkápoly ellenzékét képeznek a kormány ellen és segítenek azoknak, akik Tisza Kálmán személyét rugdalják.

Lónyay és Kerkápoly hatalomra vágynak és úgy mutatják be magukat, mint — honmentők,

A hiúz és a róka — szövetségben!

Hát nem a sors humora-é ez?

De itt már megszűnik a nemzet kacagni.

Itt — hallgat, és — pirul!

És pirulnak a nemzettel a Deák-párt azon elemei, akik megértették azt az óriási lelkesedést, amely Tisza Kálmán[nak] 1875. február 3-án azt a beszédét követte és amely lelkesedés az egymással hét évig szemközt állott pártokat a fúzióban részint *szívből*, részint *szinből* egyesítette.

Szívből azokat, akik ma is tagjai a szabadelvű pártnak, és akik közül az egyesült ellenzék tizenkét lyukú furulyájának csábító szava aligha fog valakit magához édesgetni. Ezek belátták, hogy korifeusaik szédelgéseinek ők éppen úgy áldozatai, mint áldozata lett e szédelgő politikának a nemzet. Belátták, és ahogy a nemzet józan politikai ösztöne megérezte a fúzióban a menekülő utat a Deák-párt által előidézett zűrzavarból való kibontakozásra — megérezték ők is; és nem számításból, mint azon Deák-pártiak, akik ma már megszűntek a szabadelvű-párt tagjai lenni, de őszintén, minden tartalék-gondolat nélkül csatlakoztak Tisza Kálmánhoz és támogatják őt ma is.

*

Mert az egyesült ellenzék magatartása és eddigi szereplése fölött igazán csak vagy — pirulni, vagy — kacagni lehet, aszerint, amint támadásaikat Tisza Kálmán ellen vagy a politikai erkölcstelenség cinizmusa, vagy az ártani vágyó együgyűség tudatlansága jellemzik.

Vádolják Tiszát, hogy hatalmát féltve, mint belügy-miniszter pressziót gyakorolt egyes képviselőválasztásoknál. — Persze a Lónyay által vezetett választásokat elfelejtik!

Pedig Tisza Kálmán bizalmas körben őszintén bevallotta, hogy ő csak három képviselő megválasztásánál gyakorolt pressziót: Somssich-, Bittó- és Kerkápolynál.

És most éppen ezek tesznek neki a javukra gyakorolt presszióért szemrehányást.

Támadják a miniszterelnököt, hogy a protestantizmust politikai emelkedéséhez lépcsőül és hatalma megtartásához eszközül használja.

Ha tanulmányt írnék, sok érdekes dolgot mondhatnék el a protestantizmus- és katolicizmusnak még ma is egymással szemközt álló érdek-eltéréseiről, amelyek eredményei gyanánt jelentkezik, hogy mind a kettő politikai faktornak számítja

magát, s bizonyos tekintetben mint ilyenekkel szükséges velők számolni. Mert nem írok tanulmányt, a Tisza ellen emelt vádra csak annyit jegyezhetek meg, hogy ő a protestantizmust feleannyira sem tette eszközévé, mint ahogy br. Sennyey Pál és pártja a katolicizmust saját céljaira már akkor fölhasználták, midőn a fúzió után a jobboldali ellenzékkel képeztek oppozíciót a szabadelvű-pártnak. S míg Tisza Kálmánnak a protestantizmussal úgy mondott *szövetkezése* vagy érdekessége bizonyítást igényel, addig báró Sennyey Pál és pártjának gyöngéd viszonya a katolicizmushoz — bebizonyított tény.

E tárgyban különben bővebb felvilágosítást adhat a »Magyar Állam« utóbbi három esztendőös folyama; *okulni* is, — *mulatni* is lehet belőle.

*

Szemére vetik Tiszának, hogy föladta elveit és ezek árán szerezte meg a miniszteri bársonyszéket. És ezt azok vetik neki szemére, akik ma föladott és fönntartott elvek árán egyesültek olyan ellenzékké, amely az ő hitők szerint — kormányképes.

Ezt azok vetik Tiszának szemére, akiknek köréből báró Sennyey Pál kivált, mert elveihez következetlen maradni nem akart.

Szatíra!

III.

FÖLADOTT ELVEK ÉS — VIZITKÁRTYA

Ha Tisza Kálmán csakugyan föladta elveit, akkor is komikus az egyesült ellenzék fészkelődése és csúfondáros gúnyolódása; mert az elvföladás vádját vak veti világtalannak a szemére.

Ha Tisza Kálmán csakugyan feladta elveit, akkor még mindig lovagiasabban, becsületesebben cselekedett, mint azon ellenzéki árnyalatok, amelyek kormányra kerülni egyesültek egy kompakt párttá, hogy majd ha az országot igazgatják, egyik kérdésben az egyik, másik kérdésben a másik részecs-

kéje az egyesült egésznek érvényesítse elveit, s melyek érvényesíthetőségét a fúzióban »fönntartotta«.

Mert másképp, mint így, az elvek »fönntartása« nem magyarázható.

Például:

Apponyi Albert gróf lesz az egyesült ellenzék kebeléből alakult kormány — belügyminisztere, hogy a minisztériumban a konzervatívok is képviselve legyenek.

Apponyi Albert grófnak *elve* a megyei tisztikar kinevezés útján szervezése, míg Simonyi Lajos báró, aki tán miniszterelnök lesz, a megye tisztviselőit választani akarja, mert neki megint az az *elve*; Szilágyi Dezső pedig, a jövődő igazságügyminisztere, e kérdésben a középútat: a megyei hivatalok választás és kinevezés melletti betöltését óhajtja.

Apponyi Albert grófnak alkalmá nyíltott fönntartott elvét érvényesíteni. Ha Simonyi Lajos és Szilágyi Dezső engednek, ők adták föl elveiket, ha nem engednek, Apponyi Albert nem érvényesítheti fönntartott elveit, s az ország egy vitális kérdése megoldatlan marad, és az elvek fönntartása miatt a haza szenved kárt; a haza rövidül meg azért, mert Apponyi Albert grófot a nemzet bizalma a kormányra juttatta. Ha Apponyi sem enged, akkor kilép a kormányból, de akkor megint Simonyi Lajos és Szilágyi Dezső kapnak hajba, s ha ki tudnának is egyezni valahogy — tán elveiknek »félíg« fenntartásával, — a kilépett Apponyival pártja is vele megy és a többi is dekomponálva van.

Ez az egyesült ellenzék »fenntartott elvének« eredménye a gyakorlati politikában.

Ilyen harmóniát várhat a nemzet a jövő muzsikusaitól.

Ehhez képest ha Tisza Kálmán elveit csakugyan föladta, és föladta azokat pur et simple, ismétlem: becsületesen és lovagiasan cselekedett.

Ha pedig a fönntartott elvek azt jelentik, hogy az egyesült ellenzék, *mint opposzió*, minden egyes kérdésben szabadságot ad a kebelébe vont pártáryalatoknak: saját elveik értelmében szavazni a kormány — *ellen*, s majd aztán, ha ők jutnak a kormányra, megállapodnak valami arany középútban, akkor az elvek »fönntartása« nem egyéb a legvilágosabb elvföladásnál.

Mégpedig elvföladás a volt Deák-párti politikai erkölcsök kátéja szerint.

Magyarul kimondva országámítás, világbolondítás.

*

Az első esetben az egyesült ellenzék — kormányképtelen; második esetben a politikai bectelenség útján államcsíny árán jutott a kormányra.

A gondolkozó ember belátta, — a nemzet józan politikai ösztöne pedig megérezte ezt, és azért nem fogadta a lelkesedés egy árva hangja sem a fuzionált, új pártot, amely már születésében a rohadás csíráját viseli, s egyesülésével a mihamarább bekövetkező dekompozíció magvát hordja méhében.

Ki merné hát a második fúziót egészséges pártalakulásnak tekinteni?

Ki merné az egyesült ellenzékben a parlamentáris oppozíciónak bizonyára Tisza Kálmán által is óhajtván várt Messiását üdvözölni?

Senki.

De mégis: ők magok, akik síppal-dobbal hirdetik magukról, hogy az a kormányképes, egészséges párt, amely a pusztulásnak indult országot megint tejjel-mézzel folyó Kánaánná változtatja át, senki más, mint ők, az egyesült ellenzék.

»Mach mehr uns einen guten Tag — gondolják — und heis' mehr uns Euer Gnaden.«

És addig beszélnek, hogy ők a szabadalmazott kormányképes oppozíció, míg utoljára maguk is elhiszik.

És addig szidják Tisza Kálmánt, hogy elveit föladta, míg utoljára — ezt is elhiszik.

*

Én nem hiszem sem az egyiket, sem a másikat. Hogy miért? azt egy alábbi fejezetben fogom kifejteni; hanem megkísértem és az ő álláspontjukra helyezkedem.

Tisza Kálmán tehát föladta elveit.

Bűn ez?

Szerintük igen; bűn, sőt erkölcstelenség. Kállay Béni szerint azonban, aki az egyesült ellenzék egyik kitűnő vezetője, ez az elvföladás nemcsak hogy nem bűn, de határozottan

erény, mert Kállay Béni azt tartja (lásd a »Szerbek történeté«-nek első kötetét), hogy minden politikai akciót a siker szerint kell mérlegelni, s az elvföladás sikere Tiszánál kétségbevonhatlan.

De hát Kállay Béni az impozáns többség kedvéért ezt az elvét, hogy a siker mindent igazol, bizonyosan fönn tartja jobb időkben való érvényesíthetésre, s ma, qu'il ne dérange l'entente cordiale, nemcsak elfogadja bűnnek a Tisza Kálmán elvföladását, de alkalomadtán szemére is veti azt neki.

S mikor adta föl elveit Tisza Kálmán?

1875. február 3-án.

De vajon azok, akik ma Tiszát az elvföladás bűnével vádolják, tiszták-é e bűntől?

Nem: annyira nem, hogy amíg Tisza *egyszer* adta föl elveit, az ő elvföladásaiknak egész statisztikai táblázata van.

*

Az egyesült ellenzék vezére, báró Simonyi Lajos *először* föladta elveit Tiszával együttesen, mikor letett a közjogi oppozicióról. Mint miniszter, ha szavainak hihetünk, már az első napokban nem értett egyet a Tisza politikájával, de azért tagja maradt a kormánynak: tehát itt tagadta meg elveit *másodszor*. Vezére lett a független szabadelvű-pártnak, amely sem a volt balközép, sem a kormány álláspontján nem állván, Simonyi Lajos mint pártvezér, a *harmadik* elvet szolgálja. Az ápril 13-iki fúzió alkalmából a független szabadelvű-párt némely elveinek »fönn tartása« mellett új elvek alapján egyesült új párttá. Simonyi Lajos báró tehát három év alatt a *negyedik* elvnek hódol meg.

És ez a *négyszeresen* bűnös vádolja ma azt, aki csak *egyszer* vétkezett.

*

A konzervatív-párt föladta elveit, mikor a Deák-párthoz szegődött, és azt hét évig támogatta. Föladott elveihez újon visszatért, midőn Senyey Pál báró zászlót bontott és föladta elveit *másodszor*, mikor a fenntartandók fenntartásával konzervativizmusát a szabadelvűségbe oltotta be, minek következtében Senyey Pál magát és zászlóját visszavonta.

És a kétszer bűnösök is nekitámadnak annak, aki csak egyszer vétkezett.

*

Az egyesült ellenzéknek a volt balközéphez tartozott tagjai háromszoros elvfeladók. Először: Tiszával együttesen: — másodszer, midőn a kormány-párt kebeléből kilépvén *független szabadelvűekké* lettek; — harmadszer midőn a *második fúzióba is* beadták a nyakukat. (Az első nem volt nekik elég.)

A volt független szabadelvűek Deák-párti elemei az elvfeladás számában a konzervatívokkal járnak karöltve. Föladták elveiket, midőn független szabadelvűekké, és midőn az egyesült ellenzék tagjaivá lettek.

Ugyanígy az új disszidensek; azzal a különbséggel mégis, hogy ők nem voltak se függetlenek, se szabadelvűek soha, csak a kormánypárt kebelében csináltak külön pártot, s a fuzionális alkudozásokat a konzervatívok- és liberálisokkal mint ilyen — folytatták.

*

A nagy szellemek találkoznak.

Báró Simonyi Lajossal az egész parlamentben csak Pacolay János urunkbátyánk hajtja a négyyszeres elvfeladás dőcögő szekerén. Ő *feladta elveit*, mikor Deák-párti lett, mert — konzervatív volt; — azután *feladta elveit*, mikor fuzionált, mert a szíve a megalakult jobboldali ellenzékhez húzta; *harmadszer feladta elveit*, mikor kevés lett neki a szabadelvűség, kilépett a pártból, és felcsapott — független szabadelvűnek; — *negyedszer pedig feladta elveit* ő is, mint a többi, f. évi ápril 13-án.

Íme, jól mondtuk, hogy az elvfeladásoknak egész statisztikai táblázata van, s a dologban az a legfurcsább, hogy ha majd a történelem igazságosztó ítélete ki fogja mondani, hogy a »hatalomért elveket eldobott Tisza Kálmán elveiből egy betűt sem adott fel«, ítéletének utána fogja jegyezni, hogy:

»Azok pedig, akik Tisza Kálmánt elvfeladással vádolták, egy egészséges parlamenti párt képződését lehetetlenné tették azáltal, hogy vagy nem bírtak elvek színvonalára soha emel-

kedni, — vagy pedig olyanok voltak, mint a szélkakas és a politikai áramlat legcsekélyebb légváltozásánál meggondolatlanul állást — elvet — cseréltek.«

Hogy a két »vagy« közül melyik az igaz, későbbi időknek jutott elbírálni, de a kettő közül mindenesetre valamelyik.

Hát azokról, akik pártok és pártocskák nézeteit a nagyközönséggel közvetítik; — hát az újságírókról mit mondjunk?

Magam előtt képzellek, te mindig elégedetlen, örökké zsörtölődő vidéki olvasó. A termésed rossz, nem tudsz adót fizetni, megegyeznélnak; szidod a kormányt, mint a zápor-eső. Mintha ő lenne az oka, hogy rossz a te termésed. Magam elé képzellek, amint áhítattal, komoly gondolatokba merülten olvasod az ellenzéki lapokat, amelyekhez elégtelen szíved húz.

És látlak, milyen lelkedből bölintasz helyeslést azokhoz a szépen írt cikkekhez, amelyekben a Tisza elvtagadását a meggyőződés erejével, és a logika kérlelhetlen igazságával látod bebizonyítva. És elgondolod magadban, hogy ez az ember, aki hozzád ilyen lelkedből beszél, milyen nagy hazafi, mennyire a te embered, s milyen kátói szigorral őrizi az nagy elveidnek, hazafias eszméidnek örökkön égő Veszta-lángját.

Tekints egy kissé a színpalak mögé is, és bizonyára a fagypontra száll a te lelkesedésed.

Mert látsz embereket, akik személyes érdekből dobják az elvfeladás vádját a Tisza Kálmán szeme közé; — másokat, akik elvekkel sohasem törődtek, de mint lapod fizetett cikkírói, mennek a szerkesztőhöz »ad audiendum« és ma lehordják Tiszát az elvtagadót, hogy csak úgy ég a hazafiság minden betűjökön; — holnap? A hazafiságnak ugyanazzal az égő betűivel, a logikának ugyanazzal a kérlelhetlen igazságával fogják bebizonyítani, hogy amit tegnap elődbe tálaltak, nem igaz abból egy komma se.

De ezek még csak a kisebb bűnösök. Hanem mit szólasz azokhoz, akik a volt Deák-párt idejében mint a sajtóosztály tagjai, megfizettették a kormány mellett írott cikkeiket a rendelkezési alap kasszájából, — s ugyanakkor tán éppen a sajtó-irodában dolgozták azt a másik cikket, amelyikben arról a kormányról, amelynek kenyerét ették és amelynek nótáját

olyan szépen tudták füttyölni — lehúztak hazafiasságot, becsületet, azért az egy pár forintért, amit megint az ellenzéki lapok kasszája fizetett ki nekik. Sokszor megesett, hogy egy ugyanazon napon egy ugyanazon embertől egy ellenzéki és egy kormánypárti lapban jött vezércikk, az egyik a kormány *mellett*, a másik a kormány — *ellen*.

Te pedig ott a vidéken szidtdad azt a kötnivalót, aki a kormányt védelmezi, és egekbe emeled azt a *másikat*, aki támadja, és nem tudtdad, hogy akit szidysz és akit megdicsérsz, *egy és ugyanazon* ember.

A Deák-párt politikai erkölcstana megtúrte az ilyeneket, s ma ezektől a köpeny-forgató barázdabillegetőktől olvasol keményebbnél keményebb támadásokat az — elvfeadó Tisza ellen.

És csodálatos! Te hiszel nekik, és ők — nem hisznek maguknak.

*

Gyönyörködtdél a II-ik Kákay Aranyos politikai tanulmányában. Elképzelted magadnak, hogy az az ember, aki Tisza Kálmánt minden oldalról így mutatja be teneked, mennyire ismeri a miniszterelnököt; mennyire szívén fekszik neki a haza sorsa és a — te érdeked, én édes nemzetem.

Elfogyasztottál a könyvből három egész kiadást. Hiszen olyan szépen van megírva, hogy azt tekinted a te ellenzéki politikád bibliájának. II-ik Kákay Aranyost pedig olybá nézed, mint aki maga az elvszilárdság és a politika megtestesedett következetessége.

Joggal, mert a politikai erkölcsök tanát annyi szigorral hirdeti; a miniszterelnököt úgy meg tudja leckéztetni »példátlan« cinizmusáért, hogy el kell hinned, miképp II-ik Kákay Aranyos személye felül áll a politikai erkölcstelenségen; hogy ő az önzés, szédelgés és elvfeadások egymást kergető áramlataitól sérthetetlen.

A hit boldogít. És bocsássanak meg nekem, ha boldogságukat kénytelen vagyok megzavarni. De éppen egy vizitkártya fekszik asztalomon és erről a vizitkártyáról eszembe jut egy *másik vizitkártya* története.

Hallják csak.

II-ik Kákay Aranyos tagja volt a *sajtóosztálynak*, s ugyanakkor belmunkatársa egy *ellenzéki* lap szerkesztőségének, ami a Deák-párt idejében másként nem történhetett. — Azután oszlopa lett egy *kormánypárti* lapnak és marta azt az ellenzékét, amelynek eddig — szolgálatában állott.

Még ez is a Deák-párt idejére esik, tehát ez is — nagyon természetes.

Eközben a kormánypárti lap ellenzékivé idomult, mert a — pénz minden, tehát a *pénz a meggyőződés* és mert, — ugye kedves magyarom — nagy a meggyőződés hatalma!

II-ik Kákay Aranyos munkatársa maradt az ellenzéki lapnak és föllépett Erdélyben képviselőjelöltnek — szabad-
elví programmal, és megtagadta, hogy ő valaha ellenzéki volt.

Ez a képmutatás a régi Deák-párt erkölcséből maradt még meg benne, de a történetnek ezen része már a Tiszakorszak alatt játszik.

II-ik Kákay Aranyos női ágról rokona — Péchy Tamás miniszternek. Mint a sajtóosztály tagja, javaslatot terjesztett Tisza Kálmán elé, hogy s mint kéne a sajtóirodát reformálni. Javaslatát benyújtva meglátogatta rokonát — Péchy Tamást, abban a hitben, hogy ha ő elég jó rókának, Péchy bizonyára jó lesz hollónak, aki majd azt a sajtót, amire II-ik Kákay Aranyos úgy vágyott, ki fogja a szájából ejteni.

Föl is dicsérte Péchy — nagy embernek, államférfinak, s mindannak, aminek ő dicsérni szokta azt, akitől *remél valamit*. Dicsérete közben aztán elmondta nagyszabású terveit a *sajtóiroda reformjáról*, s kérte Péchy Tamást, ajánlaná őt és ügyét a — miniszterelnöknek.

Péchy írt egy vizitkártyát, amelyben ajánlotta *»őt és ügyét«* a miniszterelnöknek, csak azt a hibát követte el, hogy magára a névjegyre nem írta rá a címzett adresszét, elégnék tartva az ajánlatot e szavakkal vezetni be: *»Kedves barátom!«*

II-ik Kákay Aranyos megmutatta a névjegyét Tiszának, s aztán — *viszavette*.

Hogy és miképp? az a titkok titka.

A miniszterelnök II-ik Kákay és *»ügye«* fölött úgy határozott, hogy a javaslatot a javaslattevővel együtt — tette ki

a sajtóosztályból, és itt áll be egy második fordulat — a »megtartott« vizitkártya történetében.

Egyszer csak híre jött, hogy II-ik Kákay Aranyos barátunk elment Erdélybe: fellépett képviselőjelöltnek a — Péchy Tamás ajánlatával.

A kerületben a választást intéző egyének, — akiknek ő Péchy Tamás következő tartalmú névjegyét fölmutatta: »Kedves barátom! Ajánlom *őt és ügyét* jóakarátú figyelmedbe« — szívesen fogadták. Akadt azonban, aki megkérdezte Péchytől, hogy nagy érdeke van-e neki II-ik Kákay megválasztásában?

— »A legkisebb sincs.«

— De hiszen az ön névjegyével szedi a szavazatokat!

— »En nem adtam neki névjegyet!«

Gondolkodás után eszébe jutott, hogy az a névjegy, amivel a II-ik Kákay Aranyos Erdélyben *házal*, nem lehet más, mint az, amely tulajdonképpen Tisza Kálmánnak szólt.

Péchy elmondta az esetet Tiszának, Tiszától H . . . th Gy. erdélyi képviselő is megtudta, s így midőn II. Kákay Aranyos H . . . th Gy.-t meglátogatta, s megkérte, hogy mozdítsa elé megválasztását, s kérelme támogatásául neki is fölmutatta a körutat tett vizitkártyát, H . . . th Gy. azt kérdezte a jelölttől:

— »Nekem szól ez a névjegy?«

— »Igen!«

— »Jól van. Majd teszünk, amit tehetünk.«

*

A látogatás végeztén II-ik Kákay Aranyos az íróasztalra tett névjegyet *magához akarta venni*, de a házigazda megakadályozta nemes szándékában.

— »Ha — úgymond — ez a névjegy az én személyemnek szól, akkor önnek nincs már semmi köze hozzá.«

És darabokra tépte a Péchy Tamás vizitkártyáját.

*

II-ik Kákay Aranyosból nem lett erdélyi képviselő, s miután a sajtóosztálynak sem volt tagja, visszatért — azon párt kebelébe, amelyet már annyiszor szolgált és annyiszor — *megtagadott*.

És II-ik Kákay Aranyos most szidja, gúnyolja, gyanúsítja, rágalmazza az »elvföladó« Tisza Kálmánt és az ő könyve a te ellenzéki politikád bibliája — én édes nemzetem!

IV.

Az 1866-IKI ÖSSZEESKÜVÉS ÉS HATÁSA A PÁRT-ALAKULÁSOKRA

Hogy a mai viszonyokat megérthessük, hogy méltányolni tudjuk a Tisza Kálmán ellenzéki politikáját és azon tettét, amellyel — némelyek véleménye szerint — *elveit földadta*, vessünk egy futó pillantást az 1867-iki országgyűlés előtti eseményekre.

1861-ben két párt áll egymással szemközt a képviselőházban: a *főlvirati és határozati*.

Lényegileg egyet akart mind a kettő: az ország alkotmányának helyreállítását a fejedelemmel való kibékülés árán. Csak a módzatokban tértek el egymástól azok, akik Deák Ferencet, és azok, akik Teleki László grófot vallották vezérekül. Ez az eltérés adta meg a két pártnak azt a jellemző nevet, amelyben egy egész politikai program nyert kifejezést.

A Teleki László gróf pártjánál az ország azon elemei csoportosultak, amelyek tulajdonképpen magva, ereje a hazának: a tiszta magyarság, a középbirtokos osztály és azon néhány nagy vagyonú ember, aki megszokta magát a középbirtokossággal azonosítani; aki megszokta a magyarság érdekeit egyszersmind saját érdekeinek tekinteni.

Ezen egyének- és elemeknek a történelem logikája szerint találkoznok kellett a határozati pártnak. Ez elemek nem is lehették volna másutt elveiknek megfelelő otthonukat.

Deák Ferenc, mint hazafi és mély belátású államférfi, bizonyára számolt ezen tényezőkkal, midőn Ausztria iránti engedékenységében csak addig a határig ment el, amely a legszigorúbb méltányosság korlátait nem lépte át. És éppen ebben leli magyarázatát, hogy noha a határozati pártnak

tényleg többsége volt, mégis engedtek a helyzet kényszerének és csináltak magukból kisebbséget, nehogy a felülről támasztott akadályok mellett még ők is nehezsékké azt, amit különben őszintén óhajtottak, a minden jogfeladás nélküli kibékülést: az alkotmány és a nemzet szabadságának teljes visszaállítását.

Mi lett a 61-diki kísérlet eredménye — ismeretes dolog.

*

1865-ben az országgyűlés újra összehívott, hogy az osztrák — porosz háború kitörése által rövid ülésezés után — elnapoltassék. E háború alatt történt aztán az, amiről, ha sokan tudnak is, kevesen írtak még, s amit én csak futólagosan és csak annyiban kívánok érinteni, amennyiben szorosán tárgyamhoz tartozik.

E háború folyása alatt jött létre vagy jobban mondva — akart létrejönni a magyarországi — *összeesküvés*.

*

A magyar nemzet gondolkozása és jelleme sokban találkozik a — franciáéval.

Lapozzuk át a világtörténetet és úgy fogjuk találni, hogy annyi belső zavargást, mint amennyi hazánkban és Franciaországban történt, egy nemzet históriája sem mutat föl.

A két nemzet jellemének egymással találkozó vonásai még a parlamenti tárgyalásokban is fölismerhetők. A mienknél zajosabb, hogy ne mondjam — botrányosabb országgyűléseket csak Franciaországban találhatunk.

A nemzeti hiúság, lovagiasság, könnyen lobbanó fantázia, heves véralkat, s mindezekből folyólag a nemzet egyéniségének kiválóan érzelmi politikára hajlása éppúgy megvan a franciában, mint mibennünk. — A különbség a francia és a magyar között csak az, hogy míg a magyar nemzet érzelmi politikájának eshetőleges túlkapásait vagy veszélyeit a helyes politikai ösztön ellensúlyozza vagy teszi jóvá; s míg a magyar nemzetnél a hamar lobbanó fantázia mellett bizonyos konzervativizmussal találkozunk: addig a francia határozottan könnyelmű: politikai akcióiban nem annyira nemzeti,

mint inkább társadalmi érdekek s a modern civilizáció eszméinek ott mindig hálás talajra lelő áramlatai irányadók. — Tán e jellemrokonság okozta, hogy a magyar nemzetnek tetteiben nyilvánulni készülő elégtelensége nem egyszer remélt támaszt Franciaország meggondolatlan könnyelműséggel odavetett ígéreteiben.

Így 1861-ben Napóleont úgyszólván megváltónknak tekintettük, s kalandosnál kalandosabb mesék keringettek a francia császár ígéreteiről, amelyek — közhit szerint — Magyarországot lesznek megváltandók Ausztria igája alól.

Az olaszországi magyar légió alakulása kapcsolatba hozott Napóleont állítólagos ígéreteivel. Garibaldit a francia császár szövetségésének szerették tekinteni, s a nép hite és reménysége dalokban is kifejezést nyert, amely dalok Garibaldit éltették, várták és hívták a haza megmentésére.

Hogy a Bach-korszak ellen nyilvánult nemzeti elégtelenség s az elveszettnek hitt alkotmány fölötti keserv visszahatásának nagy része volt e kalandos mesék terjedésében, éppoly kétségtelen, amint igaz, hogy a határozati párt többségét szintén ezen körülményeknek köszöni.

És ha a nemzet hangulata tán nem ilyen elkeseredett, valószínű, hogy Deák Ferenc túl megy a méltányosság határain, s már 1861-ben megköti a kiegyezést azon engedmények árán, amelyeken azt 1867-ben megvásárolta. De e hangulattal neki is számot kellett vetni, sőt e hangulat hatása alatt állott ő is; innen merev ragaszkodása az alkotmány teljes visszaállításához, s innen a határozati párt többségének a párt akaratából lett kisebbséggé olvadása.

Mert bármennyire kalandos tervei voltak is a nemzetnek, s a nemzet azon tagjainak is, akik a határozati pártot képezték, — a törvénytisztelet, a nemzeti konzervativizmus és a helyes politikai ösztön azonnal szakított e tervekkel, mihelyest a kibékülést a birodalom másik felével minden jogfeladás nélkül reménylette. Ők és sokan a felirati pártból őszintén kívánták az alkotmány helyreállítását Ausztria hozzájárulásával, s a birodalmi kapcsolat szétválasztására csak azért gondoltak, mert nem hitték, hogy a közeledő fél *Ausztria legyen*.

A határozati párt alakulása, többsége és önkéntes kisebbsége tehát szükségszerű folyománya a nemzet jellemének, szabadságszeretetének, s ha szabad magamat így kifejezni, a nemzet *egész történetének*; és aki — mint II. Kákay Aranyos is — Teleki László gróf és pártjának szereplését másként magyarázza, sőt a kisebbséggé olvadt többséggel és annak politikájával gúnyt merészel űzni, az meghamisítja a történelmet, arcul üti nemzetének legmagasztosabb törekvéseit, legszentebb eszméit — ha ugyan az *ilyen ember nemzeti törekvésekkel vagy eszméikkel valamit törődik*.

*

És amint a határozati párt politikai szereplése az 1849—1861-iki időszak történetének *szükségszerű* következménye volt, — úgy az 1867-iki ellenzék politikai magatartása, az 1861—67-iki eseményekben leli magyarázatát, eredetét és *jogosultságát*.

A reményeiben megcsalott nemzet csak elkeseredettebbé lett azáltal, hogy felfüggesztett alkotmánya és szabadsága bilincsein valami keveset tágítottak. Midőn 1865-ben az országgyűlés összehívott, érezte, hogy a birodalom másik felének a magyarokra szüksége van, de a közelmúlt példáján okulva — nem hitt föltétlenül e második közeledés őszinteségében. Hozzájárult még az osztrák—porosz háború kitörése, és azon tudat, hogy Ausztria ereje e háború által jelentékenyen gyöngül. Mindez megfoghatóvá teszi, hogy az elégületlen nemzet 1865—66-ban kedvezőbbnek hitte az alkalmat, mint valaha arra, hogy magát Ausztriától teljesen függetlenítse. Párizsban egy komité alakult, amely az általános elégületlenség szálait csomóba fűzte, szította és az összeesküvésnek rendszeres hálózatát szervezte Magyarországon. Minden megyében egy főnöke volt a kitörendő fölkelésnek, aki mellett végrehajtó bizottság intézte a forradalom ügyét. — Lázás izgatottsággal várták az osztrák—porosz háborúról érkezett sürgönyöket; minden veszített csata az elégületlenek ügyének újabb támasza, s az ügy sikerének egy újabb reménysugara volt.

Klapkának kellett volna a magyar légiót megalakítani, s a határhoz közel — már nem emlékezem, melyik porosz

falucskában — lettek volna az önkéntesek összegyűlendőik, hogy egy alkalmas pillanatban Magyarországra betörve, a függetlenség zászlóját kitűzzék.

Azonban Ausztria szerencse-csillagának halványodásával növekedett idebent a komolyabb gondolkozású elégületleneknek — nem annyira rokonszenve, mint inkább reménye az iránt, hogy Magyarország jogos követelései forradalom nélkül is teljes mértékben ki lesznek elégítve — alkotmányos úton, az országgyűlés hozzájárulásával. És a komolyabb gondolkozásúak lassankint visszavonultak az akciótól; kivonták magukat a bizottságokból, s mikor arra került a sor, hogy a magyar légio működését megkezdje, csak egyetlen ember ment ki a jelentékenyebb szereplők közül, — az egyik Károlyi, aki ma is külföldön él valahol.

Mikor arra került volna a sor, hogy az elégületlenek szövetsége nyíltan lépjen föl, hirtelen megkötötték a béke Ausztria és Poroszország között; Klapka elvesztette támaszát a porosz hadseregben; az országgyűlés lehető gyorsan összehívott és az elégületlenek józanabbul gondolkozó része kárpótolván tudta magát — abban, hogy a nemzet féltett jogait a parlamentben fogja kivívni.

*

Így alakult meg a »szélső baloldal«, melynek tagjai részint tényezői voltak az 1865—66-iki összeesküvésnek; részint a nemzettest oly elemeit képviselték, amelyek a megkötött béke által azon elveket látták veszélyeztetve, melyekért fegyverrel kezökben lettek volna képesek síkra szállani.

Ezen elemek ma már nem »kiegyezést«, de teljes »függetlenséget« követeltek, annál inkább, mert túlzásaikban úgy voltak meggyőződve, hogy Ausztria kénytelen engedni Magyarországra követeléseinek, mert csak Magyarországra támaszkodhatnak.

Túlzásaikban követelték az 1848-iki állapotok teljes visszaállítását, sőt még a 48-iki törvények által elismert közjogi kapocs létezését is megtagadták s a *pragmatica sanctio*t nemcsak félre-, de — elmagyarázták.

Ezen pártnak meg kellett alakulni a képviselőházban, mert ennek a pártnak történelmi múltja van. A párt tagjai-

nak lelkében élő nemzeti konzervativizmus e történelmi múltban hitte jövőendő politikai szereplésének alapját, folytatását.

És amíg a magyar országgyűlésben a magyar nemzettest meghamisíthatlanul lesz képviselve, addig a szélső baloldal elvei nem fognak abban szószóló nélkül maradni.

*

És így alakult meg a »balközép« az elégtelennek ama józanabb részéből, akik 1861-ben a határozati párt elemeit képezték.

Fennebb jeleztük néhány sorban az 1861—66-iki események által előidézett helyzetet, mely annyira megváltoztatta a viszonyokat, hogy az 1867-ik év »balközépét« az 1861-ik év »határozati párt«-ja folytatásául tekinteni nem lehetett.

1861-ben arról volt szó: *méltányosak legyünk-e vagy követeljünk?*

1867-ben pedig arról: milyen legyen a közjogi kapcsolat Ausztriával, s e közjogi kapcsolatban az ország teljes önállósága és függetlensége mily garanciákban nyerjen biztosítékot; — más szóval: 1867-ben tisztában voltunk, hogy Ausztriával egyeznünk kell, csak abban volt eltérés, hogy ezen kiegyezést az ország javára hogy lehessen *előnyösebben* megcsinálni.

Deák Ferenc vagy attól tartott, hogy az 1861-iki követelésekhez mereven ragaszkodván, az óhajtott kiegyezkedés ismét meghiúsul, vagy a porosz háború után erősebbnek hitte Ausztriát, mint amilyen tényleg volt, vagy nem látta *méltányosnak*, hogy az ellenfél gyöngeségét az ország a maga előnyére zsákmányolja ki, — ha ugyan jogaink teljes biztosítását követelni egyértelmű az *előnyök kizsákmányolásával*; vagy pedig úgy vélekedett, hogy alkotmányunk helyreállítását, később sokkal könnyebben fogjuk teljes önállóságunkat és függetlenségünket Ausztriával szemben biztosíthatni; s amely kérdések megoldása nehezítheti vala a békés kiegyenlítést, azok későbbben úgyszólván önmaguktól vagy legalább nagyon könnyen leküzdhető nehézségek mellett fognak megoldatni.

A balközép ellenben így okoskodott: Ausztria határozottan utalva van a kibékülésre, mert erejében meggyöngült, s nagyhatalmi állását veszélyeztetheti, ha a birodalom *nagyob-*

bik felével úgyszólván — hadi lábon áll. — És így okoskodott: az ország kész lett volna tiprott szabadsága-, felfüggesztett alkotmánya- és nemzeti jogaiért fegyverre kelni. E jogokból tehát egy hajszálnyit sem adhatunk fel, annyival inkább nem, mert ha a teljes önállóságot ma nem biztosíthatjuk; — ha mindenre kiterjedő kiegyezést nem csinálunk; — nagy kérdés, hogy egy más alkalommal — *csinálhatunk-e*, miután a közelmúlt események is igazolják, — de maga a történelem minden lapja tanítja, hogy Ausztria hagyományos politikája csak akkor enged Magyarországnak, s csak akkor ismeri el a nemzetnek alkotmányos jogait, mikor *szüksége van ránk*; — s hogy ez a hagyományos politika, még ha a kibékülésre Ausztria nem a viszonyok által lenne is szorítva, a monarchia másik fele érdekeinek sokkal inkább kedvez, hogysen — ha a megoldatlan kérdésekből Lajthántúlra haszon háramlik — azoknak későbbi elintézését egykönnyen megengedje.

És így okoskodott: kell módok- és eszközökről gondoskodni, amelyekkel a birodalom két fele között előforduló közös ügyeket a teljes jogegyenlőség alapján lehessen elintézni.

És végre így okoskodott: a méltányosság megköveteli ugyan, hogy mi Ausztria terheinek egy részét átvegyük, de nem olyan mértékben, hogy azzal magunkat károsítsuk.

És midőn a többség az 1867. XII. t.-cikket és az azzal rokon kiegyezési kérdéseket a Deák Ferenc politikája szellemében oldotta meg, a balközép a közjogi kapocsnak *ilyen* tág magyarázatát nem tehette magáévá, s ezen törvénycikk és annak többi függelékei ellen *határozott* oppozíciót képezett, *úgy fogván fel a dolgot, hogy belügyeink eredménydús rendezése csakis az ország azon önállásának és függetlenségének garanciái között lehetséges, amely önállóságot és függetlenséget az Ausztriával kötött kiegyezkedésben ők a hazának biztosítani akartak.*

És ebből eredt Tisza Kálmánnak és a volt balközépek hét éven keresztül folytatott közjogi oppozíciója, amelyről ma minden habozás nélkül ki merem mondani, hogy az — *nemzeti politika*, — a magyar nemzet többségének politikája volt.

*

Meglehet, hogy Deák Ferenc teóriában jól gondolkodott; meglehet, okoskodását a gyakorlat is helyben hagyja vala,

ha pártja magatartása ezen okoskodás érvényesítését *lehetetlenné nem teszi*.

Szükségtelen bővebben indokolnom, mi által.

Az előző fejezetekben elmondtam már, hogy mily könnyelműséggel *élték ki* az ország gazdagságát, — tették tönkre hitelünket, — csinálták és szaporították az adósságokat úgy, hogy már hét év után Ausztria erősebb, gazdagabb, hatalmasabb volt, mint mink, annyira, hogy a Deák Ferenc által megoldatlanul hagyott kérdésekben alkuba se lehetett vele bocsátkozni.

Növelte gyengeségünket Ausztriával szemközt belügyi viszonyaink kétségbeejtő állapota is, amelyekért a Deák-párt elég cinikusan Tisza Kálmánt és a balközépet tette felelőssé — közjogi oppozíciója miatt.

Valójában pedig hét esztendő eredménye igazolta a Tisza Kálmán 1867-iki politikájának helyességét, igazságát és a balközép vezérének éles előrelátását.

Igazolta annyira, hogy a nemzetnek még azon része is, amely 1867-ben Deák Ferenc reményeiben osztozott, belátta, hogy e remények nagyon ingadozó alapra lettek építve és csatlakozott a — Tisza pártjához. A Deák-párt minden népszerűségét elvesztette; hogy a kormány magának többséget csináljon, a választásoknál a legnagyobb erőfeszítésre volt szüksége; »Kárpátoktól Adriáig« *tüntettek* a balközép elvei mellett: — egyszóval Tisza Kálmánt és nézeteit igazolta az — *idő*.

Es az idő megadta az igazolást Tisza azon állításának is, hogy a belügyi reformkérdések sikeres megoldása egy hiányos kiegyezés által lehetetlenné van téve. Láttuk, hogy a Deák-párt uralkodása alatt az országgyűlésnek majdnem minden idejét Ausztria vagy olyan ügyek — amelyek a megkötött kiegyezés következményei gyanánt tekinthetők — vették igénybe. Innen van, hogy a Deák-párt által foganatba vett belreformok legnagyobb része csak félszeg rendszabály, felületes, elsietett munka; innen van, hogy nagyon sok törvényünk csak a *papíroson* törvény; végre innen van, hogy számos orvoslást váró jogi, közgazdasági vagy társadalmi baj még ma is megmaradt annak, ami volt — bajnak, mert az orvosláshoz az Ausztriával való örökös súrlódások miatt a kormánynak nem volt — ideje.

Tisza Kálmán mégis felhagyott a közjogi oppozícióval, tehát földalta elveit, így fogják mondani azok, akik a fönnbbi sorokból meggondolás nélkül vonnak maguknak következtetést.

Csalódás!

Tisza Kálmán hét évig állott a közjogi oppozíció élén, mindenesetre abban a reményben, hogy a nemzet többsége be fogja látni az 1867-iki XII. t. c. tarthatatlanságát, s az ő politikai álláspontja, *mint a tények által igazolt — érvényesíthető lesz.* A nemzet többsége talán belátta, de a képviselőház többsége hét évig — nem a nemzet többsége volt.

Tisza Kálmán hét évig állott a közjogi oppozíció élén, mert hét évig szükség volt reá, *hogy ezen alapon ellenőrizze a kormányt, amely tevékenységének legnagyobb részében az ezen alaphól eredő ügyek elintézésére volt szorítva.* Hét év alatt azonban azon visszásságok, amelyek az 1867. XII. t. c. hiányait kirívóvá tették, lassanként elenyésztek, megoldatnak — már úgy ahogy — vagy elsimítottak.

Hét év alatt a Deák-párt annyira meggyöngítette az ország anyagi erejét, hogy minden józan gondolkozású embernek be kelle látni, miszerint a Deák Ferenc kiegyezése egy végzetes kiegyezés, amelyen változtatni ki tudja lehet-e, és mikor? Hét év alatt a józan gondolkozóknak be kellett látni azt is, hogy az uralkodó, aki birodalma mindkét felének jólétét atyai szíven hordozza, határozottan ragaszkodik az 1867. XII. t. c. sértetlen épségben tartásához, mert a monarchia belbékéjét ezen törvénycikk megváltoztatása által *okvetlenül* bekövetkezendő viszálykodásokkal megzavartatni s az ellenségeskedést Ausztria és Magyarország között újolag földézni — nem akarja.

Tisza tehát, midőn az 1867. XII. t. c. által szabályozott közjogi alapot elfogadta, csak kötelességét teljesíté. Nem adta fel elveit, hanem elismerte a törvényt — törvénynek és belátta azt, amit be kellett látnia, hogy az ő nézetei érvényesülésének egy hosszú időre nemcsak az uralkodó akarata, de a Deák-párt által elrontott helyzet is útjában áll.

Ha Tisza valamiben hibázott — s ha őt valamely hibájáért vádolni lehet, úgy ez azon *szívós elv-szilárdság*, amellyel nézeteinek érvényesülését még akkor is reménylette, amidőn már az 1867. XII. t. c. által megalkotott közjogi kapocsból

eredett visszás kérdések közül csak néhány — alig jelentékeny — elsimítani való ellentét maradt meg kiegyenlítendőnek.

Vádolni lehet őt ezért, annyival inkább, mert macacssága lehetővé tette, hogy a Deák-párt országpusztító garázdálkodásait hét évig folytassa, holott neki ezt megakadályozni módjában lett volna; mert sokkal józanabb politikusnak, sokkal mélyebb belátású embernek ismerem a kormányelnököt, mintsem feltegyem róla, hogy előbb be nem látta, miszerint az ő közjogi politikája egyelőre a maga teljességében és összességében — nem érvényesíthető. Nem azért, mert nem jó, nem helyes és nem igaz, de mert a Deák Ferenc kiegyezésével a főntebb érintett okokból minden messzebbre menő törekvés bizonytalan időre legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

Ezeknél fogva nem szükségel bizonyítást, hogy Tisza *se föl nem adta, se föl nem tartotta, se félre nem tette* elveit, csak a létező alapot fogadta el olyan bázisul, mint amelyről a fejedelmi akarat Magyarország alkotmányos kormányzását ez idő szerint egyedül véli lehetőnek, s mint amelynek felforgatása az ország mai belpolitikai és közgazdasági viszonyai között csakugyan komoly veszéllyel fenyegetne; mert ma Ausztria az erősebb fél ellenünk, sokkal erősebb, mint 1867-ben Magyarország volt öllene.

*

Míg hazánk — hogy egy közönséges kifejezést használjak — *virágjában* volt, addig Tiszának *kellott* a közjogi oppozíciót folytatni, mert a viszonyokon lehetett volna változtatni, ha a balközép kellő időben nyer többséget. — Kellott neki folytatni a közjogi oppozíciót azért is, mert számos kérdésben az uralkodó kormány politikája erről az alapról volt nemcsak megtámadható, de ellenőrizhető is. És végre kellett a közjogi oppozíciót folytatni, mert Magyarországon — és ezt merem a legnagyobb határozottsággal kimondani — *egészséges pártalakulás még ma is csak a pártoknak közjogi alapra helyezésével lehetséges.*

Nátunk addig, amíg Ausztriával a pragmatica sanctio által megállapított közjogi kapocs fennáll; s amíg a monarchia két felének közös ügyei léteznek, minden belügyi kérdés — bár első fontosságú — de másodrendű dolog.

Nálunk a közjogi kapcsolat mellett érdekeinket Ausztriától mindig óvni, védeni, — Ausztria kapzsi politikáját ellenőrizni szükséges. És ez teszi lehetetlenné, hogy a magunk dolgait nyugodtan, úgy intézhessük, hogy az egyik szemünk ne mindig Ausztriára nézzen, vajon miben akar *ipari, kereskedelmi és közgazdasági* fejlődésünknek ártani.

Mi éppen úgy vagyunk ezzel a közjogi kapcsolattal, mint ahogy Franciaország a — kormányforma kérdésével. A pártok ott is »köztársasági«, »császársági« vagy »királysági« tervek szerint tömörülnek, s amint ott a legcsekélyebb kérdésnél is visszahat, *ki indítványozza*, s már kutatják okát, hogy az indítványozó monarchikus vagy republikánus törekvéseinek mi érdeke van, s mi előnye lehet az indítvány keresztülvitelében; — azonképpen nálunk is a legcsekélyebb kérdésre hatással van azon közjogi kapocs, amelyben hazánk Ausztriával áll. Tehát — mert ez így van — ismétlem, hogy *egy egészséges pártalakulás Magyarországon csak úgy lehetséges, ha a pártok — közjogi alapra helyezkedve állanak szemközt egymással.*

*

Ez állításom igazsága mellett szól először, hogy az első opposzió, amely a Tisza-kormány ellen alakult, — a kiegyezési kérdések első tárgyalásánál született meg; másodsor, hogy az egyesült ellenzéket szintén a kiegyezési tárgyalások körüli nézeteltérések hozták életre. Tán öntudatlanul, ösztönszerűleg; — tán korteskedési viszketegből, mert úgy hitték, hogy e kérdésekben fognak tudni legjobban hatni a nemzetre.

Akár így, akár úgy, de a tény megvan és a tény — *állításom mellett bizonyít.*

*

A következő fejezetek fóladata lesz annak kifejtése, hogy miért nem egészséges sem a mostani ellenzék, sem a volt független szabadelvű párt alakulása.

E helyütt csak azt kívánom még érinteni, hogy Tisza Kálmán magához és politikájához volt következetes akkor, midőn az 1867. XII. t. cikket kormányzási alapul elfogadta.

Ő nem adta föl elveit, mint az egyesült ellenzék különböző árnyalatai cselekedték; nem is tartotta fenn azokat,

— hanem belátván, hogy az elvek teljes összességükben való érvényesítése ez idő szerint lehetetlen: — érvényesíti azokat a kormányzásra elfogadott alapon — lassanként.

Mindenekelőtt megold kérdéseket, amelyeket Deák Ferenc és pártja megoldatlanul hagyott; azután törekszik az országot az »előbbi állapot«-ba visszahelyezni: — törekszik helyreállítani az egyensúlyt az államháztartásban; — törekszik az ország anyagi gyarapulásának elősegítésén; és törekszik a nemzet *faji erejét* és a *magyarság túlsúlyát* növelni és fejleszteni.

Ez három olyan sarkalatos alapvonása Tisza Kálmán kormányzási politikájának, amelynek mindenike együtt és különvége egyaránt biztosítani vannak hivatva Magyarország jogainak és önállóságának Ausztria ellenében való teljes érvényesítését, s amelynek mindenike kézzelfoghatóan mutat — nem az elvek *föladására*, — hanem e föladottnak látszó elvek valószínűsítésére irányuló következetes, rendszeres és szívós törekvésre.

+

Különben Tisza Kálmánt törekvéseiben az ellenzék is szépen segíti.

Olvasóim emlékezhetnek, hogy a kormányelnök ellenzéki vezér korában mily hevesen támadta meg a *delegációk* intézményét.

Nos, a 60 milliós kölcsönt a delegációk — *megszavazták*, s megszavazták a delegációnak különböző pártárnyalatú — ellenzéki tagjai is.

Akkor, midőn e kölcsön *fedezéséről* volt szó, azok az ellenzéki vezér-egyeniségek, akik magát a kölcsönt a *delegációban* megszavazták, — a kölcsön fedezését a *képviselőházban csak bizonyos feltételek mellett* szavazták meg. Ezáltal a képviselőház fölébe helyezkedett a delegációnak, s megeshetik vala, hogy amit a *delegáció* megszavazott, az *országgyűlés* — nem szavazza meg.

Tanulság, hogy az ellenzék fényes igazságot szolgáltatott Tisza Kálmán nézeteinek a delegációkra vonatkozólag, s adja elő magát még egy ilyen eset, az ellenzék oda segíti Tiszát, hogy ez abszurd intézményt vagy eltörölheti egy törvény-

javaslat által, vagy ugyanily úton orvosolhatja annak hiányait.

*

És ezen az eseten kívül fognak még fölmerülni dolgok, amelyek Tisza Kálmán ellenzéki politikáját igazolandják, s annak lassankénti érvényesítését a szükség követelményeihez képest lehetővé teendik.

Az út egyengetve van hozzá a kiegyezés által, amely, hogy mennyivel jobb annál, amit a Deák-párt létesített, csak az méltányolhatja kellőleg, aki párhuzamot tud vonni az ország mai és tíz év előtti anyagi állapota között.

V.

A MÁSODIK FÚZIÓ

Alapja: önzés, hatalom utáni kapaszkodás és politikai szédelgés.

Összekötő kapcsa: az elföladás.

Fegyvere: rágalom és világbolondítás.

Ez a második fúzió.

*

Az alapot mindenki ismeri. Nyilvánossá tette ezt az ő ügyetlenségük, mellyel az egyesülés hálójába igyekeztek megfogni a volt Deák-pártnak azon hazafias és józanul gondolkozó tagjait, akik a többség kötelékéből még ki nem vonták és nem is vonják ki magukat. Mindenki látja, hogy Tisza ellen a Deák-pártot akarják megint szembeállítani, úgy amint a két párt 1867-ben szemben állott.

Akiket még nem csaltak lépre, azokkal vagy kacérkodnak, ha reménylik, hogy az illetők megfoghatók; vagy együgyű viccekkel bosszantják azokat, akiknek a kormánypárt kebelében maradásáról meg vannak győződve.

Ügyetlen taktika, mert ezzel csak a kormánypárt hatalmát fogják megnövelni s maguk iránt bizalmatlanná teszik az ország közvéleményét. E bizalmatlanság már nyilatkozik is és nyilatkozott mindjárt a fúzió kezdetével.

Ezen azután úgy akarnak segíteni, hogy Tisza ellen rendszeres gyanúsításokkal élve — a nemzet figyelmét magukról a kormánypártra terelik s midőn azt népszerűtlenítének, azt hiszik, hogy ők lesznek népszerűekké.

Ez az ő fegyverük.

*

De nagyon jól tudják azt is, hogy a parlamenti botrányok inszcenirozása és a rendszeres rágalmozás — egyszóval Tisza személyének és pártjának népszerűtlenítése még nem elég ahhoz, hogy az országot maguk iránt kedvezően hangolják.

Segítenének a dolgon olyképpen, hogy amit senki sem akar nekik megcsinálni, *megcsináltatnák ők maguk*.

Így a múlt hónapban az egyetemi ifjúság tüntetési kedvét akarták felhasználni, hogy a *professzor* Szilágyinak szánt fáklvás menetet az egyesült ellenzéki kör előtt a *párttag* Szilágyinak rendeztessék, hogy ekképp a tüntetés első-sorban pártszínezetű legyen. Bánhidy Béla báró már meg is csinálta a beszédet, amit arra a szónoklatra fog válaszolni, amelyet az ifjúság vezére a kör ablakai alatt elmondandó lesz.

A szép tervvel azonban felsültek. Ők, mint jó részben a Deák-párt erkölcsi kátéjának szerkesztői, úgy hitték, hogy pénzzel mindent lehet venni, még — népszerűséget és tüntetéseket is. Megígérték az ifjúságnak, hogy ha a fáklvás-menetet a kör elé hozzák, *minden eszközzel* segítségükre lesznek.

Az ifjúság szereti ugyan a tüntetéseket, de kijelentette a politikai becsület föl-kent lovagjainak, hogy *ő nem eladó*.

Így nem kapott Szilágyi fáklvás menetet és így nem történt ováció a mindenre lelkes ifjúság részéről a habarékok dicsőségére.

*

Ha történt volna, a »független sajtó«, amint ők lapjaikat nevezik, tele leendett a fáklvásmenet impozáns voltának magasztalásával vezércikkek hirdetik vala az egyesült ellen-zék népszerűségét, elveinek falakat reszkettető hódításait, a

Tisza kormány közel bukását és több efféle ékes dolgokat, amint ez már ilyenkor szokásos.

A közönség pedig nem láthat be a színpalak mögé és az ellenzékben meg kételkedők hinni, — a kormányban hívők pedig, talán — kétkedni kezdenének.

Most, hogy az egyetemi polgároktól — *orrot kaptak*, mindenki látja, hogy az egyesült ellenzék a népszerűséget vásárolni, mesterséges eszközökkel előidézni, — szóval *meghamisítottatni* akarja; — mindenki látja, hogy az ő tettük, szavuk, eljárásuk, politikájuk — *egy nagy hazugság, egy óriási világbolondítás.*

*

Tisza Kálmán pedig elmondhatja magáról és pártjáról ily eljárás után Bánk-bánnal:

»A becsületes kinoztatik,
Megostoroztatik, kipörkölik
Szemeit, s midőn minden kitelhető
Csapást kiállt, akkor török kerékbe:
És így, ha későn is, megismeri,
Hogy ugyan becsületeset kell játszani,
De valóban lenni mégis oktalanság.
Minő dicső ellenben becstelennek
A sorsa, csakhogy tudja a közönség
Jó véleményét meghódítani,
Akkor azonban, hogy a becsület ál-
Orcája mellett büntetlen el-
Követhet undokságokat, vakon
A hír legemberebbnek szenteli. —
Főhivatalra lép; ottan rabol
Mindent el a szegény bohóktól, ahol
Akarja; minden emberek vele
Óhajtanak egybeköttetésbe lenni;
Gazdag s hatalmas léte barátainak
Lehet javokra; sőt a mennyet is
Gyakorta úgy megnyerheti
Részére, gazdagságából kitellő
Több áldozattal, hogy sokkal becsesb
Lesz még előtte, mint az a szegény
Becsületes, ki semmit sem tud adni.«

Igen, ők még a mennyet is megnyerhetik több áldozattal, hiszen közöttük van — a konzervatív párt.

Az összekötő kapocs, amely e pártot együtt tartja, lehetlenné teszi rájuk nézve a kormányzást, ha netán többségre jutnának is.

Abban a fejezetben, ahol a »föladott elvekről« beszéltünk, példával is igazoltam állításomat. Meglehet azonban, hogy kormányra jutásuk esetén újra feladják elveiket és miután — mundus se expediet, találni fognak utat és módot egy kompromisszumban, amely szerint az ország ügyeit intézhetik anélkül, hogy tartaniok kellene, miképp az egymással ellentétes elemek minden második nap bomlással fenyegezzék a hatalomhoz jutott majoritást. Ez annál könnyebb nekik, mert hiszen éppen azért egyesültek, hogy — hatalomhoz jussanak.

De pártalakulásuk azért mégsem lesz egészséges.

Nincsenek tisztában azon politikával, amelyet Ausztria iránti magatartásukban követni kell. E tekintetben nem bírnak megállapodott elvek-, határozott eszmékkal, mert amennyiben programjuk Magyarország viszonyát Ausztriához érinti, ez *csak* a kiegyezési kérdéseknek megoldására vonatkozik. S ha még legalább erre nézve is pozitív javaslattal állnának elé; de nem teszik, mert programjuk mindössze a Tisza Kálmán által kötött kiegyezés negációja s valami homályos ígéret arra nézve, hogy ha őrajtok állana, a kiegyezést *így*, — ha *így* nem sikerül — *úgy*, — ha *úgy* sem jönne létre, hát — *amúgy* kötnék meg.

*

Engedelmet kérek, ez nem program! A nemzet vitális érdekeivel *vagylagosan* elbánni nem lehet. Itt határozott irány kell; minden részében kifejtett és igazolt elvek szükségesek, mert ha ilyenek nem léteznek, akkor a hosszát — végét nem érő alkudozások bizonyosra vehetők, mely esetben megint az ország belügyeit illető kérdések vagy rohamos gyorsasággal és felületesen, vagy éppen nem fognak megoldatni.

Szigorúan körvonalazott elvek kellene itt, amelyek meghatározzák, hogy a párt először a közjogi kapcsolatnak hiányait érzi — vagy nem érzi. Ha érzi, — miben? Másodsor, hogy a kiegyezést, amelyet Tisza Kálmán kötött, károsnak tartván, ők annak megoldását *így* és nem *másképp* fogják

keresztül hajtani; s ha ez nem sikerül, lemondanak, vagy — szakítanak Ausztriával.

Miután a szakítás lehetősége nincs kizárva, kétségtelen, hogy a birodalom másik felével fennálló közjogi viszonyainak módosulást kell szenvedni; — így tehát erre *előre* kell gondolni, hogy a bekövetkezés esetén egy jólevele precizirozott politika érvényesülhessen.

Az egyesült ellenzék programjában minderről szó sincsen. A múlt s a legközelebbi események pedig ujjal mutatnak az ilyenmű megállapodások *elkerülhetetlen szükségére*. Míg Ausztriával közjogi kapcsolatban állunk, föl kell fegyverkezünk s vértelve kell lennünk még az előre nem látható események ellen is, mert az ilyen dolgokban »időről időre« állást foglalni annyit tesz, mint az országot tökéletesen tönkre tenni s prédául dobni a gyöngéinket ismerő szomszéd kapzsiságának.

Az egyesült ellenzék programja pedig az »időtől« várja a párt magatartásának meghatározását s azért sem a jelenre, sem a jövőre nem gondol, elégnék tartván azt a 12 pontot összeírni, amelyet úgy, amint ők összehordták, összehordhat akárki, aki egyszer újságot olvasott. Az a 12 pont üres frázisnál nem egyéb; dolgok, amelyeket mindenki ismer; nézetek, amelyekben mindenki osztozik; elvek, amelyeket senki sem vont kétségbe, — annyira, hogy ha a kormány véletlenül programszorultságban lenne s csak port akarna hinteni nagy szavakkal hívei szemébe, bátran aláírhatná, magáénak mondhatná a — fuzionált ellenzék programját.

*

S mert Magyarország főnállásának, jövőjének egyedüli biztosítóka abban rejlik, hogy kormánya és ellenzéke egyaránt *olyan alapon* álljon, amelyről érdekei megóvása Ausztria ellenében — *biztosítva van*; magyar nemzeti politikát nem csinálhat más, mint az, aki módok- és eszközökkel rendelkezik ezen *nemzeti* érdeknek biztosítására.

Amely párt tehát elsősorban nem közjogi alapra helyezkedett; — amely párt nincsen tisztában azon ténnyel, hogy az ország Ausztriától nem 10 évről 10 évre megkötött szerződés által — tehát tíz esztendőben egyszer van fenyegetve,

hanem fenyegetve van *minden napon*; — s amely párt programját nem *aszerint* csinálja meg, hogy — elfogadván az 1867. XII. t. cikket kormányzási alapul, Ausztria részéről való ezen fenyegetés ellen kellően fedezve legyen, s emellett az 1867. XII. t. c. hiányainak lassanként, a szükség követelményeihez képest lehetséges orvoslását eszközölhesse — *az nem egészséges pártalakulás; az nem magyar nemzeti párt.*

Ezért történt aztán számos egyéb — már elősorolt — okokon kívül, hogy a második fúziót egyetlen örömháng sem fogadta, s az egész pártalakulás az országban úgyszólván semmi nyomot sem hagyott maga után; míg ellenben, ha e pártalakulás egészséges, ha az egyesült ellenzék a magyar *nemzeti* politika alapjára áll s az uralkodó magyar nemzeti politikának egy *uralkodásra vágyó* magyar nemzeti politikával csinál ellenzéket, — bizonyára éppen olyan écalat-val fogadja a nemzet, mint fogadta az 1875-iki fúziót.

VI.

ORSZÁGOS KUPAKTANÁCS

Évekkel ezelőtt, mikor még Szilágyi Dezsőnek csak titkos ambíciói, titkon őrzött vágyai voltak; mikor még beérte azzal, hogy tehetségnek tartják, és nem kívánt vezérszerepet játszani, évekkel ezelőtt Szilágyi Dezső a népről per — *csőcselék* beszélt.

Ma a csőcseléket *népnek* nevezi el; síkra száll e csőcselék érdekei mellett az ország házában és védelmezi az utcai demonstrációkat.

Ez nem magyar nemzeti politika.

Báró Kaas Ivor, midőn Jókai a képviselőház május 14. ülésében párhuzamot von az 1848-iki és a mai események, — Tisza és Kossuth eljárása között, e szavakkal szakítja félbe a szónokot:

— Quod licet Jovi, non licet bovi.

Ez sem magyar nemzeti politika; ez még csak nem is parlamentáris eljárás.

Az egyesült ellenzéknél pedig ma ilyen nóta járja.

De Kaas Ivor nem azért tartozik a világbolondítók pártjához, hogy még ezzel az idézettel is ne csalja meg a közönséget.

A másnap reggeli lapokban »Quod licet Jovi« helyett ez a citátum volt olvasható: »non licet magna componere parvis«.

Őnök azt hiszik, hogy az újságok a nemes báró inparlamentáris — parasztságából merő kollegialitás kedvéért csináltak klasszikus idézetet.

Hogyisne!

A gyorsiroda hamisította meg az országgyűlési tudósítást, amelyet szóról szóra kellene kiszolgáltatni a lapoknak; a gyorsiroda szívességéből lett érthetetlenné a Jókai beszéde, és klasszikus idézetté a báró Kaas Ivor parasztsága.

Mert ki tehet arról, ha gyorsíróinknak csak a keze pártatlan, a füle ellenzéki, és ki tehet arról, ha a pártatlan kéz azt írja le — amit az ellenzéki fül hallott.

És ki tehet arról, ha az ellenzéki fülek az okos szót a házon kívül, odafenn az irodában is meghallják!

*

Csak azután mindig meghallanak; hogy ne lenne kénytelen a nemzet saját képviselőjét megutálni azon botrányokért, — amelyek az országgyűlésen napirenden vannak; mert az az interpelláció-halmaz, amelyet az ellenzék Tisza Kálmánra zúdít, nem a *hazafiúi aggodalom, a monarchia érdekeit féltés* kifejezése.

Ah! Törődnek is ők hazafiúi aggodalommal és monarchia érdekeivel!

Bosszantani a miniszterelnököt, s a közeledő holt időnyben vezércikk-tárgyakat szolgáltatni lapjaiknak!

Ez az ő összes céljak, — semmi más.

Ha nem így lenne, minden haszontalanságért, minden semmiségért, néha kétszer, háromszor interpellálnának-e? Ha az interpellációt ellenzéki kötelezettségük komoly fegyverül használnák, — akkor a monarchia legnagyobb érdekét érintő ügyeknél vetemedhetnének-e oda, hogy a legkomolyabb szónoklat alatt abban igazolják olvasottságukat, hogy — *Jupiter nem ökör, hanem bika volt.*

És a hazafiúi aggodalmaktól áradozó ellenzék olyan jó ízűen tud hozzán röfögni, hogy Jupiter — bika volt, midőn éppen arról van szó, hogy katonai készülődéseket tegyünk a muszkák ellen Erdélyben és Dalmáciában.

Vallják be önök, hogy ezekre a parlamenti komédiásokra nyugodt lélekkel rá mernék — bízni a haza védelmét? — Tudnának örülni annak, ha Tisza Kálmán letenné tárcáját és a kormányzást e népámító, hebehurgya gondolkozású, frázist kergető — bajadzők kezére bízna? — Vallják be Önök, ilyenek képzelik-e a magyar nemzeti politikát, mint amilyenek azt az ellenzék főorganumának vezére, báró Kaas Ivor csinálja? — Ilyenek képzelik a magyar nemzeti ellenzékét, mint ahogy annak hivatását a képviselő testületben — Ragályi felfogja?

Nem.

Ezerszer és örökké — *nem.*

*

S ha még beérnék az idéetlen interpellációkkal! De tovább mennek.

Főkérdés, mellékkérdés, a kiegyezés Ausztriával, vagy a Szt. István-napi rendelet, a perrendtartás¹ hiányai, vagy a vasútügy rendezése — az nekik tökéletesen közönyös: *akármiről foly a vita, — ők hozzászólnak.* Nem azért, mert értenek hozzá, — távolról sem; hanem, mert *a tisztelt választóknak* meg kell mutatni, hogy az ország idejét és pénzét tudatlan kötekedéseikkel, vagy — hogy hízelegjek nekik, hát — szónoklataikkal *ők* is rabolták.

Magához a tárgyhoz keveset mondanak, mert — nem mondhatnak. Hiszen nagyon soknak a tudománya nem terjed tovább, mint hogy a pénzügyminiszter minden törvényjavaslata ellen jogosultnak hiszi a támadást abból az okból, mert — *a britannika szivarok rosszak.*

Ha tehát Széll Kálmán még a szivarokat sem tudja becsületesen gyártatni, hogy volna akkor képes — *jól kiegyezni Ausztriával?*

Tagadhatatlanul éles logika és argumentum ad hominem.

A »független sajtó«, ahogy lapjaikat nevezni szokták, közöl is beszédjükből annyit, hogy pl.:

»Ragályi Nándor egy találó megjegyzésével a kormány szónokának a leghatalmasabb argumentumait tette tönkre« (értsd: Ragályi Nándor azt mondta, hogy Jupiter nem ökör volt, hanem — bika).

De ez a Cicerós dicséret, ha talán Ragályi Nándornak elég is, nem elég a hozzá hasonló számtalannak; *ők* beszédjeiket *egészen kinyomatva* akarják látni.

Tudják ugyan, hogy ökivülök és korteseiken kívül más el nem fogja olvasni, — de hiszen *ők* nem is beszéltek másnak, csak maguknak, meg a korteseiknek.

A »független sajtó« tehát kinyomatja a beszédet s lapjához — *mellékelve* küldi szét.

A közönség nem érti, hogy ez a melléklet azért van, mert a főlapba még a »független sajtó« is szégyelli ezt az orációt belenyomatni, — és el van ragadtatva, hogy ez az újság milyen jól szerkesztett. Minden másodnap melléklete van.

Kedves járatlanság a kulisszák titkaiban!

A »független sajtó« mellékletének nyomtatási és szétküldési költségeit a *hazabeszélő* képviselő — *olyan szívesen fizeti meg*. Hiszen 80—100 frttal több vagy kevesebb, az már nem határoz, mikor egy *egész választókerületről van szó*.

*

Ha a gyorsiroda »szívessége« az ilyen beszédekből csinálna szónoki műremekeket, nagy szolgálatot tenne vele a magyar parlament hitelének.

Hiszen ma már oda jutottunk az ellenzék kegyelméből, hogy az országgyűlés nem a nemzet képviselőinek tanácskozó háza, hanem egy 52 vármegye küldöttjeiből álló — *kupaktanács*.

És itt bocsánatot kell kérnem azon ellenzéki képviselőktől együtt és összevéve, akiket az előbb azért bántottam meg, mert az utcai demonstrációkat, tehát a csócselék privilégiumát védelmezték.

Bocsánatot kell kérnem, hogy az ellenzék és egyes tagjait e könyv folyamában következetlenség vádjával illetem.

Visszavonom.

Ahol a parlament kupaktanács, ott az utcán demonstráló csőcseléket védelmezni kell, különben az országgyűlés nem lesz kupaktanács többé, hanem — *parlament*.

S hogy a nemzet képviselőtestülete, mint parlament előtt tisztelettel hajoljunk meg, azt az ellenzék már csak azért sem akarhatja, mert maga sem tiszteletet, sem tisztességet nem ismer a parlamentáris és alkotmányos élet egyik főfaktora, a kormány és a parlament többsége iránt.

*

Ha ismerne, szabad volna-e az ellenzék vezérének, báró Simonyi Lajosnak a miniszterelnök szónoklatát »zugprokátor fogás«-nak nevezni?

Ha ismerne, szabad volna-e Szilágyi Dezsőnek lovagiatlan szójátékot használni Zsedényi Ede »tisztaságára«?

Ha ismerne, szabad volna-e objektív viták helyett az ingerült, elkeseredett hangulatot kihívó személyeskedésekkel *ellopni* a képviselőház drága idejét?

Hiszen a parlamenti tanácskozások minden percének az ország ügyében kell határozni. Csak »kupaktanács« szokott tagjainak személyes ügyeivel, magándaolgaival bíbelődni, s hagyni a község ügyeit vitatás nélkül, mert az ráér akármikor, de a személyes ügyek nem várhatnak.

És ezek az emberek merik Tisza Kálmánt azért megtámadni, mert parlamenti beszédei — *élesek!*

Tisza gyakran kényszerítve van rá, hogy élesebben szóljon, mint szólna, ha nem — kupaktanácsban volna kénytelen beszélni. De bármennyire élesek is Tisza Kálmán válaszai, mindig megtartják a parlamenti illem határait. És Tisza Kálmán támadói hálás köszönettel adósak a miniszterelnöknek, hogy »fogadj istene« nem olyan, mint amilyen az »adjon isten«; s hálás köszönettel tartoznak a kormánypárti sajtónak, hogy elég kíméletes és a képviselőház tanácskozásairól mérséklettel nyilatkozik; hogy nem állítja közpellengérré, nem teszi gúny és nevetség tárgyává másodsor is őket, akik fölszólalásaik által a házban a tisztességtudó emberek előtt napról napra *sajnálkozást*, a botrányhajhászok előtt pedig az ismeretes zárjel közé szedett *»derűltség«*-et költik.

Nevezetes, hogy az egyesült ellenzék abban keresi a parlamentarizmust, hogy — hova *üljön* a képviselőházban.

Emlékezem, hogy a »hova ülés« kérdése volt a független szabadelvű pártnak is az első politikai akciója. — Addig tanakodtak rajta, hogy hova üljenek, míg egyszer aztán szép csendesesen — *elültek*.

A fuzionált ellenzék éppen így fog járni. Kereshet magának az országgházban helyet akármennyit, a független szabadelvűek és a konzervatívek két széke közt a — pad alá kerül; és mert a világon minden ismétlődik — osztozni fog a független szabadelvű-párt sorsában.

A fúzióban — *felültek*.

Azt már kivívták, hogy az országgházban — *leültek*; még csak a harmadik hibázik, amit pedig nagyon könnyen el fognak érni, hogy az országgházon kívül a választások alatt — *elülnek*. Segítse őket benne az Isten!

*

Jellemzi az egyesült ellenzékét, hogy még azzal is boldítják a világot; — hova üljenek.

Elfoglalták azokat a padokat, amelyekről 1867 óta Tisza Kálmán és pártja csinálta az oppozíciót.

Miért?

Mert e mellett az elhelyezkedés mellett őket *baloldalnak*, a kormánypártot pedig *jobboldalnak* fogják hívni.

Hogy ez a választások alatt egyik hatalmas fegyver lesz a kormány népszerűltetésre, — százat merek tenni egy ellen.

A jobboldal neve még csak 3 évvel ezelőtt is egy-jelentőségű volt az országra a — tatárpusztítással. — A Deák-párt ez elnevezésének, valamint a baloldal népszerűségének emléke még ma sincs a választókban elmosódva, és az egyesült ellenzék erre épít, midőn — baloldalnak nevezeti magát.

Nevetséges!

Még mikor Tiszát népszerűtlenné akarják tenni, akkor is az ő népszerűségének romjain kérődznek.

*

Ha báró Sennyey Pál tagja lesz az egyesült ellenzéknek, tán rendet tud e csorda között csinálni; ha báró Sennyey Pál

tagja lesz az egyesült ellenzéknek, akkor a pártok fúziójának előmunkálatai nem a képviselőház — folyosóin mennek végbe.

*

Az, hogy nálunk minden parlamenti mozgalom a folyosókról indul ki, a legeklatánsabb bizonyítéka, hogy a mi parlamentünk csak — országos kupaktanács, — semmi több. Alig van tíz szónokunk az összes képviselők között, akiknek beszéde általános figyelemmel hallgattatik, s akik — ha szólásra vannak jegyezve, bírnak annyi érdeket költeni maguk iránt, hogy a tisztelt ház padjai nem ásítanak az ürességtől.

A többi, ha beszél, a ház üres, a folyosók ellenben — hemzsegek az unatkozni nem akaró képviselőktől, akik itt künn csinálják a — nagypolitikát.

Még mikor báró Simonyi Lajos beszél is, saját pártja a folyosókon hallgatja, hogy — mikor végzi be szónoklatát.

Mi következik ebből?

Vagy az, hogy akik a házban üres padok előtt dikcióznak, csak az ország idejét prédálják, és sejtelmük sincs arról a tárgyról, amihez hozzászólnak: — vagy az, hogy tárgyszerezetet és tárgyismeret csak azon kevés képviselőt lelkesít, akik a házban hallgatnak, míg a folyosó habituéi minden komoly kérdéstől — idegenkednek.

A »folyosó-párt« tehát nálunk nagy szerepet játszik, annyira, hogy — mint fentebb érintettem — a második fúzió is a — folyosókon jött létre.

A megyeházi közös-ülés csak szerződési formája a pártok egyesülésének.

Hogy a forma tökéletes legyen, a szerződést fölbélyegezték.

Ráütötték stemplinek — április 13-át.

*

Van a mi képviselőházunkban 8—10 olyan ember, kik mindig elsőik egy új pártba lépésnél, és mindig elsőik, mikor arról van szó, hogy az új pártot — amelybe beléptek — meg kell bontani. Erre a 8—10 emberre minden pártalakulás — biztosan számíthat.

Van azután másik 8—10 olyan, akik egy párt kebelében sem érzik otthon magukat.

Ezek között talán legelsőnek említhetem Nemes Nándor grófot.

Ő senkié, mégis mindenki a magáénak tartja.

A második fúzió eszméje — Nemes Nándor grófé.

A független szabadelvű párt, mint tudjuk, csak időre-órára alakult, — addig, amíg a kiegyezési kérdések befejezést nyernek. A kiegyezés sorsa közel állott a végbefejezéshez, s a független szabadelvű pártnak az oppozíció szerepe annyira megtetszett, hogy kedvet kapott magát szervezni egy mindenre kiterjedő program alapján. Azonban magatartása a kiegyezési kérdésekben olyan, amelyről az általános hit azt tartotta —, és méltán — hogy a független szabadelvű-párt — kormányképtelen. Így tehát nekik olyan programról kell vala godoskodni, amely a kormányképtelenségéről uralgó nézeteket eloszlassa.

Azt is tudjuk, hogy a konzervatív pártról az volt az általános nézet, hogy kevesen vannak, de — kormányképesek.

Nemes Nándor gróf tehát így gondolkozott: ha a vad-körtébe a császárkörtét beleoltjuk, olyan gyümölcsöt kapunk, amely nem lesz ugyan valami kitűnő csemege gyümölcs, de megemészthető.

Ismeretes az is, hogy a kormánynak tavaly és az év elején sok baja volt a szászokkal, aminek következtében a szász nemzetiségi képviselők nagy bizalmatlansággal — hogy ne mondjam — ellenszenvvel viseltettek Tisza Kálmán iránt.

Nemes Nándor gróf fuzionális eszméi a nemzetiségi elemekkel is számot vetettek. — Megpendítette tehát a párt-egyesülést először az — ingóknál. Természetesen a legnagyobb sikerrel, mert ezek a nemes gróf által kibocsátott aláírási ívre a legnagyobb készséggel jegyezték neveiket.

Azután kopogtatott az elégtelen szászoknál. Ezeknek végre is mindegy, akár a kormánypárt kebelében, akár azon kívül — függetlenül, akár pedig mint valamely ellenzék tagjai támadják a Tisza Kálmán specialiter magyar nemzeti politikáját; — ezek is készséggel jegyezték alá magukat a kibocsátott listának.

Figaró — itt, Figaró — ott, Figaró — mindenütt.

Nemes Nándor gróf és aláírási íve tapogatózni kezdett a független szabadelvű párt körében is, ahol megtalálta azokat az elemeket, akikben nagy volt a hajlandóság a konzervatívokkal egyesülni, míg a jobboldali ellenzék tagjai között az új pártalakulás eszméje szintén visszhangra lelt.

Bizonyosan nem állíthatom, de minden arra mutat, hogy a Nemes Nándor gróf ívének, amely a képviselőház folyosóin cirkulált, akadt aláírója a kormánypárt kebelében is.

Egy szép reggelen azonban a lista, amelyen már mintegy 60 név volt jegyezve — elveszett. A fúzió a független szabadelvű-párt zöménél, élén Simonyi Lajossal, aki az új pártalakulásban vezér-szerepének elvesztését féltette, akadályokra talált: az egyesülés nem jött létre, de azért a kezdeményezés érdeme mégis a Nemes Nándor grófé, kinek eszméje ott kísértett a folyósokon és a párt-körökben mint »a sötétség, amely lebeg vala a vizek fölött«.

*

Eközben a konzervatívok kezdik belátni, hogy a választásoknál a pártnak nemcsak többségét, de szaporodását is alig remélhetik. Kezdi belátni, hogy ők tulajdonképpen sohasem válhatnak népszerűekké, s csak hiába vesztegetik az időt, és hiába szubvencionálják évi 12 000 frttal a *független* »Kelet Népe«-t. És fölveszik a párt-egyesülés eszméjének elejtett fonálát, s közelednek a — független szabadelvűekhez.

A kormánypárt kebeléből támadt új disszidensek hasonlóan szükségesnek tartják a fúziót: e tárgy a folyosók tanácskozásának ismét napirendjén van, s lassanként a legkedvesebb harmónia fejlődik az egymástól elvekre annyira különböző ellenzéki árnyalatok között. Konzervatívjeink udvariasan éljenek a független szabadelvű párt lármás szónokeinak, míg a Simonyi Lajos pártja megtapsolja a konzervatív beszédeket, és mind a ketten együtt Szilágyi Dezsőék, — valamint hogy Szilágyi Dezsőék szintén helyeselnek mindent, ami a kormány ellen akár a konzervatívok-, akár a független liberálisoktól kikerül.

— Formailag nincs meg a fúzió — mondotta Szilágyi Dezső e sorok írójának —, de tényleg megvan.

Csakhogy e tényleges fúzió olyan elv és rendszer nélküli eszeveszett galimatiász volt, hogy a konzervatívok szükségének látták a formai egyesülést forcírozni, s bizonyos érülközési pontokat megállapítani, amelyek alapján a pártok szabatos együttműködése lehetővé váljék.

A független szabadelvűeknek új programra volt szükségük. Közel küszöbön állanak a választások is, amelyeknél a különböző ellenzéki pártok egymással szembeállított jelöltjei csak ronthatják egymást, s használnak a kormány jelöltjének, akik a »duos litigantes« között bizonyosan »tertius gaudens«-nek maradnak meg.

E körülmény nagy befolyással volt arra, hogy a független szabadelvű párt zöme is hajlandóságot mutasson az egyesülésre. A fúzió módozatai a körben megbeszéltek, s kimondott, hogy »elvileg« az elvfeadás a független szabadelvű párt részéről akadályokba nem ütközik. Miután pedig az első kezdeményezés a konzervatívoké volt, vicem pro vice, a második kezdeményezés a független szabadelvűektől származott, s Lukács Béla, a »Közvélemény« főszerkesztője egy fölszólalást tett közzé lapjában, amely a pártokat egyesülésre szólítja.

E fölhívás, el lehet képzelni, jó hatást tett a konzervatívokra, míg a Simonyi Lajos pártja elhamarkodottnak találta, mert úgy vélte, hogy ezáltal engagirozva van nagyobb engedmények árán is, keresztül vinni a fúziót, mint amennyire különben hajlandó.

Lukács Béla fölszólalását sokan nemcsak elhamarkodottnak találták, de sőt határozottan rosszallták. Így szivárgott ki a folyosókra azon hír, hogy a nyilatkozat nem a párt véleményét fejezi ki, s pusztán a »Közvélemény« főszerkesztőjének egyéni nézete.

E föltevésnek nagy része volt abban, hogy a fúzió eszméje csak nehezen tört utat magának a »független« sajtóba is. Átvették ugyan a »Közvélemény« cikkét, de minden kommentár nélkül; — vagy legfőlebb azon jámbor óhajtás kifejezése mellett, vajha a pártoknak ezen sokak által óhajtott egyesülése megvalósulhatna.

A hivatalos kommentálások s az »ex offo«, lelkesedés csak akkor kezdődtek, midőn a független szabadelvű párt

nem akarván egyetlen orgánumán hagyni a baklövés szegyenét, s tán Lukács Bélát sem akarva megbántani, a szállongó hírekkel szemben nyilatkozott, hogy igenis a »Közvélemény«-nek a pártokat egyesülésre hívó felszólalása a független szabadelvűek nézetét is kifejezi.

Annak dacára, hogy Simonyi Lajos báró és pártja tartózkodásának oka nyilvánossá lett, a független szabadelvűek mégis aggódtak a konzervatívok túlköveteléseitől, annyival inkább, mert érezték, hogy a Lukács Béla cikkére adott nyilatkozat ismét olyan kényszerhelyzetbe hozta őket, amely könnyen és sikerrel zsákmányolható ki.

Szerencséjükre a konzervatívoknak, sokkal nagyobb szükségük volt egy új pártalakulásra, hogysen — sokat követeltek volna maguknak. S így a fuzionális tárgyalások a lehető legnagyobb sietséggel kezdődtek meg. De befejezésük jó ideig elhúzódott.

*

Az egyesülendő két pártnak számolni kellett egy harmaddal, az — új disszidensekkel —, annyival inkább, mert Szilágyi Dezső neve kezdett jó hangzású lenni a nemzet légületleneinél. Szilágyi Dezső ezt tudta, valamint tudta azt is, hogy őrá és a vele haladó 16 emberre a fúziónak szüksége van. Ezért aztán — tartotta magát.

A folyosókon megint kezdett terjedni a hír, hogy a fúziót az új disszidensek akadályozzák. A »Neues Pester Journal« s másnap a »Pesti Napló« kijelentették ugyan, hogy Szilágyi Dezső és övéi szívesen belépnek egy elvi alapokon létesülő pártkapcsolatba, — azonban e dementi dacára is tény, hogy Szilágyiék — csakugyan akadályozták a fúziót.

Az érdemes professzor pártvezér ugyanis az elvi alapok meghatározását addig csúrte-csavarta, amíg saját pártjával nem jött tisztába az egyesülés módozatai iránt. — Volt oka a csúrés-csavarásra.

Tizenheten voltak. Be kellett volna jelenteniök a kormánypártból kilépésüket, de a 17 közül többen megijedtek a gondolattól, hogy mi lesz velök ha a többség kebeléből elszakadnak. Úgy vélték, hogy a hatalomtól mégis csak többet várhatnak, mint a hatalom elnyerésének reményétől; — sőt

attól is tartottak, hogy egy új pártba olvadással a jövő választásnál — elvesztik mandátumokat. Egy mandátum pedig az ő szemükben megéri azt, hogy az ember »igen«-nel szavazzon.

De ha ez ingadozók megmaradnak a kormánypártban, akkor Szilágyi Dezső ellenzékeskedése saját emberei által van dementálva, és nevetségessé téve az ország előtt. — Ezt tehát minden áron meg kell akadályozni.

Másrészt Szilágyi Dezső s a 17 közül a tehetségesebbek szintén vonakodtak a fúzió kapcsába lépni, attól tartván, hogy a konzervatívok miatt az új pártban elveszítik kilátásaikat a — miniszteri tárcára s nem szerepelhetnek olyan kényre-kedvre és annyi hatással, mint akár ha maguk csinálnak pártot, — akár ha a kormánypárt kebeléből opponálnak; mely utóbbi esetben még az a vizsgáztatásuk is megvan, hogy jól lakatták a többségbe visszavágyó kecskéket és megmaradt az ellenzékeskedés káposztája is.

Viszont ha pártot csinálnak, kiteszik magukat azon valószínű eshetőségeknek, hogy a következő országgyűlésen 17-en se lesznek együtt, mert a választásoknál nemcsak a kormánypárt —, de a nélkülok egyesülendő ellenzékétől is kell félniök.

Az ész azt mondta, hogy »igen«, — a szív »nem«-et beszélt, és Szilágyi Dezső — övéivel együtt — az észre hallgatott, annál inkább, mert az ellenzék másik két árnyalata szívükre is hatott azzal, hogy Szilágyi, Kerkápoly — sőt még Pulszky Guszti is — biztosítva látták további akadálytalan szereplésüket; — más szóval: beszélhetnek akkor, amikor akarnak, és annyit, amennyit nekik tetszik, csak következetesek legyenek az ellenzék azon programjához:

»Nem Tisza Kálmán.«

*

És ők beszélnek hűségesen tovább — és tovább. Megtámadják Tiszát még azért is, hogy a magyar faj szupremáciáját a nemzetiségek túlkapásai ellen biztosítani akarja; — eltagadják a Szent-István naptól a nemzeti ünnep jellegét; — eltagadnak mindent, hogy a kormánynak és a miniszterelnökök ártsanak.

És ráfogják Tiszára, hogy tetteit személyes érdekek és személyes hiúság rugói mozgatják; — s mindezt olyan ártatlan

arccal, mintha ők a személyes érdekek- és személyes hiúságtól — végtelen távolban lennének.

*

Ez a második fúzió története, — s e fúzióval aljasították a parlamentáris ellenzéket oda, hogy most képesek megtámadni a tulajdon híveiket, ha e támadásból Tisza elleni gyűlöletük hasznot húz, s így lettek hasonlóvá ahhoz a komondorhoz, amelyik mindig ugat, akár kell, akár nem, és megharapja — a saját gazdáját is.

És így lett a magyar nemzet képviselőtestületéből — országos kupaktanács.

VII.

TISZA KÁLMÁN

Az eddig előadottakból érthető, hogy amint a volt Deákpártnak lassanként ellenzékké vált vezéregyéniségei — úgy a fuzionált konzervatívok és független szabadelvűek is, nem *elvi*, hanem *személyi* politikát követnek Tisza Kálmán ellen. S ki lehet mondani, hogy a 2-ik fúzió alapja nem a haza javára, de a Tisza Kálmán elleni gyűlölködésre és bosszúra irányult törekvés.

A konzervatívok éppúgy, mint az új disszidensek s a volt Deákpártnak független szabadelvűekké lett tagjai — elég önhittent — Tiszát vádolják a hét évig uralkodott többség végzetes megbuktatásával; a volt balközép azon tagjai pedig, akik a szabadelvű párt kebeléből először váltak ki, Tiszát vádolják új pártjukba vetett reményük meghiúsulásáért, s tán magukra bosszankodnak, hogy későn látták be, mily alaptalanul szakítottak a miniszterelnökkel; de az emberi természetben fekszik saját baklövéseink el nem ismerése és az abból eredő következményekért a felelősségnek másra hárítása.

Innen az ellenszenv, mely a miniszterelnök személyében keresi az ország minden bajának indokát.

Növeli a Tisza ellen intézett támadások élességét az, hogy az egyesült ellenzékben oly tagok játszanak vezérsze-

repet, akik, mint Kerkápoly vagy Lónyay is — Magyarországra nézve erkölcsi halottak. Ez emberek szívükben gyűlölettel; agyukban a rombolás démoni gondolataival; tetteikben az ártani, pusztítani vágyó törekvések végrehajtásával azt hiszik, hogy magukat fogják tisztára mosni, ha a Tisza Kálmán tiszta jellemét abba a piszokba rántják le, amelyben ők két és fél évig fetrengettek. Csakis ennek a démoni ártani vágyásnak, ennek a rombolási ösztönnek lehet tulajdonítani, hogy ily nyomorult pamflet, mint II-ik Kákay Aranyos könyve — napvilágot láthatott.

Hiszen, ha az mind igaz, ami abban a munkában Tisza ellen össze van halmozva, akkor a miniszterelnököt nem a kormány élén megtúrni, de — főbelőni kellene.

De ha nem igaz, akkor azt az embert, aki e könyvet írta (azokkal együtt, akik sugalmazták) ki kellene ebből az országból kergetni, mint a — veszett kutyát, amely ma a miniszterelnököt marja meg, holnap, — ha mostani pártja kegyelméből Erdélyben megint meg nem választják képviselőnek, azokat fogja megharapni, akik előtt ma — a farkát csóválja.

És e párt, amelynek ilyen literátorai és ilyen literatúrája van; — ez a párt — s ennek a pártnak a sajtója gúnyolódik a kormány-sajtó magatartása fölött. »Szubvencionált«, »a kormány zsoldján élő« — »félhivatalos« és az Isten tudja minek nevezi el a többség orgánumait, mintha valaki a kormány mellett nyilatkozó meggyőződését másképpen el nem mondhatná, mint — fizetésért, s mintha a kormánynak nem volna kötelessége a saját lapjait értesíteni azon események felől, amelyeket nyilvánosságra hozni akar.

Ez a szubvenció-emlegetés, a kormánypárti írónak ezen gyanúsítása a második fúzió politikai működésének megkezdése óta jött divatba, s azóta kezdik használni a »független sajtó« elnevezést is.

Hát hiszen, ha a kormánypárti sajtó nem független, ha az félhivatalosa Tiszának, — akkor az ellenzéki lapok éppen úgy nem függetlenek, s éppen úgy félhivatalosai az ő pártjuk vezéregyéniségeinek.

És néhányan közölök pláne már félhivatalosai voltak a néhai — Deák-pártnak is.

Függetlenségről tehát nekik — legkevésbé van joguk beszélni.

*

Ami meg a szubvenciót illeti, ugyan kérem, hagyják el! Azt hiszik, hogy nem tudja minden gondolkozó ember, hogy önök *valamenyien* szubvencionálva vannak? Egyikök pénzzel, vide »Kelet Népe«; a másikuk egy bizonyos előfizető mennyiséggel, vide »Közvélemény«, amelyet csak Lichtenstein nyolcvan példányban járát, és így a volt független szabad- elvű párt többi tagjai is, és így tovább . . . és így tovább . . .

Ne kívánják, hogy leleplezéseket tegyek, mert olyanok mellett, amelyekért nincs mit szégyenlenni, mondhatnék el dolgokat, amelyek a sajtó tekintélyét a közönség előtt — nem nagyon emelnék.

*

Abban, hogy egy lap szubvenciót húz, — legyen a szubvenció direkt vagy indirekt, — nincs mit szégyenlenni. Hiszen minden párt, ellenzék vagy kormány, tartozik nemcsak a maga lapjairól, de a maga íróiról is *föltétlenül* gondoskodni. Ez *erkölcsi kötelesség*, — mert az író, valamint a lap az illető párt elveit közvetíti a közönséggel. Az író, vagy a lap, amely e közvetítő szerepre vállalkozott, gyakran tíz annyi szolgálatot tesz övéinek, mint egy képviselő jól betanult és szépen előadott országgyűlési beszéde. Az író és a lapot mindenki olvassa, — az országgyűlési beszédeket csak kevesen.

Az *író* a hévteljes előadás, a meggyőződés ereje, a *stíl* melegsége; a *lap* a szerkesztés ügyessége, változatossága által hat; — míg egy képviselő szónoklatában a hatás, — ha az illető képviselő nem *haza* beszél, — csak hallgatóságára, s erre is csak a szónoki közvetlenség által történik.

Szubvenciót adni és elfogadni tehát nem szégyen, ha a szubvenció olyan embernek vagy lapnak adatik, aki azon párt iránti hűségét, ragaszkodását, amely pártnak támogatását igénybe venni akarja, bebizonyította.

A mi irodalmi viszonyaink között szubvenciót adni egy bizonyos fokig a pártok *becsület-kérdése*, aminthogy azt el-

fogadni az illető lapok vagy írók *életérdeke*. Olvasóközönségünk csekély. Egy lap előállítására tömérdek pénzt vesz igénybe, annyira, hogy ki merem mondani, miképp Magyarországon oly magyar politikai napilap, amely pusztán előfizetőire támaszkodik, — egyetlen egy sincs, és még nagyon sok ideig nem is lesz; mert az előfizetők egy lap óriási költségeit — a nálunk divatozó előfizetési árak mellett — fedezni nem képesek. Amely magyar lap tehát övétől direkt vagy indirekt szubvenciót nem kap, — deficittel dolgozik, s egyes irodalmi részvénytársaságok dividendája rovására él.

*

De az ellenzéki sajtónak kvalifikálhatatlan magatartása a kormánylapok iránt csak természetes következménye az ellenzék politikai magatartásának — a szabadelvű párt és a miniszterelnök személye ellen.

Hogy azonban e kedves »*függetlenek*« mások szemében meglássák a szálkát, s a magukéban a gerendát ne vegyék észre, — ezt nem tettem volna fel és ez sokáig nem is tarthat így!

Meg kell annak szűnni előbb-utóbb — az irodalmi tisztesség érdekében; s a független sajtó okulni fog a szubvencionált sajtó higgadt, méltóságos s még az ellenségben is bizonyára tiszteletet gerjesztő modorán — és fölhagy a »félhivatalosság«, »kormányzold« stb . . . stb . . . hánytorgatásával.

Lássák, tisztelt »*függetlenek*« lapok, akkor kellett volna a szubvenciót hánytorgatni, mikor a szubvencionálás nem a párt vagy kormány erkölcsi kötelessége, hanem *embervásárlás* és a rendelkezési alap örült elprédálása volt; mikor a szubvenciót elfogadni nem tartozott a tisztességes cselekedetek közé: — a volt Deák-párt idejében!

Mert ugyan ki fogja Petőfit vádolni, hogy Kossuthtól egy időben szubvencionáltatni akarta magát?

Senki!

Sőt Kossuthot kárhoztatják, amiért Petőfinek nem adta meg a kért kormánysegélyt.

Ki fogja Kossuthot és a 48-i kormányt vádolni, hogy két politikai lapot szubvencionált?

Ki nem találja természetesnek, hogy a volt balközép szubvencionálta a »Hazánk«-at?

Kinek jutna eszébe gróf Lónyait kárhozthatni, hogy érdekei szolgálatában megfizette a »Reform«-ot?

Ki fogja rossz néven venni a kat. klérustól, hogy pénzáldozatok árán tartotta fenn a »Jelenkort«-t? És így tovább...

De ki nem fog orca-pirulás nélkül gondolni arra az időre, midőn ezeket prédáltak egy olyan lap alapítására, amelyre semmi szükség nem volt? — Midőn a legkisebb vidéki lap is gazdagon dotáltatott; egyszóval, hogy felesleges ismétlésbe ne essen, ki nem gondol orca-pirulással arra az időre, mikor a kormánypárti sajtó legnagyobb része nem — *támasza*, de — *zsoldosa* volt a kormánynak. Midőn a kormány a sajtónak nem megélhetését biztosította, hanem préda pazarsággal vásárolta meg magának a sajtó támogatását.

Ki nem fog orcapirulás nélkül gondolni a gróf Lónyay Menyhért miniszterelnökségének idejére?

*

Ma, ismétlem, ha a szubvenció kérdését feszegetik, rontják a magyar sajtónak azt a jó hírét, *amelyre bizony büszkék lehetünk, mert elmondhatjuk, hogy a magyar író és a magyar lapokat segélyezni lehet, sőt kell, de azért a magyar író és a magyar sajtó — nem eladó.*

És ez a különbség, hogy csak nagyon közel példát mondjunk, a bécsi és a magyar lapok között. Azokat nem *segélyezi* senki, azokat *megveszik*, a mi újságainkat pedig segélyezik és meg nem vehetik.

Ha azonban az irodalmi tisztesség útjáról oly rohamossá válik a süllyedés a piszkolódások mocsára felé, mint amily mérvben azt ma az ellenzéki lapok részéről tapasztalhatjuk, úgy nem sokáig lesz okunk a magyar sajtó becsületére büszkének lenni.

Ha már éppen ehhez a kérdéshez jutottam, nem hagyhatok említetlenül egy kis történetet, amely különben is könyvem tárgyához tartozik.

A múlt hónapok valamelyikében egy újságíró jelentette be magát Tisza Kálmánnál. Előadta, hogy ő Bécsből jön

egyenesen azért, hogy a miniszterelnöktől engedelmet kérjen, hogy arcképét egy bécsi illusztrált lapban kiadhassa.

— Nem lehet ellene kifogásom — válaszolt Tisza —, s ha csak azért jött, kár volt Bécsből idáig fáradni.

— De én meg akartam kérni Excellenciádat, hogy engem arcképével szerencsétlessen.

— Sajnálom, azzal nem szolgálhatok; én legfőlebb Sárkányhoz vagy élclapjainkhoz utasíthatom.

— De azt is meg akartam kérdezni, hogy az arcképkiadásért némi jutalmat remélhetek-e?

— Ha ön az én arcképemet jutalom reményében adja ki, biztosítom, hogy kárbavesztett munkát végez.

*

Ha Tisza Kálmán hiú ember, föltételezhető-e, hogy a bécsi újságírónak ajtót mutasson?

Nem, ha csak II-dik Kákay Aranyos úgy nem magyarázná a tolakodó elutasítását, hogy az ajánlatban Tisza Kálmán éppen hiúságát látta megsértve.

Am, ha azt a magyarázatot elfogadjuk, elesik azon állítás, hogy Tisza nem riad vissza semmiféle eszköztől, ha arról van szó, hogy céljaihoz közelebb jusson, hogy mások rovására előnyöket vívjon ki magának. Elesik ezen állítás, mert Ausztriában, ahol Tiszát egyáltalán nem szeretik, előnyére szolgál neki, hogy egy képeslap arcképét közli, kedvezően megírt életrajz kíséretében.

És Tisza Kálmán nem használta föl e kínálózó esz-közt.

*

De végre is ez csak csekélység. Mindamellett — jellemző, mert nagy emberek nagy hibái legtöbbször csekélységekben nyilatkoznak. Hogy Tiszában van némi hiúság, ez természetes, hiszen minden önérzetes ember jellemének alapvonása a hiúság: aki ismeri becsét, hiú magára, mert akiben semmi hiúság nincs, az nem számol és nem is kíván számíthatni a köz-élet terén.

Deák Ferenc is hiú volt: hiú volt arra, hogy ő királyi kegyet, kitüntetést, miniszteri tárcát el nem fogadott; hiú

volt arra, hogy kényszerítette elismerni politikai ellenfeleit is, hogy a kibékülést Ausztriával önzetlen hazaszeretetből vitte keresztül.

A hiúság csak ott hiba, csak ott fajul a hibából gyakran bünné, ha túlságokba megy, ha ez uralja az ember minden tettét, s ha imádott önszemélyén kívül minden más silány semmiséggé törpül előtte.

A hiúságnak ezt a bűnre való túlhajtottságát tulajdonítják Tiszának személyes ellenségei.

Képtelen állítás, mely nevetségessé lesz az ellenkezőt bizonyító tények előtt.

*

A hiúság nem ismer engedményeket; legalább oly fokú engedményeket nem, melyek semmivé teszik magát a hiúságot.

Ha Tisza tetteit személyes hiúság vezérli, amely még a magasabb politikai érdekeket is maga alá rendeli, az Ausztriával folytatott kiegyezési alkudozások folyama alatt a miniszterelnök bizonyára sokszor letette volna tárcáját — hiúságból, mert visszavonulása a látszat után ítélő frázis-kergetők előtt a népszerűség oly magaslatára emeli őt, amelyhez eddig alig van fogható.

Ha Tisza Kálmán hiú, akkor a szabadelvű párt tanácskozását a rendelkezésére álló eszközökkel úgy vezeti, hogy azok ne okozzanak neki méltatlanul annyi keserű órát, mint amennyit némely alattomos áskálódók intrikái által tényleg szereztek.

Ez alattomos áskálódók ma már megtalálták méltó helyüket az egyesült ellenzék körében, s a szabadelvű párt tanácskozásaiban ma is, mint azelőtt, a legteljesebb vélemény-szabadság uralkodik.

Ha Tisza Kálmán hiú, s hiúsága a hatalom szeretetében éri tetőpontját, akkor Tisza ma megint nem miniszter. Célját elérte, uralkodott egy ország felett, hatalmában a népszerűség nimbusza övedzte: hiúsága tehát teljes kielégítést nyert. Míg ma szidják, gúnyolják, gyanúsítják, s oly eszközökkel küzdenek ellene, amelyek közül egy is elég arra, hogy a hatalom szeretete kihűljön szívében, hogy hiúsága, ha

— ismétlem, hiúság az, ami a hatalomhoz köti, — ezerszer meg legyen alázva.

*

Mielőtt II-dik Kákay Aranyos hiúsággal vádol valakit, nézzen szét övéi körében és ismerje meg a hiúságot a maga egész nagyságában.

Hoffmann Pál példája mindjárt hatalmasan igazolja fönnebbi nézeteimet.

A híres jogtudóst a Deák-párt idejében megbízták, csinálja meg a magyar magánjog kódex tervezetét. El is készült belőle az általános rész, fizettek a munkáért Hoffmannak hétezer forintot s kiadták e kitűnő könyvet vadgalambszín borítékban Eggenberger és társánál. Mikor e javaslat megjelent, akkor látta a kormány, hogy még előbb külön kellene valakinek másik hétezer forintot fizetni azért, hogy a kódex-tervezetet megértsék, akik megrendelték, mert olyan magyarsággal volt megírva, hogy azon más, mint Hoffmann, el nem igazodhatott.

Ezt a másik hétezer forintot azonban sajnálták, miután — amint az a volt Deák-párt idejében már megszokott dolog volt — későn látták be, hogy a munka lefordítására úgyszólván kár lenne a pénzt vesztegetni, mert az egész javaslat hétezer — krajcárt nem ér.

Udvariasan tudtára adták az érdemes jogtudósnak, hogy kódexének »általános része« — annyira *különös*, hogy a »különös rész« megrendelése teljesen fölösleges.

És Hoffmann Pál megsértett hiúságában minden zaj nélkül otthagya a kormánypártot, mint Szent Pál az oláhokat, s fölcsapott konzervatívnek.

E tette a sértett hiúság természetes következése. Ha a többség kebelében marad, elveszti a jogtudós tekintélyét, míg új pártjában, sőt ma az egyesült ellenzék körében is, mint érdemes jogtudóst ünneplik.

S tekintettel a fönntartott konzervatív elvekre, alapos nézetei lehetnek, hogy az ellenzék kormányra jutásával a magyar magánjog általa megkezdett kodifikációs munkálatait vele fogják bevégeztetni.

Elég gyorsan dolgozik arra, hogy az egész magyar magánjognak hamar — végére járjon.

Tisza Kálmán minden politikai akcióját az ő egyéni érdekei irányozzák.

Ez azon második súlyos vád, amellyel II-dik Kákay Aranyos a miniszterelnököt illeti.

Könnyű valamit *állítani*; sokkal nehezebb *bizonyítani*. Ezt az igazságot, úgy látszik, II-dik Kákay Aranyos igen jól tudja, mert az állításokban bővelkedik, de bizonyítani semmit nem bizonyít.

Nehéz is volna; különösen azt, hogy Tisza Kálmán tetteit önzés és egyéni érdek vezérlik. Ha a miniszterelnök 3 évi kormányzása alatt már részesítette volna az országot azon kedves meglepetésben, hogy, míg a fölbirtokos osztály puszta — ő maga, mint egyik előde, gróf Lónyay Menyhért tette — 4 millió frtért uradalmat vásárolt volna magának; vagy egy szép reggelen olvastuk volna már az újságban, hogy a miniszterelnök Budapest fővárosának középítési bizottságától arra kért engedélyt, hogy egy palotasort építhessen magának a sugárúton, mint ezt Kerkápolyi tette a Csillag utcában, akkor az önzés és érdekvágyás mellett legalább a valószerűség szólna. De így mi egyéni érdeke lehetne Tiszának olyan, amely politikai akciónak indokul szolgáljon?

Semmi!

A hatalom megtartása legkevésbé, mert amit állítottam II. Kákay Aranyos azon gyanúsítása ellen, hogy a hatalom megtartása Tiszánál a nagyfokú hiúság eredménye, éppen azt állíthatom azon föltevés ellen, mely a hatalmat Tisza kezében egyéni érdekekből látja megtartva.

Különben e két állítás annyira ellentétes, hogy egyik a másikat dönti meg. Mert aki a hiúság lélektani természetét ismeri, az nagyon jól tudja, hogy egyéni érdekek az egyéni hiúság előtt mindig hátrálni szoktak: míg viszont az önzés és érdekvadászat erős túlsúlyánál hiúságról nem lehet beszélni.

*

Azon tapló-eszűek, akikben a gyanú szikrája hamar tüzet fog, bizonyára azt fogják nekem II. Kákay Aranyossal ellenvetni, hogy: mi lehet az más, mint egyéni érdek, hogy Tisza Kálmán megalázza magát és hétről hétre a bécsi minisztereknél antichambríroz.

Szívesen fölvilágosítom azokat, akik nem tudnák, hogy e bécsi járás-keelés egyszerű oka abban rejlik, mert közös korona-tanácsoknál őfelsége elnököl, s így a közös korona-tanácsok ott tartatnak meg, ahol őfelsége éppen időzik; s miután a király a tél folyamában legtöbbszörre Bécsben lakik, azt hiszem, a kellő értékére vezetem vissza Tisza Kálmán és minisztertársai bécsi utazásait.

De akik emlékezni akarnak, tudhatják, hogy a bécsi miniszterek is jártak Pesten, s egyúttal emlékezhetnek rá, hogy ez azon időben történt, midőn király őfelsége Budán lakott. — Íme a nagy titok kulcsa.

*

És mégis önzés, egyéni érdekek azok, amelyek nem engedik Tiszának, hogy a hatalmat kezeiből kiengedje akkor, amikor különben sem volt, akit utódjául a királynak ajánlhatott volna. Önzés, egyéni érdek, amelynek igaz neve: — *hazaszeretet!*

A hazáját szerető ember érdeke, önzése: — a haza boldogítása.

És Tisza Kálmán szereti hazáját.

Tisza Kálmán elmondhatja Kossuthnal: »odadobnám önöknek e tárcát most mindjárt, mert oppozíciót csinálni könnyű; de itt akarok maradni e helyen, mert nehezek a viszonyok és én nehéz viszonyok közt akarok szolgálni!«

Csak hogy persze II-ik Kákay Aranyos és azok, akik az ő könyvét elég vakmerők »korszakot alkotónak« nevezni, hogy a nemzet egész korszakára a cinizmus bélyegét süssék rá, azok nem tudják méltányolni azt az önzést és azt az egyéni érdeket, amelynek neve: — *honszerelem!*

*

Egyébiránt volt olyan idő — éppen a múlt esztendőben — amikor Tisza Kálmán lemondott.

Akkor ráfogták, hogy — komédiázik.

Most, hogy nincs oka lemondani, ráfogják, hogy — nem akarja a hatalmat kibocsátani a kezeiből.

Milyen igazsága volt Kossuthnak, mikor kimondotta, hogy: »oppozíciót könnyű csinálni!«

De lássuk hát, komédiázott-e csakugyan Tisza Kálmán?
Anélkül, hogy mélyen bele kellene ereszkednem a politikába, kimondhatom a — nem-et.

Őfelsége a király Tisza lemondása után hívatta Senyey Pál bárót, Szlávyt, Majláth Györgyöt és Széchen Antalt, akikkel a helyzet felől értekezett. Márpedig ha Tisza Kálmán komédiázott, őfelségének is részesülve kelle lenni a komédiában, és ki merné ezt a legelső magyar emberről, a legalkotmányosabb királyról föltenni?

II-ik Kákay Aranyoson és az egyesült ellenzék volt Deák-párti tagjain kívül bizonyára senki ebben az országban. Hanem ők igen, mert nem ma teszik először.

*

Mikor Szlávy József letette a miniszterelnöki tárcát, nagy volt a rémület a Deák-párt kebelében.

Ki következzen Szlávy után?

A többség tekintélye semmivé lett, s a párt kénytelen volt belátni, hogy ők már csak erő, de nem hatalom többé. A hajdan oly tekintélyes államférfiak lejárták magukat s magán a párton is valami csüggeteg közöny látszott uralkodni.

Az erő érezte tehetetlenségét.

Az egyes személyi frakciók pedig nem éreztek kellő erőt tehetségeikhez.

Csak a hatalom után sóvárgó kapzsiság tartotta össze a rohadásra váló testet, amely friss vért kívánt magába, úgy remélván aléltóságából föleszmélni.

Kezdték emlegetni a — koalíciót, amint később a fúziót emlegették, s ma mégis azt mondják, hogy Tisza ejtette őket tőrbe.

A kormányválság ezalatt hétről hétre húzódott, de nem merték a valódi okot bevallani. Őfelsége legmagasabb személyét keverték a dologba. Mindennap volt valami újság a király elhatározása- vagy véleményéről, s az ügy oly színben lett a közönség előtt fölmutatva, mintha a krízis lebonyolítását az uralkodó vette volna kezébe.

Ezt a komédiát aztán a tisztességes Deák-párti lapok is megsokallták, s nyíltan kimondták, hogy a válság nem személyes, de parlamenti természetű, s azért azt a király őfel-

ségével takargatni, ha nem alkotmány sértés is, mindenesetre az alkotmány semmibe vévése.

S tudják-e önök, ki dobta ezt az igazságot a Deák-párt szemébe?

Kákay Aranyos.

Természetesen nem a — második.

*

Szinte látom, mint tiltakoznak farizeus képpel a föltevés ellen, hogy a király részese volt a Tisza Kálmán által inszenált komédiának. Nos, ha II. Kákay & consortes nem így értették a komédiát, akkor csak úgy érthették azt, és nem másképp, hogy Tisza oly ügyesen játszott, miképp rászedte magát az — uralkodót.

Sokkal mélyebb tisztelettel viseltetem királyunk bölcsessége és széles politikai látköre iránt, semhogy e pontnál tovább következtetni akarjak.

A nemzet pedig, amely a király személyében a tegelső magyar embert tiszteli, és ismeri Tisza Kálmán lemondásának történetét minden fázisaiban, s tudja, hogy az, aki kormányalakításra fel volt szólítva, őszintén megmondotta, miszerint többet, mint Tisza kivívott, Ausztriától nyerni lehetetlen, — az ellenzék többi árnyalatai pedig nem lévén kormányképesek, — vezéreiket kormányalakításra felszólítani nem is lehetett; a nemzet — mondom — mely ezt tudja, felháborodva fordul el azoktól, akik, hogy Tiszára ráfoghassák a komédiázást, pimasz gyanújokban bár nem nyíltan, de azért elég világosan, sérteni merik magát a — királyt.

*

Ami II-ik Kákay Aranyos többi vádját illeti, azt hiszem, azokra legméltóbb válasz a — *megvetés*. Ámbár lehetne felelni mindenikre.

Például: Tisza Kálmán *bosszúvágynak* van bemutatva. — Ha II-dik Kákay Aranyos a Tisza bosszúvágýában a saját esetére gondol, méltánylom szíve keserűségét, — de józanul gondolkozó ember a miniszterelnök eljárását fogja méltányolni.

Én nem akarok személyeskedések terére lépni; — azért hallgatok erről is és sok másról, amit elmondhatnék.

Azok pedig, akik könyvemet olvassák, bizonyára elismerik velem együtt, hogy ha Tisza Kálmán nem felelt is meg mindenben a kormányzásához kötött várakozásoknak, — mindenestre nagy ész, nemes jellem, tapintatos államférfiú, aki hazaszeretetének s önfeláldozásának már számos jelét adta és bizonyára — adni fogja még.

És el fogják ismerni velem együtt, hogy Tisza Kálmán még tévedéseiben is — magyar nemzeti politikát követett.

Aki pedig őt csak azért, mert nincsen vele egy véleményen, sárral dobálja, az nem politikai erkölcstelenséget, az már politikai bűnt követ el.

VIII.

A POLITIKA SVINDLEREI

Hogy Tisza Kálmán közjogi oppozíciója a balközép vezérének hazafiságáról és éles politikai előrelátásáról tesz tanúságot;

hogy Tisza Kálmánnak 1875. febr. 3-án tartott beszéde — mely a Deák-párt és balközép fúzióját eredményezte, és amely lényegében nem egyéb, mint a balközép hét éven át vallott elveinek az idők és körülmények egy-egy kedvező fordulata szerint való érvényesítésére nyújtott kilátás —, hogy, mondom, e beszéd a nemzet jól felfogott érdekének és azon politikának tízparancsolatja, amely politika egyedüli biztosítóka nemzetiségünk- és államiságunknak:

hatalmassan igazolva van azon kiegyezési tárgyalások folyama által, amelyeket Tisza Kálmán éppannyi tapintattal, mint szerencsével vezetett.

A tények ékebben szólnak minden okoskodásnál.

Tény, hogy Ausztria határozott ellenséges állást foglal el Magyarországgal szemben; tény, hogy haszonleső kapzsisága a közös érdekekre nem hederít; — tény, hogy anyagilag jobb helyzetben levén minálunk, — erejét érezve, minden módon és minden eszközökkel igyekszik azt saját javára zsákmányolni ki; — tény, hogy Lajtán túl a pártviszonyok bármely kormány akcióját megbénítják, mert Ausztriában a kabinet

vak eszköze, aláztos szolgája a birodalmi tanács pártjai és pártocskái szeszélyének; végre tény, hogy őfelsége akár Magyarországon, akár Ausztriában a kormányzást ez idő szerint csak az 1867. XII. t. c. alapján tartja lehetőnek, mert — igen helyesen — úgy van meggyőződve, hogy minden kísérlet a közjogi kapcsolatszerű tágitására, amely Magyarországnak előnyt biztosítana, vagy a birodalom két fele közötti beláthatatlan súrlódásokat idézne elő, — vagy fölbontaná magát a közjogi kapcsolatot.

E tények logikája tehát, hogy:

az Ausztria előnyére megváltozott helyzetben a birodalmi tanács pártjainak az osztrák minisztériumot játékszerrel alacsonyító izgága fészkelődései mellett Tisza Kálmán szerencsével oldotta meg a kiegyezés nagy kérdéseit, mert a Deák-párt által megoldatlanul hagyottakat is elintézte, s mert egyebekben nagyobb előnyöket biztosított Magyarországnak, mint hazánk anyagi erejének teljében az opportunitás öszvéren nyargaló honboldogítók tettek.

Tisza Kálmán ismerte Ausztriát és számot vetett az ország helyzetével, amidőn a közjogi oppozíciót mindaddig folytatta, míg egy-egy fölmerült kérdésnél politikája győzelmét remélhette; — és fölhagyott azzal, amidőn elveinek érvényesítésére csak lassan, egyenként és azáltal törekedhetett, ha az újabb kiegyezési alkudozások az ő hét évi politikájának szükségszerűségét igazolván, a fejedelmi meggyőződés némely kérdésekben az 1867. XII. t. cikknek gyakorlatilag bebizonyosodott hiányait felismeri, és ebből kifolyólag belátja, hogy *Magyarországon egészséges pártalakulás csak közjogi oppozíció alapján lehetséges.*

*

És amint közjogi tekintetben, — úgy minden más téren igazolták a viszonyok, hogy Tisza Kálmán — magyar nemzeti politikát követ.

Az, hogy bár áldozatok árán — az államháztartás egyensúlyát helyreállítani igyekeznek; — az, hogy tetteiben és beszédében a magyar faj szupremáciáját akarja föntartani, s eréllyel vagy erővel, de *védi* a nemzetet a nemzetiségi izgatók államellenes apostolkodása- s a nemzetiségi aspirációk

államiságunk ellen irányuló túlkapásaitól; — s az, hogy hét évig vallott elveit azon mértékben igyekszik érvényesíteni, — vagy legalább azok helyességét legfelsőbb helyen bebizonyítani, amint azt a körülmények megengedik; végre az, hogy belügyi téren fogamatba vett reformjai a magyar érdekek és a magyarság erejének idebent való megszilárdítását célozzák, — mind arra vallanak, hogy Tisza komolyan gondolkozó politikus, aki nemcsak a jelen szemképráztató előnyeiért, de a — jövőendő hasznáért dolgozik.

Mert ne ámítsuk magunkat: el fog jőni az az idő, amidőn *Magyarország csak önerejére lesz utalva*. Az osztrák pártok magatartásából s a Lajtán túli sajtó hangjából kirí a Németországgal egyesülésre vágyódás, s a »német-egység«-nek — Ausztria megsemmisülése árán is — bekövetkezésébe vetett reménység.

És ne ámítsuk magunkat a szláv aspirációk teljesülésének *lehetetlenségébe* vetett — ostoba bizodalommal. — A népek fejlődése, e fejlődésnek fokozatos haladása, majd népfajoknak népcsoportokká, néptestekké, nemzetiségekké, és végre nemzetekké válása — nem új dolog már a történelemben. — Amint az »olasz-egység«, — az olasz után a német nemzetiségek egyesülése megtörtént, meg *fog*, — mert meg *kell* történni — a szláv nemzetiségek, — ha nem is egy állammá, de *államokká* — egyesülésének is.

Utalok Oroszország törekvéseire. Utalok az ezen törekvések által támogatva, mind hatalmasabban nyilvánuló szerb és montenegrói szláv törekvésekre; — utalok a csehországi hangulatra; és utalok hazánk déli vidékein napról napra leplezetlenebbül nyilatkozó magyarelleses tüntetésekre.

Vessék össze e jelenségek- és törekvéseket azok, akik kevés szóból sokat értenek, és szeretnek gondolkodni, és ha nem elfogultak, és ha elismerik a viszonyokban nyilatkozó kényszer hatalmát: — meg lesznek győződve arról, hogy ma már a szláv aspirációk nem ábránd, nem lehetetlenség, hanem közel küszöbön álló olyan valószínűség, amely ellen nekünk magyaroknak vértelve kell lenni, éppúgy, mint ahogy fedeznünk kell magunkat Németországnak Ausztria német tartományai felé gravitáló törekvései ellen, mely törekvések e tartományok hangulatában elég istápot találnak maguknak.

Ily helyzetben a magyar nemzeti politikának oda kell törekedni, hogy a katasztrófát ne siettesse, hanem, — egy-részről Ausztriától lassan nyerjen előnyöket, és ezáltal is éreztesse vele, hogy Magyarország ismeri saját erejét és saját jövődjét, mely megadja neki azt a függetlenséget, amelyet a Deák-párt 1867-ben oly könnyelműen dobott oda Lajtán-túl: — másrészt pedig idebent minden tette arra irányuljon, hogy a nemzet faji erejének ápolása, fejlesztése, — ha kell dédelgetése biztosítsa az ország fennállását, hatalmát, erejét, függetlenségét akkorára, mikor a nemzetiségi egyesü-lések által előidézendő katasztrófa — be fog következni.

*

Amely politika nem ezt tűzi ki törekvésének végcéljául, az vagy magamagát ámitja — vagy nem gondol a jövővel —, vagy csak saját hasznára akarja kiélni az országot addig, amíg bekövetkezik, aminek bekövetkezni kell, hogy: — *ma-gunkra maradunk.*

De ezek az emberek — nem fogják az országot a vég-el-vesztéstől megmenteni; míg azok, akik a jövővel számot vetettek —, átérték a legnagyobb magyar legnagyobb mon-dásának mély jelentőségét, hatalmas igazságát; tudják, mit mondott és mit akart Széchenyi azzal, midőn e szavakat írta zászlójára:

»Magyarország nem volt, hanem lesz.«

*

Ez az én *egyéni* nézetem. — És mert meg vagyok győződve nézetem igazságáról, szeretem a Tisza Kálmán politikáját olybá tekinteni, mint amely minden akciójában a jövővel vet számot, s Magyarország jövőbeli önállásának és erejének magvát hinti el.

De ha én tán csalódom, amit különben 10—15 év el fog már dönteni, Tisza Kálmán politikája az adott viszonyok között mégis csak a leghelyesebb, a legigazabb, a legmagya-rabb és ez idő szerint egyedül alkotmányos és parlamentáris politika, mert — *elvékre van alapítva.*

Így érzi ezt a nemzet is, midőn Tisza után csak Senyeit tartja lehetségesnek.

Pedig Senyei Pál báró most magában áll; — de programjában *elvek* vannak lefektetve: elvek, amelyek lényegben oda törekednek, ahová Tisza Kálmán. — A magyar nemzet erejének emelésére és biztosítására.

Senyei, éppúgy mint Tisza, érzi, hogy az egészséges pártalakulás magva a közjogi álláspont, s azért programjának első pontja azon magatartás meghatározása, amelyet ő Ausztriával szemközt elfoglal.

Senyei, mint Tisza, érzi, hogy egészséges pártalakulás alapfeltétele: a magyar nemzet politikájának a magyar nemzet politikájával csinálni ellenzékot, s azért programjának második pontja: azon elveknek meghatározása, amelyek az ő nézete szerint a magyar nemzeti politikának alapját képezik. — Tehát a cél mind a kettőnél ugyanegy; az eltérés az elvekben van, amelyek szerint a cél eléréséhez szükséges eszközöket ki-ki megválasztja.

És ennek dacára én nem hiszem, hogy Senyei valaha pártot tudjon magának teremteni; — bár el kell ismernem, hogy ez idő szerint az ő oppozíciója az egyedüli kormányképes, és az ő pártja leendő az egyedüli, amely egészséges alapokon szervezkedett.

Nincs terem e véleményemet bővebben indokolni. Elégnek látom egyszerűen a nemzet politikai ösztönére való hivatkozást, amely Senyeitől leginkább, — sőt talán egyedül közjogi álláspontja miatt fordul el.

Osztrákabbnak tartja őt az — osztráknál.

*

Senyei legutóbbi fellépése azonban kétségkívül tisztelet parancsoló. — Akik nincsenek is egy véleményen a nemes báróval, kalapot emelnek azon férfias és becsületes eljárásért, amellyel nem csatlakozott a fuzionált ellenzék — elvtelen, haszonleső és egyenesen Tisza Kálmán személye ellen egyesült — csordájához.

Mert hogy ezek az emberek politikai svindlerok, könyvem folyamán eléggé indokolva van.

A volt Deák-párt folytatásai ők, akik nem törődve elvekkel, hazával, alkotmánnyal, törvénytisztelettel: — párttá egyesültek, hogy azon tagjaik, akik erkölcsi halottak, — újra

szerepet játszhassanak; azok, akik hiába áhítottak hatalom után — az ugorkafára kapaszkodhassanak; — azok pedig, akik csak statisztái, marionettjei a párt vezéregyéniségeknek, megszerezhesék maguknak mindazon előnyöket, amelyek egy erkölcstelen párt és kormány kebelében bőven kijutnak olyan embereknek, akik a legnagyobb gaztett előtt is képesek szemet hunyni, ha abból önhasznukat látják.

•

Megunták várni e jó urak, hogy az ország tudomásul vegye kiadott programjukat, és csoportosuljon körülöttük: kibocsátották ők a felhívást, hátha majd annak több sikere lesz.

Svindel még ez a fölhívásuk is.

Támadják benne Tisza Kálmánt, aki alkotmány-ellenesen kormányoz, mert azt hiszik az élehetetlenek, hogy Tisza Kálmán oka még annak is, hogy az ország az ő pártalakulásukat nem vette örömujjongva tudomásul, és támadják Tisza Kálmánt e fölhívásban azok, akik a miniszterelnök politikáját 2 és fél évig helyeselték.

És úgy akarják lépre csalni a madarat, hogy ígérenk — nem az eddiginél célirányosabb politikát, hanem — *képviselői kerületeket* és mit tudom én, miféle támogatást.

Akik csatlakozni akarnak a fuzionált habarékokhoz, azok a felhívásban biztosítatnak, hogy báró Bánhidy Bélánál (Múzeum-körút 18. szám) kapni fognak — talán *programot*, gondolják önök?

Nem!

Kapni fognak — *utasításokat* és *támogatást*: hogy kell Tisza Kálmán ellen dolgozni, és ezáltal — *kerülethez* jutni.

*

Mikor ez az ínséges felhívás megjelent, valaki azt jegyezte meg, hogy jobb lett volna tán, ha a hívőket nem Bánhidyhoz, hanem egyenesen báró Simonyi Lajoshoz utasítják (Bodzafa utca, saját ház). Végre is ő a pártvezér; illenék, hogy ő adjon *«támogatást»* és *kerületeket*.

— Ez azért nem történt — válaszolt akihez a megjegyzést intézték —, mert báró Simonyi Lajos következetes ember.

Nem akarja meghazudtolni azt a föliratot, amely kapuja alatt pompázik, hogy:

»Itt mindennemű házalás és koldulás tilalmazva van.«

*

És dacára báró Simonyi Lajos e következetességének, dacára a nagyhangú felhívásnak, dacára az ellenzéki sajtó szájaskodásának — a nemzet mégis hideg marad; nem akar mellettük lelkesülni; és megcsinálta róluk a maga véleményét, amely ott él a közvéleményben, s amelyet minden szavuk, minden tettük nemhogy eloszlatna, de megerősít.

A nemzet véleménye pedig a habarékpárt vezéregyéniségeiben — öntudatos, azon tagjaiban, akik meggondolatlanul követik vezéreiket — öntudatlan politikai svindlereket lát.

És miután a néhai Deák-párt idejével Magyarországon a Svindel-korszak lejárt, a habarékok minden erőlködése hasztalan.

A nemzetnek nem kellene a — politika svindlerei.

VÉGSZÓ

Tartozom az olvasónak egy őszinte nyilatkozattal.

Én ezelőtt ellenzéket csináltam Tiszának, bár föltétlenül egyik parlamenti párt hívéül sem tekintettem magam, mert azt a magyar nemzeti politikát, amelyet én hazámra nézve szükségesnek látok, egyik párt elvei által sem hittem megvalósíthatónak.

Lassanként azonban tapasztalnom kellett, hogy a képviselőház pártjai és párt-árnyalatai telvék személyes gyűlölködéssel Tisza ellen, s én, aki lelkemben nemzetem érdekét hordozom — amint idegenedtem azon emberek- és pártoktól, amelyek a közügy helyett magánérdekeiket szolgálják az ország képviselőházában —: úgy közeledtem Tisza Kálmánhoz és az uralkodó többséghez.

Kezdtem mélyebben vizsgálni az összefüggést Tisza Kálmán politikai múltja és jelene között; s miután — a szélső baloldal és konzervatívok kivételével — a képviselőház többi pártjainál elveket nem, csak személyes kötekedést találtam,

amiben egyébként az elvi ellenzések is tündökölnék, kezdtem az elvfelelő Tiszánál elveket keresni.

És rájöttem arra, amit előbb kellett volna belátnom, hogy igenis az »elvfelelőnek« elvei, józan politikája és államférfiúi tapintata van. — Rájöttem azon igazságokra, amelyeket könyvemben részletesen kifejtettem.

És ma őszintén, föltétlenül vallom magamat Tisza Kálmán és pártja hívének, s annál erősebben ragaszkodom a miniszterelnök politikájához, mert nem személyes tekintetek, de a tények kérelmelhetetlen igazsága érlelte bennem meggyőződésé, hogy Tisza Kálmán a múltban mint az ellenzék vezére, s ma mint kormányelnök nagy szolgálatoakat tett ennek az országnak, és a múltban, mint ma is, ő képviseli a parlamentben a nemzet józanul gondolkozó, hazája-szerető elemeinek nézetét, politikáját.

Csak azt sajnálom, hogy erre, ami ma bennem meggyőződésé érlelődött, későbbem jöttem rá, mint az ország legnagyobb pecsovicisa — az öreg Kákay Aranyos.

Alig hogy a konzervatív párt megalakult, Kecskeméthy Aurél sietett magát beiratni a szabadelvű körbe.

Szontagh Pál (somogyi) ajánlotta őt, mégis akadtak, akik azt tartották róla »timeo Danaos et dona ferentes«; és elég indiszkrétek voltak megkérdeni, minek köszönhetik a beiratkozás szerencsésjét.

— Utat akartam a többinek mutatni — válaszolt Kecskeméthy Aurél, és felelete elhallgattatta azokat, akik kételkedtek az ő szabadelvűségének őszinteségében.

*

Részemről szerencsét kívánok magamnak, hogy már akkor Tisza Kálmán híve voltam, mikor még a fuzionális alkudozások csak nagyon a kezdet stádiumában állottak.

Ma, hogy e könyvet megírtam, a jelen helyzetnek áttekintése után elég idején valónak tartom még azt mondani, hogy e néhány lappal — »utat akartam azoknak mutatni«, akikben föltételezek annyi hazafiságot, hogy az egyesült ellenzékhez önzetlenül és azért csatlakoztak, mert — a többség politikájával nincsenek megelégedve.

Kevesen vannak ilyenek nagyon a politikai svindlerek cégéres hadában, de akik vannak, megérdemelnék, hogy ne ússzanak az árral s ne legyenek kitéve a lételét féltő nemzet — megvetésének.

*

És most még egyet.

II. Kákay Aranyos azon könyvében, amelyre az enyém válaszul szolgál, kijelenti, hogy ő nem szeretné, ha személyét III-ik, IV-ik és V-ik stb. Kákayakkal összetévesztenék.

Anélkül, hogy III-ik, IV-ik vagy V-ik Kákay Aranyost ismerném, fölteszem róluk, hogy ők sem igen éreznék magukat megtisztelve, ha személyük II-ik Kákay Aranyossal lenne összetévesztve.

Ami engem illet, én oldal-örökösödés útján tartok némi jogot a Kákay Aranyos névre, s azért írom nevem elé a megkülönböztető »ifjabb«-at.

Tehettem volna, hogy én is *számozzam* magam, de akkor könnyen elvitathatják vala tőlem az örökösödés jogát és még könnyebben összecivódnék vélem a Nr. II. és a Nr. III., hogy — *mit zavarom az ő számaikat?*

Ez az egyik oka, hogy nem lettem »numero nem tudom hány«.

A másik oka pedig, mert bizonyos idegenkedéssel viseltetem a — numerizált személyek iránt.

EGY VÁRATLAN VENDÉG

A tragédiák a bölcsőben kezdődnek és a sírig tartanak.

Itt van mindjárt a kis Ilonka esete is.

Kicsike szívében már vagy két órája ott kóválygott valami titkos vágy, aminek nevet sem tudott adni, de amit a mama olyan elmésen kitalált.

De hogy az elején kezdjük a borzasztó szerencsétlenséget, el kell mondanunk, hogy a kis Ilonkát oda ültette ebéd után az anyja a fa árnyéka alá, ő maga a rétnek túlsó végén segít az »apjuknak« a munkában. Áldott mosolygó arcát, sőt alakját is eltakarja a fa, pedig bizonyosan sokat néz erre felé.

Ilonka egyedül ült hát ott, nézte a kék eget, a szálló felhőket, az ezer meg ezer tarka virágot maga körül, mik között egy-egy aranyos gyík suhant el néha-néha . . .

Bezzeg szeretett volna utána futni, hanem hát a mama szigorúan ráparancsolt »meg ne mozdulj innen, édes lányom, veszteg ülj, mert odább lakik a „bobó”, tudod az a rémes kísértet, aki az ilyen kis lányokat elviszi az áztató legfenekére.«

A kis Ilonka nem merte hát elhagyni helyét, s legfeljebb azokkal a szöcskéekkel mulatott, melyek feléje röpültek. Néha egy-egy villogó szemű egérke is feltűnt a láthatáron, de amint meglátta Ilonkát, nyomban megváltoztatta útja irányát. Vajon miért haragszanak a kis egérekék őreá?

Bizony nem sok mulatsága volt s éppen mikor már azon gondolkozott, hogy hátha a »bobó« nem venné észre azalatt, míg ő a mamához szalad, — mikor kapóra a mama maga jelent meg egy nagy meglepetéssel — egy tányér aludttejjel.

Ilonka gömbölyű ábrázata bezzeg mosolygóvá lett menten, örömpesve nyúlt a tányér után, s olyan cuppanós csókot nyomott a mama arcára, hogy az annak édesebb lehetett a csurom méznél is.

De hát derű után ború . . . a sors fatális keze már ott lebegett sújtani készen a feje fölött.

Alig hogy elment a mama, s Ilonka elhelyezte ölében a tányért . . . zsupp . . . egyszerre csak valami pottyán annak a kellő közepébe.

Juj, istenem! egy zöld béka ugrott bele a bokorból.

E katasztrófa van megörökítve genialis humorral ké-pünkön.

Ilonkát rémület fogta el, midőn a szétfreccsent tej arcába szökött, a kanalat ijedtében rögtön kiejtette kezéből. A tá-nyérnak is kevés híja hogy nem hasonló sorsa lett, dacára hogy látsszik a görcsös kapaszkodás utána.

Legjobb dolga van egészben véve a békának, mely egész flegmatice fürdik a fehér folyadéokban, melybe a siránkozó gyermek könnyei is bevegyülnek.

De hát azért béka a béka, hogy az ilyenekkel ne törőd-jék semmit.

AZ UTAZÓ HÁREM

Utazás a sivatagon!

Mennyi költészet e néhány szócskában! Mindenekelőtt a veszély és borzadály költészete, mert a sivatagi utazó minden pillanatban maga előtt látja a halált nem egy, de száz alakban; maga a végtelen, beláthatlan sárga homok-tenger, hol legkisebb nyoma sincs az életnek, a halálra emlékeztet.

A türelmes és könnyűlábú teve nélkül, melyet méltán neveznek a »sivatag hajójának«, a sivatagi utazás lehetetlen volna. Csak a teve képes a forró homoktengerben tizmázsányi terheket cipelni, sőt sátort is állítanak hátára, melyben aztán egész család húzza meg magát. E sátorok természetesen saját-ságosak, a körülményekhez alkalmazva. Keresztbe rakott rúdakból egy ágyforma alkotmányt készítenek a teve hátán, melynek tetejét hajlékony pálmaágak képezik; e pálmaágakra kendőket terítenek, melyek részint a forró napsugaraktól védik a bennlevőket, részint láthatlanná is teszik őket, hogy elég legyen téve a bölcs próféta parancsának:

**A kis koldusleány — A képekönyv
A Család Lapja 1878. júl. 14.**

A rejtélyes támadók
A Család Lapja 1878. júl. 14.

»A te feleségednek és leányodnak ábrázatát ne lássa más ember fia!«

Egyébiránt a sivatag lakói ezt a parancsot nem valami szigorúan tartják meg, s nem éppen nehéz dolog a feleség és leány ábrázatát más ember fiának is meglátni. A beduin-sátrakban a hárem csak egy szőnyeg által van elválasztva a férfi-lakosztálytól.

Mármost ha a beduin egyik helyről a másikra akar költözni, a fönn leírt módon sátrakat épít tevéi hátára, a sátrakba szépen fölpackolja a feleségeit, s így utazik egész háremével.

A feleségek egy ideig csak megállják, hogy rejtőzve maradnak a sátor bensejében, hanem bizony egy cseppet sem lehet csodálni, ha ők is kíváncsiak lesznek, hogy mi történik ott künn a világban, s a sátor nyílásain kidugdossák bájos fejüket.

Az egész kedélyes utazást igen kedves képben mutatjuk be olvasóinknak, mely kép talán maga többet mond, mint amennyit mi most itt elmondtunk.

FÉNYES JUTALOM

Éppen Szt. György-napkor múlt harminc esztendeje, hogy Miska kocsisnak szegődött tekintetes Gombás Boldizsár úrhoz.

Harminc hosszú esztendőn át hűségesen kocsiskodott, még az irigység sem mondhatott volna rá semmit. Nem részeskedett, kocsit, lovat tisztán tartott, még csak föl sem fordította a tekintetes urat egyszer sem.

Gombás Boldizsár úr nagyon jól tudta, hogy ilyen hosszú szolgálatot nem szokás jutalmazatlanul hagyni. Akárhányszor olvasta a hivatalos lapból, hogy valakit, aki pedig csak írnok volt, 25—30 esztendei szolgálatért legalább is koronás arany érdemkereszttel tüntettek ki. Hát még mit érdemel, aki harminc esztendőn át híven kocsiskodott!? Gombás Boldizsár úr — dicséretére legyen mondva — elhatározta a Miskát fényesen megjutalmazni.

A harmincadik Szt. György napján hát beszólította őt a szobájába.

»Fiam Miska — kezdé Boldizsár úr sokat jelentő arccal —, éppen ma harminc esztendeje, hogy a szolgálatomba szegődtél. Harminc esztendő nagy idő, s oly cseléd, ki ily nagy időt egy helyen tölt ki, nagy jutalmat is érdemel, pláne ha az a cseléd harminc esztendőn át úgy viseli magát, mint ahogy te viselted. Józan, szorgalmas voltál, nincsen ellened egy mákszemnyi kifogásom. Épp azért Miska fiam, elhátároztam, hogy érdemed szerint fényesen megjutalmazlak. (A Miska arcán bizonyos ragyogás lőn észlelhető.) Én tehát jó magaviseleted és hűséges szolgálatod illő jutalmául elhátároztam, (a Miskának csak úgy tágult a két füle), hogy — *ezentúl nem foglak tegezni, hanem magázni. Tehát menjen, Mihály, és fogjon be!*«

A KIS KOLDUSLEÁNY

Apja leesett a házfedélről s mindjárt szörnyet halt, anyja pedig addig búsult utána, hogy ő is meghalt. A kis Kati még nem tudott akkor búsulni, ő élve maradt. Mikor az anyja koporsóját kivitték, az udvarból egy öreg, ott lakó néni fogta pártját a gazdátlan porontynak, s ő tanította ki arra a mesterségre, amit most folytat . . .

Az pedig nagyon szomorú mesterség . . .

Oda kell állani az utca szögletére, dideregni kell tudni figyelmeztető fogvacogtatással (ami nem is olyan valami nehéz tél közepén ilyen ruházatban), aztán az egyik kéznek örökösen kinyújtva kell lenni a járók felé, hogy abba a részvét krajcárjait könnyen be lehessen hullatni.

Ha már ebben a mesterségben nincsenek meg valakinek azok a természeti előnyei, hogy vak vagy sánta lehessen, hát legalább legyen részvétre indító ártatlan gyermeki arca. Az is ér valamit.

Az öregasszony felösmerte e szép tulajdont a kis Kati-ban, s betanította arra a pályára, amelyik kezd egy idő óta nagyon népszerűvé lenni.

S azonfelül folyton tökéletesedik.

A Kerepesi uton már egy régi koldus megunta az örökös kiabálást, s nőmrég aranyos betűkkel íratta ki egy kis táblán,

amit kényelmesen a nyakába akasztott, hogy: »kérek egy krajcárt!«

Mennyivel jobban kifejezi e három szót a képünkön látható leányka kis reszkető keze, és összefogott kötenykéje, mely míg a másik kezét melengeti, egyszersmind a már kapott adományok tartójául szolgál.

Korán kell szegénynek megtanulnia, milyen nehéz az élet.

Este haza viszi a gyűjtött rézpénzt; ha több, mint tegnap volt, az öregasszony azt morogja, hogy még több is lehetne, ha pedig kevesebb, mint tegnap volt, akkor a kis Kati még verést is kap tetejébe annak, hogy enni meg nem kap.

No, de mindez hasznára válik, mert mind a verés, mind az éhség soványítja, satnyítja, s folyton alkalmasabbá teszi az »üzlet«-re.

A KÉPESKÖNYV

»No, Gézika, ne sírj, mert akkor délután nem mutatom meg a képeskönyvet!«

E nyájas fenyegetőzéssel akarja a jó mama lecsitítani a kicsi Gézát, ki jó félóra óta hullajt már keserves könnyeket afölötti nagy bújában, hogy a Bodri kutya meg a Cirmos cica egymással kegyetlenül összeverekedtek.

S a mamuska nagyon jól tudja, hogy mivel kell az ilyen kis emberek sírását elállítani. Gézika egyszerre elcsendesül, s oly hirtelen szűn meg sírása, mintha csak ollóval vágták volna el.

Hanem hát nem is lehet azt csodálni. Apuska éppen tegnap jött haza Pestről, s nagy ünnepélyességgel húzott elő a pakktáskából egy újdonszerű képeskönyvet. Istenkém! milyen gyönyörű cifra a táblája. Lehetetlen, hogy a láttára ne támadt volna a kis Gézának az a gondolata, hogy milyen jó volna azt a szép cifra valamit — megenni.

De persze, hogy a képeskönyv nem ennivaló; sokkal fontosabb szerepre van hivatva: bevezetni a kis Gézikát a tudományok előszobájába.

S Gézika maga is fölfogja ennek fontosságát, legalább nem tulajdoníthatjuk másnak, hogy a képeskönyv említése olyan varázshatással volt rá.

Alig is várja, hogy jöjjön az a délután. Még az ebéd sem kell neki, pedig kedvenc holmi kerül az asztalra: palacsinta baracklekvárral. A legnagyobb megerőltetéssel sem képes egy félnél többet legyúrni, máskor könnyen megfelelt másfélnek is.

No, de végre itt a délután. Apuska veszi a pálcáját, s indul a kaszinóba. Most már aztán mamuska sem várakoztatja tovább a fölízgatott kedélyeket, karosszékbe ül, ölébe veszi Gézikát, aztán fölnyitja azt a szép cifra táblás könyvet.

De már erre Ilonka is ott hagyja bábuját, pedig éppen most akart rá tisztát adni, s ő is oda csatlakozik a mama mellé.

Különben Ilonka már nagy leány, innen-onnan már majd a hatodik születésnapjára kap szokás szerint egy fényes aranyat a papától, s ha nem dicsekszik is vele, biztosak lehetünk afelől, hogy ő már el tudná olvasni, ha valami volna nyomtatva azok alá a szép képek alá. Különben nincs is szükség semmi magyarázó szövegre, megmagyarázza a szép képeket maga a mamuska.

»No, látod, ez itt a cocó, huszár bácsi ül rajta, nézd csak milyen szép piros a nadrágja, aztán milyen szép ezüstös sarkantyúja van, majd ha te nagy leszel, akkor neked is ilyen sarkantyús csizmád lesz. Nini! hát ez itt mi? A bizony! egy kutyuska; majd ha megnő, ez is olyan lesz mint a Bodri. Ez itt meg egy angyal, olyan jó angyal, aki a jó kis fiúkra vigyáz, milyen szép fehér szárnya van stb. stb.«

Így magyarázza a mamuska sorba azokat a szép képeket, s mire a végére ér, Gézika már óriás haladást tett a tudományos ismeretekben, s semmi kétség, hogy doktor lesz belőle.

EGY HŰ POSTÁS

Az Elvira kisasszony pincsi-kutyája, a kis »Cukri«, mikor úrnőjével és a gouvernante-tal a réten sétál, mindig beszalad az Aladár úrfiék kertjébe is. A szűk rácson is könnyedén átcsúszik ő, s rendszeren megtalálja ott az Aladár úrfit, akinek a zsebe tele van mindenféle jóval az ő számára, s aki mikor végig simogatja, rendszeren egy levelet is tesz a szájába.

A kis Cukri tanulékony és okos.
A levelet szelgyorsan viszi, lehetőleg úgy, hogy senkivel se találkozzék.

Aztán ravaszság is van benne.

Mikor kis úrnójét és a nevelőnőt megpillantja, ötven lépésnyire megáll; ha mindketten jönnek feléje, elszalad, ha maga a kisasszony, bevárja.

Tudja kinek szól a levél, s azt is tudja, milyen veszedelem származhatnék abból, ha a »mademoiselle« is meglátná azt.

Nem is látja, nem is tudja azt meg senki.

Mert a kis pincsi olyan helyes szerelmi posta, aminőt csak kívánni lehet. Még az a rettenetes nagy előnye is megvan az emberek fölött — hogy nem tud beszélni.

AZ »ÚJ TARTOMÁNY« FŐVÁROSA

Sietünk bemutatni tisztelt olvasóinknak kibővített birodalmunk új ékességét, Bosznia fővárosát.

Hát ez bizony most már a mienk, minélfogva nem is ócsároljuk. Igaz, hogy nem sokat mutat így kívülről, de hát hiszen elég olcsón jutottunk hozzá: miért panaszkodnánk, ha híg is a leve az olcsó húsnak.

Némelyek úgy fogják fel ezt az egész Boszniát, hogy az olyan, mintha az ember kabátjára oly helyre is varnának gombot, ahova nem dukál. És az a gomb is sárga gomb, s sehogy sem illik a vörös gombsorhoz.

Ennek a sárga gombnak — hogy úgy mondjuk — a füle Serajewo, a főváros, melynek madártávlati képét mi is bemutatjuk olvasóinknak.

A jelenlegi Serajewo alig árnyéka a régi Serajewóknak. Serajewóknak, mondjuk, mert ezt is, mint a legtöbb török várost, annyiszor pusztította el tűzvész, hogy minden évszázadban egypárszor újra kellett épülnie, s az újon épült város nemhogy szebb, szilárdabb lett volna, mindig rongyosabb volt, mint az előbbi. Serajewo lakosainak száma jelenleg 50,000, kik közt mintegy 35,000 mohamedán van, s ezeknek Serajewo oly büszkeségüket képezi, hogy az ő állításuk szerint Konstantinápoly után Serajewo a világ legszebb városa.

Serajewo fekvése különben gyönyörűnek mondható, s a körülfekvő magaslatok valamelyikéről nézve első tekintetre igazán meglepő.

A Bosna folyó egyik mellékfolyójának, a Miljacskának két oldalán terül el a város főrésze, a jobb parton sík téren, bár szűk, de meglehetősen szabályos utcákkal, melyek néhol még kövezve is vannak, ami pedig itt a luxus netovábbjának tekinthető. A balparton meredélyesen terülnek el a külvárosok oly utcákkal, melyeknek gödreiben, kátyúiban könnyen lábát is törheti az ily utcákhoz nem szokott idegen.

Mint fönnebb mondók, messziről tekintve a város meglepően szép látványt nyújt, melynek szépségét nem kevéssé emelik a számos minaret karcsú tornyai, a házak közt elterülő tágas kertek, s a hét, részint fa- részint kőhíd, melyek a Miljacska két partját kötik össze.

Nagyobb épülete Serajewonak csak igen kevés van. A kormányzói palota, egy kétemeletes kaszárnya, néhány vendéglő, a tehetősebb polgárok házai, ezek emelkednek ki a többiek közül, melyek a viskónál egyéb nevet alig érdemelnek.

A REJTÉLYES TÁMADÓK

A növeldei életből

A karcsú őzikék, a »madám« intézetének aranyos virágai már éppen lefeküdni készültek. A madám egy kísérteties történetet beszélt nekik a vacsoránál, melyben a holt vőlegény a sírból jár fel látogatni menyasszonyát.

Ez a történet ábrándozóvá tette valamennyit. Édes álmodozással oszlottak szét szobáikba. Egy szétoszlott paradicsom volt az!

De alig, hogy szétoszlottak a kis rózsabimbók, s kezdték kihámozni magukat abból a földi burkolatból, amit a szabó varrt rájuk, egyszóval amint mindinkább kezdtek bűvös tündérekké válni, — egyszerre nagy zaj, nagy kiáltozás támad odakünn a konyhában.

»Segítség, kisasszonyok! Rablók, gyilkosok!«

A rémület óriási mérvet ölt. A szép piros arcok, mik a feszlő rózsza színét viselik szebb vidéken, hirtelen elsápadnak, s míg a gyöngébbek elájulnak, a bátrabbak rohannak a konyha felé . . .

Ott vannak összegyűlve, s uram bocsáss, még fel is fegyverkezve némelyik. A jelenet oly végtelenül bájos és mégis oly komikus.

Elöl a pápaszemes madám áll rémült tekintettel, de mégis komor méltósággal, mint egy a hálálra elszánt Zrínyi Miklós; mögötte a kisasszonyok apraja-nagyja, némelyik már félig levetkőzve, lebontott hajjal. Festői csoportozat. A gyöngé kedves teremtések piciny kezecskéiben piszkafa, légycsapó, szénpiszkáló, seprő, kolmivas stb.

A zavar kimondhatatlan. A dézsa feldöntve hever a konyha közepén, az edények leverve, mert bizony ilyen kritikus pillanatban senkinek sem jutott eszébe óvatosan járni köztük. Itt véres küzdelem lesz.

Az előszobába vezető konyhaajtó mögött a megrémült Zsuzsi szolgáló van húzódva, ki mint előörs legelőbb vette észre, hogy az előszobába rablók törtek be.

Pedig hát ott tulajdonképpen nem történt egyéb, mint az, hogy két növeldebeli cica adott egymásnak találkoztót, s leverte a falhoz támasztott seprőt és öntözőkannát. Ebből támadt a nagy zaj, mely Zsuzsi szerint, mint szokatlan jelenség, csak rablók betörése lehet.

Hiszi is még a jelen percben mindenki, mert senki sem mer kipillantani, hogy mi történik hát ott valóban. Zsuzsi pedig váltig esküszik, hogy a rablók villogó szemeit is látta.

Hanem ha majd valahogy mégis kisül a dolog mibenléte, a sápadt arcok újra rózsaszínűek lesznek, s felhangzik a csengő kacaj a kedves édes ajkakon, mely mint egy tündércsengettyű hangja, vidámmá, mosolygóvá teszi újra e komor falakat.

AZOK A »FÁK« MELYEK EL NEM ÉGNEK

Értjük t.i. a kofákat.

Ez azon egyedüli állás, mely a fővárosban minden fényét, minden zománcát elveszti.

Istenem, milyen jó dolga van például egy kisebb vidéki városban a kofának! A kofa ott rendesen elhízott, tulipiros arcú, élemedettebb korú nőalak, akit rendesen vagy Erzsók, vagy Zsuzsó néaninek neveznek. Ott ül sátra alatt a fórumon büszkén, mint egy indus fejedelemnő, előtte nagy halomban a földi jók sokasága, görögdinnye, körte, szőlő, mogyoró stb. Hullámozó gyermekraj veszi körül, irigy, sovár pillantásokat lövellve e kincsek tulajdonosnőjére, ki törvényt szab ott, ahol ül. Valóban az a kis darab föld, melyre Erzsók néni sátrát felütötte, igazi »extraterritorium«. Ott még őfelsége a király sem parancsol neki, s jaj annak a földi halandónak, aki az ő nyelvével ott megbirkózni akarna.

Mert a szónoki tehetség bizonyos neme, mikor már végképp ki fog is veszni a parlamentből, itt folyton virágzásban marad. Nincs a föld kerekiségén diplomata, ki annyi argumentummal, olyan eleven ésszel, annyi prókátoros fordulattal és oly ravasz griffekkel meg tudná világítani azt a tárgyat, amelyről beszél, mint egy igazi telivér kofa.

Kisebb vidéki városban egymás mellett emelkednek a gyékényes sátrak, hol mint megannyi nagy potentát egy-egy Erzsók asszony guggol izzadva nyáron, és a »parázs-edény« mellett melegedve télen.

S e potentátok, kiknek sátrai egész utcát képeznek néhol, éppen mint az indus törzsek, folytonos harcban élnek egymással, véd- és dac-szövetségeket kötve, majd merész megrohanásokban, majd alattomos cselvetésekben excellálva.

De persze csak szóharcot értek. (Tettleges összecsapás már a ritkább esetek közé tartozik.)

Harminc-negyven évi gyakorlata van a kofának a szónoklat mezején, azért nem bírhat vele senki!

De bármennyire egyenetlenségben élnek is egymással szemben e tisztelt hölgyek, bámulatos összetartást fejtenek ki azonnal, ha idegen ember ártja magát valamelyikök dolgába. Annak jobb lett volna halva születnie. Ami gúnyt, szitkot, lefőzést emberi agyvelő elképzélhet, az mind nyakába zúdul ott az illető vakmerőnek.

Hát még mikor valami friss városi pletykáról van szó, vagy valakinek a megszólásáról?

Látnád, hogy csillognak a szemek, melyeknek nem ritkán a pálinka is, legtöbbször azonban naponkinti három liter cikóriás kávé adja a fényt, látnád, hogy csendesül el a folyton kerepelő had, s mint hagyja ott székét és tekintélyes lassú léptekkel közeleg ama érdekes pont felé, hol azon szerencsés társnőjük ül vagy áll, ki az új tárgyat előhozta.

Cáipőjükre tett kézzel, és nyájasságtól olvadozó arccal hallgatják, s mintegy magukba szívják az istenek ajándokát, a bűvös csemegét: az ember-megszólást.

S aztán megindulnak fölötte a tárgyalások, mindenkinek külön a saját véleménye, mely sohasem ellentétes, majd mindig hozzájárul. Az egyetértés szelíd szelleme leng egy pillanattig a sátrak fölött.

Még csak két tekintély véleményét kell idéznem, hogy a kofákról írt rajzomat méltóan befejezzem.

Kőrösi Zsiga, a nagy feltaláló, egy ízben így nyilatkozott:

»Ha a miskolci kofa sosem álmosodnék el, és sohasem halna meg, ez esetben, uraim, fel volna találva, amit a tudósok eddig hiába kerestek: az örök mozdony — a nyelvükben.«

A váci kofáról pedig ezeket mondja egy természettudós:

»Meg vagyok győződve, hogy annak a nyelvét halála után még külön is agyon kell ütni, mert az még holta után is mozogna, és semmi esetre sem enyészne el a testtel.«

Különben a kofákban is van elég gyöngédség, s föltétlenül nem lehet elítélni.

Aki nyájasan szólítja meg őket, annak ők is nyájasan felelnek. Egy palóc városból maradt ránk az utókorra egy párbeszédnek az eleje következőkben:

Vevő: Eédös-e az aóma, eédös?

Kofa: Eédös bion, eédös!

Ez udvarias szóváltás bizonyítja — mondom —, hogy a kofa sok mindenféle alkalmas.

Még a politikához is ért. Többször nemzeti aspirációkért lelkesedik, s azokat támogatja a maga módja szerint nyelvvel, ott, hol szerét ejtheti.

Mikor gróf Pálffy Mór, a nemzet egykori »gondviselése« végig ment kíséretével a rimaszombati piacon, s ott egy kofa asztaláról tulajdon excellenciás kezeivel vett fel egy almát, s ketté szelte, Erzsók néni bizony így förmedt rá:

»Tán bizony azt hiszi kegyelmed, hogy az Ūristen magyar dohányt termesztett a közepiben a magoktól való félelmiben!«

A fővárosi kofákról, kiknek de mennyivel szomorúbb az életök — majd jövőre.

AZ ÓRIÁS-PÓK

Egy valóságos kis szörnyeteget mutatunk be olvasóinknak. Kis szörnyetegnek nevezzük, pedig már címünk azt mondja, hogy »óriás«. Ezt az óriásságot azonban csak úgy kell venni, hogy a maga fajtájában: a pókok közt óriás. Mert a pókoknak szintúgy, mint nekünk embereknek, megvannak a maguk óriásai, s meglehet, hogy az apróbb pókok, mikor ezekről az óriás pókokról hallának beszélni, szintén kételkedőleg csóválják meg a fejüket, és azt mondanák: »Bolondság, mese az egész, nincsenek óriások.«

Bizony pedig nem bolondság, nem mese, mert óriáspókok igenis vannak, idomtalan csúnya állatok, a fejük tetejétől a lábaik hegyéig szőrösek, s csupán testüknek hossza 5—6 centiméter, kinyújtott lábukkal együtt pedig 19—20 centiméter.

Ennek a visszataszító külsejű állatnak hazája Amerika forró tartományai, különösen az Amazon-folyam vidéke, hol az óriáspókok a kisebb állatvilágnak valóságos ostorai. E szörnyetek leginkább falak repedéseiben, a háztetők alatt vagy kövek közt laknak, némely fajaik azonban az erdőkben élnek, hol fákon, bokrokon terjedelmes és meglehetősen erős hálót szőnek, melyben aztán apróbb madarakat ejtenek zsákmányul.

Az óriáspókok különféle fajai közt legerősebb és legvérengzőbb az úgynevezett »madárpók«, mely Brazília északi erdeiben többnyire fákon él, s az itteni apróbb madaraknak valóságos hóhérja, mert oly gyorsan fut, oly ügyesen ugrik, hogy az üldözőbe fogott szegény kis madár csak ritkán menekül meg gyilkos körmei közül.

Különösen nagy pusztításokat visz véghez a tarka, fényes tollú kolibrik közt. E gyönyörű kis madárkának évenként ezrei esnek áldozatul az óriáspók vérszomjának. Képünk is oly jelenetet ábrázol, amint az undok szörny támadást

intéz egy kolibri-fészek ellen. A kis szárnyas anya rémülten visítva menekül, míg a férjcskében több a kurázszi, nekiberzenkedik s szembeszáll a félelmes ellenséggel. Hogy melyik lesz a győztes, azt bizony nekünk bajos volna meghatározni; annyi bizonyos, hogy mi, s velünk együtt bizonyára jószívű olvasóink is — a kis kolibrinak óhajtjuk a győzelmet.

KÉPEK BOSZNIÁBÓL

[I.]

Illendő dolog levén körülményesen megismerni a birodalmunk átitallájára varrt új gombot: Boszniát, az új tartomány nevezetesebb pontjait, szebb vidékeit hű képekben mutatjuk be olvasóinknak: jelen számunkban mindjárt kettőt. Az egyik Maglaj városa, mely egy szép és termékeny völgyben fekszik. A völgyet a Bosna folyó szeli át, ennek köszönheti termékenységét is. A városka képe igazán csinos látványt nyújt. Gyümölcsfák zöld lombjai közül emelkednek ki a házak tetői. A városka legnagyobb nevezetessége a török mecset, mely karcsú tornyával képünk elő részén szemlélhető.

Másik képünk a nagy kőhidat ábrázolja, mely Visegrádnál a Drina két partját köti össze. A híd gót stílusban épült, s legszebb hídja Boszniának. 1577-ben építtette Sokolovits Mehemed pasa.

[II.]

Ígérletünk szerint ismét két képet mutatunk be olvasóinknak új tartományunkból: Boszniából. Az egyik az úgynevezett »Kecskehíd«, mely Szerajevó, a főváros, közelében igazán festői szépségű vidéken van a Miljacska folyó egy szakadéka fölött. E híd még a rómaiak idejéből való. Közelében van egy régi török temető, s néhány turbános fejfa képünkön is látható.

Másik képünk a szintén elég regényes Lim-völgyét ábrázolja, melyet kopár sziklafalak környeznek. A völgyben láthatók Stergacina falu házai.

CSALÁDI OSTROMÁLLAPOT

A majsztramné asszony ma jó ebédet főzött. Bizony nem tudhatta, hogy milyen sors éri.

Éppen kedvezni akart az »öregnek«, amint fiatal férjét nevezi, s a kedvenc ételét tálalta fel.

Jókedvvel ültek az asztalhoz, de hát mint fiatal házasok közt megtörténik, megindult a kötekedés; az asszonyka ki találta szalasztani a száján, hogy bizony gazdagabb kérője is volt, külön emberhez is hozzá mehetett volna.

A majsztram nagyon érzékeny ember arra, ha a szegénységét felhánytorgatják, a pajzánul ejtett szavakra durván felelt oda.

No, de a menyecske sem abból a tésztából van gyúrva, hogy a tromfra tromfot ne adjon.

Egyszóval: bekövetkezett a vihar.

Most már itt van mielőttünk az egész borzalmas jelenet.

A majszter úr félrelökte a kanalat, azután felugrott nagy dühösen, feldöntötte a széket, még híres csehpipája is, mit vándorlólegény korában hozott haza ékszernek Prágából, ott hever, messze eleresztve magától a hozzátartozandó pipaszárat, mely tán egész Amerikáig elgurul vala, ha nincs madzagra kötve.

A majszter úr az etikett-szabályok ellenére hátat fordít a menyecskének, ezzel tüntetve, hogy most ő dühös.

A menyecske nemkülönben nagy haragot tart keblében: ő is sértett félnek tartja magát, komoran nyugasztja kezére fejét.

Az általános elkomorodás, mely szinte sötétté teszi a szobát, még a kis Palit is elfogta; keservesen sír-rí, amint ott ül a földön, s feszület gyanánt tartja kis kezében az evőkanalat.

Valóban neki van legnagyobb oka a kitörésre, mert a bős szülék egészen megfeledkeznek most a keserűség percében kedvenc csemetéjükről, s a kanálhoz semmi hozzávalót nem adnak neki. Siralma mélyebb indító okai bizonyosan ebben rejlenek.

A kutya is mogorva, de nem haragos. Filozófi nyugalommal és megvetéssel elmélkedik a komor jelenetről, melyet jól

és hirtelen nézzenek meg, kedves olvasóink, mert a következő pillanatban csókkal csattogó kibéküléssé válhat.

A VIRÁGÁRUS-LEÁNY

A szép arc mindennek megneveli az értékét. Még a virágoknak is.

Ugyan ki venne már a mai prózai világban virágcsokrot egy hatosért (ugyanannyiért, amennyi egy fél kiló kenyérnek az ára), ha nem egy csengő lágy hang mondaná:

»Tessék virágot venni!«

Oda nézesz, honnan e hang jó. A legüdebb, a legpirosabb ajkáról, melyek körül rábeszélő mosoly pajkoskodik, mi alatt egy piciny, gonddal ápolat kezecke kellemes gráciával tolja elé a takaros kosárkát, melyben, ha tán színtelenebbül is a leánykánál, rád mosolyognak föld-anyánk költői gyermekei, a virágok.

Egy-egy csokrot néha ő választ ki, mintha az lenne a legszebb, s mintha éppen azt szánta volna neked.

Lehet-e ellenállni ily megkülönböztetésnek?

De különben is nincs semmi értelme az ellenmondásnak.

Ha azt feleled, hogy:

»Nincs nekem szeretóm, lelkem, akinek virágot vegyek«
— dévaj csintalansággal feleli:

»Vegye meg nekem.«

S ez aztán már neki egészen annyit tesz, hogy kész az alku, s egy szempillantás műve, és már oda van tűzve a kicsi csokor a kabátodra, amely őszerinte »oh, be mennyire odaillesik!«

A virágárus-leányok vidorak, hamisak, kedvesek, jók és könnyelműek. A virágüzlet nem éppen megvetendő; ha nagyon szép a virágárus-leány, száz csokrot is elad egy éjjel.

»Szép és költői foglalkozás ez« — mondta egy ízben Jules Janin.

Csak az a kár, hogy e kedves leányok, e szalonlepkék, annyira eggyé olvadnak a virágokkal, hogy szinte tökéletesen azonosokká lesznek; *letépetve, korán hervadnak el.*

S mint az elfonnyadt csokrot, eldobja őket a sors a szemét közé.

A NŐ A HÁZASÉLETBEN

Minden a kezdettől függ; a házáséletben szintén, s be kell vallani hogy a hibának, ha ilyen a házáséletben előfordul, okát rendesen nem a nőben kell keresni. A fiatal lány mit hoz a szülei háztól? Áradozó szívet és jóakaratot. Mindent azon új élettől vár, remél, melynek küszöbét most átlépte. Még azon lány is, ki szülei házánál sokat tanult és sokat dolgozott, s ki mindent látszik tudni, férjétől akar mindent megtanulni. S igaza van. Előtte most már minden más, tisztább, élénkebb színben jelenik meg. Mindent gyorsabban tesz, mindenhez nagyobb örömmel nyúl. Életet akar lehelni mindenbe, s míg azelőtt rombolni is szeretett, most teremteni óhajt csak. Figyelembe kell venni azt is, hogy az atya leányával csak bizonyos pontig mehetett. Ha nagyobb befolyást akart volna rá gyakorolni, úgy elvesztette volna célját. Nem volt szabad neki nevelését egészen bevégezni, hagyni kellett lelkében valamely úrt, mely majd csak később leendő betöltendő. S ez férjének feladata. A férj világosítsa fel mindarról, miről atyjának beszélni nem lehetett.

A nőnek határozott jellemű férfira van szüksége, ki ezer és ezer apró érdekek által nem hagyja magát lekötni, kinek erős és kitartó meggyőződése van, s ki bátran s erélyesen képes tenni és cselekedni, ki bármely zavart helyzetbe jöjjön, bátorságát el nem veszíti, hanem mindig kitartó és erős marad. Az ily férfi oldala mellett örömmel lesz a leány asszony, s szívesen elmondja: Ő az én uram, bár mosolya azt látszik jelenteni: én meg vagyok az ő úrnője. Úrnője igen, de engedelmességgel, mert hisz oly édes engedelmeskedni ott, hol szeretünk.

*

Nem tudom, melyik indiai törvényhozó megtiltja a szerelmes fiatal nőknek, férjeikre sokáig, hosszasan nézni.

De hát kit nézzenek? A férj az ő eleven, ragyogó könyvük, melyből olvasni, tanulni akarnak, amit nekik hinni és tudni kell.

Míg lány volt, kerülte őt, futott előle, s ha néha a körülmények úgy hozták, hogy egyedül maradt egypár pillanatra

vele, minden módot felhasznált, hogy menekülhessen. A vele való egyedüli léte nem bírta sokáig elviselni. S ha nő lett, követi férjét ellenállhatlanul, vezesse őt bármily új, veszélyekkel teli idegen világba, vele megy mindenüvé. Ragaszkodik hozzá, mint életéhez, nem ismer áldozatot, átváltozik tűzzé, vízzé, csakhogy őt követhesse egész a végtelenségbe. Azt teremthet belőle a férfi, amit akar, éppen oly készséggel lesz egy gyöngéd virág, mint bátorszívű hős.

Jaj azon hideg, esztelen büszke embernek, ki mámorában azt hiszi, hogy mindent bír, s ama határtalan odaadást, mely a férjnek csak boldogságát iparkodik növelni, semmibe sem veszi vagy megveti.

*

A férfinek száz mindenféle gondja és dolga van, a nőnek csak egy: férje. Ha a férfi elmegy reggel a háztól, nem is gondol arra, hogy neje egész nap vele foglalkozik, várja s szüntelen azon töri fejét, mint szerezzen neki örömet. Míg sok férj este talán ügyeinek nem sikerültsége folytán vagy más egyéb tekintetből leverten, szótlanul, olykor haragosan jó haza, a nő örömmel fut eléje, meg akarja ölelni, s látva a haragos tekintetet, visszaesik karja, a szó elakad torkán. Félre megy és sír.

Férfi, bármily kedvezőtlen körülmények közt folyt is le a nap, ne éreztesse annyira nejével. Holnap minden ismét jó lehet, a veszteség kárpótolva van, de a nőben a hideg magaviselet sokkal mélyebb sebet ejtett, hogy azt egy nap alatt be lehetne hegeszteni. Férfi legyen erős, ha helyzete kissé rosszabbult, ne csüggedjen el, ne szomorítsa nejét. Kímélni kell a gyöngé gyermeket.

S ha még jobban magához akarja fűkötni a nőt, ne zárja ki egészen őt dolgaiból, kisebb-nagyobb mértékben engedje benne részt venni. A nő ez időben, valamint mindig, igen tanulékony, kitartó és szorgalmas, meg lehet róla győződve a férfi, hogy szerelmeért sokra, mindenre képes. Egy híres orvost ismertem, a legnagyobb intézetek igazgatója volt, s fiatal felesége lett a legkitűnőbb tanítványa. Összpontosult benne valódi férfias szellemi erő és átható éles tekintet. Midőn a nagy fiziológ valamit tanulmányozott, gyakran nejének szemei

által fedezett fel olyakat, melyek nagyfontosságúak és eredménydúsak voltak.

Mindenki aszerint avassa nejét ügyeibe, amilyen a mestersége. A művész közölje legalább eszméit, melyek őt lelkesítik, s melyek bizonyosan a nőt is érdekelni fogják, s melyből szellemi tápot húz. A törvényhozó, a politikus szintén nem hagyhatja a nőt anélkül, hogy egyetmást ne közölne véle abból, mi egész lelkét, életét betölti. Itt férjének segítségére ritkán jöhetne, de nem szabad a tudatlanságban hagyni.

*

A kényszerített házasságoknál azt szokták mondani: majd összeszoknak. Szerencsétlen gondolat! — Akik könnyen összeszoknak, azok könnyen el is szoknak egymástól.

Az igazán szerető nő jobban szereti kedveltjét, mint magát, mert kész feláldozni önboldogságát, csak hogy őt boldogíthassa.

*

A nők igen különböznek egymástól. A férfiak, kik annyira-mennyire egyforma képzőiskolán mennek keresztül, sokkal jobban megközelítik egymást, mint a nők, kik természeti hajlamukat sokkal eredetibben fejleszthetik ki. Egyik sem hasonlít a másikhoz.

A férfiak azt mondják: virágok a nők, nekünk nyílnak, szakítsuk le. Igen, virágok, s hogy minél nagyobb, minél több élvezetet nyújtsanak — ápolni kell azokat. Mindenik virág más ápolást igényel. Az egyik fiatal és vad, ezt szelidíteni, nemesíteni kell; a másik gyöngéd és érzékeny, gyöngén és érzékenyen kell vele bánni; a harmadik nagyon is gyorsan virít, élénk, eleven, ezt őrizni kell s oda törekedni, hogy minél előbb gyümölcsé váljék virága.

E gyümölcs — a házaselet boldogsága! M.

A KEDVENC

Már csak hiába, úgy van az! A leányok nem lehetnek el anélkül, hogy az atyuskán meg a mamuskán kívül még ne szeressenek valakit.

Az atyuskától meg a mamuskától mindig marad még egy kis fölösleges szeretet, s azt bizony nem lehet dugva tartani, török-szakad rá kell pazarolni valakire.

Hogy kire, az már a kortól függ. Például Juliska, akinek szende arcát képünkön szemlélheti minden jó lélek, még alig egypár esztendeje a legnagyobb szeretettel csüggött — tarkaruhás bábuján. Mily gondosan öltöztette, tiszta ruhát adott rá napjában háromszor is, elbeszélgetett vele naphosszat, dédelgette; hanem persze, mikor a bábu egyáltalában semmiféle jelét sem adta annak, hogy viseltetik valami hálával »kis mamája« iránt, no, már ki is csodálná, ha a »kis mama« megunta a hálátlan teremtményt, s vágyódni kezdett valami — eleven után.

No, csak ne tessék mindjárt rosszat gondolni. Nem legény volt az, aki után Juliska vágyódott, arra még ráér, egyelőre beelégszik alsóbbrendű egyéniséggel is.

Egy gyönyörűségesen nyafogó kis kecskegidát ért a szerencse, hogy ezentúl tárgya legyen Juliska gyengéd szeretetének. Ő lett Juliska kedvence — egyelőre.

No, hanem ő-gidasága meg is érdemli ezt a kitüntetést. Milyen szép tarka szőre van, finom, mint a valóságos selyem; aztán olyan okos szemei vannak, mintha csak meg akarná velük szólítani kis gazdasszonyát.

Juliska mindennap maga megy ki az erdőre friss fűért, vele megy természetesen az »aranyos kis giduska« is, már útközben kihuzgálva nagy ravaszul a fűszálakat Juliska kötényéből, s megropogtatva oly jóízűn, hogy a fülei szinte kétfelé állnak a nagy gyönyörűségtől.

Milyen szerencse, hogy a kis gida nem tud elmélkedni! Hisz mily szomorú lenne, ha meggondolná, hogy nemsokára már ő sem lesz alkalmas kegyencnek, mert gidából kecske lesz.

Kecske! Juj! mily borzasztó hangzású név ahhoz képest, hogy »giduska«.

S akkor majd Juliskánál is az ő helyét elfoglalja — talán egy másik gida? Oh, nem! Akkorra már Juliska is más kedvenc után vágyakozik, valami csinos . . . no, de maradjon ez a Juliska titka!

EGY TENGERI HAJÓ FÖDÉLZETÉN

Az indulást jelző ágyúlövés eldördült, a horgonyokat fölhúzták, a hajó méltóságteljesen megindul.

Az utasok mind a födélzeten vannak, búcsút integetve a parton maradóknak, kik, amint a hajó tovább halad, lassankint elenyésznek a távolban.

Az utazók arca derült, mint amily derült az égboltozat. Pompásabb időt már kívánni sem lehetne utazásra.

Vidám és jókedvű mindenki.

A part már egészen eltűnt a láthatárról, nem látni egyebet, mint az eget és a tenger mérhetlen tükrét, melynek fodros hullámaait megaranyozzák a napsugarak.

»Oh, mi szép! mi fölséges!« mondja elragadtatva mindenki.

De nini! alig néhány perc, s mily változás! A legtöbb arcról eltűnik a vidámság, jókedv, s helyét bizonyos szorongó aggodalmas kifejezés foglalja el. Az előbb még oly piros arcok elsápadnak, a pár pillanat előtt még oly biztos léptek ingadozókká válnak.

A hajó a sík tengerre ért, kissé erősebb szél kezd fújni, dagadó hullámok dülöngtetik a hajót jobbra-balra. A tenger ismerkedési adót követel azoktól, kik eddig nem ismerték, kiknek most van hozzá először szerencsájük.

A tenger szigorú adóvégrehajtó, csak keveseknek engedi el adóját: egy kis tengeri betegséget.

Aki e pillanatban megtekinti a hajó fedélzetét, jobban mondva képünket, eredeti tarka látvány terül el szemei előtt.

Akik már megszokták a tengeri utat, most is csak oly derült arccal ülnek helyükön mint előbb, kényelmesen szíva pipájukat vagy szivarjukat.

De annál rosszabb dolguk van azoknak, akik most vannak először tengeren. Mintha csárdást táncolna velük az a nagy hajó. A tenger úgy forog körülöttük, — mintha valósággal ki akarna fordulni a medréből. Az anya szédülő leányát támogatja, egy férj tántorgó nejét tartja, hogy el ne essék, egy angol papának öleiben ott nyugszik leánya, a szép miss, ki most bizonyos, hogy rettentő dolgokat álmodhatik.

A szél belekapaszkodik a kalapok szalagjaiba, fátyolaiba, bele a pincér hajába is, ki épp most tölt valakinek egy pohárkával az ily körülmények közt legajánlatosabb nektárból, a rumból.

Milyen fitymálólag nevet az az öreg matróz ott, karján a hatalmas kötéltekercssel. Mintha csak azt mondaná:

»Kényes szárazföldiek! egy kis himbálódzást sem tudnak elviselni!«

Az persze nem jut eszébe, hogy amikor ő először így himbálózott, ő is csak így járt. No, hanem ez nem is csoda, hisz olyan régen volt már, hogy talán nem is igaz.

S mikor majd ezek az urak és hölgyek, kik most »gyengélkednek«, annyiadszor lesznek a tengeren, mint az öreg matróz, akkor bizonyára ők is szájalmas, s némi gúnyos mosollyal fognak azokra tekinteni, akik nem bírják elviselni azt a »kis himbálást«.

AZ
IGAZI HUMORISTÁK
CIKKEK A MAGYAR NÉP HUMORÁRÓL

1879

EZEN KÖNYVEMET AJÁNLOM
AZ ÉN
SZELÍD, CSENDES FALUMNAK

A SZERZŐ

ELŐSZÓ

Nem azért ajánlom pedig könyvemet az én csendes szülőfalumnak, hogy ott valaki megvegye s még tetejébe el is olvassa. Ha a nótárius úr sorba venné ujjain azokat, akik a betűhöz értenek, bizvást zsebre tehetné az egyik kezét.

Nem vesznek ott meg egyéb könyvet, csak kalendáriumot, azt is százesztendőst, mely azonfölül, hogy az unokák unokáinak is mutatni fogja az időjárást, egyszersmind összeköttetésben tartsa őket az égi hatalmasságokkal is, mivel a százéves naptárnak imádságos könyv az egyik fele.

Hanem azért ajánlom nekik ezt a könyvet, mert tőlük tanultam, ami benne van.

Ha van benne valami érdemes, az az övék.

*

S van benne.

Mert sok könyv mutatja már ezt a nemzetet karddal kezében. Jó katonának mondja mindenik.

Sok könyv figyelte már meg fájdalmait, bajait, mutatja sírva, festi túrve; látjuk dacolva, ráncba vont szemölddel. Férfias mindig.

Lássuk most egyszer pongyolán mosolyával. Naiv akár egy gyermek.

S ez a mosoly a tükör, melyből igazi szépségben tündöklük vonzó arca.

*

Jó kedve morzsáit szedegettem össze, — kevés fáradtsággal.

Jártam a rónát, a hegyeket s mikor a búsongó nóta, mely az ország egyik szélétől a másik széléig szolgálja a szíveket, elhal az ajkakon . . . szelíd humorban csöppen el a fájdalomtól az, ami még megmaradt.

Csintalan szavakban dugja ki körmeit a dévajság.
Játszi naivsággal szólja el magát az együgyűség.
S még az is szeretetreméltó.

*

Mivelhogy azonban mégsem voltam mindenütt, s könnyen megeshetik, hogy amit némely nemes helységről elmondtam, az annak zokon eshetnék, vagy hogy nem is hitelesen van róla leszábva, az akkor — egyszer mindenkorra kijelentem — *a szomszéd faluban történt.*

HUMOR AZ UTCÁN

*God made the country, and
man made the town.*

Cooper.

Régi példabeszéd, hogy a magyar embert az Isten jó kedvében teremté, és talán igaz is. E népben mindig volt humor. Az Isten alkotásánál jó kedvének felét neki kölcsönözte, s abból aztán jut mindenüvé, a megye- és országgyűlési termekbe, a temetőkbe, sőt még az utcára is.

A fölvett címhez ragaszkodva, csak keveset szólhatunk az egyszerű falukról, hol minden duzzad az üde költészettől, hol az utcákat keresztülkasul egyforma, cégtábla- s fölírat nélküli alacsony házak szegélyezik. A humor, ha ide téved, beletemetkezik a költészetbe, lemond önmagáról.

Fölírat csak a templomon látható és a korcsmán néhol, mert közönségesen elég ilyen szegény helyre cégérül a póznára kitűzött boróka-csutak is. Kényesebb falukban »Becsali«, »Gondúzó«, »Betekints« a furfangos neve a csárdáknak, s ha külön fölíratjuk van, az sem valami különös dolog; már a gyerekek is ösmerik; régi, kopott biztatása a korcsmárosoknak, hogy: »ma pénzért, holnap ingyen.«

Ezen kívül nyomtatott betűt már csak a bíró házában látunk a fekete táblán, melyet nem azért csináltatott maga a tekintetes vármegye, hogy nevetségül szolgáljon; meg a falu végén a nemzeti színüvé előmozdított oszlopon, hol azonban

nem találta egyiket, mint a nemes község becsületos neve a hozzátartozó vármegye nevével egyetemben.

A faluk architektúrája mind különböző, de jelentéktelen módosításokkal. Néhol a tűzfalhomlokzatokat szeretik, mélyedéssel valamely ájtatos kép számára (legalkalmasabb ember erre Szent Flórián); másutt ezek helyére cifrázott deszkázat jó, míg ismét másutt leér a zsúpfedél karimája egész a ház szeméig, a két ablakig, melyek közt legfeljebb a tulajdonos nevének színes kezdőbetűi ékeskednek. Csak elvétve pompázik koszorúban, módosabb kőépületeken olyan büszke mondas, mint Tarjánban:

»Ezt a házat építette Fazekas András
Itt helyben
A saját erdejéből hozott fából.«

A magyarokénál sokkal szebb és jellemzőbb a székely házak fölirata:

»Öröm és békesség a bejövőknek, áldás a kimenőknek!«

mely aztán nagyobb világosság okáért következő vendégszerető verssel egészítettetik ki a tulipántos, szélesfejű szegekkel kivet kapun:

»Ha nincs itthon a gazda, itthon van a népe,
Legyék itthon az is mind, ki e kapun lép be.«

Mióta már a székely portáján is finánc és adóvégrehajtó jár ki s be, azóta nincs értelme e soroknak, s kezdenek az új kapukról lemaradozni.

É helyen kívánom megjegyezni, hogy nemcsak az építészeti ízlés változó falvainkban, hanem úgyszólván a gondolkodás is. Más mesék, más közmondások, különböző észjárás jellemzik az egyes helységek népét. Ezer meg ezer apró vonásban mennyi a humor! Szinte sajnálom, hogy e tárgynál, mint a kerethez nem tartozónál át kell suhannom. Csak futólag emlékezem meg az ebeckiekről, hol közös lévén a harangláb és harang, ráíraták az oszlopra, hogy a *harangszó fele a lutheránusokat illeti*. A pinci embernek, a legszegényebbnek is gyönyörű lovának kell lennie, az istállóját építi előre cserépfedél alá, faragott kövekből, míg a formátlan lakóház szeré-

nyen lapul hátra roskadozó fabordáival szegényes nádkalapja alá: azért is mondják a pinci emberre, hogy nagyot hibázott, amiért »nem lett ló«. A jámbor zsélyi lakos I. Napóleon észjárása után indul s abban találja ambícióját, ha minél több gyermeke van; a viláért sem mulasztaná el akár szóbeszédben, akár írásban oda biggyeszteni a neve után, ha teheti: »Én Csúz Ferenc, hat *neveletlen* gyermek atyja.« Már az óvári palócban nincs ily tökéletlen hiúság, mint igazi bocskoros nemeshez illik, az egész világot fumigálja, házat is csak azért épít, hogy télben legyen hova tenni a melegítő kemencét, mert a hideg a nemesembert is fogja, s ha fölirattal látja el, akkor is mit neki a keresztény időszámítás, elég, ha oda jegyezi az utódoknak:

Építő Kéry Pál de eadem
A restoráció utáni tavaszon.

Nagyon sajnálom, hogy nem még harmadéve télen írtam e cikkemet, mert akkor módomban lett volna a kisújfalusiak híres föliratát gyűjteményemhez csatolni. Azóta fájdalom, elolvadt, amiből világosan bizonyítható, hogy a nemes előjáróság nem járt el teljes bölcsességgel, midőn az említett, emberemlékezet óta elő nem fordult kemény tél (négy ember fagyott meg Kisújfaluban) megörökítését akként eszközlé, hogy az e célra begyűlt összegen kihozatván a városi vésnököt, miután kőtáblára már nem futotta, egyhangú megállapodás folytán, a falu közepén lévő nagy jégtáblára vésette ki a nevezetes eseményt ékes versekben, örök emlékezet okáért.

De ha ez elenyészett is, maradt még nevezetes fölirat Kisújfaluban H. híres malmán, melyhez a folyamot fölfelé vezette. Rengeteg pénzébe került s még ki is gúnyolták. Erre szól hát büszke válaszul:

»Ezt a malmot csinálta
Ezékiel de Harcsa.
Ahogy csinálta, úgy megcsinálta.«

Elég eredeti, de nem olyan elmés, mint az inámi kocsmá homlokzatán ezen eszmetársításból eredt felirat:

Ennek a falunak »*Innáme*« a neve.

Ugyancsak az inámiaknak van a falu végén egy pléh Krisztusuk a keresztfára szegezve, kinek az illető piktor, kopjával átvert vérző szívét a jobb oldalára festette. Akadtak olyan műértők Inámon, kik idők jártával rájöttek e hiányosságra, s hogy a hibás művet kiigazítsák, vasvillával átszúrták a pléh-kép baloldalát is. Most már tökéletes.

A szentképek, kápolnák nagy divatban vannak különösen katolikus helyeken, úgyhogy alig van falu anélkül. De e sok közül egy sem járta úgy meg, mint Bolyk, hol a határ végpontján közköltésen épített díszes kápolna egy később elvesztett határigazítási per miatt a szomszédos karancsi határba került. Biz ezen nem lehetett segíteni másképp, csak az alábbi fölrattal:

»Adatik tudtára mindeneknek, akiket illet, hogy ezen érdemes Szent Vendel ámbátor a Karancsiakénak látszik lenni, nem az övék, hanem a mi határunkat őrzi innen.«

Most már ezek után átjöhetünk a csendes, együgyű, boldog falukból a lármás, fényes, fővárosi utcákba, hol a humorba, melynek kinyomatát keressük itt is, elméncség, élelmes fortélyosság, humbug és reklám vegyül. Itt selyemben jár a poézis, a humor pedig trikóban, csörgő sipkában, vagy — meztelenül.

Az ilyenekhez kevés közünk van. Cikkünknek bár »Humor az utcán« a címe, mégsem lehet föladata mindazt fölölelnie, amit a humor iránt érzékkel bíró kedély az utcán föltalálhat. A lóbáldzó cintányéroktól kezdve a borbélyműhelyeken, le egészen a hatványozott életnagyságban ábrázolt kifliig a pékboltok ajtóin, mindenben akad egy-egy szikra azokból a gyarlóságokból, melyeket a sors az emberek közt szétosztott s éppen mert senki sem ment tőlük, szeretetreméltóan tűnvn föl, kárhoztatás helyett mosolyt fakasztanak.

Köteteket lehetne írni arról, ami anyagot az utca szolgáltat a humornak, de amiért majdnem kizárólag a föliratokra szorítkozunk, maga a tárgy gyakorlati oldala fejt meg, mely nem annak bebizonyítására irányul, mennyi sok minden nevetséges fordul és fordulhat elő az utcán nálunk (az úgy történik mindenhol), de összegyűjtvn néhány jellemző vo-

nást, nem egészen érdektelen bepillantást enged e kevésbé jelentékeny oldalról is — sajátságainkhoz.

Mint föntebb megjegyzém, semmi közünk a meztelenséghez éppúgy nem, mint az együgyű vagy a helyesírással farkasszemet néző föliratokhoz; még kevésbé lehet föladatunk az olyan jeles föliratokkal foglalkozni, mik monumentális épületeken és műveken *lehetnének*, mint azt Spanyolországban találhatni, nemcsak az épületeken, de még az egyes iparcikkeken is, s bizony nem kár a fáradságért, mert alkalmassint megteszik a magok szolgálatát. Még nem állhatom, hogy legalább kettőt ne említsek. Egy dóm fölirata a következő:

Az ég kapujánál cipőt árulnak,
Mert az angyalok meztláb járnak.

Költői és humorteljes figyelmeztetés arra, hogy e falakon belül kell végződnie a hiúságnak, mely a templom kapujánál ismét útját fogja állni a kijövőnek. Még ennél is szebb a spanyol kardra vésett verssor:

«Ok nélkül ki ne húzz, becsülettel tégy a hüvelybe!»

Nekünk kevés van ilyen, de ha lenne, sem tartoznék tárgyunkhoz, mert nem ered közvetlen a néptől, melynek humorát keressük az utcán. Bizony nem kis föladat az most már a fővárosban, mióta a műízlés, divat, ildom és a terjeszkedő műveltség kiszorította az őszinteséget, az ősz eredetiséget, a gondolkozást pedig megszertergályozta simának.

A régi szállodák helyén, melyek az állatvilág erősebb fajait képviselték (Tigris, Két oroszlán, Arany sas, Fehér ló, Vörös ökör, Hattyú, Kecse, Fehér farkas stb.), az apróbb állatok a kereskedő elemhez tartozván (fűszerkereskedés a fekete kutyához, a mókushoz, a vörös macskához, a jegesmedvéhez stb.), ma már arisztokratikus nevű hotelek uralkodnak, a cégek föliratai is kifogástalanok s unalmasak: mind úgy jelennek meg az utcán, mint egy jól nevelt gentleman a szalonban, begombolkozva, csinosan, kimérten, szabatosan, vigyáztván, nehogy kelleténél többet vagy kevesebbet, vagy valami illetlent mondjanak a közönségnek, melynek figyelmét vannak hivatva fölköltetni.

Különösen így van ez a világvárosias arcú belvárosban; hol legföljebb egy-egy Teleky-díjra pályázó poéta ajkán vilanhat föl kétkedő mosoly, ha szeme a következő tartalmú hirdetésbe botlik a fűszerkereskedés ajtaján:

»Száz arany egy poloskáért!«

Ezt bizony könnyebb találni, mint drámai cselekményt.

Távozva azonban a civilizáció központjától a külvárosok tömkelegébe, ott még mindig föl találjuk a gyógyszerháron gyermekkori ismerősünket, Aeskulap apót kigyós botjával. Feje fölé a Soroksári utcában a következő tréfás annonce-ot tette ki az agyfűrt gyógyszerész:

Szép falusi parasztemyecskek számára kapható
legjobb minőségben:

Egy lat »valami« két garas.
Egy lat »tudják mi« három garas.

S nincs olyan gyönyörű parasztemyecske széles e környéken, aki rá nem jönne, hogy ez a »pirosító« meg »fehérítő«, s nehéz megállnia, hogy be ne tekintsen abba a nyalka boltba, hol ilyen »finuman« beszélnek.

Ha az igazmondáshoz szokott vidéki ember idevetődve — keresztülizzadja valamely kánikulai napon a Király utcát, hol egy ilyen fölirat biztatja: »Nincs többé melegség!«, s ha aztán befordul véletlenül az István-térre s azt látja, hogy ott »Pénz becsületszóra« kínálatik, majd egy kanyarulatot csinálván, kijut az országútra, hol a hirdetés szerint: »Ócska ruhákért újak adatnak«, bizony eltelhetik hálával a szíve a derék iparosok iránt, kik így gondoskodnak arról, hogy az emberiség hiányt ne szenvedjen semmiben.

A bennszülött már ismeri e hangzatos humbugot s szívesebben olvassa ennél még az együgyűségeket is. Van az is.

Egy nagy zöld táblán beteg ló és ökör ábrázoltatik, a ló alatt ez aláírással: *Duska Mihály*, az ökör alatt: *Duska Pál*, legalul: *baromorvos testvérek*.

* Cukrász-boltajtón. Fagylalt értendő alatta.

Jobb ennél a hírhedt Szerecsen utcai fölirat a vendéglő aajtáján:

»Jutányos ételek és *petyegtetett* kiszolgálát.«

Hát ez úgy eshetett, hogy e sorok alkotója a német »püktlich« szó után indulván, a szótárban úgy találta, hogy az magyarra fordítva annyit tesz »pontos . . . petyegtetett«. Nos, neki jobban tetszett a »petyegtetett«.

Különbén a korcsmákba a fővárosban is nagy előszeregettel veszi be magát a humor. Rokonfedél alatt van itt a kedélyesség hajlékában.

Az »Utolsó fillérhez« címzett bormérés aajtáján a Szondy-utcában:

»Aki hatvan évig borommal él,
Az ilyen vendégem sok esztendő megél!«

Az alábbi vörös betűs fölirat az »Arany veréb«-nél a legjobb költészet terméke; igazi korrajz:

Bejött a liter
Elment a hitel.

Elrettentő például szolgál a bornemisszák számára a »Vörös alsóhoz« címzett korcsmán Budán a következő versbe foglalt figyelmeztetés:

Ó-Budán a ludak nem ittak csak ettek,
És mi történt? Egytől-egyig kidöglöttek.

Hasznos orvosi tanács ez is egy pálinkamérésen a Stáció utcában (közel a Jókai házához, melynek mélyedésében évek óta egy katolikus szent morfondírozik, nem átallva, hogy a gazdája kálvinista):

Jó a pálinka reggel,
Igyunk hát egy üveggel.

Az sem utolsó dolog, hogy van a Kerepesi-úton egy lebuj-csapszék, hol előre kell fizetni az étel-ital árát, nehogy megszökjék vele a vendég, s hol a kés és villa maradandósága iránt táplált óhajta a korcsmárosnak akként nyer kifejezést, hogy az asztalhoz láncoltatik, hanem azért ott künn

zöld borostyán-koszorúban a következő címet viseli e látogatott mulatóhely:

»Az bizodalomhoz.«

No, de elég a korcsma-költészetből ennyi, s hogy unalmassá ne váljunk, tán e cikkből is.

Még csak azt a budai lakost kívánom fölemlíteni, ki azt íratta föl a kerti házának falán levő napóra fölé:

Óra pró nóbis.

Biz ez plágium Aszalayból; hanem az meg már éppen kriminális itt Magyarországon, ahol már a kétférjűség is tiltva van, amit a Terézváros egyik boltfirmáján olvashatunk:

Singer Ferenc és Társai

nejének

Wolf Marinak kereskedése.

Érdekes pendantja ennek a Király és Petőfi utca sarkán e fölirat: Katharina Engl divatnöckereskedés.

Mind e föliratok, melyekből ízelítőül e nehányat kikaptam, ma holnap a haladó ízlés és civilizáció lomtárába kerülnek, hogy újaknak adjanak helyet. Meglehet, hogy ezekben is lesz humor, de az nem ilyen lesz. Meglehet, mondom, mert a civilizációnak, célszerűségnek és ízlésnek is vannak kedélyes hajtásai. Nekem legalább nagyon mulatságos az a koldus, ki a Nemzeti Színház palotája mellett tartja állomását, s hogy magát a sok hiábavaló beszédétől megkímélje, egy pléhtáblára, melyet kényelmesen a falnak dőlve, magasra emelten tart a járókelők szeme elé, ezt íratta ízléses, aranyozott betűkkel:

»Kérek egy krajcárt!«

S most végzem cikkemet azzal, amit innen kihagyni lehetetlen; egy fölirattal, mely nagy, fekete emlékoszlopon pompázik ott, hol Kont és Hunyadi vére folyt s szentelt meg minden porszemet, a Szent György téren:

G. Hentzihier starb den
Opfer-todt für Vaterland.

Valamennyi között ebben van a legkeserűbb humor.

HUMOR AZ AKTÁKBAN

A tekintetes szolgabíró úr meghallgatván az ügyes-bajos feleket, s nem tudván hirtelen kitalálni az igazságot, azon biztatással kergette haza őket, hogy majd máskor igazít a dolgon, s hogy a tényálladékokat el ne feledje, addig is egy göröcsöt kötött zsebkendőjén.

Ez a »göröcs« volt valószínűleg az első pörakta a magyar törvénykezésben.

Később azután bejött az »instancia«. Tanultabb emberek írásba foglalták a felek sérelmeit, s a bíró nem volt kénytelen a nagyfenekű beszédből saját eszével kihalászni a dolog velejét, oda volt az teremtvé kifogástalanul, ítéletett belőle kénye-kedve szerint. Még később megszületett az »indorsata« is, ami azért történt, hogy az ítéletki hirdetésre összegyűlt felek be ne piszkolják a »kancellária« padlóját, melyet a szolgabíróné asszony nagy perpatvar közt sikáltatott meg minden szombaton. Mi szükség nekik azért idejönni, a bíró odajegyzi az ítéletet az instancia hátára (ami még mellesleg azért is jó, mert el nem felejtődik), aztán hazaküldi nekik, hol megexplicálja a nótárius.

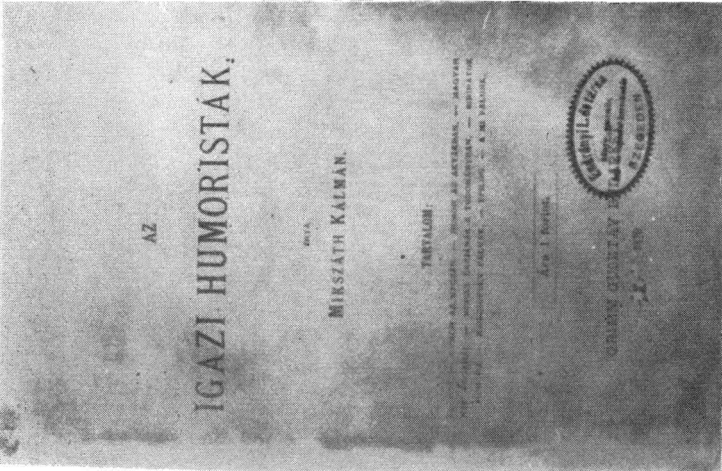
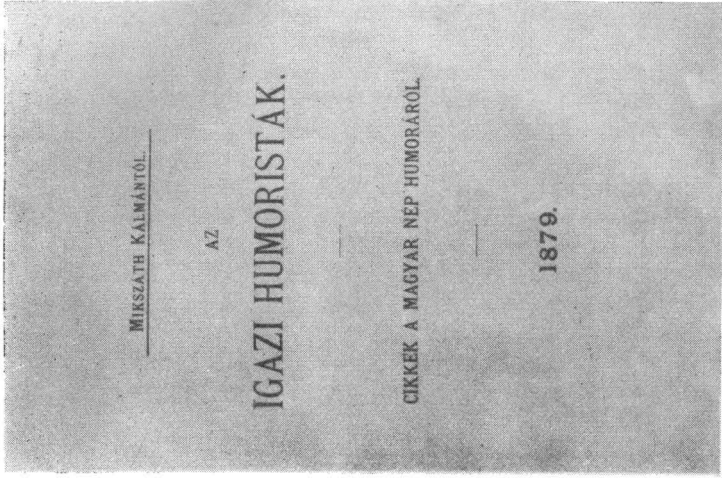
Ebből a korból már sok humoros indorsata maradt ránk, de legeredetibb valamennyi közt egy Komárom megyei főszolgabíróé, ki egy különben tiszta adóssági keresetre a következő ítéletet hozta:

»Liquidum est debitum, solvas ebatta Punctum.«

Mely ítéletet a felsőbb bíróság is jóváhagyott az »ebadta« szó kivételével.

Egy, e századbeli német könyv akként ismerteti igazságszolgáltatásunkat, hogy, úgy mond, kétféle igazságszolgáltatási közeg működik hazánkban, az úgynevezett »herumreisenderek« és a »megyeházban könyöklők«. S ez igaz is volt, amennyiben a szolgabírák beutazván járásaikát, útközben csak úgy a kocsülésről diktálták az ítéleteket, miket senki sem foglalt jegyzőkönyvbe, de amiket azért a felek sokkal pontosabban megtartottak, mint ma.

Jóllehet a modernebb törvénykezési rendszer csak 1848, s kiváltképpen a Bach-korszak óta vert gyökeret, a nagyobb

*Az igazi humoristák
borítólapja és címlapja*

perek már előbb is rendesen és írásban vitettek; tág tere nyílik tehát a velünk született eredetiségnek és humornak ezidőkben — ha az úgynevezett »stylus curialis« pókháló gyanánt át meg át nem fonja s mintegy egyenruhába nem öltözteti az ős gondolkozást.

Annyira kaptafára van verve minden ügyirat, hogy a pedantéria a komikum határáig megy: a »végzés« egyetlen periódusból áll és kezdődik a »minek utána« szón; a »kötelezvény« a »melyszerint«-tel; az »idéző végzés« a »minek folytán«-nal szalad ki a bíró tekintetes pennájából; a »kurrens« (körlevél) első szava »meghagyatik«, a »bizonyítvány« a »hitelesen valljuk«, míg az »adás-vevési szerződés« a »mi alólírotak«-ból folytatódik, s (hogy az akkori idők hivatalos irállyal éljünk mi is) útjában a Ts. Ns. vármegye auctoritásához conveniens decorum — teljes terminus technikusokat s számtalan ékes participiumot ölt magára.

Oly kiüríthetlenné vált ez a hivatalos nyelvezetből, mint a szerbtövis szántóföldeinkről. Még maga a parlament sem ment tőle; mert hát mi lenne az ország méltóságából, ha nem e szavakkal kezdődnek minden interpelláció: »tekintettel arra«?

Tagadhatlan, hogy minden nemzet hivatalos nyelvének vannak sajátosságai, Angliában csak úgy, mint a legmíveltebb Franciaországban elütő az okmányok irállya az irodalmi termékekétől, de ezen elütő sajátosságok leginkább a terminus technikusokra szorítkozván, sehol sem kulminálnak annyira az érthetlenség szándékos hajhászatában s sehol sem ellenkeznek úgy az élő nyelvvel, mint nálunk, hol pedig erre a legkevesebb szükség van, mivel maga az irodalmi nyelv sem tér el a népétől, hanem abból meríti nemcsak erejét, de színét, üdeségét is.

Kötetnyi gyűjtemény áll rendelkezésünkre a bíró irállyából, hangosan kiáltva reform után — s már maga ez megérdemelné, hogy tért szenteljünk neki e tárcában, ha bizonyosan nem tudnánk, hogy a bírók nyelve, mint maga a gondviselés, örök és változhatlan, s ha cikkünk szűk kerete különben is nem akadályozna bőven időzni minden vele összefüggésben álló tárgynál.

Legfőlebb néhányra szorítkozunk; minő pl. az abaúji sérelmi fölirat, hol a »kormány önkénye egyensúlyának vas-

botja« ellen panaszkodik a türelméből kifogyott municipium; vagy azon ítélet, hol az arculütés (tekintettel az előkelő állású egyéniségre, akin megesett) »szemkáprázati képen-kapomány«-nak íratik udvariasan körül.

Az sem utolsó e nemben, amint az orvosi hivatalos irályt mutatja be a feledhetlen Nyári Pálunk holttestéről fölvett látlet, melyben a bal lábszáron »csontfolytonossági hiány mutatkozása« van konstatálva.

Ember legyen, aki ebből kiérte, hogy a lábcsont össze-zúzódvá, egy helyen kivált.

Itt azonban nem hagyhatom érintetlenül, hogy ily gyötrelmes kifejezésekre sok esetben kényszerítve volt azok alkotója, mint pl. a kékkői szolgabíró, ki a következő rendeletet intézte a kürtösi bíróhoz:

»Minek utána a Mrokár János tulajdonát képező kertben levő kertben találtató kertben gazdátlan malacok kárt okoztak azok gazdáját kikutatván hozzám bekísérni szoros kötelességének ismerje.«

Ez pedig úgy történt, hogy Mrokár Jánosnak volt egy nagy, liciummal körülvevett kertje, melynek egy negyedrészt vetemény-ágyas és virágos kertnek használván, tisztességes zöld sorompóval látta el. Nehogy azonban hozzáférhető legyen az ott föl s alá szaladgáló gyermek-hadnak, még a tulajdonképpen kertben is külön rekesztéket készített a finnyás káposztapalántának... Hát bizony ebbe hatoltak be a pokolra való, gazdátlan malacok.

A külföldön alig találjuk ennek nyomait. Ami van is, adomaszerű. György angol király ítélete, ki az élethossziglani fogságra ítelt rab kegyelem-kérvényére ezt írta: »tíz évet elengedünk büntetéséből« inkább egy ügyesen kigondolt rébusz a büntetésnek a királyi szó értelmébeni kiszabását illetőleg. Nem sokkal áll erősebben hitelesség dolgában a Zürich-kantoni törvényszék ama ismeretes ítélete sem, mely a háztetőről leesett Stab Ulrik elleni kártérítési követelésében következőleg intézkedik:

»Minthogy Stab Ulrik leestében az utcán menő Blir Jakabra zuhant, ki, mint azt örökösei igazolják, a szenvedett sérülés és ijedség folytán szörnyethalt, az általuk indított pör akként oldatik meg, hogy az örökösök közül bármelyiknek

jogában áll a háztetőre fölmenni s a csodásan épségben maradt Stab Ulrikra lezuhanni.«

Hiteles azonban és jellemzi a francia könnyed szellemet egy nagy rendőri kihágást elkövetett fiatal művészre ellen kiadott következő szövegű rendőrminiszteri rendelet:

»Lola Montez csintalan, rossz gyermek. Negyvennyolc óra alatt hagyja el Párizst.«

De ez csak egy! Bezzeg itt nálunk nincs fogyatkozás, s akár a végtelenségig nyújthatnók az aktákban előforduló humor felsorolását, ha az egyáltalán érdem lenne itt, hol a nádori mennyezetes székeltől lefelé egész a fakó kalodáig a humor szeretetreméltó derűje önt el mindent, s hol nem az a mesterség, hogy mit írjak e fejezetbe, hanem az, hogy a sok közül mit ne írjak bele.

Az erdélyi diéta paragrafust hoz Apafi Mihálynak, hogy amit ónagysága az ország dolgában ebéd után végez, — az ne numeráljon semmit.

A kálvinista pap így állítja ki (malíciából-e vagy meggyőződésből, nem tudni?) az evangélikus bennszülött keresztlevelét az anyakönyvből:

»Vallása: tót; nemzetisége: lutheránus.«

A szolgáliai bürokrata félszemű főnöke útlevelében, ne hogy azt megsértse, ily ékes udvariassággal jegyzi meg e körülményt az illető rovatban:

»Az egyik szeme távol van.«

Hát még a táblabírói igazságszolgáltatás a maga sajátos világnézetével, nagyúri kedvtöltéseivel, naiv furfangjával, soha ki nem fogyó kedélyességével!

De nem is szükség ily messze visszamennünk; csak hat évvel is ezelőtt (még ipamnál is) nem volt sem index, sem napló; a tárgyalási napok legfőljebb a Nemzeti Kalendáriumba jegyeztettek föl ilyenforma sorozatban:

Május 10-én, Ilonka leányomnak születésnapja.

” Nagy Ferenc igénykeresete Pap Katalin ellen.
NB. Pap Kata két malacot felejtett a konyhában, becsukatom.
Ugyancsak Máj. 10-én: lejár a Krubis-féle váltóm.

Ha aztán, ami sokszor megtörtént, a Gyuri gyerek időközben elhányta a naptárt, szükségképpen megakadt az igazságszolgáltatás gépezete a vármegye egyik részében, a vesztegető Pap Kata nem lett becsukva s az igényper elintézve.

De ott, hol rendesebben ment, sem sokat jártatta eszét a szolgabíró, hogy az igazságot a törvény betűiből kutassa; józan esze szerint szeretett ítélni. Amint aztán bejött az a szokás, hogy az ítéletet indokolni kell, képzelem, mily nagy alkalmatlanságot okozott az a tekintetes uraknak, már t. i. a simulékonyabb természetűeknek, mert az igazi telivér táblabíró, ha engedett is a kénytelenségnek, könnyen elvetette a gondját, mint azt az ítéltáblánál most is folyamatban levő 19.247. sz. percsomó elsőbírósági ítélete mutatja, melyben alperes köteleztetik fölperesnek kétszáz forintot fizetni.

Indokok:

»Mivel hogy fölperesnek az alperesnél erősebb igazsága vagyon.«

Sokkal jellemzőbb a következő:

Brüll Jakab kanizsai lakos orgazdaságon kaptatván, kárvallott alperes panaszára a megyei esküdt így ítél:

»Brüll Jakab megfizeti a kárt duplán. Punktum.

Bortos Ferenc r. sz. esküdt.«

Brüll nem elégedvén meg az ítélettel, magához a fősolgabíróhoz vitte azt, aki meg is változtatta menten:

»Brüll megfizeti a kárt duplán: eddig helybenhagyom, a „duplán és punktum” szavak közé azonban beszúrandó a következő helyreigazítás „és huszonöt botot kap”.

Fenyéry Tamás fősolgabíró.«

Legkülönösebbnek tűnik föl B. Ferenc szolgabíró szentenciája:

»Fazekas János ámbátor lopott, nem büntethető meg, mert dühös ember és egy faluban lakik velem.«

A felsőbb fórum ezen ítélet alá a következőket jegyezte:

»Indokaiból helybenhagyatik.«*

Ugyancsak e bíró az alábbi ítéletet hozta két kéri menyecske ügyében:

Egyik eb, másik kutya. Probátum est.

De ki győzné mind felsorolni! Száz meg száz humoros ítélet van, mely hosszadalmasságánál fogva, ismét sok olyan, mely untató tényálladéka nélkül — közölhetlenné válik. De nemcsak ítéletek, hanem az okmányok egyéb válfajai is bő anyagot nyújtanak.

A keleti marhavész megszüntetésére kiküldött megyei bizottság (mely magát röviden »Marhabizottságnak« nevezte) furfangos tanácskozmányainak aktái a gyarmati levéltárban; a lévai csizmadiacéh hatóságilag jóváhagyott alapszabályai, miknek 35-ik §-a szerint áldomások alkalmával a fiatalok tartoznak józanon maradni, hogy az öregeket hazavezethessék; vagy a ladányiak mentegető irata, hol tizenegy ok adatik elő, melyeknél fogva a méltóságos főispán úr átutazása alkalmával, dacára az alispáni rendeletnek, nem harangozhattak, megannyi jeles példányok. Ez utóbbiból álljon itt a hetedik ok: »minek utána a nemes városkának egyetlen harangja sincsen.«

Mind e humort pusztulóban hiszi az ember, az új perrendtartás, a teljesen képzett bírák és hivatalnokok, a modern törvénykezés és közigazgatás következtében, és szinte sajnálattal gondol eltűnésére még e neki nem való helyről is.

Pedig fölösleges búsulni.

Egy, e napokban a vallásügyi minisztériumhoz érkezett folyamodványra, mely e szavakkal kezdődik: »Dicsértessék a Jézus Krisztus!« ezt írta oda egész kedélyességgel a kálvinista irodatiszt:

»Mindörökké, ámen! Ad akta.«

* A megyei statutum szerint ugyanis a szolgabírák nem voltak kénytelenek a falujokbeli ember ügyében ítéletet hozni, nehogy ellenségeiké tegyék szomszédjukat s bosszúállásra ingereljék. Találónan jellemzi ez a táblabírói »hogy a kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon«-féle igazságszolgáltatást.

... No, ahol még a száraz bürokrata is így humorizál, — ott nem fogy ki a humor sohasem, ha tűzzel, vassal irtják is.

A MAGYAR NÉP BOGARAI

Szegény jó magyar nép, olyan gazdag a te nemes szíved költészetben, szeretetben, hogy még a teremtés mostoha férgeinek, a bogaraknak is jut belőle.

Amennyit az isten megvont tőlük, annyit pótol vissza a nép hitté izmosodott költészete. Hivatalosztogató kedvében, ha már vicispánnak vagy szolgabírónak nem választhatja meg az impozáns külsejű »szarvasbogarat«, megteszi a »bogarak királyának«, ki Gergely napjának éjjelén, éppen éjféltájban gyűlést hirdet az apróbb bogaraknak és férgeknek, s ott határozzák el, hol, melyik határban pusztítanak az idén, melyiket hagyják meg...

A rovarvilág tehát, mint efféle nagy és félelmetes hatalom, nem is részesül amúgy összességben valami kiváló tiszteletben, csupán egyes tisztességesebb perszónái vannak, kiket kisebb-nagyobb mértékben érdemesít rokonszenvére.

Nem értem ide a cserebogarat, ki csak a nótában állja meg a maga helyét, hanem egyébként valóságos Rontó Pál, s csak az apró kacsa, libajóság állhatja, mikor már lenyeli. A »zsizsik« is csak olyan, hogy fojtanak el a magvát a »szú«-éval egyetemben, — mert még a »fülbemászó«-ban is több az emberség ezeknél.

Nem, nem, ezeket nem tudjuk szeretni, de gyűlölni sem tudjuk: nem üldözzük, nem pusztítjuk, szabadon röpködhetnek, mászkálhatnak. Hadd éljenek az istenadták, ha már a jó isten ide teremtette közénk, de a becsületből, szeretetből és kitüntetésből ne illesse őket semmi.

Összes gyűlölete azok ellen fordul, akiket nem ide hozánk teremtett az isten, hanem csak úgy származtak be, mint a civilizáció. Ezek az indigénák a nép hite szerint a »svábbogár«, a »muszka-bogár«, a légy és a »cseh-bogár«, a poloska. Már ezekkel aztán örökös hadilábon áll a nemzeti géniesz sugallatából népünk apraja-nagyja. Századok óta folyik a

rettenetes irtóháború ellenök, s mégis mindig marad az utódoknak is öldökölni való.

Franciaország falvaiban a határok egyes dűlőiben mutató táblák vannak fölállítva a kormány intézkedéséből, melyeken föl van jegyezve a kártékony és pusztítandó, valamint a megkímélendő állatok és rovarok neve, nem egy helyütt természetani magyarázat kíséretében. Nálunk mindez fölösleges. A népies költészet, mely körülszövi a bogarakat, édes testvére a tudománynak s kerülő utakon siet annak ölelésére.

Az »aranka-bogár« az a mezopotámiai elátkozott király által orzott gyűrűből egy kipattant darabka, — mely mint az eleven ezüst, elkezdett futni a fősvény király földjein, rétejein keresztül s amerre átvonult, elpusztult a vetés, a fű. Ezer esztendő óta ájtott Mezopotámiából ide s itt garázdálkodik a gyehennára való. Aki mennyit agyonüt az elszaporodott fajból, annyi negyedórával rövidíti meg az egykori király millió esztendőre szabott kövé — átkozását.

A »hangya« is nemcsak hogy szorgalmas, mint egy leégett tót falu, nemcsak hogy a felhőt húzza le nagy szárazság idején, ha egy csomóba verődik, de a tojása nélkül berekedne a dal a fülemülének pici torkában, mert mint teszem azt, a vasárnapi zsoltárokhoz nyers tyúktojás kívánatos a rektor uram gégéjének, az ő éneklő kis szájának is jussa legyen ezekhez a morzsányi tojásokhoz.

Az »aranyos-diszély«-nek, a cincérek fajtájának, a »kőris-bogár«-nak, mely az emberi testen fehér hólyagot húz, amerre magába szívja annak a »gonosz vérét«, mindnyájának megvan a hivatása, hogy szintén nehéz elbillenteni a mérleget, vajon halálra méltó-e inkább, vagy pedig szelíd elnézésre.

De bezzeg nem így van a kedvenc bogarakkal. Ezeket mítosz veszi körül és a népkégyelet őrzi.

Ott van pl. az »isten tehénkéje«. Lapos, pirosfalú, fekete-pöttyes rovar. A tavasz első mosolyára mászik elő a falusi házak foszlott vakolata és vályogrészei mögül. Van a gyerekeknek örömük bennük, de hát mit ér, ha bántani nem szabad, nehogy az istenke megharagudják. Mivel bizonyára annak is méreg lehetne az, ha a tejelő jószágában hiba esnék. Magok az öregek is, ha olyan helyen járnak, hol az isten

tehénkéi legelnek, óvatosan illegetik a lépésüket, nehogy eltapossanak, ha egyet is.

De ha egészen az égé az említett hosszúkás, piros bogár, a »földi mennyország« szolgálatába is jutott egy ilyen színű teremtmény, a »hét pöttyes böde«. Formás, gömbölyű, mint a piros bogó, hét petty van a hátán s nagy hivatalt visel: ő a szerelmesek üzenetvivője. Szófogadó, hűséges, titoktartó szolgál a Katinka-bogár (mert csak így nevezik), még eddig nem adott okot panasz-szóra. A leány vagy legény tenyerébe veszi és elmondja neki nyájas, kérő hangon:

»Jó Katinka-bogár,
Ereszd szét a szárnyad,
Vidd el az én szeretlek szóm,
Vidd el sebbel, vidd el nyomban
Dél-, keletre vagy nyugotra
Oda, hol a galambom van.«

A Katinka-bogár megérti a kérést. Kezdi ide-oda nyújtogatni a csápjait, egyet-kettőt lépked végig a tenyér lapályán, egészen a körmökig. Ott aztán megáll, mintha gondolkoznék, majd hirtelen elhatározással a rubintos szárnyak fölfelé emelkedőben szépen ketté válnak, mint a széthúzott függöny, s láttatni engedik kifelé kapaszkodó patyolat bélésüket . . . egy halk rebbenés, s a kis rovar röpül . . . megy az üzenettel.

Ha jól eltalálta az irányt, nagy megnyugtató az a szerető szívnek, — ha meg elhibázza, nyilván elkanyarodik majd . . .

Az anyatermészet azonban nemcsak a fiatalság bolondságaihoz vet vállat, hanem becstületdón gondoskodik az öregekről is. Az ő számukra ott a sok »keresztes pók«, mindmégannyi Orlice professzor.

A keresztes pók született matematikus és »a nép lutristája«. Egy befőtteshez hasonló alakú üvegbe betesznek apró papírszeletekre írt kilencven számot. A póknak most már kötelessége közülük kiválasztani a szerencséseket, melyek a legközelebbi húzáson kijönnek. De van is hozzá ideje és elég kombinatív tehetsége. Az ilyen tudós munkához szükséges lévén a magány és elvonultság, a jámbor pókot az üvegbe zárják, ki aztán — mit is tehetne szegény egyebet? — megadja magát sorsának, s csakhamar hálót eresztvén, lassankint

föhlúzogatja bele a szükséges mennyiségű számot, t. i. ötöt. Több nem kell. Megtette pályafutását, mehet, — a számok pedig a lutriba vándorolnak, s ha a szerencsehúzó fehérruhás leány még igazán ártatlan, úgyhogy a keze más numerusokra nem siklik, bizonyára »pirosan« jönnek ki.

Amde micsoda még a pók tudománya a »diszély«-éhez képest?

Nem hiába jár aranyos ruhában: országoknak sorsát, az egész jövendőt előre tudja. Amely esztendőben szórványosan jó, kolera lesz akkor, ha nagyon zöldbe játszó a színe, jól fog a gabona fizetni, s mikor elszaporodva jelenik meg, mérget vehetni rá, hogy háború lesz.

Testalkat, fény és tekintély dolgában hitványabb ugyan a csillogó »szentjánosbogár«, de azért ha öntudatlanul is, nagy szerep jutott neki: ő a nép doktora. Aki valamely évben először páratlan számú napon látja fényleni, annak betegsége léssen: olyan bizonyos az, mint a tízparancsolat, nem mulasztja azt el a világon semmi. De akinek szemébe páros napon ötlük, annak ugyan nem lesz abban az egész esztendőben csak fejfájása sem, még ha a fejét beverik is.

De minek bogarászak tovább? hol érjem végét a hosszú sorozatnak? A »pézsmabogár« szárnyainak bűvös erejéről beszéljek? Titokzatos, homályos csoda az! Ha porrá törve a megszeretett leány ivópoharába kerülnek, az a leány megtanul viszontszeretni: viasszá lesz a szíve, játszani lehet vele. Csakhogy a pézsmás bogár szárnyainak csupán úgy van meg az ereje, ha halva találják, mégpedig Nagyboldogasszony éjszakáján, első kakaskukorékoláskor.

Vagy a temetőben lakó félelmes külsejű »sírbogár«-ról szóljak? A külső nem határoz; jó derék bogár az, hírt visz a halottnak, a rögs hant repedésein át, kedves, ithagyott övéiről. Mindent, de mindent elmond neki igazán, úgy amint történik. Honnan veszi, honnan tudja? Hát bizony úgy tudja, hogy későn este előmászik a temetőből a faluba, hol a rovarország dalnoka a »tücsök« énekel. Annak megérti a dalait, melyekbe össze van foglalva az egész család aznapi dolga.

Világosan következik ebből, hogy amely házban olyan az élet sorja, hogy a megtisztult halottakat megpirítaná odalenn, ott ugyan elteszik láb alól a fecsegő tücsköt, de bezzeg

megbecsülik a jó emberek. Egyhangú dalait, melyek dúdolásnak sem járják meg, egészen megszokják. A családhoz tartozó házibarat ő, szerény, igénytelen, a szoba valamely szögletében, vagy a küszöb alatt szorul meg, s mikor az est homálya megnöveli a magány komorságát, a néma csendben dalának szárnya támad, s mint egy tündérrege, úgy ringatja el a benne melázót.

De hát mindezt csak a nép érti meg, érzi át. Az úri familiáknak másféle a házi barátjuk. Az urak, a tudósok gombostűre szúrkálva, üveges fiókokba zárják a szegény bogarakat, melyeket csak a nép tud megbecsülni élve. De háládatosak is érte. Amint láttuk, sok ügyes-bajos dolgát elvégzik.

S ez a jó egyetértés, melyben egymással élnek, lélekemelő és költői. A föld legnagyobb teremtményei magukénak vallják a legapróbbakat, foglalkozást nyújtanak nekik és gondot viselnek rájuk; csak egyetlenegyet fumigálnak, csak egyetlenegy rovarkát enged át a bőkezű magyar nép az előkelő világnak, »az úriasszonyok bogarát« — a bolhát: hadd jusson nekik is.

Mintha bizony az úriasszonyoknak a bolhán kívül is nem lenne elég bogaruk.

NÉPIES ÉSZJÁRÁS A TUDOMÁNYBAN

Mondhatnám humornak és bizvást odatehetném cikkem címeül megfordítva is: »tudomány a népies észjárásban«, mert a magyar ember eredeti, zamatos s bizonyos furfanggal vegyült gondolkozását gyakran éppúgy magába olvasztja a tudomány, mint viszont a tudományt amaz. Fölváltva jelenik meg majd a szakismeret a magyar észjárás humorteljes mezében, majd a laikus észjárás a tudomány koturnusában.

Látszólag kisszerű e tárgy, de mindenesetre érdekes, s azonkívül, hogy élénk világot vet a nép mély fölfogására, életrevalóságára és hírhedt természetes józan eszére, egyszerűmind kiegészítő része e néhány cikknek, melyet humoráról írtam.

Ha elgondolom, hogy népünk észjárása itt-ott a tudomány magaslatáig ér, szinte kedvem jó meghódolni az elavult táblabírói hencegésnek: »a magyar ember minden tudományába beleszületik.«

Így gondolkozhatott rólunk Mr. Hawring angol utazó is, ki 1836-ban kiadott könyvében két lapot szentel az itt látott »kendertilló«-nak, mely — úgymond — egyszerűségénél fogva bámulatos s már régen az ő, e célra szolgáló mesterséges és költséges gépük előtt divatban volt. Két ábrában rajzát is adja, valamint elragadtatva szól azon fakilincsekről, melyeket egy, az ajtón keresztülfúrt lyukon kiszolgáló madzaggal kormányozhatni s a végén így kiált föl: »e nép találékonysága és eredeti fölfogása rendkívüli, s ha nekik hagyjuk föltalálni ama gépeket, mik Nagybritanniának köszönik létüket, azok bizonyára egyszerűbbek és tegyük hozzá célszerűbbek lesznek.«

Az »elmélet« és »gyakorlat« közti különbség éles megjelölésére, legképzettebb államférfiaink egyike a néptől kérte kölcsön »híres érv«-ét, hogy azzal parlamenti elleneit lefegyverezze:

»Ha hét veréb ül egy fán és abból kettőt lelövünk, a kérelhetetlen elmélet szerint még öt maradna ott, de valóban egyetlenegy sem marad, mert a többi elröpül.«

Egy, a nép által könnyedén odavetett okoskodás ez, mely után lehajolni nem szégyen senkinek, mert a nép észjárásától miért ne erősödhetnék a tudomány is, mint ahogy egyenlőn nyeri tápláló erejét az édes anyaföldtől a cserje, a fű és a koronás tölgy.

Érdekes bepillantást hagy a nép hatalmas logikájába ama másik érvelés is, mely azt mutatja, természetesen itt is öntudatlanul, hogy nem mindenütt áll meg a tudomány és szokás által föllállított rendszer és logika.

»Ha egy szekér találkozik tíz szemben jövő szekérrel, látszólag az lenne az igazságos és célszerű, hogy az egy szekér térjen ki a tíznek, — de tulajdonképpen a tíz térjen ki az egynek, mert a tíz közül egyik-egyik csak tizedrészét vállalja el azon nehézségnek, mely ellenkezőleg az egyes szekérre háramolnék.«

De nem mindenben dob ily erőteljesen kesztyűt a tudománynak, hanem azzal a legtöbb esetben egy úton halad, csak hogy a saját módja és esze szerint. Külön csillagászata, külön geometriája van, órát, gazdasági tudományt, számtani szabályokat stb. csinál magának. A mérföldje pipaszámra van fölosztva, a dél akkor van, midőn árnyékát átlépheti s gazdasági szabályai az egyes naptári szentekhez fűzvék: A »Mind-szentekek« bevetve találják az őszit, Szervác, Bonifác, Pongrác megkímélik fagytól a gyümölcsöst, »ha fénylik a Vince, teli lesz a pince«, gyertyaszentelőkor ha a nap fénylik, a medve visszamegy odújába, tudva, hogy hosszú, hideg tél lesz, — többet ér egy májusi eső Bécsnél stb. A hippológia, geológia sem ismeretlenek a nép előtt. A csikó leendő természetét aszerint méri meg zsinórral, hogy amilyen hosszú az első lába bokájától kezdve a lapockáig, olyan hosszú lesz öreg ló korában a lapockától fölfelé. Ha a boka a patától messze esik, akkor vége annak, sohasem lesz belőle jó futó; ha ellenben e testrésze módos és vékony, meg fogja állani a sarat. Korát, valamint a többi állatokét is csalhatatlanul fölismeri a fogai után.

De ki győzné mind elősorolni ama példákat, melyek bizonyítják, hogy bár különböző úton, a nép észjárásával, a tudományos ismeretek mezejére ér, bár megvallom, szinte csúszva négykézláb és a naivság az útítársa, de ez itt nem jöhet szóba, s a legkevésbé sem lehet becsmélés tárgya, annál is inkább, mert az alábbi példa (mely pikáns és érdekes voltánál fogva megérdemli, hogy a szimmetria rovására is, kissé terjedelmesebben és színezve adjam elő) éppen azt igyekszik demonstrálni, hogy sokszor maga a szaktudomány is kimerülten és elbágyadva az egyszerű észjárás ölébe menekül:

»Balassa Jánosnak, a „doktorok doktorának” előkelő betege volt, egy sugár természetű, gyermekét, üde arcú fiatal orosz grófhölgy, nagy, epedő fekete szemekkel, mikben a szűzies szemérem és ábránd bűbája égett együtt. Csupa tűz, csupa szellem, csak a kezei voltak hidegek, mint hazája, és dermedtek, mozdulatlanok, mint a halotté.

Az orvos elküldé a szklenói fürdőbe, hogy ott naponkint öt órát üljön nyakig bekaparva forró homokba. A csodatevő szklenói föld visszaadja majd kiaszott kezeibe a meleget, az életet, a vért, mely újra keringni fog a leszáradt, összezsugorodott erekben.

A szegény leány engedelmeskedett a rendeletnek, de csak azért, hogy csalódba térjen vissza a világhírű orvoshoz. Az édes hazai föld megvonta az éltető csókot, a meleget az orosz föld szülőltjéért, — ő tudja miért . . .

Balassa ezentúl is keresett gyógyító eszközt tudományában, könyveiben, tapasztalataiban; rendre meghiúsult minden kísérlet. A holt kezek nem akartak fölmelegedni, megmozdulni!

Végre föléledt a tudásban a magyar ember az ő eredeti észjárásával s egy utolsó kísérletre szánta el magát. A szép grófleányt magához kérette anyjával, de csak egyedül vezeté be elfogadó termébe, hol tanítványai voltak összegyűlve: csinos, szemenszedett gyerekek, szaloniaisan kicsipve, amint nekik előre meghagyta.

A leányka egy félénk tekintetet vetett lopva feléjük, aztán fülig pirulva tartott a másik szobának.

— Nem, kisasszony — mondá a tanár eléje állva —, itt fogunk maradni; tanítványaim előtt értékesíteni kívánom e kórt azzal, hogy helyenkint magyarázatokba terjeszkedem.

— De uram . . .

— Semmi de . . . Itt és most én rendelkezem; ön engedelmeskedni fog — mondá szigorúan s a remegő gyermeket kezénél fogva, általa nem értett nyelven mondá a fiúkhöz fordulva:

— Ide nézzenek önök! Minél szemtelenebbül, annál jobb.

Azoknak nem is kellett sok biztatás.

A tanár egyre fecsegett összevissza, mintha magyarázná a kór-tüneteket, mialatt egészen a földre hajolt s megfogván a fodros selyemszoknyácska szélét, emelni kezdé azt följebb-följebb . . .

A leány fölszisszent dühében és kiáltott, tiltakozott, majd pici lábaival rugdalódzék, de az orvos vasmarka megakadályozott minden akciót, s a szoknya óvatos, kimért lassúsággal egyre följebb vándorolt, kibukkanni engedve az igézetesen szép idomú bokákat.

Oh, hogy nézett oda az a sok éhes szívű fiú!

A szűzi szemérem kétségbeesett harca tükröződött le a gyönyörű leányarcon: majd elsápadt, majd rézvörös lett, majd elkékült; sikított, fogait csikorgatta, átkozódott és zokogott egyszerre, szegényében, dühében, tehetetlensége érzetével.

Az orvos mégis könyörtelen maradt. A bódító, kínos műtét egyre tartott és fokozódott szemkápráztató szentségtörésben.

A szemérem volt itt kihíva párviadalra!

És a szemérem meg is jelent impozánsan a kellő pillanatban.

Egy irtóztató erőfeszítés — s az orvos érezte, hogy a karcsú teremtes villámsebeseen, mint egy jaguár lehajol, ráveti magát s élet-telen, holt kezeivel megragadja.

Az orvos diadalmas arccal ereszté el most a szoknyácskákat, s megragadván az ifjú grófnő kezeit, elkezdte kifeszítve emberfölötti sebességgel forgatni jobbra-balra, lankadatlanul, lélegzetelfogyásig, míg nem érezte, hogy azok melegek és izzadnak.

Midőn kimerülve abbanhagyá, így szólt:

— Grófnő! Ön visszanyerte kezeit egy kis paraszt tudománnyal. Ennyi az egész.◀

Számtalan ehhez hasonló esetet lehetne fölhozni, bár nem mindig ilyen sikerrel végződött, mert hogy csak egyet említsünk (jóllehet nem szándékunk itt a naivságnak a tudományba csöppentett komikumát fölölelni) a pozsonyi doktor nagyon megjárta, midőn látta, hogy a kolozsvári hideglelésők a töltött káposztától gyógyulnak meg, s bejegyzé diáriumjába, hogy a »töltött káposzta orvosság a hideglelés ellen«; mert alighogy a pozsonyi páciense még jobban megbetegedett, a dús tapasztalatot ekként kellett módosítania: »a kolozsvári embernek orvosság, de a pozsonyinak halál.«

Hasonlóan csak többé-kevésbé érinti tárgyunkat azon bár elmés és eredeti, de nagyon is adomaszerű fölfogás, melylyel az újonc azért helyezi az Istent a generális fölé, »mivel annak van a legtöbb csillagja«, vagy a debreceni cívis, ki a zsidó vallásról elmélkedésében kisüti, hogy a zsidók alkalmasint »azért nem tisztelik a fiú-istent, mert az atya-isten örökéletű lévén, tőle sohasem örökölhet semmit«.

Annál jellemzőbb azonban a veszedelmes kezdetű porosz-osztrák hadjárat alkalmával azon népies kombináció, hogy: »legjobb volna biz az, ha most őfelsége hamarosan átíratná az összes országot a feleségére.«

(A jámbor nép persze azt hitte, így majd el nem viheti birtokait a burkus, mint az övét nem viheti el senki, ha másra telekkönyvezteti.)

A nép józan észjárását szépen illusztrálja egy esemény az 1873-iki kolera idejéből.* A szklabonyaiak látván, hogy az orvos nem képes akadályozni a halálozásokat, a járvány ellen oly furfangosan védekeztek, hogy lábukat, midőn abban a kolera tünetei, görcs és fagyos merevség jelentkeztek, megkötötték szorosan spárgával, térden alul, ezáltal megszüntetvén a vég- és felsőtagok közti vérkeringést, útját állták a szívhez közeledő halálnak.

Ha az ember figyelmesen nézi a kút gémjére kötött mázsás fatuskót, a különböző széláramlat gyors megfigyelésére cernára kötött tollat (gabnaszórás idején), a kölyű szerkezetét, vagy azon módot és fogásokat, melyeket egyes szer-

* Lásd Nógrádmegye tiszti orvosának jelentését a »Nógrádi Lapok«-ban, 1873. évi folyam.

számai kezelésénél tanúsít a nép, melyekkel asztagjait rakja, búzájának, gyapjának mesterséges úton súlyát néveli, — lát-nunk kell, hogy a fizika, architektúra stb. tanait alkalmazza meglepő ügyességgel.

Szakértelme kiterjed itt-ott a legtávolibb és legparányibb dolgokra. Dacára annak, hogy nem tanulta a természetrajzot, s hogy nálunk nincsenek mutató-táblák a mezőkön, mint Franciaországban, amelyeken ki vannak jelölve a kártevény és hasznos állatok, amint azokat vagy pusztítani vagy kímélni kell; — népünk ösztönszerűleg fölfogja ezt s a költsézet védő pajzsába bújtatja a szelídebb állatvilágot.

Gyönyörű vonás ez tőle! A szelíd állatvilág iránt gyöngédséget mutat, a bárányt nyájaskodásával veszi körül, a fehér nyúlra bizonyos tisztelettel tekint, a fecske szent és sérthetetlen előtte, mert az a »Mária madara«, a dalos fülemile fészket, a kelepelő gólyát, mely bosszúból tüzes üszköt hozna a házfedélre, mind őrzi a népköltészet, míg ellenben a kártevényeket ez veszi üldözőbe.

Bámulatos tapintattal fogja föl népünk a társadalom jellemző sajátságát is. Egy ebecki paraszt, kire némi munkát bíztam, midőn a fölötte gyakorlandó ellenőrzésről gondolkoztam, a következőleg biztatott meg:

»Ha én önt megcsalhatnám két forintig, ha biztos is, hogy nem fogná megtudni, mégsem csalnám meg, — de ha megcsalhatnám százezer forintig, ha meg volnék győződve, hogy rajta kapnak, mégis megcsalnám, mert úgysem történnék semmi bajom.«

Még tán ennél is egészségesebb logikát tartalmaz a lami tékozló gazdaember védekezése:

Sokszor volt már szándékom takarékosnak is lenni, de nem használt semmit. Az emberek kimondták fejemre az ítéletet és azt vissza nem veszik. Tehetek én akármit. Vegyük föl, hogy két forintot költök naponkint, azt fogják mondani: »ni, mint szórja a pénzt a tékozló!«; — és vegyük föl most az ellenkezőt, szigorú takarékossgal, egy garassal érem be naponkint, az emberek akkor így fognak szólni: »ni, a tékozlónak már csak egyetlen garasa maradt.«

Soha nem festette ennél hívebben az emberi társadalom őrét: a közvéleményt, senki.

A tanúság ebből az, hogy népünk okul és nem siket, nem vak a tudomány és a társadalmi kérdések behatása iránt, de nem fogadja azokat be a száraz valóságukban, hanem fölereszti a saját észjárása levében, lemállni hagyva azok magasb jellegét.

Pars pro toto, kell még idéznem egy példát. A megcsömörlött embernek fárasztó foglalkozást és sok testmozgást ajánl némelykor az orvosi tudomány: a nép pedig azt javasolja: »kilencszer kilenc síron hempergesse meg magát, nem lesz semmi baja.«

Az eredmény bizonyára egy, de a száraz tanácsot csakis úgy fogadhatta el a nép, hogy előbb átöltöztette a saját népies ízlése szerint.

Ez lebeghetett szemei előtt azon papnak is, ki Nagyigmádon következőleg prédikált a káromkodás ellen:

»Híveim, keresztények! Aki lop, annak megvan a maga haszna, aki szerelmeteskedik, annak megvan a gyönyörűsége, de aki káromkodik, annak bizony se haszna, se gyönyörűsége.«

Ennek a szája-íze szerinti logikának aztán meghódolt az egész falu.

A SÍRIRATOK HUMORA

Nem nekem jutott föladatul hála istennek, elsőnek állítani, hogy a nemzeteket egyes adomáik jobban jellemzik néha, mint egész értekezések. Minden nép nagy szorgalommal igyekszik azokat összegyűjteni, s alig van irodalmi genre, melynek szélesebb és hálásabb közönsége lehetne, mint az adomának. Mindenütt szívesen látott jelenség, a kunyhóban, a szalonban, az egyetemi tanár száraz előadásában éppúgy, mint a parlamenti beszédekben. A legnagyobb államférfiak nem restelik egy-egy ártatlan adomával erősíteni meg argumentumaikat, vagy megingatni ellenfeleiket, sokszor nem is minden siker nélkül. Jól alkalmazott adoma jobban hódít némelykor, mint a műgonddal készített szónoklati remek.

Mi magyarok nem panaszkodhatunk; egész könyvtárt tesznek ki az efféle gyűjtemények, ami nem is csoda a par

excellence adomázó nemzetnél, melynek úgyszólván leg-
régibb őse, már Attila humorral felel Róma könyörgő püspö-
kének: »Ha te az isten szolgájának mondod magad, én akkor
az isten ostora vagyok.«

A német és francia erősebb lehet élc dolgában, de ado-
mákban s illetve a bennök nyilatkozó humorban bizvást vete-
kedhetünk az angollal. Nem merem állítani, hogy mindazon
adomák, mik gyűjteményeinkben foglaltatnak, kizárólag ma-
gyarok; kétségtelen, hogy sokat kölcsönöztünk a szomszédok-
tól is; de azt bátran lehet állítani, hogy leszámítva az átido-
mított és becsúszott adomákat, még mindig gazdagok mara-
dunk a saját eredeti, minden más nemzetétől élesen külön-
böző adomáinkkal.

Az angol adoma nehézkes és elburkolt, a francia finom,
könnyed, a magyaré meg, hogy úgy mondjam, paprikás és
zsíros. A francia adomán mosolyogni lehet, az angolén nevetni,
a mienken röhögni kell, mert nem is jó, ha a bunkója* olyat
nem csattan, hogy szinte hátba üti az embert figyelmeztető-
leg: »itt ne vess !«

De nem céloim a magyar adomáról mint ilyenről írni;
sokan tették ezt már előttem teljes sikerrel, s különben is
nem tulajdonítok az adomának oly közvetlenséget, hogy belőle
tisztán lehozhassem a népben nyilatkozó humort, mert bizony
sok kézen megy az át, míg aztán ügyes toll valamely gyűjte-
ménybe megfésülve, kicsinosítva leteremti. Ember legyen, aki
rájőjjön: honnan keze, honnan lába.

Érdekesebb, mert szokatlanabb téren kívánom bemu-
tatni a magyar nép szellemét és humorát, — sírírataiban.

Nagyon természetesnek látszik előttem, hogy nem azon
síríratokról lehet itt szó, miket nagy emberek márvány emlé-
keire nagy költők készítettek; nem az olyan síríratokról szólok,
minő például a Hugo tábornoké, kit »huszonötévi háború
megkímélt s két évi béke ölt meg« az emlékkő szavai szerint,
sem az olyan síríratokról, minő a Pákh Alberté, vagy a Tóth
Józsefé. ki az »álmot játssza« a kerepesi köztemetőben. Még
kevésbé kívánom összehalmozni azon együgyű ostobaságo-

* Már maga az eléggé illusztrálja ízlésünket, hogy az adoma
epigrammai élet »bunkónak« nevezzük.

kat, helyesírási és rossz kádenciákat, miktől a világ minden temetője hemzseg, s mik legföljebb azt bizonyítják, hogy a helyesíráshoz és a verscsináláshoz nem mindenki ért.

De még azokhoz a síriratokhoz sincs semmi közöm, mik adoma-gyűjteményekben vagy közszájon keringnek, de miknek mesterkéltisége azon gyanúra ad okot, hogy csak alkalmi megnevettetésre szánt pasquillok, s az adomák országába tartoznak, minő pl. Nagy János uram sírírata, ki »született Debrecenben, meghalt hasrágásban«. Vagy a híres miskolci csizmadiáé, Kiss Jánosé, hol a mesterségesen összekeresett rímekben van a nevetni való.

Ha az előbbieket akarnám összegyűjteni, tenném azt a »temetők költészet« címén s kétségkívül érdekes cikk lehetne; az utóbbiaknak azonban alig adhatnék találóbb gyűjtőnevet, mint »a halál papírkosarából«.

De kizárólag a síriratok humoráról kívánván szólni, csak annak egyszerű elsorolására szorítkozom, ami tárgyunkkal legszorosabb kapcsolatban kíván lenni.

A sírkövek architektúrája a vallások általánosságánál fogva az egész világon majdnem egyforma, kivéven a törököknél, hol a kő vízszintesen van a sírűrege fektetve s szegletein egy-egy mélyedés hagyatik, hogy az abban összegyűlt víz a temető éneklő madarainak italul szolgáljon; továbbá a kövön egy nyílás, amin az Úr angyala ki- és bejárhasson a boldogultakhoz. A katolikusoknál kereszt jó az emlék fölé. A többi felekezet, ami még a múlt században is nagy mérvben folyó vallási villongások utónyoma, nemcsak nem használja a keresztet, hanem meg sem tűri.*

* Jelen sorok írójának egy nővére van eltemetve a sz...i katolikus temetőben, kinek 1867-ben emlékkövet állítottak, de az odavaló plébános ezt a lutheránus halottnak csak azon esetre vélte megengedhetőnek, ha kereszt lesz rajta. De már ezt meg a család nem engedhette semmi áron, s a dolog pörre került. A bíró az eklézsia javára döntött azon indokból, hogy a felekezeti temetőben joga van a plébánosnak a felekezeti jelleg kitüntetését követelni. Nem volt egyéb tehát hátra, mint akarva nem akarva: föltenni a keresztet. Hanem hát nem volt benne köszönet. A pervesztett család egy lyukat fúratott a másfél öl magas gránitkö tetejébe s minthogy a szimbólum nagysága nem volt az ítéletben meghatározva, akkora keresztet tétetett a lyukba, mint két egymásra fektetett varrótű. Nagyító üveggel is bajosan láthatta emberi szem.

Keleti természeténél fogva a magyar is szereti a képeket és illusztrációkat. A falusi temetők egyszerű fakeresztjei tele vannak ragasztva szentképekkel s magukról az ízlésesebb márványkövekről sem maradhat el némi szokásos cifraság, szomorúfűz, síró angyal, letört rózsza, mit az illető művésznek úgy oda kell vésnie nagyobb világosság okáért, hogy az angyal szemeiből akkora könnyek potyognak, mint a lencseszem, a letört rózsza pedig mintegy félarasznyira tőjétől leesőben, . . . útközben örökítettik meg.

Sok nép angyalnak hiszi a halált, mely pallosával vagdossa le az emberiséget; mások ismét sárkánynak tartják; néhol szétszórt hajú hölgynek látjuk lefestve, sötét palástban, csontos kezekkel, valami seprőféle eszközt tartva kezében. No, nekünk magyaroknak nincsenek semmi egzaltált fogalmaink Halál ökgiyelméről. Egyszerűen sovány öreg embernek tartjuk, kinek a nép-fantázia egy igazi spanyol pengéjű kaszát nyom markába, hogy azzal vegye ki közülünk a maga »adó«-ját. A meghalt hajadont a »Halál menyasszonyának« nevezzük, miből szintén az tűnik ki, hogy a halál sem nem vészangyal, sem nem hölgy, hanem himnemű, öreg fickó, kinek egy régi népmese szerint a már említett kaszán kívül még egy előtte ugránczó és farkcsóváló kutya (a betegség) is szolgálatára áll. Talán innen az a közmondás a köhögő emberről, hogy »a halál kutyaája ugat belőle«.

Azon majdnem tréfás enyelgő modort, melyet a mindent fölemésztő legnagyobb hatalommal szemben használunk, kiválóan jellemzi ama népmeséinkben sűrűn előforduló, de különben is szokásos megszólítás: »halál koma!« A komaságban és sógorságban élő nemzet még a halált is komájának fogadja. Szó ami szó, de van is benne valami atyafiság velünk!

Mint született lovasok, nehogy derogáljon: a halál utáni egyetlen utunkat sem tesszük másként, mint lóháton: a »Szent Mihály lován«, s a falusi rektornak, ki nótárius és tanítói minőségben eddig is »eszünk köszörűse« vala, hogy utoljára még kedvünk szerint kibeszélhessük magunkat, kötelessége bennünket megszólaltatva, mindennemű érdemes ismerősünktől szívreható versekben elbúcsúztatni.

Ha még ezután is kimaradna valami, azt majd az utódok szépen kivésetik az emlékkőre — összes titulussainkkal egyetemben.

A régiebb síriratok latin nyelven lévén szerkesztve, nem a nép esze szerint készültek, s e korból csak a »Cras mihi, hodie tibi« maradt reánk és a városligeti sírkő cinikus föliratával: »Fuit«.

Ma azonban már egy sereg magyar humoros sírirtal találkozhatunk, melyekből a jellemzőbbeket válogatjuk ki.

Tornyos Ferenc váci lakos Pestre jövéen bevásárolni, itt a lóvonatú vaspálya által elgázoltatott s a Kerepesi-úti temetőben adták át az anyaföldnek. Fejfájára a következő fölirat került:

Itt nyugszik Tornyos Ferencz váci lakos,
meghalt Pesten.
Kár volt Pestre jönni!

A férji gyöngédség különös nyilatkozása egy másik, majdnem közvetlen mellette fekvő márványkő irata:

Itt pihen nőm H. Terézia.
Meghalt 24 éves korában.
Ne búsuljunk Tercsim! Hiszen találkozunk!

(A Tercsi nem is búsul már. A férj pedig valószínűleg szintén nem tartja sürgősnek a — találkozást.)

Mennyivel poétikusabb a r.-szombati utazóügynök sírverse:

Itt pihen Kutlik Pál, az én kedves férjem.
Honnan foglak várni ezentúl mindennap?

A házastársi búbanat egyébiránt sok különböző alakban fordul meg gyűjteményünkben, melyből azonban elégnek tartunk kettőt közölni. Az ebecki temetőben . . .

Itt nyugszik az úrban Rigócz Katalin feleségem, ki szegény nyomorék volt s a magam költségén temettettem el itt helyben. Egyik szemére megvakult a bajmóczi tűznél. Tegnapelőtt megest behunyta a másikat is.
Fényeskedjék neki az örök világosság!

A másik a pribeli kántor versezete, mellyel néhai hitvese emlékkövét megszólaltatá:

Mondjátok föltámad,
De bizony nem támad,
Neki az árkangyal
Bízást trombitálhat.

(Tudniillik siket volt a megboldogult nemzetes asszony.)
Dicséretünkre szolgál, hogy nálunk sehol sem akadhatni hasonló frivolitásokra, minő a németeknél a »trombitás sír-irata« s a Hans Frankfurteré. Ehelyett azonban jellemző a naiv együgyűség:

»Nyugodjék békével öreg Tomasek Gergely
Meghalt az idén.«

A debreceni Klió is elszólta magát:

»Itt fekszik Nagy Pál négy élő gyermekével.«

A következő is együgyűség, ha ugyan nem malicia, a b.-jenői erdőben rablók által agyonvert három utas fej-fáján:

»E sírban két ember szendereg, meg egy tót.«

(Az agyonvert utasok egyike ugyanis üveges tót volt.)
De e naivságok néha csak látszólagosak, mint azt a tarcsai temetőben látjuk:

Itt nyugszik Halina Márton
Ki azért holt el itt minálunk
Mivelhogy Lestén született.
Akkor ragadta el a nyavolya,
Mikor az otthonvalókat.

(Hát biz az úgy esett, hogy H. Márton cséplő 1873-ban kolerában halt meg Tarcsán, hol a járvány különben nem is mutatkozott; másnap újra két ott dolgozó lestei egyén került ravatalra. Ez annál is inkább föltűnt, mert július 25-ike és 28-ika közt, midőn e három haláleset történt, a szomszéd községekben dolgozó lestei munkásokban szintén kegyetlenül pusztított a rémes betegség. Némi utánjárással kisélt, hogy

Lestén e fönti napokban dühöngött a kolera, miből azon következtetést vonta le a nemes tanács, hogy a veszélyes miazmát, a halál magvát még télen szívja magába az ember, mikor a nyáron világba szeledő lestei tót mind együtt van falujában, — s e tapasztalatának kívánt kifejezést adni a H. Márton fejfáján.)

Van néhány sírirat, melyben eredeti fölfogással egészen helyesen gondolkozik népünk a mulandóságról és a halál hatalmát keresztényi jámborsággal beösméri:

Itt fekszik Telekes Imre mészáros
ki az erős Toldit földhöz vágta Egerben, a vásárkor,
de a halál erősebb vala nálánál.

Jellemzőbb, mégpedig egyéb tekintetben is a következő:

Kukla kántor mester itt nyugszik az úrban
Nem vala ő német, sem pediglen Hurbán
Mindéig bíróval volt tusakodásban
Mostan szépen megfér az koporsójában.
Emeltetett ezen kövecske az restanciában
levő párbérből, mert adassék meg a
rektornak ami a rektoré.

A magasabb filozófia és okoskodás nyomaira csupán egyetlen követön akadunk a marcali temetőben:

Ráth Ferencz fekszik itt. Jó kőfaragó volt
Hogy miért fekszik itt? Csak azért mert megholt.
Ezt a követ is még ő maga faragta
Miért? Mert nem tudta, hogy ő lesz alatta.

Sok humor van az alábbiiban:

Itt porlad Pál Vincze
Császári királyi
Örmester és mégsem
Tudott reterálni
A halál előtt.
Vala ő később a
Falu kis bírója
Ha meg nem hal, holtig
Az lehetett vóna.
Béke poraira !

Ott, hol a humor, a fönségesbe megy át, legjobban hat a lélekre. A kerepesi temetőben a 15 éves L. Sarolta pompás márvány obeliszkjén e megindító sorok olvashatók:

»Mamácska sietni fog utánad.«

Leglakonikusabb azonban mégis a Bűrök Marci híres cigányprimás a mohoráni komposzesszorok által emelt veres-márvány- emlékének ezen egyetlen szóból álló fölirata:

»Ácsi !«

Csinos ez is a várkonyi sírkertben:

Vándor, állj meg itt !
Akárhová indultál — ide érsz.

Az sem utolsó dolog egyébiránt, hogy a varbóki nemesember még holta után sem enged a privilégiumaiból, mert hát dukált volna, hogy mint előkelő perszóna, ne aláztassék le oda egy sorba a közönséges parasztokkal. Halljuk magát az epitaphiumot:

Itt vagy on eltemetve, Nemes, Nemzetes
és Vitézlő alsó- idai Kagylósy István.
Ki protestál az ellen, hogy a pap nem engedte a kereszt elé temettetni, hol hitványabb emberek is vagynak nálánál.
Élt egy híján ötven esztendőket.

S ezzel be is fejezhetjük e gyűjteményt azzal az ismert sírirattal:

Itt nyugszom én, olvasod te,
Olvasnám én, nyugodnál te.

Ami variálva arra az igazságra vezet le, hogy könnyű nekünk most ezeket a kész dolgokat összeszedni, elolvasni és kinevetni, de bezzeg nehéz volt az illetőknek meghalni s még nehezebb a megmaradottaknak mindezt összekomponálni.

A MEGCSÚFOLT FALVAK

De mármost aztán magam is azt mondom, messze mentem kissé s még a maradékom maradéka is érezni fogja azt a gyűlöletet, amit könnyelműen elvettem magam ellen nagy Magyarországon azzal, hogy nyomtatásban beszélem ki mindazt, amit eddig a legvakmerőbb ember is csak mikor már jól közibe vágott a lovainak, mert kiszalasztani a száján, azt is csak a falu végén.

Mert a magyar ember természete be nem veszi a gúnyt, sem a kisebbitést, s kivált az olyan megcsúfolt faluban mindig oda van támasztva a vasvilla a kapuajtóhoz.

Nem is szólnék tehát a kerek világért, hahogy nem éppen azt akarnám bizonyítani, hogy a magyar népnek még a gúnyolódásában is objektív humor nyilatkozik: szeretetreméltó, játszi és rosszakarat nélküli még itt is.

Aranyból van itt a rög is, mellyel meghajítjuk egymást.

A nép gúnyolódásában, úgyszólván, soha sincs semmi sértő; valami veleszületett ösztön megóvja a személyeskedéstől, egyéneket ritkán csúfol ki, a szegényeket és a testi fogyatkozásúakat hagyományos tartózkodással kíméli; tréfái legföljebb az egyes népfajok ellen fordulnak, de itt is oly alakban, mely naivságánál fogva elveszi azok életét. Az olyan enyelgések, hogy a német megfordítva húzta föl a magyar nadrágot, hogy a tót nem ember, s hogy a cseh bundadarabnak nézte az oldalszalonnát stb., bizony ártatlan dolgok azokhoz képest, miket már ők fogtak reánk imitt-amott.

Legjellemzőbb e nemben egy népmese, mely a Krisztus holttestére vigyázó, különféle nemzetiségű örökről szól, kik arról tanakodván, miként kellene a zsidók kezeiből kiszabadítani a szent testet, a szerb ezt tanácsolja:

»Használjunk cselet.«

A német így szól:

»Nyújtsunk be egy alázatos folyamodványt a felsőshez, hátha id'adják.«

Az orosz ekképp vélekedett:

»Lopjuk el, atyafiak!«

A magyar közbevágott:

»Vegyük el tőlük karddal.«

»Lassan, cimborák — szólott az angol —, én azt mondom, vegyük meg a hullát pénzért; hátha még drágábban eladhatjuk.«

Hasonló izmos jellemzés nem nyilvánul ugyan a nép egyéb csúfolódásaiban, mint a föntebbi ötletben, mely talán nem is egészen a néptől származik, de gazdag humorából mindenüvé szivárog annyi, hogy a legegységűbb gondolatát is bearanyozza.

Különös előszeretettel fordul népünk játszi kedélye némely helységek ellen s azokban előfordult skandalumok vagy elkövetett baklövésék adják az anyagot a gúny gyúródeszkájára.

Szegény Rátót, Göcsej és Kóka!

Ezeknek jutott az a szomorú dicsőség, hogy csövestül történjenek bennök és általuk a leghallatlanabb ostobaságok, miknek emléke nemzedékről nemzedékre száll s olyan terhes a hennszülötteknek, mint a kútgém hátulján a bunkó, mely folyton aláhúzza.

Itt esett meg a »lencse história«, itt húzták föl csigán a község bikáját, hogy a templom tetejéről lelelje a füvet; rátóti emberek rendelték meg — kimerítőbb utasítás hiányában — a városi vésnőknél *elevenen* kimetszeni a Krisztust a helység pecsétjére, mert ha netalán nem jó lenne is így, a költség kárba ne menjen; öregbíró uraimék könnyen agyonüthetik otthon, míg ellenben, ha halva pingáltatnék le, biz azt nem tudná többé föltámasztani még talán maga a pap sem.

E három község egyikében építették túróból a templomot, míg a másokban borsón tolták el egyszer alkalmasabb helyre. Itt harangoztatták a vasúti vonat elé, valamint itt akarták azt megállítani kötéllel; nemkülönben itt lett kirendelve nagy kód idejében a nép, hogy keresse a templom tornyát, amely immár sehol sem látható, minélfogva nyilván átcsalták a kelérik a maguk tornyatlan templomára.

S ki tudná hosszát, végét annak, ami Rátóton, Göcsejen és Kókán megesett.

Ami együgyűséget magyar ember tesz, mond, vagy éppen kigondol, azt rendszerint rátóti, göcseji vagy kókai ember cse-

lekedte. Igaz vagy nem igaz, az semmit sem lendít a dolgon, az azért őket terheli és blamázza a világ előtt. Sőt még a németek turpissága is sokszor lyukad ki órájuk; a csuszpájznak megfőzött kávé, a nyúltojásnak nézett dinnye és a háromlábú kakas esete, mind csak úgy át van csempészve gonosz nyelvű emberek által az ő auktoritásuk csorbítására.

Ha van valami vigasztaló e rendszeres üldözés mellett, az semmi sem inkább, mint azon tudat, hogy másutt sem ették ám kalánnal a bölcsességet.

Bogdásán például furulyának nézték a puskát. Az egyik atyafi fújta, a másik billegett. Meg is szólalt az aztán, de csak egyikök tehetett tanúságot a hangjáról.

Az iványiakkal meg az történt, hogy egy jókora szél kerekedettél a búzavetésük szaladni kezdett. Csákánnyal, fejszével utána iramodva, valahogy szerencsésen mégis csak megállították.

Még rútabbul jártak a toponáriak. Szórakozottságból úgy építették meg a templomot, hogy elfeledtek rajta ablakot hagyni. Hát biz ezen most már nem lehetett segíteni másként, mint úgy, hogy a bíró vasárnap kirendelte a falut világosságot fogni zsákokba, melyeket a napfény felé terjesztvén, a nyílásnál villámhirtelen be kellett fogni s bent a templomban kirázni. Hogy aztán lőn-e világosság benn, nem tudni.

Sokkal többet érnek azon ügyes ráfogások, melyek egyes vidékek mostohább természeti fekvését gúnyolják.

. . . Korponán télen fontszámra mérik a bort (s ez nem is áll valami nagyon messze az igazságtól, mert ott csakugyan olyan sajnálatraméltó természete van a bornak, hogy télen megfagy s a borkereskedő bízvást árulhatja jégdarabokra törve is.)

. . . Kemencén kánikulában fagyott meg a birka. A Hont megyeiek szégyenlik is nagyban, ha a szemükre lobbantják.

Igazi szatíra a fokiakra,* hogy amikor egy elhullatott szőlőszemet találtak az úton, az egész község összeszaladt a csodájára, mi legyen ez a különös tárgy: végre is kisütötték, hogy az krokodilus s cséplőkkel verték agyon.

* Somogy megye bort nem termelő vidéke.

De mi ez még mind az igaliak szegyenéhez képest, kik a fölvidéken utaztukban tízen a pohánkakása virágos vetését folyóvíznek vélték, s neki feküdvé hasmánt emberül megúszták. A vetés túlsó oldalán amint összeolvasták egymást, kiszült, hogy kilenc főnyire olvadtak, miből nyilvánvaló, hogy egy igali ember be is fúlt.

Rengeteg ügyefogyottságot fognak rá a csiki székelyekre is.

Itt verték agyon a földesuraság magával hozott szerecsenjét azon indokolással, hogy »jó lesz a patikába«.

Az úton talált zsebórának is ilyen sorsa lett; kimondták rá a góbék a bölcs szentenciát, hogy az »a ketyegő fene; agyon kell ütni, punktum«.

Az is nekik számítandó be, hogy mikor a megdagadt folyam elvitte a gyalog-hídjukat, csákyás emberek a víz mentében fölfelé indultak keresésére. Maig is sopánkodnak rajta, amiért meg nem találhatták.

Ez utóbbi esetet ugyan a történelem a pöttendiek számára is vindikálja; a dolog mindenesetre vitás, de nem tarthatom nagyon lelkiismeretbe vágónak, mert a pöttendiekről úgyis eleget jegyeztek fel az annalék az ilyenekből.

Elég legyen a sokból csak azt említeni, hogy a létrát keresztbe vitték át az erdön, s negyven ember irtotta előle húsz napig az akadályokat. Nagy fáradságukba, költségükbe került, de keresztül vitték becsületesen.

EPILÓG

Végét értem annak, amit akartam, igazabban annak, amit tudtam. Szebben is, jobban is megírhatta volna más, de senki sem oly szívesen, mint én.

Úgy érzem magam, mielőtt a tollat letenném, mintha valami balzsamos illatú mezőn jártam volna, mintha hallanám még, hogy suhan el a gyík a buja fű között, mintha a távolban kaszáját fenné valaki . . . s a harmadik határról jó nyelví kálvinista harang szavát kapkodná ide a Szitnya szele.

Majd csendes lesz minden . . . a falu népe hazatart, »dicsértessék«-kel mennek el egymás mellett az igazi humoristák, kasza, gereblye a vállukon. Úgy tetszik, mintha egy egész hetet velük töltöttem volna egyhuzamban, s mindazt, ami itt meg van írva, azalatt éltem volna át közöttük.

Nem tudom a tollat letenni, nem tudom őket elhagyni: édes vágy csalogat utánuk a faluba, melynek piros bádogos karcsú tornya nyájasan nézi a vidéket.

A szerény, szalmafedeles házak vidáman füstölögnek; kívülről az alkonyodó nap vonja be őket aranyos zománccal, belülről a lakóik jókedve.

Az elhagyott grófi kastély komoran, sötéten fehérlik az elpusztult park közepén. A nagy jegenyefák búsan integetnek, s hívogatón mégis.

A kovácsműhelyből hatalmasan hangzanak ki a pörölyütések . . .

Nem állom ki tovább . . .

Ellenállhatlanul visz magával lelkem a szűk utcákon keresztül sorba az ismerősökhöz. Ezekhez a derék eredeti emberekhez, kik nélkül a mi falunk talán nem is volna olyan nagyon, nagyon szép.

J E G Y Z E T E K

RÖVIDÍTÉSEK

MK	=	Mikszáth Kálmán
MK _m	=	Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk	=	Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi	=	Hátrahagyott iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MK _m R — Fr	=	Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül. [1929—1931.]
Krk	=	A jelen kritikai kiadás.
M.	=	megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
		[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései.

TUDNIVALÓK

A jelen kötetbe foglalt dolgozatok kéziratai nem maradtak fenn.

Itt jegyezzük meg, hogy amelyik ciklussal kapcsolatosan a Mikszáth-irodalomban érdemleges megállapítás nem található, ott nem is jelezzük az irodalom hiányát.

ÉLETRAJZI JEGYZETEK

a tárcákban, az *Apróságokban*, a *Még újabb fény- és árnyképekben*, valamint *A politika svindlereiben* szereplő személyekről

Andrássy Gyula gróf (1823—1890) — életének főbb mozzanatai: Részt vett a szabadságharcban és diplomáciai kiküldetést vállalt Törökországban; ezért 1851. szept. 1-én több más vezető személyiséggel együtt halálra ítélték és (1852. szept.) jelképesen (in effigie) felakasztották. 1858-ig emigrációban élt. Ekkor szakított az emigrációval, hazatért és Deák Ferenchez csatlakozott. A kiegyezés megtörténvén, ő lett a miniszterelnök (1867. febr. 17.). Miniszterelnökségének első éveiben heves parlamenti csatákat kellett vívnia a Tisza Kálmán vezérése alatt álló balközéppel. A miniszterelnökség mellett a honvédelmi tárcát is viselte. 1871. nov. 14-én a miniszterelnökséget a közügyminiszteri tisztséggel cserélte fel; a miniszterelnökséget utána gróf Lónyay Menyhért vette át. Andrássy 1879. okt. 8-án mondott le a külügyminiszterségről, s ezután csak ritkán hallatta szavát a politikai életben. — Az emigráció idején, párizsi tartózkodása alatt, 1856-ban vette nőül az erdélyi származású *Kendeffy Katinka grófnőt* (meghalt 1896-ban), akivel kapcsolatosan Mikszáth (a *Vadnai Károly*-ról szóló cikkben) egy kedves irodalmi anekdotát mesél el.

Apponyi Albert gróf (1846—1933) — politikus, 1906—10. és 1917—18: kultuszminiszter. Mint képviselő 1872 óta szerepelt a parlamentben. Előbb a jobboldali ellenzék tagja, később a nemzeti párt vezére és a függetlenségi párt elnöke.

Arany Jánost, egyik költőeszményét, ebben a kötetben csak néhányszor említi Mikszáth. Így pl. a *Pulszky Agostonról* szóló cikkben azon apák között, kiknek fiai szintén a közélet jelesei: Arany László (1844—1898) költőnek, műfordítónak és esszéírónak egyaránt kiváló.

Asbóth János (1845—1911) — író és publicista. Apja, Asbóth Lajos a szabadságharcban honvédtábornok volt. Miután 1863-ban összeesküvés gyanúja miatt haditörvényszék elé állították, műgyetemi tanulmányait Zürichben fejezte be. 1866-ban Párizsban belépett a Klapka-légióba. Ennek feloszlása után hazatért. Előbb szülőföldjén, Krassó megyében hivatalnok, majd honvédelmi miniszteri titkár, de 1872-ben lemondott. A Kelet Népe főmunkatársa lett, majd pedig a Sennyey-párt megbízásából a kolozsvári Ébredést szerkesztette

rövid ideig. Midőn a Sennyey-féle párt belépett az egyesült ellenzékbe, az új párt közlönyének, a Magyarország c. lapnak lett főmunkatársa. 1880-ban Egyiptomban, 1884-ben Afrikában tett nagyobb utazást, s élményeiről könyvekben számolt be. 1881-ben a külügyminisztériumban működött, mint Kállay Béni munkatársa. 1887-ben országgyűlési képviselővé választották, de az 1896—1901-i ciklusban letette mandátumát. Publicisztikai munkái közül legjelentősebb a »Magyar konzervatív politika« (1874), szépirodalmi művei közül pedig az »Álmok álmódja« c. regény (1878., 2. kiad. 1882.).

Az »*Abrányi-dinasztia*« tagjai:

id. Abrányi Kornél (1822—1903) — zeneszerző és zenei író. 1860-ban Mosonyival és Bartalussal megindítja a Zenészeti Lapokat. Vezető szerepe volt a Zeneakadémia létrehozásában, melynek 1875—83 között titkára, 1875-től tanára volt. Mint zenekritikus az akkori új zenei irányok (Liszt, Wagner, Berlioz) mellett állt ki. Számos operaszöveget fordított magyarra, köztük a »Tannhäuser«-t (1871) és a »Carmen«-t (1876). — Fiai:

ifj. Abrányi Kornél (1849—1913) — író, hírlapíró, a Kisfaludy és Petőfi Társaság tagja. Színműveket és regényeket írt. Főmunkatársa volt a Kelet Népeinek, s szerkesztője a Magyarországnak, később pedig a Pesti Naplónak (1887—94 és 1901—02 között). A minisztériumok szervezésekor a miniszterelnökség sajtóosztályához nevezték ki, de onnan 75-ben megvált. Politikai élet- és jellemrajzot írt Andrássy Gyuláról és Tisza Kálmánról, s több más politikusról Kákay Aranyos No. 2. élnév alatt »Újabb országgyűlési fény- és árnyképek« c. munkájában (1877). 1884 óta hosszabb időn át képviselő. 1906—09-ig a sajtóiroda főnöke volt.

Abrányi Emil (1850—1920) — korán kezdett írni, különböző lapoknak dolgozott (Pesti Napló, Figyelő, Magyarország, Koszorú, Budapesti Napló stb.). 1876-ban az akkor alakult Petőfi Társaság tagjává választotta. Hazafias verseivel vált népszerűvé; a munkásosztállyal együttérző költeményeket is írt. Byron »Don Juan«-jának (1884—92) és Rostand »Cyrano«-jának átültetésével (1898) irodalmunk legkiválóbb műfordítói közé írta be nevét. 1889-ben országgyűlési képviselővé választották függetlenségi programmal.

Ágai Adolf (1836—1916) — író és szerkesztő. Élénk, könnyed tárcanovelláival tűnt fel. Magyarország és a Nagyvilág c. képeslapjába Mikszáth is írt elbeszéléseket. (Ld. Krk 27. köt.)

Bakcsi (MK-nál: Bakcsy) *Ferenc* — székely származású író és hírlapíró; Jókai bizalmas embere, Igazmondó c. lapjának (A Hon vasárnapi melléklapjának) szerkesztője volt. Nevével 1871-ben találkozunk először, amikor MK *Ami a lelket megmérgezi* c. elbeszélése elnyerte az Igazmondó tíz aranyas pályadíját, s a pályázat eredményét Bakcsi közzétette. (Ld. Krk 1. köt. 253—254. l.) Részletesebb életrajzi adatait nem ismerjük.

Balázs Sándor (1830—1887) — egészséges humorú elbeszélései korának kedvelt olvasmányai voltak. Dickens és Thackeray tanítványa, fordított is tőlük. Lapokat és almanachokat is szerkesztett; egy ideig Szana Tamás mellett társszerkesztője volt A Petőfi Társaság

Lapjának, ahová MK is dolgozott. Számos önálló munkája jelent meg. — MK baráti köréhez tartozott; írónk sokszor emlegeti, mindig szeretettel, meleg szavakkal.

Baldácsy Antal báró (1802—1878) — dúsgazdag földbirtokos, függetlenségi párti politikus, Debrecen országgyűlési képviselője. Politikai naivsága, hiszékenysége miatt kortársai gyakran megtréfálták.

Bánhidv Béla báró (1836—1890) — földbirtokos, kormánypárti politikus; 1876 óta képviselő. Bosznia okkupációjával nem értett egyet, kilépett Tisza Kálmán pártjából s az „egyesült közjogi ellenzék» soraiba állt. Politikai, társadalmi és közgazdasági cikkei a fővárosi lapokban és az aradi Alföld c. lapban jelentek meg; ez utóbbinak 1868—69-ben szerkesztője volt.

Beöthy Algernon (Aldzsi) (1839—1900) — esaknem negyedszázadig volt a szabadelvűpárt képviselője és a ház jegyzői karának hosszú időn át (1891-ig) tagja. Kedélyessége és elméssége révén népszerű figurája a parlamentnek.

Berczik Árpád (1842—1919) — író. A kiegyezés után a sajtó-osztályban alkalmazták, melynek később, több mint harminc éven át, vezetője lett, miniszteri tanácsosi rangban. Írói sikereit novelláival és vígjátékaival aratta.

Bérczy Károly (1821—1867) — költő, műfordító, író és kritikus. Jogot tanult, 1848-ig a helytartótanácsnál szolgált, később az irodalomnak szentelte minden idejét. Petőfinek barátja, a Tizek Társaságának tagja. Vadászati és lóverseny-lapjaival a magyar sportnyelv terén úttörő munkát végzett. Kosztolányi Dezső szerint: Bérczy Anyegin-fordítása (1866) Arany János Hamlet- és Vikár Béla Kalevala-fordításával „igazi csodája az átköltésnek». — Bérczy Károlynak unokahúga volt Bérczy Mari, Mikszáth ifjúkori eszményképe. (Ld. idevágó jegyzeteinket: Krk 30. köt. 225—229. 1.)

Bercsényi Béla (1844—1901) — színész és író. A Nemzeti Színháznak (1873) és a Petőfi Társaságnak tagja. 1878-tól tanára, később igazgatója volt a Színművészeti Akadémiának. Markáns vonású, kitűnően beszélő, értelmi eszközökkel dolgozó színész. Társadalmi drámákban és jelmezes színművekben egyaránt kiváló. Kötteményeket, elbeszéléseket és színdarabokat írt.

Bernáth Dezső (1841—1907) — országgyűlési képviselő. Hazai iskoláit Kassán, Budapesten és Sárospatakon végezve, Utrechtben és Londonban tanult. 1867-ben miniszteri fogalmazó, 1876-ban országgyűlési képviselő. (Magyarország selyemtenyésztéséről könyvet írt, 1868.) — MK baráti köréhez tartozott.

Bernáth Zsigmond (1790—1882) — Bernáth Dezsőnek az apja, a reformkor egyik jeles ellenzéki politikusa. 1825-től 48-ig tagja volt mindenik pozsonyi országgyűlésnek. 1848-ban Ung megye főispánjává nevezték ki, de helyét a felsőházban nem foglalta el. Az 1861. és 1865—68-i országgyűléseken szintén részt vett; az utóbbinak kor-elnöke volt. — MK mint Buttler János gróf barátját és sárospataki iskolatársát szerepelteti *Különös házasság* c. regényében. Bernáth Zsigmond azonban mintegy tizenhét évvel fiatalabb volt Buttlernél,

tehát semmi kapcsolata nem lehetett a fiatal Buttlerrel. Csak jóval később, a reformkor politikai életében ismerték meg egymást. (Ld. jegyzeteinket a Krk 13. kötetében: 182—186. és 275—278. l.)

Bismarck, Ottó, herceg (1815—1898) — német államférfi, kancellár; a német nagybuzsónázia és földbirtokos osztály érdekeit szolgáló militarista szellem fő képviselője.

Bittó István (1822—1903) — az utolsó Deák-párti miniszterelnök. 1848-ban képviselő, a bukás után külföldre menekült, de már 1851-ben visszatért és birtokain gazdálkodott. Részt vett az 1861. és 65—68-i országgyűléseken, ahol Deák Ferenc hívei körében működött. 1870-ben a delegáció elnöke, majd pedig igazságügyminiszter. 1872-ben a képviselőház elnöke. A rövid életű Szlávny-kormány után 1874 márciusában ő kapott megbízást kormányalakításra, azzal a feladattal, hogy a középpártból Ghyczy Kálmánt vegye be a kabinetbe. (Ezért kormányát rendszerint Bittó—Ghyczy-kabinetnek szokták emlegetni. Mikszáth is így nevezi több ízben.) További feladata volt megindítani a fúziós tárgyalásokat a baloldal vezérével, Tisza Kálmánnal. Átmeneti kormánya nem lehetett hosszú életű; mindvégig súlyos pénzügyi viszonyokkal s pártviszályokkal küzdött. 1875. febr. 20-án lemondott. Egy ideig mint képviselő, 1899-től mint a főrendiház tagja vett részt a politikában.

Blaha Lujza (1850—1926) — a magyar színjátszás egyik legnagyobb alakja. Az énekes népszínművek egész sorában aratott páratlan sikert. Legjelentősebb szerepei: Piros bugyelláris, Sárga csikó, Falu rosszsa. — MK mindig nagy elismeréssel méltatja játékát. A *Cikkek és Karcolatok* további kötetében még sokszor találkozunk Blaha Lujza nevével.

Bodenstedt, Friedrich von (1819—1892) — német költő. Állandó önműveléssel és utazásokkal nagy nyelvismeretre tett szert. Hosszabb ideig élt Oroszországban (mint nevelő és tanár), beutazta Örményországot, a Kaukázust, s Törökországon és Görögországon át tért vissza hazájába. Fordított Puskinról, Lermontovtól s számos tanulmányt írt keleti élményeiről. Hírnevét »Lieder des Mirza-Schaffy« c. költeménykötetével alapította meg (1850), melyet kezdetben keleti eredetű költemények fordításának tartottak; minden művelt nyelvre lefordították. E költeményekben a bort s szerelmet dicsőíti. (Három dalát Arany János is lefordította, 1856-ban. Később a teljes kötetnek is akadtak fordítói.) Ezt a művét ma már csak mint az 1850—60-as években divatos álkeletesség egyik történeti emlékét tartjuk számon.

Bulyovszky Gyula (1827—1883) — ügyvéd, író és publicista. 1848-ban a márciusi napok egyik szereplője volt a pesti ifjúság vezetői között.

Csanóbert, François Certain (1809—1895) — francia tábornagy. 1848-ban Napóleon elnök szárnysegéde; az 1851-i államcsíny napjaiban kartácstűzzel verte le Párizs utcáin a fölkelést. Részt vett a krími háborúban, az 1859-i olasz és az 1870-i német háborúban. 1871—79-ig a kamarában a bonapartisták egyik vezére. Később a szenátus tagja.

Osávoleszky Lajos (1841—1909) — politikus és hírlapíró. 1867—69-ig A Hon munkatársa. Politikai ellenfeleit, a Deák-párt tagjait kíméletlenül támadta. 1869-ben a Csernátony vezetése alatt megin-

dult balközépi Ellenőr c. lap munkatársa. 1872-ben mint Tisza Kálmán híve Mezőtúr országgyűlési képviselője lett. A fúzió után a szélsőbalhoz csatlakozott s e párt közlönyéül létesítette az Egyetértés c. napilapot, mely az akkori sajtó egyik legtekintélyesebb orgánuma lett. 1896-ig volt képviselő és a függetlenségi párt tagja. 1899-ben vált meg az Egyetértés szerkesztésétől.

Csemegei (MK-nál: *Csemegehy*) *Károly* (1826—1899) — büntetőjogász. Mint ügyvéd kezdte pályáját. A kiegyezés után az igazságügyminisztériumba került s csakhamar az államtitkárságig emelkedett. Több törvényjavaslat elkészítése fűződik nevéhez; így többek között az 1878-ban, ill. 79-ben elfogadott magyar BTK megalkotása is. 1879-től 94-ig kúriai tanácselnök volt.

Csengery Antal (1822—1880) — politikus, publicista és történet-író. 1845—49 között a Pesti Hírlap szerkesztője; a centralisták köréhez tartozott. 1849-ben a Szemere-kormány belügyminisztériumában tanácsos; a »mérsékelt« irányzat híve. Az 1860-as években jelentős szerepe volt a kiegyezési tárgyalások előkészítésében. 1868—79-ig a Deák-párt egyik vezetője, képviselő. (MK mindig feltűnő ellen-szenvvel nyilatkozik róla.)

Csernátony (*Cseh*) *Lajos* (1823—1901) — politikus, publicista. A szabadságharc idején Kossuth titkára; a Március Tizenötödike c. lap egyik szerkesztője. A katasztrófa után Franciaországban, majd Angliában telepedett le. Távollétében halálra ítélték. Az emigrációban (1860-ban) csatlakozott Garibaldi seregeihez. 1867-ben hazatért. Előbb Jókai lapjának, A Honnak volt főmunkatársa, majd az Ellenőrt szerkesztette; e lap megszűnte után a Nemzet munkatársa lett. Eleinte a balközéphez tartozott, az 1875-ös fúzió után Tisza Kálmánhoz csatlakozott, s hosszabb ideig képviselő volt.

Danielik Nep, János (1817—1888) — egri kanonok, egyházi író. 1848-tól 55-ig szerkesztette a *Religió* című lapot, amely 49-ben hiperlojális volt, de 1861-től kezdve — Kemény Zsigmond befolyására — a nemzeti szellem hangoztatásával oly szabad szellemet áruolt el, hogy a császári kormány betiltotta, Danieliket pedig két havi fogságra ítélte. 1852 okt. végén ismét engedélyt kapott a lap szerkesztésére. 1853-ban a Szent István-Társulat alelnöke lett, 1861-ben címzetes püspök. — Mikszáth a *Pater Lonkai* c. fejezetben bizonyos részvétellel említi, hogy Danielik nagy talentuma a klérus védelmében, e népszerűtlen foglalkozásban kopott el...»

Daudet, Alphonse (1840—1897) — neves francia realista elbeszélő és regényíró MK nem értékelte kellőleg. Egy helyütt Feuillet és Kock társaságában említi.

Deák Ferenc (1803—1876) személyéről és működéséről MK mindenkor elismeréssel szól. Gyakran föleleveníti Deák Ferenc anekdotáit és szellemes mondásait. — Az 1870-es években már erősen gyöngülő Deák-párt felbomlását szükségszerű folyamatnak tartja.

Desseuffy Aurél gróf (1846—1928) — politikus és közigazdász. 1874-ben képviselővé választották. Apponyi Albert »nemzeti 67-es pártja«-hoz csatlakozott. 1891—1908: az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnöke. 1906—1910: a főrendiház elnöke.

Don Carlos (teljes nevén: Don Carlos Maria de los Dolores Juan Isidoro José Francisco) (1848—1909) — madridi herceg, spanyol trónkövetelő. Először 1869-ben indított fölkelést, aztán 1872-ben, de mindkét esetben leverték. 1873-ban sikerrel harcolt; XII. Alfonz trónraléptével azonban megfordult a kocka: zsoldosai elhagyták, a királyi hadak pedig kiűzték az országból (1876). Ekkor Velencébe költözött.

Együd István (1838—1882) — színművész. Földműves szülők gyermeke; szüleinek akarata ellenére lépett papi pálya helyett a színészire. A Budai Népszínházban tűnt fel, majd Debrecenben működött, végül 1875-ben a Nemzeti Színházhoz szerződött. Kiváló jellemszínész; legkitűnőbb volt a pedáns és a pipogya figurák alakításában.

Eötvös József báró (1813—1871) ama kiválóságok névsorában szerepel itt, akiknek nagy tehetsége fiaikban is öröklődött. Utalás Eötvös Lorándra (1848—1919), a világhírű fizikusra.

Éjszaki (MK-nál: *Északy*) *Károly* (1818—1907) — író. Jogot és mérnökséget végzett. A szabadságharc alatt Csányi László mellett szolgált. A kiegyezés előtt megyei tisztségeket viselt, 67 után mint főmérnök és államvasúti hivatalnok működött. Több vígjátékot és bohózatot írt. Tevékeny része volt a Petőfi Társaság megalapításában, amelynek alelnöke lett (1877).

Feuillet, Octave (1821—1890) — francia író. A főúri társaság világát rajzolta sokszor érzélgős regényeiben. A múlt század derekán rendkívül népszerű volt. Művei nagy részét magyarra is lefordították.

Fiáth Ferenc báró (1815—1885) — cs. kir. kamarás, valóságos belső titkos tanácsos és Veszprém megye főispánja. — MK csak annyit mond róla (*Sennyei Pálék* c. cikkében), hogy »a konzervatív politikát fejtegette Fiáth báró . . . « Ezzel szemben hangsúlyozni kell, hogy Fiáth báró nemcsak »fejtegette a konzervatív politikát«, hanem az 1840—50—60-as évek reakciójának egyik legsötétebb alakja volt. Az 1840-es években Fejér megye alispánja és két ízben országgyűlési követe; 1845-ben m. kir. helytartósági tanácsos, 1849-ben Veszprém megye királyi biztosja; 1860-ban és 65-ben ugyanezen megye főispánja; a kiegyezés előtti évek kormányzatának alázatos szolgája — hálából a Bach-korszak kellős közepén (1857-ben) kapott osztrák báróságot. »Életem és élményeim« című két kötetes memoárja 1878-ban jelent meg; ennek reakciós fejtegetéseire utal Mikszáth fentemlített cikkében.

Forgách Antal gróf (1819—1885) — Forgách János Csongrád megyei főispán fia. Hivatali pályáját 1838-ban kezdte, 42-től 48-ig a váltótörvényszéknél töltött be különböző tisztségeket. 1848-ban a főrendiház jegyzője volt. A szabadságharc alatt az osztrák hadsereg szolgálatában előbb Heves vármegye táborigaznoka, majd pedig az északi vármegyék főbiztosa. E hivatalával kapcsolatosan — Sándor testvérével együtt — az osztrákok által behívott cári seregek mellett volt császári biztos. A szabadságharc leverése után egy ideig a kassai kerületnek volt kinevezett főispánja, azután a csehországi helytartóság elnöke. 1859-ben a cs. kir. belügyminisztériumnál osztályvezető, 1860 augusztusában Morvaország, az év novemberében pedig Cseh-

ország helytartója. Vay Miklós gr. lemondása után 1861-ben Magyarország kancellárjává nevezték ki, ezt a tisztséget 1864 ápr.-ig töltötte be. 1867 után több országgyűlésnek volt tagja, előbb mint Deák-párti, a fúzió után mint szabadelvűpárti képviselő.

Frankenburg Adolf (1811—1884) — író és szerkesztő. Életképek c. folyóiratában a 40-es évek legkiválóbb magyar íróit egyesítette.

Garibaldi, Giuseppe (1807—1882) — az olasz szabadságharc vezére iránt MK rajongásig menő tisztelettel viseltetett. Ennek az országszerte általános tiszteletnek számos esetben adott kifejezést. Példák: *A kedves Gaillard apó* (Krk 27. köt.) és *Garibaldi butélicái* (Krk 28. köt.) c. elbeszélései, *Galamb a kalitkában* (Krk 4. köt.) és *Az eladó birtok* (Krk 5. köt.) c. kisregényei, valamint a Magyar Néplapban és a Mulattatóban megjelent cikkei (Krk 52. köt.).

Ghyczy Kálmán (1808—1888) — politikus, a kiegyezés utáni magyar közélet egyik vezető alakja. 1848-ban Deák Ferenc igazságügyminisztériumában államtitkár. 1865-től fogva Tisza Kálmánnal együtt ő volt a határozati párt parlamenti folytatását tevő balközép vezére, de később útjaik különváltak. 1874-ben, midőn a közhitel már teljesen ki volt merítve, mint pénzügyminiszter belépett a Bittó-kormányba (amelyet Bittó—Ghyczy-kabinetnek szoktak emlegetni. A súlyos pénzügyi helyzeten új adónemek behozatalával és szigorú takarékosági programmal igyekezett segíteni. A Tisza-féle fúzió alkalmával (1875) elhagyta hivatalát és a képviselőház elnöke lett (1879-ig). — Bármennyire is tiszteletre méltó Ghyczy személyes becsületessége és jóakarata, ő volt ebben az időszakban a balközép behódolásának legjelentősebb előkészítője. Szakítása az ellenzékkel végleg felemészti a balközép zömének erkölcsi tartalékait.

Gizella Lujza Mária főhercegnő (1856—1932) — Ferenc József idősebbik leánya; az első magyar királyné emlékére kapta nevét. 1873-ban férjhez ment Lipót bajor herceghez, aki később tábornagy lett. Négy gyermeke közül az egyik volt Augusta főhercegnő (József főherceg felesége), aki a két világháború közötti korszakban állandóan és feltűnően szerepelt.

Gorove István (1819—1881) — tevékenyen részt vett a szabadságharc előtti reformmozgalmakban. 48—49-ben az úgynevezett »békepárt«-hoz tartozott. Külföldi emigráció után hazatérve Deák-párti lett. A kiegyezés után a közgazdasági, majd a közlekedési tárcát kapta meg. — MK mulatságos politikai anekdotát mesél el arról: hogyan esett a közlekedésügyi minisztert kereső Andrassy választása Gorovera. (*Hát velem mi lesz?* c. elbeszélésében, *Az apró gentry és a nép* c. köt.)

Grotius, Hugo (de Groot) (1583—1645) — németalföldi tudós államférfi. Irodalmi munkásságával megvetette a modern nemzetközi jog alapját; a természetjogi iskola megalapítója.

Grünwald Béla (1839—1891) — politikus és publicista. A közigazgatás államosításának előharcosa, a magyar közigazgatási jog első teoretikusa. Főművei: »A régi Magyarország« és az »Új Magyarország«. — Politikai küzdelmei és csalódásai öngyilkosságba kergettek; Párizs közelében a Szajnába ölte magát.

Gurko, Osszip Vlagyimirovics (1828—1901) — orosz tábornok, varsói katonai kormányzó. Az 1877—78-i orosz-török háborúban főleg Bulgária területén működött — erre utal MK a jelen kötetben.

György Aladár (1844—1906) — kultúrpolitikus. Hosszú időn át a Hon munkatársa. 1882-ben az Orsz. Statisztikai Hivatalhoz nevezték ki. Rendkívül tevékeny részt vett a közművelődési egyesületek s az emberbaráti intézetek működésében, sokat fáradozott a nőnevelés előmozdításán. Mindezen területeken gazdag irodalmi munkásságot is fejtett ki.

Gyulai Pál (1826—1909) — költő és kritikus, a budapesti egyetem tanára. — Mikszáth mindhárom minőségében ismételtelen támadta. Mint költőt főleg »Romhányi« című, hosszan készülő, de befejezetlenül maradt lírai regénye miatt gúnyolta, mint kritikust pedig Jókait kevés megértéssel tárgyaltó bírálatai miatt.

Hackländer, Friedrich Wilhelm von (1816—1877) — német író. A katonaséletről merített vidám történeteivel tűnt fel a 40-es évek elején. 1843-ban a württembergi trónörökös titkára lett, kit utazásaiban elkísért. 1849-ben Olaszországba ment és Radetzky táborában résztvett a piemonti hadjáratban. Később a württembergi király is, Ferenc József is szolgálatába hívta. Utolsó tíz esztendejét a Starnbergi tó mellett levő Leoniban nagy kényelemben élte. Szorgalmasan írta regényeit, katonai történeteit és színdarabjait. Műveiből egy pár magyar fordításban is megjelent. — MK egy helyütt (a *Vadnai Károlyról* szóló cikkben) könnyen félreérthető módon említi Turgenyevvel egy sorban.

Háfiz, Sems eddin Mohammed (1318 (?)—1389) — perzsa költő. Eleinte teológiával és annak gyakorlati alkalmazásával, a jogtudománnyal foglalkozott; később egy számára alapított iskolában tanított. Megszerezte a »Háfiz« (= őrző) címet, ami azt jelenti, hogy az egész koránt könyv nélkül tudja. Költeményeiben főleg vallásos miszticizmusa nyilatkozik meg. »Gázelt«-jei és egyéb költeményei számos kiadást értek nemcsak keleten, hanem a nyugati országokban is. Háfiznak két magyar fordítója volt: Fábián Gábor (1824) és Erdődi Béla (az eredeti perzsa szövegből, Bp. 1877). Ez utóbbira hivatkozik Mikszáth.

Hajnik Pál (1808—1864) — ügyvéd, 48-ban képviselő, majd a Batthyány-kormány és a forradalmi kormány rendőrfőnöke. Világos után Kossuthot követte az emigrációba, vele járt Amerikában; később hazatért.

Halmi Ferenc (1850—1881) — színész. Pályáját Aradon kezdte. 1873-ban a Nemzeti Színházhoz szerződötték. Bár a természet nem kényeztette el testi kiválóságokkal (nagyorrú, gyér- és fakóhajú, vézna emberke volt): egyike a legjelesebb magyar bonvivant-színészeknek. Játékát megnyerő kedvesség és szellemesség, másfelől pedig drámai erő hatotta át. Mikszáthnak is egyik kedvenc színésze volt.

Handler Mór dr. — orvos- és sebésztudor, szülész és szemész volt, aki reklámhirdetéseiben főleg a »titkos betegségek« (nemibajok, férfi- és női betegségek) »fényes és tartós sikert biztosító« gyógykezelését ajánlgatta. Dr. Handler Mór orvosi rendelője Pesten a Kigyó

utca 2. sz. alatt működött. Szorgalmas orvos volt, d. e. 10 órától 1-ig és délután 3 órától 5-ig fogadta a betegeket. »Díjjal ellátott levelekre azonnal választ ad és a gyógyszereket megküldi.« Óriási reklámmal dolgozott. Alig van lap az 1870-es évek derekán, amelyben ne találkoznánk fenti hírdetéseivel. Mulatságos, hogy még a klérus lapja, a Magyar Állam is fölvette Dr. Handler Mór hírdetéseit, de itt — főleg egyházi férfiakból álló olvasóközönségről lévén szó! — a hirdetésszöveg »titkos betegségek és tehetetlenség«, meg a különböző női betegségek helyett — célszerű tartózkodással — csak »mindennemű külső betegségek, különösen gyengeségek« gyógyítását ígéri.

Hatala Péter (1832—1918) — katolikus pap és egyetemi tanár, orientalista. Prileszky Tádéval együtt szerkesztette a Szabad Egyház című lapot, amely »eretnek« katolikus szellemű volt, amit világosan kifejez a cím. Az Ignaz Döllinger német teológus, egyetemi tanár által megindított »ó-katolikus«, illetőleg »szabad egyház«-mozgalomnak volt legjelentősebb hazai képviselője Hatala Péter. Ez a szekta megtartotta a katolikus szertartásokat, de papjai nemzeti nyelven miséztek és a szakadást előidéző pápai dogmát (a pápa tanítói csalatkozhatatlanságáról) nem ismerték el. — A pályakezdő Mikszáth, lutheránus léte, maga is írogatott a Szabad Egyház c. lapba. (Ld. Krk 51. köt.) Hatalát mint egyetemi tanárt joghallgató korában ismerhette meg Mikszáth.

Hegedűs Sándor (1847—1906) — közgazdász, író, politikus. 1899-től 1902-ig kereskedelemügyi miniszter. Felesége Jókay Jolán, Jókai Mór unokahúga volt.

Helyfő Ignác (1830—1897) — író, politikus. A szabadságharc alatt Kossuth irodájában működött. Később részt vett az emigráció mozgalmaiban. 1870-ben hazatért s képviselővé választották. Midőn Kossuth anyagi gondokkal küzdött, ő bírta rá iratai kiadására és ez iratokat ő rendezte sajtó alá.

Helvey Laura (1852—1931) — A színiakadémia elvégzése után mindjárt szerződötték a Nemzeti Színházhoz, hol drámai hősnői szerepkörét évtizedeken át sok sikerrel töltötte be. 1886-ben nőül ment Urváry Lajos publicistához. — Előbb fiatal heroinákat játszott a shakespeare-i műsorban; valódi területét azonban Paulay Ede igazgatása alatt találta meg a francia társadalmi drámákban. A közönség és a kritikusok (köztük Gyulai Pál is) versengtek játékának méltatásában. — Mikszáth is nagy elismeréssel szokta emlegetni.

Hoffmann Pál (1830—1907) — politikus és jogtudós. 1862-ben a kassai, 64-ben a pozsonyi jogakadémia tanára; 66-ban a budapesti egyetemen a római jog tanárává nevezték ki. Több ízben volt képviselő szabadelvű párti programmal. — MK másutt elejtett megjegyzéseiből következtetve — úgy látszik — pesti jogászzeiben Hoffmann Pál előadásait is hallgatta. Egyébként nem sok elismeréssel szól róla.

Horváth Gyula (1843—1897) — publicista és politikus. (Az 1854-ben Marosvásárhelyt kivégzett Horváth Károly székely vértanú testvéröccse.) Jogi és közgazdasági tanulmányokat végzett, de mielőtt politikai pályára lépett, sokat foglalkozott ármentesítési kérdésekkel. 1879-ben a szegedi árvízveszedelem idején kiváló munkásságot

fejtett ki. 1881-ben árvízbiztosa volt az Alföldnek. Mint orsz. képviselő eleinte a szabadelvű pártnak volt oszlopos tagja, s 1889-ben rövid ideig a képviselőház egyik alelnöke; de a véderő-viták idején elhagyta a kormánypártot. 1891-ben megalapította a Magyar Hírlap c. napilapot pártönkívoli programmal. (Lapjának rövid ideig, 1891. márc.—aug., Mikszáth is munkatársa volt.) Horváth Gyula később az Apponyi-féle nemzeti párthoz csatlakozott, amelynek egészen az egyházpolitikai reformokig egyik legbuzgóbb harcosa és alelnöke volt.

Horváth Mihály (1809—1878) — történétíró, politikus. 1847-ben hatvani prépost-plébános; 1848 nyarán csanádi püspök lett. 1849-ben a Szemere-kormány kultuszminisztere. A szabadságharc leverése után halálra ítélték s az ítéletet jelképesen végre is hajtották. Tizennyolc évig élt számkivetésben, jórészt Genfben és Brüsszelben. Történeti munkáin mindvégig buzgón dolgozott. 1867-ben hazatért. A király Rudolf trónörökös történettanárává hívta meg s címzetes püspökké nevezte ki. 1877-ben a Magyar Történelmi Társulat elnöke lett. Főművei: A magyarok története; Huszonöt év Magyarország történetéből 1823—48; Magyarország függetlenségi harcának története.

Hudák Lajos — életrajzi adatait nem ismerjük.

Hugo, Victor (1802—1885) — francia író és költő, a romantikus iskola vezéralakja. Műveit Mikszáth jól ismerte és nagyon szerette; sokszor utal rájuk és idézi egy-egy hatásos mondatát. Az egész francia irodalomból Victor Hugo nagysága és képzeletgazdagsága ragadta meg leginkább.

Huszár Imre (1838—1916) — író, hírlapíró, politikus. 1869-től fogva három cikluson át képviselő. 1880-tól hosszabb ideig Párizsban élt. Termékeny műfordító.

Jókai Mór (1825—1904) — Mikszáthnak Petőfi, Arany és Jókai voltak legfőbb költőeszményei, s közülük Jókait tekintette legnagyobb tanítómesterének. Jókai hatása egész pályáján végigkísérte, bár a tanítvány idővel túljutott mesterén. Már mint kezdő újságíró állandó érdeklődéssel kísérte Jókai írói és politikai megnyilatkozásait. A szeretet hangjai elég korán vegyülnek satirikus, csípős megjegyzéseivel. Nem nézte el Jókai gyöngeségeit, főleg politikai botlásait, de esodálata Jókai írásművészeete iránt élete végéig megmaradt.

Jósika Kálmán báró (1837—1910) — hírlapíró és író. Jósika Miklósnak unokaöccse. Jogot végzett, de kizárólag az irodalomnak élt. Tehetséges, de ellentmondásokkal teljes egyéniség. Mint hírlapíró a Magyar Állam, majd pedig a Magyar Korona című klerikális lapok szerkesztője; mint színműíró nálunk a naturalista dráma egyik úttörője.

József főherceg nádor (1776—1847) — II. Lipót király fia; Magyarországának 1796-tól ötven éven át nádora; a főváros fejlesztésében érdemeket szerzett.

K. Papp Miklós (1837—1880) — hírlapíró, Kolozsvárt működött. 1867-ben megalapította a Magyar Polgár című, a balközépi politikáját követő napilapot, 1874-ben pedig a Történeti Lapok c. folyóiratot, melyet 76-ig szerkesztett. Elbeszéléseket, regényeket,

színművet és történelmi kerképeket írt. — MK (az *Asbóth János*ról szóló fejezetben) Papp Miklós K. betűs előnévára utal tréfásan. (Papp Miklós előneve: Keresztési.)

Kaas Ivor báró (1842—1910) — publicista és politikus. Mint hírlapíró A Hon, majd a Hazánk szerkesztőségében kezdte pályáját, később a Reform, a Pesti Napló, a Budapesti Hírlap és végül az Alkotmány munkatársa lett. Közben több cikluson át tagja volt a képviselőháznak, előbb mint Apponyi Albert híve, később néppárti programmal.

Kada Mihály — Budapest alpolgármestere.

Kakujay Gyula (1847—1882) — bolgár eredetű család fia. Jogot végzett, Pesten, Bécsben és Párizsban tanult. 1871-ben hazatérve hírlapíró lett. Előbb az Ellenőr munkatársa, majd pedig (1872) a Temesi Lapok szerkesztője; 1874-ben a Középpárt c. fővárosi lapot szerkesztette. 1876 szeptemberétől 1877 júniusáig Borostyáni Nán-dorral együtt, júniustól 1878. febr. 10-ig egymaga szerkesztette a Budapesti Napilapot. (Lapja a mondott napon megszűnt.) Később, 1881-től a Pesti Hírlap közgazdasági rovatát vezette. — 1877 májusától Mikszáth belső munkatársa volt Kakujay újságjának, a Budapesti Napilapnak. Nem tudjuk, hogy e kötetben (a *Bernáth Dezsd* c. fejezetben) miért beszél Kakujayról kicsinylően. (Kakujay elhunytáról az egykorú sajtó nagy részvétellel emlékezett meg; egybehangzóan dicsérték kiváló képzettségét és szerénységét.)

Kákay Aranyos álnéven Kecskeméthy Aurél (1827—1877) adott ki először (1861-ben) egy politikai karikatúra-gyűjteményt, »Országgyűlési árny- és fényképek« címen, amelyet aztán ifj. Ábrányi Kornél (Kákay Aranyos No 2) és Mikszáth (Kákay Aranyos No 3) utánoztak egy-egy hasonló című kötetben.

Kállay Benjamin (MK-nál: *Béni*) (1839—1903) — politikus és történétíró. Már ifjú korában elsajátította a török és a balkáni szláv nyelveket. Andrassy Gyula korán bevonta munkatársai közé: 1867-ben kinevezte belgrádi főkonzullá és diplomáciai ügyvivővé. 1875-ben hazajött; Sennyey konzervatív programjával képviselővé választották. De az ellenzék oldalán is helyeselte — párthíveivel szemben — Andrassy külpolitikáját az orosz-török háború kérdésében. Éveken át fontos pozíciót töltött be a külügyminisztériumban. 1882 júniusában közös pénzügyminiszterré nevezték ki; ezzel egyszersemind a megszálott tartományok legfőbb adminisztrátora, kormányzója lett. Nevéhez fűződik — két évtizednél tovább tartó minisztersége alatt — Bosznia és Hercegovina közigazgatásának megszervezése. — Történelmi tanulmányaiban főleg a balkáni szláv népek történelméről dolgozta fel.

Kecskeméthy Aurél (1827—1877) — író, újságíró. »Kákay Aranyos« álnéven írt satirikus karcolataiban a politikai élet visszáségeit csipkedte. (Álnévét Mikszáth is kölcsönvette: »Kákay Aranyos Nr. 3.«)

Kemény Gábor báró (1830—1888) — politikus. Előbb Deák pártjához csatlakozott, majd pedig Tisza Kálmán mellett működött. (MK rendszerint mint Tisza bizalmasát csipkedte.) 1878 — 1882-ig

földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter. Irodalmi munkásságáért a M. Tud. Akadémia tagjává választotta. 1887-ben, Ipolyi Arnold halála után a Történelmi Társulat elnöke lett.

Kemény Zsigmond báró (1814—1875) — ebben a kötetben (a *Szana Tamásról* szóló fejezetben) nem mint regényíró és publicista szerepel, hanem mint híres gourmand. Hatalmas étvágyáról és ingyencséséről író- s művészkörökben egész legendák keringtek. (Akárcsak szórakozottságáról.)

Kerkápoly Károly (1824—1891) — politikus, egyetemi tanár. 1861-ig nem vett részt a politikai életben; ekkor Deák-párti képviselő lett. 1868-ban kinevezték a pesti egyetem államtudományi tanszékére. 1870—73-ig pénzügyminiszter, de a feladatokkal nem tudott megbirkózni, s lemondásakor az ország pénzügyeit nagy rendetlenségben, súlyos adósságokkal hagyta hátra. — MK szenvedélyesen ostromozza a minisztersége után nyilvánosságra került panamámi miatt (telekspekulációk, vagyongyűjtés stb.).

Kiss Miklós, Nemeskéri (1820—1902) — 1848—49-i honvédezredes és emigráns. A debreceni kormány megbízta azzal, hogy a szabadságharc ügyét Piemontban és Angliában diplomáciailag képviselje. A szabadságharc leveretése után az emigránsokhoz csatlakozott. Gazdag francia grófnőt véve feleségül, anyagi viszonyai megengedték neki, hogy honfitársai érdekében működhesse és segíthesse őket. A kiegyezés után felváltva tartózkodott Franciaországban és hazai birtokán.

Klapka György (1820—1892) — a szabadságharc egyik kiemelkedő alakja; honvédtábornok, 49-ben egy ideig hadügyminiszter, végül Komárom parancsnoka. Számos győzelem fűződik nevéhez. A szabadságharc bukása után Londonban, Olaszországban, Svájcban és Konstantinápolyban élt. Az emigrációban többször próbálkozott Magyarország felszabadításával. 1867-ben hazatért, képviselővé választották, de csakhamar ismét kiment Törökországba és Itáliába. Az 1877—78-i orosz-török háború idején Konstantinápolyban hadi tanácsokkal szolgált a portának, 1877-ben pedig Magyarországon agitált egy Törökország javára viselendő háború mellett, de kísérlete eredménytelen maradt.

Kock, Paul de (1794—1871) — rendkívül termékeny s a maga korában igen népszerű francia író; pajkos vigjátékok s regények szerzője. — MK elég sokszor emlegeti.

Komócsy József (1836—1894) — költő, tanár, szerkesztő. A Petőfi Társaság egyik alapítója és alelnöke. Versei jórészt szerelmi és hazafias költemények és népdalfélék.

Kosciuszko, Tadeusz (1746—1817) — Lengyelország egyik legnagyobb szabadsághőse. A Maczejowice mellett 1794. okt. 19-én vívott ütközetben orosz fogságba került, ahonnan csak 1796-ban szabadult. Svájcban halt meg.

Kossuth Lajos. — Mikszáth — a szabadságharc és a nemzeti függetlenség eszmekörében nevelkedve — mindig tisztelettel és sok elismeréssel adózott a nagy emigránsnak. Bár nem helyeselte sem Kossuth, sem mások szerelmi politikáját, — a szabadságharc legfőbb

vezérének emlékrét mindig megvédte a nyílt vagy rejtett támadásokkal szemben.

Kovács László Id. Visontai Kovács László.

Kölesi Mária — Blaha Lujza (előbbi nevén: Kölesi Lujza) nővére. A Nemzeti Színház jelentéktelen tagja volt. Nevét még színháztörténeti kézikönyveink sem tartják számon.

Körösmezey Gusztáv — színész. Szigligeti Ede szerződtette a Nemzeti Színházhoz. Színháztörténeti kézikönyveink ma már nem tartják számon.

Kratzmann Gusztáv (1812—1902) — festő, képre Restaurátor és kőrajzoló. A bécsi Esterházy-képtárnak előbb (1858) őre, majd pedig (1862) igazgatója. Amikor e képtár a magyar állam tulajdonába került, Kratzmannt az Országos Képtár igazgatójává nevezték ki. 1880-ban nyugalomba vonult.

Kurz, Heinrich (1805—1873) — német irodalomtörténetíró Svájcban élt. Főműve — amelyre MK is utal — »Geschichte der deutschen Litteratur« (1851—68).

XIV. *Lajos* francia király, a »Napkirály« (élt 1638—, uralk. 1643—1715) — pompakedvelését és hiúságát MK gyakran emlegeti. Elbeszéléseiben és cikkeiben sokszor visszatérő motívum XIV. Lajos habozása, hogy rengeteg ruhája (s főleg sok mellénye) közül melyiket öltse magára.

Lauka Gusztáv (1818—1902) — író, szerkesztő. Humoreszkjeivel és tréfás verseivel szerzett nevet. — Az öreg Laukát Mikszáth is ösmerete, kivált mint az írói baráti társaságban szívesen borozgató cimborát.

Légrády testvérek — Légrády Károly és Tivadar. 1854-ben nagy nyomdavállalatot alapítottak, amely számos újságot, folyóiratot és könyvet adott ki. Legismertebb vállalkozásuk az 1878-ban megindított Pesti Hirlap. — Mikszáth 1878. jan. 7-i *Apróságában* mint az Ellenőr c. napilap kiadóját említi.

Liszt Ferenc (1811—1886) — neve többször előfordul Mikszáthnál egy-egy odavetett megjegyzés kíséretében. Részletesebb nyilatkozata nincs róla. Többnyire csak mint előkelő vendég tűnik fel egy-egy pillanatra.

Lonkay (MK-nál: *Lonkai*) *Antal* (1827—1888) — író, publicista. Papi pályára készült, de a szabadságharc után megnősült (Tóth Kálmán költő nővérét vette feleségül), és hírlapíró, majd pedig tanár lett. 1860. jan. 1-én alapította az *Idők Tanuja* c. klerikális napilapot, amely 1868. dec. közepén összeolvadt Török János Pesti Hírnökével Magyar Állam címen. A Magyar Államot éveken át hol Jósika Kálmán szerkesztette, hol pedig Lonkay Antal. 1877 januárjában Jósika Kálmán új lapot adott ki Magyar Korona címen, s ettől fogva a két klerikális lap mindvégig szemben állott egymással. A Magyar Állam c. lapnak 1873-tól kiadótulajdonosa lett Lonkay, aki időközben tekintélyes vagyont szerzett (pesti házak, fői birtok, balatonfüredi villa stb.), amint erről MK csipős hangú cikkeiből többször is értesülünk. Életrajzához és MK glosszáinak jobb megértéséhez hozzátartozik az is, hogy Lonkay szorgalmasan gyűjtött »péterfilléreket« a Vatikán számára és több ízben rendezett zárandokutakat Rómába. Ezen

tevékenységeért a pápa a Szent Gergely-rend lovagjává, a Szent Szilveszter-rend kommandátorává és arany-sarkantyús vitézzé nevezte ki. (Ezért gúnyolták őt «Lonkay páter»-nek is és «lovag Lonkay»-nak.)

Lónyay Menyhért gróf (1822—1884) — politikus és publicista. Személye a kiegyezés idején került előtérbe. Deáknak és Andrásynak közgazdasági tanácsadója volt, s mint pénzügyminiszter foglalt helyet az Andrásy-kabinetben. 1870-ben közös pénzügyminiszter lett. 1871-ben grófi rangot nyert. 1871. okt. 31-től 1872. dec. 2-ig miniszterelnök. De kormányelnöksége a Deák-párt jelentékeny része előtt nem volt népszerű. Alatta indult meg a Deák-párt bomlása. A párt egy része (az úgynevezett «vacsora-párt») továbbra is Lónyayt vallotta vezérének, s a fúziós tárgyalások idején neve többször is kombinációba került, de mégsem jutott többé a kormány élére. Ezután fokozott közgazdasági tevékenységet fejtett ki, — sohasem hagyva ki számításaitól öns érdekkeit.

Lukács Béla (1847—1901) — politikus. 1872-ben Deák-párti programmal képviselővé választották. Egy ideig a Közvélemény c. lap szerkesztője volt. (Ebben a minőségében is emlegeti Mikszáth.) 1886-ban a MÁV igazgatójává, 1889-ben a kereskedelmi minisztérium államtitkárává, majd pedig Baross Gábor halála után (1892) kereskedelemügyi miniszterré nevezték ki.

Lukácsy (MK-nál: Lukácsi) Sándor (1835—1907) — színész és színműíró, 1876-tól a Népszínház főrendezője, később a Magyar Színház, majd a Király színház rendezője. Számos népszínművet írt.

Madarász József (1814—1915) — politikus. Az 1848-i országgyűlésen a radikális ellenzék egyik főszereplője volt, majd Kossuthhoz csatlakozott és követte a kormányt Debrecenbe. Kufsteinban fogságot szenvedett. 1865 óta évtizedeken át tagja volt a parlamentnek, mint a függetlenségi eszmék harcosa. Százegy évet élt.

Madách Imre (1823—1864) — Mikszáth jól ismerte Madách főművét, többször idézi is egyik-másik részletét, bár nem mindig egészen pontosan. (Ld. a Tártyi magyarázatoknál!)

Mailáth (MK-nál: Majláth) György (1818—1883) — kir. főtárnokmester, majd (1865) kir. udv. kancellár, 1867-ben országbíró, 1882-ben a kir. Kúria és a főrendiház elnöke. Egész pályáján a konzervatív pártok híve. Gyilkosság áldozatául esett. (Inasa és cinkosai büntetéről a vásári ponyvafüzetek is sokáig meséltek.)

Mayer (vagy: Majer) Károly (1830—1890) — nógrádi születésű ügyvéd és közbirtokos. Már a 40-es években kezdett frogatni; később számos folyóiratnak (Hölgyfutár, Divatcsarnok stb.) és főleg klerikális lapoknak (Magyar Sion, Magyar Állam) munkatársa. A *Pater Lonkai* c. fejezetben azért szánakozik rajta MK, hogy tehetségét s tollát a klerus védelmében koptatta el.

Márkus István (1847—1880) — publicista, országgyűlési képviselő; Márkus Emilia testvérbátyja. 1867—75-ig minisztériumi tisztviselő, 1875-től országgyűlési képviselő. Tagja és előadója volt a védőbizottságnak és a delegáció hadügyi bizottságának. (Ebben a minőségében említi MK.) Mint publicista a Reform és a Pesti Napló munkatársa, a Nemzeti Hírlapnak pedig szerkesztője (1878—79).

Miletić Svetozar (1826—1901) — magyarországi szerb politikus. A kiegyezés után tíz évig képviselő. Programját 1869-ben a választási vitában fejtette ki, s mint a legtöbb nemzetiségi politikus, ő is föderalista elveket vallott. 1876-ban felségsértés vádjával letartóztatták és öt évi fogságra ítélték. A fogságból kikerülve teljesen megtört s visszavonult a politikától.

Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti, gróf (1749—1791) — francia államférfi. Hányatott élet után az 1789-i alkotmányozó nemzetgyűlés ellenzéki vezére lett. Kiváló szónok volt. — MK többször alkalmazza egy-egy szállóigévé vált mondását, melyet semmi esetre sem az eredetiből, hanem valamely idézetgyűjteményből vett át.

Mirza Schaffy ld. Bodenstedt, Friedrich von.

Mocsáry Gézané (említve a **Bernáth Dezső**ről szóló cikkben). A **Mocsáryak**: Nógrád megyei birtokosnemes család. **Mocsáry Géza**: Ung megye egyik kerületének országgyűlési képviselője volt 1878—81-ben. **Kétszer** nősült. Első felesége: **Bikádi Erzsébet**, a második: **Vánky Margit** (akit **Mocsáry Géza** halála után ennek öccse, **Ferenc** vett nőül). E két asszony egyike lehetett a MK cikkében említett **ungvári lady** patronesse.

Móricz Pál (1826—1903) — földbirtokos, ügyvéd, országgyűlési képviselő. 1868-tól a 80-as évek végéig volt a parlament tagja. Kezdetben a balközéphez tartozott, a fúzió után mindvégig **Tisza Kálmán** híve. A mezőgazdaság terén élénk szakirodalmi munkásságot fejtett ki.

Muslay (MK-nál: **Muzsly**) **Sándor** (1814—1902) — előkelő birtokoscsalád fia, apja **Csanád** megye főispánja volt. Ő maga 1848 előtt **Nógrád** megyének tb. főjegyzője, utóbb országgyűlési képviselője 1869-től 78-ig. Azután visszavonult **Nógrád** megyei birtokára.

Nagy György ld. **Szathmáry** (**Nagy**) **György**.

III. Napóleon, francia császár (élt 1808—1873, uralk. 1852—1870): **Napóleon Lajos**-, I. **Napóleon** testvérének fia. Az 1848. febr. forradalom után köztársasági elnök; 1852-ben népszavazással császár lett; de az európai helyzet nem kedvezett nagyhatalmi politikájának. Az egyházi állam megvédése miatt Olaszország ellene fordult, egymás után elvesztette szövetségeseit és 1870-ben egyedül kellett Németországgal megküzdenie. Seregét a németek **Sedannál** vele együtt elfogták, minek hírére **Párizsban** kitört a forradalom, kikiáltották a köztársaságot. **III. Napóleon** Angliában halt meg. Politikája irányát sokszor felesége, **Eugénia** császárné befolyása szabta meg.

Nemes Nándor gróf (1835—1894) — A **Nemes** grófi család a **Kálnoky** és **Mikó** családdal közös eredetű székely familia, amely a XV. század elején vált külön. **Nemes Nándor** gróf **Udvarhely** megyei nagybirtokos és 1872—81-ig országgyűlési képviselő. — Felesége, szül. **Ransonné** **Eliza bárónő** (1843—1899) festőművész volt, kinek néhány képét a Szépművészeti Múzeum őrzi.

Névy László (1841—1902) — író, esztéta. 1869-től 71-ig premontrai paptanár volt. Kilépve a rendből fővárosi középiskolákban tanított, végül (1885) a kereskedelmi akadémia igazgatója lett. A **Petőfi Társaság** alapítóinak egyike. Főleg pedagógiai, esztétikai és kritikai

műveket írt. Sokat foglalkozott a dráma elméletével. Éveken át szerkesztette a *„Jeles Írók Iskolai Tárja»-t.*

Nikó Lina (1853—1905) — színésznő. 1868-ban kezdte pályáját. Sokáig vidéken működött (Szabadkán, Pécsen, Szegeden stb.). 1877-ben a Népszínház tagja lett. 1896-ban a Vígszínház szerződött, s ott működött haláláig. Kivált komikai szerepekben tűnt fel jellemző erejével és természetes humorával. Főleg mint *„kiállhatatlan anyós»* aratott nagy sikereket. A közönségnek állandó kedvence volt. — MK a jelen kötetben (az *Asbóth János*ról szóló fejezetben) a Nikó Lina körül lezajlott népszínházi botrányra utal. Ld. részletes jegyzeteinket: Krk 53. köt. 455—459. l.

Odescalchi Gyula herceg (1828—1896) — részt vett a szabadságharcban, a katasztrófa után Svájca ment, de már 1850-ben hazatért. 1860 óta több ízben volt képviselő, később a főrendiház tagja.

Odry Lehel (1837—1920) — operaezenész; Odry Árpád színművész apja. 1865-ben a kolozsvári, 1869-ben a budapesti Nemzeti Színház tagja. Midőn az Operaház megnyílt, annak lett elsőrendű tagja. 1895-ben nyugalomba vonult. Kitűnő hangját tiszta szövegejtés, magyaros előadásmód s nemmindennapi színjátszó képesség emelte. — Mikszáth baráti köréhez tartozott.

Orbán Ottó báró (1840—?) — székely főnemes, lengyelfalvi birtokos, Orbán Balázs testvéröccse. Mint katona részt vett a krími hadjáratban, Szabasztopol bevételé alkalmával az angol seregben harcolt. Udvarhely vármegye társadalmi és gazdasági életében fejtett ki érdemes munkát. Állatai és terményei a különböző hazai és az 1889. évi brüsszeli nemzetközi terménykiállításon kitüntetésben részesültek.

Orlicé R. (olykor Orlicer névalakkal) — berlini matematika-tanár, aki a lottójátékosok bérére dolgozott. *„Kérdezősködé»*re egynehány forintért azonnal válaszol . . . » s közli a lottónyeremények esélyes számait. — Mikszáth különböző újságközleményekből és reklámhirdetésekből ismerte nevét. Említi *Az újságfaló* c. karcolatában is (Krk 28. köt.).

Paczolay János (1818—1884) — országgyűlési képviselő. Már a pozsonyi diétán szerepelt. A 48—49-i törvényhozásnak is tagja volt. 1865-től haláláig az ipolysági kerületet képviselte; előbb a konzervatív párt, utóbb a Deák-párt, végül pedig a mérsékelt ellenzék tagja. A delegációnak is tagja volt.

Palásthy Sándor (1842—1881) — hírlapíró és szerkesztő. Szatmárból került fel Pestre (1872). Az Ellenőrnek előbb vezércikkírója és színi kritikusa, utóbb (1877—78) felelős szerkesztője lett. 1878-tól haláláig a Pesti Hírlap munkatársa. Kortársai elismeréssel szólnak zamatos magyarságáról. Montesquieu, Verne és Byron műveiből fordított.

Papp Miklós ld. K. Papp Miklós.

Pauler Tivadar (1816—1886) — jogtudós, miniszter. 1847-ben a győri akadémiához, 1848-ban a pesti egyetemhez nevezték ki az észjog s a magyar közjog rendes tanárává. A szabadságharc leverése után kineveztetését egy ideig mellőzték, de 1852-ben újból kinevezték,

és harminc éven át működött egyetemi tanszékén. Közben, Eötvös József halála után, közoktatásügyi miniszter (1871. febr.—1872. szept.), majd pedig igazságügyminiszter (1874. márc.—1875. márc.). Fő műve a büntetőtörvénykönyv megalkotása. — MK (a *Pulszky Ágostonról* szóló cikkben) utal a jeles apa jeles fiára is. **Fia:** Pauler Gyula (1841—1903) történétíró, kinek főműve *»A magyar nemzet története az Árpádok korában«* 1893.

Paulinyi (MK-nál: Pauliny) *Tóth Vilmos* (1826—1877) — szlovák nemzetiségi író és politikus. A szabadságharc idején Hurban csapataihoz csatlakozott. A Bach-korszakban kerületi biztos volt Kecskeméten. 1869-ben országgyűlési képviselővé választották. Egész pályáján a szlovák nemzetiségi törekvések egyik fő vezetője. Irodalmi munkái (költemények, elbeszélések, színművek) szintén politikai céljait szolgálják. (1877-ben bekövetkezett halálára való utalással írja róla Mikszáth 1878. jan. 26-án, hogy: »örök időkre kibékkült a magyarokkal.«)

Petőfi Sándor — Arany Jánossal és Jókaival együtt — Mikszáth legfőbb költőeszménye. Számos cikke, sőt egy-két elbeszélése is hódol a költő emlékének. Kevés nagyságról ír annyi rajongással, mint róla.

Péchy Tamás (1829—1897) — politikus. Mint őrnagy végigküzdötte a szabadságharcot. 1868-ban balközépi programmal képviselővé választották. 1875-ben csatlakozott a szabadelvű párthoz s tagja lett a fűzős Wenckheim-, majd 1880-ig a Tisza Kálmán-féle kabinetnek mint közmunka- és közlekedésügyi miniszter. 1880—87-ig a képviselőház elnöke volt. — MK több cikke és karcolata foglalkozik vele.

Pitaval, François Gayot de (1673—1743) — francia ügyvéd. Húszkötetes műve (Causés célèbres et intéressantes, 1734—): világhírű bűnesetek tára. Gyűjteményét később XIX. századi bűnügyek ismertetésével is kiegészítették. Szemelvényes magyar kiadása 1868—69-ben jelent meg két kötetben. — MK gyakran forgatta, sokszor utal rá; első ízben *Az apám ismerősei* c. regényében (KrK 2. köt. 11. l.).

IX. Pius pápa (élt 1792—, uralk. 1846—1878). Az ő és szövetségesei ellenében vívták ki az olaszok hazájuk egységét. Az 1869. évi vatikáni zsinaton ő hirdette ki a pápa tanítói eszaktározhatatlanságát (infallibilitás) dogmáját, amely az egyház körében is erős ellenzéssel találkozott, sőt bizonyos töredékek szakadására is vezetett.

Plachy Tamás — A Plachyak: eredetileg Hont megyei nemesfamilia; onnan származtak el Nógrád, Zólyom, Heves és Pest megyébe. A családdal MK is kapcsolatban állott, minthogy feleségének családja (a Mauks-familia) és a Plachyak rokonságot tartottak. — A szóban levő Plachy Tamást mint a kormánypárt engedelmes eszközét (Tisza Kálmán mamelukját) többször is említi Mikszáth.

Polit-Desandéc Mihajlo (MK-nál: Polyt Mihály) (1833—1920) — publicista és szerb nemzetiségi politikus. 1865—73-ban a horvát-szlavon országgyűlés tagja volt. 1873-tól Pancsova, később Fehértemplom, Ozora és Nagykikinda képviselője. Széles körű publicisztikai tevékenységet fejtett ki a szerb nemzetiségi hírlapirodalom terén.

Potjomkin (MK-nál: Poternkin), *Grigorij Alexandrovics, herceg* (1739—1791). — orosz államférfi és hadvezér. Mint fiatal tisztt került

II. Katalin cárnő udvarába (1762), s annak kegyeit megnyerve, gyorsan emelkedett. Az első török háború után (1768—74) tábornok, gróf és a cárnő főhadsegéde lett. II. József császár 1776-ban birodalmi hercegi rangra emelte. Az új hódítások megtekintésére meghívta a cárnőt, s ekkor keletkezett a »Potemkin-falvak« (szemfényvesztésre szolgáló, kulisszából álló látszat-falvak) meséje. Ezt a közmondásszerű elnevezést gyakran emlegetik; Mikszáth is használja.

Pulszky Ágost (1846—1901) — publicista és politikus. 1872: egyetemi magántanár, 1875-től a jogbölcsezet rendes tanára. 1871-től országgyűlési képviselő, előbb Deák-párti programmal, később Tisza Kálmán híve. Eötvös Loránd mellett egy ideig közoktatásügyi államtitkár volt. — Mikszáth gyakran csipkedte a két Pulszkyt: Ferencet, a mindenlében-kanál apát és »Gusztit«-t, a modortalan, arrogáns fiút.

Pulszky Ferenc (1814—1897) — író és régész. A márciusi forradalom után a politikában is részt vett. Kossuthat bejárta Angliát és Amerikát. A kiegyezés után élénk közéleti és tudományos tevékenységet fejtett ki. 1869-től 1894-ig a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. — Mikszáth számos cikket és karcolatot írt Pulszkyról; gúnyolta sokféle közéleti szereplését, csúfolta nagy orrát stb. Mindezt nemcsak a jelen kötetben, hanem az előző és a következő kötetekben is láthatjuk.

Pulszky Károly (1853—1899) — Pulszky Ferenc kisebbik fia, Ágostnak az öccse. Műtörténétíró. Előbb az Iparművészeti Múzeum öre, később pedig az Esterházy Országos Képtár igazgatója lett. 1882-ben nőül vette Márkus Emiliát. 1884—92-ig országgyűlési képviselő volt. 1896-ban megvádolták azzal, hogy a rábizott összeggel elszámolni nem tud. Ez a támadás, bár később a bíróság az ellene indított eljárást megszüntette, súlyosan megrendítette idegrendszerét. Időközben az Országos Képtárnál viselt igazgatói állásától fölmentették. Pulszky Károly ezután Ausztráliába vándorolt ki, ahol egy esztendő múlva öngyilkos lett.

Puskin, Alekszandr Szergejevics (1799—1837) — az orosz és a világirodalom egyik legnagyobb költője. Főművének, »Anyegin«-nek két remek magyar fordítása van: Bérczy Károlytól (1866) és újabban Áprily Lajostól (1953).

Ragályi Ferdinánd (1814—1881) — Gömör megyei földbirtokos. Mint a haladó párt független tagja a 40-es években élénk részt vett a megyei mozgalmakban, hivatalt azonban nem vállalt. 1848-ban, valamint 1861-től fogva Gömör megye rozsnói kerületének országgyűlési képviselője.

Rákosi (MK-nál: Rákosy) *Jenő* (1842—1929) — író és hírlapíró. A 60—70-es években több vigjátékát adták elő sikerrel. 1875-ben átvette az akkor megnyílt Népszínház igazgatását, melynek létesítése körül annak idején buzgón munkálkodott. 1881-ben megvált a Népszínháztól és megalapította a Budapesti Hírlapot; lapja csakhamar a kormánypárt orgánuma lett. (Később az Ady elleni támadások egyik központja.) — MK (a *Pulszky Ágost*ról szóló cikkben) azt mondja, hogy »Rákosy Jenő összes rokonsága mind született nagy ember«. Ez a gúnyos megjegyzés arra vonatkozik, hogy a Rákosi-

dinasztia valósággal ellepte a századvégi magyar irodalmi és színházi életet. Rákosi Jenő testvéröccse: Viktor (Sipulusz); egyik húga, Szidi, színésznő, Beöthy Zsolt felesége; másik húga, Ida, Csepreghy Ferenc népszínműíró felesége; harmadik húga a »Mackó úr« történeteit írogató Sebők Zsigmond felesége.

Ráth Károly (1821—1897) — Budapest főpolgármestere (1873-tól). Előbb (1867) a Józsefváros képviselője, majd pedig (1871) a kir. tábla alelnöke. — Mikszáth más műveiben is említi — nem sok elismeréssel. — Ténykedéseiről részletesen szólunk a Krk 53. köt. 270—271. l.

Révy Gyula (1834—?) — mérnök. Műegyetemi tanulmányait Bécsben befejezván, előbb Ausztriában működött, majd Angliában telepedett le. Több szakmunkát írt magyarul és angolul. — MK itt (*A Duna* c. tárcájában) Révy Gyula következő munkájára utal: »A Duna Budapesten. Jelentés gr. Andrássy Gyula őnagyméltóságához. Angolból ford. Hunfalvy János.« Bp. 1875. (2. kiad. 1876.)

Rómer Ferenc Flóris (1815—1889) — archeológus, kat. pap. A szabadságharc alatt kapitány; büntetésül öt évi börtönt szenvedett Josefstadthban. A fogságból szabadulva éveken át nevelősködött. 1862-ben főgimn. igazgató. 1868-ban az egyetemen az archeológia tanára. 1869-ben a Nemzeti Múzeum régiség-tárának őre. 1877-től nagyváradi kanonok. Hazánk archeológiai emlékeit ismertető munkái kiváló forrásművek.

Sántha Antalné Gaál Irma — a Nemzeti Színház segédszínésznője. Férje, Sántha Antal (1836—1908), a Nemzeti Színház tagja, főleg komikus szerepeket alakított. — Podmaniczky Frigyes intendáns nagylelkűsége Sánthánéval szemben itt (1878. jan. 22) annál inkább méltánylandó, mert korábban neki is volt nézeteltérése az önérzeteskedő segédszínésznővel. (Ld. Pukánszky Kádár Jolán: A Nemzeti Színház százéves története. Bp., 1940. I. köt. 290—291. l.)

Schlauch Lőrinc (1824—1902) — előbb (1873) szatmári, majd pedig (1887) nagyváradi püspök. 1893-ban bíbornok lett.

Sennyey (MK-nál Sennyei is) *Pál báró* (1824—1888) — politikus. Egész pályafutása alatt szembenállt a haladó erővel. A szabadságharc idején és a Bach-korszakban visszavonult a politikától. 1860-tól kezdve a konzervatív csoport egyik vezére. 1865—67-ben mint tárnokmester irányítja az ország belügyeit. A konzervatívok közt ő állt legközelebb a Deák-párthoz, melyet a választásokon is támogatott. De miután nem kapott helyet a kormányban, 1872-ben a konzervatív ellenzék élére állt. A fúzió (1875) végleg megghiúsította azt a reményét, hogy kormányra jusson. 1884-ben elnyerte az országbírói méltóságot s a főrendiház elnökvé nevezték ki. — Mikszáth mindvégig élesen támadta Sennyeyt, híveit és politikáját, annál is inkább, minthogy ez retrográd törekvéseit a klérus szövetségében igyekezett megvalósítani. Részletkérdések a tárgyi magyarázatoknál: 403—404. l.

Simonyi Ernő (1821—1882) — politikus. A szabadságharcban mint nemzetőr és gerillavezér vett részt. A bukás után külföldre menekült s Hamburgban és Londonban élt. 1866-ban meglátogatta Kossuth Lajost s vele összeköttetésbe lépett. Hazatérve 1868-tól több cikluson

át függetlenségi párti képviselő. Irodalmi munkásságában jelentősek történelmi forráskiadványai.

Simonyi Lajos báró (1824—1894) — Simonyi József óbesternek (a legvitézebb huszár-nak) fia. Végigküzdötte a szabadságharcot. A fegyverletétel után várfogságra ítélték. Az 1861. évi országgyűlésen a határozati párthoz csatlakozott s mint Tisza Kálmán híve később egyik előkészítője volt a balközép- és a Deák-párt összeolvadásának, amely után földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterré nevezték ki. 1878-ban lemondott s a magánéletbe vonult vissza. 1886-ben a főrendiház tagja lett.

Soldosné ld. Blaha Lujza.

Solymosi Elek (1847—1914) — színész; a budapesti Népszínháznak megnyitásától tagja volt (1875—1904-ig). Különösen komikus és groteszk szerepekben tűnt ki.

Somsich (MK-nál: Somsich) *Pál* (1811—1888) — politikus és publicista. Az 1840-es évekbeli országgyűléseken Somogy megye követe. A „fontolva haladó párt”-nak ő volt a legtekintélyesebb szónoka. Mint ilyennek az utolsó rendi országgyűlésen éles vitája volt Kossuth-tal. A márciusi napoktól kezdve visszavonult. A kiegyezési törekvésekben élénk szerepet játszott Deák Ferenc mellett. A kiegyezés után a képviselőház elnöke (1869—72), s egyik legfőbb mozgatója volt a balközéppel való fúzióknak. Minthogy azonban a szabadelvű párt nem elégítette ki várakozását, az ellenzékhez csatlakozott s mint Apponyi Albert híve harcolt Tisza Kálmán rendszere ellen. — Mikszáth egy satirikus karcolatban is megörökítette a lassan, körülményesen fontolgató Somsich Pál alakját (*Hát velem mi lesz?* — Az apró gentry és a nép c. kötetében.)

Stael, Germaine, báróné (1766—1817) — francia írónő; Neckernek, XVI. Lajos pénzügyminiszterének leánya; S.-Holstein báró svéd követ felesége. A forradalom idején Svájcban és Angliában élt. 1797-ben visszatért Párizsba, de Napóleon 1803-ban száműzte, mivel a szalonokban ellene agitált. Ezután Németországban és Svédországban lakott. Napóleon bukása után visszatért Párizsba. Levelek, irodalom- és kortörténeti munkák s regények teszik műveinek javát.

Szana Tamás (1844—1908) — ügyvédi oklevelet szerzett, de mindvégig irodalmi pályán működött. A magyar irodalom s művészet buzgó ismertetője volt a német és francia folyóiratokban s maga is szenvedélyes műgyűjtő. A Petőfi Társaságnak kezdetől fogva főtitkára, majd tiszteleti tagja. Szorgalmas műfordító és szerkesztő. Folyóiratai: Figyelő 1871—75, Otthon 1875—76, Regélő 1876, A Petőfi Társaság Lapja 1877—78, Koszorú 1879—82. (egy részüknek Mikszáth is munkatársa volt!) Számos önálló művet írt: Csokonai élete, A két Kisfaludy, Molière élete és művei, Magyar költők szerelmei, Újabb elbeszélések, Petőfiné Szendrey Júlia, Izsó Miklós, Jankó János, Markó Károly stb. — Mikszáthtal két hosszabb tanulmánya foglalkozik, viszont Mikszáth is több írásában örökítette meg Szana Tamás alakját. Hadaró, gyors beszédét gyakran említi tréfásan.

Szapáry Gyula gróf (1832—1905) — politikus. A kiegyezés után Heves vármegye főispánja; 1870-ben közlekedésügyi államtitkár;

1873. márc.-tól 1875. márc.-ig belügyminiszter. 1878—1887-ig pénzügyminiszter.

Szathmáry (Nagy) György (1845—1898) — művelődéspolitikus. Előbb hírlapíró (A Hon, Nemzet, Vasárnapi Ujság, Fővárosi Lapok munkatársa), azután évekig főreáliskolai történelemtanár; 1881—1890: országgyűlési képviselő. 1890-től haláláig mint kultuszminisztériumi min. tanácsos a népoktatásügyet intézte. A MTA lev. tagjává választotta.

Szász Károly (1829—1905) — költő és műfordító; Arany, Tompa, Lévy, Gyulai barátja. Nagykőrösön Arany János tanártársa. Később ref. lelkész, püspök. Közben országgyűlési képviselő, majd pedig miniszteri tanácsos a kultuszminisztériumban. Kortársai (Mikszáth is) gyakran gúnyolódtak alkalmi ódáin és pályadíjakra törekvő színművein. (Alkalmi költeményei miatt nevezte Mikszáth «szász. kir. postás-nak».)

Szederkényi Nándor (1838—1916) — publicista és történetíró. Mint Heves vármegye jegyzője kezdte közéleti pályáját (1867). 1873-ban a dunapataji kerület képviselője, 1878—1896-ig, majd pedig 1901—1906-ig Eger város képviselője. 1874-től két évig a Magyar Ujság c. lapot szerkesztette, azután több lap munkatársa volt. Megírta Heves megye történetét a mohácsi vésztől Egervár visszavételéig (1526—1687).

Széchenyi István gróf (1791—1860) — alakját Mikszáth a század legnagyobbjai közt szemléli. Mindig nagy tisztelettel szól alkotásairól és műveiről, s többször is idézi egy-egy jeles mondanását. Széchenyi példakép, akihez mérve eltörpülnek az utódok, kivált az arisztokrácia tagjai.

Szécsen (MK-nál: Széchen) *Antal gróf* (1819—1896) — konzervatív politikus. 1860—61-ben tárcanélküli miniszter, később főudvarnagy (1885). A politika mellett történetírással is foglalkozott. Tagja volt a Kisfaludy Társaságnak és a MTA-nak, elnöke a Történelmi Társulatnak.

Széll Kálmán (1845—1915) — a századvég és a századforduló egyik vezető politikusa. Mint Deák Ferenc gyámleányának, Vörösmarty Ilonának férje, pályájának kezdetétől «a haza bölcsének» legbizalmasabb környezetéhez tartozott. Közgazdasági és pénzügyi szakképzettségével nagy tekintélyre tett szert. A fúziókor (1875) pénzügyminiszter lett, de 1878-ban a boszniai okkupáció pénzügyi kérdésében elfoglalt ellentétes álláspontja miatt lemondott. Mint pénzügyminiszter igyekezett megjavítani az ország megrongált hitelét és állampénzügyi viszonyait. Visszalépése után tevékeny részt vett a közgazdasági életben és rátóti birtokán mintagazdaságot szervezett. 1899—1903-ig miniszterelnök volt. — Pályájának erre a későbbi szakaszára a *Cikkek és Karcolatok* további kötetekben még többször is visszatérünk. Mikszáth nem egy publicisztikai dolgozata foglalkozik Széll Kálmán személyével és működésével.

Szigligeti Ede (1814—1878) — a Nemzeti Színház igazgatója, a múlt században a legnépszerűbb és legtermékenyebb magyar színműíró. Negyven éves drámaírói pályája alatt száznál több eredeti

színdarabot írt, hatásos technikával, de többnyire hiányos jellemrajzzal. — Mikszáth több ízben említi műveit s igazgatói ténykedésével is foglalkozik.

Szilágyi Dezsdé (1840—1901) — politikus, büntetőjogász, kiváló szónok. 1871-től több ízben képviselő. 1874-ben egyetemi tanár. 1889—1895: igazságügyminiszter. Mint miniszter keresztülvitte a bírói és az ügyészi szervezet reformját. Az egyházpolitikai törvényhozás terén az ő műve az állami házasságjogi törvény. 1896—98. dec.: a képviselőház elnöke.

Szlávy József (1818—1900) — politikus. A szabadságharc alatt kormánybiztosi teendőket végzett, emiatt a bukás után kétévi fogságot szenvedett. 1865-ben Bihar megye főispánja; 1867-ben országgyűlési képviselő és belügyminisztériumi államtitkár; 1869-ben kereskedelemügyi miniszter, s 1872. dec. 4-től 1874. márc. 21-ig miniszterelnök. A fúzió után egy ideig visszavonult a közéletől. 1879-ben a képviselőház elnökévé választották. 1880—82-ig közös pénzügyminiszter, 1894—96: a főrendiház elnöke.

Szontagh Pál — Az 1870-es években két ilyen nevű politikus működött. E kötetben mindkettőjükről szó van. Az egyik *Szontagh Pál* — *a nógrádi* (1820—1904). A reformkorszak alatt Nógrád megyében a liberális ellenzék egyik vezére. 1848-ban mint a magyar kancellária hivatalnok a Bécsben teljesített szolgálatot; azzal vádolták, hogy elősegítette Bem tábornok menekülését Bécsből, ezért két évi börtönre ítélték. Miután kegyelmet nyert, az önkényuralom idején birtokán gazdálkodott. 1865-ben mint Tisza Kálmán hívet képviselővé választották, majd a képviselőház alelnöke, titkos tanácsos és a főrendiház tagja lett. (Az ő horpácsi kúriáját és birtokát vásárolta meg Mikszáth.) — A másik *Szontagh Pál* — *a gömöri* (1821—1911). 1848-ban mint nemzetőrszázados, 1849-ben mint a csetneki rézgyár kezelője és a papírpénzek nyomtatója vette ki részét a szabadságharcból. A kiegyezés évében képviselővé választották; minthogy azonban a fúziót nem helyezte, utóbb a mérsékelt ellenzékhez csatlakozott.

Tamásy (MK-nál: *Tamási József* (1835—1892) — színész. Szülővárosában, Veszprémben kezdte pályáját. 1870-ben a Nemzeti Színházhoz szerződtek, onnan 76-ban átment a Népszínházhoz, melynek haláláig tagja volt. Mint népszínműénekes dalszöveg megjelölésével és izes magyarságával a legnépszerűbb színészek egyike lett. A népszínműirodalom új fellendülése (Tóth Ede és Csepreghy munkássága) az ő nevével és művészetével szorosan összefügg. Az egykorú sajtó szerint: »Blaháné és Tamásy nélkül népszínművet képzelné sem lehet, hiszen ők emelték oda a népszínművet, ahol van. Blaháné nélkülözhetetlen, s Tamásy eredeti, törülmetszett alakításait sincs aki pótolná.« — Számos anekdota maradt fenn róla.

Teleki László gróf (1811—1861) — ellenzéki politikus, a »Kegyence« o. tragédia szerzője. A szabadságharc idején a magyar kormány párizsi követe. Tíz évig emigrációban élt. Egy drezdai látogatása alkalmával (1860) a rendőrség elfogta és a szász kormány kiszolgáltatta Ausztriának, amely őt annak idején (1851 szeptemberében) halálra ítélte és jelképesen kivégeztette. Ferenc József most, elfogatásakor azzal a

feltétellel kegyelmezett meg neki, hogy szakítsa meg összeköttetésait Ausztria külföldi ellenségeivel és egyelőre tartózkodjék a politikai szerepléstől. Az 1861-i országgyűlésre a felsőházba királyi levéllel meghívotván, kötelezettségét lejártnak tekintette; mint a képviselőház tagja az ellenzék élére állva feje lett a *határozati párt*nak, mely a Deák Ferenc vezetése alatt álló *felirati párt*tal szemben ugyancsak a törvényes állapot helyreállítását követelte az uralkodótól, de ridegebb formában. Politikai fellépése miatt ellenségei azzal vádolták, hogy az uralkodónak adott szavát megszegte. Telekit bántotta a vád s megdöbbsentette a felelősségteljes helyzet, amelybe került; hosszú, kínos lelki tusa után a felirati vitát megelőző napon (1861. május 5-én) öngyilkos lett. — Mikszáth utalásaihoz tudni kell, hogy Teleki László Tisza Kálmánnak anyai részről nagybátyja volt.

Thackeray, William Makepeace (1811—1863) — angol regényíró, a modern realizmus egyik első képviselője. Dickens mellett az angol társadalmi regény megalapítója.

Thaisz Elek — az 1860-as évek óta hosszú időn át Budapest rendőrfőkapitánya. Tisza Kálmánnak bizalmasa. Jókai »Üstökös«-e kövérségéért és erőszakos intézkedéseiért »török basá«-nak nevezte (1877. febr. 3. sz.).

Theuriet, André (1833—1907) — francia író; regényei kivált természeti leírásaikkal tűnnek ki. Verses színművet is írt (»Jean Marie«, 1871). Művei közül 1876 óta több is megjelent magyar fordításban.

Tihanyi Miklós (1848—1883) — a Népszínháznak fiatalon elhunyt jeles komikusa volt. Legjobb szerepei: Gonosz Pista (»A falu rossza«-ban) és a peleskei nótárius. — Mikszáth és Tóth Ede baráti köréhez tartozott.

Tisza Kálmán (1830—1902) — A szabadságharc idején a vallás-és közoktatásügyi minisztérium tisztviselője. A bukás után testvéreivel együtt külföldi tanulmányútra ment. 1861-ben Debrecen képviselője, a határozati párt híve, és nagybátyjának, Teleki Lászlónak halála után a párt vezetője. 1865-ben Debrecen újból képviselővé választotta. A kiegyezés utáni politikai életnek csakhamar központi alakja lett. Kezdetben ellenzéki vezér, 1875-től 1889-ig miniszterelnök. Magyarországnak a kiegyezés teremtette fonák helyzetét ő állandósította. Másfél évtizedes kormányzása az ország politikai, gazdasági, társadalmi zuhlésének szomorú korszaka. Működésének részleteiről a tárgyi magyarázatok közt szólunk: 380—382. l. — Mikszáth viszonya és magatartása Tiszával szemben a 70-es években erősen hullámozott. Erről *A politika svindlerei* jegyzeteinek bevezetése tájékoztat: 423—428. l.

Toldy István (1844—1879) — Toldy Ferenc fia. Író és hírlapíró. Jogot végzett s előbb a belügy-, majd a pénzügyminisztériumban, végül (1870—75) a miniszterelnökségen működött. 1875 óta kizárólag az irodalomnak élt. Regényt, novellákat és színműveket írt.

Tóth Vilmos (1832—1898) — belügyminiszter (1871—73), majd pedig a közös állami számvéviszék elnöke (1879—1895); 1896-ban a főrendiház elnöke.

Török János (1809—1874) — publicista és nemzetgazdász. A 40-es években közgazdasági lapot szerkesztett. 1853—55: a Pesti

Naplót, 1855—58: a Magyar Sajtót s 1859—69: a Pesti Hirnököt szerkesztette. Később Széchenyi műveinek kiadásával és kommentálásával foglalkozott. 1866-ban országos főlevéltárnokká nevezték ki. — Íróársai — levelekben és följegyzésekben — általában nagyon kedvezőtlenül nyilatkoztak róla.

Trefort Agoston (1817—1888) — politikus és publicista. A szabadságharc alatt Eötvös Józseffel (aki sógora volt) külföldre ment és csak 1850 végén tért vissza. Tíz évig birtokán gazdálkodott. 1861- és 65-ben országgyűlési képviselő és a Deák-párt egyik tekintélyes tagja. 1872-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter lett s maradt egész haláláig. Közben (1876. aug.—1878. dec.) ellátta a kereskedelemügyi miniszteri tárcát is.

Turgenyev, Ivan Szergejevics (1818—1883) — költő és regényíró, az orosz irodalom egyik legkiválóbb képviselője. A nemesi társadalom bűneit reális színekkel festette.

Ugron Gábor (1847—1911) — politikus. Az 1870-i német—francia háború idején Garibaldi légióiban harcolt. Hazatérve 1872-ben országgyűlési képviselővé választották balközépi programmal. A későbbi ciklusokban mindvégig az ellenzék oldalán küzdött s az egyik függetlenségi párti irányzat vezetője lett.

Umberto, Olaszország királya (élt 1844—, uralk. 1878—1900) — II. Viktor Emánuel király idősebbik fia. Trónörökös korában a Piemonti herceg címet viselte. 1866-ban a custozzai csatában egy hadosztályt vezényelt, 1870-ben Róma főparancsnoka lett. Mint király arra törekedett, hogy »szigorúan alkotmányos szellemben« uralkodjék. Merénylet áldozata lett: egy anarchista agyonlőtte.

Ürményi Miksa — Ürményi József alnádor fia. 1861-ben a kismartoni (Sopron m.) kerület országgyűlési képviselője volt. A 70-es években Sennyey Pál konzervatív pártjának egyik vezető tagja. (Életrajzának egyéb adatait nem ismerjük.)

Vadnai Károly (1832—1902) — író és szerkesztő. Szülővárosában, Miskolcon tanult. Tizenhat éves volt, midőn a szabadságharcba tüzérnek, majd gyaloghonvédnek beállott; résztvett a felvidéki és erdélyi hadjáratban, főhadnagyságig vitte. Büntetésül besorozták a császári seregbe. Hazatérve kizárólag az irodalomnak élt. 1864-től Tóth Kálmánnal, 1867-től egyedül szerkesztette a Fővárosi Lapokat 1893-ig, amikor a hivatalos Budapesti Közlöny szerkesztőjévé nevezték ki. 1884-től 1893-ig Miskolc országgyűlési képviselője volt. Ismerőbb regényei: »A kis tündér«, »Eszter, a szép kardalnoknő«, »Eladó leányok«. Memoárjai ma is frissen hatnak. — A 70-es évek elején az elsők között nyitott teret lapjában MK írásainak.

Várady Gábor (1820—1906) — politikus. A szabadságharcban mint gerillaparancsnok vett részt. 1861 óta Tisza Kálmán mellett a határozati párt híve, később a balközép elnöke, végül a szabadelvű párt alelnöke. 1892-ben visszavonult a politikától.

Veres Pálnak — mint MK is mondja — valóban alig van élettörténete. Nógrád megye alispánja volt, majd pedig országgyűlési képviselő. Itt is, ott is jelentéktelen, szürke egyéniség. — *Felesége*: Beniczky Hermin (1815—1895) — a magyar nőnevelés előharcosa.

Egyetlen leányának nevelése érdekében sokat foglalkozott a nőnevelés kérdéseivel. A gondolatnak híveket szerevezve 1867 májusában huszonkettővel magával nőképző-egyesületet létesített, amely leányiskolát állított fel Pesten, abban az utcában, amelyet később róla neveztek el. Ezt az iskolát élete végéig irányította; a növendékek számára lélektani tankönyvet is írt.

Verhovay Gyula (1848—1906) — publicista és politikus. 1875-ben az Egyetértés munkatársa, 1879-ben megalapította a Függetlenség c. napilapot. 1878—87: országgyűlési képviselő. A tiszzaeszlári pör után antiszemita irányba fordult; de miután a csángók visszatelepítése érdekében indított gyűjtés körül lapjánál visszaélések történtek, lapja hanyatlott s megszűnt (1887), ő maga pedig visszavonult a közéletől.

Viktória királynő — Viktória Alexandrina angol királynő. Élt 1819—, uralkodott 1837—1901. Férje: Albert szász-koburg-gothai herceg. (Ezúttal is emlékeztetjük az olvasót arra, hogy MK nem különböztette meg a *-né* és *-nő* szavakat, ezeket csak alakváltozatoknak fogta fel.)

Visconti-Venosta, Emilio, marchese (1829—1914) — olasz államférfi. Mint újságíró kezdte pályáját. Előbb Mazzini híve, majd Cavourhoz csatlakozott. 1863-tól 1901-ig öt ízben volt külügyminiszter. Ő kötötte meg a békét Ausztriával, majd pedig előkészítette Olaszország csatlakozását a három császár szövetségéhez. Később — hivatalos hármasszövetségi politikája mellett — a Franciaországhoz való közeledés útját egyengette.

Visontai Kovách (MK-nál: Kovács) *László* (1827—1889) — gazda és politikus. 1848—49-ben honvédszázados. 1867-től haláláig tagja volt az országgyűlésnek, hol a háznagyi hivatalt negyedszázadon keresztül viselte.

Wenckheim Béla báró (1811—1879) — nagybirtokos, liberális politikus. Részt vett a szabadságharcban, emigrált, de hamarosan kegyelmet kérve hazatért. A kiegyezés után belügyminiszter (1867—69), 1871—79-ig felség személye körüli miniszter. 1875-ben (a fúzió idején) rövid ideig miniszterelnök volt. Utána Tisza Kálmán alakított kormányt.

Wenzel Gusztáv (1812—1891) — jogtudós, történétíró, budapesti egyetemi tanár. Több jogtörténeti könyve alapvető jelentőségű. — Mikszáth (a *Pulszky Ágoston*ról szóló cikkben) »Wenzel fiát is a közélet jelesei közé sorolja.

Zsedényi Ede (1804—1879) — konzervatív politikus. A kiegyezés után Deák-párti képviselő. Mint politikus főleg a protestáns érdekekért küzdött. »Takarékossága«, mellyel jelentékeny vagyont gyűjtött, közmondásos volt. Mikszáth — ahányszor csak szóba hozza — mindig fukarsága és rendetlen öltözködése (»piszkos inge«) miatt gúnyolja ki.

1878

BUDAPESTI NAPILAP

TÁRCÁK

A Kakujay Gyula szerkesztésében megjelent Budapesti Napilapról és Mikszáth ottani működéséről részletesen szoltunk a Krk előző, 53. sz. kötetében: 257—262. l. Mindenekelőtt e jegyzeteinkhez utasítjuk az olvasót.

A tárcákban előforduló személyek életrajzi adatait — éppúgy, mint az *Apróságoknak*, valamint a *Még újabb fény- és árnyképek* és *A politika svindlerei* c. füzetének hasonló anyagát összesített »Életrajzi jegyzetek«-ben közöljük: 327—303. l.

A DUNA

M. *Budapesti Napilap. 1878. január 24., 5. évf. 24. sz. (2.1.) A tárcarovatban. Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

Általános tájékozódásul ld. az 53. köt.-ben *Mikszáth mint Budapest írója* c. fejezetet: 286—288. l.

A Dunát Mikszáth nemcsak a főváros egyik legnagyobb természeti kincsének, hanem mintegy jelképnek is tekinti. Tükrében szemléli a város múltját és jelenét. Örökké megbízhatatlan meteorológiai jelentések helyett a Duna habjainak enyelgéséből, változó színeiből, méla mormogásából és haragos jégzajlásaiból állapítja meg az időjárását.

Egy Duna-antológiához szép lapokat szolgáltatnának Mikszáth bókola leírásai. Már budapesti újságíróskodása kezdetén (1874) elejt egypár hízelgő megjegyzést a »lassú, méltóságos hömpölygéssel áradó nagy, fejedelmi folyamról«. — A Margitszigetet különösen kedvelte. Gyakran kisétált oda. »A tündér sziget lehajló bokrai, zöld pázsitja és rejtélyes zsongása« nem egy elbeszélésének meséjét sugalmazta.

Ezúttal az árvízveszély gondoljaival foglalkozik. A téma annál figyelemreméltóbb, mert egy év múltán (1879. márc.) másik nagy folyónk, a Tisza kiáradása veszi igénybe tollát. A szegedi árvízről írt cikkei és elbeszélései átmentek a köztudatba, — a Duna-veszélyről írt cikkei azonban eddig teljesen ismeretlenek voltak. A jelen tárcacikk és két *Apróságának* egy-egy fejezete tárgyalja a főváros árvízveszély-problémáját.

Az 1878. januári lapok az előző évi tavaszi árvízre, az akkor elszenvedett elemi csapásokra emlékeztetik az olvasót. Tartani lehet

attól, hogy a csapás megismétlődik, mert a Duna január utolsó harmadában áradni kezdett.

Mikszáth a *jan. 22-i (22. sz.) Apróságokban* jelenti be a fenyegető veszedelmet. A *másnap (23. sz.) cikk* már arról tudósít, hogy *»a dagadó Duna«* állandó készenlétre parancsolja a főváros árvízi bizottságát.

Ezek a dunai problémák világosabbá teszik számunkra, hogy egy év múlva, a Tisza áradásakor Mikszáth miért tudott otthonosabban hozzászólni a feladatokhoz s miért működhetett szorosban együtt az árvízvédelmi szervekkel.

A Budapesti Napilap február elején megszűnván, Mikszáth már nem folytathatta árvízi tudósításait.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 5 : 15—18 *»a negyvenezer dalia . . . egyszerre kiáltá . . . az igazságos király nevé«* — Az 1458. januári királyválasztó országgyűlés alkalmával a befagyott Duna jegén összegyűlt köznemesség jan. 24-én egyhangúlag Mátyást kiáltotta ki királynak.
- „ 20—22 és 6 : 12—14 *A Duna mélyén »hármás királyi koporsó-ban« nyugszik az »isten ostor«* — Attila sírhelye mindmáig ismeretlen. A halála után száz évvel följegyzett hagyomány csak annyit mond, hogy arany-, ezüst- és vas-koporsóba zárt holttestemét fegyvereivel és ékszereivel együtt egy medrélből elvezetett folyóba temették, a folyót aztán visszavezették medrébe, és mindenkit megöltek, aki tudott valamit a sírról. Mivel Attila székhelye a tiszántúli vidéken volt, sírja is ott lehet valahol. A hét-nyolcszáz évvel későbbi magyar mondák szerint Fejér megyében temették el. Vörösmarty *»Etele«* c. epigrammája szintén Fejér megyébe, *»Százhalom aljába, az érdi határba«* helyezi a kincsekkel teli sírt. Egy másik epigrammája viszont (*»A pusztai sír«*) úgy tudja, hogy Árpád hamvait *»a Duna hajjainál«* rejti egy *»kisdud üreg«*. — Mikszáth emlékképeiben összeolvadhattak ezek az Attila és Árpád sírja körüli föltételezések, — azért mondja teljes határozottsággal a Duna medrét Attila sírjának.
- 6 : 24—35 *A Fekete-erdőben (a délnémetországi Schwarzwaldban) eredő Duna forrásvizének egy kalappal való elzárhatásáról szóló anekdotát, illetőleg annak hazai változatát Mikszáth megismétli A haragos Tisza c. cikkében is (Szegedi Napló 1879. márc. 4; kötetben: Hi 6. köt. Szeged könyve. I. köt. 29. l. és Krk 56. köt.).*

PETŐFI ÉS SZÜLEI

- M. I. *Budapesti Napilap. 1878. január 27., 5. évf. 27. sz. (2.1.) A tárcarovatban, ily címen: Petőfi és szülei. Névjelzés: Olique.*
II. *Hölgyek Lapja. (Fel. szerk. Milassin Vilmos.) 1878. június 9.,*

2. évf. 23. sz. (272. l.) A tárcarovatban, ily címen: *A legszeretettebb atya és anyja.* (*Petőfi szülei.*) *Teljes névjelzéssel.* Kötetben itt először.

A *Clique* névjelzéssel (vagy álnévvel) MK írásai közt itt találunk először és talán utoljára is.

Ez az álnév eddig teljesen ismeretlen volt az irodalomban. Rubinyi Mózes sem ismerte fel mögötte Mikszáthot, ezért ezt az írást nem is lajstromozta *»Mikszáth Kálmán élete és művei«* c. könyvének (Bp. 1917) bibliográfiai fejezetében. — Gulyás Pál *»Magyar írói álnév lexikon«*-ában (Bp. 1956) sem szerepel a *Clique* álnév, illetőleg névjelzés.

Mit jelent ez az álnév s MK miért alkalmazta itt? — erre a kérdésre csak egy föltevással válaszolhatunk. Talán azt jelenti, hogy ő mint a Vahot Imre által bizonyos lenézéssel emlegetett fiatal írók és újságírók *»klikk«*-jének egyik tagja meséli el a *»féltné őrzött«*, s íme mégis ellesett adatokat. Ismételjük, hogy e magyarázatunk pusztán föltevés, mert a *Clique* álnév alkalmazásához semmiféle fogódzónk nincs.

A *Hölgyek Lapjában* teljes névjelzéssel megjelent utánközlés, valamint a Vahot-nekrológ (amelyről alább még szó lesz) viszont kétségtelenül hitelesítik Mikszáth szerzőségét.

A »Hölgyek Lapja«

Ezzel a folyóirattal már foglalkoztunk a Krk 30. köt. (*Elbeszélések*. IV. köt.) jegyzetanyagában (235. l.). Ezúttal tehát csak röviden utalunk az ott elmondottakra.

A *Hölgyek Lapja* című *»szépirodalmi és képes hölgydivatlap«*-ot Milassin Vilmos fővárosi ügyvéd szerkesztette, aki számos folyóirat munkatársa volt s ő maga is több lapot szerkesztett. (Szül. 1842., halála évét nem tudtuk megállapítani.)

A *Hölgyek Lapjának* munkatársi gárdájában jórészt MK baráti körét találjuk (Balázs Sándor, Bartók Lajos, Endrődi Sándor, Reviczky Gyula, Rudnyánszky Gyula, Szabó Endre stb.).

Mikszáth csak 1878-ban dolgozott Milassin lapjába, amikor a Budapesti Napilap megszűntével szegedi szerződése előtt egypár hónapig rendszeres kereset nélkül, súlyos anyagi viszonyok között élt. Összesen négy írásműve jelent meg a *Hölgyek Lapjában*, éspedig: május 5: *Egy ellenzéki szavazat*; május 19: *Az örökös válegény* (mindkettőt ld. a Krk 30. kötetében); június 9: *A legszeretettebb atya és anyja* (*Petőfi szülei*); augusztus 18—szeptember 29: *A 2725/876. sz. percasomó*. (Eredeti elbeszélés.) [= *Az apám ismerősei* c. regényének (Krk 2. köt.) nagyon csekély mértékben módosított s más címmel ellátott változata.]

Minthogy a *Hölgyek Lapját* a múltban egyetlen Mikszáth-bibliográfia sem tartotta számon: az abban megjelent s fentebb elsorolt írásokat csupán Krk-köteteink tárták fel.

Mikszáth és Vahot Imre

A Szegedi Napló 1879. febr. 25-i számában *Vahot Imre bácsi* címen meglehangú, kedves visszaemlékezés jelent meg MK tollából. (Kötetben: HI 5. köt. 1914., *Az én halottaim* és Krk 56. köt.) Visszaemlékezésében MK többek közt ezeket írja: »Az 1877-i telet együtt töltöttük a Császár-fürdőben, Lauka Guszti bátyám, Vahot Imre és én...« — Vahotot már régebből ismerte, de ismeretségük — úgy látszik — ekkor melegegett barátsággá (huszonhét év korkülönbséggel!). Költői versenyre keltek, Vahot föllevenítette irodalmi és családi emlékeit s különösen Petőfiről szeretett mesélni.

Mikszáth — kissé rövidebbre fogva — ebben a nekrológiában is elmondja (tehát immár harmadszor!) a »János vitéz«-ért adott tiszteletdíjnak, valamint a »legszeretettebb atya és anyja« látogatásának történetét.

A »legszeretettebb atya és anyja« — Vahot Imre visszaemlékezése szerint — a Petrovics-házaspár sírfelirata volt (Petőfi fogalmazása).

Mikszáth stílusutánzata (persziflázsa) igen találóan emeli ki Vahot Imre egyéniségének komikus vonásait: a nagyhangú magyarodást, dicsekvést és fölőnyeskedést. Petőfinél mindössze három évvel volt idősebb, de azért magáról »öcsém«-zte s azt mondja róla: »úgy szerette, mint a saját tulajdon fiát...« (Ugyanakkor a vele atyafiságban álló, de nála húsz évvel idősebb Vörösmartyt per »Miska« emlegeti stb.)

A Petőfi-emléknek Mikszáthtól megörököltett háromféle változata és Vahot sajátkezű följegyzései némely részletben eltérnek egymástól. Ez éppúgy lehet az emlékeit idéző Vahot Imre szórákottságának következménye, mint Mikszáth egyéni alakítása.

A szövegről

Amikor MK a Budapesti Napilapban való közlés után mintegy ötödfél hónap múlva tárcáját újraközölte a *Hölgyek Lapja* c. folyóiratban: meglehetősen sokat javított-változtatott a szövegben. Javításai jórészt csak stílárius módosítások, — mindenkori műgondjának bizonyítékai.

Mínthogy a jelen kötetben MK Budapesti Napilap-beli publicisztikájának lehető teljes gyűjteményét kívánjuk adni: e tárca első kidolgozását közöljük a főszövegben, s a *Hölgyek Lapjában* megjelent átdolgozás eltéréseit az alábbiakban részletezzük.

Előrevetve a Budapesti Napilap (röv.: BpN) — és egyúttal a jelen Krk — szövege, zárójelben pedig a *Hölgyek Lapjában* (röv.: HL) eltérő szövege.

Lap Sor

7 : cím *Petőfi és szülei*. (A »legszeretettebb atya és anyja«. [Alofkmént zárójelben:] *(Petőfi szület.)*)

Lap Sor

- 7: 3—4 csak néha-néha teszi (csak néha teszi)
,, 4 azt is megbánja másnap, (akkor is megbánja, ha szólott,)
,, 5 ez a mai dűbdűb nemzedék, (ez a mai pipogya nemzedék,)
,, 6 ami most már neki az egyedüli tudománya, amit (ami neki most már az egyedüli tudománya, mit)
,, 7 senki fiának, mert hát miről (senki fiának. De meg miről)
,, 8 adatait napvilágra hozza. (adatait fű-fa megösméri, aztán tovább adja?)
,, 9—26 De ha aztán előhaladt az éj. . . 60 pengő forintot ígérve neki havonként. [Ezeket a szakaszokat MK a HL számára majdnem teljesen átírta, azért célszerűnek tartjuk az egészet folyamatosan közölni:]

(HL: Csak mikor már nagyon előhaladt az éj s unják magokat az Imre bácsi körül ülő asztaltársak, a budai vendéglő gyertyája körömgig égve regényesen pislog s árnyakat rajzol a falra, — ha ilyenkor valaki felszólal, hogy talán Imre bácsi soha nem is ösmerte Petőfit, csak henegeg vele. . . akkor már az öreg nem állhatja szó nélkül, ha azért is, hogy az alvó jókedvet is felserkentse kissé.

— Micsoda? Hogy én nem ösmertem Petőfit? Mint a tulajdon édes fiamat. Én neveltem, az én művem ő; az én érdemem.

Feje mellére hajlik, szinte lenyomja azt a tengernyi dicsőség, melyet a nagy költő óriási híre órá is árasztott.

— Hüüm — szól inimmel-ámmal —, ha el akarnám mondani, hogy kicsoda-micsoda volt Petőfi, akkor tudnátok csak még igazán azt is, hogy én is kicsoda vagyok.

Ha van, aki kéri, szabódik elébb még ilyenkor is, de aztán mégis csak elmondja. . . lassan, óvatosan, vigyázva, nem hallja-e meg valami újságíró, aki napvilágra hozhatná féltett történetét. . .
»Úgy volt az, gyerekek, hogy mikor 1846-ban a „Pesti Divatlap”-ot szerkesztettem, egyszer találkozom az utcán Vörösmarty Miskával.

Megállít az utcán s azt mondja nagy lihegve. Még most is mintha látnám, hogy csurog le homlokáról az izzadság. Éppen a Városligetből jött Deák Ferencsel.

— Van-e egy derék segédre szükséged a lapodnál, Imre?

— Megköszönném, ha tudnál egy ilyet. Ritka az, mint a fehér holló.

— Ohó! barátom, van nekem egy Petrovics Sándor nevű emberem. . . de ez aztán olyan, komám, hogy te magad is kismiskává leszesz mellette. . .

Egyezőval Vörösmarty ajánlatára meghívtam Petrovicsot lapomhoz, hatvan pengő forintot ígérve neki havonként. Nagy pénz volt ez akkor, fiam.)

Lap Sor

7 : 36 Gáspár akkori híres *szabó üzletébe*, (Gáspár akkori híres *szabóüzletébe*,)

8 : 3 köpenyegre (köpönyegre)

Lap Sor

- 8 : 8 fejezett be, (végzett be,)
,, 25 Krk: mértékletlen (BpN sajtóhibával: mértéklet-letlen HL: mértékletlen)
,, 31 frt-ot? (forintot?)
,, 36 Az a kérdés, ad-e (A kérdés az, ad-e)
,, 38 bensőmben. (belsőmben.)
9 : 1 Néhány (Nehány)
,, 2—4 szolgálóm jött be, hogy két kékbeli ember (illetőleg egy ember, meg egy asszony) vár rám az előszobában, bejöhetnek-e? (szolgálóm jött be azon jelentéssel, hogy egy »kék-beli« házaspár vár rám a folyosón, bejöhetnek-e?)
,, 5 Tisztességes öregember volt, a nő arcán pedig, (Tisztességes öregember volt a férj, a nő arcán pedig.)
,, 6 tükröződött. (tükröződék.)
,, 7 a szomszéd ajtóra, mely nyitva volt, (a szomszéd szoba félig nyitott ajtajára.)
,, 20 legalább alkalmam nyílik megkérdezni (legalább alkalmam lesz megkérdeni)
,, 24 — Hallod, öreg, mit (— Hallod-e, apjuk, mit)
,, 26 ajkán (ajkain)
,, 27 — Nem hiszem. Aztán (— Lehetetlen az. Aztán)
,, 32 hebegve kezdte módosítani a kifejezését: (hebegve kezdte előbbi kifejezését módosítani:.)
,, 33 — Úgy értem, kérem alálassan, (— Úgy értem hát, kérem alálassan,)
,, 34 mesterség ez. (mesterség az.)
,, 35—36 Most is néhány nap előtt száz forintot kapott tőlem egyetlenegy költeményéért a Sándor. (Most néhány nap előtt is csupán egyetlen költeményéért 100 frtot kapott tőlem Sándor.)
,, 37 kiálta kitörő örömmel, lángra gyúlt (kiáltá kitörő örömmel s lángra gyúlt)
10 : 1 s te még nem átallottad (s lám, lám,. . . te mégsem átallottad)
,, 4 a száz forintot — kiálték fel., s én öt gyanúsítottam! (a száz forintot, s én meg öt gyanúsítottam. . . — kiálték fel.)
,, 7 a szobába, szülői nyakába ugrott s némán csüggött (a szobába s szülei nyakába ugorva némán csüggött)

»MOHÁCI BÁCI«

M. Az [I.] számú közlemény:

- I. Budapesti Napilap. 1878. január 31., 5. évf. 31. sz. (2. 1.)
A tárcarovatban. Teljes névjelzéssel.
II. a) Jk 37. köt. = Hi 5. köt. 1914. Az én halottaim. Nekrológok.
4—9. l.
b) Ua., sorozatcímlapok nélkül és évjelzés nélkül. [Címlap-kiadás.]

A [II.] számú közlemény:

Budapesti Napilap. 1878. február 5., 5. évf. 35. sz. (2. 1.)
»Újdonságok« c. hírvonatban. *Névjelzés nélkül.* — Kötetben
itt először.

Ki volt »Moháci báci«?

Mikszáth realizmusa környezetének éles megfigyeléséből és élethű ábrázolásából bontakozott ki. Fejlődésében ezért van oly nagy jelentősége a 70-es évek közepén jelentkező »rajz«-oknak. A rajz: jellemző típusok és érdekes figurák művészi képmása. Ebből az ábrázolásmódból születtek később regényeinek különcei is: Pongrácz gróf, »az utolsó várúr« (*Beszterce ostroma*), Szepessy báró (*Akli Miklós*) stb.

Kortársai — politikusok, írók, színészek — közül is előszeretettel ragadta ki a különce figurákat, vagy a figurák különce vonásait. Ezért találkozunk nála oly sokszor a tréfacsináló Beöthy Aldzsival s a két Pulszky nem mindennapi alakjával; de Tisza Kálmán figurája is jórészt éppen különös, fanyar és ravasz egyénisége, »róka«-természete miatt foglalkoztatta Mikszáthot egészen különböző nézőpontokból...

Írótszásai közül az érdekes különceök kategóriájába tartozott az idősebb nemzedékből Gyulai Pál, Vahot Imre és Lauka Gusztáv, kortársai közül pedig Tóth Ede, Szana Tamás és Eötvös Károly. Ezért idézi vonásaikat minduntalan.

Az érdekes alakok külön csoportját alkotják a fővárosi élet egykori közismert figurái: félbolondok, mint a szegény Sasku Károly, s a mulatságos ingyenélők, mint a szellemes Bernát Gazsi s a szellemtelen nagyevő »Moháci báci«.

Róla szól ez a nóta, azaz hogy nekrológ. Azért nevezték így, mert ez a teméntelen-kövé-r-nagydarab ember kisgyerek módjára selypített. A lapok »fővárosunk egy tipikus alakja«-ként emlegették. Annyira »tipikus« és közismert figura volt, hogy Mikszáth már első pesti letelepedésekor (1873) megismerte s már akkor megemlékezett róla egyik elbeszélésében (*Tudományos értekezés a hideglázról.* Krk 27. köt. 181. l.)

Életét, múltját homály fedi. Még utónevét sem sikerült megtudnunk az egykorú lapok nagyszámú cikkeiből, amelyek mind csak »Moháci báci«-nak nevezik, mintha a matrikulában is csak így törzskönyvezték volna. Senki sem kutatta: kicsoda-micsoda? s miből él? Hozzá tartozott Pesthez. Pest egyik nevezetessége volt. Ismeretlen múltú, jól élő munkakerülő. Állítólag az volt a fő foglalkozása és jövedelme, hogy megtanította az aranyifjúságot és a vidéki urakat a fáraó, makaó és ferbli rejtelmeire; bevezette az újoncokat az éjszakai életbe, s pénzt szerzett nekik hírhedt uzsorásoktól. Mint reklámevőt pedig a vendéglősök ingyen etették.

Krúdy Gyula legendás nagyevői alighanem »Moháci báci«-hoz jártak iskolába. Van Krúdynak egy figurája, aki a rendelését váró

Fridolin nevű pincér előtt ujját végighúzza az egész étlapon, ezzel adván tudtára, hogy az egész választékot hozhatja. . . Nos, Krúdy ezen belpoklosának (pozitív előjeli belpoklosának!) ikerpárja »Moháci báci«. Följegyezték róla, hogy egy-egy ebédjét így szokta megrendelni: »Pincér fiam, hozzál borjúpörköltet — egy félóraig!« Meg tudott enni tíz adag pörköltet is. Egy ültőhelyében megevett reggelire egy kacsát s megivott rá tíz-tizenöt korsó sört. Csodájára jártak az egész országból az emberek. Amelyik vendéglőben »Moháci báci« ebédelt, ott percek alatt megtelt minden asztal s még az ablakon is beleskelődött az utca népe, úgy bámulták ezt az ebédelő csodát. Vidéki emberek, ha Pestre jöttek, megkérdezték: hol ebédel, tízóraizik vagy vacsorázik Moháci báci, mert eljönni Pestre és őt enni nem látni — »üres járata« lett volna. . .

Ha étkezett, hatalmas karosszékben ült ez a gyermek tekintetű kolosszus. Egyik lábát, amelyik olyan volt, mint valami zsírtól rengő, kővér oszlop, a másik székre rakta fel s úgy élvezte megállás nélkül, órák hosszú során át az ebédet.

Különc alakja nemcsak Mikszáthot érdekelte, — Jókai sem kerülte ki »vonzását«. Az Üstökösben nem egyszer találkozunk »Moháci báci« irodalmi portréival és viselt dolgainak krónikáival (pl. Üstökös, 1873. jan. 4.). Halálakor elégiával búcsúztatta az Üstökös (1878. febr. 3.).

Mindezen »búvárlataink« — úgy hisszük — szervesen kiegészítik Mikszáth vidám nekrológiáját, s őt magát is közelebb hozzák az 1870-es évek egyik fővárosi »nevezetességé«-hez.

Mikszáth két ízben vett tollat a kezébe, hogy megrajzolja »Moháci báci« portréját. A nekrológot teljes névvel szignálta, a rövid kiegészítést névtelenül közölte. De ennek az eddig sehol számon nem tartott kis írásműnek a szerzősége sem lehet vitás. Nemcsak azért, mert első mondatában a nekrológra mint sajátjára utal (»amint már megírtuk«); az elmondott tréfa is Mikszáth szerzőségét bizonyítja, minthogy nála másutt is előfordul a kocsi két oldalán kilátszó kétféle láb, amit a járókelők csudálkozva s értetlenül néznek. (Pl. *Ft. Kubcsik plébános úr*. Krk. 30 köt. 131. 1.)

A szövegről

Az [I.] számú cikk:

A Budapesti Napilap eredeti szövegét közvetítjük. A Hi szövege nem teljes és nem megbízható. Szerkesztőségi határozat értelmében a Hi önkényes szövegmódosításait nem részletezzük, de tájékoztatásul megemlítjük, hogy a jelen cikknél is nem kevesebb mint tíz esetben tér el a Hi a Budapesti Napilap eredeti szövegétől. Pl. 10 : 19 *gördött* — Hi: *gördült* 11 : 20 *bizonygatá* — Hi: *bizonyítá* 13 : 10 bizony kemény idők — Hi: *bizonyos*, kemény idők stb. A Hi a cikk utolsó mondatát is kihagyta.

A magunk részéről az alábbi javításokat végeztük a szövegen (zárójelben a Budapesti Napilap hibás szövege):

Lap Sor

- 11 : 20 bizonygatá (bizongatá)
„ 34 a töltött káposztát és a túros csuszát (töltött káposztát és a túros csuszát)
12 : 1 és 2 orja (orja)
„ 1—2 Krk: egy szor kövérje, egy szor töltelék, (BpN kihagyással: egy szor kövérje, egy töltelék,)
„ 15 olyan irányba tereli (olyan irányban tereli)
A [II.] számú cikk:
15 : 6 pantalonba (pantallónba)

Félreértések elkerülése végett megjegyezzük, hogy Mikszáth a selypítő beszédű nagyevőt az I. számú cikkben csupán a címben és a 13. lap 28. sorában írja »Mohácsi báci«-nak, egyébként másutt (10 : 7, 11 : 18 és 26, 12 : 32) »Mohácsi bácsi«-nak nevezi.

Tárgyi magyarázatok

Az [I.] számú cikkhez:

Lap Sor

- 10 : 13 »megboldogult Gázi bátyánk« — Bernát Gáspár.
„ 16 »Korona«-kávéház — előkelő kávéház volt a Belvárosban, a Váci utca és a Régiposta utca sarkán.
„ 17 Császárfürdő — Megemlíjtjük egypár adatát, mert Mikszáth-nak nemcsak ebben a cikkében, hanem több más írásában is előfordul mint a régi Budapest társadalmi életének egyik divatos központja. A Császárfürdő: a főváros egyik legjelentősebb, mert legbővebb vizű és legrégebb gyógyfürdője; a Szemlőhegy tövében fekszik. Már az Árpádok idején használták, a törökök pedig különösképpen látogatták; nagyszerű fürdőházat építettek föléje, melynek maradványa a mai gőzfürdő. A törökök kiverése után a fürdő kincstári birtok lett. 1806-ben Marczibányi István kezébe került, aki az úgynevezett »irgalmas rend«-nek adományozta.
11 : 20 pozsonyi mérő — régi űrmérték, főleg szemes termények mérésére (62 és fél liter).
12 : 2 megest (Mohácsi bácsi ejtésében: »megeszt«) — megint, ismét, újból.
„ 19 »befújja az utat a hó« — Tóth Kálmán egyik közismert népdalának kezdősora — kissé módosítva. Az eredeti szöveg: »Befújta az utat a hó...«
13 : 9 »A legutóbbi években, a krach óta...« — Az Osztrák—Magyar Monarchia 1873-ban súlyos pénzügyi válságba került; ezt jelentős részben a nagyszabású vasúti építkezések körül elkövetett visszaélések, a sokmillió panamák okozták. — A »krach« gyakran szerepel MK publicisztikai dolgozataiban; ld. különösen az 51. és 52. kötetben.

Lap Sor

- 13 : 26 *halbsajtli* (német Halbseidel) — félmesszely (kb. 1/4 liter).
14 : 10 *svén kozáka* — itteni jelentése körülbelül: öreg harcos; kóbor, hontalan ember.
„ 23—24 *Halálában is történt valami humoros: a Kelet Népe értesült róla legelőször.*» — MK gúnyos megjegyzése a Kelet Népe c. lapra, amely nem tartozott a legfürgébb hírszolgálatú lapok közé. (A Kelet Népe a jobboldali ellenzék közlönye volt. 1875. jún. 15-től 1878. dec. 31-ig működött. Előbb Komócsy Lajos, majd pedig Halász Imre szerkesztette.) A Kelet Népe valóban elsőnek (már jan. 30-án) ad hírt Mohácsi bácsi haláláról.

A [II.] számú cikkhez:

- 14 : 6 *komfortáblí* — egylovas bérkocsi.
15 : 6 *pantulon* (pantalló) — hosszú nadrág.

APRÓSÁGOK

Mikszáth a Budapesti Napilapnál 1877 júniusától kezdve állandó rovatot vezetett *Apróságok* címen. E rovatot szinte mindennap kitöltötte, érintette a bel- és külpolitikai eseményeket, valamint a hazai társadalmi, irodalmi, művészeti élet fontosabb mozzanatait.

A Budapesti Napilapról és Mikszáth *Apróságok* c. rovatáról részletesen szoltunk a Krk 53. kötetében: 257—267. l.

Az *Apróságok*ban előforduló személyek életrajzi adatait — éppúgy, mint a tárcák, valamint a *Még újabb fény- és árnyképek* és *A politika svinderei* c. füzetének hasonló anyagát összesített *Életrajzi jegyzetek*-ben közöljük: 303—327. l.

A szövegről

A Budapesti Napilap (BpN) szedőinek szokatlan volt Mikszáth apróbetűs, nehezen olvasható s többnyire ékezetlen írása. Ezért Mikszáth itteni cikkeiben feltűnően sok a sajtóhiba. Sajnos, az író sem ellenőrizte kellő gonddal a nyomdai munkát.

Alábbi jegyzékünkben felsoroljuk a feltűnőbb hibákat és következtelenségeket. (Zárójelben a BpN eredeti, illetőleg hibás szövege.)

Újságszám

Lap Sor

10. sz. 29 : 3 *Kolchisban* (Kochisban)
15. sz. 35 : 10 *bepolitírozva* (ehelyett : *bepolitúzrozva*) [Nem javítottuk.]
16. sz. 37 : 4 a nyúl kézrekerítésére. (Értelemzavaró sajtóhibával: a nyúl kézrekerítése.)
17. „ *Feleky panasza.* 40 : 1 *Feleky* (csak itt *Feleki*)
„ „ „ 40 : 33 *Jókai* (csak itt: *Jókay*)
23. „ 47 : 11 *tettették magokat* (*tették magokat* [!])
„ „ „ 13 *parlamentarizmushoz.* (*parlamentáizmushoz.*)

Újságzám

Lap Sor

28. „ 52 : 1 *egyetértés* (egyértés)
 29. „ 53 : 30 *pakktáskájukat.* (pakktáskájukot.)
 32. „ 57 : 22 *Mi az ördögtől óvja meg* (*Ma* [!] az ördögtől óvja meg)
 34. „ 62 : 6 *tekintetet.* (tekintet.)
 35. „ 64 : 4 *tanácskozó helyiséget.* (tanácskozi helyiséget.)
 36. „ 65 : 6, 12 és 19 *Somssich* (E három helyen: Somsich)
 37. „ 65 : 1 *attitűdök*-ben (*attitudeok*-ban)
 „ „ 66 : 32 *fejérvári bicsak,* de 67 : 14 *fehérvári bicskájuk.*
 „ „ 67 : 6 *Orlice* (csak itt: *Orlicer*)
 38. „ 67 Az első hirdetés alatt: *annonce-olvasók* (anoncolvasók)
 „ „ „ A második hirdetésben: *Greguss Ágost* (*Gregust Ágost*)

1. sz., jan. 1.

[I.] *Tisza Kálmán Berlinben.*

Tisza Kálmán 1877 december végén tett berlini látogatását nemcsak a hazai, hanem az osztrák és német lapok is élénk érdeklődéssel kommentálták. Általános a vélemény, hogy a látogatásnak politikai céljai voltak, nem pedig az, hogy Berlinben tanuló fiát fölkeresse.

Tisza útjának két feladatáról beszéltek. Az egyik: a kereskedelmi szerződés, a másik: a keleti kérdés. Az előbbit csattanós ténynek mondták arra nézve, hogy megmutassa: a magyar kormány sokkal inkább óhajtja a szerződések kötését, mint Ausztria. Feltételezhető volt, hogy a Bismarckkal folytatandó beszélgetések alkalmával Tisza Kálmánnak módja lesz megismernedni a berlini mérvadó körök nézeteivel is a keleti kérdésben.

A lapok kiemelték, hogy Tisza Kálmán berlini útját nagyfontosságú ténynek tartják, melynek következményei a Monarchia helyzetére nem soká érezhetőek lesznek... (Átlátszó utalás Bosznia és Hercegovina sorsára!)

Mikszáth — satíráinak egyik kedvelt formai eszközével — költött naplójegyzetekben szólaltatja meg Tisza Kálmánt.

A *„Szentpétervári udvarhoz» címzett szálloda* említése (16 : 2) gúnyos célzás Tisza Kálmánnak Andrássyhoz és Bismarckhoz igazodó orosz- és nem török-barát politikájára.

Verhovay Gyula peréről és esküdtészi fölmentéséről (16 : 30) ld. az 1877. évi *Aprósdágok* 354. sz. cikkét és ahhoz fűzött jegyzeteinket (Krk 53. köt.).

[II.] *Újév napján.*

Az *„Idő szárnyának még egy csattanása» és az idő végtelen fájáról lehulló utolsó levél»* (17 : 1 és 8—9) — többször visszatérő költői képek Mikszáth sokszor megismétlődő újévi cikkeiben.

Újévi jókívánatai közt legfontosabbnak tartja: *„Tisza Kálmán- és mamelukjainak megsemmisítését», a „megszabadulást tőlük: a penésztől és a hernyóktól...»*

2. sz. jan. 2.

Mikszáth az *Apróságok* némelyik darabját vagy azoknak egyes részleteit — mint láttuk — később beiktatta *Még újabb fény- és árnyképek* c. gyűjteményébe.

De akad egy-két olyan *Apróság* is, amelynek magvával egy másik kötetében, *Az igazi humoristák* c. gyűjteményében (1879) találkozunk. E cikket nem egészen jelen megfogalmazásában látjuk viszont az említett gyűjteménynek *Humor az utcán* c. fejezetében. (Ld. a jelen kötet 270—271. l.)

Mikszáth ezúttal az utca humorának ezt a megnyilatkozását is Tisza Kálmán kormányának kigúnyolására használja. A »szabadelvű« pártot és a »bizodalom« eszközeit is láncsal erőstítik a Tisza-kormányhoz!

Lap Sor

- 18 : 15 »Nannon kocsmája«, egy »Nannon« (vagy »Nanon«) című francia operettből maradt az író emlékezetében; ezt az operettet abban az időtájban (1877-ben) játszották Pesten.
- „ 33 *lucus a non lucendo* — ez a kifejezés, amelyet az értelmetlen, zavaros szómagyarázatokra alkalmaznak, igen sokszor előfordul Mikszáth írásaiban.
- 19 : 8 *frondeur* — mindenáron ellenzékieskedő; nyughatatlan, elégedetlen ember.

3. sz., jan. 3.

Ferenc József birodalmának külügyminiszterét, gróf Andrássy Gyulát újévi ajándékol a legmagasabb rendjellel: az aranygyapjas renddel tüntette ki. Mikszáth szerint Andrássy ugyan egy még rangosabb kitüntetésre: a hercegi címre vágyott, de azt nem nyerhette el, mert — úgymond Mikszáth — ahhoz »valami jeles tettet várt öfeléje, — de az elkövetendő jeles tett késik még egy kicsit. . .«

Az ellenzéki lapok írói — s köztük Mikszáth — természetesen nem hagyták megjegyzés nélkül ezt a cécot. Jellemzőnek tartották, hogy Andrássy — úgy is mint a bécsi udvar szolgája (MK szerint: »rabszolgája«) »csillogó fényes paláttal« (MK szerint: »libériával«) is kifejezésre juttassa szerepét.

Az aranygyapjas rend — a maga nevetséges anakronizmusával — jó alkalmat nyújtott a kor humoristáinak a tréfacsinálásra. Jellemző dokumentumok ezek, amelyek hívebben tükrözik a kort s a magyar nép gondolkodását, mint a századvégi történelemkönyvek »fényes«-re szépített lapjai s Andrássy Gyulának egykori büszke lovasszobra, amely a parlament északi szárnyánál állott. . .

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 19 : 3 *Sáp* — több ilyen nevű községet ismerünk (Sáp Bihar megyében, Tápiósáp Pest megyében stb.). — Mikszáth az alább elmesélt anekdota alapján mondja, hogy »a sápi parasztok többé-kevésbé mind hasonlítanak egymáshoz«.
- 20 : 12 *Sámson* — bibliai alak, akinek a hajában rejtett nagy ereje. Midőn az ellenségtől felbérelt kedvese, Delila, levágta a haját, varázsereje megszűnt. — Nem érdektelen tudni, hogy a *Sámson és Delila* féle példázatot Jókai Űstököse már 1877. aug. 12-i számában alkalmazta Andrássyra. Ily című karikatúrát közöl, amely azt ábrázolja, hogy Ausztria (mint csásos Delila) levágja Andrássy Gyula ékes fűrtjeit.
- „ 16 *exempla sunt odiosa* — a példák utálatosak, gyűlöletesek. (Nem akarunk példázgatni, nehogy valakit megsértsünk.)
- „ 28 *vez az ő fakkja* (fachja) — foglalkozási ága, szakmája.

4. sz., jan. 4.

Az orosz—török háború kimenetele többé már nem kétséges. Mikszáth is tudta — Magyarország népeivel együtt —, hogy a Monarchia feltűnően tartózkodó magatartása a háború alatt: nem volt egyéb mint várakozó számítás a török birodalom bukására, a területi osztozkodásra és a Balkán egy részének (Bosznia-Hercegovinának) megkaparintására. E sorok írójának módjában állott áttanulmányoznia a korszak egyik vezető politikusának, Ghyeczy Kálmánnak kéziratos memoárját. E följegyzések is minden kétséget kizáróan tanúsítják, hogy Ferenc Józsefnek valóságos rögeszméje volt (»presztizs-kérdés«!) a balkáni területszerzés (»kárpótlás!«) a dicstelenül elvesztett Lombardiáért. . .

Ezt a ferencjózsefi imperialista politikát szolgálta »diplomáciai« nagyképűséggel Andrássy Gyula, és ennek vetette magát alá Tisza Kálmán is. Az ezen politikát és »diplomáciát« kárhóztató cikkeken Mikszáth voltaképpen a nemzet jobbainak egységes álláspontját fejtette ki.

Ez a cikk egyébként szerkezet és stílus szempontjából Mikszáth írásművészetének igen jó példája. A körülményeskedő bevezetés (»előbeszéd«) szerkezet szempontjából határozza meg Mikszáth szerzőségét; a közmondások és szállóigék halmazatában pedig ízes népiességet élvezhetjük. (»Oda száll a katona. . .«; »a nyirkos fának van a legnagyobb füstje. . .«; »zsíros fazekak« stb.)

A cikk második felét — gyűlölködő sovinizta kitételei miatt mellőztük.

5. sz., jan. 5.

Ennek a cikknek bevezető része, a kiindulásul szolgáló anekdota mint önállósított »rajz« kerül be két év múlva Mikszáth *Az igazi*

humoristák c. kötetének *A mi falunk* c. ciklusába. A rajzzá kerekített elbeszélés *A falu leghőbortosabb embere* címet viseli. A Krk 30. kötetében, ahol ezt a rajzot újraközöltük, rámutattunk már a jelen cikk és az elbeszélés kapcsolatára. (Idézett köt. 297—298. l.)

Ebben az *Apróságban* »az öreg Kubik Jánosról« van szó, aki egykor ökörhajcsár volt. Az elbeszélés szerencsétlen »hősét« Madzag Máténak hívják; hajdan »gulyaszámra kupeckedett ökrökkel, tinóval...« De mindkét történet vége azonos: a teljesen tönkrement s elméjében megháborodott öregember pénz helyett ócska szöveget számlál reggeltől estig. . .

Kétségtelen, hogy a történet valóban élő modellről, fotográfiaszerűen készült. A rajz szomorú történeté kerekedik; ezzel szemben a jelen cikk átcsap a napipolitika aktuális eseményeire. Tisza Kálmán »kisebbik« kormánylapja, az *Ellenőr* is ugyanilyen céltalan, haszontalan (»szemfényvesztő«) munkát végez.

Lap Sor

22 : 27—28 »*Mein Herz, was willst du noch mehr?*« — Mikszáthnál gyakran előforduló Heine-idézet. Nem szóró szerinti citátum, hanem önkényesen módosított változata Heine »*Du hast Diamanten und Perlen...*« kezdetű dala refrénjének, amely így hangzik: »*Mein Liebchen, was willst du mehr?*«

7. sz., jan. 7. *Tarka jelenetek a belügyminiszter palotájában.*

Tisza Kálmán december végi berlini látogatása élénken foglalkoztatta a magyar, de hasonlóképpen az osztrák és a német közvéleményt is.

Mikszáth napokon át vissza-visszatér ehhez az eseményhez s különböző kommentárokkal igyekszik leleplezni a »nagy szfinx« rejtélyes céljait. Ezúttal apró jelenetekből álló, gyorsan pergő képekben villantja élénk Tiszának és környezetének magatartását. A képek első sorozata »a belügyminiszter palotájában« játszik (Tisza a belügyi tárcát is kezében tartotta!), az utolsó jelenet pedig a »kisebbik« kormánylap, az *Ellenőr* szerkesztőségében. (A »nagyobbik« kormánylap *A Hon* volt, Jókai lapja.)

Tárgyi magyarázatok

Az I. fejezetben:

Lap Sor

23 : 7 »—*Ablak, egészség ép állapotban?*« — Utalás a dec. 16-i tüntetésre, amikor a fölingerelt tömeg beverte a miniszterelnöki palota ablakait (Ld. jegyzeteinket: 53. köt. 475—478. l.)
„ 16—18 *Fortuna* — az ügyészség épülete és egyúttal fogházépület

Lap Sor

Budán. (MK cikkeiben gyakran szerepel.) A *»kálvinista kakas«* itt: Tisza Kálmán uralmát jelképezi.

23 : 21—22 *»Verhovay Gyula Most lopja életét...«* — Tisza Kálmán berlini időzése alatt történt, hogy az esküdtzék fölmentette a pörbe fogott Verhovayt. — Az ellenzéki sajtó (pl. Egyetértés) szerint: *»Az esküdtzék fölmentő ítéletét a közvélemény a kormánypolitika megérdemlett elutasításának tekinti.«*

A II. fejezetben:

24 : 1 *»a népgyűlést megszorító határozat«* — ld. az 1877. dec. 30-i (360. sz.) cikket (Krk 53. köt.).

„ 3 *krisztkindli* — karácsonyi ajándék.

„ 5 *»Hallgat, miként a str«* — MK nem először használja ezt az önkényesen módosított Arany János-idézetet (az *»V. László«*-ból).

„ 8 *»— Az ő dicséretök is arany...«* — Kettős szójáték. Először utalás a fenti Arany János-idézetre; másodsor pedig fanyar beismerése annak, hogy a kormánylapok dicsérete sok aranyba kerül! (Ezt a keserű tréfát élezi ki a 15. sor is, midőn Tisza azoknak a lapoknak — nem kormánypárti lapoknak! — beszámolóit kéri, amelyek őt távolléte idején ingyen emlegették.)

A III. fejezetben:

25 : 3—4 *»— A füle... az én vagyok«* — mondja Jekelfalussy Lajos, aki mint magasrangú belügyminisztériumi hivatalnok és a fővárosi államrendőrség irányítója Tiszának egyik legbizalmasabb embere és informátora volt.

A IV. és V. fejezet egy-egy szójáték kedvéért íródott. A belügyminisztérium hivatalnokai jobban szerették volna, ha Tisza tovább marad távol (de *»már«* megjött); a portás viszont (aki a 70-es években már sok miniszterváltozást látott) azt a választ adja az érdeklődő falusi atyafinak, hogy *»meg«* Tisza a miniszter.

Az V. fejezetben: *»nagy kondignációs miniszterjom«* — méltóságteljes, nagyméltóságú minisztérium. (Az épületre is vonatkozhat.)

9. sz., jan. 9.

A cikknek két témája van: I. Tisza Kálmán lezajlott berlini látogatásának rejtélyes célja. II. Baldácsi Antal közsene.

I. Mikszáth hivatkozik *»egy lap«*-ra, amely szerint Tisza nem a fiát járt látogatni Berlinben, hanem *»az apját«* (politikai mesterét): Bismarck herceget.

A hivatkozott lap nem más, mint az Egyetértés, amelynek jan. 7-i számából értesült Mikszáth a berlini látogatás háttéréről. A berlini és az osztrák újságok — írja az Egyetértés — Tisza Kálmán berlini útjának okául az ottani egyetemen tanuló fia meglátogatását adták.

De látogatásának politikai célja is volt: Európa sorsa fölött tanácskoztatt Bismarckkal. — Bismarck eleinte nem Tiszát, hanem Andrássyt remélte láthatni. De minthogy Andrássy berlini látogatása feltűnő lett volna, ő maga (Bismarck) kívánta Tisza látogatását — az Andrássy helyett. A megbeszélés célja egy sakkhúzás: koalíciót javasolni a cári birodalom terjeszkedése ellen; ebbe a koalícióba Franciaországot is bevonni, amely kizárólag azért csatlakozott Törökország pártjára Anglia mellé, mert azt hitte, hogy Németország mindvégig fenn fogja tartani a cári szövetséget s ezzel a Monarchiát színvallásra kényszeríti. Viszont ha Németország és a Monarchia vétót mond a cári terjeszkedésnek, akkor Franciaország teljesen elszigetelődik, mert Bismarck jól tudja, hogy nincs olyan kormány Franciaországban, amely szövetségre lépjen Németországgal.

Ezek az információkon alapszik Mikszáth jelen cikke.

Andrássy Tisza Kálmánnak adott egyes »instrukciói«-val (26 : 14 stb.) Mikszáth Tisza Kálmán hanyag öltözködését gúnyolja ki; a többi instrukció Tisza politikai múltjára (a »bihari pontok«-ra), részint pedig szándékosan zagyva parlamenti stílusára és közismert taktikájára vonatkozik.

Lap Sor

27 : 19—27 *»kedves grófe és ön még nem grófe«* — Részint Tisza Kálmán vágyálmait leplezi le, részint pedig Bismarck kicsinyítő véleményét fejezi ki. Ha »semmit« sem szándékszik tenni, vagyis teljesen koncepciótlan, akkor már igazán gróf is lehetne!

28 : 7 *Jókai gratulációja* — Tisza Kálmán születésnapjára, ablakainak betörésekor. Ld. az 1877. dec. 27-i (357. sz.) cikket és jegyzeteinket a Krk 53. kötetében (479. l.).

II. A *Baldácsi kőszene*. Báró Baldácsi Antal, a dúsgazdag külön alakja többször foglalkoztatta Mikszáthot. Élvezte a róla szóló anekdotákat s maga is följegyzett egypárat. Ezek közé tartozik az Esztergom megyei szénbánya fölfedezése is. A külön báró mint szenvedélyes pereskedő tüstént bíróság elé akarta állítani a fölfedezőt, akiről azt hitte, hogy őt félrevezeti és megcsalja.

Az akkor szélben tárgyalt esetet Jókai Üstököse meg is verselte (1878. jan. 13., 23. l.) »A Baldácsi báró kőszene« címen.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

28 : 3—6 *a föld gyomrába ásott kincsa* (itt: kőszén) — ötletét Mikszáth évtizedek múlva (1905-ben) egy hosszabb elbeszélésében hasznosította. *Kozsibrowszky üzletet köt* című elbeszélése arról szól, hogy a szétloló báró vadászterületként akar eladni egy értéktelen erdőt, amelyet szekérszámra telehordatott szarvasgancsokkal. (Ld. Krk 17. köt.)

Lap Sor

- 28 : 9 és 21—25 *stöbb megindulni készülő irodalmi vállalat* — utalás Baldácsi báró mecénási bőkezűségére.
- 29 : 1—2 *most már van egy államellenes bányánk is* — Tisza Kálmán célzása arra vonatkozik, hogy 1877-ben Baldácsit is gyanúba fogták az erdélyi fölkelés ügyében. (Ld. Krk 53. köt.)
- „ 3 *Titán Laci* — a fiatal író- és költő-óriások típusa. Egyik élcslapunknak, az Ágai Adolf szerkesztette Borsszem Jankónak (az 1877. évfolyamban) állandó alakja volt a lobogó, borzas hajú Titán Laci.

10. sz., jan. 10.

Andrássy Gyula aranygyapjas-rend kitüntetése fölött Mikszáth ezúttal másodszer elmélkedik. (Ld. jan. 3-i cikkét és ahhoz fűzött jegyzeteinket.)

Most szép hegedűszóban párhuzamosan meséli el: hogyan szerezte meg a mitológiai Jason, s hogyan Andrássy az aranygyapjút.

A *kolchiszi aranygyapjú* bonyolult regéje röviden a következő: Jason thesszáliai királyfi nagybátyjától azt a megbízást kapja, hogy hozza el a kolchiszi aranygyapjút, egy aranykosnak sárkány által őrzött gyapját. Gonosz nagybátyja ezzel a veszélyes és szinte megvalósíthatatlan feladattal akarja Jasont elveszíteni. Jason azonban Athena istennő és ötven bátor kísérőtársa (az argonauták, vagyis az Argo nevű hajó hősei), valamint a kolchiszi király leánya, Medeia segítségével mégiscsak megszerzi az aranygyapjút.

11. sz., jan. 11. *Viktor Emánuel.*

Ez a cikk is azok közé tartozik, amelyek terjedelmüknél és egységes tartalmuknál fogva inkább illenének a tárcarovatba, mint az *Apróságok* közé. Nem találjuk magyarázatát annak, hogy például az *Égy az isten* című Jókai-regénnyel foglalkozó cikk (1877: 233. sz.), Kovács Pál köszöntése (339. sz.) és a Szigligeti-nekrológ (1878: 21. sz.) hasonlóképpen az apróbetűs *Apróságok*ba került, nem pedig a rangosabb tárcarovatba, az első vagy második lap *vonala* alatt részébe. Lehet, hogy MK szívesebben sorolta publicisztikai jellegű írásait megszokott, *saját* rovatába, a tárcahasábokat inkább csak elbeszélései részére tartva fenn; de az is lehet, hogy a Budapesti Napilap közgazdasági érdeklődési szerkesztője, Kakujay Gyula nem akart lapjának túlságosan irodalmis színezetet adni az állandó vagy legalábbis túlgyakori *tárcák*-kal. . .

Mikszáth írásaiban Mátyás király mellett nem akad még egy uralkodó, akiről annyi rokonszenvenvel és elismeréssel szólt volna, mint II. Viktor Emánuel olasz királyról. Nemcsak ez a megemlékezés bizonyítja Mikszáth rokonszenvét, hanem mindazon elejtett megjegy-

zései, amelyek az »egységes Itália« első királyára vonatkoznak. (Pl. *János úr, a politikus* című rajzában, Krk 30. köt. 69. l.: a címben megnevezett szegedi barátja mint szócsove által így dicsérteti az olasz királyt: »bátor, kalandos, menyecskeszerető...«.)

Nos, itt ebben a megemlékezésben szemforgató halottsiratás helyett kedves anekdoták és tréfák tükrében mutatja be a »bátor és kalandkedvelő« királyt. (Eppen csak »menyecskeszeretőnek« példáit tiltotta a gyászos alkalom.)

II. Viktor Emánuel 1878. jan. 9-én hunyt el ötvennyolc éves korában. A Garibaldi és Cavour támogatásával kivívott olasz egység, a pápa világi hatalmának megdöntése — a szabadságszerető és anti-klerikális Mikszáth szemében mindenképpen dicséretre méltó történelmi alakká emelte az olasz királyt, aki egyszerű, természetes, bátor és lovagias egyéniséggel különben is népszerűvé vált. »Polgárkirály« és »a legköztársaságibb király« (ebben a cikkben), továbbá »Rè galantuomo« (lovagias király, a jan. 17-i, 17. sz. cikkben): — ezek voltak legáltalánosabb díszítőjelzői.

Az elmondott esetek közül — Mikszáth témafelhasználása szempontjából — különösen az az anekdota érdemel figyelmet, amelyik a külügyminisztere, Visconti-Venosta társaságában tett külvárosi sétájáról és erőpróbájáról szól. Ez a birkózási kaland később kétszer is megismétlődik Mikszáth írásaiban. Először *A császár embere* c. elbeszélésében (Pesti Hírlap 1881. júl. 21., Krk 31. köt.), másodszor pedig *A Noszty fiú* c. regényében (Krk 20—21. köt.).

A Krk 31. köt. jegyzeteiben (357—358. l.) utaltunk már ezekre az ismétlésekre, hozzátéve azt is, hogy csak a Viktor Emánuelről szóló olasz anekdotakör teljes ismerete alapján lehetne pontosan megállapítani: vajon Mikszáth olasz történetet mesélt-e el itt, vagy pedig egy táblabíró-világból való magyar anekdotát alkalmazott az olasz históriára...

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

30 : 10—12 »*A komoly életrajzi adatokat... megtalálják lapunk olvasói más rovatban*« — ld. a Budapesti Napilap előző napi (jan. 10-i) számában.

31 : 6 »*a két Szicília meghódítója*« — Viktor Emánuel díszítőjelzői. A Szicíliai királyság hivatalos neve ez volt: »Mindkét Szicília királysága« (»Regnum utriusque Siciliae«); két alkotórésze volt: Dél-Itália (az úgynevezett nápolyi királyság) és Szicília szigete. (Szióiliába 1860. máj. 11-én, Nápolyba pedig szept. 7-én vonult be Garibaldi.)

12. sz., jan. 12.

A rövidke cikk két kitűnő anekdotát, pontosabban szólva: két bonmot-t jegyez fel a »tisztelt Ház« pénzügyi bizottsági üléseiről.

Csattanójuk »a régi Magyarország« vezető-társadalmának egy-egy nyavalyáját sújtja: a kártyát és az erőn felüli költekezést.

33 : 2 »a ház« önmaga ellen — egy latin szállóigének szójátékkal fűszerezett tréfás átalakítása. A latin szállóige: »Cicero pro domo sua« — Cicero a maga házáért, vagyis saját érdekében szól; (egyik beszédében kártérítést követelt elpusztított házáért.)

14. sz., jan. 14.: A tizenkét mameluk.

Tisza Kálmán uralmát ostromozva Mikszáthnak szükségképpen ütnie kellett egyet-egyet Tisza legközvetlenebb környezetén, úgynevezett »mameluk«-jain is.

Ezúttal a »mamelukság isteni eredetét« bizonyítja azzal a tréfás, de meggyőző indokolással, hogy: »Az első mamelukok az apostolok voltak.«

Kiindulva az apostolok képeken, szobrokon megörökített jelvényeiből Tisza Kálmán »apostolai« közt is szétosztja játékosan e jelvényeket:

Jókai a késsel, vagyis a politikával játszik. A politika éppúgy nem való az ő kezébe, mint gyermeknek a kés.

Kerkápoly Károly pohara a szárnyas kígyóval — kissé nehezen értelmezhető. (Kerkápoly pénzügyminiszter volt, akinek gyors meggazdagodását az egykorú lapok nyíltan szellőztették. A jelkép: gyógykezelést jelent, illetőleg a mérge hatástalanítására utal.)

Pulszky Ágoston azért van »egy kardhoz kötve«, mert ő volt a magyar delegáció hadügyi előadója, s Ferenc József balkáni aspirációit (»a kard«-ot) kellett támogatnia.

Hováth Mihály keresztje püspöki méltóságára utal.

Hegedüs Sándor fűrésze célzás ármánykodó zsurnalisztikai tevékenységére.

Csengery Antal a kereszties hosszú bottal — talán művelődés-politikai »apostolkodását« jelzi.

Csemegi Károly igazságügyi államtitkár és a büntetőkódex szerkesztője volt; találó jelvénye tehát a bárd. (A »seprővel és kefével« végzett szolgálatát nem értjük. Talán Tisza Kálmán uralmának túlzó kiszolgálását jelzi.)

Bittó István kulcsa talán azt jelenti, hogy rövid miniszterelnökségének egyetlen feladata volt előkészíteni Tisza Kálmán balközéppártjával a fúziót, vagyis: utat, kaput nyitni Tisza Kálmán előtt.

Móricz Pál lándzsája Tisza Kálmán feltétlen szolgálatát jelzi.

Csernátony Lajos azért »Júdás a doronggal«, mert a szabadságharc idején szélső radikális volt, a kiegyezés után szintén heves ellenzéki, de Tisza Kálmán uralomra jutásakor vele együtt elárulta a függetlenségi programot.

A két utolsó szakaszban Mikszáth az apostolok és mamelukok számbeli eltérését magyarázza. Az apostolok közül kihagyta a második

Jakobot (mert kettő volt), a mamelukok közül pedig csak tizet sorol fel, pedig a címben tizenkettőt ígért. Az elszámolásbeli hiányosságokat azzal a tréfával üti el, hogy az apostolok között csak egy volt konkrét mesterség és karakter nélküli mindenesféle, viszont a mamelukok legnagyobb része karakter nélküli.

Megjegyzendő, hogy Mikszáth ezt a tréfás fejezetet egy év múlva beillesztette *Még újabb fény- és árnyképek* c. kötetébe is (1878). A kötetben a *Végszó* tartalmazza ezt a fejezetet. Az apostolok és jelvényeik felsorolása a kötetben szinte szó szerint ugyanaz, mint a jelen *Apróságban*, de a mamelukok összetétele részint módosult. Itt is csak tíz mamelukot sorol fel, de mellőzve Jókait, Kerkápolyt, Pulszky Ágostont, Bittót és Móricz Pált, helyettük Visontai Kovács Lászlót (az országgyűlés háznagyát), Márkus Istvánt, Szilávy Józsefet, Tóth Vilmost és Nagy Györgyöt állítja be megfelelő szereppel. (Ld. a jelen kötetben 146—147. l.)

15. sz., jan. 15. *Színházi bonyodalmak [a Nemzeti és a Népszínház között, és Szigligeti halála.]*

Együttal a 17., 19., 21. és 22. sz. (jan. 17., 19., 21. és 22.-i) *Apróságok* megfelelő fejezeteinek magyarázata.

Mikszáth mint a Budapesti Napilap színi referense szívesebben foglalkozott a színházak szervezeti, igazgatási ügyeivel és a közönség szempontjaival, mint a színre kerülő egyes újdonságokkal.

Az 1877—78-i évad derekán különös bonyodalom támadt a főváros két nagyszínháza, a Nemzeti és a Népszínház között.

A Népszínház — nevéhez illően — főleg népszínművek előadására rendezkedett be. A színház igazgatója, Rákosi Jenő kitűnő népszínmű-játszó együttest alakított ki. Az együttesnek lelke Blaha Lujza (akkori nevén: Soldosné), kiváló tagjai pedig Együd, Solymosi, Tamásy és Tihanyi.

Szigligeti Ede — a Nemzeti Színház igazgatója — sérelmesnek tartotta, hogy az általa teremtett nagyszerű műfaj nem az ő keze alatt, hanem egy másik színházban éli virágkorát. Az ő népszínművei («Szökött katona», «Két pisztoly» stb.) lezorzolnak a műsorról, mert az élelmes Rákosi Jenő «házi szerzőivel» (Csepreghy Ferenc, Lukácsy Sándor stb.) írat darabokat.

Mikszáth, amint az *Apróságok* egypár szakaszában láthattuk, elég élesen bírálta-csipkedte Rákosi Jenő némely megnyilatkozásait, de ebben a kérdésben határozottan mellette foglalt állást.

A bonyodalmat, mellyel az egész egykorú sajtó foglalkozott, az váltotta ki, hogy Szigligeti tárgyalásokat kezdett Blaha Lujza visszakeresztetése céljából. Minthogy pedig Blaha Lujza volt nemcsak a népszínmű-játszásnak, hanem az egész Népszínháznak is legfőbb erőssége, az ő távozásával a Népszínház alapjaiban rendülne meg, s két virágzó fővárosi színházunk helyett maradna egy. . . Ezért minden túlzás nélkül mondhatta Mikszáth (jan. 15), hogy: «a Népszínház sorsa, a nagy gordiusi csomó most egy nő kezében van. . . » És ezért

mondhatta — ad absurdum vive a tréfát —, hogy Szigligetinek leg-helyesebb volna a Népszínház egész társulatát a Nemzeti Színházhoz szerződtetni, sőt ráadásul még Rákosi Jenőt is — rendezőnek! (jan. 17.)

A sajtó és a közönség egyöntetű állásfoglalása a Népszínház mellett, és a különös helyzet, amelybe Blaha Lujza a Nemzeti Színházat sodorta gázsi-alkudozásával (Mikszáth szerint: a «licitálással»): végül gyors és határozott lépésre készítette a Nemzeti Színház főfelügyelőjét, báró Podmaniczky Frigyeset. A jan. 19-i lapok — s köztük a Budapesti Napilap — elégedetten jelentik be Podmaniczky lépését: beszüntette a tárgyalásokat Blaha Lujzával, miután a művésznek alkudozásai «a Nemzeti Színház tekintélyével össze nem egyeztetettek. . .»

Mikszáth a jan. 19-i *Apróságok*ban «Finum Rózsi» címen jelenti be a nevezetes döntést, mely végre elsimította a két színház közötti versengés hullámain. Mikszáth utal «a lapunk irodalmi rovatában olvasható „Nyílt levél”-re», amelyet a Budapesti Napilap ugyanezen száma közölt.

A sajtó hasábjain még állott a harc a népszínmű kérdésében, túlnyomórészt a Népszínház (Rákosi Jenő) mellett és a Nemzeti Színház (Szigligeti) törekvéseivel szemközt, — midőn Szigligeti váratlan haláláról érkezik a hír.

A gyászbeszéd mélyen sújtotta a magyar irodalom és színházügy minden barátját, az egész nemzetet. A sajtó mély megilletődéssel parentálja el a kiváló drámaíró, aki száznál több színművével évtizedeken át táplálta-éltette a magyar színjátszást. Azok, akik az előző napokban hevesen támadták Szigligetit amiatt, hogy a népszínműnek a Nemzetibe való visszahódításával tönkretenné a másik műintézetet, a Népszínházat, most egyszerre a kegyelet és elismerés hangján igyekeznek kiengesztelni az elhunyt szellemét. Ezt teszi Mikszáth is, aki a Budapesti Napilap jan. 15-i számában szintén a Népszínház mellett foglalt állást. Mikszáth és publicista-társai ekkori cikkeinek olvasása akaratlanul is Kölcséyt juttatják eszünkbe, midőn Berzsenyi halálakor hasonló módon akarta kiengesztelni a súlyosan megbántott költő szellemét.

Mikszáth valóban a fájdalom és megdöbbenés húrjaiba markol a váratlan hír hallatára. (*Apróságok*, jan. 21.) Siratja a Nemzeti Színház fáradhatatlan igazgatóját s a drámaírodalmunkat annyi nagyszerű és oly sokféle műfajváltozatban gazdagító költőt. De a maga méltóságára és az egész sajtó védelmére is talál magyarázatot.

Ez a nekrológ mintegy nyitánya Mikszáth hasonló jellegű, későbbi elégikus cikkeinek, melyekből egypár évtized múltán egész kötetnyi kitélt (*Az én halottaim*. 1914. Hi 5. köt.).

*

A népszínmű körül támadt bonyodalomnak egy utójátékaról is beszámol az egyik *Apróság* (jan. 22.). Szigligeti halála után Podmaniczky Frigyes, a Nemzeti Színház intendánsa visszavonta három jelentéktelen színész elbocsátó levelét, nehogy felmondásuknak az a

slátszata legyen, mintha az Szigligeti lépése lett volna ellenük. (E föltételezés könnyen érthető, ha tudjuk, hogy az elbocsátandó három színész között volt Kölesi Mária is: a népszínmű-bonyodalom középpontjában álló Blaha Lujza testvérhúga!)

Mikszáth magasrendű erkölcsi érzékével — melyet írásainak feltárása és kritikai kiadása alkalmából nem győzünk eléggé csodálni — dicséretileg szól Podmaniczky e gesztusáról, mondván: Szép és nagylelkű tettek útján néha az elhibázott cselekedetek is erényes számba mehetnek!

A 15. sz., jan. 15-i cikk tárgyi magyarázatai

Lap Sor

- 34 : 1 *«Közgazdasági kiegyezési kérdés»* — Az 1867-i kiegyezési törvények későbbi tárgyalások feladatává tették a *«közgazdasági»* kérdéseket (államadósságok rendezése, vámügy, bányászat stb.). Ezekről a januári és februári *Apróságokban* még sokszor lesz szó.
- 35 : 6—7 *«A jó Szigligeti mit gondol magában...»*
Azt sem tudja szegény, hova lesz bújában...»
 — Arany János *«Török Bálint»* c. balladája kezdősorainak tréfás átköltése.
- „ 8—10 *«Rákosi népszínmű gyárat alakít, hol Csepreghy, Lukács gyalulják a népszínműveket puha fából, bepoltírozva...»* — Tréfás célzás arra, hogy a népszínműíró Csepreghy Ferenc eredetileg asztalos volt. Miután feleségül vette Rákosi Jenő nővérét, Idát, felhagyott mesterségével és a Népszínház egyik háziszervezője lett.
- „ 12 *«Vereshajú»* — Lukácsy Sándor népszínműve. 1877-ben mutatták be a Népszínházban. (1883-ban nyomtatásban is megjelent.)
- „ 12 *«Sárga csikó»* — Csepreghy Ferenc népszínműve három felvonásban. Először 1877. dec. 14-én került színre a Népszínházban s ott nyolc év alatt száz előadást ért.
- „ 21 *«Szökött katoná»* — Szigligeti színműve népdalokkal és táncdal, három szakaszban. 1843-ban került először színre a Nemzeti Színházban s 67-ig százszor adták elő.
- „ 21 *«Két pisztoly»* — 1844-ben került színre a Nemzeti Színházban. (Sobri Jóska s a betyárvilág humoros rajza.)
- „ 22—23 *«mióta „más bíró lett a faluban”, vagy hogy mióta a falut is odább tolták a kerepesi vám felé.»* — Jelentése: mióta a népszínmű önálló otthonot talált a Népszínházban s annak Rákosi Jenő az igazgatója. — *«... a falut odább tolták a kerepesi vám felé»* — A régi Nemzeti Színház a Rákóczi út és Múzeum körút sarkán feküdt; a Népszínház pedig lejjebb, a Rákóczi út és a Nagykörút találkozásánál. (Ebbe költözött később a Nemzeti Színház; épületét 1966-ban bontották le.) — *«A kerepesi vám felé»* esett: a Rákóczi út régebbi neve: Kerepesi út; a vám: a mai Mező Imre úton volt.

- 35 : 28 *»a szomszéd faluban Szigligeti a bakter» — a Nemzeti Színházban ő az igazgató.*
- 36 : 4—19 *A József nádorról, illetőleg a ledgett német színházról szóló anekdotát MK egy más alkalomból ismét elmeséli, és pedig a Pesti Hirlap 1881. szept. 9-i számában, Aki a cseh színházat felgyújtotta c. tárcájában.*

16. sz., jan. 16. A tárgyalási teremből.

Miletic Svetozar magyarországi szerb politikus »felségárlási pöre« hosszú ideig húzódott.

Mileticet 1876. júl. 4-én fogták el, és csak 1878 január közepén tartották pörének végtárgyalását, majd pedig jan. 19-én mondták ki az ítéletet.

Mikszáth az utolsó tárgyalási napról számol be.

A tárgyalást Bogisich elnök vezette; bíró-társai: Laszi (vagy Lászy) és Frenreisz. A vádat Böck János kir. ügyész, a védelmet Polit (MK-nál: Polyt) Mihály képviselte, aki szintén szerb nemzetiségi politikus.

A vád szerint: Miletic 1876. május 25-én Belgrádban, a »Szerb király«-hoz címzett vendéglőben tartott izgató (lázító) beszédével (egy ottani lakomán mondott felköszöntőjével) követte el a felségárlás bűncselekményét.

Miletic beismerte, hogy a mondott napon Belgrádban tartózkodott, a szerb miniszterekkel találkozott, s Milán fejedelemnél kihallgatáson is volt, de — a beidézett tanúk többségével együtt — tagadta, hogy az említett lakomán részt vett volna. Védelmére felhozta azt is, hogy 1861-ben pártot alapított a magyar államiság mellett, és 1867-ig a nemzetiségek közös táborban küzdöttek az alkotmányért.

A per folyamán bizonyos »érmek« is szóba kerültek (amelyeket Mikszáth Miletic »tisztetreméltó ábrázatát« viselő »pénzek«-nek nevez). A védelem szerint: ezeket az érmeket nem Miletic rendelte meg, s a magyar kormány nem is tiltotta meg ezen érmek adás-vevéését. Az érem ábrája nem egyéb, mint a szerbek által lakott tartományok etnográfiai képe stb.

A beidézett tanúk többnyire ellentmondó vallomásokat tettek.

Az ügyész az 1715. évi VII. t.c. alapján minősülő felség sértés bűne miatt a legnagyobb büntetés: halál vagy élethossziglan tartó fogházbüntetés kiszabását kérte.

A védő, Polit Mihály, helyesen emelte ki, hogy: »E per tagadhatlanul politikai per; folyamánya azon sűrlődésnek, mely a délvidéken lakó ellentétes politikai elemek közt már régóta létezik.« Utalt arra, hogy: »Ausztriában a dalmáciai felkelés nem vont maga után felség sértési pereket; ezzel szemben Magyarországon Mileticet a délvidéki mozgalmakért, melyek a dalmát felkeléshez nem is hasonlítanak, perbe fogták . . .« stb.

Végül is a bíróság Mileticet felség sértés bűnében elmarasztalva elfogatása napjától számítandó öt évi börtönre ítélte. A törvényszék

terhelő körülménynek tudta be, hogy Mileticnek, mint a magyar országgyűlés volt tagjának inkább az ország területi épsége elleni merényleteket akadályozni, mint előmozdítani állt volna kötelességében.

Miletió a börtönbüntetést kitöltvén testileg-lelkileg megtört és teljesen visszavonult a politikától.

Mikszáth — beszámolva a per végtárgyalásáról — helyesen állapítja meg, hogy Tisza Kálmán kormánya és bírósága ezúttal voltaképpen példát akart statuálni a nemzetiségi mozgalmakkal szemben, — a nemzetiségi kérdés helyes és méltányos megoldása helyett.

A »pénzverés«-sel kapcsolatosan keserű gúnnyal jegyzi meg, hogy hiszen az osztrák császár is azt cselekszi! Viszont »a szegény magyar király nem teheti« — mert nincsen önálló magyar jegybank!

Cikke végén Mikszáth »különös véletlennek« tartja, hogy »a legközelebbi idők leghatalmasabb két pöre toaszt-pöre! Kassán Ferenc József a cárt »szövetségesének« nevező pohárköszöntőjével okozott országos felháborodást (ld. Krk 53. köt.); Belgrádban pedig Mileticnek a szerb nemzetiségi törekvéseket magasztaló toasztja váltott ki drámai bonyodalmat.

17. sz., jan. 17.

Ebben a cikkben Mikszáth négy különböző időszerű eseményt érint: 1: *Bodenstedt* budapesti látogatását; 2: a *Népszínház* ügyét, majd pedig 3: elmondja *Feleki Miklós panaszát* és végül 4: *Viktor Emánuel temetésével* kapcsolatosan nyilatkozik.

1: *Bodenstedt*.

Friedrich von Bodenstedt, a neves német költő, 1878 január utolsó harmadában felkereste hazánkat és két felolvasást tartott. Az elsőt jan. 21-én a régi perzsa költőkről, a másodikat jan. 24-én az orosz költészetről s főleg Puskinról. Felolvasásainak színhelye »a zenekedvelők helyiségének díszterme« volt. Bodenstedt felolvasásai iránt — az egykorú lapok közlései szerint — nagy érdeklődés mutatkozott. A közönség már jan. 19-én szétkapkodta a jegyeket.

E két felolvasásról szól a jelen cikk mellett a jan. 29-i *Apróságoknak* is egyik szakasza.

E két *Apróság*ból is kiolvashatóan: Mikszáth teljes mértékben osztozott a 70-es évek török-barát és orosz-ellenes közfelfogásában. Ezért Bodenstedt látogatását is idegenkedéssel fogadja és alig-leplezett gúnnyal illeti.

Az egykorú lapjelentések szerint Bodenstedt jan. 28-án hagyta el a magyar fővárost. Egyik előadása után Liszt Ferenc estélyt rendezett tiszteletére, amelyen résztvett — többek közt — Haynald Lajos érsek, gróf Apponyi Albert, Harkányi Frigyes, Hoffmann Pál, Bulyovszky Lilla és mások. — Mikszáth viszont, a jan. 29-i számban, hidegen és szinte elutasítóan számol be a német költő vendégelőadásairól, arra való hivatkozással, hogy az általa bemutatott Háfiz perzsa költőt és Puskin-t mi már kitűnő magyar fordításokból ismerjük.

2: *A Népszínház-ügy.* (Ld. a 15. sz., jan. 15-i cikket és ottani jegyzeteinket.)

3: *Feleki panasza.*

A cikk ezen fejezete Jókaihoz kapcsolódik — ezúttal Gyulai Pál »közreműködése« nélkül.

Feleki Miklós, a Nemzeti Színház kiváló művésze, panaszos nyílt levelet intézett Jókaihoz az Üstökösben róla megjelent karikatúra miatt. Ezt az alkalmat használja fel Mikszáth arra, hogy Jókait »megvédje« Felekivel szemben, de úgy védje meg, hogy azért Jókainak is kijusson a borsból!

4: *Viktor Emánuelről* (kinnek egyik díszítőjelzője volt az itt említett »rè galantuomo« — lovagias király) ld. a jan. 11-i (11. sz.) cikket és ahhoz fűzött jegyzeteinket.

18. sz., jan. 18.

Tréfás névjelzése: *Kákay Aranyos nr. 5.*

Három kevésbé érdekes mozzanatot ragad ki a lapokból:

1: Egy névmagyarosítással kapcsolatosan a Petőfi-Társasággal tréfálkozik. Az Ábrányi-családból eddig már hárman tagjai a Petőfi Társaságnak: id. Kornél és két fia: ifj. Kornél és Emil. Most talán még a magyarosított nevű negyedik Ábrányinak is helyet fog szorítani Szana Tamás, a Társaság főtitkára. — E gúnyos tréfát másodszor is olvashatjuk MK *Még újabb fény- és árnyképek* c. gyűjteményének *Az Ábrányi-dinasztia* c. fejezetében (a jelen köt. 81—82. l.).

2: Az Egyetértés egy hírközlése alapján visszatér az úgynevezett »székely fölkelés« vagy »erdélyi puccs« ügyére. (Ld. az 1877. évi 271—273. sz. cikkeket és jegyzeteinket a Krk 53. kötetében.)

3: A »Fény- és árnyképek«-írás divatjáról MK *Még újabb fény- és árnyképek* c. gyűjteményének jegyzeteiben szólunk. MK mint *Kákay Aranyos Nr. 3.* szignálta ezt a gyűjteményét. Itt tréfásan *Kákay Aranyos nr. 5.* névjelzést használ, a rövid kis cikkben említett négy elődjének sorszámaihoz igazodva.

Ebben a 3. szakaszban két színmű címét is említi, mint amelyek »valódi lendületet adtak az illető genre-nek«. »*A csóka*«: Dóczi Lajos verses vígjátéka (1871), az úgynevezett »újromantikus dráma« egyik hazai képviselője. »*A falu rossza*« pedig Tóth Ede népszínműve (1875), amely reális színekkel igyekezett életszerűbbé tenni a kétértékű műfajt.

19. sz., jan. 19. *Finum Rózsi.*

Ld. a jan. 15-i cikket és ottani összefoglaló jegyzeteinket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

42 : cím *Finum Rózsi* — Tóth Ede »*A falu rossza*« o. népszínművének egyik főalakja. Ez a menyecske-szerép Blaha Lujza

egyik legnagyobb sikerű alakítása volt. Finum Rózsi tehát itt Blaha Lujzát jelenti.

A cikk elején és végén olvasható dal-töredék e népszínmű 3. felvonásának 3. jelenetéből való. Finum Rózsi, a kikapós menyecske csábítgatja Göndör Sándort, a falu rosszát. Mikszáth — mint rendszerint — ezúttal sem pontosan idéz! Az eredeti csábító szöveg így hangzik:

Valamit mondok magának:
Válasszon el babájának!
Mert lássa én özvegy vagyok,
Szeretőnek való vagyok!

Amire Sándor így válaszol:

Ne csábítgass, ne hitessél!
Nálam jobb szeretőt keress.
Az én szívem rég megcsorbult,
Könnyem is utána csordult!

- 43 : 1 *»Soldosnék akár lehet, akár nem lehet, de szerződöttni kell.«* Mikszáth tréfás peresziflázsa br. Podmaniczky Frigyes szállóigévé vált elszólására, amely szerint: *»Shakespeare-t vagy jól kell adni, vagy sehogy, de adni kell!«* (Ld. az 1877. nov. 14-i *Apróságban*.)
„ 7 *Podmaniczky sárga kabátja* — br. Podmaniczky Frigyes a régi Pest híres dandy-je volt. Feltűnően öltözködött: pepita nadrág, sárga kabát stb.

21. sz., jan. 21. *Szigligeti*.

Ld. a jan. 15-i cikket és ottani összefoglaló jegyzeteinket.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 44 : 14—20 A felsorolt nagy emberek, akiket elvesztettünk: *»aki haldokolva egy szót írt fel a palatáblára...«* stb. — Deák Ferenc kért halálos ágyán palatáblát Széll Kálmántól. *»Egynek osztrák golyó oltotta ki életét egy kaszárnya udvarán.«* — gr. Batthyány Lajos. Pesten, a kaszárnyának használt Újépület mögött végezték ki golyóval. *»Tizenhárom egy napon kötöttek fel a bitóra.«* — Mikszáthnak ezúttal is megismétlődő tollbotlása. Az 1877. szept. 23-i *Apróságokban* szintén *»tizenhárom felakasztott mártírunk«*-ről szólt. (A tizenhárom aradi vértanú közül kilencet végezték ki bitófán, négyet fűbelöttek.)

»Egy régebbi trónk éhen halt meg egykor.« — Ezt egyetlen magyar íróról sem lehet mondani. Ha MK költőt említett volna, leginkább Csokonaira gondolhatnánk, bár ez az állítás reá sem alkalmazható. Így minden valószínűség szerint Kazinczyra céloz, akinek utolsó évekbeli szegénységét az egykorú irodalomtörténet — ahonnan MK is merített — kissé eltűlozta.

22. sz., jan. 22.

A Duna áradásáról szóló első részt v. ö. *A Duna* c. tárcacikkkel (kötetünkben: 5—6. l.) és annak jegyzeteivel (328—329. l.).

A Tiszáról szóló utolsó mondat (»Majd lelapul az, mint a Tisza«): szójáték Tisza Kálmán rovására.

Az *Apróságok* második fele a Nemzeti és a Népszínház közötti bonyodalom utójátéka. Ld. a 15. sz., jan. 15-i cikket és ottani összefoglaló jegyzeteinket: 347—349. l.

A zárómondatban: *br. Podmaniczky Frigyes mint osztrák fuvvvezér lett népszerű a magyarok előtt.* — Podmaniczky Frigyes a szabadságharc bukása után közkatonának (a szekereszek, utászok közé) sorozták be az osztrákok. (Fuhrwesser: szekeresz.)

23. sz., jan. 23.

A Duna áradásáról szóló első részt v. ö. *A Duna* c. tárcacikkkel (kötetünkben: 5—6. l.) és annak jegyzeteivel (328—329. l.).

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 47 : 9 »közgazdasági kiegyezés« — ld. a 15. sz. (jan. 15) *Apróságok* és a *Tisza Kálmánról* szóló cikk Tárgyi magyarázatai közt: 349. és 381. l.
- „ 14 »Az osztrák miniszterválság napok óta tart . . .« — Az osztrák kormányválság összefüggésben volt az úgynevezett »közgazdasági kiegyezéssel«. Ezért mondja Mikszáth, hogy az osztrák kormány »ezen ártatlan lemondási cselekménye által nem ök bukna, hanem Magyarország bukik egyre alább« — tudniillik anyagi, gazdasági, pénzügyi tekintetben.
- „ 24—25 »a most divatos képeken a „Katze” meg a „Sie”« — A kép-rejtvények egyik divatos fajtája volt: bonyolult rajzban elrejtteni egy-egy alakot (itt: egy macskát meg egy ember-alakot). A kép-rejtvény felirata németül: »Wo ist die Katze?« — »Wo ist Sie?« (Hol van a macska? Hol van ön?)

25. sz., jan. 25.

Az első fejezet az orosz—török háború végső szakaszára utal, amikor már a törökök minden további erőfeszítése hasztalan...

Ebből a fejezetből az első három bekezdést — bántó sovíniszta kitételei miatt — mellőztük.

A cikk második része a konzervatív párt, az úgynevezett jobboldali ellenzék megmozdulását figyeli. A párt a parlamenti tárgyalásra kerülő »közgazdasági kiegyezésre«, közelebbről: a vámügyi javaslatokra vonatkozó s jan. 28-án kezdődő vitákkal kapcsolatosan egységes állásfoglalásra készül.

Mikszáth humoreszke szerint eleinte a párttagok távirat útján történő összehívását tervezték. De ezt az ötletet elejtették, mert »sokba kerül...«.

Végül is a pártlap, vagyis a Kelet Népe hasábjain tettek közzé felhívást, mert ilyen módon legalább »életjelt« is adhatnak magukról. A humoreszket ez a felhívás sugalmazta Mikszáthnak. A felhívást a Kelet Népe jan. 24., 25., 26. és 27-i (csütörtök, péntek, szombat, vasárnap) számaiban találjuk, vastagbetűs, feltűnő szedéssel. Szövege a következő:

»A jobboldali ellenzék távollevő tagjai ezennel tisztelettel és sürgősen fölkéretnek, hogy a hétfőn, f. hó 28-án meginduló nagyfontosságú vitákra mindenesetre megjelenjenek. Oly tárgyak fölött fog most a törvényhozás dönten, melyek a lét vagy nemlét kérdését tartalmazzák a nemzet közgazdasági jövőjére nézve. Pilyenkor elvárjuk a párt minden tagjától, hogy képviselői kötelességének teljesítését minden egyéb érdeknél fontosabbnak ismerje, és hogy a döntő szavazásoknál helyünkön legyünk az utolsó emberig. *A pártelnökség.*«

Az éppen »nem nagy számú« konzervatív párt kipellengérezése után a pártlapot, a Kelet Népet is megcsipkedi Mikszáth.

47 : 1 *Konstantinápoly* — Mikszáth arról a veszedelemről szól, hogy a cári hadsereg már Konstantinápolynak tart a könnyűszerrel bevonulhat a török fővárosba. Erre azonban nem került sor, mert Konstantinápoly előtt megjelent az angol hajóhad és megakadályozta az oroszok bevonulását.

48 : 7 *komfortáblí* — egylovas bérkocsi.

26. sz., jan. 26. *A párt-konferenciából.*

Névjelzés: *M—th K—n.*

Ezt a cikket Mikszáth a Hon jan. 25-i reggeli kiadásának egyik közleménye alapján írta. A Hon híradása szerint: »Az országgyűlési szabadelvű párt mai [jan. 24-i] értekezletét Gorove elnök megnyitván, folytatott a vámügyi törvényjavaslat és a tarifa általános tárgyalása.« A felszólalók közül Horánszky Nándor, Molnár Aladár és Pulszky Ágoston elleneztek a javaslatot, ellenben Várady Gábor, Tóth Vilmos és Szontagh Pál mellette foglaltak állást.

•Szontagh Pál meggyőződése szerint, ha a jelen kormány megbukik, bármely utána következő sem eszközölhetne ki jobb megoldást. Helyesli, hogy a kormány tárcáját hozzákötötte a javaslatok elfogadásához. Elfogadja a javaslatot.»

•Az aranyszakállú és ezüstsavú Tóth Vilmos» külpolitikai szempontból hangsúlyozza a törvényjavaslat elfogadását; miután az ország létének biztosítása előtte főszempont, nem akarja azt Ausztriával viselendő közgazdasági háború által veszélyeztetni». (Magyarán: inkább hátráljunk meg az osztrák követelések előtt!)

Az értekezlet végül is helyesléssel fogadta Széll Kálmán pénzügyminiszter javalló érveit.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 49 : 10 *•Szontagh Pál . . . tarokkozás közben»* stb. — Szontagh Pál kártyaszenvedélyéről fennmaradt egypár kitűnő anekdota is.
- „ 16 *•hűvőny •pubok»* — a tarokk-kártyában az úgynevezett *•bubi»* figurák.
- „ 17 *beleschmierol* (smírol) — ken, megken, olajoz; itt: belescsúsztat.
- 50 : 5 *Horpács* — Balassagyarmat közelében fekvő nógrádi kis-község, Szontagh Pál egykori lakhelye. Szontagh Pál birtokát 1904-ben Mikszáth vásárolta meg az örökösöktől, s élete utolsó éveinek nagy részét ott töltötte.
- „ 11 *Tisza Kálmán kezén Depretis kesztyűje* — jelentése: Tisza Kálmán De Pretis osztrák pénzügyminiszter kesztyűjével (vagyis nem a magyar, hanem az osztrák érdekeket szolgálva) intézi pénzügyeinket.
- „ 12 *a •lefolyt» miniszter* — *•az aranyszakállú»* Tóth Vilmos 1871. febr. 10-től 1873. márc. 5-ig belügyminiszter volt.
- 16 *a Paulinyi Tóth Vilmosra tett megjegyzést* ennek életrajzánál magyaráztuk: 319. l.
- „ 19—20 *nem annyira a külpolitika szempontja, mint inkább a politikai szemtelenség külön pontja.»* — Időnként megjegyezzük, hogy Mikszáth publicisztikai dolgozataiban, kivált a 70-es években, a stílus hatáskeresői között gyakran szerepelnek a szójátékok.

27. sz. jan. 27.

A cikk teljes egészében báró Sennyey Pál konzervatív pártjával és sajtóközlönyével, a Kelet Népével foglalkozik. A cikk írását a Kelet Népének jan. 26-án megjelent egyik közleménye inspirálta. Az újság élén, az első lap első hasábján Sennyey Pál nyílt levele (távírat) olvasható, amelyhez a szerkesztő elégedett hangú kommentárt csatolt. A távirathoz és a kommentárhoz fűzi Mikszáth a maga glosszáit.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 50 : 6 *cicerós kommentár* — nagybetűs magyarázat. (*Ciceró*: a vezércikkeknel és egyéb főcikkeknel használt, könnyen olvasható betűfajta.)
- 51 : 5 *„Ilyen ébredést . . . még Asbóth se pipázott.»* — Az *ébredés* szó megkülönböztetett szedése az Asbóth János által szerkesztett *Ébredés* című, rövidéletű kolozsvári napilapra figyelmet. Ld. még idevágó jegyzeteinket a 397. lapon!
- „ 13—14 *„a miniszterelnöki lakás készül lenni kiadóvá»* — Az ellenzéki lapok, így a Budapesti Napilap is, szívesen jóslgatták Tisza Kálmán bukását. Br. Sennyey Pál pedig hiába remélte a miniszterelnökséget . . .

28. sz., jan. 28. *A béke.* Névjelzés: —*th.*

A nép százezer-számra elesett fiainak tetemei fölött egymásnak békejobbot nyújtó és egymást átölelő királyok-császárok ellen MK nemcsak itt emeli fel vádló szavait. Később a *Különös házasság* c. regényében, felidézve a jelenetet, amikor Napóleon és Ferenc császár első találkozásuk alkalmával megölelték egymást: hasonló módon fejezi ki megvetését. Az idős Buttler szavain keresztül úgy nyilatkozik, hogy uralkodónak lenni a legcsúnyább mesterség a világon. (Krk 13. köt. 16. l.) A jelen cikk zárómondatában pedig következőképpen hallatja sommás ítéletét: *„Mily ellentmondás! „Béke” és „Királyok”!*

Egyébként a cikk második felét — szenvedélyes nacionalista kifakadásai miatt — mellőztük.

29. sz., jan. 29.

Ennek a cikknek háromféle témája van. Az első fejezet: tizenhat mameluk dicsérete, akik a közgazdasági kiegyezés, illetőleg a vámügyi javaslatok mostani tárgyalása ellen emeltek szót. A második fejezet: a német kultúra magyarországi terjeszkedését sokallja. A harmadik pedig a konzervatív pártról és annak Kelet Népe c. lapjáról mond kritikát.

1. A szabadelvű párt január 26-án, szombaton befejezte négynapos értekezletét, melyen megvitatták a kormánynak a vám- és tarifa-ügyben a parlament elé kerülő törvényjavaslatát. Az értekezlet *„nagy többséggel»* a kormány előterjesztésének elfogadása mellett határozott. De akadtak olyan szabadelvű párti (kormánypárti) képviselők (*„mamelukok»*) is, akik a tanácskozás folyamán a javaslat ellen nyilatkoztak.

Mikszáth *„tizenhat igaz emberről»* emlékezik meg, de nevüket nem közli. A többi lap is csak általánosságban szól a törvényjavaslat

függetlenségi párti ellenzőiről. A legilletékesebb szócsó: A Hon névsort is ad, de csak tizenkét tagot nevez meg, és pedig a következőket: Somssich Pál, Muzslay Sándor, Bittó István, Szilágyi Dezső, Kerkápoly Károly, Dániel Ernő, Tarnóczy Gusztáv, Molnár Aladár, gróf Bethlen András, Kautz Gyula, Horánszky Nándor és Máriássy Kálmán.

A Mikszáth »tizenhatos« számához hiányzó tagokkal kapcsolatosan megjegyzi, hogy: »Tudomásunk szerint van még egypár tag, ki nem szólalt ugyan föl, de általánosságban sem fogadja el a javaslatokat. De ezek száma a fennebbiekkal együtt távolról sem teszi ki azt az arányt, melyet az ellenzék lapjai hirdetének.«

A fejezet végül is, a tizenhat mameluk dicsérete után, zárómondatában Tisza Kálmán »baljóslatú átkozott keze« ellen fordul.

2. A német kultúra terjeszkedése elleni panasz abból az alkalmából kívánczított MK tollára, hogy alig távozott el Bodenstedt, máris egy másik »német celebritás« érkezéséről adnak hírt a lapok. (De nevét nem jelzik.)

E hír olvasásakor MK föleleveníti Bodenstedt látogatásának emlékét. (Ld. a jan. 17-i, 17. sz. cikk vonatkozó fejezetét és ottani jegyzeteinket: 351. l.)

MK utal Mirza Schaffy és Háfiz »kitűnő magyar fordításaira«. Mirza Schaffy dalaiból először Berecz Károly fordított egypárat elég sikerülten, majd pedig Arany János ültetett át magyarra három darabot (1856-ban). Később Bánfalvy Lajos (Szeged, 1879) és Sziklai Soma (Bp. 1881) teljes fordítást nyújtottak.

Megjegyzendő, hogy Bodenstedt szerzőségét a »Mirza Schaffy-dalok« esetében nem Bodenstedt maga leplezte le, hanem egy orientalista nyelvész, Hammer József, kimutatván, hogy Mirza Schaffy nevű költő sohasem élt. (Bodenstedt tifliszi tanítója viselte ezt a nevet.)

Háfiz perzsa költő verseit először Fábíán Gábor (1824), majd pedig Erődi Béla (1877) tolmácsolta magyarul.

Bérczy Károly Puskin-fordításának itteni elismerő említése annál inkább figyelemre méltó, mert Mikszáth »atyafiságos« viszonyban állott Bérczyékkel, s mégis írásaiban alig emlékezik meg Bérczyről: Petőfi, Arany, Jókai barátjáról, pedig talán személyesen is ismerte, ha Bérczy ellátogatott Balassagyarmatra, testvéréhez és rokonaihoz . . . (Ld. részletesebb jegyzeteinket: Krk 30. köt. 225—227. l.)

A Nibelung-Lied német méltatását is szükségtelemnek tartja MK, mert — úgymond — azt is »tökéletesen ismerjük« Szász Károly fordításából.

3. A konzervatív pártról és lapjáról írt fejezetet *Lapszemlék és sajtópolémia*k o. jegyzeteinknek a *Kelet Népe*ről szóló részében magyaráztuk: Krk 53. köt. 295—297. l.

53 : 32 *exquisit elegantis* [1]— választékos izlés; mértéktartó finomság (ruházkodásban, berendezésben stb.).

Ennek az *Apróság*nak egyetlen tárgya egy névtelen röpirat ismertetése. A röpirat címe: »Alkotmány vagy abszolutizmus? Írta: Egyik a sok közül.« (Bp. 1878. Athenaeum ny. 14 lap.) Szerzőjét nem ismerjük. (Az OSzK katalógusa és Gulyás Pál írói álnév-lexikona sem ismeri!) Mikszáth annyival visz közelebb a névtelen szerző személyéhez, amennyiben szerinte az »a vacsorálók közül« való. »Vacsora-párt«-nak nevezték a bomladozó Deák-párt egy töredékét, amely Lónyay Menyhért körül csoportosult, miután ez a miniszterelnökségről (1872. dec. 2-án) kénytelen volt lemondani. (Lónyayt MK a 6. szakaszban meg is nevezi.) A Kelet Népe 1878. jan. 30-i száma szerint: »A röpirat az ellenzéki publicista egyik legsikerültebb műve.« (Tehát valami — szerinte — kiváló ellenzéki publicistára utal.)

Mikszáth cikke elég részletesen ismerteti a vékonyka füzet tartalmát, melynek főkérdése: Megbukik-e Tisza Kálmán? Tisza főbűneit a következőkben sorolja fel: 1. A kiegyezés kérdésében — éppen mert azelőtt ellenséges indulatot mutatott Ausztria iránt — többet engedett, mint tette volna bárki más. 2. Vártuk tőle a pénzügyi rendezést. De három évi kormányzása alatt minden évben 30 millió körül járt a deficit. [A pénzügyek hangsúlyozása nyomtatékosan utal a két pénzügyi szakember: Lónyay és Kerkápoly valamelyik bennfentesére — aki csak azt hallgatja el, hogy éppen a két tág lelkiismeretű miniszter gazdálkodása rendítette meg a pénzügyi alapokat!] 3. A szegényedés terjed. Ma mindenki a maga hasznát nézi . . . stb.

Ezután a szerző fölveti a kérdést: Tisza Kálmán után ki lehetne esélyes? Óvatosan mindjárt ajánlgatja is Lónyayt: »Gr. Lónyay Menyhért a maga néma és tüntetésszerű visszavonultságában ég a vágtyól, hogy nagy erélye és nagy képességei számára újra tért nyerjen. De a többiek úgy viselték magukat irányában, hogy senkivel sem mer kezdet fogni és így inkább tétlen marad.« Majd így folytatja: »Szlávy, Bittó, Kerkápoly, mindenik örülne, ha megbuknék Tisza, csak azt tudná, hogy ki jön a helyébe és hogy mit fog a másik kettő tenni?« Egy tekintetet vet a Sennyey-pártra is. »A Sennyey-párt erejét — úgy mond — képezik: kiváló képességei, fegyelme és tömörsége. De a párt nem bír támással a parlamenten kívül . . . Ezért marad Tisza Kálmán.« A röpirat szerint: Az új választáson Tisza Kálmán győz. A többi pártok embereiből többen fellépnek mint kormánypártiak, »a jobbakk« pedig legfeljebb visszavonulnak . . . »Tisza Kálmán parlamentje a parlamentarizmus karikatúrája lesz.«

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

55 : 28 *ab ovo* — kezdettől fogva, eleve, eredendően.

56 : 1 *nolens volens* — nem akarva — akarva; kénytelen-kelletlen; akár tetszik, akár nem.

„ 25—27 *»E nélkül a tényező nélkül . . . a „vacsorálók“ mindig*

tizenhároman fognak ülni egy asztalnál. — Szellemes szójáték a Lónyay körül csoportosult »vacsora-párt« és a biblia-beli utolsó vacsora, valamint az ottani babonás tizenháromas szám képzettársításával; jelentése: E nélkül . . . mindig szerencsétlenek (sikertelenek) maradnak törekvéseik.

32. sz. febr. 1. [I.] *A mamelukok halála.* [II.] *A mai ülésről. Teljes névjelzéssel.*

I. A cikk első fejezete a közgazdasági kiegyezést megpecsételő törvény (itt röviden: »a kiegyezési törvény«) várható megszavazása fölött kesereg.

MK mese- és népdal-motívumokkal próbálja minél szemléletesebbé tenni a nyomorúságot, amelyet ez a gyarmati kizsákmányolást engedélyező törvény a magyarság számára jelent.

Tisza Kálmánt ócsarló-gyalázó kifejezései talán ebben a fejezetben a legkíméletlenebbek (»hitvány főreg«, »lelkiismerete: posvány, mely mozdulatlan fedi az alján összegyűlt piszkot« stb.). Gúnyja végül is keserű kacagássá oldódik a mélyen megvetett mamelukok iránti részvétben.

II. A cikk második fejezete *Plachy Tamás* kormánypárti képviselőnek a közgazdasági kiegyezés érdekében tartott felszólalását és ismét Tiszát magát gúnyolja. (Ezúttal: »a nagy Jupiter«, az édes »papa«, aki Bécutól várja a dicséreteket stb.)

Plachy Tamás felszólalásának rövid kivonata a következő: A kiegyezési kérdéseket összetartozóknak tartja és ezért a törvényjavaslatot minden tekintetben pártolja. Aki a célt akarja — úgy mond — annak akarnia kell az eszközöket is, ha az állam háztartását rendezni kívánjuk. — Ami az osztrák iparnak nyújtott védelmet illeti, Magyarországnak mint par excellence földművelő országnak érdekében áll ápolni Ausztria iparát, amely — ha prosperál — saját nyerstermékeink piacát is tágítja. Ez ipar védelme a külföldiekkel szemben *talán* keletkezhető iparunknak is védelmül fog szolgálni. — Nézete szerint: a kormány elért hazánk érdekében annyi eredményt, mennyit az adott körülmények közt elérni lehetett.

59 : 16 *»egy nagy plajbász volt a kezében. A la Bismarck.«* Bismarok módjára; mint Bismarcknak — Bismarok nagy plajbászát MK már 1877. évi *Apróság*aiban is említette (Krk 53. köt.).

33. sz., febr. 2.

Ezekben a napokban az *Apróság*okat író Mikszáth figyelmét különösképpen lekötötte a konzervatív párt és annak lapja, a Kelet Népe. Ez a cikke is kizárólag velük foglalkozik.

Először a párt csekélységét nevelteti ki, aztán a klérusnak a lap szerkesztésébe való befolyását teszi szóvá, példákkal illusztrálva.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

60 : 3—4 *»megvan a sajt, de hol a macska?»* — arab eredetű vándor-
anekdota. A gazda kiadja a parancsot feleségének (vagy a
szakácsnőnek), hogy süssön három font húst, illetőleg a
jelen változatban: hozzon három font sajtot. A feleség, ill.
a szakácsnő azonban szeretőjével fogyasztja el a mondott
élelmiszert, s hogy újra megkaphassa annak az árát, nagy
ijedten rohan be a gazdához: *»Míg a konyhában foglalatost-
koddtam, a macska megette!»* A gazda leméreti a macskát s
az éppen három fontot nyomott. *»No — mondja —, most
már megvan a három font hús (illetőleg: sajt), de hol a
macska?»* — Jelentése ebben az *Apróságban*: Ha az egész
konzervatív párt *»végrehajtó bizottsággá»* alakult, — hol
van maga a *»párt»*?

24 *»Ecclesia praecedit!»* — az egyházat illeti az elsőség!

61 : 3 *Zsigmond király* — egy régi anekdota szerint — a konstanci
gyanánt használta, mire az egyik érsek figyelmeztette őt,
hogy vétett a grammatika szabályai ellen. Zsigmond király
viszont uralkodói fölényvel kivonta magát a nyelvtudósok
tekintélye alól, mondván: *»Ego sum rex Romanus et supra
grammaticam.»* (Én római király vagyok és fölötte állok
a grammatikának.) Mire a visszavágó válasz (állítólag!)
ez volt: De a grammatikusoknak a császár sem parancsol!

„ 17 *kánonjog* — egyházjog.

„ 17 *perhorreszkál* — valamitől idegenkedik; rosszall, hibáztat,
elutasít, ellenez.

34. sz., febr. 4.

Mikszáth, illetőleg a Budapesti Napilap örömmel üdvözli
Lónyay Menyhértnek, a pár évvel azelőtt megbukott miniszterel-
nöknek (korábban pénzügyminiszternek) a *»közgazdasági kiegyezés»*
kérdésében febr. 1-én mondott nagy beszédét. Minthogy ez a beszéd
erős támadás Tisza Kálmán ellen, már-már úgy fogadták, mint a poli-
tikai és gazdasági megújulás reményét.

Idézzük az egykorú sajtóbeszámolókból Lónyay beszédének és
javaslatának lényegét:

Lónyay határozati javaslatot nyújtott be, amely szerint oda-
utasíttatni kívánja a minisztériumot, hogy terjesszen elő tervezetet
aziránt: miképp lehetne biztos számítást megengedő adatokat nyerni
Magyarországnak a külfölddel és Ausztriával való kereskedelmi for-
galmáról. Azon időre pedig, amíg ezek az adatok megszerezhetők:
a statusquo tartassék fenn. Hangsúlyozta, hogy a mostani szerző-
désnek nem új terheket kellene a népre rónia, hanem olyannak kel-
lene lennie, mely közgazdasági állapotunkat javítja. Mert Magyar-

ország anyagi helyzete akkor, midőn a régi tarifa megállapított, kedvezőbb volt, mint ma.

Az ellenzéki lapok szerint Lónyay új programot állított fel, mely »ad hoc« találkozik a közjogi ellenzékkel; értvén »ad hoc« alatt elsősorban a Tisza-kormány megbuktatását; azután pedig egy provizóriumot addigra, míg a kormány a kellő adatokat beszerezheti; értvén továbbá a közösügyes törvények olyan átalakítását, hogy Magyarország és Ausztria egyenként önállóbb közgazdasági életet éljen. És azután kössük meg a vám- és kereskedelmi szerződést egynémely speciális érdekű dolgokra nézve Ausztriával, a közérdekiekre nézve pedig a Monarchia nevében a külfölddel.

A cikk egy régi — elég nyers — diákanekdotára való utalással kezdődik. Ezt az anekdotát Mikszáth más írásaiban is fölemlíti. Eszerint: Vándordiákok útközben egy fa alatt nagy csomó szilvát találtak. De még tartott az elemózsiájuk, az igénytelen gyümölcsöt tehát megvetésük jelül levizelték. Tovább mentek. Elfogyott az útra-valójuk, megéheztek, de semmiféle eledelük nem akadt. Ekkor visszaspolyogtak a levizelt szilvarakáshoz, egyenként fölszedegették, megtörülgették s elfogyasztották, mondogatván minden szilvaszemnél: »Ez se pisis . . . az se pisis . . .« — E diákanekdotára való utalás az évekig mellőzött s most újból észrevett Lónyayval kapcsolatosan — ennek személyére nézve nem túlságosan hízelgő!

35. sz., febr. 5.

Tisza Kálmán bécsi látogatásait nemcsak a hazai, hanem az osztrák körök is élénk érdeklődéssel és sokféle találgatással kísérték. MK igen mulatságosan jellemzi a fölvetődő kérdéseket:

»Auersperg ellen jött áskálódni — a császárhoz« — mondták a bécsiek. (Auersperg lemondása éppen egy év múlva következett be.)

»Új vívmányokat ment kicsikarni« — szólának a Hon-érzelmű honiak. (Szellemes szójáték Jókai A Hon című, kormánypárti, vagyis Tisza Kálmánt támogató lapjára.)

»Megszökött a veszedelem elől« — vélekedtek a liberálisabbak. (A »veszedelem«: az ellenzéki támadások sorozata.)

Tárgyi magyarázatok

Lap sor

- 63 : 12 »Le Bismarcktól egész Prém Józsefíg« — MK minden alkalmat megragadott, hogy csípjén-vágjon egyet Prém Józsefen, akivel sehogy sem tudott megbarátkozni.
- „ 14 »tizenkilenc epicki« — hordár ruhában« — gúnyos célzás a Tisza Kálmán és főrendőre, Thaisz Elek által Helfy Ignác háziőrzetére kiküldött, hordár-ruhába öltöztetett rendőrök esetére. (Ld. idevágó jegyzeteinket: Krk 53. köt. 425—426 l.)
- 64 : 2—3 »a leendő bankgubernátor, Móricz Pál« — Tisza Kálmán kormánya meg sem kísérelte az önálló magyar jegybank megvalósítását, de hívei között már akadtak jelöltek a bank-kormányzói állásra.

64 : 5 a »Ballplatz« — az Osztrák—Magyar Monarchia közös külügyminisztériumának palotája Bécsben. (A palotát a tér nevével jelezték, amelyen feküdt.)

36. sz., febr. 6.

»Somssich Pál volt a nap hőse« — írja Mikszáth.

Somssich Pál a képviselőház febr. 5-i ülésén (amelyen Ghyecz Kálmán elnökölt) hosszú és nagyhatású beszédet mondott a szőnyegen fekvő kérdéstről: a vám- és tarifa-ügyekre vonatkozó törvényjavaslatról.

Beszédének bevezetése személyesen érinti Tisza Kálmánt, mert Tisza »azzal rémíti azokat, akik a napirenden levő kérdésben tőle eltérő nézetben vannak, hogy javaslatának el nem fogadása esetében oly bajok fognak beállani, melyek oly fényesen igazolandják mindazt, amit ő tett, hogy nem leszen senki, ki szót merjen azok ellen emelni...« »Minek nevezzem ezt?« — kérdi Somssich. — »Fenyegetésnek, megfélemlítésnek vagy prevenciónak? avagy jószándékú figyelmeztetésnek? S ha ez jószándékú figyelmeztetés akart lenni: miért nem tudatja velünk e súlyos bajokat? — Mi ismeretlen mennyiségekkel nem számolhatunk, mi kénytelenek vagyunk a helyzetet azon adatok szerint megítélni, melyek előttünk ismeretesek.« A képviselőházi napló szerint: Szólo elfogulatlanul s minden pressziótól menten tanulmányozta e kérdést, s felelőssége érzetében, mely reá mint képviselőre hárul, azon meggyőződésre jutott, hogy a közös vámterület fenntartása úgy politikai, mint nemzetgazdasági szempontból áldozatra is érdemes szükségesség; másrészt azonban meggyőződése, hogy ezen javaslatok, amint előterjesztettek, Magyarországra nézve károsak s az 1868—69-i tarifához képest határozott visszalépést képeznek. A vámterület-közösség melletti meggyőződését nem indokolja, mert céltalan lenne; a jelen egyezség káros voltára vonatkozólag azonban hivatkozik a szakértő kereskedelmi és iparkamarák, különösen a pesti ipar- és kereskedelmi kamara benyújtott véleményére, mely elítélőleg nyilatkozik e javaslatok felől. — A provizórium mellett foglal állást.

Beszédét a következőkben összegezte: »Ajánlom, hogy a vám-szerződés és a vámtarifa iránt beadott törvényjavaslatok mellőzésével határozza el a ház, hogy a jelenben fennálló kereskedelmi szerződést és vámtarifát két évre fenntartani óhajtja, hogy ezen idő alatt az első évben megszerezze azon szükséges biztos adatokat, melyek alapján a másik évben őfelsége többi országgal igazságos és méltányos újabb szerződéseket lehessen kötni.« (Hosszantartó zajos tetszésnyilvánítások, éljenzés és taps a baloldalon és a szélső jobboldalon.)

Szükséges volt Somssich Pál beszédének e részletesebb bemutatása, mert MK következő (febr. 7-i, 37. sz.) cikke szintén ezzel a beszéddel foglalkozik, s így e kivonat annak megértését is elősegíti.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 65 : 4 *«Te is, fiam, Brutus?»* (Et tu, mi fili, Brute?) — A hagyomány szerint Caesar szavai a gyilkosság pillanatában szintén reá rohanó Brutushoz.
- „ 7 *«a geszti nagy úr»* — A Bihar megyei Geszt nagyközségben volt Tisza Kálmánnak, illetőleg a Tisza-osaládnak birtoka és kastélya. (Egy emberöltővel később Ady Endre Tisza Kálmán fiát, Tisza István miniszterelnököt *«vad, geszti bolond»* nak nevezte.)
- „ 10 *juz* — csfny, beugrató tréfa. (MK gyakran használta ezt a szót; a korabeli társalgási nyelvben divatos kifejezés volt.)
- „ 23 *belejukkolta magát* — belelovalta, beleélte magát.
- „ 26 *«tigris»* — a régi balközépi ellenzék tagjait, Tisza Kálmán egykori híveit nevezték így, minthogy vidékről Pestre jöve, a *«Tigris»* szállodában laktak. (Az épület ma is megvan, kapuja fölött egy tigris-szoborral, Nádor utca 5.)

37. sz., febr. 7.

Teljes névjelzéssel.

Ebben a cikkben MK előző napi elmékedéseit és megjegyzéseit szövi tovább. (Ld. azt és ahhoz fűzött jegyzeteinket. De most már kevesebb elismerése van — sőt: alig van elismerése — Somssich Pál részére. Úgy látszik: Somssich dörgedelmes beszéde után az elégedetlenek kiválását remélték (s remélte MK is) a kormánypártból. De hamarosan kitűnt, hogy *«Somssich nem akar új pártot...»* A volt Deák-pártot (*«Deák ocsudi pártját»*) élesztgetik az elégedetlenek. *«Lónyay Menyhért felé fordul a közfigyelem»* — amint ezt MK a febr. 4-i (34. sz.) *Apróságokban* írta. Attól pedig nem sok jót remélhet a nemzet.

Tisza Kálmán bukásának is csak *«a közgazdasági kiegyezési javaslatok keresztülhajtása előtt»* volna értelme. Utána már semmit sem fog érni Tisza bukása...

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 66 : 16—17 és 20—21 *«Szegény ember úgy öltözik, ahogy tud»* és *«mi az ördögöt használt már akkor Kádárnénak a tisztesegebb csipkés főkötő, mikor a templom leégett?»* — A közmondások és szállóigék jellemző stíluselmei Mikszáth írásainak egész pályáján. De feltűnő vonás, hogy a 70-es években és különösen publicisztikai dolgozataiban milyen sűrűn, számszámra alkalmazza ezeket a stílusesszközöket.
- „ 24 *«isten tehénkéi»* — Mikszáth *Az igazi humoristák* (1879) o.

kötetének *A magyar nép bogarai* c. fejezetében megmagyarázza. (Révai Nagy Lexikona az alföldi szóhasználat alapján a katicabogárral azonosítja, vagyis a katicabogár egyik népies elnevezésének mondja. De Mikszáthnál az «isten tehénkéje» sohasem jelent katicabogarat. A katica-, Mikszáthnál olykor: katinka-bogárról más definíciói és más meséi vannak.)

66 : 25 *opportunitás* — alkalmosság, kedvező alkalom, időszertőség.

67 : 8—9 *Orlicé-től legalább az telhetik ki, hogy a bécsi kislutrit sprengolja.* — jelentése: A lutriszámok ajánlgatásával üzletelő Orlicétől (ld. a Tulajdonnevek magyarázatainál: 318. l.) legalább remélhető volna, hogy egyszer esetleg felrobbantja — vagyis telitalálattal zsebrevégja — a bécsi lutris bankot. (Itt — «a közgazdasági kiegyezés» idején, átvitt értelemben: egész Ausztria pénzgazdaságát is jelentheti.)

38. sz., febr. 8.

Ez az *Apróság* Mikszáth hattýúdala a Budapesti Napilapban. A lap két nappal később megszűnt.

A cikk magyarázatát ld. *Lapszemlék és sajtópolemikák* c. jegyzeteinknek a *Kelet Néperől* szóló fejezetében: Krk 53. köt. 295—297. l.

MÉG ÚJABB FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK

A fiatal Mikszáth mint publicista ezzel a füzetével tűnt fel. Két *elbeszélés*-kötete szinte észrevétlenül vészett bele a kor könyvtermésébe; a *magyar nép humoráról* írt füzete sem keltett különösebb figyelmet.

Ez a «fény- és árnykép-gyűjtemény» volt az első olyan könyve, amelyet nemcsak az egykorú kritika fogadott érdeklődéssel, hanem az irodalomtörténet is mindmáig a publicista Mikszáth első jelentős megnyilatkozásaként emleget.

A *Még újabb fény- és árnyképek* «Kákay Aranyos No 3.» álnévvel jelent meg.

Az álnév, a kötet cím, illetőleg a kötet műfaja is immár harmad ízben tűnt fel a könyvpiacra.

A «fény- és árnyképek» műfaját nálunk *Kecskeméthy Aurél* honosította meg. A *Kákay Aranyos* álnév is az ő leleménye. Az álnév értelme nehezen magyarázható meg, de legalább a szerző nevének monogramját (K. A.) rejti. Sajnos, eddig még csak föl sem vetették a kérdést, hogy ez a különös, szokatlan, mondhatni értelmetlen név-

alak mit akar jelenteni? Csak tapogatózva közeledünk hozzá, midőn feltételezzük, hogy talán Jókai vagy Ágai Adolf éleclapjainak tipikus figuráira utal, valami képviselő-típusra vagy aranyifjúra, aki közönseges és üres, mint a káka . . . Az utónév pedig talán valami féle becenevet jelölhetett az aranyifjúság körében . . .

Kecskeméthy Aurél ezzel az álnévvel és ezzel a röpirat-címmel valóságos iskolát teremtett. Másfél évtized múlva (közvetlenül Kecskeméthy halála után: 1877) jelentkezett *Kákay Aranyos No 2*. Ez álnév alatt ifj. *Ábrányi Kornél* rejtőzött. (Neki már csak fordított monogramját lehetne a kezdőbetűkbe belemagyarázni.)

Miután a furcsa név ilyen módon még ismertebbé vált, Mikszáth is átkölcösözte azt és *Kákay Aranyos No 3*. álnévvel jelentette meg a maga gyűjteményét.

Ifj. *Ábrányi Kornél* részint mentegetőzött a névhasználat miatt, részint pedig tiltakozott annak 3. számmal való további felhasználása ellen, de mindez nem zavarta Mikszáthot abban, hogy a népszerűvé vált álnevet megtartsa és még hosszú éveken át használja nemcsak publicisztikái, hanem számos szépirodalmi dolgozata jelzésül is.

A II. és III. sz. füzet külalakban is utánozza az elsőt.

Ha *Kákay II.* megtehetette azt, hogy tipográfiailag is lekopírozza az első *Kákay Aranyos* füzetét, — Mikszáth sem tagadta meg magától a tréfát, hogy ő viszont *Kákay Aranyos No 2*. füzetének külső kiállítását másoltassa le a nyomdával.

Fontosabb kérdés: hogyan viszonylik egymáshoz a háromféle karcolatgyűjtemény vagy — pontosabb megjelöléssel — a háromféle karikatúrasorozat?

Kecskeméthy Aurél karcolatai nem megnevezett személyeket emelnek ki, hanem típusokat az országgyűlés alsó és felső házából: a sokat beszélő, az agyonbeszélő, vagy közönyösen távolmaradó, érdektelen képviselők és főrendek típusfajtaikat.

Ifj. *Ábrányi Kornél* módosítja elődje műfaj-kezdeményét, amennyiben — mint ellenzéki publicista — kizárólag kormánypárti képviselők karikatúráit rajzolja meg, de már nem típusokat, hanem név szerint kipécézett egyedeket. Sorozatának legfőbb gyöngéje — mai szemmel nézve —, hogy többnyire jelentéktelen alakokat állított görbetűkre elé. Alig van köztük egypár nevesebb egyéniség, mint pl. Wenckheim Béla, Csernátony Lajos, Ghyecz Kálmán, Szilágyi Dezső, — egyébként a »bevezetés gyanánt«
körvonalazott »mamelukok«
elég jelentéktelen, szürke seregét fotografálja (Houchard, Kármán Lajos, Bakcsi Ferenc, Rónay István, Kautz Gyula, Emmer Kornél, Éber Nándor, Prileszky Tádé stb.).

Mikszáth gyűjteménye műfaj-típusában az *Ábrányi*éhoz áll közelebb, bár ő a mintát illetően mindig Kecskeméthy Aurélna szokott hivatkozni. De nagy mértékben különbözik is *Ábrányi* gyűjteményétől, mert míg az kizárólag politikusokat (és pedig ezen belül is csupa kormánypárti politikus) szatirizál, addig ő túlnyomórészt prominens közéleti alakokat sorakoztat fel, azzal a további különbséggel, hogy a politikusok galériáját írók, publicisták s más közéleti személyiségek társaságával élénkíti.

A kötet fejezeteinek egy részét Mikszáth előzetesen közölte a Budapesti Napilap tárcarovatában, más részüket azonban kizárólag e kiadvány számára írta. Amde mindkétféle karcolataiban sűrűn felismerhetők 1877—78. évi *Apróságainak* szétszórt töredékei. Azoknak mozaikszemcséit — ismert ökonómiájával — gyakran felhasználja e többnyire komikus portrék kialakításánál. Az arckép-vázlatokban előforduló motívumokat és egyéb összetevő elemeket lehetőség szerint kimutatjuk a fejezetek Tárgyi magyarázataiban.

A műfaj-típusnak jelentős szerepe van Mikszáth későbbi híres politikai karcolatai: *A tisztelt Ház* és az *Országgyűlési karcolatok* tartalmi és formai kiképzésében.

A »fény- és árnyképek« keletkezésének időrendje

MK *Még újabb fény- és árnyképek* címen 1878-ban megjelent kötetének darabjait a gyűjtemény sorrendjében közöljük.

Mint hogy azonban e darabokat MK *eredetileg nem ebben a sorrendben írta*, márpedig az író műhelymunkája és téma-, illetőleg modellválasztása szempontjából megrásuk eredeti időpontja nem közömbös: szükségesnek tartjuk az egyes fejezeteket keletkezésük rendjében is felsorolni. Annál is inkább, mert amikor a Budapesti Napilap hasábjain a »fény- és árnyképek« folytatólagosan közölni kezdte (1877. nov. 15.): már a tervezett kötetkiadás szerkezetét is körvonalazgatta.

A cikluseím a Budapesti Napilapban az I. és II. sz. darab fölött ez volt: *Szabadelví fény- és árnyképek*; a III—XII. sz. darab fölött: *Fény- és árnyképek*. Így alakult ki végül is a kötetéím: *Még újabb fény- és árnyképek*.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Budapesti Napilapban megjelent »fény- és árnyképek« sorszámozása két ízben megszakadt. Az V. és VI. sz., valamint a X. sz. darabot MK sorszámozás nélkül közölte. Mint hogy pedig a VI. sz. (dec. 2.) után éppen két hét telt el, míg MK továbbfolytatta a sorozatot, e »hosszú« idő alatt elfelejtette az esedékes sorszámot és a dec. 16-i fejezetet (*Lonkai Antal*ról) nem VII., hanem tévesen VIII. sorszámmal látta el. VII. sz. fejezet tehát nem létezik.

Részletezzük:

I.	november 15.	<i>Az Ábrányi-dinasztia.</i>
II.	„	18. <i>Gróf Forgách Antal.</i>
III.	„	25. <i>Szana Tamás.</i>
IV.	„	29. <i>Pulszky Ferenc.</i>
[V.]	december 1.	<i>Szontágh Pál.</i>
[VI.]	„	2. <i>Asbóth János.</i>
[VII.]	Figyelmetlenségből átugrott sorszám.]	
VIII.	december 16.	<i>Lonkai Antal.</i> [= <i>Páter Lonkai.</i>]
IX.	„	20., 21. és 23. <i>Tisza Kálmán.</i>
[X.]	„	25. és 27. <i>Jókai Mór.</i>

XI. december 29. *Helvey Laura.*

XII. „ 31. *Ráth Károly.*

Csak a kötetkiadás számára, utólag írta Mikszáth a következőket:

Előszó.

Pulszky Ágoston.

Sennyei Pálék.

Vadnai Károly.

Balázs Sándor.

A Veres Pálné férje.

Wenckheim Béla.

Bernáth Dezső.

Végszó.

A *Még újabb fény- és árnyképek* című, 1878. évi kötetben található még egy fejezet *Tóth Ede*-ről is (118—130. l., *A Veres Pálné férje* c. cikk után). Ámde ezen írásműről MK a címhez fűzött jegyzetében már annakidején a következőket mondta: »E rajz nem lévén sem árnykép, sem fénykép — legalább e könyv modora szerint nem —, csak mint nekem kellemes s az olvasónak sem érdektelen visszaemlékezés került ide. K. A.«

Nem is felejtette benne e fiatalkori kötetében. Ez az egyetlen fejezet, amelyet utóbb beiktatott műveinek gyűjteményes kiadásába, éspedig a *Fernye* c. kötetbe (1893) ezzel a címmel: *A költő utolsó karácsonya*.

Ez a fejezet egyébként első ízben a *Magyarország és a Nagyvilág* c. folyóiratban (1876. dec. 24.) látott napvilágot, tehát keletkezésének időpontját tekintve a kötet összes többi fejezetét megelőzi. E legelső közlésekor ezt a címet viselte: *A tavali karácsony Tóth Ede-nél*.

Azon az alapon, hogy ezt a nagyon szép írásművét utóbb MK maga is szépirodalmi dolgozatai (novellái) közé sorolta: mi is kiemeltük a szóban levő »fény- és árnyképek« gyűjteményéből s a Krk 28. kötetében (*Elbeszélések*. II. köt. 100—108. l.) közöltük. (Ld. ottani jegyzeteinket is!)

A *Még újabb fény- és árnyképek* c. gyűjteményben előforduló személyek életrajzi adatait — éppúgy, mint a tárcáknak, az *Apróságoknak* és *A politika svindlerei* c. röpiratnak hasonló anyagát összeállított *Életrajzi jegyzetek*-ben közöljük: 327—303. l.

ELŐSZÓ

M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp 1878. Grimm és Horovicz. 1—3. l.

*

Mikszáth — közrebocsátva »ez igénytelen portrék« gyűjteményét — hivatkozik arra, hogy e cikkek »már részben a hírlapokban

is megjelentek» (amint azt az egyes daraboknál külön-külön is részletezzük). Viszont e cikkek hírlapi közlésének kezdetén is utalt már arra, hogy majd együttesen önálló füzetben is» szándékozik kiadni. Utalása annál inkább figyelmet érdemel, mert időpontja (1877. nov. 15.) jelzi: hogy nem alkalmi kiadói lehetőség készítette a füzet kibocsátására, hanem már az egyes darabok írásakor, eleve összefüggő ciklust tervezett.

A készülő ciklust bejelentő közlése a Budapesti Napilap 1877. nov. 15-i számában (4. évf. 316. sz.) mint *Az Abrányi-dinasztia c. fejezet lábjegyzete* olvasható. *Az Abrányi-dinasztia »Szövegváltozatai«*-nál (375. l.) említjük is ezt a jegyzetet, mondván, hogy az *Előszó* magyarázatai közé iktatjuk. Íme Mikszáth jegyzete, amely márcsak azért is érdekes, mert lényegében bennefoglaltatik a jelen *Előszó* tartalma:

A nyájas olvasóhoz!

A megboldogult Kákay Aranyos »Fény- és Arnyképei«, valamint az újonszülött Kákay Nr. 2-é is olyan feltűnően kedvezőleg fogadtattak a közönség által, hogy ezt lehetetlen volt észre nem venni.

Nem az utánzási vágy ösztönzött arra tehát, hogy néhány író, képviselőt és színészt kigúnyoljak, hanem egyenesen a közönség ízlése, mely ilyen alakban szívesebben ismerkedik meg velök. Azért bocsátom ezt előre, nehogy oly súlyt látszassam fektetni e karcokra, mint amint megilleti a Kecskeméthy Aurélieit. Igénytelen, s kizárólag olvasóinknak való kedvezésre számított dolgok ezek, amik önálló füzetben is leginkább az ő számukra fognak megjelenni.

Kákay Aranyos Nr. 3.

Mikszáth e jegyzetével kapcsolatosan még csak egy észrevételünk van.

Az *Előszó*ban azt mondja, hogy ő márcsak azért sem utánozhatta Kecskeméthy Aurélie (Kákay Aranyost), »mert sohasem olvasta«. Ezzel szemben a fenti jegyzetben azért mentegetődik »nehogy oly súlyt látszasson fektetni e karcokra, mint amint megilleti a Kecskeméthy Aurélieit...« — Ha nem olvasta volna, nem is értékelhetné azok súlyát! Amellett oly gyakran s oly sok elismeréssel szól mindig Kecskeméthy Aurélról s a »genre« mintáját szolgáltató »fény- és arnyképei«-ről, hogy nemcsak hihetetlen, de elképzelhetetlen is azoknak nem-olvasása! Mikszáth kétségtelenül olvasta s jól ismerte az első és a II. számú Kákay Aranyos ilyenmő karcolatait. Sőt még arra is súlyt vetett, hogy az ő füzete is ugyanolyan kiállásban, éppoly tipográfiai elrendezésben, ugyanolyan színű borítólappal stb. lásson napvilágot, mint az előző két minta ebben a »genre«-ben melyekben ő — mint mondja — éppen a közönségízlés kedvéért tesz kísérletet... Az olvasás elutasítása tehát ezúttal pusztá »griff« (írói fogás), hogy ezáltal az »utánzás« vádját is elháríthassa.

GRÓF FORGÁCH ANTAL

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. november 18., 4. évf. 319. sz., 2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3.*
II. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 5—11. l.

*

Forgách Antalról az Életrajzi jegyzetekben elmondottakon felül még csak ennyit:

Dicstelen alakja az aulikus főnemesség magatartásának jellemző, de még annak is szélsőséges példáját mutatja. Nevét az abszolutizmus enyhültével országszerte megvetéssel emlegették és azt személyével szemben nyíltan is kifejezésre juttatták. — Mint nógrádi nagybirtokost Mikszáth is ismerte s viselt dolgaival nem egyszer foglalkozott. Ld. még *A halál után* című, róla írt nekrológiát (Krk 36. köt.) és Rejtő István részletes jegyzeteit: uo. 274—277. l.

Szövegváltozatok

A Budapesti Napilap (BpN) és az 1878. évi kötetkiadás szövege között csekély eltérés mutatkozik.

A jelen Krk az 1878. évi szöveget közvetíti.
(Zárójelben a BpN eltérő kifejezései.)

Lap Sor

- 72 : cím *Gróf Forgách Antal* (Cikluscím, fejezet-sorszám és cím:
Szabadelvű fény- és árnyképek. II. Gf. Forgách Antal.)
„ 6 s soha nem (s sohasem)
73 : 1 olyan házibútora, mint (olyan házibútora ő, mint)
„ 14—15 ugyanazon cselekménye egészen különböző benyomást
gyakorolhat. (ugyanazon cselekménye két különböző egyénre
különféle benyomást gyakorol.)
74 : 12 Budapest. (Budapesth.)
„ 17 t. i. én, Kákay Aranyos (t. i. én, Kákay Aranyos Nr. 3.)
„ 33 sóhajtott fel (sóhajtott föl)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 72 : 7 *Abban a megyében, ahol ő lakik...* stb. — gr. Forgách Antal Nógrád megyében lakott és annak losonci kerületét képviselte a parlamentben.
„ 9 *primipilusok* — itt: a főemberek, a hangadó, vezető tényezők.
73 : 1 *Bösendorfer-zongora* — Bösendorfer, Ignaz (1796—1859)

- bécsi zongoragyáros és utódai üzemének készítményei európai hírnévre tettek szert.
- 73 : 6 *en famille* — bizalmas, családi körben. (MK itt a szabadelvű párt belső életére utal.)
- „ 11 *simile* — hasonlat.
- „ 16 *apológia* — védőbeszéd, védőírat.
- „ 27 *incompatibilitás* — itteni vonatkozásában: képviselői összeférhetetlenség, amely szerint az országgyűlési képviselő nem lehet a kormánnyal üzleti viszonyban álló cégek, bankok igazgatósági tagja stb. (A képviselői összeférhetetlenséget először az 1875. I. t. c. szabályozta; MK tehát egy aránylag friss keletű törvényes intézkedésre utal.) Alább (a 30—31. sorban) fel is sorol egypár efféle vállalatot (»Hungaria«, »Nemzeti biztosító társulat«, »Hunnia«, »Haza«), amelyek történetesen mind *likvidáltak* (felszámoltak, megszűntek, megbuktak) a Forgách Antallal való balvégzetű kapcsolat miatt. A kellőleg meg nem alapozott ilyenmű vállalatokat MK másútt is élesen elítélte. Ld. idevágó szerkesztői jegyzeteit a Magyar Néplap 1875. márc. 5-i számában (Krk 52. köt. 167—168. l.) és magyarázó jegyzeteinket (uo. 236—237. l.).
- 74 : 6 *Janus-fő* — Janus: az ókori római mitológiában minden kezdet és vég (többek között: az idő) istene. Két arccal ábrázolták, amelyek egymással ellentétes irányba néznek.
- „ 6 *citoyen* — polgár.
- „ 12 *An Jakob Weisz, Jud in Budapest* — Weisz Jakabnak, zsidó, Budapesten.
- „ 18 *Kékkő* — Nógrád megyei kisközség a balassagyarmati járásban, sziklás hegyen épült régi várral, amely sokáig a Balassák birtokában volt.
- „ 33 *inszellér* (az inszellér szó torzított alakja) — mérnök.
- 75 : 15—16 *Forgách Balázs és Mária királynő kapcsolata* — Forgách Balázs (megh. 1386) Nagy Lajos leányának, Mária királynőnek volt bizalmas embere, aki a királynő kérésére törbe csalta és megölte II. Károly (Kis Károly) királyt. Tette jutalmául Ghymes és Gács várát nyerte. A család címerében található koronás női alakot többen Mária királynővel azonosították, de a heraldikai vizsgálatok kimutatták, hogy a koronás női alak a Bebek család címeréből való átvétel, mert Forgách Balázs nagyanyja Bebek leány volt, és a Bebek család címerében szerepelt egy koronás női alak.
- „ 31 *Semiramis királynő* (MK-nál: királyné) — AsszírIA mondabeli királyasszonya.
- „ 32 *entuziazmus* — elragadtatás, lelkesedés.

JÓKAI MÓR

- M. I.** *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877., 4. évf., két részletben, a tárcarovatban:
1. december 25. (356. sz. 2. l.) Elejétől »De ez azért, ha sokat ront is a renoméján . . .« kezd. szakaszig.
 2. december 27. (357. sz. 2. l.) *Befejező közlemény.* Az eml. szakasztól végig. Névjelzés csak e 2. részlet végén: *Kákay Aranyos Nr. 3.*
- II.** *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 12—19. l.

*

Ez a Jókai-fotográfia híven tükrözi Mikszáthnak róla szóló ábrázolásait: írói nagyságát föltétlen elismeréssel méltatja, de politikai működését sem hagyja gúnyos megjegyzések nélkül.

A fejezetet érdemes egybevetni a Budapesti Napilap 1877. évi *Apróságainak* Jókait érintő szakaszaival (Krk 53. köt.).

A *Cikkek és Karcolatok* során az olvasónak még sokszor lesz alkalmja gyönyörködni Mikszáth Jókait dicséző s csipkedő írásaiban.

Hódolatára jellemző, hogy szépprózánk történetét így kívánja felosztani: »Jókai előtt és Jókai után.«

Mikszáth sokféleképpen érezhette magát Jókai egyenes utódának. Legkedvesebb könyveire emlékezve ezzel a vallomással tesz hitet Jókai elhatározó nagy befolyása mellett: »Az első könyv, mely elementáris erővel ragadott el, Jókai „Törökvilág Magyarországon” című regénye volt; lihegve rohantam végig a lapokon s azontúl rabja lettem az olvasmányoknak.« Később verses krónikában írta meg a nép számára *A komáromi fiú történetét, aki meghódította a világot.* Majd pedig egy nagyszabású regényes életrajzot szentelt Jókainak (Krk 18—19. köt.), kinek utolsó éveiben már meghitt barátja.

Mínt hogy sokszor írt Jókairól, néha ismétli önmagát: ugyanazon anekdotákat, jellemző mondásokat, gesztusokat többször is megemlíti. De ez a hibája minduntalan előfordul, ha egy-egy ismerőséről újólal szól.

Szövegváltozatok

A Budapesti Napilap (BpN) és az 1878. évi kötetkiadás szövege között aránylag csekély az eltérés.

A jelen Krk az 1878. évi szöveget közvetíti.
(Zárójelben a BpN eltérő kifejezései.)

Lap Sor

76 : cím *Jókai Mór* (Cikluscím és cím: *Fény- és árnyképek.* Fejezet-sorszám nélkül: *Jókai Mór.*)

„ 13 ami közül (s ami közül)

Lap Sor

- 76 : 17 aki még sohasem látta és sohasem hallott felőle, (aki még sohasem látta és sohasem hallott felőle,)
- 77 : 1 Most aztán meg van fejtve, hogy azért rossz regényíró, mert valamennyi (Most aztán meg van fejtve, miért rossz regényíró? Mert valamennyi)
- „ 5 Majdnem a legjelesebb Európában (Majdnem legnagyobb Európában)
- 78 : 35—79 : 2 De még árnyéka is csak olyan átsuhanó vendég, stb. (De még ez csak olyan átsuhanó vendék-árnyék. Jókai különben is ilyen vendég mindenütt, vendég a Petőfi-társaságban, vendég az akadémián, a Kisfaludy-társaságban, vendég mindenütt és mindenben, vendég a képviselőházban,)
- 79 : 6—7 napi érdekű élc a szava, melyet (napi érdekű élc, melyet)
- „ 7 kolportálnak egymás közt. (kolportálnak a honatyák közt.)
- „ 9 mikor már régen (mikor Jókai már régen)
- „ 10 jelen van ott szellemével és képviseli a Józsefvárost. (jelen van ott szellemével.)
- 80 : 20—21 BpN és Krk: aminek olyan nagyon tudnak örülni a nagy gyerekek, (1878. sajtóhibával: olyan nagyon tudnak örülni anyag [!] gyerekek,)
- „ 33 És ezért irigylem én Jókait, mint politikust, s azért (Az eredetiben is így !)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 76 : 1 »Gyulai Pál azt állítja, hogy Jókai rossz regényíró . . . « — MK Gyulai Pál elleni támadásai — Jókai védelmében — az 1877. év folyamán kezdődnek. Ld. a Krk 53. köt. úgynevezett »Apróságai«-t.
- „ 3 profanum vulgus — az avatatlanok tömege, a műveletlenek, a hozzá nem értők. (Ez a kifejezés Horatius egyik ódájából ment át a köztudatba.)
- 77 : 27 »Tekintetes karok és rendek« — Gaál József »Az ólmos botok« c. satirikus költeményének kezdősora. (Az eredetiben: »Hahó tekintetes karok és rendek !«)
- „ 29 komposzesszor — közbirtokos; középsorsú nemes.
- 78 : 4 Egyetértés — politikai napilap, a függetlenségi és 48-as párt lapja volt. 1874-ben alapította és 1899-ig szerkesztette Csévolszky Lajos. (MK-nak az Egyetértésre vonatkozó több rendbeli megjegyzéseit ld. a Krk 53. kötetében.)
- „ 16 szcenirozni — színpadi képet beállítani, jelenetezni; bizonyos helyzetet, jelenetet megrendezni.
- „ 20 couleur — szín. (MK olykor teljesen fölöslegesen használ a magyar helyett idegen kifejezést.)
- „ 27 »Ha az egész világ téved, az egész világnak mégis igaza van.« — Mirabeau-nak ezt a mondását MK (valamely idézetgyűjteményben)

- ményből) többször is említi műveiben. Pl. *A közpálya, a Reizner-ügy s a közvélemény* c. cikkében (Szegedi Napló 1879. ápr. 25., Krk 56. köt.) ilyen tömörebb formában: »A közvéleménynek, még ha téved is, igaza van.«
- 78 : 30 *salto mortale* — halálugrás
- „ 36 *wendég a Petöfi-Társaságban* — Jókai — sokféle tisztsége, írói és szerkesztői elfoglaltsága miatt, mindenüvé éppencsak betekintett. A Petöfi Társaságnak alapítása (1876) óta Jókai volt az elnöke (egészen a haláláig).
- 79 : 1 *wendég az akadémián* — Jókait a M. Tud. Akadémia 1858-ban levelező taggá, 1861-ben pedig rendes taggá választotta; később a tagság legmagasabb fokozataival is kitüntette: 1883-ban tiszteleti tag, 1892-ben igazgatósági tag lett.
- „ 1 *wendég a Kisfaludy Társaságban* — A Kisfaludy Társaság 1860-ban választotta tagjává.
- „ 1 *wendég a képviselőházban* — Először a siklósi kerületben választották képviselővé, 1861-ben, mint a határozati párt hívét; ugyanezen kerület 1865-ben ismét megválasztotta; a kiegyezéstől kezdve 1896-ig tagja volt a képviselőháznak.
- „ 2 *A Hon* — »politikai és közgazdasági napilap«; reggeli és esti kiadásban jelent meg; Jókai szerkesztette, ő volt a kiadó-tulajdonosa is: 1863. jan. 1-től 1882. aug. 31-ig (egy kisebb megszakítással). 1882. aug. 31 után Csernátony Lajos Ellenőr c. lapjával egyesülve Nemzet címen folytatta működését.
- „ 2 *Üstökös* — élclap. Jókai indította meg 1858-ban. Legismertebb figurái: Kakas Márton, Tallérosy Zebulon és a »politikusi csizmadia«. Az Üstököst a 70-es években csak névleg szerkesztette Jókai; tulajdonképpeni szerkesztője Bartók Lajos (Don Pedró) volt, a 80-as években pedig Szabó Endre. Az Üstökös 1918-ig állott fenn.
- „ 3 *Igazmondó* — A Hon melléklapja »a baloldal néplapja« volt. Ez volt az első fővárosi lap, melynek hasábjain MK írásai (versek és elbeszélések) helyet kaptak. (Ld. *Ami a lelket megmérgezi* 1871. és *A lutri* c. elbeszélését, 1872. és jegyzeteket a Krk 1. kötetében.)
- „ 7 *kolportál* — forgalomba hoz, terjeszt.
- „ 9 *Athenaeum* könyvkiadó vállalat. 1868 őszén alapították az Emich Gusztáv-féle könyvnyomda és kiadóvállalat megvételével.
- „ 15 *Jókai találkozása Bismarckkal* — Jókai 1874 tavaszán bejárta Ausztria és Németország egy részét. Berlinben Bismarok is fogadta s hosszan elbeszélgetett vele. Jókai A Honban közzétett útirajzában írta le ezt az érdekes kihallgatást (Ld. MK: *Jókai Mór élete és kora*. II. köt. Krk 19. köt. 96. l.)
- „ 30 *griff* — fogás, fortély.
- 80 : 5—6 *Tisza Kálmán születésnapjára rigmust írt Jókai* — Az 1877 december 16-án kelt születésnapra köszöntőt a Krk 53. köt. 479. lapján közöltük.

80 : 19 *Szent István-rend* — Mária Terézia által 1764-ben alapított érdemrend. Három osztálya volt, melyek közül Jókai (éppúgy, mint Arany János 1867-ben) a III. osztályt (a lovagkeresztet) kapta 1876-ban.

AZ ÁBRÁNYI-DINASZTIA

M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. KakuJay Gyula.) 1877. november 15., 4. évf. 316. sz., 2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3.*

II. *Még újabb fény- és árnyképek*. Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 20—26. l.

*

A dinasztia három Ábrányiból állott, úgymint: id. Kornél, a zeneszerző, ifj. Kornél, író és szerkesztő, és Emil, a költő.

Mikszáth tulajdonképpen csak a két fiúval foglalkozik behatóban, az öreget csupán mellesleg említi. S a fiúk közül is főleg Kornél személyét tűzi tollhegyre, mint aki azokban az években legtöbbet szerepelt. Ifj. Ábrányi Kornélnak mint II. számú Kákay Aranyosnak »Újabb fény- és árnyképek« c. gyűjteményét vette mintául saját gyűjteményéhez; annak modorát és nézeteit persziflálta. Általában: ifj. Ábrányi Kornélról nem volt kedvező véleménye, amit korábbi cikkeiből (pl. »A kis gróf szerelme« c. színikritikájából, Krk 53. köt.) és kivált *A politika svindlerei* c. röpiratából könnyen megállapíthatunk. (Viszonyuk később barátságossá javult.)

Mikszáth kényes erkölcsi érzéke idegenkedett a túlzásba vitt összjátéktól, mellyel az Ábrányiak egymást magasztalták és érvényesüléstük útját kölcsönösen egyengették. (Mikszáth szavaival: »védműveket építettek a maguk számára.«) A tények reális megismerése és értékelése céljából, más szóval: a közvélemény helyes tájékoztatása végett leleplezte tehát a kulisszák mögött folyó családi színjátékot. Ez a magasabb erkölcsi célzat vezette tollát, amikor a gyűjtemény e leggazdagabban árnyalt »árny-képét« megrajzolta.

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
(Zárójelben a BpN eltérő kifejezései.)

81 : cím 1878: Az Ábrányi-dinasztia. (Főcím, fejezet-sorszám és cím: *Szabadelvű fény- és árnyképek. I. Az Ábrányi-dinastia.*) [A főcímhez függesztett jegyzet szövegét (»A nyájas olvasóhoz!« stb.) kötetünkben ld. a bevezetés, ill. az *Előszó* jegyzetei közt: 369. l.]

Lap Sor

- 81 : 7 örökké (Sajtóhibával: *írókké* [!])
„ 33 s azért *kell*t a társaság tagjainak számát (s azért *»kell«* most a társaság tagjainak számát)
82 : 20 *»Vajon talál-e?»* kérdé a világ *tündöve*. (*»Talál-e? Az a jövő tükke«* — mondják.)
„ 23 hangversenybe, bankettre (Az 1878-i szövegben is így!)
83 : 9 az utókor irodalmi történéseire (Az 1878. évi szövegben is így!)
„ 22—23 mind a három Ábrányi (mindhárom Ábrányi)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 81 : 32—33 *»Szana egy negyedik Ábrányit fedezett fel...«* — A név-magyarosítás által előállott *»negyedik Ábrányit«* az 1878. jan. 18-i (18. sz.) *Apróságokban* is említi MK.
82 : 3 *Kelet Népe* — a jobboldali ellenzék közlönye. 1875. jún. 15-től 1878. dec. 31-ig működött. Előbb Komócsy Lajos, majd pedig Halász Imre szerkesztette.
„ 18 *»Szana, miután Petőfit nem sikerült föllelnie...«* — Petőfi kereséséről és a szibériai rabság legendájáról ld. a Krk 53. köt. 165. és 171. sz. cikkeit és ottani jegyzeteinket.
„ 19—21 *»egy kopasz Ábrányi: Lauka Gusztáv«* — Az Ábrányiak és Lauka egyenlően közepes tehetségének csipős kinyilvánítása.
„ 30 *Strohmann* (stróman) — szalmabáb; álszereplő; a valóságos szereplő helyettese a nyilvánosság előtt.
83 : 13 *»Eördögi titok«* — szójáték: a család neve eredetileg Eördögh volt; ábrányi birtokuk után vették föl az Ábrányi nevet.
84 : 12 stb. *Id. Ábrányi Kornél rossz muzsikus, de nagy költő tudna lenni...«* — *Émil, nem olyan rossz poeta, mint amilyen jó fordító...«* — *ifj. Kornélt »a poéták jó prózatrónak, s a próza-írók jó poétának tartják...«* stb. — A gúnyos jellemzésnek e sajátos formáival gyakran találkozunk MK írásaiban.

TISZA KÁLMÁN

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877., 4. évf., három részletben, a tárcarovatban:
1. december 20. (351. sz. 2. l.) I. sorszámmal. Elejétől *»Teleki László halálától a mai napig befutott útja...«* kezd. szakaszig. (Folytatása következik.)
2. december 21. (352. sz. 2. l.) II. sorszámmal. Az eml. szakasztól *»Azt mondja egyébiránt Grotius Hugo...«* kezd. szakaszig. (Vége következik.)

3. december 23. (354. sz. 2. l.) III. sorszámmal. Az eml. szakasztól végig. Névjelzés csak e 3. részletben: *Kákay Aranyos Nr. 3.*

II. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 27—43. l.

*

A Tisza Kálmánról írt fejezet azért érdemel különleges figyelmet, mert ebben — két hónappal a védőirat előtt — még többnyire a korábbi satirikus, gúnyos ábrázolás érvényesül.

Nagyjából az 1877—78. évi *Apróságok* Tisza-ellenes vonásait összegezi, politikájával együtt a miniszterelnök emberi alakját, testi fogyatékoságait sem kímélve.

A cikk bevezető részében úgy tűnik fel, mintha az író kissé enyhítette volna előbbeni gúnyképeit, de ez inkább csak látszat, hatásoszköz a nagyobb ellentét kedvéért. Bár elismeri, hogy Tisza Kálmán «nem mindennapi ember», s egyidőben Deák Ferencnél is népszerűbbé vált, jellemrajzát végül is számos negatív vonással árnyalja. Ezúttal sem mulasztja el a párhuzamot a miniszterelnök és a névadó Tisza folyó «görbén kanyargó» útja között. Pályáját most is nagybátyjának, gróf Teleki Lászlónak tragikusan félbeszakadt törekvéseitől számítja; emlékeztet a «bihari pontok»-ra, aztán rátér a fúzió előkészületeire s végül Tisza Kálmán hatalomra jutását vázolja.

A hatalom megszerzésében látja Tisza Kálmán tragédiáját. Elvesztette népe bizalmát és tiszteletét: Bécs szolgája lett, ő maga is csupa szolgálóval (mamelukokkal) véteti magát körül; lépteit most már csak a hiúság, a hatalom makacs birtoklása vezeti. Erőszakos intézkedéseit — melyeket az 1877—78-i *Apróságok*ban részletesen tárgyalt — most egy-egy odavetett mondatban összegezi — mintegy memento gyanánt. Ezúttal is — mint már annyiszor — újból búcsúztatja Tisza Kálmánt az ellenzék részéről, amely évről évre mind türelmetlenebbül (s hasztalan!) várja a miniszterelnök távozását.

Szövegváltozatok

Ez a ciklus legterjedelmesebb és a politikai mondanivaló szempontjából legsúlyosabb fejezete. Érthető, hogy a kötetkiadás előtt MK ezen a fejezeten végzett legtöbb változtatást.

Az 1878. évi kötet szövegét közvetítjük.

(Zárójelben a BpN szövege.)

Lap Sor

85 : cím Tisza Kálmán (Cikluscím, fejezet-sorszám és cím: *Fény- és árnyképek. IX. Tisza Kálmán.*)

„ 1 Nem mindennapi ember stb. (*Mint a mesebeli katona tarisznyájában: ahány kéz belenyúlt, mindenik talált még valami megmarkolni valót, azonképen talál az ember Tiszáról még mindig valami megtrni valót, ha már ezerezen trtak is földle. Tisza nem is mindennapi ember stb.*)

- 85 : 11 c) *A népköltészet dicsőítése.* (Ez utolsó fázison) (c) *És a népdal.* (Ez utolsó fázison)
- „ 11, 87 : 34 stb. *utolsó* [MK-nál gyakori ez a régies, pongyola szóalak.]
- „ 17 *Vele (Ő vele)*
- „ 22—24 *Ha már úgysem trunk tudományos értekezést, maradjunk meg a népszerűség fentebb felállított elmélete mellett, mert nem is olyan nagyon bolond az, amilyennek látszik. (Nem írok tudományos értekezést, s ép azért van jogom megmaradni a népszerűség fentebb felállított fokozatai mellett, s talán senki sem hí ki duellumra érte, ha néhány sort írok állításom védelmére.)*
- „ 26 *t. olvasó, (nyájas olvasó,)*
- „ 32 *gyermekek (gyerekek)*
- 86 : 6 *hírét, nevét s a másodikat (hírét, nevét: a másodikat)*
- „ 8—10 *s hogy nálunk a politikai jogok gyakorlói olyanok, mint az ügyügyű ifjú, aki hévvel rajongva keresi ideálját s ha megtalálta — elfut előle. (s hogy a politikai jogok gyakorlása nálunk még mindig olyan közönséges funkció, mint a kályhafűtés: mások szobáit melegíti a nép maga fájából, s a keze rendszeren piszkos marad utána.)*
- „ 11 *Tiszával a mondottak szerint a nők is szimpatizáltak, már t. i. (Tiszával a mi elméletünk szerint az asszonyok is szimpatizáltak, már t. i.)*
- „ 12—14 *Tisza csak egy fokkal szebb, mint az ördög, idomtalan, kiaszott, mint egy csontváz, melyen úgy lóg (Tisza csak egy fokkal volt szebb, mint az ördög. (Azóta ez a különbszet is méltányosan ki lett egyenlítve, mert az ördög még egy fokkal jobb.) Tisza rút ember. Valóságos csontváz, melyen úgy lóg)*
- „ 30—32 *Különben Tiszának rút külseje a legkisebb és legmenthetőbb hibája, mióta Solymosi így definiálta a szép elméletét: mindaz, ami szép, (Különben Tiszának rút külseje a legkisebb hibája. Sőt nem is hiba, mert nem lehet mindenki olyan szép ember, mint teszem azt Solymossy, kit egyébiránt csak azért idézek itt, hogy egyúttal hivatkozzam rá, mint tekintélyre a szép elméletének genialis meghatározásában: mindaz, ami szép,)*
- „ 34—87 : 1 *Hozom fel pedig ezen szofizmát, (hogy Tiszáról a Tisza stílusában szóljak) annak bebizonyítása tekintetéből, miszerint nem zárattathatik ki (BpN-ban más volt a mondat sorrendje: Hozom fel pedig ezen szofizmát annak bebizonyítása tekintetéből (hogy Tiszáról a Tisza stílusában szóljak), miszerint nem zárattathatik ki)*
- 87 : 7 *Solymosi (Solymossy)*
- „ 28—29 *maga is elmondhatja, — ennélfogva Tisza beszédei (maga is elmondhatja: — Tisza beszédei)*
- 88 : 3—4 *a legutolsóban, az istent kivéve senki, — talán még*

- Szathmáry Gyurka *sem tudja.* (a legutolsóban, isten és talán még Szathmáry Gyurka *a megmondhatója.*)
- 88 : 34 kétségbe becstelenségét. (kétségbe, *hogy* becstelés ember.)
- 89 : 1 E föltevés *legalább is* nem valószínű, mert (E föltevés *bár lehet helyes is, de* nem valószínű, mert)
- „ 2 műveltséggel nem bír, *s* tudományos (műveltséggel nem bír, tudományos)
- „ 3 szembetűnően rínak ki, (szembetűnőnek [!] rínak ki,)
- „ 6 egy hiú hölgy sem különben, *s ez teszi* kétségtelessé, *hogy* (egy hiú hölgy sem különben, *mi* kétségtelessé *teszi, hogy*)
- „ 15 a geszti nagy úr *lelkületét* (a geszti nagy úr *jellemét*)
- 90 : 10 hatalom: nem talált már semmi (hatalom: *nem bírt ellenállani, nem talált már semmi*)
- „ 21 Tisza bámulatos bravúrral diadalmaskodék ez ellentétes tényezők között, (Tisza bámulatos *tehetségét meghaladó* bravúrral diadalmaskodni *tudott* ez ellentétes tényezők között,)
- „ 25 az emberfeletti (*ez emberfeletti*)
- „ 34 akiről nem tudjuk kicsoda, (akiről nem tudjuk, *hogy* kicsoda,)
- 91 : 3 *s* mint erkölcsi halott fogja *elhagyni.* (*s* mint erkölcsi halott fog *elbukni.*)
- „ 18 Tiszából még a szemérem ki nem halt; összes (Tiszából a szemérem ki nem halt, *s* összes)
- „ 30—32 Hogy az akció reakciót szül. *S* hogy még ennek a legfontosabb intézkedésnek *sem maradna nyoma, ha vissza lépne.* ([BpN-ban e két mondat sorszámozva:] (1. Hogy az akció reakciót szül. 2. *S* hogy még ennek a legfontosabb intézkedésének *sincsen nyoma.*) [E mondat alatt a BpN-ban még a következő két szakasz:] *Ennélfogva tehát anélkül léphetne még most vissza, hogy nagyobb nyoma maradjon. S ez jó vigasztalás lenne neki is, a nemzetnek is.*)
- 93 : 3 bár még nem süllyedő, (bár még nem süllyed,)
- „ 6 és 11 Krk — a 86 : 31 és 87 : 7 sorban előforduló helyes névalaknak megfelelően — Solymosi (BpN: Solymossy 1878: Solymossy)
- „ 19 Hát arra gondolt-e, hogy *a hajó* lyukat is kaphat, — alulról. (Hát arra gondolt-e, *amit Solymossy is feledezt egy pillanatra, hogy lyukat is kaphat, már t. i. nem Solymossy, de a hajó — alulról?*)
- „ 27 BpN és Krk: kapuk alatt (1878 hibásan: kapunk alatt)
- „ 31 csak magok maradnak: ő és a kegyelmes úr. (csak magok maradnak *hármán: ő, Jekelfalussy és a kegyelmes úr.*)
- „ 31—33 Márpedig egy jóra való kártyakompaniához, még a „preferanz”-hoz is, legalább *három* ember szükséges. (Márpedig egy jóra való kártyakompaniához, *hogy sokat lehessen nyerni, legalábbis öt* ember szükséges.)
- „ 36 a kétezer vezércikk (a hatezer vezércikk)
[Az alábbiakban a BpN szövege zárójelben feltüntetette a javasolt illusztrációk minőségét és műfaját is:]

Lap Sor

- 94 : 11 Miletics elfogatása, (Miletics elfogatása, (aquarell).
„ 12 Verhovay elfogatása, (Verhovay elfogatása, (vázlat).
„ 14 suszterinas elfogatására. (suszterinas elfogatására, (torzkép).
„ 15 díszkisérete. (díszkisérete (szénrajz).
„ 17 előszobájában. (előszobájában (tájkép).
„ 20 felel (felelt)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 85 : 26 *t.* olvasó — tisztelt olvasó.
86 : 11 *szimpatiroz* (németes szóképzéssel) — szimpatizál, rokon-
szenvet érez.
„ 13 stb. *„Tisza csak egy fokkal szebb, mint az ördög»* — MK
olykor *„magyar Mefisztó»*-nak is nevezi. (Tisza Kálmán hálás
modellje volt az egykorú élclapok karikatúra-rajzolóinak.)
„ 15 *„mintha Mórícz Pál küldené a szabójához»* — a hatalmas,
kövér Mórícz Pál komikus ellentéte volt a csontos, sovány
Tisza Kálmánnak.
„ 18 *„Odry Mefisztójának mintájára»* — utalás Odry Lehel Mefisztó-
alakítására Gounod *„Faust»*-jában.
„ 25 *„lábai közül az egyik olyan, mintha Apponyi Albertől lenne
kölcsönözve. . . »* stb. — MK Tisza Kálmán bigeő járására,
illetőleg séantóságára céloz. Apponyit azért említi, mert az
szokatlanul magas férfiú volt, hosszú lábszárakkal.
87 : 17 és 89 : 35 *„non possumus»* — nem tehetjük. Itt pajzán célzás
az impotenciára.
„ 18 *„a láthatáron — Verhovay»* — Verhovay Gyula akkoriban,
hármico éves korában csinos férfi volt. (MK itt női szem-
pontból értékeli a felsorolt politikusokat.)
88 : 12 *határozati párt* — magyarázatát ld.: 432–433. l.
„ 15–16 *„A politika az exigenciák tudománya»* — Kossuth Lajos
szállóigévé vált mondása Széchenyi *„Kelet népé»*-re írt
„Felelet»-ében (1841).
— *exigenciák*: szükségletek, követelmények.
„ 18 *stagnáció* — pangás, tespedés.
„ 24 és 92 : 5 *a bihari pontok* — a kiegyezés után a balközép
pártprogramja, melyet a Tisza Kálmán által 1868. márc.
17-én Nagyváradra összehívott értekezlet dolgozott ki.
A bihari határozat abból indult ki, hogy Magyarország ön-
álló és szabad ország, tehát mindama törvényeket, melyek ezen
elvnök ellenmondanak (delegáció, közös minisztériumok és
közös vámterület), meg kell szüntetni. Kívánta a külön
hadsereget, a pénz- és kereskedelmi ügyek különválasz-
tását és a diplomáciai függetlenséget. A Deák-párt és a
balközép fúziója alkalmával (1876) a bihari pontokat fel-
függesztették, vagy ahogy az ellenzék mondta: *„Tisza Kálmán
azokat szegre akasztotta.»*

- 88 : 25 *közgazdasági kiegyezés* — Az 1867. évi kiegyezési törvény számos közgazdasági kérdést függőben hagyott, ill. közös tárgyalások alapján megoldandó feladatul jelölt ki. Ilyenek voltak: a bank-, a vám-kérdés, némely adóügyek stb. Ezeknek rendezését előbb 1877-ig, akkor pedig újabb tíz esztendőre elodázták. — A közgazdasági kiegyezés kérdéseivel sokszor foglalkozik MK 1877. évi *Apróságai*ban is, ld. Krk 53. köt.
- 89 : 17 *pietas* — kegyelet.
- „ 30—32 *Jer, kicsikém, Velem falun Egy fordulóra. . .* — népszerűvé vált dalbetét *»A kornevilli harangok«* (Les cloches de Corneville) c. operettben. — MK *Kontra!* c. tárcájában is idézi: Krk 30. köt. 179. l.
- 90 : 29 *majoritás* — többség.
- 91 : 20 *»ha nem biztatná a grófi korona fénye. . .* — Tisza Kálmán nem kapott grófi címet. Testvéröccsét, Lajost, a szegedi királyi biztost Ferenc József 1883-ban grófi rangra emelte és e nagybátyjuk révén Tisza Kálmán fiaira is kiterjesztette a grófi titulust.
- 92 : 17 *»A mamelukok olyanok, mint a patkányok.«* — Ez a patkány-hasonlat MK-nál gyakran előfordul. Ld. különösen szegedi publicisztikai köteteiben: Krk 55. stb. köt.
- 93 : 6 *t. c. publikum* — teljes című (vagyis: tisztelt) közönség.
- „ 25 *Thaisz Elek »fogdmeg«* — Thaisz Eleknek mint Budapest rendőrfőkapitányának gúnyneve. (Az egykorú élelapokban számos gúnyképe jelent meg.)
- „ 34 *»Móricz Pál türelmetlen a bankdirektorság utáni várakozás-ban«* — Móricz Pál mint Tisza Kálmán egyik fő bizalmasa a felállítandó Magyar Nemzeti Bank igazgatóságára vágyott.
- 94 : 2 *»caveant consulis«* — Országos hírre tett szert az a nyelvbólás, melyet Hegedűs Sándor országgyűlési képviselő követett el a parlamentben 1876-ban, a fenti súlyos nyelvtani hibával idézve Cicero egy szállóigéjét. — A cicerói mondat teljes egészében: *»Videant (vagy: Caveant) consules ne quid republica detrimenti capiat!«* Ügyeljenek a konzulok, hogy a köztársaság valamely kárt ne valljon!
- „ 4—6 Deák Ferenc megüresedett székét az országgyűlés termében Csengery Antal foglalta el. Ezért őt MK ismételten meg-rója. — *nagy veszi ki magát, mint egy megtestesült himnuszt* — tudniillik olyan méltóságteljesen.
- „ 11 és 31 A Miletics elfogatására és Polit Mihályra vonatkozó részletek a nemzetiségek szempontjából igen pozitív nyilatkozatok; s minthogy az ilyen irányú állásfoglalások ebben az időben Mikszáthnál elég ritkák, különleges figyelmet érdemelnek.
- „ 13 *»egy kövekkel dobáló szusterinas«* — utalás az 1877. dec. 16-i fővárosi nagygyűlésre, ill. tömegtüntetésre, amikor is bevették Tisza Kálmán miniszterelnöki palotájának, ill.

Lap Sor

- ottani lakásának ablakait. Ld. MK 1877. dec. 18-i (349. sz.) *Apróságait* és azokhoz fűzött jegyzeteinket: Krk 53. köt.
- 94 : 25 *clôture* — itt: az egyéni felszólalási idő korlátozása az országgyűlésben.
- 95 : 5 *predestináció* — eleveelrendelés; protestáns tanítás, amely szerint: isten előre kiszabta, meghatározta sorsunkat.
- „ 12 *fruit* — volt.
- „ 15—16 *a hordárok hatáskörének jelentékkennyé emelkedése* — gúnyos utalás arra, hogy Tisza Kálmán, ill. bizalmasa, Thaisz Elek budapesti rendőrfőkapitány négy, hordárruhába öltöztetett rendőrrel figyeltette a puccs szervezésével gyanúsított Helfy Ignácot. Ld. MK 1877. okt. 4-i (274. sz.) *Apróságait* és azokhoz fűzött jegyzeteinket: Krk 53. köt.

PULSZKY FERENC

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. november 29., 4. évf. 330. sz., 2. 1., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3.*
- II. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 44—48. l.

*

Az Ábrányi-dinasztia után »A Pulszky-dinasztia« című fejezetet is megírhatta volna Mikszáth. A Pulszkyak közül is hárman játszottak szerepet az akkori közéletben: Ferenc, az apa, s két fia: Agoston és Károly. Mikszáth külön-külön mutatja be az apát és nagyobbik fiát; Károlyról csak röviden szól az apa fejezetében.

Pulszky Ferenc érdekes alakjával és sokoldalú ténykedéseivel Mikszáth több ízben foglalkozott; mindig fölényesen, gúnyosan, bár Pulszky tehetségét és értékes tudományos munkásságát szívesen elismerte. A *Fény- és árnyképek*ben éppúgy, mint az 1877. évi *Apróságokban* (Krk 53. köt.) és a szegedi cikkekből (Krk 55. köt.) Mikszáth csak Pulszky politikai megnyilatkozásait érinti. Későbbi emlékezéseiben a tudóst és az íróst is méltatja; a »Magyar Regényírók Képes Kiadásá«-ba Pulszkyt »A magyar jakobinusok« c. regényét is besorolta és a kötethez bevezetést írt. (Újabbban közölve: MK: *Írói arcképek*; sajtó alá rendezte Bisztray Gyula. Bp. 1953.)

Ha egybevetjük a jelen »fény- és árnyképet« Mikszáthnak Pulszkyról szóló korábbi írásával, megállapíthatjuk, hogy ennek egy-két szakaszát az 1877. évi *Apróságokból* szakította ki, ill. dolgozta át, egyébként a *Budapesti Napilap* számára újonnan írta. Ellenben amikor Pulszky 1878 novemberében Szegeden képviselőjelöltként lépett fel, Mikszáth *Apróságok Pulszkyról* c. írását nagyrészt ebből a »fény- és árnyképe«-ből vette át csekély módosítással és az ellenzéki jelöltnek az ellenzéki laptól kijáró ajánlásokkal kiegészítve. (Ld. Szegedi Napló 1878. nov. 24., kötetben: Krk 55. köt. 131—134. l.)

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük, de hibáit a BpN szövege alapján javítottuk.
(Zárójelben a BpN szövege.)

Lap Sor

- 95 : oím Pulszky Ferenc (Cikluscím, fejezet-sorszám és oím: *Fény- és árnyképek. IV.* Pulszky Ferenc.)
14 amiért (amért)
96 : 16—17 Fogta tehát magát stb. (BpN-ban ez a mondat hiányzik. MK csak a kötetkiadásba toldotta be.)
97 : 8 Krk: Tetszeleg (BpN és 1878 sajtóhibával: *Tetszeleleg*)
16 Azonfelől (A korábbi szövegekben is így !)
27 Erről az oldalról (Erről az oldaláról)
30 BpN és Krk: az *madara*. (1878: az *maradva*. [!?!])
98 : 8 BpN és Krk: mire viheti (1878: mire veheti)
14 A kis Károlynak *tudvalevőleg* Pulszky Ferenc (A kis Károlynak Pulszky Ferenc)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 96 : 4 *Szécsény* — Nógrád megyei nagyközség, járási székhely. A XVII. században épült gróf Forgách-féle kastélyt és uradalmat egy ideig a Pulszky-család bírta. Pulszky Ferenc feleségének apja, egy gazdag bécsi bankár vásárolta meg lánya hozományául. Ezen a révén lett Pulszky Ferenc és fia, Ágost is a szécsényi választókerület képviselője.
6 *előtelgettek egymásnak* — tájszó, ill. tájnyelvi kifejezés; azt jelenti: versengtek egymással.
97 : 1 *„A forradalom után ő is a száműzetés kenyereit ette...“* — Ezt a kifejezést MK előszeretettel használta más írásaiban is. Ld. pl. a *Pulszky Ágostonról* szóló fejezetet és ottani jegyzeteinket.
21 *vondus* — az ingaórák két súlyzója.
28—30 *„Nagy az orra, Rossz az bora, Kétfeléből sas az madara“* — MK többször idézi Pulszkyról szóló írásaiban. A *Magyar Regényírók* Pulszky-kötetéhez csatolt írói arcképében is megismétli.
98 : 12 *„a kis Károly“* — Pulszky Károlyról ld. jegyzeteinket a betűrendes névmagyarázatok közt: 320. l.

PULSZKY ÁGOSTON

M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 49—58. l.

*

Mikszáth minden írásművét, amelyben Pulszky Ágostot említi, egyetlen indulat hatja át: a bosszúság. Írta, egy nála csak egy évvel idősebb fiatalember, aki az apai név és az anyai vagyon révén húszegynéhány éves korában »beérkezik» és csak úgy dúskál a sikerekben! Igaz, Pulszky Ágost tehetséges ifjú — ezt Mikszáth is elismeri —, de ő maga, Reviczky Gyula és más barátai is voltak akkora tehetségek! S míg Pulszky Ágost huszonöt éves korától kezdve országgyűlési képviselő lehetett (a szülei birtokát környező kerületben!), huszonhat éves korában egyetemi magántanár, huszonkilenc éves korában pedig egyetemi rendes tanár: addig ők még harmincadik évükben is súlyos nélkülözések közt keresik az érvényesülés útját. . .

Pulszky Ágostot a szüleitől örökölt név és vagyon hamar elkapta. Vagyonát — apjához hasonlóan — egy bécsi bankárkisasszonnyal kötött házassággal még tovább növelte. A gyors karrier és jó mód következtében fölényeskedő, arrogáns, tiszteletlen és modortalan férfiúvá fejlődött. Ezeket a kinövéseit csipkedi s próbálja lefaragni Mikszáth. Már 1875-ben azt írja róla, hogy »Pulszky Ágost a legkiállhatatlanabb ember a képviselőházban. Izeg-mozog, mint az eleven ezüst, a szája örökké jár, mindenki szavába beleszól. . . « stb. (Krk 52. köt. 147. l.) — 1877—78-ban már mint Tisza Kálmán hűséges mamelukját emlegeti (Krk 53. és a jelen kötetben).

Mikszáth ezúttal — kedvelt stílusfordulataival — főleg az apa és a fiú »elölgetését« (versengését) gúnyolja ki: mindkettő hatalomra tör, miniszteri székre vágyik, — de egyik sem érheti el! Pulszky Ferenc igen nagyra becsüli fiát és érdekében gyakran visszalép, átengedi neki a helyét; viszont az ifjú Pulszky »rossz modorával és nagy hiúságával« lerontja minden helyzeti előnyét. . .

Pulszky Ágost végeredményben kiváló jogfilozófus és szociológus volt. Ne tévesszük tehát szem elől, hogy Mikszáth őt is görbétükrösen ábrázolja!

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 98 : 8 »*Móric-ivadék*« és 98 : 10 »*Móricz-családtagi*« — MK-nál: a protekciós fiak gyűjtőfogalma. (Móricz Pálnak, Tisza Kálmán egyik fő bizalmasának nevéből.)
- „ 14 »*exempla sunt odiosa*« — a példák utálatosak (gyűlöletesek); nem akarunk példázgatni, nehogy megsértsünk valakit.
- „ 17 »*Külföldön növekedett a száműzetés sórtalan kenyerén.*« — Pulszky Ferenc a szabadságharc bukása után az emigrációban folytatott élénk tevékenységet. »A kis Gusztit« 1850 körül

- négy-öt éves gyerek volt. — MK gyakran használja a fenti kifejezést. Említi *Pulszky Ferenc* fény- és árnyképében is. Az *emigráció gyermekei* c. tárcája (Szegedi Napló, 1881. júl. 3.) »a száműzöttek gyermekei«-ről szól, közelebbről: Szemere Bertalan fiáról: Attiláról és Pulszky Ferenc három gyermekéről. Ennek a történetnek csattanója is a fenti költői képet ismétli meg, azzal a tanulsággal, hogy még »fényes London városában is sótalan a kenyér a száműzetésben...«
- Míg az otthoni száraz kifli is »jóízű, édes...«
- 99 : 5 »1848« *című politikai napilap* — Frankenburg Adolf szerkesztésében jelent meg 1867. márc. 3-tól júl. 14-ig. Pulszky Ágost — apjával együtt — számos cikket és vezércikket írt e lapba. — MK téved, midőn Pulszky Ágostot az »1848« szerkesztőjének mondja. Lehet, hogy segédszerkesztő volt, de ez a minősége sincs feltüntetve a lapban.
- „ 6 *prelekcio* — (egyetemi) előadás.
- „ 10—12 *A professzorok előadásait nem lehet megérteni* — Hasonló gúnyos megjegyzéseket gyakran tett MK az egyetemi tanárok (pl. Hoffmann Pál jogászprofesszor) előadásaira.
- „ 12 »Kárpátoktól le az Adriáig« — részint Garay János »Körének« c. költeményének, részint Petőfi »Élet vagy halál« c. költeményének reminiscenciája. Garaynál: »Kárpátoktól Adriáig...«, Petőfinél: »A Kárpátoktól le az Al-Dunáig...«
- „ 18 *Szécsény* — Nógrád megyei nagyközség, a Pulszky-család birtokával. Ld. a *Pulszky Ferenc*ről szóló fejezet jegyzetiben: 383. l.
- 100 : 6 *arrogancia* — szemtelenség, pimaszság, pökhendiség; kihívó magatartás.
- „ 18 *Korona utca* — a Váci utca egyik mellékutcája volt, a Régi-posta utcának a Duna felé eső szakasza.
- „ 30 *gründol* — (üzletet, vállalatot) alapít.
- 101 : 34 »*frondeur a mamelukok közt*« — MK itt a politikusok két ellentétes típusát élezi ki. Jelentése: ellenzékieskedő (elégedetlen) a kormánypártiak közt.
- 102 : 4 *Mánd* — kisközség Szatmár megye fehérgyarmati járásában. (A mándi baka henegeése jól beleillenek *Az igazi humoristák* kötetébe is!) E komikus, nyegle henegeést hasonló fordulatokban MK másutt is emlegeti. Így pl. *A mi hőseinkben* (Krk 2. köt. 312. l.), *A Száldobosi Papp családban* (Krk 34. köt. 152. l.) és *A Noszty fiú esete Tóth Marival* c. regényében (Krk 20. köt. 177. l.)
- „ 27 »*A kolozsvári egyetem szervezésekor*...« — A kolozvári egyetem szervezési munkálatait Eötvös József kultuszminiszter kezdte meg, de közbejött halála (1871. febr. 2.) miatt utóda, Trefort Ágoston fejezte be. Az egyetem 1872 októberében létesült. (Részletes történetét ld. »Erdély Magyar Egyeteme.« Szerk. Bisztray Gyula, Szabó T. Attila és Tamás Lajos. Kolozsvár, 1941.)

Lap sor

- 102 : 29 Az egyetemi tanárokat akkor a »nagyságos« cím illette meg. (Régebben csak a »tekintetes«, később a »méltóságos« cím — Mindezt adalékul a címkorság történetéhez !)
- „ 31 *informál* — itt: irányzatosan tájékoztat; befolyást gyakorol.
- „ 34 *Jobban szól s messzebb szól, mint a telefon...*« — Az új technikai találmány egyik első említése Mikszáthnál.
- „ 36 *olyan piszkos lesz, hogy még Lónyait is megirigyl.*« — Kíméletlen kritika, utalással Lónyay Menyhért panamáira. Lónyay alaposan bepiszkolta magát közéleti szereplésével miniszteri és miniszterelnöki tisztségében.
- 103 : 5 *portentum* — csodás jelenség, világesoda.
- „ 21—104 : 12 *A kis Mimi levele* — jellemző stílus eszköz MK írásaiban a 70-es évek végén. Elbeszéléseibe is nem egyszer sző bele gyermekleveleket, pl. *A kis Lala levele* (1878. dec., Krk 30. köt.) stb.

HELVEY LAURA

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. december 29., 4. évf. 359. sz., 2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3.*
- II. *Még újabb fény- és árnyképek*. Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 59—63. l.
- III. a) *Jk 44. köt. = Hi 12. köt. Anekdoták I. 1917. 4—8. l.*
b) Ua., sorozatcímlel nélkül. [Címlapkiadás.]

*

Mikszáth Helvey Laurát »egyetlen kekvenc színésznőjé«-nek nevezi. Cikkeiben és színházi tárgyú karcolataiban többször is megemlékezik róla. Pesti és szegedi újságíró-korában egyaránt nagy elismeréssel méltatja művészetét.

Helvey Lauráról szóló cikkei — úgy látszik — élénk érdeklődést keltettek; legalább is erre vall *Kinek kell asszony? c.* elbeszélésének egyik részlete, ahol egy párizsi jövevény állítólag oly módon tudakolja Kákay Aranyos és Mikszáth Kálmán személyazonosságát, hogy ő volt-e, »aki a Helvey Laura kisasszonyt olyan nagyon megkülönböztette«? (Krk 30. köt. 81. l.) — Ez az elbeszélése a Szegedi Naplóban jelent meg (1878. nov. 3.) éppúgy, mint egy későbbi cikke *Helvey Lauráról* (1881. márc. 9.), midőn a művésznő első szegedi vendégszerelésére készült. (Ld. majd a Krk 60. kötetében !)

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
(Zárójelben a BpN szövege.)

Lap Sor

- 104 : cím Helvey Laura (Cikluscím, fejezet-sorszám és cím: *Fény- és árnyképek. XI.* Helvey Laura.)
105 : 2 Halmi (Halmy)
„ 16 művészetével. (a művészetével.)
„ 19 kifejezésteli (kifejezéstelt [De a 24. sorban BpN is: kifejezés-
telé])
„ 25_a mozdulatai? (a mozdulatai sat?)

Tárgyi magyarázatok

Lap: Sor:

- 104 : 5 *szögletes írőcelebritások* — szögletes modorú, csiszolatlan író-
hírességek. (Mikszáth — nyilvánvaló túlzással — legfeljebb
Balázs Sándorra, a két Pulszkyra és Vadnai Károlyra céloz-
hat, mert pl. az itt név szerint meg nem említett legfőbb
írőcelebritás, Jókai, akit pedig Helvey Laura alighanem
személyesen ismert, diplomata-simáságú gavallér-egyéniesség
volt.)
„ 10—11 *»Katonatisztet pedig, nevezetést, hol vegyek én e kötetbe az
osztrák ármádiából?»* — Az »osztrák« (császári és királyi) —
közöshadsereg MK élceinek, gúnyjainak és szatírának örökös
céltablája. (Ld. pl. *Egy jelenet a vész napjaiból* és *A szegény
jámbor ármádia* c. rajzait: Krk 31. köt.)
„ 16 *Kerepesi út* — a mai Rákóczi út.
105 : 4 *»Egy szegény ifjú története«* — Feuillet, Octave (1821—1890)
francia író dramatizált regénye (1859), amely összes művei
között legtöbb sikert ért a színpadon.
„ 14 *»Mohorán a feleségem...«* — Ez a személyes vonatkozású
megjegyzés annál figyelemre méltóbb, minthogy MK — a
különélés hét éve alatt — alig tett célzást »feleségére«, aki
visszaköltözött Mohorára, a szülői házba. Feleségének itteni
említésével is hangsúlyozni akarja Helvey Laura művészeté-
nek elfogulatlan, »tárgyilagos« dicséretét.
106 : 2 *force* (forsz) — itt: különös ügyesség; a sikert biztosító fogás

SZANA TAMÁS

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877.
november 25., 4. évf. 326. sz., 2—3. l., a tárcarovatban.
Névjelzés: *Kákay aranyos* [így!] Nr. 3.
II. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3.
Bp., 1878. Grimm és Horoviez. 64—73. l.
III. a) *Jk 36. köt. = Hi 4. köt. Az én ismerőseim. 1914. 27—34. l.*
b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Ezt a fejezetet Mikszáth többnyire anekdotikus esetekből állította össze, Szana Tamás néhány jellemvonásának aránylag enyhe kigúnyolásával. Említi Szana közepes tehetségét és szorgalmát, szelíd természetét, korrekte gondolkodását, franciás műveltségét; továbbá emberi gyöngéit és fogyatkozásait: nyencségét a fehérasztalnál, hadaró, gyors beszédét stb. Szana Tamást az akkori irodalmi élet olyan tényezőjének nevezi, akit íróársai folyton szapultak, de tevékenységét nem tudják nélkülözni.

Mikszáth szépirodalmi dolgozatai közt is találkoztunk már Szana Tamás alakjával. Ld. *A Sz. . . Tamás »doktor»* (Krk 29. köt.) és *A útszifontos kutya* c. elbeszélését (Krk 30. köt.).

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
(Zárójelben a BpN szövege.)

Lap Sor

- 107 : cím Szana Tamás (Cikluscím, fejezet-sorszám és cím: *Fény- és árnyképek. III. Szana Tamás.*)
 „ 28 egyáltalában (egyáltalában)
 108 : 12 megadással tűri. Kálvinista. Ha bántják; (megadással tűri. *Mint igazi kálvinista emberhez illik, fatalista. Ha bántják,*)
 „ 21 *nyomban* kitérva (*egyszerre* kitérva)
 „ 32 az olvasmánya, (sajtóhibával: az olvasmány,)
 „ 35 a szarvasgombapástétom, a crème az eledele. (a szarvasgombapástétom, *a poulard*, a crème az eledele.)
 109 : 6 BpN és Krk: az evés-művészetében (1878: az evés művészetben)
 „ 13 BpN és Krk: mit egyék még, (1878 hibásan: mit egyék meg,)
 110 : 30—31 holott ő maga *semmi* hangszerezen nem játszik, bálokat arangiroz, bár ő maga sohasem táncol. Az írói kör (holott ő maga sohasem táncol. Az írói kör)
 111 : 22 *olyan bizonyosan* benne van, (*annyira* benne van,)
 112 : 6—7 a múlt évre esik. *Tavaly* alapította meg (*ez* évre esik. *Ez idén* alapította meg) [A kétféle időpontot a BpN szövegének 1877. évi dátuma és a kötetkiadás 1878. évi megjelenése magyarázza !]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 107 : 1—2 *»Az összekulcsolt karok s a néma ajk is imádság»* — mondja *Hugo Viktor* — Ezt az idézetet MK másutt is nem egyszer említi. Pl. *Kontra!* c. szegedi tárcájában, 1879 (Krk 30. köt. 177. l.)
 „ 8 *»Nagy szellemek»* — Szana Tamás e munkája, amely 1870-ben

- Lap Sor
- jelent meg, a romantika nagyjairól szóló tanulmányait tartalmazza.
- 107 : 8 »A két Kisfaludy« c. műve 1876-ban jelent meg.
 „ 9 *Othlon és Figyelő* — Szana Tamás szerkesztésében megjelent folyóiratok. (*Figyelő*: 1871—75, *Othlon*: 1875—76.)
- „ 14—15 »mint szerkesztő...« — A fenti két folyóirat után 1876-ban a *Regélő*t, 1877—78-ban a *Petőfi-Társaság Lapját* szerkesztette.
- 108 : 4 *Athenaeum* nyomda- és könyvkiadóvállalat — Ld. a Jókairól szóló fejezet tárgyi magyarázatai közt: 374. l.
- „ 30—31 *Lauka Gusztávot* MK azért nevezi »spanyol«-nak, mert — többek közt — spanyol románcokat utánzó verseket írt és spanyolos hangzású álnevet használt: Don Gunarosz.
- 109 : 15 *ingrediencia* — hozzávaló, alkotórész, kellék.
 „ 25 *a hajdani vacsorapárt* — Lónyay Menyhért bukása (1872 dec.) után a Deák-párt egy töredéke továbbra is őt (Lónyayt) vallotta vezérének. Önálló pártjuk nem volt, csak vacsora-összejöveleteket tartottak. Innen az elnevezés.
- „ 32 *A Petőfi-Társaság Lapja* — »Szépirodalmi, művészeti és társadalmi heti közlöny.« Felelős szerk. Szana Tamás, szerkesztőtárs: Balázs Sándor. 1877. jan. 1-től 1878. dec. 28-ig működött. Folytatása a *Koszoru*.
- 110 : 4—7 »Az országgyűlési gyorsírók tudományát tönkre tehetné — a beszédeivel« — Tréfás ismélése a 109. lap. 21—22. sorában mondottaknak: Szana Tamásnak »históriai nevezetességű gyors beszéde« volt. Hadarásának komikus hangzását alább (110 : 34) példával is bemutatja MK. — *A Sz. . . Tamás »doktora«* c. tárcaelbeszélésében is kigúnyolta Szana beszédmodorát.
- „ 15—18 »*Ki az a Széll Kálmán? . . . még eddig nem írt semmit.*« — Ezt az anekdotát a *Budapesti Napilap* 1877. jún. 13-i (162. sz.) *Apróságai*ban is elmesélte MK, Szana Tamás megnevezése nélkül. (Krk 53. köt.)
- „ 24—25 »*a harmadikat mint poétát villámsebességgel röpti pegazusa a Parnasszus legtetetejére.*« — *Sz. . . Tamás »doktora«* c. tárcáját (Krk 29. köt.) szintén azzal kezdi MK, hogy Szana Tamás túlságosan enyhén, engedékenyen bírálta író- és költőtársait; emiatt »a városban szabadon járó mindenféle poéták« elől időnként fürdőkre és üdülőhelyekre kellett menekülnie.
- „ 27 *hasis* — az indiai kender virágából és leveleiből készített részegítő, kábító ital. (Ld. részletes jegyzeteinket MK »*Hasis*« és »*vutki*« c. novellaciklusával kapcsolatosan: Krk 29. köt. 268—269. l.)
- „ 28 stb. *írói kör* — teljes nevén: »Írói és Művészi Kör«. Az első magyar »írószövetség«. Céljálul tűzte, hogy közös társaságba tömöríti a szétszórt írói csoportokat. 1874-ben alakult, mintegy kétszáz taggal. Elnöke Szigligeti Ede, titkára Szana Tamás volt. A Kör eleinte az Országúton (mai Múzeum

- körút) bérelt helyiséget szemben a Múzeummal, később pedig a Nemzeti Színház bérházába (Múzeum körút — Rákóczi út sarok) költözött. Írói estéket, vidéki kirándulásokat rendezett. Valamelyes jelentősége csak a 70-es években volt; a 80-as években már kártyaklubbá alakult át, az évtized végére pedig elorvasztotta a közönyt.
- 110 : 31 *arangiroz* — rendez.
- 111 : 3 *quod deus avertat* — amit ne adjon isten; mitől isten ments !
- „ 28 *Fővárosi Lapok* — szépirodalmi napilap. Részletesebben ld. a *Vadnai Károlyról* szóló fejezet jegyzeteiben: 404—405. l.
- „ 28 *Delejtű* — politikai napilap, amelyet Pázmándy Dénes 1872. jan. 1-én indított meg; márc. 17-től júl. 2-ig *Haladás* címen folytatta; júl. 2-án Borostyáni Nándor vette át a lapot, visszaállítva *Delejtű* címét. Megszűnt 1872. júl. 24.
- „ 32 *Bástya utca* — a pesti belváros egyik kis utcája, a Kecskeméti utca mellékutcája.
- „ 34 *II. Rákóczi Ferencével hasonlatos ábrázata* — Szana Tamás arcképét ld. a Krk 29. köt. III. sz. mellékletén.
- 112 : 7 *Tavaly alapította meg a Petőfi Társaságot. . .* — A Petőfi Társaságot 1876 november végén alapította néhány fiatal író — elsősorban a Petőfi-kultusz ápolása céljából. — Szana Tamás neve azért járt »karöltve» Jókai nevével (persze csak az előfizetési felhívásokon !), mert Jókai volt a Társaság elnöke (élete végéig), Szana pedig a titkára.
- „ 13—15 *Manassé és Manasses* — E szójátéknak alkalmazott két név magyarázata: Adorján Manassénak hívják Jókai »Egy az Isten» c. regényének főhősét, viszont egy Manasses Dániel álnévvű család Petőfi szibériai raboskodásának meséjét terjesztette. A hazai közvélemény egy része (Jókai is, Szana is) követelte Petőfi hivatalos úton való felkutatását. Manasses Dániel hazudozásáról és leleplezéséről ld. jegyzeteinket a Krk 29. köt. 280—281. lapján.
- „ 23—25 *Szana Tamás és Gyulai Pál kölcsönös »kicsinylése* — kettős értelmű szójáték. Egyfelől célzás Gyulai Pál kis termetére, másfelől viszont arra, hogy Szana Tamás írói tehetségét Gyulai nem sokra értékelte és ennek több ízben kifejezést adott.

PATER LONKAI

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. december 16., 4. évf. 347. sz., 2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3*.
- II. *Még újabb fény- és árnyképek*. Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 74—79. l.

- III. a) *Jk 36. köt. = Hi 4. köt. Az én ismerőseim. 1914. 38—42. l.*
 Ily címmel: *Lonkai Antal.*
 b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

*

Lonkay Antal, a Magyar Állam című klerikális lap szerkesztője Mikszáth kedvelt céltáblája volt az 1870-es és 80-as években. Kíméletlenül gúnyolta ezt az álszenteskedő hírlaprót, aki egész pályáját a katolikus egyház körüli tevékenységgel töltötte, s a jámbor hívek »kegyes« adományaiból tekintélyes vagyont szerzett. Az egyébként családos, tehát nem egyházi férfiút e kapcsolatok miatt titulálja MK csípős éllel »páter Lonkay«-nak.

Az 1877. évi *Apróságok* nem egy szakaszában foglalkozott Lonkay ténykedésével. (Ld. Krk 53. köt. és jegyzeteink uo.: 289—292. l.) A jelen »árnykép«-ben Mikszáth fel is újítja az *Apróságok* néhány részletét.

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
 (Zárójelben a BpN szövege.)

Lap Sor

- 112 : cím *Pater Lonkai.* (Cikluscím, fejezet-sorszám és cím: *Fény- és árnyképek. VIII. Lonkai Antal.*)
 „ 1 BpN és Krk »Add el mindenedet. . . s kövess engem«, (1878: idézőjel nélkül.) [Az idézőjelet a 4. sor kezdőmondata (»Tartsd lapomat s kövess akárkit«) indokolja !]
 113 : 4 az olvasót pedig akkor, ha (az olvasót pedig *csak* akkor, ha)
 „ 9 a szabadonc sajtót, *aki* a hitetlenség (a szabadonc sajtót, a hitetlenség)
 „ 10—12 az a férfiú, akit három évtized alatt — nemzedékek támadván és tűnván el — *mindenki ütött* (Más mondatrenddel: az a férfiú, akit három évtized alatt *mindenki* — nemzedékek támadván és tűnván el — *ütött*)
 „ 26 a nyelve kefe. . . (*s* a nyelve kefe. . .)
 115 : 13 tett már *tönkre* (Sajtóhibával: tett már *tökre* [!])
 „ 15 Danielik és sok mások, (Danielik *püspök* és sok mások,)
 „ 27 egy csomó (egy *egész* csomó)
 116 : 13 *Ami* sikerült *is* neki *fölségesen.* (*És ez átkozottul* sikerült neki.)
 „ 14 *Sírjára* majdan a *protestánsok emelnek szobrot.* (A BpN-ban nincs meg ez a mondat, MK csak az 1878. kötetkiadásba szúrta be.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 112 : 1 *»Add el mindenedet, oszd ki a szegények között s kövess engem«* — A biblia szerint: ezt az utasítást adta Jézus a gazdag ifjúnak, aki el akarta nyerni az örök életet. (Máté evangéliuma 19., 21.)
- 113 : 4 *»csak akkor szereti az olvasót, ha egyszermind előfizető«* — szójáték az imádkozásra szolgáló *»olvasó«* (rózsafüzér) és az előfizetőként jelentkező *olvasó* (közönség) homonim (azonos hangzású, de különböző jelentésű) szavakkal.
- „ 9 stb. *szabadonc* — szabados, liberális (sajtó). A *szabadonc*: nyelvújítási szó, ugyanúgy képezve, mint pl. ifjonc, különc, bérenc stb. Az egykori sajtó egy része kísérletezett e szóval, a köznyelv azonban nem fogadta el.
- „ 12 a *pápa lovagja ültette* — Lonkayt a pápa a Szent Gergely rend lovagjává nevezte ki.
- „ 19 *Zöldfa utca* — a mai Veres Pálné utca.
- „ 33 *péterfillérek* — a Vatikán számára világszerte perselyezett adományok.
- 114 : 1 *savoyardok* — Savoie (Szavoja) dél-franciaországi département lakói. (Savoie 1860 óta tartozik végleg Franciaországhoz.)
- „ 16 *Sadowa* (Sádová) — falu Königrätz (Hradec Králové) cseh kerületi kapitányságban. 1866. júl. 3-án a poroszok döntő győzelmet arattak itt Ferenc József armádiája fölött. Ezt az ütközetet egyaránt nevezik königrätzei vagy sadowai csatának. — MK gúnyosan említi, mint minden osztrák vereséget, bár a hadseregben magyarok is voltak.
- „ 27 *Szabad Egyház* — a pápai családkozhatatlansági dogmát (infallibilitás) el nem ismerő, úgynevezett *»szabad egyház«* hazai sajtószerve, amelyet Prileszky Tádé és Hatala Péter egyetemi tanár szerkesztett. A *»szabad egyház«*-at a katolikus egyház eretnekségnek tekintette, ezért harcolt ellene például Lonkay Antal is hitbuzgó lapjával. — 1869–70-ben a lutheránus vallású Mikszáth is írogatott a *»Szabad Egyház«* c. *»eretnek«* katolikus lapba. (Ld. részletesebben: Krk 51. köt. 207—208. l.)
- „ 29 *»bujonc szabadonc«* — A 113. l. 9. stb. soroknál megmagyarázott *szabadonc* szónak hasonló képzéssel előállított jelzős alakja; jelentése kb.: buja, féktelen, erkölcstelen, liberális. (MK Lonkay stílusából kölcsönözte e komikus hangzású kifejezést.)
- „ 35 *secundo genitura* — másodszülettségi utódlás; értsd: Jósika Kálmán *Magyar Korona* c. lapja, amely a hazai katolikus sajtóban az elsőszülött (Lonkay Magyar Állam c. lapja) után keletkezett.
- 115 : 1—3 *»J. K.« monogram* — MK gúnyos szójátéka: nem Jézus Krisztus, hanem Jósika Kálmán nevét jelzi.

- Lap Sor
- 115 : 4 *schisma* (szkizma) — szakadás, elszakadás, különválás.
- ” 22 *«Madame, je l'ai fait, mais je ne sais pas la raconter»* — Aszszonyom, én azt (t. i. a forradalmat) megcsináltam, de nem tudom elmondani: hogyan? (Röviden: Megcsinálni tudtam, de elbeszélni nem tudom.)
- ” 30 *Timon* — athéni nagyúr, Szokratész kortársa. (Shakespeare az *«embergyűlölő»* típusaként ábrázolja róla írt drámájában.)
- ” 30 *Alcibiades* (Alkibiadész) (i. e. 450—404) — híres athéni hadvezér; Periklész unokaöccse, Szokratész tanítványa.
- 116 : 7 *«Wo ist die Katze?»* — hol van a macska? — Kedvelt képrejtvénytípus: az ábra vonalainak kusza szövevényében egy macska rajza rejtőzik, — azt kell megkeresni. — A rejtvény itteni jelentése: Lonkay lapjának vásári propagandájával anyyira népszerűtlenné teszi az egyházat, hogy érdemes volna kikutatni: vajon nem a katolikus egyház nagy ellenségének: a burkus (porosz) királynak (Vilmosnak), vagy esetleg valami szabaddkőműves-páholynak titkos megbízottja rejtőzködik-e az ő személyében?

ASBÓTH JÁNOS

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. december 2., 4. évf. 333. sz., 2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3.*
- II. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 80—85. l.

*

Hogy került be a gyűjteménybe Asbóth János, aki nem volt sem neves politikus, sem jeles író, sem egyéb kiválóság? Mindössze harminchárom éves átlag-publicista volt.

Kérdésünkre Mikszáth mindjárt az *«első mondatban»* megadja a választ: *«Különös ember!»*

Különösége vonzotta, érdekelte a *«fény- és árnyképek»* íróját, mint ahogy élete végéig előszeretettel rajzolgatott külön figurákat, akikben egy-egy típus szélső eseteit ábrázolhatta.

Asbóth János is efféle *«szélső eset»* volt Mikszáth és baráti köre szemében. Ők haladó szellemű és radikális gondolkodású fiatal emberek voltak, kevés társadalmi előítélettel és kötöttséggel; csak máról holnapra élő bohémek, akiket egyikük — Szabó Endre — később közös gyűjtőnéven *«igányok»*-nak nevezett. Asbóth János viszont maga a megtestesült előkelőség! Egy 48-as honvédtábornok fia, honvédelmi minisztériumi tisztviselő, aki — ennek ellenére — mint publicista szintén ellenzéki, de másoda különség: nem az előre mutató pártok katonája, hanem a legcsökönyösebb maradiak, a Sennyey-féle konzervatív-pártnak, az úgynevezett *«jobboldali ellenzék»*-nek osatlósa! Amellett a levitézlett arisztokrácia híve, a Nemzeti Kaszinó

urainak tollával is készségesen szolgáló testőre. Egy fiatal író, «kinek a gerince örökös C-be hajlításhoz van dresszírozva!»

Mikszáth, aki írói és publicisztikai pályájának kezdetétől szembe fordult az arisztokráciával és a Sennyey-féle reakcióval, s ott ütötte-vágta őket, ahol csak érte, — most egy vele egyívású fiatal pályatársát látja ott a gyászos multú és koncepciótlan sereg (azazhogy inkább csak csapat) élén. Hogyne szánt volna neki is egypár lapot fotográfia-gyűjteményében! Kivált ha ez a furcsa figura külső minivoltában is magára vonja a figyelmet. Megjelenésében és öltözködésében piperkőc dandy, aki még bajusz- és szakállviseletében is kifejezésre juttatja a magyar mágnásvilágban uralkodó divatos áramlatokat — amint ezt Mikszáth cikke végén gondosan részletezi. De nemcsak ebben az «árnyképben» teszi nevetségessé Asbóth Jánost, hanem ezután írt tárcáiban is. *A tizforintos kutya* c. elbezelésében (1879., Krk 30. köt.) elárulja, hogy pesti író-baráti körében «végtelenül érdekes minden apróság, ami az irodalmi világban esik...» Például: «az Asbóth János új, excentrikus lajbiját ki látta már?» — *A szürke asszony* c. novellájában pedig (1881., Krk 31. köt.) — tetszeni akarván egy szépasszonynak — «Asbóth János mintájára» borotváltatja meg magát... stb.

Az embert és az író-t egyaránt éles szögben állítja görbetükre elé. Az íróról és újságíróról minden alkalommal ugyanolyan csípősen nyilatkozik, mint az előkelősködő világfiról. Nemesak itt, hanem 1877. évi cikkeiben is, és pedig az okt. 23-i (293. sz.) és dec. 28-i (358. sz.) *Apróságokban*, ld. Krk 53. köt.

Asbóth János lapszerkesztési vállalkozásai mindenkor balul ütöttek ki: lapjai hirtelen, váratlanul, nevetséges körülmények közt szűntek meg (mint például a kolozsvári «Ébredés»); cikkeit, tanulmányait nem annyira írta, mint inkább nyírta (ollózta, kivagdosta) más lapokból stb. Általában Mikszáth minden alkalmat megragad Asbóth irodalmi tevékenységének leleplezésére. Minduntalan rámutat arra, hogy legtöbbször pávatollakkal ékeskedik: jobbról-balról plagizál; politikai tanulmányait hol egyetemi jegyzeteiből, hol Grünwald Béla okos fejtegetéseiből másolgatja össze. Annyira beleszokott — úgymond — a plagizálásba, hogy végül már saját műveiből is plagizál... .

*

Az Asbóthról szóló fejezet két szakasza részletesebb megvilágítást igényel. Ezeket tehát nem a Tárnyi magyarázatok közt fejtjük ki, hanem itt ismertetjük.

Asbóth János nem egészen eredeti tartalmú műveitől MK gúnyosan elkülöníti azt az egyet, «*azt az... ízel, amit a Nikó Lina-ügyben közölt tőle a Közvélemény.*» Erről az egyről elismeri a teljesen eredeti felfogást, sőt még egy szójátékkal is fokozza ennek eredetiségét, mondván: «A közvéleményt a Közvéleményben támadni meg (vagyis: Pepit pártfogásba venni) — Asbóthi gondolat!» stb. (117 : 19—20).

E szakasz teljes megértéséhez vissza kell tekintenünk egy 1877. évvégi színházi, illetőleg társadalmi eseményre, amelyet «Nikó Lina-

ügy«-nek vagy más néven »népszínházi botrány«-nak szoktak emlegetni.

Az ügy röviden a következő:

A Rákosi Jenő igazgatása alatt működő Népszínház egyik énekesnőjét, Nikó Linát távozásra akarta kényszeríteni a Nemzeti Kaszinó néhány ifjonca azért, hogy egyikük: Harkányi József (a fent említett »Pepi«) tulajdon kedvesét szerződtesse az ő helyére. Az énekesnő azonban nem volt hajlandó távozni. A Nemzeti Kaszinó »gavallérjai«-nak botrányos fellépése megszólaltatta úgyszólván az egész magyar sajtót, amely mondhatni kivétel nélkül a színésznő pártjára állott és élesen elítélte a botrányozókat. Mikszáth is nem kevesebb mint hat alkalommal fogott tollat ezzel az ügygel kapcsolatosan. (Idevágó cikkeit ld. a Krk 53. kötetében; uo. részletes jegyzeteink: 455—460. l.)

A sajtó ezen egységes állásfoglalásával szemben csupán a Közvélemény c. lapban jelent meg a botrányozókat s különösen »a megtámadott«-at (Pepit) védelmező cikk, éspedig Asbóth János tollából, teljes névalírásával (Közvélemény 1877. nov. 28., 3. l.). Levélformában írt cikkét Lukács Béla szerkesztő »A közönség köréből« címen közölte a következő jegyzet kíséretében: »Kollegialitásból, melyre t. barátunk is hivatkozik, közöljük e felszólalást. Különben ezen ügybe, valamint eddig nem, ezután sem avatkozunk.« — Az ávatos szerkesztő valóban ávoltagezett lapját a nagy hullámokat fölvert ügy tárgyalásától, árme e szerencsétlen »izé« közlésével annál jobban kompromittálta magát.

A vázolt események után könnyebben megérthetők Mikszáth gúnyos szavai, kivált ha idézzük Asbóth szerencsémódító és ugyanakkor a hivatásukat teljesítő lapokkal szembe forduló cikkének néhány jellemző szakaszát:

»A hírlapirodalomtól jelenleg teljesen távol állva, éppen nem lehetett okom arra, hogy a Nikó-ügybe beleszóljak — írja cikke bevezetésében. — De megtalálom rá az okot egy mulasztásban, mely az ügynek lebonyolításában mind érezhetőbbé lesz. A nagy botrányt nem a megtámadottnak [Harkányi Józsefnek] eljárásában, hanem a hírlapírói támadások némelyikének modorában látom, és a nemzeti hírlapirodalom jó nevének és tisztességének érdekében tartanám kívánatosnak ennek a modornak visszautasítását, mert azt hiszem, hogy a hírlapirodalmunk iránti rokonszenv és tisztelet nagy sülyedését főképpen ilyeneknek köszönhetjük.«

Ez a szakasz még csak a birtokosragok tömkelegében botladozott, de a folytatás már a cikkrő morális buk fenceit mutatja; íme:

»Hogy a megtámadott ezek ellen védelemre nem szorul, arról nem kételkedik senki sem, akinek, mint nekem is, szerencséje van [!] őt ismerősei közé számíthatni. Lehet, hogy eljárásában volt valami tapintatlan [!]. Az ügynek részleteit nem ismerem [!]. De hogy a közönségnek és így minden egyes tagjának is joga van a színpadon szereplők iránt ellenszenvet éppúgy, mint rokonszenvet nyilvánítani, elbocsájtásukra éppúgy, mint szerződtesítésükre hatni: az kétségtelen,

és ezt a jogot a színházi riporter urak is igen bőven szokták gyakorolni, mégpedig nem mindig tisztán művészi okokból. A megtámadottat is hasonlóval gyanúsították. . . Megvallom, hogy a támadások legtöbbje reám azt a benyomást tette, hogy vannak, akik az ügyet fel akarják használni, hogy egy színésznőnek reklámot csináljanak, és vannak ismét mások, akik az ügyet fel akarják használni, hogy eleget tehesse nek oly nemű demokratikus érzelmeknek, melyeknek alapja csak a mások iránti irigység és a sértett hiúság lehet. . . « — Régebbi sajtótámadásokra hivatkozva azt mondja, hogy azok némelyike »nagyobb gyöngédtelenség« volt, mint most egy »rossz színésznő ellen demonstrálni, ami egészen jogos, vagy pedig »számára úti pénzt gyűjteni, amiért még sohasem hallottunk hasonló lármát [!]«

A Népszínházban és később a Vígszínházban évtizedeken át nagy sikerrel játszó Nikó Linát »rossz színésznő«-nek nevezni, a női tisztessége miatt ellene szervezett demonstrálást »egészen jogos«-nak titulálni és kéretlen »útiköltség«-gyűjtésének elítélését, nyilvános megbélyegzését pusztá »lárná«-nak minősíteni: valóban igen szerencsétlen és semmiképpen sem menthető »egyéni észrevételek« voltak Asbóth János részéről.

Mikszáth olyan módon gúnyolta ki a Nemzeti Kaszinót védelmező Asbóth Jánost, hogy egyszersmind megleckéztette a »született« és »nem született« — csupán beházasodás útján lett — egész »mágná«-klikket, amely »a sérelmek lovagias útra terelésével«, vagyis párbajkihívásokkal is meg akarta félemlíteni a sajtó munkásait. (Ld. idevágó jegyzeteinket a Krk 53. köt.-ben.)

A másik bővebb magyarázatot igénylő részlet a cikk utolsó szakaszában található (119 : 5—12).

Gúnyos jellemrajzát Mikszáth Asbóth János egyik nevezetes munkájának említésével kezdi és végzi. Asbóth e műve, a »Magyar conservatív politika«, 1875-ben jelent meg.

Mikszáth szerint: »Mikor a „Magyar konzervatív politika” megjelenéseért a kormány mint hivatalnokát felelősségre vonta, azzal védekezett, hogy miért ne lehetne igazi kormánypárti az, aki a kormány ellen ír?»

Mikszáthnak e megjegyzése részint tárgyi kiigazítást, részint pedig közelebbi megvilágítást tesz szükségessé.

Amikor a »Magyar conservatív politika« megjelent, 1875-ben: Asbóth nem volt kormányhivatalnok, mert már 1872-ben megvált hivatalától (a honvédelmi minisztériumi titkárságtól) és a Kelet Népe főmunkatársa lett. (Csak a 80-as években vállalt ismét hivatalt, éspedig a külügyminisztériumban.) Ha mégis megtörtént, hogy a kormány 1870 és 1872 között, Asbóth minisztériumi szolgálata idején, őt »felelősségre vonta«, annak valamely más munkája lehetett az oka, de semmi esetre sem a csak évek múlva keletkezett »Magyar conservatív politika«. Mikszáth nem sokat törődött Asbóth hivatali szolgálatának időpontjaival, midőn kezébe véve a »Magyar conservatív politikát«, abban igen éleshangú kijelentéseket talált a hatalmon levő kormány, s főleg Andrássy Gyula és Széll Kálmán működése ellen. Ezeket olvasva méltán csóválhatta fejét s írhatta a fenti megjegyzést.

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
(Zárójelben a BpN szövege.)

- Lap Sor
- 116 : cím Asbóth János (Cikluscím és cím, sorszámozás nélkül: *Fény- és árnyképek*. Asbóth János.)
„ 2 felébresztette (fölbresztette)
„ 3 előlte (eloltotta)
117 : 7 igaz az a »Kelet Népe« (igaz a »Kelet Népe«)
„ 8 az újságot (az ájságot) [Nem sajtóhiba; MK az arisztokraták idegenszerű beszédmódját gúnyolta ki!]
„ 12 ez a lép (ez á lép) [Ld. fentebbi megjegyzésünket!]
118 : 13 dresszirozva (Sajtóhibával: dessirozva)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 116 : 2 »*Magyar conservativ politika*« — Ld. fentebb, a bevezető részben.
„ 4 *Ébredés* — a konzervatív párt rövid életű lapja. Asbóth János szerkesztésében jelent meg Kolozsvárt. (E lap feltűnően gyors és hirtelen megszűnését MK 1877. dec. 28-i *Apróságai*-ban is szóvá teszi: Krk 53. köt.)
„ 8—9 »*Irodalmi és politikai arcképek*« — Asbóthnak ez a munkája 1876-ban jelent meg.
117 : 4 *Nemzeti Kaszinó* — Széchenyi István kezdeményére 1827-ben alakult az angol klubok mintájára. Mint »Magyarország legelőkelőbb társasköre« az arisztokrácia gőgösen elkülönült fellegvára volt a Kossuth Lajos utca 5. sz. palotájában. MK ismételten támadta. (Ld. pl. *Galamb a kalitkában*. 1891. Krk 4. köt.)
„ 13 *Egyetértés* — politikai napilap, a függetlenségi és 48-as párt lapja. 1874-ben alapította és 1899-ig szerkesztette Csávolszky Lajos.
„ 16 »*azt az . . . izét* — . . . a *Nikó Lina-ügyben*«, és »*Pepi*« szerepét ld. a bevezető részben: 394—396. l.
„ 19 *Közvélemény* — »politikai és közigazgatási napilap«. Megindult 1877. jan. 1-én. 1878 december közepéig Lukács Béla szerkesztette, aki később a Wekerle-kabinetben kereskedelmi miniszter lett.
„ 21 *Gaius Mucius Scaevola* — római plebejus család fia, aki i. e. 507-ben Porsena etruszk király ellen megkísérelt sikertelen merénylete után jobb kezét tűz fölétt süttetve mutatta ki elszántágát. — MK tréfás utalásának jelentése: a népszínházi botrányt okozó »Pepi« védelmére számos »Mucius Scaevola« áll készenlétben.

- 117 : 22 *niti Jókai docet* — ahogy Jókai tanítja, ill. tanúsítja. — Jókai t. i. meghazudtolta Üstökös c. élelapjának főmunkatársát, Bartók Lajost a népszínházi botrány ügyében. Ld. az 1877. nov. 30. és dec. 1-i (331. és 332. sz.) *Apróságokat* és azokhoz fűzött jegyzeteinket: Krk 53. köt.
- „ 22 *„Figurát» kellett volna mondanom* — A fentebbi latin szólásmód *„helyesbítő»* magyarázata. A szállóige ugyanis így hangzik: *„uti figura docet»* — ahogy a példa mutatja. MK itt a *„figura»* kifejezést szójátéknak használja, célzással *„Pepi»* nevetséges küllemére (figurájára). Ugyancsak gúnyosan céloz az esetleges *„duellum»*-ra is, minthogy a népszínházi botrányból *„lovagias ügyek»* és párbajok is keletkeztek a Nemzeti Kaszinó ficsurjai és egypár éles tollú újságró között, akiket a mágnesifjak megvető hangszállal *„skriblerek»*-nek (firkászoknak) neveztek.
- „ 29 *„egy francia író szerint»* — A 70-es években MK előszeretettel csillogtatja franciás műveltségét.
- „ 34 *kuszi-pajtás* — MK-nál gyakori kifejezés az általánosabban használt *„puszi-pajtás»* helyett.
- „ 35 *„K. Papp Miklós kivétel.»* — K. Papp Miklósról a betűrendes névmagyarozatok közt szoltunk: 312—3. l. Az itteni célzás (valami rag a neve előtt) a nemesi előnevekre, ill. előljáró szócskára (*„de eadem», „de genere»* stb.) vonatkozik. A *„K.»* betű kivételezése eléggé átlátszó nyers tréfa.
- 118 : 2 *Vadász- és Versenylap* — sportlap, Bérczy Károly alapította 1857-ben.
- „ 3 *Magyar Atlétikai Klub* — 1874-ben létesült s nagy propagandát fejtett ki az atlétika terjesztése érdekében. Az Atlétikai Klub nyomán keletkezett egyesületeket később (1897-ben) a Magyar Atlétikai Szövetség foglalta közös szervezetbe.
- „ 5 *„Kerkápolyi féle stílus»* — MK ezzel az idézettel is tanúsítani kívánja azt a gúnyos tételét, hogy az egyetemi tanárok előadásai sokszor teljesen érthetetlenek.
- „ 10 *„A szabadság»* — Asbóth János e munkája 1872-ben jelent meg. Főbb fejezetei: *„A természeti viszonyok befolyása a szabadság fejlődésére. A szabadság és az emberi természet. Az antik világ. A kereszténység viszonya az antik világhoz. A kereszténység mint az individualizmus ébresztője. Az intellektuális fejlődés és a szabadság.»*
- „ 18 *Asbóth »kolozsvári esete»* — utalás Ébredés c. lapjának caúfos bukására. (Ld. fentebb: 397. l.)
- „ 21 *„Honni soit qui mal y pense»* — szégyen arra, aki rosszra gondol. (Az angol térdszalag-rend jelmondata.)
- 119 : 5 stb. *„Magyar konzervatív politika» megjelenéséért a kormány felelősségre vonta* — Ld. a bevezető részben: 396 l.

SZONTAGH PÁL

- M. I. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. december 1., 4. évf. 332. sz., 2. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos Nr. 3.*
- II. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 86—90. l.

*

Szontagh Pál mint politikus nem játszott vezető szerepet. A gyűjteménybe való besorolását alighanem Mikszáth bizonyos fokú lokálpatriotizmusa magyarázza, éppúgy, mint a Veres Pálét: mindketten írónk szülőföldjének, Nógrádnak fiai. Szontagh Pál okos, művelt és szellemes ember volt; kifogyhatatlan anekdotázó. Mikszáth szerint: »Tiszta jellem, tiszta szív, tiszta kéz és tiszta ész.« Mikszáth kiemeli Szontagh Pál és Madách Imre barátságát is, mondván, hogy nem egy eszmét adott neki a világhírű »Ember tragédiájá«-hoz. Köztudomás szerint Madách az éles eszű, de cinikus Szontagh Pálról mintázta Lucifer alakját.

Az inkább »fény-«, mint »árny-képet« mutató karcolat legérdekesebb részlete Szontagh Pál majdnem-miniszterségéről számol be. Tisza Kálmán felajánlotta neki az egyik tárcát, de ő gondolkozási időt kért másnap reggelig; reggel pedig Tisza »elfelejtette« tőle megkérdezni, hogy »mire gondolta rá magát...« — Ennek a politikai anekdotának (akár igaz, akár nem) ikerpárját is megírta Mikszáth négy esztendő múltán (a Pesti Hirlap 1882. jan. 27-i számában) ily címen: *Hát velem mi lesz?* (Ld. Jk 29. köt.) Ámde ezúttal nem Szontaghról, hanem Somssich Pálról szól a nóta. 1867-ben Andrassy Gyula állítólag Somssichnak ajánlotta fel a kereskedelemügyi tárcát. Ez azonban huszonnégy órai gondolkozási időt kért. (Nemhiába volt az 1840-es években a »fontolva haladó párt« egyik vezető tagja.) Andrassynek határozott válasza volt szüksége, Gorove Istvánnak adta tehát a gazdátlan tárcát, s amikor másnap a megalakult kabinet Bécsbe indult a királyhoz, Somssich hiába kérdezte: *Hát velem mi lesz?* — Andrassy válasza se méltatta.

1904 őszén Mikszáth megvásárolta Szontagh Pál horpácsi kúriáját és birtokát. Egypár akkori írásában is felújította Szontagh Pál emlékét.

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
(Zárójelben a BpN szövege.)

Lap Sor

119 : cím (Cikluscím: *Fény- és árnyképek.* Sorszámozás nélkül. Cím ua., mint 1878)

Lap Sor

- A Szontagh és Szontágh névalak rendszertelenül váltakozik a cikkben.
- 120 : 20 ember nem jutott nyomára, (ember *eddig* nem jutott nyomára,)
- 121 : 16 Krk: écarté (BpN escarte 1878: ecarte)
- 122 : 5—6 BpN és Krk: hálából eredetnek mondják (1878 sajtóhívével: hálából eredetnek mondják)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 119 : 1 »Homér születési helye fölött hét város vitatkozott hajdan« — Mikszáth erre a görög epigrammára utal:
Hét város vitatá, hogy övé bölesője Homérnak:
Szmirna, Rodosz, Kolofón, Szalamisz, Kiosz, Argosz, Athenae.
- „ 2 »Pali bácsi fölött pedig három vármegye disputál most«, hogy ő — nem oda való — A három vármegyét (Nógrád, Somogy, Csanád), ahol Szontagh Pál mint képviselőjelölt szerepelt, MK mint előneveket tünteti fel a címben.
- 120 : 17 »modern bőrbe compingálva« — bekötve (mint a könyv; a könyvkötő latin neve: compactor.)
- „ 24 »Pál — fordulása« — bibliai eredetű utalás: Pál apostol (előbbi nevén: Saul) megtérését jelenti; mint farizeus gyűlölte és üldözte a keresztényeket, de kb. a 37—38. évben esoda következtében megtért és Saulusból Paulus lett. Ennek ünnepe »Pál fordulása« január 25.
- 121 : 13—15 »Pista«, »Feri«, »Józsi« — Szontagh Pál »kompániájá«-nak tagjai. Nem tudjuk: azonosíthatók-e egykori pártjának, a Deák-pártnak neves alakjaival: Bittó István, Deák Ferenc, Szilávy József (?)
- „ 16 honneur — így nevezik a három legértékesebb lapot a tarokkban (ezek: a pagát, a XXI, és a skiz).
- „ 16 écarté — francia eredetű, kétszemélyes kártyajáték neve. (MK Szontagh Pál kártya-szerencséjére mondja, hogy az »örökké sovány«. Anekdota is szól Szontagh Pál peches játékaikról.)
- 122 : 18 »Mert az ember gyenge. . . gyenge« — MK úgy idézi ezt a sort, mint amely »benne van« »Az ember tragédiájá«-ban. Más alkalommal is, így pl. 1877. júl. 28-i *Apróságai*ban (Krk 53. köt.) és *Az örökös vlegény* c. elbeszélésében (1880., Krk 31. köt. 29. l.). Ámde ez a mondat nem szó szerinti idézet, hanem csak utalás a mű egészének végső tanulságára, vagy esetleg a XIV. szín (az eszkimó-jelenet) következő részletének parafrázisa: » . . . mi nyomorult, Akit remeknek alkotál, az ember !«

RÁTH KÁROLY

- M. I. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakuja Gyula.) 1877. december 31., 4. évf. 361. sz., 2. 1., a tárcarovatban. *Névjelzés nélkül*.
- II. *Még újabb fény- és árnyképek*. Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 91—96. l.

*

Ráth Károly, Budapest ekkori főpolgármestere igen jelentéktelen ember volt. Személyében Mikszáth éppen a nagy hivatal — kis ember ellentétét figurázza ki.

Már az 1877. évi *Apróságokban* is kipellengérezte Ráth Károly határozatlan és túlóvatos egyéniségét (Krk 53. köt.). Ezúttal — felhasználva az *Apróságok* nérmely részleteit — egy hasonló nevű iparos-sal, a »szalmakalapos Ráth Károlyval« állítja párhuzamba a »cilinderkalapos Ráth Károlyt«, hogy még ebben a relációban is kitűnjék a főpolgármester csekélysege.

Az óvatos »méltóságos úr« amellettr rendkívül passzív is volt; ezért nevezi őt Mikszáth — gúnyos kontraszttal — »tevékeny« főpolgármesternek. . .

Szövegváltozatok

Az 1878. évi kötetkiadás szövegét közvetítjük.
(Zárójelben a BpN szövege.)

- Lap Sor
- 123 : cím Ráth Károly (Cikluscím, fejezet-sorszám és cím: *Fény- és árnyképek. XII. Ráth Károly.*)
- „ 13 Thaisz *Elek*. (Thaisz *Lexi.*)
- „ 33 BpN és Krk: aranyat (1878: aranyot)
- 124 : 24 népszerűségének (Sajtóhibával: népszerűségének)
- „ 28 Gyenge legény, de még gyengeségénél is nagyobb jámborsággal párosult bátortalansága; (*Bizony gyenge legény ő, de még gyengeségénél is nagyobb a bátortalansága;*)
- „ 30 emberen olyan igazságtalanságot (emberen nagyobb igazságtalanságot)
- „ 31 egy közelebbi híre szerint (egy nem is igen régi híre szerint)
- „ 33 a házmester-e vagy a polgármester, (a strázsamester-e vagy a polgármester.)
- 125 : 1 nagypapa! (nagyapa!)
- „ 7 De ez nem az ő érdeme: (De nem az ő érdeme ez sem:)
- „ 14 nem ő világította ki a plevnai török győzelem öröme a városi épületeket. (nem ő világította ki a »Plevná«-nak a törökök általi elfoglalása a városi épületeket.)
- „ 16 A »Nagy nyilatkozó« (A »nagy nyilatkozó«)
- 126 : 1—16 (BpN-ban hiányzik. Ezt a befejező részt MK valószínű-

leg csak utólag, a kötetkiadás alkalmával írta. De az is lehetséges, hogy a BpN tárcarovata a 2. lapon betelvén, ez a rész onnan csak helyhiány miatt maradt ki.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 123 : 27 *Ráth Károly, az iparos* (»a talmi Ráth Károly«) — működéséről nem sok adatot találtunk, s amit találtunk, az sem nagyon kedvező rá nézve. Az 1882. május eleji lapokból arról értesültünk, hogy »a budapesti kir. fenyítő törvényszék hamis eskü miatt vád alá helyezte«. Védőügyvédjének, Polonyi Gézának fellebbezésére a kir. tábla felülvizsgálta e határozatot s Ráth Károly kalapgyáros ellen a további büntenyítő eljárást beszüntette.
- 124 : 31 *»a könyomatú Budapesti Hirnök«* c. lap ekkori évfolyamát egyetlen könyvtárban sem sikerült megtalálnunk.
- 125 : 13 *Neue Freie Presse* — Bécsben megjelenő politikai napilap; 1864-ben alapították. Sokáig a legtekintélyesebb újság volt Ausztriában.
- „ 14 *»nyilatkozata, hogy nem ő világította ki a plevnai török győzelem öröme a városi épületeket«* — Annak idején (1877. szept. 24.) MK — ellenzéki hírlapíró társaival együtt — erősen megleckéztette a túlóvatos főpolgármestert a bécsi lapnak adott mentegetődző nyilatkozata miatt. (Ld. Krk 53. köt.)
- „ 18 *Tisza Kálmán hidegen fogadta Ráth Károlyt* — Ezt az esetet is megírta MK, éspedig az 1877. okt. 7-i *Apróságokban* (Krk 53. köt.).
- „ 21 *»a közönség tudalmába. . .«* — a köztudatba. — MK a komikus hatás fokozása céljából használja e nyelvújítási szót, amelyet a köznyelv nem fogadott el.
- 126 : 3 *»Frohner«* — pesti vendéglő (tulajdonosa nevérol).
- „ 4 *a hírhedt »sas«-ok* — Ráth Károly baráti köre.
- „ 13—15 *a haldokló Byron emlékezetes mondata: »Hagyjatok engem aludni!«* — Aszalay József »Szellemi omnibusz« c. kuriózumgyűjteményének egyik fejezete nagy emberek utolsó szavait idézi. Innen vette át MK.

SENNYEI PÁLÉK

M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp., 1878. Grimm és Horovicz. 97—100. 1.

Ez a »fény- és árnykép« tulajdonképpen a Budapesti Napilap 1877. júl. 2-i (181. sz.) *Apróságának* kissé kibővített és önálló fejezetbe foglalt változata. (Ld. Krk 53. köt.) Mindkét cikk a konzervatív párt programja iránt Sennyey Pálnál és Ürményi Miksánál érdeklődő vidéki látogató komikus esetét adja elő.

A szövegről

Minthogy e fejezet csak az 1878. évi kötetkiadásban jelent meg, — szövegváltozatai nincsenek. Az 1878. évi szövegben előfordul egy értelemzavaró sajtóhiba, melyet javítanunk kellett:

127 : 12 Krk: rá *fognak* jönni, (1878: rá *fogunk* [!] jönni,)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

126 : 3 »*Van Pizában egy híres torony, melyről a babona azt tartja, hogy négy rézgalamb van a tetején.*...« stb. — MK többször elbeszéli — különböző változatokban — ezt a tréfát, amely a »láthatatlan kép« anekdota-típusába tartozik. (Egy család festő a »láthatatlan« képét bámultatja.) A láthatatlan kép« anekdotájának hazai és külföldi feldolgozásairól érdekes példatárat sorol fel György Lajos »Világjáró anekdoták« c. munkájában (Bp. 2. kiad. 1941., 245—249. l.) — A budapesti Napilap 1877. aug. 26-i (236. sz.) *Apróságai*-ban az olasz város megnevezése nélkül meséli el MK e történetet (Krk 53. köt.); jóval később pedig *Horvát Boldizsárról* írt nekrológiájában ismétli meg, Páduába helyezve a tornyot. (Jk 20. köt. *Az én kortársaim*. I. köt. 92. l.)

126 : 15, 127 : 29 és 128 : 14 *a rejtélyes, titokzatos »pszé«* — A tudatlanságot, tehetetlenséget, ürességet rejtélyes hallgatással és nagyképűséggel leplező ezen magatartást MK később is kifigurázta. Pl. *Az idő mint diplomata* c. névtelen cikkében (Pesti Hirlap 1882. febr. 8.)

127 : 27 *főmogul* — itt: pártvezér. (A mongol eredetű *mogul* szó jelentése: uralkodó.)

*

Sennyey Pál politikai ambícióiról, de egyúttal határozatlanságáról és tehetetlenségéről Ghyeczy Kálmán kéziratoss Emlékirataiban is igen jellemző részleteket találunk. (Kijegyzéseim a Ghyeczy család által már régebben rendelkezésemre bocsátott kéziratból valók.)

Szlávy József miniszterelnöknek lemondása idején (1874 márciusában) számba kellett vennie: kik lehetnek esetleges utódai? Szlávy leginkább Ghyeczyt szerette volna megnyerni utódául, de ez messze-menő óvatossággal elhárított minden efféle kombinációt. Ekkor Szlávy Sennyey Pál esélyeit kezdte mérlegelni. Sennyey miniszterelnökségét azonban nemcsak Andrássy Gyula, hanem még a bécsi udvar is »perhorreszkálta« (ellenezte, elutasította). Így került előtérbe »a koalícionális minisztérium eszméje« és Tisza Kálmán személye. Ferenc Józsefnek eleinte »nemigen tetszett« a Tisza Kálmán-féle kombináció; az uralkodó hangsúlyozta, hogy »nagy garanciákat és határozott programot kíván tőle...« Ugyanakkor Sennyey közölte Ghyeczyvel,

hogy ő hajlandó »egyszerű miniszterséget is vállalni« akár Szlávy, akár Ghyeczy, akár Tisza Kálmán kormányában, ha sikerül Tiszával kiegyeznie. (Mikszáth nem egyszer gúnyolódik afölött, hogy Sennyey mennyire szeretett volna miniszter lenni és csak azért vonult vissza a politikától, mert ily irányú ambíciói nem sikerültek!) Amikor e bizonytalan napokban Ferenc József Ghyeczy Kálmánt újabb megbeszélésre hívta, Ghyeczy — mielőtt konflison a királyi várba kocsizott volna — fölkereste a hozzá közel lakó Sennyeyt s megkérdezte tőle: »akar-e a minisztériumba lépni?« Sennyey éppen ágyban fekvő beteg volt, s »nagyon izgatott lévén, azt mondotta, hogy szóljak a hitvesével.« Ámde Ghyeczy »semmi esetre sem vállalkozott« arra, hogy Sennyey feleségétől (Fiáth Mária bárónótól) kérjen véleményt (vagy engedélyt?) férje miniszterségére nézve, azért tehát egyenesen Budára, a Várba hajtattott. . . Ő magát kihúzta a miniszterelnökségi kombinációból; így következett a kormányon Bittó István, majd pedig báró Wenckheim Béla (1874—1875); az ő miniszterelnökségük idején aztán Ghyeczyék előkészítették a fúziót és Tisza Kálmán uralmát.

VADNAI KÁROLY

M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. 1878. Grimm és Horovicz. 101—106. l.

*

E gyűjteménynek Vadnairól szóló fejezete ama kevesek közé tartozik, amelyek inkább csak »fény-«, mint »árny-képek«. Mikszáth ezúttal is, mint mindig, tisztelettel és elismeréssel nyilatkozik a *Fővárosi Lapok* nagy tekintélyű szerkesztőjéről, aki három évtizeden át lelkiismeretes gondnal, nagy tudással és kényes ízléssel szerkesztett egy a világirodalomban is ritkaságnak számító lap-típust: egy szép-irodalmi napilapot. Tisztelete és megbecsülése persze nem tartja vissza attól, hogy rá ne világítson Vadnai gyöngéire is, és csak úgy hevenyében elmond róla jónéhány kitűnő anekdotát. De őt is csak »évszázad« csipkedi, mint Jókait. Elismeri róla és hangsúlyozza, hogy: »Amely posztra állították, mindenütt egész ember volt«, s »hasznos« életet élt.

A »szigorú és pedáns« Vadnai hosszú időn át Mikszáthnak számos elbeszélését közölte. *A batusz zsidó lánya* nyitja meg a sort (1871. nov., Krk 1. köt.). Aztán pár éves szünet áll be, mígnem 1874-től szinte évről évre következnek az újabb Mikszáth-írások a Fővárosi Lapokban: *Sárka grófnő* (1874., Krk 27. köt.), *A zsiráns-kereső* (1874., Krk 28. köt.), *A Garibaldi bora* (1875., uo.), *Az újságfaló* (1875., uo.), *Talpig ember* (1876., uo.), *Az ügyvédjelölt* (1876. uo.) stb.

Egy ízben már rámutattam arra (Krk 29. köt. 232—3. l.), hogy Mikszáthnak a Fővárosi Lapokba írt elbeszélései között feltűnő számban találunk »rajz«-okat. Úgy véljük, hogy éppen Vadnai irányította a fiatal Mikszáth figyelmét a »rajz«-műfaj témakörére és ő ösztönözte ennek az újfajta »tárcának« sajátos, egyéni kiképzésére.

Vadnairól Mikszáth nemcsak ezúttal, hanem »másszor is még« írogatott. A veterán író 1893. évi jubileuma alkalmával elismeri, hogy a fiatalabb írónemzedéken, »mindnyájunkon rajta van a keze nyoma«, s hogy mindnyájan »az ő nyesegetései közt« növekedtek. (Hi 4. köt. *Az én ismerőseim*. 1914.)

Vadnai iránti megbecsülését azzal is kifejezte, hogy az 1900-as években általa szerkesztett »Magyar Regényírók Képes Kiadása« c. sorozatba Vadnai egyik regényét, »A kis tündér«-t is beiktatta, s ahhoz megleghangú méltató cikket írt. E cikkében Vadnait és »főművét«: a Fővárosi Lapokat következőképpen jellemzi: »A Fővárosi Lapok asszonyoknak volt csinálva, de oly élénken, oly magaslaton és annyi frissességgel, hogy minden közügyekkel foglalkozó embernek megszokott politikai lapja mellett ezt is át kellett futnia, mert Vadnai gonddal megírt véleménye a fontosabb kérdésekről szinte hozzátartozott a helyzet teljes ismeretéhez...« (E cikk újabb kiadása Bisztray Gyula *Mikszáth Kálmán: Írói arcképek* c. gyűjteményében, Bp. 1953.)

A szövegről

Ez a »fény-kép« csak az 1878. évi kötetkiadásban jelent meg, — szövegváltozatai tehát nincsenek.

Az 1878. évi szövegben — MK nehezen olvasható és ékezetlen kézírata miatt — előfordul egypár sajtóhiba, melyeket javítanunk kellett.

Lap Sor

- 129 : 23 parlamentáris (1878: parlamentális)
 131 : 7—8 Krk: »demi-mots«-másikkal [Jelentését ld. a Tárgyi magyarázatoknál.] (1878: »demi mots« másikkal [!])
 „ 8 Krk: attitűdökben (1878: attitude-okban)
 „ 26 Krk: »Ha ez a Vadnai szólni akarna!« (1878:.. szólni akarna!«)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 128 : 1 »Ha fejedelme lehet az irodalomnak...« — nyilván Jókaira utal.
 „ 8 a *tébai sárkány* — Az ókori görög mondák egyike a Téba (Théba) városát fenyegető szfinxről (sárkányról) szól; ettől a szörnyről Ödipusz szabadította meg a várost.
 129 : 5—6 Vadnai Károly tagja volt a M. T. Akadémiának is, a Kisfaludy Társaságnak is és az úgynevezett drámbíráló bizottságnak, amelyben a M. T. Akadémia és a Nemzeti Színház kiküldött tagjai döntöttek az előadásra vagy jutalomra beküldött színművek fölött.

- 129 : 18 *»Erkläre es ihm!«* — magyarázd meg neki! (mondj meg neki magyarul!) — A felelet feltűnően emlékeztet *A szökevények* (1901) egyik szakaszára, ahol a jámbor báró szintén hasonló gyöngéd körülírással fejezi ki magát (Krk 12. köt. 69. l.).
- 130 : 2 *»tűkos griff«* — itt: szerkesztési fogás, eljárás, műhelytitok.
 „ 6 *pro vagy contra* — mellette vagy ellene.
 „ 14 *XIV. Lajos két (másutt: sok) mellénye* — MK gyakran emlegeti írásaiban. Pl. 1875. szept. 11-i vezércikkében (Krk 52. köt. 101. l.), 1877. dec. 11-i apró cikkében (Krk 53. köt.) stb.
- 131 : 3 *décorateur* — díszítő, díszletező.
 „ 4 *Monaszerli és Kuzmik* — a régi Pest *»előkelő«* divatkereskedői (*»udvari divatáru szállítók«*); üzletük a Váci utca 15. sz. a. volt. — MK nem egyszer említi őket mint a kitűnő szabászat és finom ízlés mestereit.
 „ 7 *demi-mot* — fél-szó; félig elhallgatott, rövid, odavetett szó; a dolgokat csak sejtető kifejezés; *»demi-mots«* *»máslik«*: az efféle félszavak mintegy díszítő elemnek (szalagnak, *»másli«*nak) használva a stílusban.
 „ 9 *áryéklat* — árnyékolás (*»satirozás«*).
 „ 16 *circumspectus* — körültekintő, óvatos, megfontolt természetű.
 „ 32—33 *»a birodalom Katinkája«* — gr. Andrásy Gyuláné Kendeffy Katinka grófnőt MK azért nevezi így, mert Andrásy ekkor a Monarchiának (a *»birodalomnak«*) közös külügyminisztere volt. — *»A szép Katinka grófnőt«* említi MK *A diplomata levele* c. novellájában is: Krk 31. köt. 87. l.

BALÁZS SÁNDOR

- M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 107—112. l.

*

A *»fény- és árnyképek«* e fejezetéhez — a fejezet végén — Mikszáth olyan értelmű jegyzetet csatolt, mintha *»e kedélyes cikket a Nemzeti Színház egy jeles tagja«* írta volna azért, hogy ilyen módon kiváltsa a füzetből a saját fotográfiáját.

Ez a közlés nem egyéb, mint megtévesztő tréfa, Mikszáth *»írói griff«*-jeinek egy újabb példája. Olyan, mint amikor fiktív krónikákra, okmányokra hivatkozik, vagy pedig különböző álnevekkel (barátjainak névjelzésével is!) szignálja írásait. (Pl. az 1877. évi *Apróságok* között a dec. 7-i, 338. sz. beszámoló a színész-kongresszusról, *S—y.* betűjeggyel, egyik színészbarátját, Solymosi Eleket, a Népszínház jeles tagját tréfálva meg; Krk 53. köt. stb.)

A jelen fotográfia jegyzetének utalása talán Odry Lehelre vonatkozik. — De senki más, — Mikszáth maga írta, amint ez a fejezet tartalmából és stílusjegyeiből nyilván kitétnik. (A bizonyító

motívumokat ld. a Tárgyi magyarázatoknál!) Balázs Sándor esetleges neheztelését akarta a meg nem nevezett színészre hárfítani amiatt, hogy bizalmas baráti közléseit e füzetben nyilvánosságra hozza. (Erre utalnak a 134. lap 25—32. sorai!)

A Mikszáthnál tizenhét évvel idősebb Balázs Sándor írónk baráti köréhez tartozott. Barátságukat részint a vendéglői fehérasztalok mellett ápolgatták, részint pedig közös irodalmi fórumaikon. Balázs Sándor társszerkesztője volt A Petőfi-Társaság Lapjának, ahová Mikszáth 1877—78-ban szorgalmasan dolgozott. A többi folyóiratban is, mely Mikszáth írásait ezidőben közölte, minduntalan feltűnik Balázs Sándor neve, jelölve annak, hogy barátságukat irodalmi munkásságuk még szorosabbra kövöcsölte.

Mikszáth szépirodalmi munkáiban már többször találkozunk Balázs Sándor nevével, így pl. az 1877. okt. 25-i (295. sz.) *Apróságok*-ban (Krk 53. köt.) említi Balázs Sándornak baráti körben tréfásan tervezetett *»Férjek Lapja«* c. vállalkozását; *A tizforintos kutya* c. tárcájában pedig (Krk 30. köt.) novellatémát ajánl — Szana Tamás útján — Balázs Sándornak. *A sipsiricában* azt írja Mikszáth (Krk 15. köt.), hogy a budai *»Fehér páva«* vendéglőt (a történet elejének és végének színhelyét) Balázs Sándor fedezte fel a baráti kör számára; mert Balázs Sándor úgy ismerte Budát, *»mintha ő építette volna«*. — *Éljenek a szőkék!* c. tárcájában viszont (Krk 30. köt.) mint szenvedélyes lutrijátékos említi ezt a barátját. (Erre a szenvedélyére a jelen *»fény-kép«*-ben is utal: 132 : 19 — 133 : 13.)

A szövegről

A sorozatnak ez a fejezete csak az 1878. évi kötetkiadásban jelent meg, — szövegváltozatai tehát nincsenek. Alább megemlítünk egy sajtóhibát és egy ma már magyarosan írt szót, amely a 70-es években — s később is — még teljesen idegen szónak számított:

134 : 13—14 Krk: mely elérzékenyülésének biztos ismérve, (1878: . . . biztos ismérve,)

„ 16 Krk: cvikkerét, (1878: zwickerét,)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

132 : 1—3 *»Nem államférfi, nem miniszter-aspiráns. . . stb. — mégis nevezetes, híres ember.«* — Ez a bevezető mondat már önmagában MK tollára vall és a jelen gyűjteményre utal, ahol *»államférfiakat«* (Tisza Kálmán, Ráth Károly, Wenckheim Béla stb.) és *»miniszter-aspiránsokat«* (Sennyey Pál, Bernáth Dezső) s más, *»nevezetes, híres embereket«* sorakoztat fel.

„ 4 *»Magyar Thackeray«-nak szokták nevezni* — Negyedszázad múlva (1902) *A sipsirica* bevezető részében (Krk 15. köt.

86. l.) azt mondja, hogy Balázs Sándort »második Dickens«-nek nevezték a maga idejében.
- 132 : 24 »*a magyar Orlice*« — Orlice »professzort«, a berlini matematikust, aki »jutányos áron« közölte az érdeklődőkkel a lutri »esélyes« számaint: Mikszáth sokszor említi írásaiban. Pl. *Az újságtaló* c. rajzában (1875., Krk 28. köt.), továbbá 1878. febr. 7-i (37. sz.) *Apróságaiban*, (jelen köt. 67. l.) stb. Ugyanekkor nyomatékosan megjegyezzük, hogy az egykorú irodalomban *kizárólag* Mikszáth írásaiban találkoztunk Orlice lutri-szakértő nevével!
- A *lutrizás* ily részletező tárgyalása is MK sajátossága az 1870-es években. Ld. *A lutri* c. elbeszélését: Krk 1. köt. és ahhoz fűzött jegyzeteinket uo: 273—276. l. Figyelemre méltó, hogy még jóval később, 1891-ben írt kisregényébe, *A kis prímásba* is beiktat egy lutri-ellenes megjegyzést: Krk 4. köt. 89. l.
- 133 : 16 *az öreg »Óra«* — pesti belvárosi vendéglő volt; sokáig fennállott.
- „ 16 »*burnótiját Medecnél szerzi be*« — Medecz József egyike volt a legjelentősebb hazai szivargyárosoknak.
- „ 17 *borozgatás a »Kis Ferencnél«* — Kis Ferenc vendéglős neve nem fordult még elő MK írásaiban.
- „ 22 *állapítva* — régies szóhasználat; jelentése: alapítva.
- 134 : 6 *Hatvani utca* — a mai Kossuth Lajos utca.
- „ 8 *Athenaeum nyomdai és könyvkiadóvállalat* ld. a *Jókaitól* szóló fejezet jegyzetei közt: 374. l.
- 135 : 18—28 »*Alig van író Európában, kinek beszélyei annyi kiadást értek volna, mint az övéi. . .*« stb. — MK mindjárt magyarázatát is adja Balázs Sándor művei számos kiadásának. A kétes dicsőség magyarázata, hogy az író egy-egy művét más-más címen tette közzé, sokszor húsz-féle címen is! A szűkös keresetű írók néha kénytelenek voltak efféle eszközökhöz is folyamodni, hogy műveikért a létfenntartásukhoz szükséges munkadíjat (úgynevezett »tiszteletdíjat«!) kapjanak. Balázs Sándorral együtt barátja: Lauka Guszti bácsi is híres volt arról, hogy elbeszéléseit más-más címen sokszor közölte különböző folyóiratokban. — A pályakezdet küzdelmes évtizedében Mikszáth is rákényszerült elbeszélései-
nek kisebb-nagyobb módosításokkal más-más címen való többszöri közlésére. Erről már láttunk s kimutattunk egypár példát. Ilyenek: a Krk 27. kötetében *Sárika grófnő* címváltozatai: A szép Sárika grófnő, Egy különös ember, Egy ostoba ember; a Krk 28. kötetében: *Garibaldi butéldái* és *A Garibaldi bora; Talpig ember* és Nincs igazság a földön stb.

A VERES PÁLNÉ FÉRJE

M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 113—117. l.

*

A »híres és nevezetes« emberek e galériájában »a Veres Pálné férje« — a kontraszt kedvéért — a jelentékelen, szürke emberek típusát képviseli. E fotográfia komikus vonásait éppen az ellentét emeli ki: íme, egy kiváló asszony súlytalan férje! Önkéntelenül is éppúgy mosolyt vált ki a szemlélőből, mint például az a férfiú, akinek nincs más tisztasága s titulusa, mint: — a királynő férje!

A merev formák közt élő »úri társadalomban« persze nem illik ezt a komikumot észrevenni, mégkevésbé megjegyzéssel kísélni. Éppen ezért természetes, hogy a konzervatív Vadnai Károly sem hagyta szó nélkül Mikszáth »forma-bontását«, vagy legalábbis a társadalmi formák efféle lazítását, és a füzet ismertetésekor a Fővárosi Lapokban e fejezet »indiszkrét modoráért« meg is róttá a szerzőt.

Veres Pálékát Mikszáth személyesen ismerte szűkebb pátriájából, Balassagyarmatról. Familiájában talán valami hagyomány is élhetett a Farádi előnevű Veres családdal fennálló atyafiságról, mert Mikszáth sokáig úgy hitte, hogy édesanyja — Veres Mária — szintén ebből a nemesi családból származott; de ezt a hiedelmet az újabb genealógiai kutatások nem igazolták. — Mikszáthné Visszaemlékezései szerint (II. könyv VI. fejezet) a 80-as évek elején Mikszáth gyakran megfordult Veres Pálné szalonjában, melyet »a Borz utcai kis akadémiának« nevezett el.

Mikszáth mindkettőjükről — Veres Pálról és feleségéről — külön-külön is megemlékezett haláluk alkalmával. Veres Pálról 1886-ban: *Műlik a vármegye* címen (Hi 5. köt. *Az én halottaim.* 1914., 122—126. l.). A halál elégiává szelídítette az egykori szatírát: Mikszáth ekkor már kegyelettel emlékezik e régi vágású vicispánra, aki »egyszerű, igénytelen ember volt, akiben nem találni nagy ambíciókat, de nagy kötelességérzet« élt benne. — Tíz év múlva (1896-ban) a lelkes honleányt: Veres Pálnét is elparentálta. Mélyen átértzett, meleg hangú búcsúztatót írt a magyar nőnevelés e kiemelkedő alakjának emlékére. (Uo., 185—198. l.: *Veres Pálné.*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

136 : 1 *lucus a non lucendo* — Mikszáthnál gyakran előforduló latin szállóige. A Quintilianusból merített szállóigét a helytelen szószármaztatásokra és értelmetlen, zavaros magyarázatokra alkalmazzák. (Kissé feloldott szó szerinti értelmezése: az erdő — lucus — szót azzal próbálhatná valaki magyarázni,

- hogy sötét, nem világít: non lucet.) Ezt a mondást példázza MK Veres Pál nevével:
- 136 : 1—2 *»nem veres, — inkább sárgafekete«* — vagyis: nem forradalmár természet, inkább megalkuvó, lojális, Habsburg császár-király tisztelő.
- „ 22 *Vanyarc* — kisközség Nógrád megye sziráki járásában.
- 137 : 7—8 *»nem a szereplésügy csábította a politikai pályára, hanem a felesége«* — MK az elbeszéléseiben is bemutat olykor egy-egy ambícióktól fűtött feleséget. Pl. *Miniszter kerestetik* (1881., Krk 31. köt.)
- „ 14 *»az alkotmányos király nem tesz rosszat, mert nem tesz semmit«* — E gúnyos angol mondással MK más írásaiban is találkozunk. (Angolul is idézi *A jellem* c. dolgozatában: Krk 51. köt. 20. l.) Idézi még a következő helyeken: 1874. ápr. 17-i vezércikkében: *A megyékről*, Krk 51. köt. 111. l.; továbbá 1877. jún. 16-i és aug. 26-i *Apróságai*ban: Krk 53. köt.
- 138 : 2 *»konvulzív köhögési roham«* — göröcsös, vonagló, fullasztó köhögés. (E kifejezéssel találkozunk MK *A hidegajkú* c. elbeszélésében is: Krk 30. köt. 196. l. és ugyanezen elbeszélésnek *A »Kék kakas«* a *Kerepesi úton* c. változatában: Krk 31. köt. 168. l.)
- „ 12 *Fővárosi Lapok* — ld. a *Vadnai Károlyról* szóló fejezet jegyzeteiben: 404—405. l.
- „ 12 *Pesti Napló* — MK korában már a legrégebb magyar politikai lapnak számított. 1850 márc. elején indult meg. Hosszú időn át, a Deák-párt fénykorában Kemény Zsigmond neve fémjelezte. 1861 óta külön esti kiadása is volt. 1869-től 1887-ig, tehát MK jelen kötetbeli írásainak idején is — Urváry Lajos szerkesztette.

A Veres Pálnéről (és férjéről) szóló ezen legelső Mikszáth-íráshoz alkalmoszerűen csatolhatunk egy eddig ismeretlen emléket is: Mikszáth egy levelét, amelyet ő dr. Szontágh Tamás neves geológus első feleségéhez, Veres Jankához intézett. A levélben Mikszáth a Veres Pálnének emelendő szobor ügyében fejti ki álláspontját.

A levelet Benke László tanár, révfülöpi általános-iskolai igazgató találta — Lóczy Lajosnak, a Balaton nagy tudósának emlékét kutatva. (Szontágh Tamás Lóczy Lajos igazgató-társa volt a Földtani Intézetben.) Az értékes Mikszáth-relikviáról az Esti Hírlap 1967. nov. 8-i számából értesültünk. Felkérésünkre Benke László szívesen bocsátotta rendelkezésünkre a levél szövegét, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

A levelet a révfülöpi iskola helytörténeti gyűjteménye őrzi.

A levél keltezetlen. Borítéka nem maradt fenn. Hozzávetőleges dátumát ki lehet következtetni abból, hogy Veres Pálné emléksobrát 1904. május 6-án leplezték le.

A levél szövege — Benke László közlése szerint — a következő:

Nagyságos Asszonyom!

Igen örülök hogy a szobor már ebben a stadiumban van. A márvány-szobor mindenesetre szebb kivált női szoborra, de a mi éghajlatunk alatt alig lehetséges. Megrepedezik és száz évet se igen áll ki. A tervünk végre mégis az hogy Veres Pálné emléke minél tovább megmaradjon s az évek vonásait többé kevésbé megőrizték.

In potentiis bizony rosszul állunk. Az utolsó gyertyaszál tényleg elégett s ez nagy baj. Mert csak a koppantó maradt meg. Gyertya iszen volna még de meggyújtani nem lehet.

A koppantóval fürge kéz legott eloltja.

Ösókolja kezét és köszöni a kedves levelet

Mikszáth Kálmán

E levéllel kapcsolatosan utalunk Mikszáthnak Szigethy Gyulánéhoz 1903 őszén intézett levelére (MK Levelezése II., Krk 25. köt. 111—112. l.), amelyben szintén a Veres Pálnénak állítandó emlék-szoborról van szó.

WENCKHEIM BÉLA

M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 131—137. l.

*

Mikszáth mindig bizonyos kedélyességgel, elnéző mosollyal nézte Wenckheim Béla alakját és működését. Ezért a róla szóló fejezete inkább csak »fény-kép«; »árny«-oldalait az író humora szinte eltünteti. Szerinte: Wenckheim egyéniségére teljesen ráillik az a megállapítás, amit a jelen karcolatban kihangsúlyoz, hogy tudniillik: »bár sehol sem nagyon szükséges, de nem is fölösleges. . .« Ezt az axiómát Mikszáth egy keleti allegorikus mesével és a Wenckheim Béla pályafutásából kiragadott apró epizódokkal sorozatosan igazolja.

A Wenckheimra alkalmazott allegorikus mesét Mikszáth fél-estendővel előbb (1877. szept. 15-én) már elmondta a Budapesti Napilap egyik »apróságában«, amelynek címe: *Keleti regé a keleti kérdéshez.* (Ld. Krk 53. köt.) Ott azonban nem Wenckheimra, hanem Andrassy Gyulára alkalmazta és nem is olyan elnézően, mint ezúttal. Andrassyt élesen megkülönbözteti Mirza Saffitól, mert míg ez »nagy költő«, addig Andrassy csak »nagy komédiás«. — A keleti regé mindenesetre igen hajlékony motívumnak bizonyult a publicista Mikszáth kezében.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

138 : 1—2 »Mirza Schaffival történt: nem azzal, aki itt ügyelgett néhány hét előtt Budapesten. . .« — gúnyos utalás Friedrich von

- Bodenstedtre. (Ld. a nevek magyarázatai közt és az 1878. évi *Apróságokban*.) — MK — számos kortársával együtt — ekkor még nem tudta, hogy »igazi« Mirza Saffi nevű perzsa költő nem is létezett; Bodenstedt saját verseit bocsátotta világgá az állítólagos Mirza Saffi költeményeinek »fordításaként«.
- 138 : 3—4 *Szász Károly sokféle hivatala* — ref. lelkész, miniszteri tanácsos, a M. Tud. Akadémia, a Kisfaludy Társaság tagja stb.
- „ 6 *akkidencia* — alkalmi munka, mellékes jövedelem.
- „ 7 *kalifa* — mohamedán uralkodó.
- 139 : 25 *high life* — a felső tízezer, a legelőkelőbb réteg.
- „ 31 *Augiasz istállója* — jelentése: züllött, nagyon romlott állapotok. (Eredetileg: Augiasz ógörög király mondabeli, igen piszkos, elhanyagolt istállója, amelyet Herkules csak nagy erőfeszítéssel tudott kitakarítani.)
- 140 : 21—23 *»Magyarországot egy idő óta csupa agglégények kormányozták...«* — MK nem tájékozódott kellőleg a felsorolt államférfiak családi állapota felől. Nős volt *Büttő István*: feleségének arcképe (1875) Barabás Miklós egyik legszebb portréja; nős volt *Ghyczy Kálmán* is: felesége Baranyay-lány, a margitszigeti »szép Tahyné«-nak nővére volt.
- „ 26—28 *a »tehetetlenség« és dr. Handler* — Dr. Handler Mór pesti orvos a »titkos betegségek és tehetetlenség« (nemibajok stb.) »fényes és tartós sikert biztosító gyógykezelését« ajánlgatta reklámhirdetéseiben, amelyekkel az 1870-es évek közepe táján újszólván mindegyik újság hirdetésrovatában találkoztunk. — MK gyakran utal dr. Handler Mór hirdetéseiére; ld. pl. *Az újságfaló* c. karcolatát; Krk 28. köt.
- 141 : 9 *Gizella főhercegnő esküvője* alkalmával (1873. ápr. 20) az udvari ceremóniamesterek a magyar kormány képviselőit háttérbe szorították. — MK másutt is szövéstesi ezt az akkoriban nagy feltűnést keltett sérelmet.
- „ 22—25 *Wenckheim Béla* — mint a király személye körüli miniszter — egyszer egy csalás miatt elítélt polgárt terjesztett elő nemességre. A botrányos ügyet az egykorú lapok is szellőztették, de a kedélyes Wenckheim pozícióját az efféle baklövések nem rendítették meg.
- „ 24 *a »Fortuna«* — a budavári »Fortuna« étterem épülete (I. ker. Hees András tér 4. sz.) eredetileg vendéglő volt, de a múlt század második felében egy ideig vizsgálati fogháznak használták. Egykorú riportok szerint 28 cellájába néha 150-nél több foglyot is összehűfoltak.
- 142 : 16—17 *»az a szék, mely a legkisebb árnyékot vetette Tiszára«* — Tisza Kálmánt gúnyoló szójáték (szék árnyéka — árnyék-szék).

BERNÁTH DEZSŐ

- M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 138—142. 1.

*

Bernáth Dezsőnek és apjának, Bernáth Zsigmondnak alakját s közéleti szerepét Mikszáth többször felidéri írásaiban. Legismertebb följegyzéseit a *Különös házasság* I. kötetében találjuk: Bernáth Zsigmond — legendabeli! — szerepéről gróf Buttler János szerencsétlen házasságával kapcsolatosan.

A regény jegyzeteiben (Krk 13—14. köt.) részletesen megvilágítottuk a történet reformkori romantikus változatát; ugyanakkor a fennmaradt egykorú okmányok és egyéb iratok alapján feltártuk a házasság és a válópör valódi, reális tényeit. Ezúttal csak utalunk arra, hogy a regényben gróf Buttler sárospataki iskolatársaként és barátjaként szereplő Bernáth Zsiga a *»különös házasság«*-kötés idején (1792. aug. 20-án) mindössze két és fél éves kisfiú volt. Bernáth Zsigmond ugyanis 1789-ben született, míg gróf Buttler János tizenhat évvel korábban, 1773-ban; felesége, gróf Dóry Katalin (a regényben: báró Dóry Mária) szintén 1773-as születésű volt, férjénél csak fél évvel fiatalabb.

Bernáth Zsigmondról a Krk 13. köt. 275—278. lapján mondtuk el regénybeli és életbeli pályafutását. 1882. jan. 28-án, kilencvenkét éves korában hunyt el. Haláláról az egykorú lapok részletes nekrológokat közöltek. (Pl. Pesti Hirlap 1882. jan. 31., Vasárnapi Ujság febr. 5., az Ország-Világ febr. 10—15 között megjelent XI. füzeté stb.)

Fia: *Bernáth Dezső* Mikszáthnak jóbarátja volt. Ő mesélt el neki a *Különös házasság* legendává módosult, reformkori, romantikus változatát. 1841-től 1907-ig élt. Aránylag eseménytelen, szürke élet-pályát futott meg. *»Voltaképpen nincs is életrajza«* — írja róla Mikszáth 1907-ben. *»Nem tarkítja azt semmi színes esemény, mint más sablonos politikai pályafutásokat...«* (*Bernáth Dezső*. Hi 1. köt. *Emlékezések, tanulmányok*. 1914.)

A jelen *»fény- és árnykép«*-ben még komikusan eseteli Bernáth Dezső politikai ambícióit (miniszteri szék után!), és a disszidensek pártjában vallott kudarcát, — de a nekrológban már meleg szavakkal búcsúzik tőle, akivel időközben szoros barátságot kötött.

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 143 : 3 *az ungi kerület* — Az apa: Bernáth Zsigmond 1825-től 1868-ig hat országgyűlésen volt Ung vármegye követe. Fia: Dezső szintén mint Ung megye képviselője került be a parlamentbe.
- „ 6 *lady patronesse* — védnökasszony.
- „ 11 *»a kálvinista ember csak az Akadémiában üdvözülni«* — A református tagok túltengése és vezető szerepe általános vád volt akkoriban a M. Tud. Akadémia ellen. A betegeskedő Arany

Lap Sor

- János visszavonulása után főleg Gyulai Pál, Szász Károly, Salamon Ferenc stb. (csupa református) kezében volt az akadémiai vezetés (osztályelnökök stb.).
- 143 : 32 *Tarnóc* (szlovák neve: Liptovsky Trnovec) — kisközség Liptó megye liptószentmiklósi járásában. Itt volt a Bernáth-családnak (Zsigmondnak és Dezsőnek) birtoka.
- 144 : 5 *«A muszka cár detronizálását»* említő mondat különösen érdekes. Mikszáth mint *«képtelenség»*-et mondatja ugyan Bernáth Dezsővel, de a kijelentés arra vall, hogy az író figyelemmel kísérte az oroszországi forradalmi mozgalmakat.
- „ 23—25 *báró Baldácsi és Bulgária kormányzósága* — A politikai kérdésekben rendkívül tájékozatlan (egyébként igen gazdag !) báró Baldácsi Antallal sok tréfát követtek el barátai. Ez a tréfa az 1877—78-i orosz—török háború, ill. a balkáni népek függetlenségi harcának idejére utal.
- „ 28—29 *«húsz disszidenssé válандó renegát»* — azok a képviselők, akik kiváltak, ill. készültek kiválni a szabadelvű pártból (Tisza Kálmán pártjából).
- „ 29 *«Hungária»* — előkelő szálló és étterem a pesti Dunaparton.

VÉGSZÓ

- M. *Még újabb fény- és árnyképek.* Írta Kákay Aranyos Nr. 3. Bp. 1878. Grimm és Horovicz. 143—147. 1.

*

A füzet zárófejezetének első részébe Mikszáth *Apróságok* c. rovatának 1878. jan. 14-i fejezetét iktatta be — csekély módosítással. A második részben Beöthy Algernon nevében tréfásan polemizál II. Kákay Aranyossal, saját *«tudományos»* képességeit és *«okosságát»* cáfolva, mert tudományos és okos embereket az atyafiság nem választ meg képviselőnek. (Ezt a tréfát Mikszáth egy-két elbeszélésében is megírta.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 146 : 5 *«Múljkék el keserűség nélkül . . .»* — A biblia szerint Jézus szavai elfogatása előtt: *«Atyám, ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár . . .»* (Métá evangéliuma 26., 39.) — MK gyakran idézi fenti formájában. Pl. *Pletyka* c. elbeszélésében (1871., Krk 27. köt. 42. l.); 1874. nov. 27-i vezércikkében (Krk 51. köt. 165. l.) stb.
- „ 25 *etabliroz* — megalapoz, felállít, létrehoz.
- 147 : 1—17 Tisza Kálmán mamelukjai és jelvényeik: *Visontai Kovács László* — kulcs: mert az országgyűlés háznagya. *Márkus István* — kard: mert a delegáció hadügyi bizottságá-

nek tagja. *Horváth Mihály* — kereszt: papi (püspöki) jelvénye. *Szlávy József* — pohár szárnyas kígyóval (mint János apostolnak). *Tóth Vilmos* — kés (MK mindjárt meg is mondja: miért?) *Csengerly Antal* — kereszties bot: a magyar kulturális életben apostolkodik. *Nagy Gyuri* (Szathméry) — testőr, lánzsával: mint A Hon munkatársa védelmezi a kormányt. *Csemegi Károly* — bárd: mert ő szerkesztette a büntető-kódexet. (*Mungó*: kormánypárti politikusokra alkalmazott gúnynév volt akkoriban.) *Hegedűs Sándor* — zsurnalisztikai főírész: mert áskálódó természetű. *Csermátorny Lajos* — dorong (mint Júdásnak): mert Tisza Kálmánnal együtt »elárlulta«, elvetette az ellenzéki politikát.

148 : 25 *San-Stefanói béke* — ld. Krk 53. köt. 279—280. l.

„ 28—29 »zöld» könyv és »vörös» könyv — szójáték. MK szóban levő füzeté (*Még újabb fény- és árnyképek*) méregzöld színű borítólappal jelent meg; a »vörös könyv« az Osztrák—Magyar Monarchia külügyminisztériumának hivatalos kiadványa (diplomáciai okiratok gyűjteménye); ennek tartalmát nevezi MK »olyan nagyon zöld«-nek, »üres«-nek és »drágá«-nak — mert népünk nagyon ráfizet!

Irodalom

Mikszáthnak ezt az első karcolatgyűjteményét az egykorú sajtó általában kedvezően fogadta. Az Ábrányiak érdekköréhez tartozó Pesti Napló kivételével elég sok elismerő szót kapott; a lapok érdemesnek tartották az elolvasásra és szívesen ajánlották közönségüknek. Elsősorban e füzet fogadtatására utal Mikszáth, amikor különváltan élő feleségének 1878 nyarán küldött levelében nem minden büszkeség nélkül írja, hogy szeretné, ha Ilonka »osztogna most dicsőségében, vagy legalább annak visszaverődő sugaraiban...« (Krk 24. köt. 151—152. l.)

Füzetének viszonylag kedvező fogadtatása még jobban kitűnik, ha azt a II. számú Kákay, vagyis ifj. Ábrányi Kornél füzetének sajtó-visszhangjával hasonlítjuk össze. Kákay Nro 2. füzetét például az Ellenőr 1877. nov. 4-i száma a következő gúnyos és megvető szavakkal illeti: »Egészben véve silány, szellem és ízlés nélkül való munka. Sokat enged meg magának az alantas színekből. Ízléstelenségének elég bizonyítéka az is, hogy szegény Kecskeméthy Aurél sziporkázó, szellemes tollal írt művének címét és nevét veszi föl s írja magát Kákay Aranyosnak (Nro 2). Bizony Kákay-Kecskeméthy nem bocsátaná meg soha ez ízléstelen visszaélést neki, s bizony restellené, hogy valamikor a szerző az ő szerkesztőségében dolgozott...«

Ezzel szemben Mikszáth füzetét — a Pesti Napló kivételével — mindenik lap elismeréssel ajánlja olvasóinak. (Valamennyi recenzió névtelen.)

Mielőtt e kritikákat bemutatnók, meg kell jegyeznünk, hogy az író szülőföldjének, Nógrád megyének helyi lapja: a *Nógrádi Lapok*, amelynek pár évvel azelőtt Mikszáth maga is szorgalmas munkatársa volt, — egyetlen szóval sem emlékezett meg e füzetről. Pedig a fény- és árnykép-gyűjtemény oda is eljutott, mert a Mauks Ilonkának írt, fent említett levelében azt is újságolja Mikszáth, hogy füzetéből küldött példányt Gyürky Ábrahámnak (a főispánnak), öccsének, Gyulának és barátjának, Tersztyánszky Miskának. De a Nógrádi Lapok akkori szerkesztője, Horváth Danó ildomosabbnak tartotta az elhallgatást, semhogy felhívja a figyelmet egy olyan füzetre, melyben a megye képviselője és volt alispánja, Veres Pál — a valósághoz hiven — jelentéktelen, teddide-teddoda bábként van megörökítve. Szülőföldjének szélesebb körű közönsége tehát nem szerezhetett tudomást frónk első olyan kiadványáról, amely a pesti sajtóban méltó figyelmet keltett. De hát — nemo est propheta in patria sua !

Két lap mindjárt a megjelenés napján (1878. ápr. 7.) hírt ad a kötetről:

Az *Ellenőr* (fel. szerk. Palásthy Sándor, laptulajdonosai pedig: a Légrády testvérek és Csernátony Lajos) az ápr. 7-i Reggeli kiadás hírovtatóban (10. évf. 174. sz. 3. l.) az alábbiakat közli: »Kákay Aranyos nr. 3. is van már, s karcolatait ma este kaptuk meg egy csinos kötetben. [A tartalom részletes felsorolása után:] Ügyes, eleven apró rajzok, melyekben azonban sokszor megsiklik a szerző tolla. Megérdemlik az elolvasást.«

A *Közvélemény* (főszerk. Lukács Béla, fel. szerk. Borostyáni Nándor) kétszer is felhívja a közönség figyelmét a kötetre. Ápr. 7-én (2. évf. 94. sz. 3. l.) röviden bejelenti, hogy: »*Még újabb fény- és árnyképek* cím alatt Kákay Aranyos Nr. 3-tól ma egy 147 lapra terjedő, csinosan kiállított kötet jelent meg.« Közli a könyv bizományosát és árát (1 frt 60 kr.) s jelzi, hogy: »A műre irodalmi rovatunkban vissza fogunk még térni.«

A belgért ismertetést az ápr. 10-i szám (97. sz. 3. l.) irodalmi rovatában találjuk:

»A Kákay Aranyos Nr. 3 által írt újabb fény és árnyképek megjelenéséről megemlékeztünk már. A kötet tizenkilenc politikus és író s néhány nulla [így !] fény- és árnyképét foglalja magában. Vannak közöttük igen sikerültek, minő pl. *A Veres Pálné férje* sat. Ha jogos is azon állítás, hogy a szerző nem ismeri eléggé a tolla hegyére vett egyéneket, szívesen elismerjük, hogy rajzait elmésség s kedélyes humor jellemzi. Néhány erőtetett életet azonban jobb lett volna kiküszöbölni. Általán véve a mű megérdemli az elolvasást, s így, hisszük, kelendő is lesz.«

A *Pesti Napló* (fel. szerk. Urváry Lajos) ápr. 9-i Reggeli kiadásában (29. évf. 87. sz. 2. l.) ismertetés helyett figyelmeztetéssel fordul olvasóihoz: nehogy összetévezzék ezt a 3. számú Kákay Aranyost a 2. számúval, az itt meg nem nevezett Ábrányi Kornéllal ! Az óvás megértéséhez tudni kell, hogy Ábrányi Kornél a Pesti Napló gárdájához tartozott; később, 1887-től 94-ig annak szerkesztője volt. Íme, az akkori irodalmi viszonyokat jellemző tanulságos közlemény:

•*Kákay Aranyos No 2. és Kákay Aranyos No 3.* Nem azért írjuk e két nevet egymás mellé, hogy összehasonlítsuk, hanem azért, hogy *megkülönböztessük*, mivel Kákay Aranyos No 3. erőnek erejével Kákay No 2-nek akar *lészani*, s azt hiszi, hogy a név teszi az író. A nro 3. utánozza a nro 2-t, s hogy az utánzás még nagyobb legyen, még a külföldben is annyira a 2-ik Kákay országgyűlési fény- és árnyképeit majmolja, hogy aki a külső után indul, könnyen *tévedt*ra mehet, melyről csak akkor győződik meg, ha a 3-ik Kákay könyvét netalán végig olvasta. Miután tehát a dolog félrevezetést céloz, figyelmeztetni kell a közönséget, hogy jól nézze meg a *számot*, mely a Kákay Aranyos név előtt vagy után áll; megjegyezvén, hogy 2-ik Kákay Aranyos írta a múlt évben oly nagy szenzációt szült „Országgyűlési fény- és árnyképek”-et, 3-ik Kákay Aranyos pedig ennek hatása alatt írt utánzatokat, melyek a Budapesti Napilapban jelentek meg, s most külön is kiadattak. Szerzőjük a saját érdekében helyesebben jár el, ha az utánzással nem hívja ki az *összehasonlítást*. A tehetséget különben nem lehet elvitatni tőle, néhány megjegyzése eléggé szellemes, de hát főhibája, hogy idegen tollakkal *ciomáskodik*. »

A Pesti Napló fenti ingerült kifakadásának van egy áruló mondata; az, amelyik *»tévutát«* említ. A *»megtévesztéstől«* már csak azért is tartania kellett a 2. sz. Kákay Aranyosnak, mert e kötetben *Az Ábrányi-dinasztiának* (Ábrányi Kornélnek és Emilnek) is kijut MK csipős-borsos megjegyzéseiből!

Vadnai Károly az általa szerkesztett *Fővárosi Lapok*ban mindvégig érdeklődéssel és kellő méltánnyal kísérté Mikszáth munkásságát. Természetes, hogy erről a kötetéről szintén megemlékezett, hiszen az egyik fény- és árnykép róla, Vadnairól és lapjáról szól. Vadnai névtelen recenziójának legfőbb érdekessége az a két szakasz, amelyben — nem tisztelvén az írói anonimitás, illetőleg az álnév közlés szándékát — megnevezi Mikszáthot, külön is hangsúlyozva a szerző nógrádi származását. — Vadnai recenziója a *Fővárosi Lapok* ápr. 10-i számának (15. évf. 83. sz. 407. l.) *»Fővárosi hírek«* c. rovatában olvasható:

•*Még újabb fény- és árnyképek* címmel jelent meg egy kötet, melyben „Kákay Aranyos Nro 3” politikai [és] irodalmi arckép-vázlatokat írt gr. Forgách Antalról, Jókai Mórról, az Ábrányiakról, Tisza Kálmánról, Pulszky Ferencről és Ágostonról, Helvey Lauráról (e fiatal művésznek tehetsége iránti nagy hódolattal), Szana Tamásról (kiről azt az eredeti fölfedezést teszi, hogy „valódi oltott francia”), páter Lonkairól, Asbóth Jánosról, Szontagh Pálról, Ráth Károly főpolgármesterről, Sennyey Pálékról, Vadnai Károlyról (elég bőven juttatva a dicsegetésből a „Főv. Lapok”-nak), Balázs Sándorról (kit főleg mint szenvedélyes lutrizót és nagyon elégedett embert mutat be), a „Veres Pálné férjéről” (indiszkrét modorban), Tóth Edéről, Wenckheim Béláról és Bernáth Dezsőről. Szóval quodlibet, itt-ott élénk, de fölületes szinezéssel. Mondják, hogy e kronik megjelentek már egy helyi lap [= Budapesti Napilap] tárcájában, s a Tóth Edéről közlött komoly rajzot magunk is olvastuk valahol Mikszáth Kálmán aláírásával. Hogy a Nro 3. nógrádi hazafi lehet, mutatja Nógrád megyé-

nek különösebb képviselése a portrék sorozatában. A rajzokban van ötlet, de nincs sok jellemzési erő, sem erősebb szatírai ér. Ami a fölvetett Kákay Aranyos nevet illeti (melyet Kecskeméthy Aurél tett híressé), Nro 3 nem tartja helyesnek, hogy valaki egy név fényéből elvegyen valamit a maga vagy műve számára. „Kákay Aranyos neve — úgy mond — olyan, mint a testhez szabott díszruha: minél többen próbálják fel, annál jobban tűnik ki, milyen szépen illett a gazdájának.” E megjegyzésből azt sejtjük, hogy a Nro 3 szándékos nemezése (vagy legalább bosszantása) törekszik lenni a Nro 2-nek. »

Jókai lapja is helyet foglal a galériában. A *Hon* (Mikszáth legelső pesti fóruma!) röviden, de találóan jellemzi az új kötetet (ápr. 11-i Reggeli kiad., 16. évf. 89. sz. 3. 1.):

»*Még újabb árny- és fényképek* [Igy !]. Írta Kákay Aranyos Nr 3.” cím alatt jelent meg egy 147 lap terjedelmű füzet Grimm és Horovicsnál, egészen a Kákay Aranyos Nr 2. füzetének alakjában, de más szerzőtől. [Jókai lapja tiszteletben tartja Mikszáth álnév-használatát!] — E mű már inkább irodalmi notabilitásokkal foglalkozik, habár van benne egypár politikai vezérférfiú is ismertetve. Előnye e műnek a Nr. 2 fölött abban áll, hogy kevésbé goromba s személyeskedő; inkább humor van benne, mint szatíra, hátránya, hogy stylja hosszadalmasabb s nem oly gazdag frappáns fordulatokban. Álláspontja határozottan ellenzéki.«

A *Magyarország és a Nagyvilág*, Ágai Adolf folyóirata (ápr. 14., 15. évf. 15. sz. 238. 1.) általános gyakorlata szerint csak pársoros könyvismertetések közölt. Mikszáth könyvének is csak ennyi jutott ki: A kötet »húsz rajzot tartalmaz többé-kevésbé érdekes egyéniségekről s több-kevesebb — inkább több — szellemmel. Megjegyzendő, hogy Kákay Aranyos Nro 3 nem azonos a Nro 2-vel, kinek ily című munkája a múlt ősszel oly méltó hatást tett.«

A *Vasárnapi Ujság* (fel. szerk. Nagy Miklós) szintén csak röviden ad hírt a kötetről (ápr. 21., 25. évf. 16. sz. 255. 1.): »*Még újabb fény- és árnyképek* címmel jelent meg egy kötet e napokban, melyben „Kákay Aranyos Nr. 3” jellemrajzi vázlatokat közöl gr. Forgách Antalról . . . « stb. A fejezetcímek felsorolása után így folytatja: »A szerzőtől nem lehet megtagadni a könnyed, elmés írómodort, de hiányzik benne az az éles, metsző szatíra, mely az első Kákay Aranyost jellemzi; a „Nr. 2” sokkal közelebb áll az elsőhöz, mint a „Nr. 3” . . . «

A későbbi tanulmányokban:

A Mikszáth-irodalom ezeket az arcképvázlatokat mint az író humorának és szatírájának figyelemreméltó megnyilvánulásait tartja számon.

Négyesy László (N. L. betűjeggyel) »A Pallas Nagy Lexikon« XII. kötetében (Bp. 1896., 662. 1.) az életrajz keretébe foglalja mondanivalóját: »Pár évig egyes budapesti napilapoknál dolgozott, s akkor lévén divatban a Kákay Aranyos-féle politikai karcolatok (Kecskeméthy Aurélé meg az Ábrányi Kornélé), ő is írt egy kötet *Még újabb fény- és árnyképeket*. Sikerével és magával elégedetlenül, teljesen elkeseredve 1878-ban Szegedre ment . . . «

A jubiláns Mikszáthról szóló tanulmányában (Budapesti Szemle, 1910 május, 142. köt. 401. sz., 226. l.) ezt írja *Négyesy*: »Aktuális röpiratai, humoros, satirikus tárcái inkább elmés zsurnalisztikai, mint szépirodalmi termékek; de a jó megfigyelések, találó ötletek és az eleven toll már mutatják a satíra leendő mesterét.«

Várdai Béla »Mikszáth Kálmán«-ról írt könyvében (Bp. 1910., 68—70. l.) kiemeli a kötet szerepét Mikszáth szegedi meghívásában. Egyébként is érdekesen jellemzi a fény- és árnyképek e gyűjteményét:

»Mielőtt a fővárosból Szegedre távozott, kiadott 1878-ban még egy könyvet, Kákay Aranyos Nr. 3. álnéven, *Még újabb fény- és árnyképek* címmel. Eredeti könyv, nem utánzása Kecskeméthy Aurél ismeretes éles cikkeinek, amelyekről különben kijelenti Mikszáth, hogy nem is olvasta őket; előrebecsített középarányos, csakhamar megfrandó szegedi röpiratainak éles s a későbbi országgyűlési karcolatoknak kedélyesen eltréfálkozó hangja között. Arcképeit nemcsak a magyar politikai és társadalmi, hanem az irodalmi, művészi élet köréből is veszi. [A felsorolás után:] Politikai arcképeiben a gúnyoros ellenzéki hang uralkodik, főleg a Tisza Kálmánról írottban, kiről ugyancsak másképpen szól ekkor még, mint később a hűséges párt-ember fog. De ezekben sem kizárólagos az éles, metsző tónus, mint pl. Kecskeméthynél; enyhítik vidám ötletek, anekdoták, melyek aztán még inkább érvényesülnek az írókról, művészekről adott jellemzésekben. A könyv jelentékeny haladást mutat a Magyar Néplap-beli karcolatokhoz képest, s hogy nagyobb hatás nélkül, úgyszólván elkallódott napjainkra, ennek oka nyilván az, hogy az illető alakok legnagyobb részétől jó távol álló munkája, ki olyan helyről vizsgálódhatik csak még, amelyről kevés sugár esik szemébe alakjairól, nem állnak tehát rendelkezésére gazdag megfigyelések, jellemzéseinek jórészt a találgató képzelet még csak a forrása. De tanúságot tesz mindenik lapján egy ötletekben, asszociációkban gazdag, eredeti egyéniségről, mely játszi könnyűséggel tudja már kifejezni magát s élesebb tollal írt helyein sem bukik alá az irodalmi színvonalról. — E könyvnek nagy része lehetett abban, hogy 1878 vége felé [Helyesen: 1878 nyarán] meghívták egy akkor alakulóban levő vidéki ellenzéki napilaphoz főmunkatársnak...«

Gyöngyösy László »Mikszáth Kálmán (1849[!]-1910)« c. könyvében (Bp. 1911., 57. l.) hasonlóan szomorú, de való kortársi adalékot jegyez föl e műről: »1878-ban kiadta *Még újabb fény- és árnyképeit*. Elmefuttatások ezek, nevesebb írók- és politikusokról. Ez a könyv is elveszett a pamflet-irodalom tömegében. A lapok, amely[ek]nek írányával találkozott, megemlékeznek róla, de a közönségre alig volt hatása.«

Rubinyi Mózes »Mikszáth Kálmán élete és művei« c. könyvének (Bp. 1917) az író »elődeiről és utódairól« szóló fejezetében (73—75. l.) részletesen szól Kecskeméthy Aurélról (aki először használta »e kissé modoros álnévet: Kákay Aranyos«), az őt utánzó ifj. Ábrányi Kornélról (a II. sz. Kákay Aranyosról) és végül Mikszáthról mint III. sz. Kákayról. Rubinyi szerint Mikszáth oly nagy mértékben elsajátította II. sz. elődjének satirikus stílusát, hogy ha az ember az ifj. Ábrányi Kornél

által kigúnyolt mamelukok jellemrajzait olvassa, »igen könnyen hajlandó volna azt hinni, hogy e Kákay Aranyos (No. 2) álnév mögött maga Mikszáth rejtezik. A stílus, a tárgyalás félig humoros, félig szatirikus hangja, a jellemzett politikusok közül egyik-másik (Péchy Tamás, Csernátony, Beöthy Algernon, Szilágyi Dezső, Podmaniczky Frigyes br., Baldácsy Antal br. stb.), kikkel később Mikszáth is szívesen és sokat foglalkozott, valóban közel visznek bennünket ehhez a feltevéshez. Persze erről szó sem lehet. Ezt a füzetet valóban Ábrányi Kornél írta, de annyi bizonyos, hogy ezt vette mintául Mikszáth Kálmán, midőn egy év múlva, 1878-ban kiadta *Még újabb fény- és árnyképek* c. munkáját. A címlapon a szerző neve helyén ez van: *Kákay Aranyos No. 3.* A címlap egyébként még kiállításában is utánozza az Ábrányi-félet. Zöld színű ez is, a benne előforduló személyek nevei itt is a címlapon díszelnek. Azok után, amiket eddig Mikszáth írói egyéniségéről mondtunk, tán meglepő az utánzó mesterkedés e példája. E gondolat azonban elszáll lelkünkéből, mihelyt a művet olvasni kezdjük. Maga ez a másolás a tréfák egész sorának forrása lett, s másrészt Mikszáth ezt a Kákay Aranyos-féle karcolatot az Ábrányi utánzása után, mint egy új genre-t fogta föl, melyben dolgozhatik mindenki, kinek hozzátehetsége és kedve van.« — Végül Rubinyi ezzel a megjegyzéssel zárja közléseit: »Egyébként úgy látszik, hogy ez a karcolat-írás valóságos hagyományos szokás volt Nógrádban. Madách Imre és Szontagh Pál (az utóbbi — tudjuk — kedvelt alakja Mikszáth műzsájának) ifjú korukban egy „Nógrádi Arcképcsarnok”-ot adtak ki, melyben élő kortársaikat gúnyolgatták.«

Rubinyi Mózes könyvének bibliográfiái részében (100. l.) így foglalja össze egy mondatba a kötet tartalmát: »Legnagyobb részben olyan alakok, kikre többször visszatért az író pályája folyamán.« Ezután részletezi, hogy a gyűjtemény egyes darabjai a Jk és a Hi sorozat mely köteteiben található.

Pintér Jenő »Magyar irodalomtörténet«-nek VII. kötetében (Bp. 1934) két helyen is említi ezt a könyvet. Először a pályaképről szóló fejezetben (393. l.): »Rendkívüli akaratörővel dolgozott, környezetét éles szemmel figyelte, kéziratának szövegét újra és újra átdolgozta. Stílusának kiforratlanságából csak nehezen tudott kibontakozni. Ötletessége, humora, szatírája politikai arcképeiben tűnt fel szembezőkőbben; ezeket *Még újabb fény- és árnyképek* címmel 1878-ban adta közre . . . Jól tudta azonban, hogy napi érdekű röpiratokkal nem sokat használ irodalmi súlyának . . . Végre sikerült magára vonni a figyelmet« *A tót atyfiak* és *A jó palócok* c. kötetivel. — A Mikszáth-fejezet jegyzet-részében (403. l.) Pintér Jenő még a következő tájékoztatást fűzi e kötethez: „Ellenzéki hangú politikai jellemrajzok. Régebben hasonló gyűjteményt adott ki Kákay Aranyos álnévvel Keeskeméthy Aurél, utóbb Kákay Aranyos Nr. 2. álnévvel Ábrányi Kornél. A harmadik Kákay Aranyos ezekhez a mintákhoz igazodott. Írói arcképek is vannak könyvében: Szana Tamásról, Tóth Edérlől, Vadnai Károlyról és másokról.«

Legutóbb *Király István* újította fel Mikszáth-monográfiájában e kötet emlékkét, a küzdelmes pályakezdet éveit idézve. (Mikszáth Kál-

mán. Bp. 1. kiad. 1952., 13. l.; 2. kiad. 1960., 18—19. l.) »Próbálkozott — úgymond — mindenfajta írói munkával, francia tárcákat fordított, népszínművet írt, amelyet sohasem adtak elő, gyermekmeséket rendezett sajtó alá. Kecskeméthy Aurél és Ábrányi Kornél híressé vált fény- és árnyképei nyomán kísérletezett a Kákay Aranyos-féle politikai karcolatok kedvelt műfajával. 1878-ban két ilyen gyűjteménye is jelent meg (*Még újabb fény- és árnyképek, A politika svindlerei*), de ezek sem hozták meg a várt sikert. A fiatal írók társaságában a Kammon-kávéházban, a Koronában, a Fillingger-ben s az Írói Körben számontartották a nevét, elbeszéléseit olykor-olykor közölték az ismertebb lapok, de a közönség nem vett róla tudomást, s nem vettek tudomást a kiadók sem.»

A POLITIKA SVINDLEREI

A politika svindlerei. Fény- és árnyképek. Válaszul II-ik Kákay Aranyosnak »Tisza Kálmán. Politikai élet- és jellemrajz« című könyvére. Írta: Ifjabb Kákay Aranyos. Budapest, 1878. Grimm és Horovicz. 169 l. 8r. [A füzet — az egykorú sajtóvisszhangokból megállapíthatóan — 1878 június első napjaiban került forgalomba.]

Mikszáth Kálmán szerzősége

A röpirat álnéven jelent meg, a Kákay Aranyos névnek egy olyan változatával, amelyet addig sem Mikszáth, sem pedig más szerző nem használt. Nem sorszámozott jelzéssel, hanem *Ifjabb Kákay Aranyos* névalakkal, mintegy fejtörő válaszként a II. számú Kákay Aranyos (ifj. Ábrányi Kornél) egy nyilatkozatára. (Ld. részletesen a 2838. lap 6—8. sorához fűzött Tárnyi magyarázatainknál: 436—437. l.)

Mikszáthnak *Kákay Aranyos No. 3. álnévét* a *Még újabb fény- és árnyképek* alapján irodalmi körökben már ismerhették, de az új névalak csak találgatásokra adhatott alkalmat. A találgatások nem is maradtak el, s akadt egy lap (a Kelet Népe), amely ki is fejezte azt a gyanítást, hogy az »ifjabb« Kákay »talán ugyanaz, mint a 3-ik Kákay...« (Ld. jegyzeteinknek *Irodalom* c. fejezetében: 442. l.)

Ámde ezek az egykorú utalások hamar feledésbe mentek, s a régebbi Mikszáth-irodalomból ez a mű — egy teljesen önálló kiadvány! — egészen kihullott.

Ma már kétségtelen Mikszáth szerzősége. Mielőtt azonban az erre vonatkozó dokumentumokat megneveznők, tegyünk próbát: vajon nem lehetett volna pusztán stíluselemzéssel is megállapítani *A politikai svindlereinek* szerzőjét? — Meg lehetett volna állapítani, de ehhez a kutatónak éppúgy föl kellett volna tárnia Mikszáth ezidőbeli (1877. és 1878. évi) teljes publicisztikai munkásságát, mint ahogy mi tettük a Krk 53. és jelen kötetében.

Mikszáth ugyanis — írásművészetének sajátos természete szerint — ebbe a röpiratába is lépten-nyomon beleszótta korábbi írásainak különböző motivumait: tréfás-gúnyos-anekdotikus epizódokat, jellemző képeket, hasonlatokat, stílusfordulatokat és számos olyan idézetet (főleg latin és francia idézeteket), amelyek többi cikkeiben, sőt novelláiban is minduntalan felbukkannak. E visszatérő tartalmi és stílus-jegyek alapján ma már akkor is biztosra vehetők e röpirat szerzőségét, ha más bizonyító emlékeink nem is maradtak volna fenn. Ezekre a sajátos kifejezésekre és párhuzamos egyezésekre a Tárgyi magyarázatok közt lehető pontos utalásokkal külön-külön is rámutatunk.

De van a röpiratnak egypár olyan szubjektív kitétele is, amelyek a figyelmes olvasót szintén rávezethetnék a szerző személyére. E tekintetben legjelentősebb vallomás a kis kötet »Végszava«, melyben eléggé átlátszóan sejteti kilétét, politikai felfogását és Tisza Kálmánhoz való viszonyát. Ezen »összinte nyilatkozatában« elmondja, hogy ő ezelőtt ellenzékét csinált Tiszának, bár föltétlenül egyik párt hívéül sem tekintette magát, mert azt a magyar nemzeti politikát, amelyet hazájára nézve szükségesnek lát, egyik párt elvei által sem hitte megvalósíthatónak . . . — Nos, e vallomása teljesen egybevág 1874—75-ben szerkesztett Magyar Néplapjának és a Budapesti Napilapba 1877—78-ban írt cikkeinek szellemével és politikai tanításával. A Magyar Néplap 1874. és 75. évi cikkei (Krk 51. és 52. köt.) azt a további állítást is igazolják, hogy a fuzionális alkudozások kezdeti stádiumában csak Tisza Kálmán politikája elé tekinthetett várakozással . . .

A politikai élet »svindlerei« ellen éveken át folytatott harca, bírálatai és leleplezései éppúgy, mint »magyar nemzeti politikát« óhajtó jámbor szándékai az előző évek munkássága után ebben a röpiratában mintegy szorosabb foglatban nyilatkoznak meg.

Mindezeket előre bocsátva most már megnevezhetjük a dokumentumokat, melyekben Mikszáth maga vallja a szerzőséget. A dokumentumok: 1878 júniusában kelt két rendbeli levele. (Ld. MK *Levelezése I.*, Krk 24. köt.).

Az egyik (a 74. sz. levél): különváltan élő feleségének szól. Elégedetten írja *Még újabb fény- és árnyképek és A politika svindlerei* című kiadványairól: »A kétszeri „Fény- és árnyképek” úrrá tettek . . .« (Tudniillik: *A politika svindlereinek* alcíme is: »Fény- és árnyképek.«)

Másik levelében (a 75. sz. levélben), amelyet valószínűleg Rudnyánszky Gyulának írt, cím szerint is megnevezi e munkáját: »Legújabb röpiratomból, a »Politika svindlereiből« 10 ezer példányt rendelt meg Tisza . . .« stb.

A 74. sz. levél már 1922-ben nyilvánosságra került Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezéseiben (115. l.), de a »kétszeri« kifejezés — úgy látszik — a legújabb időkig még a szakemberek figyelmét is elkerülte, mert a Visszaemlékezéseket sajtó alá rendező és jegyzetelő Rubinyi Mózes sem annotálta és bibliográfiai pótlásaiba sem vette föl *A politika svindlereit*. Viszont a 75. sz., elküldetlen levelet csak a Krk *Levelezéskötete* hozta nyilvánosságra (1961-ben).

Ilyen körülmények között Király Istváné az érdem, hogy 1952-ben megjelent Mikszáth-monográfiájában (13. l.) *A politika svindlereit* elsőnek sorolja Mikszáth teljes jogú írásművei közé.

Annál feltűnőbb hiánya Gulyás Pál 1956. évi *Magyar írói álnév-lexikon*-ának, hogy e feltárás után sem iktatta be lajstromába az álnévű röpiratot, sem pedig az *Ífjabb Kákay Aranyos* álnévet.

A röpirat keletkezése és kiadása. — Mikszáth és Tisza Kálmán

Mikszáth előző évekbeli publicisztikai működésének ismerete részint elősegíti, részint azonban megnehezíti röpiratának megértését.

Elősegíti az említett mozzanatokkal (főleg 1874—75. évi cikkeivel), de megnehezíti legutóbbi (1877—78. évi) Tisza Kálmán-ellenes megnyilatkozásaival, s még inkább azután következő szegedi működésével (1878—1880), midőn tovább folytatja támadásait Tisza Kálmán ellen.

Hogyan lehetséges — kérdi az olvasó —, hogy ugyanaz a toll, amely az 1877—78. évi *Apróságokban* (Krk 53. köt. és a jelen kötet elején), valamint az 1878 áprilisában megjelent *Még újabb fény- és árnyképekben* többnyire csak gúnyral s szatírával tudta illetni a kormányfőt, most, két hónap múltán, védelmébe veszi egy másik gúnyirattal szemben?

A kérdés valóban nehéz; éppen azért csak teljes nyíltsággal, a tények és a körülmények alapos mérlegelésével lehet rá válaszolni. A tények pedig az író életének legsúlyosabb periódusára, nyomorúságos helyzetére, küzdelmeinek mélypontjára világítanak.

Rendszeres szerkesztőségi állása nem volt. Mint e kötet utolsó-előtti ciklusából is láthatni: szerkesztő-barátainak lapjainál egészen alsórendű, mondhatni: tollát megalázó feladatokat is vállalt (képmagyarázatokat írogatott stb.), csak hogy mindennapi kenyerét megkeresse.

Azokban a hónapokban jelent meg Kákay Aranyos II. (íjf. Ábrányi Kornél) Tisza Kálmánt támadó és pellengérré állító pamfletje, amely az akkori *liberális* sajtó engedelményei folytán az aktív miniszterelnököt a nagy nyilvánosság előtt *svindler*-nek (csalónak, szélhámosnak) nevezte. A védekezés és megtorlás azonossági elve szerint: hasonló pamfletben kell válaszolni a II. számú Kákaynak. Ki lenne erre alkalmasabb, mint a III. számú Kákay, aki 1877. évi *Apróságokban* és a Budapesti Napilap 1877. nov. 15-i tárcájában megjelent *fény- és árnyképekben* ugyancsak kesztyűtlen kézzel simogatta az Ábrányi-dinasztiát!

Egyidejűleg *«Egy elfogulatlan»* álnévű szerző (Jakab Elek kolozsvári történetíró) is tollat fogott a csúnyán megsértett miniszterelnök védelmére. — Nem tudjuk: önként vállalkoztak-e a feladatra, vagy a miniszterelnöki sajtóiroda vezetője, Bereczik Árpád (maga is író) szólította fel őket erre? — A Magyar Hírlap ellenséges hangú recenziója (ld. 439. l.) azt állítja, hogy *«a megtámadott (vagyis Tisza Kálmán) nem akarta a kéziratban levő munkát megvásárolni»*, — tehát

a szerző (Mikszáth) saját maga kockázatára adta ki és terjesztette . . . Ezzel szemben Mikszáth a következőket írja fentebb említett 75. számú levelében: »Legújabb röpiratomból, a „Politika swindlerei”-ből 10 ezer példányt rendelt meg Tisza, 1 ft 60 kr-ával, szétosztandó a választásokra. Most éjjel-nappal nyomják . . . « A nyomdász-kiadó »vagyonna tett szert vele«, de neki (Mikszáthnak) csak 80 frtot adott . .

Ha a tízezer példányos rendelést és a nyomdász-kiadó megvagyonosodását e röpiraton erős túlzásnak is tartjuk, mégis csak valószínű, hogy a röpirat miniszterelnökségi rendelőre vagy legalább is biztatásra, valamelyes nagyobb támogatás ígéretével készült. Ne féljünk kimondani a szót: Mikszáth bizony e röpirat megírásával bémunkát végzett. Az is valószínű, hogy számításában erősen csalódott. Nemcsak a rosszul fizető nyomdász-kiadó részéről, hanem — úgy látszik — a miniszterelnökség részéről is. Lehetett valami alapja annak a mendemondának, amit a Magyar Hírlap gyalázkodó cikke híresztelt . . . A miniszterelnökség (a sajtóiroda) a kész kéziratot látva talán éppúgy idegenkedett a védőirat hangjától, mint a támadóirat piszkolódásától . . .

Mikszáth mindenesetre csalódott számításában és a miniszterelnökségtől várt esetleges támogatásban is. Állatalansága nem oldódott meg; nem akadt egyetlen nagyobb fővárosi lap, melynek szerkesztőségében elhelyezkedhetett volna; végül is anyagi romlás mélypontján kénytelen volt elfogadni — örömmel elfogadni! — a Szegedi Napló meghívását.

Ami mármost a »kényes« kérdés lényegét illeti: t. i. hogyan egyeztethető össze a Tisza Kálmánt mentő röpirat Mikszáthnak Tisza Kálmánt előbb is, utóbb is élesen támadó cikkeivel? — erre nézve feleletünk és magyarázatunk a következő:

Mikszáthnak Tiszához és politikájához való viszonya a publicista Mikszáth vizsgálatának egyik legproblematisabb fejezete, amelyről pro és contra igen különböző vélemények hangzottak el. A Mikszáth-irodalom egy része szinte egyhangúlag elmarasztalta az íróat amiatt, hogy előbb ellenzéki álláspontot foglalt el Tisza Kálmán politikájával szemben, később pedig, amikor mandátumhoz jutott, Tisza Kálmán fegyvertársa s politikájának híve lett.

Mi azt az álláspontot valljuk, hogy Mikszáth nem adta fel elveinek függetlenségét azzal, hogy Tisza Kálmán pártjához csatlakozott.

Mikszáth politikai állásfoglalása, Tiszához és annak politikájához való viszonya lassan alakult ki, s a 70-es években és a 80-as évek elején eléggé erős hullámmást mutat.

Figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a fiatal Mikszáthnak a 70-es és 80-as években elsősorban az újságírás volt a kenyerere. Mindennapi kenyerét a hírlapírás, a szerkesztőségi szerződések biztosították. Az újságírás pedig nem jelentette egyúttal a toll teljes függetlenségét. Így Mikszáth is különböző pártállású lapoknál dolgozott: Balassagyarmaton a Bittó és Szlávy kormányt támogató Nógrádi Lapoknál, Pesten a csak részben független, részben inkább kormánypárti Magyar Néplapnál, majd pedig az ellenzéki Budapesti

Napilapnál, végül Szegeden az ellenzéki Szegedi Naplónál; onnan visszakerülve Pestre a mérsékelt ellenzéki Pesti Hírlap munkatársa lett. Mindezen fórumok — politikai és gazdasági érdekeltségeik szerint — már önmagukban meghatározták az irányt, amelyen munkatársainak haladniuk kellett.

A Cikkek ciklusának gazdag publicisztikai anyaga eléggé meggyőzően mutatja, hogy a kormánylapoknál vagy az ellenzéki lapoknál működő Mikszáth alapjában véve azonos, eszményi politikai elveket vallott. E kétféle lapok szolgálatában nem kellett egymásnak ellentmondó magatartást váltogatnia.

A »politika svinderei«: az úgynevezett »habarékpárt« tagjai s főleg vezetői, akik 1878. márc. 13-án különböző árnyalatú pártjaik egyesítésével létrehozták a »második fúziót«. A röpirat szerint: a fuzionált pártok tagjai mind beletartoznak a »svindlerség« fogalmába, mert nem meghatározott elvek alapján egyesültek, hanem kizárólag a hatalom megszerzése érdekében. Egyetlen programjuk: Tisza Kálmán helyébe kormányra kerülni.

A »második fúzióban« egyesült ellenzék egyesenes leszármazottja az egykori Deák-pártnak. A röpirat egyik célja tehát: a levitézlett Deák-párt mulasztásainak, hibáinak és bűneinek megvilágítása.

Miután ez a leleplezés megtörtént, magától értetődik a vitairat konklúziója, amely szerint: ily csődöt mondott politika után csak megismétlődő zavart s veszélyt jelentene e pártnak újabb felülkerekedése. Mikszáth támadása akkor a leghevesebb, midőn a régi Deák-pártot sújtja, mert annak korifeusai a legfőbb »svindlerok«: Lónyay Menyhért és Kerkápoly Károly, — mindketten egykori miniszterek (Lónyay miniszterelnökséget is viselt). Voltaképpen ők idézték elő a Deák-párt bomlását lelkiismeretlen pénzügyi politikájukkal, egyéni érdekeik hajhászásával. Mellettük jócskán kijut a gúnyos kritikából báró Simonyi Lajosnak is, aki Tisza Kálmán hívéből lett ellenese; egyébként ő az egyesült ellenzék miniszterelnök-jelöltje. Ők, és a konzervatívok vezére, báró Sennyey Pál állnak a támadás középpontjában. A többiek csak mellékszereplők, ezért kevesebb figyelmet érdemelnek.

Mikszáth röpirata az egész politikai helyzetet áttekinti, mert mint mondja: irásműve korrajz, az akkori viszonyok tükre és krónikája az utókor számára.

Hangsúlyozza: az egyesült ellenzék csoportosulása azért svindlerség, mert tagjaik nem közérdeket, hanem egyéni érdekeket szolgálnak. Tisza Kálmánnal szemben felvonulva nem az elvet támadják, hanem a személyt.

Mikszáth röpiratában Tisza Kálmán »védelme« főképp abban áll, hogy leleplez egy sereg korrupst és tehetetlen politikust. Más szóval: nem annyira Tisza Kálmánt *védi*, mint inkább új néven jelentkező egykori konzervatív ellenfeleit *támadja*. Nem azért fogott tollat, hogy teljes egészében jóváhagyja a kormány politikáját, hanem azért, hogy bebizonyítsa: e kormány politikája még mindig jobb, mint amilyen például a Sennyeyé lenne. A pamfletben a tagadás, az eltanácslás a hangsúlyosabb. Figyeljük csak, hogyan jelölte ki Mikszáth

könyve feladatát: »gyeckszik megfejteni azt a sajátos helyzetet, hogy a nemzetnek az a része, amelyik elfordul Tiszától, miért nem fordul ellene« (157. l.).

Tisza Kálmánt az újsütetű ellenzéki koalíció személyében becsületnek kiáltotta ki. Mikszáth viszont már a »fény- és árnyképek«-ben hangsúlyozta, hogy nem vonja kétségbe Tisza Kálmán szubjektív becsületességét. Tisza becsületességének itteni védelme tehát összhangban van az első röpirat vonatkozó kitételeivel. Tévedés volna azonban a *Még újabb fény- és árnyképek* és *A politika svindlerei* között folyamatosságot feltételezni. A fény- és árnyképeket Mikszáth még teljesen független tollal írta, *A politika svindlereit* viszont kétségtelenül kormánykörökből jött biztatásra. Az előforduló hasonlóság — Tisza Kálmán egyéni becsületességének elismerése — Mikszáth előző és későbbi évekbeli politikai cikkeiben is megállapítható.

Feltűnő különbség a két röpirat között az is, hogy míg a fény- és árnyképekben Mikszáth inkább Tisza Kálmán politikájának gyengéit, addig a másodikban annak erős oldalait világította meg.

Tisza Kálmán személyének és politikájának értékelését illetően figyelemreméltó lépés, hogy Mikszáth most gondolja végig első ízben saját Tisza-ellenes állásfoglalásait, például Tiszával mint az egykori balközépi ellenzéki vezérrel szemben érzett — s azóta már nyilvánvalóan alaptalannak bizonyult — hatvanhetes bizalmatlanságát. 1877 végén és 1878 elején zárult le végleg az a periódus, amelyben az ó-hatvanhetes Mikszáth még valami kívülállót látott a hatvanhetes táborba később került Tiszában. *A politika svindlerei*ben — jobban mint bármikor — tükröződik az a felismerés, hogy éppen Tisza Kálmán a dualizmushoz hű szabadelvű párt központi alakja.

Ezek az eltolódások azonban nem vezettek oda, hogy Mikszáth *A politika svindlerei*ben feladta volna Tisza Kálmán kritikájának jogát. S néhány hónappal később — amikor a közbejött események ennek kedveztek — ismét, sőt átmenetileg még a korábbi bírálatainál is élesebben támadja a Tisza-kormányt.

Feltűnő mozzanat, hogy az »egyesült ellenzék« vezetői közül a röpirat nem fordult határozottan szembe Apponyi Alberttel, aki ekkor már nagy szerepet játszott Sennyey mellett. Csak futólag érinti Mikszáth. Ez is arra enged következtetni, hogy az író a fő veszélynek a konzervatív »öreg gárdát« tartotta, s miközben ezt ostorozta, szinte elfelejtkezett az »egyesült ellenzék« egyéb, már tényleg inkább közjogi jellegű ellenzéki csoportjairól. Erre azért kell felfigyelnünk, mert nem sokkal később, Szegeden, Mikszáth már az »egyesült ellenzék« apponyista vonalához közelít.

A Tisza Kálmán politikáját védő ezen röpirat súlyát jelentősen csökkentette két körülmény. Először is az, hogy az egyesült ellenzék hatvanhetes frondőrjei nem alkottak komolyan számottevő csoportot. Mikszáth tehát nem túlságosan veszélyes ellenfél ellen lépett fel, sőt jócskán el is túlozta a konzervatívok felől fenyegető veszedelmet. Másrészt a kormány igazi, komolyabb ellenlábását e röpiratában figyelmen kívül hagyja, vagy éppen enyhén kezeli: t. i. a függetlenségi pártot. Egy helyen azt írja, hogy a szélbálnak mindig megvan a maga

létjogosultsága. Másutt hangoztatja, hogy Kossuthhoz nem férhet aljas gyanú. (Egyszerre védi Tisza Kálmán és Kossuth becsületét!) Persze nem azért állítja mindezt, mert ő maga negyvennyolcas, hanem ösztönös érzelmi vonzódásból és politikai perspektíva-tévesztésből (mármost a hatvanhetes szempontok liberálisabb kezeléséből). Talán lehet némi létjogosultsága ama feltételezésnek, hogy éppen a röpiratban található sajátosan mikszáthos ellentmondások jelentik egyik okát annak, hogy a kormány nem kapott úgy Mikszáth után, mint esetleg az író ezt egy ilyen gesztus után feltételezte.

Tiszának előnyös volt a »második fúzióval« szemben a röpirat segítségével, terjesztése (esetleg sugalmazása is), amelyet ráadásul olyasvalaki írt, aki addig sokszor támadta is őt. Az az »eretnekség« azonban, amely *A politika svindlereit* mindvégig áthatja, mégsem lehetett elég jó ajánlólevél egy azonnali közvetlenebb együttműködéshez.

Leleplezve Tisza Kálmán politikai ellenfeleit, előtérbe állítja méltó szószólójukat is: a II. számú Kákay Aranyost, vagyis ifj. Ábrányi Kornélt. Mikszáth füzeté válaszirát ifj. Ábrányi Kornél »Tisza Kálmán« című pamfletjére. Íme a füzet írója, az »egyesült ellenzék« krónikása sem más, mint képviselői mandátumot hajhászó, a mandátumért visszaélésre, csalásra is képes akarnok!

Végeredményben tehát a publicista Mikszáth szerepe ebben a Tisza Kálmán elleni támadásokat a támadók leleplezésével elhárító polemikus iratban sem olyan »kényes«, hogy amiatt neki szégyenkezni kellene. Mert nem személyes védelmet szolgál, hanem egy olyan politikai védelmét, melynek helyességét *alapjaiban* elismeri; másfelől pedig olyan ellenzékét támad, melynek törekvéseit nem elvszerűség és közérdek irányítja, hanem csak személyes elfogultság és önző egyéni ambíciók feszítik.

*

Keletkezésének körülményei a röpirat szerkezetére, nyelvére, stílusára is rányomták a bélyeget. Mindvégig érzik rajta a szív és szenvedély nélkül, kizárólag pénzért végzett munka — a bérmunka — kellettensége. Hiányzik belőle a mikszáthi előadás könnyedsége, szellemessége, az ötletek villanása. Mondatai nehezen vonszolgálnak magukat, csöppet sem titkolva, hogy ez a kereken tíz íves füzet megrendelésre készült, alig néhány nap alatt kihajszolt »postamunka« volt. Az írónak nem jutott ideje fogalmazásának újabb és újabb átfűsülésére, ahogyan ezt igényesebb írásaival tenni szokta. Nem jutott rá ideje, de nem is volt hozzá kedve. A gyorsaság, a miniszterelnököt ért támadás mielőbbi visszaverése — ez lehetett a megbízók legfőbb követelménye.

Fogantatását, tartalmát és formáját tekintve tehát nem igazi Mikszáth-mű, inkább csak kor-dokumentum. Szomorúan jellemzi az egykorú írói sorsot: íme, legnagyobbjaink egyikének pályája mélypontján ilyen bérmunkát is kellett végeznie! Ezt és hasonló alkalmi újságíró-munkákat, mint aminők az általunk feltárt és a kötetünkben először összegyűjtött képmagyarázatok. Többnyire csak napi érdek-

Iődésre számító írásművek. E kötetben pusztán a *kritikai kiadások teljességét követelő parancsa* juttatott nekik helyet.

De van egy igen fontos *életrajzi jelentőségük* is: segítségükkel tisztázódik Mikszáth életének legenda-gyártásokra alapot adó »fehér folt«-ja: a Szegedre költözése előtti félesztendő. Ezen eddig ismeretlen írásai alapján megállapíthatjuk, hogy Mikszáth újságírói alkalmi munkákkal, bérmunkákkal »szabad úszóként« — ha nem is »rendezett körülmények között«, de nem is elromantizált gorkiji nyomorban — vészelte át ezeket a hónapokat.

Egyidejűleg megállapíthatjuk azt is, hogy a jelen kötet egyéb írásai — a *Még újabb fény- és árnyképek* és *Az igazi humoristák* — sem tartoznak Mikszáth igényesebb írásai közé. Ezeken is érzik a gyors munka, a mindennapi kenyér utáni hajszában el-elfáradó toll akadozása.

Végeredményben e kötet jó részének tartalma egy súlyos időszak elgondolkoztató tükörképe.

E nehéz időszakban már-már az a veszély állt fenn, hogy a mindennapi kenyérharc meggyilkolja, fölemészti az író. Szerencse hogy nem így történt; hogy e fáradt, kelletlen írások után Szegeden újjászületett, s nemsokára beköszöntöttek *A tót atyafiak* és *A jó palócok*.

A szövegről

Mikszáth röpirata gyors munkával készült, hogy minél előbb cáfolja és ellensúlyozza a II. számú Kákay Aranyos (ifj. Ábrányi Kornél) Tisza Kálmánt ócsárló füzetét.

A hamarmunka a röpirat fogalmazásán is érezhető, de még inkább a siettetett nyomdai előállításán. A füzetet Grimm és Horovicz budapesti üzemében nyomtatták, ahol a szedők nem voltak begyakorolva Mikszáth nehezen olvasható kéziratának helyes »megfejtésére«. Érthető tehát, hogy elég sűrűn találhatók benne sajtóhibák. Ezeket a főszövegben kijavítottuk. Az alábbiakban számot adunk javításainkról:

A hiányzó ékezeteket pótoltuk anélkül, hogy javításainkat külön is részleteznők. Pl. 166 : 4 amelynek részességét (részességet); 173 : 29 epéjük egész tengerét (tengeret) stb.

A francia szavak hibás vagy hiányos ékezetű szedését sem részletezzük, mert az kizárólag a nyomda fogyatékos betűkészletének rovására irandó; szövegünkben a helyes írásmódot alkalmaztuk.

Az azóta meghonosodott idegen szavakat a mai helyesírási szabályzatnak megfelelően írjuk; részletezésüket szintén mellőzzük.

Egyes gyakran előforduló családneveket Mikszáth különbözőképpen ír. Pl. 165 : 19, 180 : 21, 211 : 34 *Sennyey*, 165 : 24 *Senyei*, 165 : 33 *Senyei*. Szövegünkben az egységes névalak: *Sennyey*. Hasonlóképpen: *Lónyay* (MK-nál 170 : 15 *Lónyai*).

A filológiai pontosság kedvéért megjegyezzük még, hogy a röpiratban (s bizonyára a nyomdai kéziratban is) az egyes fejezetek,

illetőleg szakaszok elválasztására mindvégig három csillaggal szolgált. Mi — a Krk-ban követett általános gyakorlatunknak megfelelően — csak egy csillagjelet alkalmazunk.

Alábbi lajstromunk a röpirat eredeti, hibás szövegét zárójelben közli:

- 153 : 8 *Sennyey* (*Szenyey*)
 „ 12 *jólétére.* (*jólétére.*)
 156 : 14 a *gyanúban* hitt, (a *gyanúba* hitt,)
 157 : 20 *mozaikja ez* csupán. (*mozaikja az* csupán.)
 159 : 30 *különböző* (*különböző*)
 161 : 6 *immoralitással* (*immoralitással*)
 163 : 18 *jólét* (*jóllét*)
 166 : 16 *meggondolatlan* könnyelműséggel (*meggondatlan*[!] könnyelműséggel)
 173 : 21 *korifeusai* (*coriphacusa*i [!])
 175 : 11 és 13 *kezében* lesz (*kezébe* lesz)
 176 : 7 *entrefilet-je* (*entrefiléje*)
 178 : 30 *akik . . . rugdalják.* (*akit*[!] . . . rugdalják.)
 179 : 1 *akik* megértették (*akit* megértették)
 182 : 22 [A német mondatban:] *mehr* (*mer*)
 185 : 28 *ad audiendum* (*ad audiendum*)
 192 : 14 az 1861—67-iki *eseményekben* (az 1861—67-iki *eszményekben*[!]) [A 194. lap 10. sorában is ugyanezen *eseményekre* hivatkozik !]
 200 : 30 *szavazták* meg. (Sajtóhibával: *szavazzák* meg.)
 208 : 25 *kötekedéseikkel* (*köteledeéseikkel*)
 „ 31 *britannika-szivarok* (*brittanika-szivarok*)
 209 : 25 *stb. parlament* ([Az egykorú írásmód szerint:] *parliament*)
 219 : 18 *Erdélyben* (*Erdélybe*)
 222 : 24 *különbség* (*külömbőség*)
 226 : 37 *antichambrefroz* (*entre-chambrefroz*[!])
 231 : 4 1867: XII. t. c. (1866. XII. t. c.) [Ld. 231 : 26 helyesen !]
 238 : 22 *idegenkedéssel* (*idegendéssel*)

Tárgyi magyarázatok

A röpiratban előforduló személyek életrajzi adatait — éppúgy, mint a *tárcák* és az *Apróságok*, valamint a *Még újabb fény- és árnyképek* c. gyűjtemény hasonló anyagát összesített »Életrajzi jegyzetek«-ben közöljük: 303—327. l.

Lap Sor

Prológ

151 : 1 a *második fúzió* — E Mikszáth által alkalmazott elnevezés nem ment át a köztudatba; használata félreértést, zavart is

- okozhatott volna. — MK így nevezi az *egyesült ellenzék* (gúnynevének: »habarék-párt«) 1878. márc. 13-án történt megalakulását. Az egyesült ellenzékben különböző árnyalatú pártok egyesültek (Lónyay Menyhért »vacsora-pártja«, Sennyey Pálék konzervatív pártja stb.). Az egyesült ellenzék vezetői magukat már rég kompromittált politikusok voltak; koalíciójukat erősen átszötte a jobboldali konzervatívizmus; ami új közjogi ellenzékiesség volt programjaikban, az rendkívüli mérsékletről tanúskodott. — Az egyesült ellenzéknel azonban figyelembe kell venni, hogy később egyik csoportjuk erősebben foglalt állást a közjogi ellenzékiesség — tehát a kormánypártnál kevésbé lojális — irányzat mellett. Az egyesült ellenzék a nemzeti párt ősfarmája volt. (Az egyesült ellenzék megalakulásának történetéről részletes összefoglalást találunk Dolmányos István: »A magyar parlamenti ellenzék történetéből« c. könyvében: Bp. 1963.)
- 152 : 28 *Après moi le déluge* — utánam (ám következtek) a vízőzön! (Marquise de Pompadournak, XV. Lajos kedvesének tulajdonított mondás.)
- 153 : 22 *Napló* — Pesti Napló.
- 154 : 33 *Vadász* — nagyközség Arad megye kisjenői járásában. Simonyi Józsefnek, »a legvitézebb huszár«-nak volt itt birtoka. Ezt említi MK báró Simonyi Lajossal (József fiával) kapcsolatosan.
- 155 : 29 *Moriamur pro rege nostro!* — meghalunk a királyunkért! (ez esetben: a királynőnkért, mert — állítólag — ez a felkiáltás is elhangzott az 1741. szept. 11-i híres pozsonyi országgyűlésen, melyen a nemesség följajánlotta védelmét Mária Teréziának a birodalmát fenyegető veszélyben.)
- 156 : 27 *II-ik. Kákay Aranyos* — ifj. Ábrányi Kornél. (Ld. a Bevezetésben: 421, 423. és 427. l.)
- 157 : 18 *Qui bene distinguit, bene docet* — aki jól különböztet, jól tanít (mert nem a látszat szerint ítélt).
- I. fejezet
- 158 : 7 *dii minorum gentium* (Cicero nyomán keletkezett szállóige) — szó szerint: kisebb rendű istenek; mai jelentése: valamely osztály vagy testület alsóbb rangú tagjai.
- 162 : 11 *mundúr* — mundér: katonai egyenruha.
- „ 19 *a Lánchíd jegykiadó kasszái* — a Lánchídon való átkelésért és áruszállításért hosszú időn át hídvámot, hídpénzt kellett fizetni — az építési és fenntartási költségek részbeni törlesztésére. (A Lánchíd vámjának hazánkban közjogi jelentősége is volt, mert ez volt a nemesember első megadóztatása.)
- „ 19 *picula* — 10 krajcáros (20 filléres) aprópénz; más néven: hatos.
- „ 27 és 226 : 19 *Csillag utca* — a mai Gönczy Pál utca. (Megjegyzendő, hogy 1875-ig a mai Kálmán Imre utcát is Csillag utcának hívták.)

- Lap Sor
- 164 : 23 *egy tekintélyes német újság* — a Pester Lloyd című német nyelvű napilap, amelynek reggeli és esti kiadása volt. A Pesti Lloyd-társulat alapította 1854-ben.
- 166 : 37 *Korunk* — rövid életű politikai napilap, csak egy évig működött (1872. jan.—dec.). Reggeli és esti kiadása volt. Br. Kemény Gábor szerkesztette.
- 167 : 3 *diszpoziciós-fond* — rendelkezési alap.
- „ 6 *A vázas sietséggel* alapított részvénytársaságokról MK már évekkel azelőtt is hallatta elítélő véleményét. Ld. pl. egyik szerkesztői jegyzetét a Magyar Néplap 1875. márc. 5-i számában, Krk 52. köt. 167—168. l. és ottani jegyzeteinket: 236. l.
- „ 15 *a krach* — az 1873—74. évben az Osztrák—Magyar Monarchiában általános gazdasági, ill. pénzügyi válság, melynek előidőzésében jelentős részük volt a vasútépítési panamáknak.
- 167 : 37 és 222 : 4 *Reform* — a Deák-párt, ill. Lónyay Menyhért napilapja; Rákosi Jenő szerkesztette 1869. dec. 15—1875. jún. 16.
- 168 : 6 *satelles* — csatlós, fegyverhordozó; kísérő.
- „ 11 *1875. február 3* — Tisza Kálmán e napon tartott beszédének hatása alatt a Bittó-kormány lemondott, s az 1867-i közjogi alapon a Deák-párt s a balközép között fúzió jött létre.
- II. fejezet
- 171 : 21 *excessus* — féktelenség.
- „ 21 *a budai Szent György-téren a decemberi népgyűlés* (amikor a miniszterelnöki palotának, ill. Tisza Kálmán ottani lakásának ablakait kövekkel beverték) — Részletesen szól erről MK az 1877. decemberi *Apróságokban*: Krk 53. köt.
- 172 : 16—17 *k. k. österr. Gesandtschaft* és *k. k. österr. consulat* — császári-királyi osztrák követség és konzulátus.
- „ 22 *vita az és* fölött — A fenti német feliratokban a *k. k.* (kaiserlich-königlich) betűk között nem szerepelt az *rund* (és) szó, amely a Monarchiának osztrák császárságból és magyar királyságból való összetételét jelezné.
- 174 : 13 *„E jelben győzni fogsz* (In hoc signo vinces) — A monda szerint Nagy Konstantin császár, midőn 312-ben Maxentius ellen hadba indult, fényes nappal keresztet látott az égen a fenti szavakkal. E látomás hatása alatt Konstantin keresztény lett.
- „ 27 *hinc illae lacrimae* — ez hát a könnyek oka! (Terentius Andria c. vigjátékából.) Amító, hazug panaszok leleplezésekor mondják.
- „ 30 *a kormány három Móricznak adott hivatal* — jelentése: három kegyenecnek, három protekciónak.
- 175 : 26 *Budapesti Közlöny* — a hivatalos lap, mely 1867. febr. 20-án indult meg Emich Gusztáv, később az Athenaeum kiadásában; Salamon Ferenc szerkesztette (1892. okt. 10-én történt

- Lap Sor
- haláláig); későbbi szerkesztői Vadnai Károly, Beksics Gusztáv, Bársony István stb.
- 175 : 32 *Asmódi, a sánta ördög* — egy gonosz szellem neve. A perzsa mitológiából került a zsidó egyházi irodalomba, és onnan ment át a köztudatba.
- „ 34 *offert* — üzleti ajánlat.
- 176 : 7 *entrefilet* — kisebb, rendszerint politikai újsághír; többnyire a vezércikk utáni (közbeékelte) apróbb politikai hírek sorozata.
- „ 16 *emlékezni régiokról* — Csáti Demeter *»Pannónia megvétele-ről«* szövege, 1526 körül keletkezett históriás énekének kezdősora, kissé módosítva. Az eredetiben: *»Emlékezzenk régiokkal, Az Szythiából kijüttekkel...«*
- „ 35 *dekomponál* — bomlaszt, lazít.
- 180 : 13 *Magyar Állam* — katolikus egyházpolitikai napilap; az Idők Tanúja folytatásaként 1868. dec. 16-án indult meg és 1908. decemberéig állott fenn. 1870-től 1888-ig — rövid megszakításokkal — Lonkay Antal szerkesztette. Mint a klérus elfogult szellemű sajtóorgánumát a haladó törekvésű írók, köztük Mikszáth is, állandóan gúnyolták és ostromozták. (Ld. részletes jegyzeteinket: Krk 53. köt. 289—292. l.)
- III. fejezet
- 181 : 31 *pur et simple* — minden teketória nélkül; egyszerűen.
- 182 : 22—23 *»Mach mehr uns einen guten Tag, und heis' mehr uns Euer Gnaden.«* — csinálj (rendez) nekünk még egy jó napot és nevezd minket ismét kegyelmes úrnak.
- 183 : 7 *»qu'il ne dérange l'entente cordiale«* — hogy ne zavarja a szívélyes egyetértést (szövetséget).
- 185 : 21 *kátói szigor* — Cato ókori római szenátor nevéből, aki a közélet tisztaságáért meg nem alkuvó módon küzdött.
- „ 22 *Vesza-láng* — Vesta: a házi tűzhely és a családi élet tisztaságának védőistennője volt az ókori római mitológiában; templomában az állandóan égő tüzet a Vesta-szüzek gondozták.
- „ 28 *ad audiendum* — kihallgatásra; itt: utasítás végett.
- „ 33 *komma* — az írásjelként használt vessző.
- 186 : 36 stb. *A vízikártya történetét* (szert a politikai skandalumot) MK *Kinek kell asszony?* c. tárcaelbeszélésében is említi, de ott tréfásan letagadja e röpirat szerzőségét. (Ld. Krk 30. köt. 81. l.)
- 188 : 17—18 *H... th Gy. erdélyi képviselő* — Horváth Gyula; később, a szegedi évek óta Mikszáth barátja.
- IV. fejezet
- 189 : 7 stb. *főirati és határozati párt* — MK szerint: *»lényegileg egyet akart mind a kettő... csak a módzatokban tértek el egymástól.«* A *»módozati«* eltérés a következő: *A felirati párt* az 1861-i országgyűlésen Deák Ferenc mérsékeltebb ellenzéki pártja, amely királyi felirat alakjában akarta az

- uralkodó tudomására juttatni az ország sérelmeit. Ezzel szemben a Teleki László gróf és Tisza Kálmán vezetése alatt álló *határozati párt* a 48-i törvények visszaállításának követelményét nem felirat alakjában akarta kinyilatkoztatni, hanem a párt megbízásából szerkesztett határozattal. Ez a határozat a Deák-féle felirati javaslatban foglalt jogi és történeti érveknek radikálisabb hangnemben való deklarációja volt. — A *felirati pártból* alakult ki az 1865—67-i országgyűlés folyamán a Deák-párt, a *határozati pártból* pedig a kiegyezés után a »balközép«.
- 190 : 9 az *osztrák—porosz háború* — 1866 május közepén kezdődött és mindössze hat hétig tartott. Bismarck indította meg. Ürügyül szolgált a Schleswig-Holstein feletti megosztott uralom ügye. A königrátrzi döntő ütközetben (júl. 3.) az osztrák csapatok megsemmisítő vereséget szenvedtek a porosz hadseregtől, melyet I. Vilmos császár személyesen vezetett és Moltke vezérkari főnök irányított. A háborút lezáró prágai békében Ausztria kivált a német szövetségből és ezzel majdnem félezeréves németországi vezető szerepe végleg megszűnt. A poroszok húsz millió tallér hadikárpótást kaptak, azonkívül Németország annektálta egész Schleswig-Holsteint, Hannover, Nassaut, Hessen-Kasselt, Frankfurtot és Hessen-Darmstadt északi részét. — Bismarck gőgösen azt ajánlotta Ferenc Józsefnek, hogy a Monarchia súlypontját most már helyezze át Budára. A Habsburg-császárnak e megalázott helyzetében segítette elő »a haza bölőse« a »kiegyezés«-t . . .
- 191 : 12—16 *A Garibalditól segítséget váró dalokat* MK itt csak említi, de számos elbeszélésében idéz is belőlük. — MK Garibaldi-kultuszáról ld. jegyzeteinket a Krk 4. köt. 189. lapján és a 28. köt. 232. lapján.
- 192 : 25 stb. Az 1865—66. évi magyarországi szervezkedés (»összeesküvés«) szálai — mint MK is mondja — a magyar emigráció párizsi komitéjától indultak ki. Klapka György 1866-ban Felső-Sziléziában magyar légiót alkotott, hogy azzal Magyarországra hatoljon, de alig lépett hazai földre, Ausztria és Poroszország között létrejött a békekötés, minek következtében a légió visszavonult.
- 193 : 13—14 *az egyik Károlyi, aki ma is külföldön él valahol . . .* — Mikszáth itt Károlyi Gáborra céloz.
- „ 34 *pragmatica sanctio* — így nevezik a III. Károly alatt 1723-ban hozott ama törvénycikkeket, melyek a Habsburg-ház nőágainak a magyar trónon való örökösödéséről intézkednek.
- 196 : 24 *»Kárpátoktól Adriáig«* — Ez a szállóige Garay János 1841-ben írt *»Körének«* c. költeményének (újabb címe: *»Hymnus«*) kezdősorából vált ki. (*»Kárpátoktól Adriáig Zengjen a körének . . .«* stb.)
- 200 : 22 *a delegáció intézménye* — A delegáció (küldöttség): az 1867—

1918 időszakban Ausztria és Magyarország közös ügyeinek tárgyalására kiküldött bizottság. Tagjait a képviselőház és főrendiház tagjai közül választották. Felváltva Budapesten és Bécsben ülésezett.

V. fejezet

- 202 : 7 *inszeníroz* — rendez, megrendez; valamely célből színészkedve jelenetet idéz elő.
- 203 : — *A »Bánk bán«-ból vett idézet a dráma 4. szakszából* (felvonásából) való. Az idézet (talán a nyomda hibájából is) nem egészen pontos; egypár helyen (az idézet 11, 12, 18. 23. sorában) a döcögő ritmus is elárulja e hibákat.
- 204 : 7 *mundus se expedit* — a világ elkörmányozza saját magát. (MK-nál többször előforduló idézet.)
- „ 22 *negáció* — tagadás, el- vagy visszautasítás.
- „ 26 *vitális* — életbevágó, létfontosságú.
- 206 : 15 *éclat* — itt: hangos örömnnyilvánítás.

VI. fejezet

- 206 : 14 *Quod licet Jovi, non licet bovi* (latin közmondás) — amit szabad Jupiternek, nem szabad ám az ökörnek!
- 207 : 5 *non licet magna componere parvis* — nem szabad a nagyot (vagy nagy dolgot) a kicsinnyel összehasonlítani. — Mint MK is utal rá: egy közismert latin mondás kiforgatása. Az eredeti latin mondás így hangzik: »si parva licet componere magnis« — ha szabad a kicsit a nagygal összehasonlítani. (Vergilius: Georgica 4, 176.)
- „ 7 *imparlamentáris* — a parlamenti illetet sértő, parlamentbe nem való; mosdatlan, durva.
- 208 : 9 *bajazzo* (MK-nál: bajadzó) — pojáca, bohóc.
- „ 31 *britannika* — kedvelt szivarfajta volt.
- „ 35 *argumentum ad hominem* — személyes érv; a tárggyal kapcsolatos érv helyett az ellenfél (a vitatárs) személyével kapcsolatos, ráutaló érv.
- 212 : 4 *eklatáns* — fényes, pompás; csattanós, hatásos, kétségbevonhatatlan.
- „ 21 *habitué* — törzsvendég, bennfentes, rendszeres látogató.
- 213 : 39 *»Figaro — itt, Figaro — ott, Figaro — mindenütt.«* — Rossini »A szevillai borbély« c. operájának első felvonásában a konyeles borbély dicsekvése.
- 214 : 8 *circulál* — kering, körben jár.
- „ 15 *»a sötétség, amely lebeg vala a vizek fölött«* — MK a bibliának a világ teremtéséről szóló első szakaszaiból (Mózes I. könyve 1.2) csonkán idézi ezt a mondatot, amely emiatt nála éppen ellenkező értelmet nyer. A bibliai mondat így hangzik: »A föld pedig kietlen és puszta vala, és sötétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.«
- 215 : 2 *galimatiász* (MK-nál: gallimathias) — zagyva beszéd, badarság.
- „ 3 *érintkezési pontok* — érintkezési pontok. (MK-nál az 1870-es

- években még elég gyakran fordulnak elő a nyelvújítás utó-hajtásai: olyan szavak, kifejezések, amelyeket a nyelvhasználat nem fogadott el.)
- 215 : 10—11 »a „*duos litigantes*” [között] bizonyosan „*tertius gaudens*”-nek maradnak meg» — Ezt a mondatot MK a következő latin közmondás felbontásával szerkesztette: »*Inter duos litigantes tertius gaudet*» — két civakodó között a harmadik örül. (MK másutt is idézgeti, pl. *Beszterce ostromában*, Krk 6. köt. 58. l.) — A MK által módosított fenti szövegben a »*tertius gaudens*» jelentése: az örvendező (felülkerekedő, nyertes) harmadik.
- „ 17 *vicem pro vice* — viszonzásul, (kölcönt a kölcsönért).
- „ 24 *engagiroz* (angazsiroz) — az engageál (angazsál) francia eredetű szó (engager) németes formája, jelentése: kötelez, kötelezettséget vállal.
- „ 38 *ex offo* — hivatalból, hivatalosan.
- 216 : 24 *Neues Pester Journal* — német nyelvű napilap, kevésbé jelentős, mint a *Pester Lloyd*. 1870-től 1925-ig állott fenn. Schnitzer Ignác (1839—1892) alapította és szerkesztette 1880-ig. (Schnitzer Ignác Petőfi, Jókai, Szigligeti műveinek egyik német tolmácsolója.)
- „ 27 *dementi* — valótlan közleménynek vagy hírnek cáfolata; meghazudtolás.
- 217 : 6 *dementál* — megcáfol, valótlannak jelent ki; meghazudtol.
- „ 32 *szupremácia* — fennhatóság, felsőség; fölény; felsőbbrendűség.
- VII. fejezet
- 220 : 6 *vide* — lásd.
- 221 : 10 *dividenda* — osztalék.
- „ 31 *Kossuth és Petőfi* — Ezzel a szakasszal kapcsolatosan ld. MK-nak a *Budapesti Napilap* 1877. okt. 19-i (289.) számában megjelent *Kossuth, Petőfi és . . . c.* cikkét: Krk 53. köt. és ahhoz fűzött jegyzeteinket.
- 222 : 2 *Hazánk* — politikai, közgazdasági és társadalmi napilap, »a balközép közlönye«. 1868—1869-ben működött; »a két pártármnyalat egyesültekor« megszűnt. 1868 első felében br. Podmaniczky Frigyes, azután pedig P. Szathmáry Károly szerkesztette.
- 222 : 6 *Jelenkor* — katolikus egyházpolitikai és politikai napilap volt. Rövid ideig állott fenn: 1875. jan. 1—szept. 1. Talabér János és Füßy Tamás szerkesztette.
- 223 : 7 *Sárkány* — pesti fényképész; kirakata a belvárosi üzletsor egyik főérdekessége volt. MK gyakran említi Sárkány látványos kirakatát. (A *Budapesti Napilap* 1877. szept. 20-i 260. sz. cikke: *A »Sárkány« kirakata előtt*, ld. Krk 53. köt.; továbbá a *Szegedi Napló* 1878. nov. 17-i sz.-ban megjelent tárcaelbeszélésében: *Láttam a feleségemet*, Krk 30. köt. 94. l. stb.)
- „ 8 » . . . *»vagy élclapjainkhoz utasíthatom«* — Tisza Kálmán gro-

- teszk figurájával tele vannak az egykorú élelapok: Ústökös, Bolond Istók stb.
- 225 : 35 *kodifikacionális* — törvényszerkesztési.
- 226 : 18 *sugárút* — az akkoriban kiéptített Andrassy út, a mai Népköztársaság útja.
- „ 37 *antichambriroz* — előszobázik, kilincsel.
- 227 : 3 *koronatanács* — a király elnökletével tartott tanácskozás.
- 228 : 8 *a legelső magyar ember . . . a király* — Vörösmarty *»Fóti dal«* c. költeményéből.
- „ 8 *a legalkotmányosabb király* — A kiegyezés után ezzel a hízelgő jelzővel illették Ferenc Józsefet. — MK itt mintegy gúnyos fegyverként használja Tisza Kálmán ellenségeivel szemben.
- 229 : 5—6 *»Kákay Aranyos — nem a második — hanem az első — vagyis Kecskeméthy Aurél. (Ld. az Életrajzi jegyzetekben.) Ugyancsak reá utal a 237. lap 18. sorában »az öreg Kákay Aranyos«* kifejezés is.
- „ 9 *»II. Kákay & consortes«* — ifj. Ábrányi Kornél és társai (cinkosai).
- „ 13—14 *»Sokkal mélyebb tisztelettel viseltem királyunk bölcsesége és széles politikai látóköre iránt . . .«* stb. — MK mindig erős tartózkodással szól a Habsburgokról, magáról Ferenc Józsefről is. (Ld. pl. a Krk 53. kötetében *»a kassai toaszt«* ról szóló fejezeteket!) A fentiekhez hasonló kijelentései kizárólag az írói hatásnak (itt Tisza Kálmán védelmének) stílus eszközei — semmi több.

VIII. fejezet

- 233 : 6 *Lajtántúl* — Ausztriának nálunk általánosan használt megnevezése.
- „ 23 *»Magyarország nem volt, hanem lesz«* — Széchenyi István 1830-ban megjelent *»Hitel«* c. munkájából kivált szállóige. Eredeti formájában így hangzik: *»Sokan azt gondolják: Magyarország — volt; — én azt szeretem hinni: lesz!«*
- 235 : 3 *marionett* — zsinóron rángatott bábu; akarat nélküli báb; idegen akarat vak, engedelmes eszköze.
- „ 31 *Bodzafa utca* — később: Röck Szilárd utca, ma: Somogyi Béla utca (a VIII. kerületben).

Végszó

- 237 : 22 *nimeo Danaos et dona ferentes* — félek a görögöktől, még ha ajándékot hoznak is. (Idézet Vergiliusból. Laokoon figyelmeztető szavai, midőn a *»trójai falovat«* meglátja a falak előtt.)
- „ 29—30 *»a fuzionális alkudozások«* — nyilvánvaló, hogy itt nem az első (1875), hanem a *»második«* fúzióról van szó.
- 238 : 6—8 *II. Kákay Aranyos kijelentése a „III-ik, IV-ik és V-ik Kákayakról* — II. Kákay Aranyos (ifj. Ábrányi Kornél) fenti *»kijelentése«* nem a röpiratban magában, hanem csak a röpirat 1. és 2. kiadása zöld színű borítólapjának belső oldalán található. Szó szerint következőképpen:

•*Nyilatkozat.* Miután abból, hogy én egy elhunyt író-
nak (Keckeméthy Aurélnak) álnévét, mely által én semmi
tekintetben nem jöhetnek vele összeütközésbe, mert az ő
előnyei nekem csak *árthatnak*, az én hiányaim pedig neki
nem árthatnak, valaki [tudniillik Mikszáth] azt következ-
tette, hogy e nevet, mely „Országgyűlési fény- és árnyké-
peim” után megszűnt bitang jószág lenni, ő is használhatja,
könyvemet nemcsak névben, de még külső formában is
utánozhatja; miután ez neki annyiban sikerült, hogy akadtak
többen, kik könyvét azon hiszemből vették meg, hogy az
enyémét veszik; s miután ezen az úton nincs kizárva, hogy
a 3-ik után 4-ik, 5-ik, sőt 6-ik „Kákay Aranyos” is támadjon:
kijelentem, hogy én csak „II-ik Kákay Aranyos” álnév alatt
írok, s azon álnévek alatt, melyek előtt vagy melyek után
más számok állanak, nem én rejtőzöm, ha ugyan ezt immár
rejtőzésnek lehet nevezni. *II-ik Kákay Aranyos.*»

E nyilatkozatával ifj. Ábrányi Kornél köztudomásra
akarta hozni, hogy személye nem azonos Mikszáth személyé-
vel, akinek *Még újabb fény- és árnyképek* c. munkája •Kákay
Aranyos. Nr. 3« álnévvel jelent meg kevéssel az ő •Tisza
Kálmán« c. pamfletje előtt. — •Tisza Kálmán«-jának 3.
kiadásában ifj. Ábrányi Kornél azért mellőzte ezt az óvást,
mert időközben megjelent Mikszáthnak *A politika svindlerei*
c. ellenirata, éspedig oly módon, hogy a Kákay Aranyos
álnévet ezúttal nem sorszámmal látta el, hanem a névhez —
újabb Ábrányi Kornél bosszantására és további rébuszként! —
újabb jelzőt függesztett. E további rébuszt azzal is bonyo-
lítani igyekezett, hogy megtagadta a •III-ik, IV-ik vagy V-ik
Kákay Aranyos«-sal (*a III. számú esetében tehát: saját ma-
gával!*) való ismeretségét is.

Irodalom

A politikai tárgyú és kíméletlen hangú röpiratot az egykorú
lapok pártállásuk szerint igen ellentétes módon mutatták be közön-
ségünknek. A kormánylapok (elsősorban A Hon) helyeselték a röpirat
•leplezetlen« szókimondását, az ellenzékiek viszont nem annyira kri-
tikával, mint inkább durva szidalmakkal illették.

Mínthogy *A politika svindlerei* válaszirat Kákay No. II. •Tisza
Kálmán« c. pamfletjére, sőt mivel Kákay No. II. pamfletjét ugyancsak
•Tisza Kálmán« önméne •Egy elfogulatlan« névjelzésű szerző is meg-
támadta: a sajtóvisszhangok olykor egy kalap alá foglalják mind
a három füzetet és a fent említett szempontok szerint helyeslik vagy
ócsárolják azoknak hangját és tartalmát. Az ellenzéki lapok egy része
— Kákay II. védelmében — •zugrászata«-nak nevezi, sőt annál is
erősebb kifejezésekkel illeti *A politika svindlerei* c. füzetet, némelyek
pedig előkelő fintorral fordulnak el tőle.

A csupa névtelenül megjelent recenziók írói között akadtak olyanok is, akik keresték, firtatták a szerzőt. Az egyik lap — a Közvélemény — szerint: egyesek somogyi Szontagh Pál személyére gondoltak; a Fővárosi Lapok jól sejtik, hogy a szerző, az újabb Kákay a napi politika kérdéseiben sok tekintetben nagyon ifjú lehet; a Kelet Népe pedig helyes szimattal föltételezi, hogy a szerző a III. sz. Kákayval [vagyis: a *Még újabb fény- és árnyképek szerzőjével*, azaz Mikszáthtal] azonos . . . A Magyar Hírlap bennfentes munkatársa úgy tudja, hogy a röpirat a szerző vállalkozásában jelent meg, mert »a megtámadott« (Tisza Kálmán) »nem akarta a kéziratban levő munkát megvásárolni . . .«

Ennyit előre bocsátva, legfőbb feladatunk e téren, hogy az egykorú recenziók sorozatát teljes szövegükben közzétegyük az irodalomtörténet számára.

A recenziókból egyszersmind kitűnik a röpirat megjelenésének időpontja: 1878. június eleje. Az első ismertetést ugyanis június 5-én, a többit általában a jún. 6-i és 7-i számokban találjuk.

Legelőször az *Ellenőr* c. kormánylap (fel. szerk. Palásthy Sándor) jún. 5-i esti kiadása ad hírt mindhárom röpiratról. Előbb az »Elfogulatlan«-nak Tisza Kálmánt védő és a habarékpártot támadó füzetét méltatja oly módon, hogy első három lapján terjedelmes szemelvényeket közöl a röpirathól. Ezután a hírvonat egyik cikkében bejelenti a *politika svindlerei* c. füzet megjelenését, amely szintén »a Tisza Kálmán ellen legutóbb Kákay Nro II. által írt nyomorult pamfletet tiszteli meg azzal, hogy polemizál vele; véleményünk szerint — írja az *Ellenőr* — egészen fölöslegesen, mert van a támadásoknak bizonyos neme, melyre a néma megvetés az egyetlen hozzá méltó válasz.«

Ezután a *Magyar Hírlap* (fel. szerk. Kuliffay Ede) jún. 6-i száma általános jellegű eszmefuttatás keretében szól a Tisza Kálmánt védő két röpiratról. Szó szerint következőképpen:

»Zugirászkodás a fővárosban. Elégge ki nem képzett, nagy természeti fogyatkozásokban szenvedő úgynevezett „frók” szokták a teljes képzettségű, munkabíró és komoly törekvésű frók hitelét rongálni a fővárosban. Rongálják ezek hitelét közvetlen támadásaik által, vagy azért, hogy a közönség irodalom-pártolásából tisztátalan vásárt csinálnak. Bécsben a múlt évben jelent meg a „Fata Morgana”, mely egész özönöbe mártotta egyik kitűnő főtisztünket a privát rágalmaknak. E dicsőséget megirigyelték a fővárosi hasonzórtúak s nyakrafőre keresték az „irodalmi skandalum” anyagát. Naptár jelent meg, melynek tartalma csupa személyeskedés volt; majd egy személyeskedésből élő hetilap indult meg ugyanazon firma alól; megbukott a munka, megbukott a firma is. — De nem szűnt meg a skandalum-keresés Kaliforniájának művelése. Nemsokára oly könyveket adtak ki, melyekben tisztességes, tekintélyes emberekre szórták a sárt — s íme, lehetett mellette tengődni! A közönség per sze azon tévedésben volt, hogy azon rágalmak, melyeket az utcai humorba burkolva valakire rákentek, csupa igaz dolog, s nem törő-

dött avval, ha a gondolkodás legegyszerűbb törvényeit is nélkülözték! Még ez sem fizetett azonban eléggé! A minap végre Kecskeméthy Aurél írói álneve alá rejtőzött valaki, hogy régalmainak annál nagyobb tekintélyt adjon s összevissza szórta a legalaptalanabb gyanúsításokat. E példát aztán többen követték s erőszakolni kezdték a „skandalum-irodalom” közönségének megteremtését. — Ideje, hogy leleplezzük az e fajta „irodalmat”, mivel már egy élclap is van Magyarországon, mely e jeles műfajban tündöklök. Le kell lepleznünk s kimondanunk, hogy az efféle „történetek”-nek nincsen semmi alapjuk, s hogyha mégis megjelennek, úgy ezt legtöbbször annak lehet tulajdonítani, mivel a megtámadott nem akarta a kéziratban levő munkát megvásárolni. Mindenki megítélheti ebből, mi különbség van ezen s a német revolver-irodalom között? — Szükséges-e az ily munkák ellenében a védelem? Valaki megírta Tiszát s lerántotta, mire Tisza egyik tisztelője megírta még egyszer s megvédelmézte. Ez utóbbi munka ma jelent meg, — szükség nélkül, mivel az említett „irodalom” ellenében elegendő a hírlapi figyelmeztetés, nem állván a legszerényebb polgárnak érdekében sem az, hogy privát viszonyai fölött a nagy publikum előtt pro et contra veszekedjenek. Az „egy elfogulatlan” „Tisza Kálmánja” természetesen nem hasonlítható össze a másik irodalmi becs nélküli izével, noha magában véve fölösleges, mivel csak a skandalum-irodalomnak ad helyet az irodalmi harcokban, s csak az irodalom tekintélyén ejt csorbát azon kapzsiság-szülte termékek ledorongolása, melyekre nézve elismerjük, a ledorongolás is „hirdetés”.«

Másnap számában (jún. 7) visszatér az »Elfogulatlan« röpiratára, és e röpiratot akként csepeüli, hogy ezzel a II. sz. Kákay silányosságát még jobban kimutassa: »E röpirat Tisza Kálmánnak sem nem árt, sem nem használ ugyan, csupán Kákay Aranyost [a II. számút] teszi nagyvá azáltal, hogy a botrányt kereső spekulatív utcai irodalomból komoly dolgot csinál, 5 hosszú íven át oly unalmas prédikációt tartva, melytől Tisza Kálmánnak legbuzgóbb hívei is megszöknek már a harmadik ívnél, ellenségei pedig az elsőnél földhöz verik; s ha már maga a röpirat kiadása tapintatlanság volt, még nagyobb tapintatlanság az a hang, melyen írva van, mert az író komoly embernek látszik, de II. Kákay Aranyossal komolyan foglalkozván, komolyan nevetségessé teszi magát.«

A *Hon* (fel. szerk. Jókai Mór) jún. 7-i számának reggeli kiadásában találjuk Mikszáth röpiratának legkedvezőbb recenzióját:

»A politika svindlerei. (Fény- és árnyképek.) E cím alatt „ifjabb Kákay Aranyos”-tól egy politikai röpirat jelent meg Budapesten (Grimm és Horovitznál, ára 1 frt 60 kr.) Válaszul íratott e pamflet II-ik Kákay Aranyosnak „Tisza Kálmán” című könyvére. Válogatatlan, nem sokat hímező-hámozó szavakkal kemény igazságok mondatnak el e munkában, melyeket szükség volt már egyszer így leplezetlenül megmondani s a fondorkodók fejéhez vágni. Méltó az elolvasásra.

Mi részünkről e munkából az aránylag szelídebb részt közöljük alább mutatványul s e helyütt csak a tartalomjegyzéket adjuk. [Felsorolja a fejezetek címeit, majd így folytatja:]

A munka, mint róla maga szerző is mondja, egészben véve korrajz, részeiben: igyekszik megfejteni azt a sajtóságot helyzetet, hogy a nemzetnek az a része, mely elfordul Tisza Kálmántól, miért nem fordul ellene? Hogy a nemzet, mely elégedetlen a kormánypárttal, miért nem leli otthonát sem az újonnan fuzionált ellenzékben, sem a függetlenek táborában.

És most közöljük a pamflethől mutatványul a következőket: „Megesinálták a második fúziót . . .” stb.* [Idézet szinte fél újságlapnyi terjedelemben.]

A *Közvélemény* (főszerk. Lukács Béla, fel. szerk. Borostyáni Nándor) — mint a megtámadott »habarék-párt« fő szócsove — jún. 8-i számában tájékoztató dühvel szidja Mikszáth röpiratát:

»Kákay „Tisza Kálmán”-ja úgy látszik, egész irodalmat kelt. *Ifjabb Kákay Aranyos* vonít keservesen „A politika schwinderei” cím alatt. Mikor a szemtelenkedő obre egy nagyot lapítanak, az ilyen vonítást végez.

Ez újabb röpirat minden lapja tanúságot tesz amellett, hogy II. Kákay „Tisza Kálmán”-ja a jelenlegi rendszer élősdi fájának nagyon az elevenére talált.

Különben e moslékgyári termék alul áll azon, hogy vele foglalkozhassunk.

Aki — mint *ifjabb Kákay Aranyos az egyesült ellenzék*et — hol az ország politikai értelmiségének annyi jóhangzású neve található föl — „elvtelen haszonleső csordának” nevezi: az tán maga sem akarta irodalmi terméknek tekinteni művét. Ilyen hangon mi még nem tudunk válaszolni. Lehet azonban, hogy *belejövünk*.

Azt mondják, hogy „A politika schwinderei”-t csanádi vagy somogyi Szontagh Pál írta.

Mi ezt nem hisszük. Több ízlést teszünk fel somogyi Szontagh Pálról. Az ember lehet erős pártember; elmondhatja, megírhatja a legkíméletlenebb dolgokat, — de arról, hogy mindig *gentleman* és mindig *művelt férfiú* legyen: egy somogyi Szontagh Pál nem feledkezhetik el.

Hiszük is, hogy ezt a pletykát, melyet tán reklámul gyártottak e munka mellett — meg fogja cáfolni.

Mert ha mégis Szontagh Pál írta volna, hát akkor mi is csak mondanánk egyet-mást.*

A *Fővárosi Lapok* (fel. szerk. Vadnai Károly) igyekszik felül emelkedni a küzdőfelek szenvedélyein. »A közműveltség« érdekében szeretné, ha örökre megszűnnének az efféle elmérgesedett tollharok. A jún. 9-i számban (652. 1.) a névtelen cikkíró [= Vadnai Károly] következőképpen fejti ki nézeteit:

»A *politika svinderei*. Ily című, szépkiállítású, 1 ft 60 krért kapható röpirat jelent meg Grimm és Horovioznál, „ifj Kákay Aranyos”-tól, válaszul II. Kákay Aranyosnak Tisza Kálmán ellen írt pamfletjére. Az új könyv azzal a szólásmóddal jellemezhető: „amilyen volt a mosdó, olyan a törülköző.” Vissza van adva a kölcsön kamatostul, gyarapítva a marakodás irodalmát — közéletünk és politikai sajtónk dicsőségére. Ha Nro II. elnevezte Tiszát „politikai svindler”-nek, „ifjabb” Kákay a Tisza egész ellenzékét nevezi el a

„politika svindlerei”-nek; azután meg „csordá”-nak. (A „Közvélemény” tegnap száma ez elnevezés fölött felháborodva, az egész röpiratot „moslékgyári termék”-nek nevezi s szerzőjének hangjára azt írja: „mikor a szemtelenkedő ebre egy nagyot lapítanak, ilyen vonítást visz véghez.”) Ha II. Kákay kíméletlenül szidta a kormányelnököt, ez még kíméletlenebbül emlegeti a Lónyai négymilliósi új uradalmait, a Kerkápoly Csillag utcai házait, a báró Simonyi Lajos „üres fejét” és halátlanságát, mint ki azért gyűlöli Tiszát, mert ez, hogy adósságától megmentse, jó áron megvett tőle háromezer hold földet. Ha Nro II. elkárhoztatta az egykori balközépet, mint amelynek ellenzékeskedése rontá meg közállapotainkat, az „ifjabb” most minden bünt és erkölcstelenséget a régi Deák-pártra hárít, sőt (ami közbotrányokozást fog szülni) azt írja, hogy Deák maga is „hiú” volt, hiú arra, hogy ne fogadjon el kitüntetést, sat. Okos ember persze ezt a vonást nem a hiúság rovatába fogja jegyezni, hanem az egyszerű nagy jellem igazi demokrata erényének ritka példájaként idézi a mai hiú világban; hanem hát „ifjabb Kákay” sok tekintetben nagyon ifjú lehet még, mert midőn a mai kormány elnökét védi s a régi Deák-pártot egy zsákba varrva dobja a kárhóztatás tűzére, még csak az sem jut eszébe, hogy a mai kormány többségét szintén régi Deák-pártiak képezik: Trefort, Széll, Szende, Perczel és Wenckheim. A szerző fiatalságát különben az is mutatja, hogy míg Kaas Ivort megírja „parlamentari parasztsága”-ért, midőn a Tisza és Kossuth hasonló eljárását emlegető Jókainak azt kiáltá: „ami szabad Jupiternek, nem szabad az az ökörnek”, — ő maga az ellenzékietek a „komondorhoz” hasonlítja, „mely mindig ugat”. Vannak e könyvben érdekesen, jól írt lapok, de vannak túlságok, ellenmondások s félszeg szempontok is. Szóval egyenetlen, túlzott munka. Méltó pendantja annak, melynek válaszul kíván szolgálni. Hatásuk azonban valószínűleg ellenkező lesz. Nro II. oly dühösen írt Tisza ellen, hogy minden valószínűség szerint használt neki; „ifjabbunk” pedig oly dühösen írt a Tisza régi és új pártelleneséről, hogy ártani fog annak, akinek használni törekszik. Mindaz különben, amit e politikai röpiratokról megjegyzünk, nem a tartalom, hanem a modor, a stíl kritikája kíván lenni. Mint szépirodalmi lapra, ránk csupán ez tartozik. Az egész irodalom érdekében sajnálkozunk kell azon, hogy ifjabb írók röpiratai nem képviselnek egyebet, mint hangjuk és kíméletlenségük által „süllyedést a mocsarak felé”. Nem elvek fölött vitáznak, hanem marakodnak személyek fölött. Verik kölesönösen az egymás zsidóját, nem gondolva meg, hogy a nemzet mindig vesz, ha a kiválóbb embereket egymás után tönkre piszkolják. A mai szép ünnepnapon [pünkösd vasárnapján] valóban van felfohászkodni azért is, hogy múltjék el tőlünk a politikai írmodor e gyalázkodó divata s térjen vissza az a szép idő, midőn az országot foglalkoztató röpiratokat nem minden áron emelkedni törekvő ifjú urak, hanem a legkiválóbb férfiak (a negyvenes években Széchenyi, Kossuth, Eötvös s a Dessewffyék) írták, erélyesen, de méltósággal és ízléssel, diadalt keresve eszméik számára, s nem azt a botrányt, hogy könyvük egy-egy kinyitott szennyes láda tartalmához hasonlítson. Hanem — fájdalom! —

a közlés is kezd vétkes lenni e sülyedésben. Nehány nap alatt jelent meg egy „elfogulatlan”-tól tisztességes hangon írt kritika II. Kákay Tisza-gyűlölő pamfletje ellen s védelem a kormányelnök mellett; tárgyias, nem személyeskedő munka; s erre igen sokan azt mondták: unalmas. Értsd: nincs benne botrány! Ha így haladunk: akkor a politikai olvasó rövid időn csak azt fogja mulatságosnak találni, ami személyeskedő piszkolódás, marakodás, sértegetés. Csak így kell folytatni, s szedni fogjuk majd a közműveltség szép gyümölcseit. Aki meg akarja óvni önértetét: szépen visszavonul a közéletől, hogy ne piszkoltassa magát; jó könyvek helyett a káromkodás khatekizmusai lesznek kelendők s tisztességes színházak helyett tán divatba jön nálunk is a bikaviadal.»

E részletesebb recenziók mellett némelyik lap csak röviden emlékeztet meg *A politika svindlereiről*.

A *Kelet Népe*, a konzervatív párt lapja (fel. szerk. Halász Imre) jún. 6-i számának (4. évf. 154. sz.) »Újdonságok« c. rovatában (3. l.) együtt mutatja be az »Egy elfogulatlan«-nak »Tisza Kálmán« c. röpiratát és *A politika svindlereit*; amazt a Pesti Napló recenziójából vett idézetekkel, ezt pedig az Ellenőrtől kölcsönzött szavakkal. Az Ellenőr nyomán »nyomorult pamflet«-nek nevezi; álnévű szerzőjéről pedig föltételezi, hogy: »Talán ugyanaz, aki mint 3-ik Kákai [így!] követte el azt az irodalmi szédelgést[!], hogy még külalakjában is majmolta II-ik Kákait.«

A *Budapest* c. képes politikai napilap (fel. szerk. Papp László, kiadja Vodianer F., MK egyik korábbi kiadója) és a *Nemzeti Hírlap* (fel. szerk. Toldy István) — mindkettő a jún. 7-i szám »Irodalom és művészet« c. rovatában — csupán a füzet megjelenéséről ad hírt, az ár (1 frt 60 kr.) feltüntetésével. Hasonlóképpen a *Vasárnapi Ujság* (fel. szerk. Nagy Miklós) jún. 9-i számának ugyanilyen című rovatában (368. l.), valamint a *Magyarország és a Nagyvilág* c. folyóirat is (fel. szerk. Agai Adolf) jún. 16-i számának »Sajtó és könyvészet« c. rovatában (382. l.)

Nem érdektelen megjegyezni, hogy *jónéhány napilap és folyóirat teljesen hallgat erről a füzetről*; részint a napipolitikától tartózkodva, részint pedig mert a Tisza Kálmán körüli pamflet-hadjáratnál nem kívántak foglalkozni sem pro, sem contra. E hallgató lapok közül említendők: *A Petőfi-Társaság Lapja* (szerk. Balázs Sándor és Szana Tamás), pedig e lapnak MK ebben az időben szorgalmas munkatársa volt; *Egyetértés* (fel. szerk. Csávolszky Lajos), *Hírmondó* »képes néplap« (fel. szerk. Komócsy József, MK baráti körének tagja), e lap erősen Tisza-párti, de a szóban levő röpiratok közül egyikről sem szól; az egymással marakodó két klerikális lap: a *Magyar Allam* (fel. szerk. Lonkay Antal) és a *Magyar Korona* (fel. szerk. B. Jósika Kálmán); a *Népszava* (szerk. Külföldi Viktor), és végül a *Pesti Napló* (fel. szerk. Urváry Lajos).

Itt, a sajtószemlében jegyezzük föl azt az érdekességet, hogy a röpirat címének is támadt visszhangja, illetőleg utánzója. Mintegy

négy hónap múltán (1878. okt. közepén) Sólyom Jenő (1858—?) hírlapíró (később pénzügyi tisztviselő) tollából megjelent egy ilyen című füzet: »Az irodalom svinderei. Legújabb fény- és árnyképek. Kiadta a „Déliabáh” szerkesztősége Debrecenben. Nyomtatta Bp. 1878. Grimm és Horovicz» — vagyis szintén MK szóban levő röpiratának nyomdavállalata. A 39 lapra terjedő füzet az irodalmi klikkek, »a sajtó nyomorultjai« (a revolverező újságírók), a »ponyván árult dolgok«, a sikamlós fércregények«, az előfizetési visszaélések stb. kérdéseivel foglalkozik. — A füzetet a Fővárosi Lapok 1878. okt. 20-i száma (1176. l.) és a Vasárnapi Ujság nov. 3-i száma (703. l.) elismerően mutatja be.

1878

A CSALÁD LAPJA

KÉPMAGYARÁZATOK ÉS EGYÉB CIKKEK

Mikszáthnak ezek az apró írásai eddig teljesen ismeretlenek voltak. Még csak lelőhelyüket, *A Család Lapját* sem tartották számon.

Bennünket a kutatás logikai fonala vezetett nyomukra. Mikszáthnak ugyanis egypár elbeszélése jelent meg a *Képes Családi Lapok* c. folyóiratban, amelyet Németh Béla szerkesztett. A szerkesztő neve alapján jutottunk el következő vállalatához, *A Család Lapjához*. Ebben írónknak egy teljes névvel szignált elbeszélésére akadunk, címe: *Az ördög kontraktusa*. (Megkésétt fölfedezése miatt csak pótlásként tudjuk közölni a Krk 33. kötetében.)

A *Család Lapja* 1878. évfolyamában Mikszáth neve többé nem fordul elő. Az évfolyamot áttanulmányozva mégis néhány olyan közlemény tűnt szemünkbe, amely szintén az ő tollára vallott. Ezek: *A konstábler* című rajz (1878. júl. 21. és 28.), amely nem egyéb, mint Mikszáth *A rendőr* c. rajzának kevésbé módosított változata, valamint egy másik cikk *M. betűjeggyel*.

Ezen írásművek alapján megállapíthattuk, hogy Mikszáth Németh Béla e lapjának közelebbi — vagy ha úgy tetszik: belső — munkatársa volt. Ez az észrevétel annál jelentősebb, mert hozzájárul kitölteni, szűkíteni azt a »fehér folt«-ot, amely Mikszáth életrajzában eddig teljesen magyarázat nélkül állott.

A Család Lapja éppúgy, mint Németh Béla egyéb folyóiratai: »képes« családí lap volt. A nyomdász-kiadó: Méhner Vilmos üzeme bőven ontotta a képanyagot, és e képekhez hosszabb-rövidebb magyarázó szöveg kellett. Az egyes számok terjedelmét jelentős mértékben éppen a képek töltötték ki. Talán ez volt terjesztésüknek és népszerűségüknek legfőbb nyitja.

A képmagyarázatok az egykorú lapokban valóságos »műfaj«-t alkottak. Nem valami magasrendű irodalmi műfajt, de kétségtelenül igen szükséges, hasznos szerkesztőségi feladatot, ill. műhelymunkát jelentettek.

Olvashatunk az egykorú képeslapokban érdekes és szürke képmagyarázatokot, de alig van képeslap, amely ne közölné magyar-
rázó cikkeket az illusztrációkhoz.

Mikszáth abban az írásos félesztendőben, melyet a Budapesti Napilap megszűnése után és a Szegedi Naplóhoz való szerződése előtt rendszeres hírlapírói állás nélkül vergődött keresztül: minden írói kereseti lehetőséget megragadott, hogy valamelyes jövedelemhez jusson. Súlyos anyagi helyzetében vállalkozott az efféle aprómunkákra, annál is inkább, mert — úgy látszik — a nélkülözéssel együttjáró nyomott lelkiállapotában képtelen volt nagyobb szerű alkotásokra. Még egy-egy novellát is ritkán tudott megírni, amit eléggé bizonyít a Képes Családi Lap, A Család Lapja és a Képes Hetilap előtte tárva-nyitva álló hasábjain egy-egy elbeszélésének ritka feltűnése... Ellenben szívesen vállalta ezeket a képmagyarázó apróságokat, amiket nála ötletesebben aligha tudott volna más megírni. Volt már ebben gyakorlata is. A korábbi években, sőt még 1881-ben is találkoztunk egypár képmagyarázó apróságával. (Ld. a Hasznos Mulattató és az Ország-Világ hasábjain megjelent efféle képeket és Mikszáth ezekhez írt meséit a Krk 28. és 31. kötetében!) Maga elé tergette a nyomda külföldről beszerzett vagy saját kliséivel készített illusztrációit, és a képek sugalmazták neki a kísé-
rő szöveget. A rajzoló és az író tehát rangsor-beli szerepet cserélt. Általában az írásművekhez készített a rajzokat; a jelen esetben az író »illusztrálta« meséivel a készen kapott képeket... Mert Mikszáth többnyire *meséket költött a képekhez*, különösen ha gyermekeket vagy családi idilleket ábrázolt a kép.

Említett képmagyarázatai (Hasznos Mulattató, Ország-Világ stb.) alapján már annyira jellegzetesnek ismerjük ilyenmű írásait, hogy Németh Béla felsorolt lapjainak képmagyarázatai közül is könnyűszerrel tudjuk elkülöníteni Mikszáth írásait a többitől. Különösen jellemző stílusjegyei és motívumai vannak a gyermekeket, családi idilleket és a népeletből vett jeleneteket ábrázoló képek kísé-
rőszövegének. E bizonyítékokra alább egyenként külön-külön rámutatunk.

Vannak azonban képmagyarázatai, melyeknél a szerzőség kérdése nem állapítható meg ilyen könnyen. Ahol a képek tárgyköre kívül-
esik az említett típusokon (pl. boszniai város- és tájképek, nép- és természetrajzi képek stb.), ott a tartalmi és stílus-jegyek nem olyan határozottak. Mégis legtöbbször bizonyosnak tarthatjuk, hogy az efféle képeket is Mikszáth magyarázta; az ő szerkesztőségi feladat-
köréhez tartoztak ezek is. Hiszen magyarázatukhoz nem kellett külön-
ösebb szakismeret: a külföldi lapok, ahonnan a nyomda a képeket kölcsönözhetta, készen nyújtották a magyarázatokat, csak fordítói, ill. kevés át dolgozó-munkára volt szükség. Az efféle vegyes tárgyú képmagyarázatok között sincs olyan, amelyet gyakorlott tollú író és újságíró meg ne írhatna. E magyarázatok ugyanis többnyire csak általánosságok között mozognak.

A Mikszáthnak tulajdonítható alábbi képmagyarázatokat mégis mellőztük, mert tárgyuk annyira szakzerű, hogy kölcsönzött szövegeik legfeljebb mint hevenyészett fordítások jöhetnek számba: júl. 14., 2. sz. (20—21. l.): *A legszebb madár.* (A paradicsom-madarakról.); uo. (23. l.) A párizsi világkiállítás indiai osztálya; júl. 21. (38. l.) A párizsi világkiállításon a kínai pagoda és a norvég pavillon.

A képmagyarázatok némelyike 1878 második felében, a július—augusztusi számokban jelent meg, amikor Mikszáth már Szegeden volt, a Szegedi Naplónál. Ámde ezek késői megjelenésének is könnyű magyarázatát adni, mert a képek kísérő szövegeit ő sokszor «raktárra készítette», és azt a készletet a szerkesztő az ő távozása után is felhasználta. E föltételezésünket legjobban az bizonyítja, hogy amint a «készlet» kb. augusztus folyamán elfogyott, egyszerre vége szakadt a Mikszáth tollát jellemző színes cikkekcskéknak. Attólfogva helyüket semmitmondó, sűrű kísérőszövegek váltják fel.

De ki volt e képeklapok szerkesztője, akinek nevét kézikönyveink ma már alig tartják számon? Németh Bélának hívták. Az ő nevét is föl kell jegyeznünk, mint tettük Mikszáth többi szerkesztőivel (Harmon Gábor, Dolinay Gyula, Kakujay Gyula stb. stb.) — mert e kapcsolatok olykor hozzásegítenek kitölteni életrajzának kevésé ismert fejezeteit.

Németh Béla 1854-ben született Ócsán és 1881-ben halt meg Budapesten. Gimnáziumi tanulmányait Vácott, Budapesten és Esztergomban elvégezve a budapesti bölcsészettudományi karra iratkozott be. De atyjának halála miatt reá nehezedett az elárvult népes család eltartása; félbeszakította tehát tanulmányait és hírlapíró lett. Munkatársa volt a Független Polgárnak és a Magyar Hírlapnak, majd pedig szerkesztője a Képes Hetilap, a Tarka Világ, A Család Lapja és végül a Képes Családi Lapok c. folyóiratoknak. Lapjai Méhner Vilmos vállalatában jelentek meg és főleg a vidéki olvasóközönség körében nagy népszerűsége tettek szert. — Katonai szolgálatra behívatván, Boszniába vezényelték, ahol lappangó tuberkulózisa elhatalmasodott. Linzbe, a katonai kórházba szállították; onnan már ronsolt testtel került haza és nemsokára — huszonhét éves korában — elhunyt. Korának számos jeles költőjét s íróját sikerült megnyernie folyóiratai munkatársául, köztük Arany Jánost, Reviczky Gyulát, Tolnai Lajost, Balázs Sándort és Mikszáthot, aki szívesen írogatott Németh Béla lapjaiba. Kora halála miatt írásai nem érhetek kötetkiadás; a felsorolt lapokban, folyóiratokban szétszórva tanúskodnak írójuk tehetségéről és fáradhatatlan szorgalmáról. Halálakor (1881. febr. 9.) az egykorú lapok elismeréssel szóltak munkásságáról.

EGY VÁRATLAN VENDÉG

M. június 23., 1. sz. (7. l.)

Kép a 8. lapon: síró kislány, ölében aludttojás tányér, a tányérban egy váratlan vendég: egy béka.

Az író ötletes mesét kanyarított a képhez a réten dolgozó apáról, anyáról, az anyai gondoskodásról stb.

A képmagyarázat előadásában könnyűszerrel ismerhetünk Mikszáth jellegzetes mesehangjára. Meséiben gyakran előfordulnak olyan szavak, kifejezések (pl. idegen szavak), amelyek jóval meghaladják a gyermekek általános ismereteit. (Ezúttal is 240 : 14 »a béka *flegmatice* fürdik a fehér folyadékban.«) Jellemző vonása továbbá az »ihlető« képre való rendszeres hivatkozás (240 : 7 »E katasztrófa van megörökítve genialis humorral képünkön.«)

De Mikszáth szerzőségére utal különösen egy gyermekszó, mellyel más írásaiban is találkozunk, amelyet viszont más írónál sehol sem olvastunk. Ez a szó: »bobó« (239 : 16 és 24), vagyis »az a rémes kísértet, aki az ilyen kislányokat elviszi az áztató [a keneráztató] legfenekére ...« — Négy évvel később *Az üres bölcső* c. elbeszélésében (Pesti Hírlap, 1882. júl. 20., *Az apró gentry és a nép* c. kötetében, ld. majd Krk 33. köt.) ismét felidézi a gyermekijesztő »bobó« (»e rossz szellem«) emlékét.

AZ UTAZÓ HÁREM

M. június 23., 1. sz. (7—8. l.)

Kép a 9. lapon: a szövegben részletezett rajz: teveháton sátor, sátorból kikandikáló »bájos fejek«.

A Család Lapja ezt a képet is — a többivel együtt — valamely külföldi folyóiratból vette át.

Mikszáthnak tetszett az egzotikus kép. Elmondja a sivatagról alkotott képzetait, aprólékosan leírja az illusztráció részleteit, idéz a Koránból s leleplezi a Korán szigorú parancsait nem éppen szó szerint követő beduinokat, illetőleg kíváncsi hölgyeiket. Mert hát »minden asszony — asszony!«

Ezúttal sem mulasztja el külön is rámutatni az előtte fekvő »igen kedves képre« (241 : 17) — amely cikkét ihleti és akkori szűkös kenyerét adja.

FÉNYES JUTALOM

M. június 23., 1. sz. (13. l.)

Az anekdotával magyarózott kép (kb. egyharmad lap terjedelmű rajz) a következő: A földesúr ingujjban, pitykés mellénnyel, csizmában, fején házisapka — asztal mellett áll; az asztalon borospalack. Előtte az öreg kocsis: süvegét alázatosan kezében tartva; ruhája: ing, gatyá, mellény, ócska csizma.

Mikszáth szerzőségét — a képmagyarózó anekdota könnyed előadásán felül — két motívum is igazolja.

Az egyik: Miska kocsis neve. *Az én öreg Miska kocsisom* című, 1874. évi elbeszélésének jegyzeteiben (Krk 28. köt. 214. l.) példákkal utaltunk arra, hogy MK kocsis-figurái többnyire Miska nevet viselnek:

Nemzetes uraimék és A mi hőseink: Krk 2. köt.; *Mikor a strkövet hoztuk:* Jk 14. köt. és a közeljövőben megjelenő Krk 33. köt.; *A fotográfiaék regénye:* Krk 27. köt. stb.

A másik jellemző motívum — az anekdota csattanója: a birtokos úr kocsisának harminc éves hűséges szolgálatát azzal jutalmazza, hogy ezentúl nem fogja tegezni, hanem magázni. Hasonló olesó ki-tüntetéssel, ill. rangemeléssel már két ízben találkoztunk MK írásai-ban. *A lutri* c. elbeszélésében (1872. Krk 1. köt. 109—111. l.) a földes-úr és egyben képviselő egyebek közt azzal is megbecsüli a jó útra-térő parasztot, Födros Marcit, hogy azontúl »Födros Márton uram«-nak titulálja. *A kormányzó úr iskolalátogatása* c. ifjúsági elbeszélésében pedig (1881., Krk 31. köt. 114. l.) — *Az öreg Dankó bácsi* c., 1878. évi elbeszélésének (Krk 30. köt.) bővített változatában — a derék pedellust fizetésének fölemelése mellett azzal is jutalmazza az igaz-gató és a tanári kar, hogy ezentúl nem »Dankó«-nak, hanem »Dankó bácsi«-nak szólítják.

A *Fényes jutalom* csattanója tehát e két példa közbeeső válto-zata.

A KIS KOLDUSLEÁNY

M. július 14., 2. sz. (19—20. l.)

Kép a 20. lapon: kendőbe bugyolált csúnya kis koldusleány. (Kötetünkben a IV. 1. sz. képmelléklet.)

Ez a rövid kísérőszöveg több vonatkozásban utal MK szerző-ségére. »A kis Kati«-val már találkoztunk MK két rokontárgyú el-beszélésében. Egyszer Örsikének hívták, máskor Fannynak. *Örszike története* (1875., Krk. 28. köt.) s *A nemes szív fent és alant* c. »beszélykes« (1877., Krk 29. köt.) szintén egy-egy árva kisleányról szól; ők is »kegyelemkenyéren« s hasonló mostoha sorsban élnek.

A Kerepesi úti koldus pedig, aki »örökös kiabálás« helyett nyaká-ba akasztott táblafelirattal kéreget: szintén ismerősünk MK *Humor az utcán* c. cikkéből (ld. a jelen kötetben: 271. l.).

Figyelmet érdemel még a képmagyarázó szöveg első mondata (»Apja leesett a házfedélről . . .« stb.): Jókai »A koldus-gyermek« c. »karácsonyi történetének« ismeretes reminiscenciája. (»Az apját leütötte a hajókötel, a vízbe fulladt. Az anyja mosóné volt; éjszakai munkában meghűtötte magát . . . meghalt . . .« stb.) — A fiatal Mik-száth még gyakran folyamodik egy-egy képért, hasonlatért, jelenetért mesteréhez, Jókaihoz.

A KÉPESKÖNYV

M. július 14., 2. sz. (21—22. l.)

Kép a 24. lapon: előkelő nappali szobában fiatal anya képes-könyvet mutogat mellette álló kislányának és ölében ülő fiacskájának. (Kötetünkben a IV. 2. sz. képmelléklet.)

A képeskönyvet »megenni« kívánó rosszesont Géza közelrokona vagy éppen testvérbátyja annak a haszontalan Gyuszikának, aki MK 1881. évi *A boldogok* c. képmagyarázó cikkében (Krk 31. köt.) apja újságlapját szaggatja. Ugyanazon kedveskedő mesélő hang jellemzi mindkét szöveget. Itt, *A képeskönyv* címűben »jó mama« és »mamuska«, amott, *A boldogok* címűben »kis mama«, »petite maman« és »mamácska« becéző szókkal él. Apuska kaszinóba menetele, Ilonka bábujá, a Bodri kutya, a Cirmos cica, a cocó meg a huszár bácsi emlegetése — MK meséinek közismert elemei.

EGY HŰ POSTÁS

M. július 14., 2. sz. (31. l.)

Ovális alakú kép: kedves kis pincsi-kutya, szájában lepecaéltet levél.

A kurta képmagyarázatnak úgyszólván mindenik szakasza Mikszáth motívumaira utal.

A kis pincsi-kutyát »Cukri«-nak hívják, mint írónk egyik leg-híresebb állatkáját: a »Cukri« bárányt (»a néhai bárány«-t) *A jó palócokban*

A tanulókegy kutyus olyan helyes szerelmi posta, aminőt csak kívánni lehet: »szélgyorsan viszi« a szájába tett szerelmes levelet a címzettnek. Hasonló levelezéssel találkoztunk már a *Prakovszky-regényben* (dinnyevirágba rejtve), a *Különös házasságban* (papírhajóra bízva), másutt a csaci fülébe dugva stb.

A szigorú guvernante (a »mademoiselle«) is szinte elmaradhatatlan kellék MK bakfisokról szóló történeteiben.

AZ »ÚJ TARTOMÁNY« FŐVÁROSA

M. július 21., 3. sz. (39. l.)

Kép a 35. lapon: Szarajevo (MK-nál eufemizmussal: Szerajevo), Bosznia fővárosának látképe.

A Budapesti Napilap 1877—78. évfolyamának *Apróságok* c. rovatában Mikszáth kezdettől fogva Bosznia és Hercegovina okkupációja és anektálása ellen foglalt állást. (Ld. 1877: Krk 53. köt., 1878: a jelen kötetben.) Ennek a cikknek gúnyos, fanyar utalása is következetes magatartását jelzi: »Sietünk bemutatni tisztelt olvasóinknak kibővített birodalmunk [!] új ékességét, Bosznia fővárosát« stb. Az első négy szakasz mind ebben a hangnemben »dicséri« az új szerzeményt. A »sárga gomb« említése (245 : 9) a Habsburgok színére (sárga—fekete) utal, átlátszó célzással arra, hogy az annexió elsősorban Ferenc József egyéni becsvágya volt, kárpótlásul birodalmának Felső-Olaszországban és Sziléziában elvesztett tartományaiért — amint ezt a Krk 53. köt. jegyzeteiben részletesen megvilágítottuk.

Szarajevo látképével akkoriban volt a Monarchia. Ahonnan a képet kapták, onnan a városleírást is átvehette Mikszáth.

A REJTÉLYES TÁMADÓK

M. július 21., 3. sz. (39. 1.)

Kép a 40—41. lapon: egy leányintézet tágas konyhája, megremült madám-mal és félenken kíváncsikodó lánysereggel; az előszoba-ajtóban leesőfélben levő seprű és öntözőkanna. A képen sem a festő vagy rajzoló, sem a sokszorosító cég névjelzése nincs feltüntetve. (Kötetünkben az V. sz. képmelléklet.)

A serdülő lányokat Mikszáth mindig bizonyos elfogultsággal, bókoló kedveskedéssel mutatja be. Kivált ha — mint itt — egy egész intézetet szemlél és szemléltet. Leírásában *Akli Miklós* c. regénye bécsi leánynevelőintézeti rajzának párjára ismerünk. (Ld. Krk 16. köt. IV. fejezet: »Szilvássyné intézete és a megzavart idill.«)

AZOK A »FÁK«, MELYEK EL NEM ÉGNEK

M. július 28., 4. sz. (51. 1.) Névjelzés: *Kákay*.

Vas Gereben különös előszeretettel szórakoztatta olvasóit az ilyenfajta tréfás kérdésekkel: Melyik a legerősebb elem? — A szerelem. Melyek azok a fák, melyek el nem égnek? — A kofák (stb.).

Vas Gerebentől, Jókaitól és saját tapasztalataiból szerzett idevágó ismereteit vetette papírra Mikszáth ebben a kis cikkben, amely szervesen csatlakozik életkép-szerű »rajzai«-hoz.

Előljáróban mindjárt megemlítjük, hogy Mikszáth nem »egy természettudóstól« tanulta (249 : 20—23), hanem Jókainál olvasta azt a hasznos tanácsot, amely szerint a szájas és pletykás asszonságoknak »a nyelvét haláluk után még külön is agyon kell ütni...« — »A debreceni lunátikus«-ban mondja Jókai nemzetes Tobiássyné nyelvéről, hogy azt »a közvélemény szerint még majd a holta után külön kell kivégeztetni...«

A pletykálás és emberszólás nyavalyáját Mikszáth mindig kíméletlenül ostromozta. Legelső elbeszéléseinek egyike, a *Pletyka* (1871., Krk 27. köt.) mint valami tanítómesze példázza ennek az utálatos véteknek veszedelmessé válható következményeit. Azért is hangsúlyozza ebben a rajzában, hogy a pletyka és a megszólás főleg a kofa-termeszet tartozéka. (Hát még a legaljasabb eszköz: a névtelen levél!)

Többször rámutattunk már arra, hogy Mikszáth névkészletben az »Erzsók« vagy »Erzsók asszony« névnek hangulati velejárója mindig kedvezőtlen, sőt ellenszenves. Lám, a legszájasabb rimaszombati kofát is »Erzsók néni«-nek hívják!

Rimaszombat és gróf Pálffy Mór gyűlölt alakjának felidézése (249 : 36—250 : 2) csak növeli e rövid karcolat mikszáthi elemeit. (Pálffyról ld. különösen *Az öreg Dankó bácsi* című, ugyanezen évből — 1878 — való elbeszélését: Krk 30. köt.)

A szerzőség további bizonyítására most már szinte fölösleges is megismételniünk, hogy e cikkét Mikszáth ekkori leggyakoribb álnevével (*Kákay*) szignálta.

De meg kell jegyeznünk, hogy a cikk végén beígért folytatást (»a fővárosi kofákról«) — nem írta meg.

Egy sajtóhibát javítottunk:

247: 3 minden fényét, minden zománcát (A Család Lapjában: minden fényét, minden zománcaít)

AZ ÓRIÁS-PÓK

M. július 28., 4. sz. (51—53. l.)

Kép az 53. lapon: a kolibri-fészket megtámadni készülő óriás-pók ellenében a hím védi nőstényét és fészkrét.

Egzotikus tárgyú kép. A szerkesztő és a nyomdász-kiadó ilyen képhez jutott, a szerkesztőségi alkalmi munkát végző Mikszáthnak tehát ilyen tárgyú képhez kellett igazítania fantáziáját. Feladata nem lehetett nehéz, mert a természetrajzi tudnivalókat (az óriás-pók és a kolibrik hazájáról, méretükről stb.) készen kapta a képet eredetileg közlő külföldi lapban.

Minden olvasó és néző a kolibrik pártján van, azokat félti, azoknak »szurkol«. Ezt a közérzést fejezi ki Mikszáth. Irtózáttal szemléli a »visszataszító külsejű« pókot, az »undok szörnyet«, másfelől viszont »jóságú olvasóival« együtt óhajtja a győzelmet a fészkéért megvívni kész kolibrinak.

KÉPEK BOSZNIÁBÓL

M. [I.] július 28., 4. sz. (54. l.)

[II.] augusztus 4., 5. sz. (67. l.);

Az I. közleménnyel kapcsolatosan két kép az 52. lapon: »Maglaj város a Boszna folyó mellett« és »A Drina hídjá Visegrádnál«.

A II. közlemény képei a 68. lapon: »A Kecseke-híd« és »A Limvölgye«.

Ld. mindenekelőtt *Az új tartomány fővárosa* c. cikkhez írt előbbi jegyzeteinket: 448. l.

E két kísérő szöveg a képekkel együtt folytatása, ill. kiegészítő része amannak. Itt is ugyanaz a fanyar gúny, kelletlen dicsekvés »a birodalmunk stíllájára varrt új gomb«-ról, a Monarchia »új tartományáról«: Boszniáról. Itt is a hangsúlyos rámutatás az illusztrációkra, valamely lapból kölcsönzött topográfiai magyarázatokkal.

CSALÁDI OSTROMÁLLAPOT

M. július 28., 4. sz. (55. l.)

Kép az 56. lapon: mesterember szobája; asztalra könyöklő durcás fiatal feleség, neki hátat fordító férj; a padlón ül síró gyermekük; az asztal alatt kutya. A kép alsó jobb sarkában a fametsző oég névjelzése: Wilfinger & Weinwurm. (Kötetünkben a VI. sz. képmelléklet.)

A megmagyarázandó kép különösen kedvére lehetett Mikszáthnak. Elbeszéléseiben is előszeretettel rajzolgatja a hirtelen összekocconó, majd nemsokára kibékülő fiatal házásokat. (Pl. *Az üres bölcső*. Krk 33. köt.)

A kis cikk iskolapéldája Mikszáth enemű írásainak: az előtte fekvő képnek úgyszólván minden apró részletét bevonja meséjébe.

A VIRÁGÁRUS-LEÁNY

M. július 28., 4. sz. (55. l.)

Kép az 57. lapon: fiatal lány, kosarából rózsát kínál; háttérben olasz városkép. A kép alsó bal sarkában: H. Kach (a rajzoló neve?), jobb sarkában cégjelzés: Wilfinger & Weinwurm. (Kötetünkben a VII. l. sz. képmelléklet.)

Virágárus gyerekeket (fiúkat, lányokat) MK más írásaiban is előszeretettel mutat be. (Pl. *A nemes szív fent és alatt*. Krk 29. köt., *A kis gazember*, Krk 31. köt. stb.)

Van egy költői képe (253 : 11—12 »a virágok föld-anyánk költői gyermekei), amelynek különböző változataival többször találkoztunk 1870—80 körüli írásaiban. Pl. »A virágok az anyaföld gondolatai (*A vármegye rókJaja*. 1877., Krk 1. köt. 123. l.) stb.

A Jules Janinra hivatkozás (28. sor): egyik újabb megnyilatkozása MK franciás műveltségének.

A »letépetve, korán elhervadó« virágok s lányok szomorú története (31. sor) ebben az időben szintén gyakori témája; pl. *A Rékiék Borcsája*, Krk 29. köt.; *Az a pogány Fülcsik és Hova lett Gál Magda?* — *A jó palócokban* stb.

A NŐ A HÁZASÉLETBEN

M. július 28., 4. sz. (60. l.) Névjelzés: M.

Publicisztikai munkásságát Mikszáth az emberi természetről, a jellemről és némely társadalmi kérdéstről szóló »bölcséleti« fejtegetésekkel kezdte. (Ld. Krk 51. köt.)

Műfaj szempontjából ezekhez a nyolc-tíz éves kísérleteihez tért vissza *A nő a házáséletben* c. fejtegetéseivel. A cikk részint egyetemes társadalmi problémát taglal a nőemancipáció hőskorában, részint pedig szubjektív vallomásokot közöl. Mikszáth ekkor már harmadik éve élt különváltan a feleségétől, anyagi nehézségek miatt szerencsétlenné vált szerelmi házasságuk után. Nem lehet bizonyos megindultság nélkül olvasni e társadalombölcseleti fejtegetésekbe burkolt önvizsgálatát s konfesszióit. Olvasás közben mintha hallanók a le nem írt kérdéseket: »Hol tévedtem s mit mulasztottam el? Mit kellett volna tennem?« stb. Naiv jóakarattal osztogatja fiatal férjek számára bölcs tanácsait: »Így tegyetek, ne pedig amúgy!« Szükségesnek tartja (ajánlja is!), hogy a férjek vonják be az asszonyt munkakörülkébe: a tudós, a művész, a politikus egyaránt »avassa nejét ügyeibe«. Az

asszonyokat, feleségeket »nem szabad a tudatlanságban hagyni . . .« stb.

A továbbképzés lehetőségét és szélesebb munkakört követelő »Nórák« halványabb másai Mikszáth írásában is fel-feltűnedeznek (Pl. *Az üres bölcső* c. elbeszélésében, Krk 33. köt.), de a nők teljes egyenjogúságának gondolata mindvégig távol maradt az ő felfogásától. Helyüket hangsúlyozottan a család körében jelöli ki. A férj »ura« neki, ő meg férjének »úrnője« — »de — siet hozzátenni! — engedelmességgel . . .«

A KEDVENC

M. *augusztus 4., 5. sz.* (67. l.)

Kép a 69. lapon: mezítlábas falusi lány, kötőjében egy nyaláb fű, mellette kis gida. (Kötetünkben a VII. 2. sz. képmelléklet.)

Az évődő hang, a serdülő lány »kedvencei«-nek fokozatai (előbb bábu, azután kis gida, végül valami csinos legény), az egyéni szóhasználat (»mamuska«, »kis mama«) és tréfás szóképzés (»ó-gidasága«), valamint a szöveggel illusztrált idillikus képre való utalás (257 : 5) — Mikszáth képmagyarázó cikkeinek könnyen felismerhető jegyei.

EGY TENGERI HAJÓ FÖDÉLZETÉN

M. *augusztus 4., 5. sz.* (71. l.)

Kép a 72—73. lapon: a címben és a szövegben jelzett és részletezett jelenet. A hánykolódó hajó fedélzetén a nőutasok ájuldoznak, a férfiak támogatják őket, a kormányos figyel, az öreg matróz neveti a rémüldöző utasokat. (A rajzoló neve nincs feltüntetve. A ruházat alapján angol vagy német képeslapból vehették át.)

Amikor Mikszáth ezt a kis magyarázó cikket írta, még nem látott tengert. De a kép annyira híven ábrázolja a jelenetet, hogy nem nagy megerőltetésbe került sorra venni a sokféle részletet.

E cikkében is megtalálható efféle apró írásainak két jellemző vonása: az illusztrációra való utalás (258 : 25—26) és az éles megfigyelés (az alakok helyzete, ruházata, hajviselete stb.). Olykor egészen beleéli magát a figurák lelkiállapotába (ld. pl. a befejező szakaszokat).

Jellemző az is, hogy mivel újságíró tollát a 70-es években oly sokszor koptatta az örökös adóemelések és adóbehajtások témsíval, ezúttal is egy egzzekuciós hasonlattal él: »A tenger szigorú adóvégrehajtó . . .« (258 : 23—24)

AZ IGAZI HUMORISTÁK

A fiatal Mikszáth csak nehezen és nagyrészt saját anyagi kockázatával tudta megjelentetni első műveit. Az *Elbeszélések* két kötetének (1874) kiadási körülményeit már ismertettük a Krk 27. kötetében.

Az *igazi humoristák* c. kötet (1879) kiadása hasonló áldozatokról tanúskodik. A kiadás kezdvözötlén körülményeit eléggé jelzi, hogy ez a kötet is — éppúgy mint az előbb említett kettő — meglehetősen sovány terjedelmű; mindössze 111 lapból áll. Az írónak gondolnia kellett arra, hogy ha a nyomdász-kiadó e kötetrel nem találja meg üzleti számításait, akkor neki, a szerzőnek kell fedeznie a felmerült készkiadásokat (papír, szedés, nyomtatás, kötetés).

Mikszáth levelezéséből tudjuk, hogy e kötet megvalósításához baráti segítséget is igénybe akart venni. Egyik barátja, Rudnyánszky Gyula ugyanis kapcsolatban állt a »Rózsa és neje« kiadócéggel; Mikszáth ezen a réven várt tőle segítséget. Sajnos, hiába. Gyűjteményének végleges címe akkor még nem alakult ki. Eredetileg a »Humor hazája« címre gondolt. »Becses, nagy hatást keltő munka lesz« — így kínálgatja kéziratát —; »az egyes cikkeket, miket e nemben írtam, a német sajtó is élénken méltányolta...« (Nincsenek adataink: hol és mikor?) Szorult helyzetében »azonnal fizetendő harminc forintért« ajánlja fel művét (ld. Krk 24, köt. 75. sz. levél). Végül is nem a Rózsa-cég, sem egy másik szóba került nyomdávállalat, hanem — Grimm Gusztáv budapesti kiadó nevével — a szegedi Endrényi Lajos és társa nyomdája jelentette meg a könyvet, nagyrészt Mikszáth anyagi fedezete mellett.

A kötet két részből áll. Az I. rész: különféle etnográfiai jellegű cikkek gyűjteménye, melyben az író a pesti utcáknak, népi hiedelmeknek, a hivatalos nyelvnek stb. furcsaságaiból állít össze egy-egy fejezetet. A kötet II. fele: *A mi falunk* címen egypár genre-képet rajzol, szülőfaluja és a környék néhány érdekes vagy külön alakját mutatva be.

A kötet — bár a kritika elég jóindulatúan fogadta — nem aratott sikert. Példányai sokáig porosodtak a raktárban.

A magyar nép humorát tükröztető cikkek ösztönzéseit az egykorú kritika alig ismerte fel. Az egyik recenzió föltételezhető mintaként Weber »Demokritos«-át említi.

Pedig teljesen fölösleges idegen minták után keresgélni. Mikszáth legfőbb példaképe e téren is nagy mestere: Jókai volt. Jókainak »A magyar nép élece« c. gyűjteményében (amely a 70-es évektől kezdve számos kiadásban forgott közkezen) Mikszáth megtalálhatta a megcsúfolt falvak, az utcai furcsaságok, a komikus sírfeliratok és egyéb kuriózumok legfőbb mintáit, melyeknek nyomán a maga fejezeteit kialakította. Ezeket többnyire A Petőfi-Társaság Lapjában tette közzé, már kezdettől számítva arra, hogy ciklust kerekít és kötetet formál belőlük.

Jókai mint legfőbb minta mellett egy másik — ma már elfelejtett, de a fiatal Mikszáthot sok tekintetben segítő (kisegítő) kuriózumgyűjtemény is szolgáltatott példákat az igazi humoristák műfaj-típusához. Éspedig Aszalay József »Szellemi omnibusz« és »Szellemi röppentyű« c. munkái, melyeknek nem egy szikráját ismerhetjük fel Mikszáthnak nemcsak ebben a kötetében, hanem egyéb cikkeiben és némely elbeszélésében is a 70-es évek folyamán.

Az igazi humoristák hat fejezetével sem az egykorú sajtó, sem a későbbi Mikszáth-irodalom nem foglalkozott érdeme szerint.

Egykorú jelentősége szerintünk abban áll, hogy Mikszáth éles megfigyelő-tehetségét és céltudatos készülődését jelzi; egyben ráirányítja a figyelmet az új népiesség kiaknázatlan területeire, témavilágára, nyelvi kincseire stb. — melyek még a mester, Jókai után is nagy értékeket rejteneek.

További jelentőségét pedig főleg abban látjuk, hogy Mikszáth mintegy tárolta a maga számára a hasznos, érdekes észleleteit. Később, novelláinak és regényeinek írása közben gyakran nyúlt az így felhalmozott tárgyi és nyelvi készlethez, amely a nép szellemét, gondolkodását, érzésvilágát a maga egyszerűségében, sokszor nyersen, de mindig híven tolmácsolja.

»A magyar nép humoráról« szóló cikkek időrendje

A gyűjtemény cikkeit Mikszáth — kettő kivételével — keletkezésük rendjében sorakoztatta fel.

Az első két cikk (*Humor az utcán.* 1877. május 6, és *Humor az aktákban.* 1877. május 20) után az időrendben negyediket helyezte el (*A magyar nép bogarai.* 1877. okt. 7); csak ez után következik az időrendben harmadik cikk (*Népies észjárás a tudományban.* 1877. jún. 17). Az ötödik és hatodik cikk helye (*A siriratok humora.* 1877. okt. 28, és *A megcsúfolt falvak.* 1878. május 5) ismét megfelel keletkezésük rendjének.

A harmadik és negyedik cikk felcserélését alig indokolja valamely szerkezeti szempont. Sőt, a *Humor az aktákban* c. cikkhez szervezesebben illeszkednék az időrendben következő *Népies észjárás a tudományban*, mint *A magyar nép bogarai*. Éppen ezért a két cikk felcserélését puszta esetlegességnek kell tartanunk.

»Az igazi humoristák« kétféle kötetkiadásáról

I. Az eredeti, 1879. évi kiadásról

A vékonyka kötet mindössze 111 lapra terjed.

Köntöse, kiállítása Endrényi Lajos és társa szegedi nyomdájának vidékies ízlését és a tipográfiai elrendezésről alkotott különös fogalmait tükrözi. A külső címlap (a boríték) és a belső címlap ugyanis két különböző szöveget tartalmaz.

A narancsszínű borítékon a könyvcím alatt pontatlan, nem szabatos tartalmi felsorolás is olvasható, minthogy a kötetben nincsen tartalomjegyzék:

AZ
IGAZI HUMORISTÁK

ÍRTA
MIKSZÁTH KÁLMÁN

TARTALOM:

ELŐSZÓ.—HUMOR AZ UTOZÁN.—HUMOR AZ AKTÁKBAN.—MAGYAR NÉP BOGARAI.—NÉPIES ÉSZJÁRÁS A TUDOMÁNYBAN.—SÍRIRATOK HUMORA.—MEGCSÚFOLT FALVAK.—EPILOG.—A MI FALUNK.

Ára 1 forint.

GRIMM GUSZTÁV BUDAPEST [E könyvnek nem kiadója, csak bizományos!]
1879

A belső címlap szövege:

MIKSZÁTH KÁLMÁNTÓL. [1]

AZ
IGAZI HUMORISTÁK.
CIKKEK A MAGYAR NÉP HUMORÁRÓL.
1879.

Az alcím — *Cikkek a magyar nép humoráról* — külön szennylapot igényelt volna, mert nem az egész kötet tartalmára vonatkozik, hanem csak annak első felére!

A címlapot követő szennylapon áll a dedikáció:

EZEN KÖNYVEMET AJÁNLOM
AZ ÉN
SZELID ÖRÉNDES FALUMNAK.
A SZERZŐ.

Ez után következnek a *Cikkek a magyar nép humoráról*, amelyeket jelen kötetünk is e ciklus-beli összefüggésükben közöl, jóllehet csak az *Előszó* és az *Epilóg* származik 1879-ből, maguk a cikkek 1877-ből és 1878-ból valók, — amint az a továbbiak során egyenkénti részletezésüknél látható.

Míg az első ciklust itt az 1879. évi kötet szerkezetének megfelelően együtt adjuk, addig a másik ciklust, mely *A mi falunk* címen nyolc apró elbeszélést és rajtot tartalmaz: szoros időrendben soroltuk be a *Krk Regények* és *Elbeszélések* c. ciklusába.

Világosabb áttekintés végett, hogy bárki könnyűszerrel megtalálhassa ezeket az írásokat, főlemlítjük eredeti sorrendjükben.

(Zárójelben: a jelen Krk megfelelő kötet- és lapszámait. Ahol szükség, meg is indokoljuk ottani elhelyezésüket.)

A MI FALUNK.

- I. *A Rékiék Borcsája* (Krk 29. köt 171—173. 1.)
- II. *Ókgyelme a pernye-bíró.* (Krk 30. köt. 121—123. 1.)
- III. *Mikor utolsó földesurunk a deszkán feküdt.* (Krk 2. köt. 227—232. 1.) [Minthogy ez a vázlat *Az apám ismerősei* című, 1878. évi regény VIII. és IX. fejezetének korai változata: a regényt tartalmazó Krk 2. köt. Függelékébe iktattuk.]
- IV. *Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály Branyickót.* (Krk 30. köt. 123—126. 1.)
- V. *Falunk véneinek édes visszaemlékezése azokra a boldog időkre, amikor még rosszabb világ volt.* (Krk 1. köt. 213—219. 1.) [Minthogy ez a vázlat *A vármegye rókája* című, 1877. évi elbeszélés korfestő Bevezetésének egyik változata: az elbeszélést tartalmazó Krk 1. köt. Függelékébe iktattuk.]
- [VI.] *A falu leghóbortosabb embere.* (Krk 30. köt. 126—129. 1.)
- [VII.] *Ft. Kubcsik plébános úr.* (Krk 30. köt. 129—131. 1.)
- [VIII.] *A többiek.* (Krk 30. köt. 131—132. 1.)

II. A Hátrahagyott Iratok (Hi) 1914. évi kiadásáról

Az igazi humoristáknak eddig két kötetkiadása volt. Az elsőt Mikszáth jelentette meg (1879-ben), a másodikat Rubinyi Mózes tette közzé a Hi-sorozatban (1914-ben).

Az olvasók és szakemberek helyes tájékozódása érdekében föl kell jegyeznünk, hogy a Hi-kiadásnak sem a címlapja, sem a tartalma nem egyezik az eredeti (1879. évi) kiadásával!

Az eredeti kiadás belső címlapján *Az igazi humoristák* cím alatt ezt a magyaráló alcímet találjuk: *Cikkek a magyar nép humoráról.* Ezzel szemben a Hi címlapjának szövege a következő: *Az igazi humoristák. Olvasmányok, úti jegyzetek, tárcacikkek.*

A magyaráló alcím első tagja semmit sem mond, mert hiszen az »úti jegyzetek« és a »tárcacikkek« is »olvasmányok«! De ez csak a kisebbik baj! Nagyobb baj az, hogy a Hi-kiadás átvette MK 1879-i gyűjteményének kötetcímét, — tartalmát azonban oly módon változtatta meg, hogy az a fenti, három-tagú alcímből sehogyan sem tűnik ki. Szabatos, helyes címe lehetett volna: »Az igazi humoristák és egyéb humoros írások« vagy: »... és egyéb cikkek« stb.

A Hi-kiadás ugyanis az 1879. évi gyűjteménynek csak első felét: a magyar nép humoráról szóló cikkeket vette át, míg a kötet második feléből, mely *A mi falunk* címet viseli és nyolc írásművet tartalmaz: mindössze három darabot közöl. Éspedig a következőket: *Ókgyelme a pernye-bíró; Ft. Kubcsik plébános úr; A többiek.*

A Hi-kiadásból kihagyott darabokról a kötet 153. lapján levő jegyzetekben Rubinyi Mózes a következő magyarázatot adja:

»Az igazi humoristák. „Cikkek a magyar nép humoráról” alcímmel Szegeden 1879-ben jelent meg. Két főrészből állt e mű: az elsőben az itt is teljesen közölt cikkek vannak a magyar nép humoráról, a másodikban, amelynek külön címe van: *A mi falunk*, sokkal több ifjúkori emléke van feldolgozva, de ezeket újra nem adhattuk itt, mert maga a szerző felhasználta őket korábbi vagy későbbi munkáiban. *A Rékiék Borcsája* című (Az ig. hum. 79—81. l.) *Selyem élet* címmel jelent meg; *Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály Branyiszkót* [Az eredetiben: Branyickót] (Az ig. hum. 90—94. l.) a *Dekameronban*; *Falunk véneinek édes visszaemlékezése* (Az ig. hum. 95—101. l.) nem más, mint *A vármegye rókájának* s *Az apám ismerőseinek* korfestő bevezetése; *A falu leghőbortosabb embere* (Az ig. hum. 102—106. l.) ld. Jubileumi Kiadás 28. k. 166. l.«

Megjegyzendő, hogy a fentebb említett egyik elbeszélés sem *A Rékiék Borcsája*, sem *Selyem élet* címen nem található sem a Jk-, sem a Hi-sorozatban, — amint erre a Krk 29. köt. 298. lapján is rámutattunk.]

A mellőzött darabok helyett — avégből, hogy a Hi-kötetek átlag-terjedelmét kitöltse — Rubinyi Mózes a következő Mikszáth-írásokat iktatta be:

(Közlési helyük rövidítése: Pesti Hírlap — PH, Szegedi Napló — SzN, Vasárnapi Ujság — VU)

Utazás a németek közt. (Úti jegyzetek.) PH 1886. évf. 216—225. sz.

Továbbá *Tárca-cikkek* ciklus-címmel:

A palócokról. (A Pintér és Mocsáry könyvéről.) SzN 1880. 217. sz.

Magyar Grac [Grác]. PH 1881. 155. sz. [Helyesen: 150. sz. !]

A kártya. SzN 1881. 152. sz.

A magyar gentry. PH 1881. 155. sz.

A tékozló. SzN 1881. 263. sz.

Lakodalom az Alföldön. PH 1882. 97. sz.

Akik a halált hívják. PH 1884. 9. sz.

A mi kis hűgocskáink. PH 1885. jún. 24.

A magyar konyha. PH 1889. 357. sz.

Húsvét. VU 1901. 213. sz. [Helyesen: 14. sz., 213—214. l.]

*

Mint látható: MK fiatalkori, 1879. évi kötete, amelynek tartalma — laza összefüggésében is — a magyar nép gondolat- és érzésvilágával foglalkozik: a Hi-kiadásban egy huszonkét esztendőre szétterjedő, vegyes összetételű cikkgyűjteménnyé változott. (Tanulságos adalék a posztumusz Mikszáth-köteteknek csupán az ív-számra tekintő, rendszertelen összeállítására !)

ELŐSZÓ

- M. I. *Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról.
Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 5—6. l.
II. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák.* 1914. 3—4. l.

b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Amikor Mikszáth kötetbe gyűjtötte a magyar nép humoráról írt hat cikkét s a kötetterjedelem érdekében kiegészítette azokat — *A mi falunk* címen — egy pár falusi életképpel és rajzzal: szükségesnek vélte előszóval és utószóval ellátni, ezekkel mintegy keretbe foglalni a kis gyűjteményt.

Az *Előszó* a kötet első ciklusához — *a magyar nép humoráról írt cikkekhez* — tapad szorosabban, míg az *Epilóg* inkább vonatkozik a második ciklusra, a falusi rajzokra, amint ezt annak jegyzeteiben közelebbről is megvilágítjuk.

Az *Előszó* kezdő mondata a kötet címlapját követő külön lapon — az úgynevezett »szenny lap«-on — olvasható dedikációra utal.

A nép »jókedvének morzsáit szedegette össze« — mondja az *Előszó*ban. Ezek a szavak kizárólag a hat cikkre vonatkozhatnak. *A mi falunk* c. ciklus nyolc rajza közül legfeljebb kettő-háromban nyilatkozik meg »jókedv«: a rajzok zöme inkább groteszk, sőt drámai hatású is akad köztük.

A kötet összeállításakor az íróban felrémlett a gondolat, hogy vajon a cikkeken kigúnyolt, »kiszerveztett« falvak népe nem fog-e megneheztelni reá? Olvasók, hívek helyett nem fog-e ellenségeket szerezni mindjárt pályája kezdetén? Ezt az aggodalmát már *A megcsúfolt falvak* első közlésekor (A Petőfi-Társaság Lapjában, 1878. május 5) kifejezte (a cikk zárószakaszában, ld. a 000. l. jegyzetei közt!), majd pedig jónak látta — nagyobb nyomaték kedvéért — áttenni e szakaszt az *Előszó* végére.

A szöveggel kapcsolatosan megjegyezzük, hogy a 264. lap 7. sorában az 1879. kötetkiadás szerint is e szokatlan kifejezést használja Mikszáth: egyszer mindenkorra (egyszer s mindenkorra helyett!).

HUMOR AZ UTCÁN

- M. I. *A Petőfi-Társaság Lapja*. (Fel. szerk. Szana Tamás, társ-szerk. Balázs Sándor.) 1877. május 6., I. köt. 19. sz., 298—301. l., a Tárca c. rovatban. Teljes névjelzéssel.
- II. *Az igazi humoristák*. Cikkek a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 7—19. l.
- III. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák*. 1914. 5—15. l.

b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Művelődéstörténeti és néprajzi kuriózumokat gyűjtő munkáját Mikszáth a legközvetlenebbül kínálkozó területen: az utcán kezdte meg.

A cikk első felében szülőföldje utcáinak és épületeinek mosolyra készítet, naiv feliratait veszi számba. Enemű gyűjteménye aránylag

szegényes, mert — mint mondja —: a falusi utcákat »keresztül-kasul egyforma, cégtábla- és fölratnélküli alacsony házak szegélyezik . . .« Fölrat többnyire csak a templomokon és a korcsmákon látható néhol. De azért Mikszáth vizsgálja személfedez mulatságos és kedves szövegeket lakóházakon, székely kapukon, malmokon és falu-határt jelző táblákon is.

»A fölvett címhez ragaszkodva« szükséges volt a falusi utcák ilyen szempontú vizsgálatára. De cikkének valódi tárgya: »a lármás, fényes, fővárosi utcák«. Az olvasó tüstént észreveszi, hogy tulajdonképpen ezek kedvéért íródott a cikk; a falusi kuriózumokról szóló bevezetés csak a kötet cím miatt vált szükségessé.

Budapest fölfedezését Mikszáth is — mint minden vidéki — az utcákon kezdi. »Mindig szerettem az utcát« — írja *A fővárosból* c. karcolatában (1877. júl. 16., Krk 53. köt.).

Ily irányú érdeklődése már első fővárosi leveleiben megnyilatkozik. Pl. *Budapest éjjel* c. karcolatában (1873., Krk 51. köt.) a főváros utcáinak zajából állapítja meg a szomorú tételt: nappal az utcákon az építőmunkások s a dolgozó polgárság hangja — idegen; ezzel szemben a korcsmák körül bárgyú képpel dülöngélő éjszakai alakok — magyar lakosság létezéséről is tanúskodnak . . .

A jelen cikkben Mikszáth budapesti topográfiaja jórészt csak a külvárosra szorítkozik. »A világvárosias arcú belváros«-ra csak röviden utal. Annál részletesebben (és otthonosabban!) mutogatja a külső kerületek utcai kuriózumait, hogy végül is felkanyarodjék a Várba . . .

Ld. még *Mikszáth mint Budapest trója* c. jegyzeteinket: Krk 53. köt. 286—288. l.

(Szinte fölösleges mondanunk, hogy az utcai cégtáblák és reklámok furcsaságai Nagy Ignác fővárosi életképei óta — mintegy százhusz esztendeje — mind a mai napig kifogyhatatlan, gazdag anyagot szolgáltatnak humoros irodalmunknak. Ld. főleg Jókai Üstökösét, de ilyen tárgyú rovattal elszórakoztat néha mai élelapunk, a Ludas Matyi is.)

A szövegről

A Petőfi-Társaság Lapja (röv: PTL) szövegét a kötetkiadásakor (1879) MK — szokása szerint — gondosan átdolgozta. Javította, oszsolta két évvel azelőtti fogalmazását.

A Hi szövege ezúttal is pontatlan és megbízhatatlan; de ennek önkényes módosításait nem részletezzük.

A jelen Krk az 1879. évi végleges szöveget közvetíti — néhány javításunkkal, melyeket Krk jelzéssel előrevetünk.

(Zárójelben a PTL szövege.)

A részletezés előtt megjegyezzük, hogy a PTL-ban mondhatni mindvégig *fel* igekötő-alak szerepel, míg az 1879-i szövegben *föl* szóalakot találunk. Ennek az a magyarázata, hogy időközben Mikszáth Szegedre került és ott átvette az ő-ző beszéd számos szóalakját, elsősorban a *fel* szócska *föl* változatát stb.

- Lap Sor
- 264 : a cím alatti jeligét — a Cooper-idézetet — MK csak a kötet-
kiadásba toldotta be. (A PTL-ban még nem szerepel!)
- „ 5 a temetőkbe, sőt még az utcára is. (a temetőkbe, *mint azt
már máskor megírtam, sőt még az utcára is.*)
- „ 18 Krk: nyomtatott betűt (PTL és 1879: nyomtatott betűt)
- 265 : 8 a ház szeméig, (a ház szeméig,)
- „ 8 Krk: a két ablakig, melyek közt (PTL és 1879: a két ablakig,
mely[!] közt)
- „ 22 Legyék *úthon az is* mind, (Legyék *az is úthon* mind,)
- „ 29 *Ezer meg ezer (És ez ezer meg ezer)*
- „ 30 mennyi *a* humor! (mennyi humor!)
- „ 34 lutheránusokat (lutheranusokat)
- 266 : 8 ily tökéletlen (ilyen tökéletlen)
- „ 9 bocskoros nemeshez illik, (bocskoros nemes *ivadékhoz* illik,)
- 267 : 21 trikóban, (tricotban,)
- „ 31 szeretetreméltóan tűnév *föl*, szeretetreméltón tűnév *fel*,)
- 269 : 8 a civilizáció központjától (a civilisatio központjától)
- „ 17 olyan *gyönyörű* parasztnyecske (olyan *együgyű* paraszt-
menyecske) [A PTL kifejezése, az *együgyű* jelző jobban meg-
felelt a mondanivalónak!]
- „ 23* Cukrász-boltajtón. (Cukrászbolt-ajtón.)
- „ 25 ott »Péncz becsületszóra« (ott a »Péncz becsületszóra«)
- 270 : 15 *vörös* betűs fölrirat (*veres* betűs felirat)
- „ 20 »Vörös alsóhoz« (»Veres alsóhoz«)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 264 : mottó »*God made the country, and man made the town.*« — Isten
teremtette a vidéket (a tájat), az ember a várost. — *Cooper,*
James Fenimore (1789—1851): amerikai regényíró; indián-
történetei (Bórharisnya, Vadölő, Az utolsó mohikán) világ-
szerte kedvelt ifjúsági olvasmányok.
- „ 13—14 E korcsma- és csárda-nevek (»*Becsali*«, »*Gondúzó*«,
»*Betekints*«) a 267. lapig terjedő tréfákkal és kuriózumokkal
együtt MK vidéki megfigyeléseit és anyaggyűjtését jelzik,
míg a cikk második felében a fővárosi furcsaságok követ-
keznek.
- 265 : 6 *Szent Flórián* — a III. században élt. Különösen tűzvész
ellen kéri segítségét; azért szokták lakóházakon elhelyezni
a szobrát.
- „ 12—14 »*Ezt a házat építette Fazekas András itt helyben . . .*« stb.
— Az »itt helyben« végzett építkezésekről sok gúnyos-
tréfás szállóige ismeretes. Ilyen pl. az egykori tordai fahíd
felirata: »Épült itt helyben, Tordán.«

MK szívesen mulattatta olvasóit az efféle együgyű
feliratok különböző változataival. A szóban levő salgótarjáni

- felirathoz hasonlót említ *A szegedi boszorkányok* c. tárcájában is (1878, Krk 55. köt. 5. l.).
- 265 : 15—25 *A székely házak és kapuk felírataiból* külön etnográfiai gyűjteményt lehetne összeállítani.
- „ 32 *Ebeck* (szlovák neve: Obeckovo) — MK szülőfalujával, Szklabonyával szomszédos község. Itt gazdálkodott kis birtokán MK anyai nagyanyja. (Ld. *Az ebecki délutánok* c. elbeszélését, Fi 1. köt.)
- 266 : 2 *Pinc* (szlovák neve: Pinciná) — Nógrád megyei kisközség Losonc közelében.
- „ 3 *Zsély* (szlovák neve: Zel'ovce) — község Balassagyarmattól északra, a Szklabonya felé vezető út mentén. Hozzá tartozik az úgynevezett Sórárfürdő üdülőhely.
- „ 3—5 *„I. Napóleon észjárása után indul s abban találja ambícióját, ha minél több gyermeke van...“* — Napóleon és minden hódító azért kíván nagy népszaporulatot, hogy minél több katonája legyen.
- „ 7 *Óvár* — Nógrád megyei község, Balassagyarmat közelében.
- „ 14 *de eadem* — ugyanonnan (származó). A nemesi előnevekre utaló latin kifejezés; az itteni példa szerint tehát: kéri Kéry Pál.
- „ 15 *restoráció* — restauráció; megyei tisztújítás.
- „ 17 *Kisújfalu* — MK itt nem a Pest megyei Váckisújfalu nevű helysége utal, hanem a fentebb említett Ebeck községet nevezí Kisújfalunak. Kitűnik ez abból, hogy alább Harcsa Ezékiel »híres malmát« is Kisújfalura helyezi, márpedig arról bizonyosan tudjuk, hogy Ebecken volt. (Ld. a 28—34. sorok jegyzeteit!) Egyébként a jégtáblára vésett felirat dicsőségét MK *Az apám ismerősei* című, 1878-ban írt regényben Majornok költött nevű helysége ruházza (Krk 2. köt. 23—24. l.). (Megjegyzendő, hogy ez a tréfás szakasz tárgyánál fogva jobban illene *A megcsúfolt falvak* c. fejezetbe.)
- „ 28—34 *Harcsa Ezékiel malmának felirata Kisújfaluban* — Harcsa Ezékiel élő modell után mintázott figura. Igazi neve Turcsányi Ezékiel, prókátor volt Ebecken; kapzsi természete miatt kapta a »Harcsa« ragadványnevet. Róla szól MK *Mikor az új kastély füstbement* c. elbeszélése (1871., Krk 27. köt.); ld. ahhoz fűzött részletes jegyzeteinket. — A malom együgyű feliratát az említett elbeszélésben is idézi MK (Krk 27. köt. 79. l.).
- „ 35 *Inám* — kisközség Hont megye ipolynéyi járásában, Drégelypalánk közelében. (Az inámiak pléh Krisztusának története is jobban illenék *A megcsúfolt falvak* fejezetébe.)
- 267 : 9 *Bolyk* (réghebbi neve: Ipoly-Bolyk) — Nógrád megyei kisközség Losonc közelében.
- „ 11 *Karancs* — a Karancs hegység környékén több hasonló nevű helységet találunk: Karancsalja, Karancsapátfalva, Karancsberény, Karancskeszti, Karancsság.

- 267 : 15 *Szent Vendel szobra és a határigazítási per* — *Szent Vendel*: a X. század végén és a XI. század elején élt; skót herceg volt, de elhagyta a királyi udvart és mint koldus remete tengette életét; a földművesek seregestül keresték fel, hogy beteg barmaikat megáldja; ilyen módon a pásztorok védőszentje lett. — Szobrának tréfás történetét — kevés módosítással — MK újból elmondja *A jó palócokban is, Hova lett Gál Magda?* c. elbeszélésében. A módosított felirat a következő: »Ezen szent Bodok helység költségén emeltetvén, ámbátor most kápolnástól, mindenestől a majornoki határban vagyon, mindazonáltal a bodoki határra ügyel fel.«
- 268 : 18—19 *A spanyol kardra vésett verssor*: »Ok nélkül ki ne húzz, becsülettel tégy a hüvelybe!« — MK valamely időzetgyűjteményben olvashatta; forrását nem ismerjük. Írásában többször emlegeti. Legelőször *A jellem* c. eszmefuttatásában (1870): Krk 51. köt. 18. l., spanyolul is idézi a szentenciát; megtaláljuk továbbá a *Budapesti Napilap* 1877. jún. 12-i számának *Apróságok* c. rovatában (a mondat első felének következő változtatásával: »Ok nélkül ki ne ránts, ...« stb.); *Fogarás jelene és jövője* c. vezércikkében (Fogarás és Vidéke, 1903. febr. 22), ezúttal is »Ok nélkül ki ne ránts, ...« változatában. Egyik elbeszélésében (*Garibaldi butéliái*. 1874) szintén utal »a spanyol kardok feliratára«, s azok mintája szerint ő maga is gyárt egy efféle jeles mondást (Krk 28. köt. 26. l.)
- „ 27—28 *Régi szállodanevek: Tigris, Két oroszlán, Aranyas, Fehér ló, Vörös ökör, Hattyú, Kecse, Fehér farkas* — Némi-lyiknek emlékét egy-egy máig fennmaradt utcanév is őrzi (Pl. a Sas utca [ma: Alpári Gyula utca] Pesten, a Hattyú-utca Budán). A *Tigris szálló* a Nádor utca 5. sz. alatt volt; épülete ma is áll, kapuja fölött egy tigris-szoborral.
- „ 29—31 *Fűszerkereskedések cégtáblái: A fekete kutyához, A mókus-hoz, a Vörös macskához, a Jegesmedvéhez* stb. — MK buda-pesti és általában nagyvárosi városismeretéhez szorosan hozzátartozik a szállodák, vendéglők, korcsmák, üzletek cégtábláinak alapos ismerete. Novelláiban is gyakran említ efféle neveket. Pl. *Hogy lehet meggazdagodni* c. elbeszélésében (1878, Krk 30. köt.) két konkurrens üzlet »Vörös golya« és »Kék páva« nevet visel. Ugyanezen üzleteket egy másik, azonos tárgyú írásában (*Még valamit Tóth Edéről*) »Kutya«-cégnak és »Macska«-cégnak nevezi. A *hidegajkú* c. novellájában (1880., Krk 30. köt.) »Kék Hering« és »Ezüst kúrta« nevű vendéglő szerepel; ugyanezen novellának a »Kék kakas« a *Kerepesi úton* c. változatában pedig (1881., Krk 31. köt.) »Kék kakas« c. fűszerüzlet és »Arany kulacs« c. előkelő vendéglő stb. — Ehhez a gazdag névkészlethez szervesen csatlakozik a pesti korcsmák alább (a 270. lapon) következő névsora.

- 269 : 2 a *Teleki* (MK-nál: *Teleky díjra* itt azért utal MK, mert gróf Teleki József akadémiai alapítványából 100 arannyal jutalmazták a pályadíjnyertes drámai műveket.
- „ 5 »*Száz arany egy poloskáért!*« — Rovarirtó vállalatok reklámszövege. A vállalkozó iparos vagy cég 100 aranyat ígér, ha munkája után csak egy poloska is található a lakásban. — MK többször idézi ezt a nagyhangú reklámszöveget egyéb oikkeiben, sőt egyik levelében is. (MK Lev. I. köt., Krk 24. köt.) 123. l.) — 1878. aug. 4-én a Szegedi Napló hírvonatának egyik apró közleményében MK megleckézteti a »*Budapest* c. lap szerkesztőjét, amiért csak öt arany pályadíjat tűzött ki »egy népies történeti beszélyre«. Mindenkor erélyesen képviselvén az írói érdekvédelmet — gúnyosan veti oda, hogy »a mai világban már egy poloskáért is száz arany jár!«
- „ 10 *Aesculap apó kígyós botjával* — Aesculapius (a görög mitológiában: Aszklepiosz): a gyógyítás istene; jelvénye — mint MK is mondja — kígyós bot.
- „ 11 *annonce* — hirdetés.
- „ 15—16 »*Egy lat valami*“ két garas. *Egy lat „tudják mi” három garas.*« — A »pirosító« és a »fehéritő« arcfestékek ezt a szemérmes, népies körülírást MK egyéb írásaiiban is alkalmazza. A Mulattató 1874. ápr. 17-i számában közölt *Fővárosi fecsegések* c. karcolatában »a paraszt Zsuzsi szűzies szendéségé-nek javára írja, hogy »csak nagy pironkodva meri kérni a fúrge patikárius segédétől: „Két garasért adjon . . . valamit . . . , két garasért . . . tudja mit . . .”« (Krk 52. köt. 7—8. l.). — Később egy másik tárcacikkében (*A Népkertben*. Szegedi Napló 1878. aug. 18., Krk 55., köt. 15. l.) már ironikus hangsúllyal idézi.
- „ 22 *Király utca* — ma: Majakovszkij utca.
- „ 23 »*Nincs többé melegség*« — Mint jegyzetében MK maga is megjegyzi: fagyaltot kínáló cukrázszok reklámszövege. Már egy 1873. évi cikkében említi MK a balassagyarmati »Muki cukrász-t, aki újsághirdetésben csalogatta így a vendégeket (Ld. *B.-Gyarmat közhelyei II.*, Krk 51. köt. 31. l.). Ugyanott utal arra, hogy ez a reklámszöveg Török József pesti patikus hajnövesztő szert ajánló hirdetésének (»Nincs többé kopasz fej!«) analógiájára készült. — 1874-ben tárcacikket is írt ily címmel: *Nincs többé melegség* (ld. Krk 52. köt. 8—9. l.).
- „ 25 »*Pénz becsületszóra*« — MK-nak joghallgató és fiatal újságíró korában bőven volt alkalma megismerni a pesti zálogházak és uszorások módszereit. Ezekről elbeszéléseiben és fővárosi genre-képeiben nem egyszer beszámol. A »becsületszóra« adott kölcsön valószínűleg váltó-kölcsön volt; de házasságközvetítők ajánlata is lehetett. Az efféle hirdetéseket említi MK *Az újságíró* c. rajzában is (1875., Krk 28. köt. 51. l.), továbbá *A Sugárúton* c. karcolatában (Pesti Hírlap, 1882. jan. 30) stb.

- 270 : 3 *A Szerecsen utcai vendéglő följírátában: »... petyegtetett kiszolgálal«* — Ezt a »vad fordítás«-t MK negyedszázad múltán *A sipsirica* c. kisregényében értékesíti (Krk 15. köt. 86. l.)
- „ 11 *Szondy utca* — a Nagykerút és a Dózsa György út közötti egyik összekötő utca (a VI. kerületben).
- „ 11—30 *Korcsma-nevek: az »Utolsó fillérhez«, »Arany veréb«, a »Vörös alsóhoz«* — MK budapesti helyismeretének éppoly jellemző adatai, mint fentebb (a 268. lapon) a szálloda-, vendéglő- és üzlet-cégek. — A »verebek« ma is szerepelnek vendéglő-címekben (pl. Budán a »Két veréb«), kártyanevek szintén; MK említ egyet a »Vörös alsóhoz«, viszont ma is van »Makkhetes« és »Három szív« vendéglő stb.
- „ 22—23 *»Ó-Budán a ludak nem ittak, csak ettek, És mi történt? Egydtl egyik kidöglöttek.«* — Ezt az ivászatra biztató intelmet — többféle változatban — nagyon sokszor ismétli írásai-ban. Itt elég utalnunk *A brézói ludak* c. kis remekművére (1882), amely ugyancsak a fenti bölcs tanítással kezdődik. (Ld. Krk 33. köt.)
- : 30—271 : 3 *»Az bizodalomhoz« címzett lebu-j-csaptszék a Kerepesi úton* — E cikk első megjelenése után jó félesztendő múltva (Budapesti Napilap, 1878. jan. 2.) MK egy Tisza Kálmánt csipkedő politikai szatírájában is felhasználja »az bizodalom« ilyenfajta megnyilatkozását (ld. a jelen kötet 18—19. l.). — Erősen kérdéses, hogy létezett-e egyáltalán ilyen cégérű korcsma Pesten? vagy az egész csak MK-nak egy akkoriban közismert adomához költött tréfája? Tóth Béla ugyanis »Szájru! szájr« c. munkájában (Bp. 1895., 237—238. l.) a »visszaszívni« kifejezés felbukkanását nyomozva egy Náday Ferenc által mesélgetett és »írók között igen ismeretes« hasonló anekdotát jegyez föl. A cinikusan tréfás korcsma-elnevezés (»Az Bizodalomhoz«) tehát valószínűleg csak MK leleménye.
- 271 : 4 *»No, de elég a korcsma-költészetből ennyi...«* — MK a vendéglők, korcsmák körében szerzett szakismereteit (korcsma-cégek, sör- és borfajták, bor- és pálinka-dicséző rigmusok stb.) nevezte közös gyűjtőnévvel »korcsma-költészet«-nek. Egy kevéssel ezután (1877. júl. 8-án) írt rajzában (címe: *A borivók*. Krk 29. köt.) visszautal erre a cikkére, ill. erre a szakaszra.
- „ 8 *»Óra pró nóbis«* — szójáték az *óra* szóval. A latin nyelvű imarészlet jelentése: »Könyörödj érettünk!«, a szójáték értelme viszont: óra miérettünk, a mi számunkra, vagyis: nekünk szolgáló óra, a mi óránk. — MK megjegyzése szerint ez a szójáték Aszalayból való plágium. Aszalay József idézet- és kuróziium-gyűjteményeiből (»Szellemi omnibus«, »Szellemi röppentyűk« stb.) MK valóban többször kölcsön-zött idézeteket és tréfás eseteket, de éppen ezt a szójátékot Aszalay egyik munkájában sem sikerült megtalálnunk.

- 271 : 15 *a Király és Petőfi utca sarkán* — A mai olvasó nehezen tudja elképzelni: hol kereszttezheti egymást a Király (a mai Majakovszkij) utca és a belvárosban levő Petőfi Sándor utca? Ámde Petőfi emlékét csak születése centenáriumán tisztelte meg a főváros a szép belvárosi utcával; addig a Király utca egyik mellékutcája (a mai Kazár utca) viselte a költő nevét.
- „ 16 *»divatnö-kereskedés«* — Hasonló pikantéria az is, hogy valaki egyszer a *»kereskedelmi leány-iskolát«* *»leánykereskedelmi iskolá«*-nak fordította németre.
- „ 23 *a Nemzeti Színház [első] palotája* — a Múzeum körút és a Rákóczi út sarkán állott; ma: részben beépítetlen telek.
- „ 23—27 *A tábla-felirattal működő koldust* MK már évekkel előbb is említette olvasóinak, éspedig *Nincs többé melegség* c. cikkében (Mulattató, 1874. jún. 27.). A különbség mindössze annyi, hogy ott az öreg koldus nem a Nemzeti Színház mellett, hanem a régi Petőfi utca sarkán ült, s nem magyar, hanem német feliratú táblát használt: *»Ein armer tauber Mann bittet 1 Kr.«* (Egy szegény süket ember kér 1 krt.) Ez a példa is mutatja, hogy MK régebbi írásaiból szintén átkölcsönzött egyes részleteket e kötetéhez.
- „ 29—33 *»G. [= General] Hentzi... hier starb den Opfer-todt für ... Vaterland.«* (Hentzi tábornok itt halt hősi halált a hazáért.) — Hentzi Henrik (1785—1849 magyarországi születésű, de mindvégig erősen magyarellenes osztrák tábornok. 1849-ben Budavár parancsnoka volt; a nyílt Pest bombázása miatt nagy elkeseredést váltott ki a lakosságban. Midőn a honvédsereg a várba behatolt (május 21), megsebesült s nem sokára meghalt. Az ő és az elesett császáriak emlékére az önkényuralom idején (1852) díszes oszlopot állítottak a Szent György téren. Ezt az emlékművet csak hosszú évtizedek múlva (1899) távolították el onnan. — MK azzal is erősíti e nemzeti szegény fölötti keserű, gúnyos kifakadását, hogy a Hentzi-emlékművet éppen azon a helyen, illetőleg azon a téren állították fel, ahol annakidején Hédervári Kont Istvánt (akit a régi műtszemlélet szabadsághősnek tartott, ld. Garay János *»Kont«* c. balladáját is!) és Hunyadi Lászlót lefejezték. — MK már régebben, egy 1874. évi tárcacikkében is említi a szegyenletes emlékművet. (Ld. *Ősz* c. tárcájában, Krk 52. köt. 17—18. l.)

HUMOR AZ AKTÁKBAN

- M. I. *A Petőfi-Társaság Lapja.* (Fel. szerk. Szana Tamás, társ-szerk. Balázs Sándor.) 1877. május 20., I. köt. 21. sz., 332—334. l., a Tárca c. rovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Az igazi humoristák.* Cikk a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 21—31. l.

III. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák. 1914.*
16—23. l.

b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Az utcai feliratok furcsaságai mellett a vármegyei életben megismert hivatalos akták cikornyás stílusa, különös okfejtése és intézkedései is ösztönzésül szolgálhattak Mikszáthnak egy efféle kuriózumgyűjtemény összeállításához.

A cikkből valóban nem hiányzik a humor, csak éppen a magyar népc fogalomkörét kell a régi jó táblabírákra is kiterjesztenünk, hogy a fejezet ki ne lógjon a címbe megadott keretből. (Erre a körülményre az egykorú kritika is rámutatott; ld. alább, jegyzeteink Irodalom c. fejezetében!)

A kis kötetnek ez a cikkelye világít rá legközvetlenebbül a fiatal Mikszáth életkörülményeire. A balassagyarmati megyeházán és Mauks Mátyás szolgabíró úr kancelláriájában szerzett tapasztalatairól számol be itt. Egy helyütt (275 : 30) hivatkozik is Mauks Mátyásra, aki időközben ipja (apósa) lett.

Vármegyei élményei egyébként számos elbeszélésehez nyújtottak mesenyagot, kivált munkásságának 70-es, 80-as évekbeli szakaszán. Íme egy gyorslista: *A batyus zsidó lánya* (Krk 1. köt.), *A vármegye rókája* (uo.), *Az apám ismerősei* (Krk 2. köt.), *Sramkó bácsi* (Krk 27. köt.), *Fotográfiák a vármegyéből* (uo.), *Aki nem akar úr lenni* (Krk 28. köt.), *az Apró megyei történetek* némely darabja (Krk 31. köt.), *Az én első princípálisom* (Krk 34. köt.) stb. stb.

Az olvasó könnyűszerrel megállapíthatja: mint sarjadtak ki effajta elbeszélései az aktákban rejtőző humor jelen fejezetéből, vagy fordítva: mint lehetne a felsorolt elbeszélések kiszakított részeiből folytatni a jelen cikk példatárát.

Egyéb jegyzeteinket ld. a Tárnyi magyarázatok közt!

A szövegről

A Petőfi-Társaság Lapja (röv.: PTL) szövegét MK a kötetkiadás-kor (1879) átnézte, javíttatta és csiszolta.

A Hi szövege ezúttal is pontatlan és megbízhatatlan; de ennek önkényes módosításait nem részletezzük.

A jelen Krk az 1879. évi végleges szöveget közvetíti. Csak egy esetben térünk vissza a PTL helyesebb szövegéhez, amint ezt alább külön is kivetítjük.

(Zárójelben a PTL szövege.)

A részletezés előtt itt is megjegyezzük, hogy a PTL e-ző szóalakjai az 1879-i kötetkiadásban ő-ző alakban találhatók. (Szeged hatása!)
Példák: 273 : 39; 274 : 23; 275 : 1, 10, 31, 32; 276 : 15, 18; 277 : 1, 6.

Lap: Sor:

- 272 : 17 odajegyzi (odajegyzezi)
" 19 aztán hazaküldi nekik, hol megexplikálja a notárius. (aztán hazaküldi nekik, hol megexplikálja nekik [!] a notárius.)
" 24 ebatta [Mindegyik szövegben így! De alább, a 25. sorban, csak a PTL szövegében ismétlődik az ebatta szóalak, míg az alapul vett 1879. évi kötetkiadásban időzjel közt: »ebadta«]
" 31 járásait, (a járásait,)
" 33 jegyzőkönyvbe, de amiket (jegyzőkönyvbe vagy protokollumba, de amiket)
273 : 3 PTL és Krk: ha az ügynevezett »stylus curialis« (1879 — kétségtelenül sajtóhiba miatt —: ha ügynevezett »stylus curialis«)
" 6 kaptafára van verve (kaptafára van ütve)
" 12 smi alólfrottak« (smi alólfrottak)
" 31 Krk: büro (1879: bureau, PTL: bureau-k)
274 : 30 inkább egy ügyesen (inkább csak ügyesen)
" 34 követelésében (követelésben)
" 38 általuk (általok)
" 38 pör (per)
275 : 13 mit írjak e fejezetbe, (mit írjak e tárcába,)
" 21 lutheránus. (lutheranus.)
" 27 világnézetével [Régies szóalak. Mindegyik kiadásban így!]
" 33 leányomnak (lányomnak)
276 : 32 nem büntethető meg, (nem hibáztatható,)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 272 : 8 *instancia* — kérvény, folyamodvány, kereset.
" 12 *indorsata* — a hivatalos beadványok hátlapjára írt intézkedés; itt: a hátlapra vezetett bírói végzés.
" 14 *kancellária* — iroda; itt: a szolgabírói lakás irodának berendezett helyisége.
" 19 *megexplikál* — megmagyaráz, kifejti.
" 24 »*Liquidum est debitum, solvas ebatta Punctum.*« — A tartozás (az adósság ténye) világos; fizess meg (egyenlítsd ki), ebaddta! Pont! (Végeztünk!)
" 29 »*herumreisenders*« — körutazó; itt: a hatáskörébe tartozó területet beutazó, minden helyiséget meglátogató és a vitás ügyekben helyszínen intézkedő hivatalnok (amint ezt MK a 31—34. sorban kifejti).
" 30 a »*megyeházban könyöklők*« — Ugyanezen kifejezést használja MK A tót atyafiaknak Az a fekete folt c. elbeszélésében is (Krk 32. köt.).
273 : 3 *stylus curialis* — hivatalos stílus.
" 8 *periódus* — itt: körmondat.
" 14—16 »*Ts. Ns. vármegye auctoritásához conveniens decorum-*

- teljes terminus technicusokat s számtalan ékes participiumot ölt magára.* — a tekintetes nemes vármegye tekintélyéhez illő díszes (méltóság-teljes) szakkifejezéseket s számtalan ékes melléknévi igenevet ölt magára.
- 273 : 39 *»a kormány önkénye egyensúlyának vasbotja* — Ez a képzavarban szenvedő nyakatekert mondat MK-nak 1872-ben írt *Fotográfiaák a vármegyéből* c. elbeszélésében is előfordul. Ott azonban nem az abaúji municipium terhére róva, hanem mint a puffogó szónoki frázisok egyike (Krk 27. köt. 132. l.). — Hasonló stilisztikai csodabogarakat másutt is kizserkeszt MK. Pl. a fenti elbeszélésben a következő két zagyvaságot is: »ezen törvény vésteljes nyilainak ügető saskörmei«, vagy: »a kalendáriom csillámdús lapjai zajgatagos tengerének bős emlőzete« stb.
- 274 : 6 *Nyáry* (MK-nál: Nyári) *Pál* (1806—1871) — politikus; Pest megye alispánja és országgyűlési képviselője; a szabadságharc idején a Honvédelmi Bizottmány tagja, Debrecenben a megalkuvást kereső békepárt feje; a bukás után hét évig várfogságot szenvedett; elborult elmével öngyilkos lett, egy pesti bérház negyedik emeletéről levetette magát. Ekként összezüzött testére vonatkozik az orvosi látlelet kifejezése: a »szontfolytonossági hiány«.
- „ 13 *Kékkő* (szlovák neve: Modrý Kameň) — nagyközség Nógrád megye északi részén; a Balassa-család birtokainak székhelye volt.
- „ 14 *Kürtös* — vagy Nagykürtös, vagy Kiskürtös; Nógrád megyei falu Balassagyarmat közelében; mellette folyik el a Kürtös patak, amelyet MK rendszerint Bágy patak néven említ elbeszéléseiben.
- „ 15—16 *a »kertben levő kertben találtató kertben...«* — MK ezúttal állítólag a kékkői szolgabíró egyik rendeletéből »idézi« ezt a cifra körülírást. Hetedfél évvel azelőtt (1871-ben) írt *Mikor az új kastély füstbement* c. novellájában Harcsa Ezékiel (eredeti nevén: Turcsányi Ezékiel) ebecki prókátor pennájának tulajdonította ezt a topográfiai szakkifejezést, amelynek ott is pontos értelmezését adja (Krk 27. köt. 74. l.).
- „ 28—30 *György angol király tíz évet elengedett az életfogytiglani fogságra ítélt rabnak* — Nagy-Britannia trónján 1714-től 1830-ig György nevű királyok ültek, szám szerint négyen. Ezt a fejtörést okozó »kegyelmi« intézkedést leginkább az elmebajos III. Györgynek (uralk. 1760—1820) tulajdoníthatjuk.
- „ 32—275 : 2 *A Zürich-kantoni törvényszék ítélete egy háztetőről leesett ember ügyében, aki halálra zúzott egy járókelőt* — György Lajos »Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« c. munkájában (Bp. 1933., 38—39. l.) több analógiát sorol fel a zürichi törvényszék »salamoni ítélet«-vel kapcsolatosan. — György Lajos utal a vándoranekdota régebbi magyar

- példáira is: egy váci (1784), pesti (1808), sárospataki (1831) és szegedi (1836) kalendáriumra, továbbá Andrád Sámuel (1789) és Vas Gereben (1856) anekdotagyűjteményeire stb.
- 275 : 6 *Montez, Lola* (1820—1861) — skóciai születésű táncosnő. Rendkívül viharos életet élt. Münchenben (1846) I. Lajos király barátnője lett s a királytól »Landsfeld grófnő« címét kapta. Az ötvenes években az Északamerikai Egyesült Államokban vendégszerepelt. Később nyilvános felolvasásokat tartott. Nagy nyomorban halt meg. Kalandjaival és botrányaival tele vannak az egykorú lapok, a magyar folyóiratok is. Arcképét is sűrűn közölték. — MK nem egyszer említi a szép kurtizánt, akit a női típusok egyik jellemző képviselőjének tartott. Rendszerint Ronow Agnessel (mint a szerelmi szenvedély megtestesítőjével) és Bornemissza Annával (mint a puritán erkölcsű asszonyok mintaképével) együtt, amazok éles ellentétéként (mint a hiú és szeszélyes nők típusát) mutatja be. Ld. pl. *A fotográfia regénye* c. elbeszélésben: Krk 27. köt. 171. l. — Figyelemre méltó jelenség, hogy MK ugyanezt a három különböző nőtípust szintén együtt említi Mauks Ilonának 1872. ápr. 3-án írt levelében is (Krk 24. köt. 46. l.).
- „ 15—17 »*Az erdélyi diéta paragrafusát hoz Apafi Mihálynak, hogy amit őnagysága az ország dolgában ebéd után végez, — az ne numeráljon semmit.*« — Az ebéd után mindennap lerészegedő Apafi ellen hozott intézkedést MK több ízben elmeséli. Legelőször itt; másodsor pár héttel később (1877. júl. 8.) megjelent *A borivók* c. rajzában (Krk 29. köt. 117. l.); azután *A Tiszák ezüstmélti* c. tárcájában (Pesti Hírlap, 1882. dec. 10.) és végül *A két koldusdiák* (1885) c. regényében (a regény VII. fejezetében). (Krk 3. köt. 86. l.)
- „ 30—276 : 5 »*vipam*« *följegyzései* — MK mindig szeretettel emlékezett vissza egykori hivatali főnökére, Mauks Mátyás szolgabíróra, aki később apósa lett. Könnyelmű, kártyás ember volt, a hivatali ügyeket csak amúgy felületesen, de kítőnő jogi érzékkel intézte; nagyszerű memóriáját MK nem egyszer dicséri. Az itt följegyzett családi adat nem egészen pontos. Mauks Mátyás idősebbik leánya, *Ilonka* (Mk felesége) nem május 10-én, hanem aug. 18-án született (1853-ban). — »*Gyuri gyereke*« Mauks Mátyásék öt gyermeke közül a legifjabbik volt. (1870-ben született. Később Zemplénben megyei jegyző lett.)
- 277 : 2 jegyzetében: *statutum* — alapszabály, szabályrendelet.
- „ 3 *Kér* — Váciskülfaluhoz tartozó kisebb pusztaszerű település. (Egyébként csak a Dunántúlon s Szatmár megyében vannak Kér nevű helységek: Bedegkér, Hajmáskér, Nemeskér, Szamoskér, Szentgáloskér, Újkér.)
- „ 5 *probátum est* — ki van próbálva.

A MAGYAR NÉP BOGARAI

- M.** I. *A Petőfi-Társaság Lapja.* (Fel. szerk. Szana Tamás, társ-szerk. Balázs Sándor.) 1877. október 7., II. köt. 15. sz., 233—234. l.
Teljes névjelzéssel.
- II. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. október 7., 4. évf. 277. sz. 2. l., a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- III. *Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 33—34. l.
- IV. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. július 6., 2. évf. 149. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- V. *Világ-Kronika.* A Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok s a Képes Néplap melléklapja. (Nagy Miklós szerk. neve nincs feltüntetve!) 1882. május, 6. évf. 19. sz. 147—148. l.
Teljes névjelzéssel.
- VI. *Pesti Hírlap.* (Főszerk. Légrády Károly, fel. szerk. Kenedi Géza.) 1888. május 3., 10. évf. 123. sz., 1—3. l., a tárcarovatban. Névjelzés: *M. K.*
- VII. a) *Jk 34. köt.* = *Hi 2. köt.* *Az igazi humoristák.* 1914. 24—30. l.
b) *Ua.*, sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Ezt a ciklust a népi humor megnyilatkozásai helyett inkább lehet-ne egy népies természetrajz fejezetei közé sorolni.

Érdeemes megjegyezni, hogy a bogarokról Mikszáth eredetileg (1877. jún.) csak egy rövid kis szakaszban emlékezett meg *Népies észjárás és tudományban* c. cikkében, ill. annak első fogalmazásában (ld. A szövegről szóló jegyzeteink közt: 476. l.). Ezt a szakaszt azután pár hónap múlva (1877. okt.) önálló fejezetté szélesítette ki. Így jött létre *A magyar nép bogarainak* e kised gyűjteménye.

Az író a falusi gyermekek emlékvilágából felidézi az első tavaszi napsütésre tömegesen jelentkező *nisten tehénkéit*, majd pedig a katicabogarat — mint a szerelmes párok üzenetvivőit —, aztán a keresztos pókot — mint a lutrizók szerencseállatát —, és még egypár bogarat s rovarot; elmondja a hozzájuk fűződő népi hiedelmeket — ennnyiből áll a cikk. Kár, hogy nem dolgozott ki önálló ciklust a népies természetrajz egyéb fejezeteiből is: a házi és vadállatok, a fűvek, fák, virágok világáról s mindazon megfigyelésekről és babonákról, melyek az ember és a természet kapcsolataira utalnak... Azaz hogy kidolgozta Mikszáth ezeket a fejezeteket is, de csak jóval később, s nem efféle hevenyészett adattárakban, hanem szebbnél szebb elbeszélésekben és regényekben, aminők *A lohinai fű* (Krk 3. köt.), *Az eladó birtok* (Krk 5. köt.), *Prakovszky, a siket kovács* (Krk 8. köt.), *A fekete kakas* (Krk 12. köt.), *A néhai bárány*, *A Plutó*, *A diplomata*,

A szamár sine curában, A fehér kutya, A szarvasok háreme, Mme Gvuáp és porontyai, Méretlen hús Tóthéknál, A fekete fogat, A Szontagh Pál kutyái stb.

Mikszáth az itt vázolt bogárhistoriákat kétségtelenül gyermekkori élményei, tapasztalatai alapján írta. Mégis — pusztán az analógia kedvéért — megemlíttjük, hogy egyik kedvenc ifjúkori olvasmányja, Aszalay József már többször említett »Szellemi omnibusz«-a szintén tett hasonló kísérletet. A »Szellemi omnibusz« II. kötete (2. kiad. 1861.) »Halak, hüllők, rovarok, férgek« címen külön fejezetben tárgyalja ezeket a teremtményeket. A pókokról, szentjánosbogarakról és katicabogarakról például ezt írja: »A pókok néha időjóslokkul használtatnak. . . Nyári estéken a ragyogó szentjánosbogárkák csillámmal csalogatják magukhoz hímeiket. . . Kit nem örvendeztetett gyermekkorában a fűskata vagy úgynevezett istenbogárka? . . .« (Aszalay azonosítja a kettőt, mint ahogy »A magyar nyelv értelmező szótára« szerint: némely vidéken a népnyelv szintén azonosítja.)

Még csak annyit, hogy a három kiemelt bogár, illetőleg rovar Mikszáth későbbi írásaiban is elég sokszor meg-megjelenik. Így pl. az *visten tehénkéi* »A szabadság születésnapja« c. cikkében (Pesti Hirlap, 1882. márc. 15.), a katicabogár »Magdaléna-bogár« néven *Apró képek a vármegyéből* c. »úti élményei«-ben (Krk 11. köt. 46. l.), a keresztes pók pedig különösen sokszor, így pl. *Apróságok a Házból* c. karcolatában (Pesti Hirlap, 1882. febr. 22.) stb.

Minden más részletről Tárgyi magyarázataink adnak tájékoztatást.

A szövegről

Az *igazi humoristák* cikkei közül ennek jutott a legszélesebb körű nyilvánosság. Hét, illetőleg nyolc különböző lapban s kötetben került közönség elé.

Első ízben — egyazon napon: 1877. okt. 7-én — *A Petőfi-Társaság Lapjában* (röv.: PTL) és a *Budapesti Napilapban* (BpN) jelent meg. Mikszáth tulajdonképpen a PTL-nak írta ezt a cikket, s annak — mint hetilapnak — napokkal előbb kellett átadnia. A BpN-nak viszont csak a megjelenés előtti napon, — valószínűleg a PTL-től kapott korrektúra-példányt nyújtotta be kézirat gyanánt. Ez a magyarázata, hogy a BpN szövege szinte szó szerint egyezik a PTL alapul szolgáló szövegével; ami csekély eltérés mutatkozik, az vagy a nyomda szabadosága vagy MK, ill. a BpN szerkesztőjének módosítása a korrektúrán.

Az 1879. évi kötetkiadás alkalmával MK szokott módon átfésülte s több helyen javíttatta a szöveget.

A további szövegek: *Szegedi Napló* (SzN), *Világ-Krónika* (VK) és *Pesti Hirlap* (PH) — csak utánközlések az 1879. évi kiadás nyomán. Eppen ezért szövegeltéréseik jelentéktelenek.

Féltreértések elkerülése végett szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a SzN közlése (1879. júl. 6.) már szintén átvétel a kötetkiadásból,

minthogy *Az igazi humoristák* c. kötet már 1879 június második felében piacra került; az egykorú lapok már jún. 20-tól kezdve ismertették. (Ld. jegyzeteinknek *Irodalom* c. fejezetét.)

Az 1914. évi *Hi*-kiadás az 1879. évi szöveget vette át, de egypár önkényes módosítása miatt megbízhatatlanná vált.

A jelen Krk az 1879. évi kötetkiadás véglegesnek tekintendő szövegét követi.

(Zárójelben a korábbi és későbbi szövegek eltérései.)

- Lap Sor
- 278 : 14 Krk: perszónái (PTL-PH: personái)
„ 17 Rontó Pál, s csak (SzN: Rontó Pál, csak)
„ 21 több az emberség (PTL és BpN hibásan: több az emberi-
ség [!]) [A kötetkiadásban javította MK.]
„ 29 Krk: civilizáció. (PTL és BpN: civilizáció 1879 és SzN:
civilizáció)
- 279 : 1 s mégis mindig marad (PTL és BpN: s mégis még mindig
marad)
„ 4 és 5 fölállítva. . . föl van jegyezve (PTL és BpN: felállítva. . .
fel van jegyezve)
„ 10 és 14 Krk: Mezopotámia (PTL—PH: Mesopotánia)
„ 14 garázdálkodik (BpN sajtóhibával: gazdálkodik [!])
„ 17 kővé — átkozását. (csak SzN: kővé — változását.)
„ 26 mely az emberi testen (PTL és BpN: ki az emberi testen)
„ 29 méltó-e (csak BpN: méltó-é)
„ 32 Krk: mítosz (PTL, BpN, 1879, VK, PH: mythosz SzN:
mythusz [!])
„ 33 és 280 : 1 tehenkéje. . .tehenkéi (csak BpN: tehenkéje. . .
tehenkéi)
„ 36 bennük, (csak BpN: bennök,)
„ 38 a tejelő jószágában (csak SzN: a tejelő jószágban)
„ 39 Magok (PH: maguk)
„ 39 olyan helyen (csak BpN: olyan helyeken)
- 280 : 8 még eddig nem adott (BpN sajtóhibával: még pedig nem
adott)
„ 18 egyet-kettőt (SzN: egy-kettőt)
„ 33 kilencven számot. (PH: 90 számot.)
„ 34 közülük (BpN és PH: közülők)
„ 35 De van is hozzá ideje (BpN: De van is hozzá elég ideje)
- 281 : 1 földhúzogatja (PTL és BpN: felhúzogatja)
„ 16 páratlan számú napon (csak PH: páratlan számú napokon)
„ 27 PTL, BpN és Krk: Nagyboldogasszony (1879 stb.: nagy
boldogasszony)
„ 39 láb alól (PTL és BpN: láb alul)
- 282 : 7 a benne mélézót. (PTL és BpN: a benn mélézót.)
„ 11 háládatosak (PTL, BpN és SzN, PH: háládatosak)
„ 12 Krk: érte (PTL, 1879 és PH: érte. BpN: érette.)
„ 14 Hi és Krk: S ez a jó egyetértés, melyben (PTL és BpN:
És ez a jó egyetértés, mellyel 1879 — PH: S ez a jó egyet-

- értés, *mellyel*) [A Hi nyomán javítottuk a tollbotlásból keletkezett és örökletessé vált sajtóhibát.]
 282 : 17 rájuk; (PTL és BpN: rájuk;)

Tárgyi magyarázatok

- 278 : 8 *Gergely napja* — a négy Gergely nap közül (márc. 12., május 9 és 25., nov. 17.) itt bizonyosan márc. 12-ről van szó. Ekkor határozhatják el a bogarak és férgék, hogy melyik határban pusztítsanak az idén. . . E mellett a Gergely nap mellett szól szerintünk az a körülmény is, hogy a hóvirágnak is »Gergelynap virág« a népies neve.
- „ 16 *»a cserebogár csak a nótában állja meg a maga helyét«* — célzás a közismert népdalra: »Cserebogár, sárga cserebogár, Nem kérdem én tőled: mikor lesz nyár? . . .« stb.
- „ 17 *Rontó Pál* — itt: a beszédes névnek megfelelően: kártevő, pusztító teremtmény. — Rontó Pál nevét és viselt dolgait Gvadányi József tette általánosan ismertté ugyanilyen című költeményével.
- „ 29 *indigénák* — meghonosodott idegenek. (A nyelvtörténet azt mutatja, hogy általában minden nép előszeretettel nevezi el egy-egy másik nép rovására a kártékony rovarokat — amint ezt a MK-tól felsorolt példák is tanúsítják — éppúgy, mint a betegségeket is, pl. angolkór, franc, spanyolnátha stb.)
- 279 : 3 *»Franciaország falvaiban. . .«* stb. — MK gyakori francia példái és utalásai részint az 1870-es években folyt francia nyelvtanulásával, részint pedig egész életére kiterjedő francia rokonszenvével magyarázandók. — Erre a francia példára *Népies észjárás a tudományban* c. cikkében is hivatkozunk: 287. l.
- „ 10 *»aranka-bogár«* — A néphit eleinte bogárnak, rovárnak vélte az arankát, ezt az élősködő növényt, a len, lóhere és lucerna pusztító ellenségét, amely olyan gyorsan terjed, »fut«, mint az »eleven ezüst« (vagyis a higany).
- „ 18 *»szorgalmas, mint egy leégett tót falu«* — MK-nál többször idézett szállóige, amely az ő szülőföldje környékén kelt szárnyra.
- „ 25 *aranyos díszély* — szótáraink közül egyedül a Czuczor—Fogarasi-féle »A magyar nyelv szótára«, 1862) magyarázza, mondván: »szépen csillogó szárnyú bogárfaj (Cetonia).« — Közismert neve: rózsabogár. A 281. lap 6—12. sorában MK ismét említi a »díszély«-t a színárnyalataihoz és elszaporodásához fűződő népi hiedelmekkel együtt.
- „ 26 *a kőrishogár az emberi testen fehér hólyagot húz* — Egy későbbi (1879. évi) elbeszélésében MK »maró zöld«-nek nevezi »a hólyaghúzó bogár [a kőrishogár] ködmönét«. (*Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály Branyickót.* Krk 30. köt., 123. l.)
- „ 33 *»isten tehenkéje«* — MK pontosan leírja és más frásaiban is

- emlegeti ezeket a »lapos, pirosfalú, feketepöttyes«, hosszúkás bogarakat, melyek a tavasz első mosolyára megjelennek a falakon, kerítéseken sütkérezni a napfényben. (Az Alföldön a katicabogarat is nevezik sisten tehenkéjének, de MK nyelvhasználata gondosan megkülönbözteti e kétféle piros bogarat.)
- 280 : 5 »*hét pöttyes böde*« vagy »*Katinka-bogár*. — A katicabogár mint a szerelmesek vagy más kedves hozzátartozók küldönce MK-nál többször is előfordul. *Homályos ügy* c. elbeszélése (1875., Krk 2. köt.) bevezető részében: »a katinka-bogár a népköltészet szerelmi postása«. *A Rékiék Borcsája* c. elbeszélésében is (1877. Krk, 29. köt.): »a Kata bogár: szerelmes legények üzenetvivője«. Elégikus hangsúlymal idézi fel a katicabogarak szerepét a *Különös házasságban*: »...még szállnak a Katinka-bogarak Bozos felül Bornóc felé. De figyel is már arra valaki!« (Krk 14. köt. 82. l.)
- „ 30 *Orlice professzor* — Orlice R. berlini matematika-tanár, aki a lottójátékosok bőrére dolgozott. »Kérdezősködére egy-néhány forintért azonnal válaszol. ...« s közli a lottónyeresmények esélyes számait. — MK írásaiban többször előfordul ennek a szelhamosnak a neve, pl. *A újságfaló* c. rajzában 1875., Krk 28. köt.
- „ 31—281.: 5 *a keresztes pók és a lutri szerencseszámái* — MK egész pályafutása alatt mindig hevesen ostorozta a szerencsejátékokat (lutrit, kártyát stb.), amelyek a munka megbecsülése helyett a véletlen esélyeire csábítják az embereket — pénzükkel együtt. Ennek a tanító, nevelő hivatásának legelső irodalmi megnyilatkozása *A lutri* c. novellája (1872., Krk 1. köt.).
- 281 : 27 *Nagyboldogasszony napja* — aug. 15.
- 282 : 19 *az úriasszonyok bogara — a bolha* — Egy hónappal később (1877 nov.) megjelent *A »kis róka«* c. elbeszélésében (Krk 29. köt.) szintén említi.

NÉPIES ÉSZJÁRÁS A TUDOMÁNYBAN

- M. I. *A Petőfi-Társaság Lapja*. (Fel. szerk. Szana Tamás, társ-szerk. Balázs Sándor.) 1877. június 17., I. köt. 25. sz., 394—396. l. *Teljes névjelzéssel*.
- II. *Budapesti Napilap*. (Szerk. Borostyáni Nándor és Kakujay Gyula.) 1877. június 17., 4. évf. 166. sz., 2—3. l., a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel*.
- III. *Az igazi humoristák*. Cikkek a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 43—53. l.
- III. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák*. 1914. 31—38. l.
- b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A cikk bevezetése (282 : 11—13) rávilágít a ciklus kialakulásának körülményeire és sorrendjére. Az író az utcák komikus feliratai és a hivatalos akták furcsaságai után tovább nézelődött folytatólagos, kiegészítő témák után. Így állapodott meg a magyar népies észjárás különösségeinél, melyekből könnyűszerrel összeválogathatót ismét egy fejezetre valót.

A cikknek érdekes etnográfiai vonatkozásai vannak: az időjárás-hoz, orvosláshoz, táplálkozáshoz, ravaszkodó, naiv »jogi« okoskodáshoz stb. fűződő megfigyelések, szokások, hiedelmek.

Ezt a kis adatfeltáró cikket is Mikszáth kibontakozó költészete egyik alapanyagául, forrásául tekinthetjük. Analógiái számos kisebb írásában felismerhetők.

A szövegről

Mikszáth ezt a cikkét is egyidejűleg tette közzé két lapban: *A Petőfi-Társaság Lapjában* (PTL) és a *Budapesti Napilapban* (BpN). Minden valószínűség szerint a PTL-nak egy korrektúra-levonatát adta át »nyomdai kéziratként« a BpN-nak. E korrektúra-példányon csak egy-két kisebb módosítást végzett, ezért a két szöveg nagyjából egyező. Az 1879. évi kötetkiadásakor azonban — szokása szerint — gondosan átfésülte a cikket; ennek szövege tehát jelentősen eltér a PTL és a BpN nagyjából azonos szövegétől.

A jelen Krk az 1879. évi végleges szöveget közvetíti.

A Hi-kiadás pontatlan és megbízhatatlan szövegének önkényes módosításait nem részletezzük.

Ezúttal is megemlítjük, hogy MK eredetileg (a PTL- és BpN-ban) *e*-ző szóalakokat, illetőleg *fel* igekötőket használt; de a Szegeden készült 1879-i kötetkiadásban *e* szavakat *ő*-ző alakra (*föl* stb.) változtatta. Minthogy ebben a fejezetben az efféle igekötők elég sűrűn szerepelnek, ezeket az alábbi lajstromban nem részletezzük, hanem csak itt soroljuk fel az előforduló példákat: 282 : 10; 283 : 12, 13, 32; 284 : 6; 286 : 4, 12; 287 : 10, 19, 33.

Lap Sor

- 282 : 12 kiegészítő része (PTL és BpN: kiegészítő befejezése)
„ 12 e néhány cikknek, (PTL: azon néhány cikknek, BpN: azon néhány cikknek,)
283 : 2 az elavult (PTL és BpN: ez elavult)
„ 3—4 minden tudományába (PTL és BpN: minden tudomány-
ba)
„ 27 egyenlőn (BpN: egyenlően)
„ 29 bepillantást (BpN: pillantást)
„ 35 de tulajdonképpen a tíz térjen ki az egynek (PTL és BpN: de tulajdonképpen mégis az a célszerűbb és igazságos a gyakorlatban, hogy a tíz térjen ki az egynek,)

- Lap Sor
- 284 : 3—4 Külön csillagászata, külön geometriája *van*, (PTL és BpN: Külön csillagászata *van*, külön geometriája,)
- „ 5 Krk: mérföld (PTL—Hi: mérföld)
- „ 8 Krk: *Szervác*, (PTL, — 1879: *Servác*,)
- „ 21 De ki győzné *mind* elősorolni (BpN: De ki győzné elősorolni)
- „ 27 Krk: *szimmetria* (PTL és BpN: *simetria*)
- „ 33 fiatal orosz grófhölgy, (PTL és BpN: fiatal grófhölgy,)
- 285 : 1 A szegény leány (PTL és BpN: A szegény grófleány)
- „ 5 ezentúl is keresett (PTL és BpN: ezentúl is *hiába* keresett)
- „ 6 tapasztalataiban, (PTL és BpN: tapasztalatában,)
- „ 13 feléjük, (PTL és BpN: feléjük),
- „ 17 *terjeszkedem*. (BpN: *ereszkedem*.)
- „ 29 BpN és Krk: *akciót*, (PTL és 1879: *actiót*,)
- „ 33 *rézvörös* (PTL és BpN: *vérvörös*)
- „ 37 szentségtörésben. (PTL és BpN: szentségtörésében.)
- „ 41 *ráveti* (PTL és BpN: *reáveti*)
- „ 44 emberföltti (PTL és BpN: emberfeletti)
- „ 49 Ennyi az egész (PTL és BpN e sor alatt még a következő mondat: *A fiatal nő örömkön[n]yekkel és egy meleg kézzorítás-sal válaszolt.*)
- 286 : 2 bár nem mindig ilyen sikerrel *végződött*, (PTL: bár nem mindig ilyen *sikerült*, BpN:.. ilyen *sikerült*,)
- „ 4 csöppentett (PTL és BpN: cseppentett)
- „ 5 midőn látta, (PTL és BpN: midőn látván,)
- „ 8 Krk: *páciense* (PTL és 1879: *patience* BpN: *paciense*)
- „ 26* jegyzet (PTL és BpN: Lásd Nógrád-megye tiszti orvosának jelentését a *»Nógr. Lapok«*-ban stb.)
- „ 35 cénára kötött tollat (PTL és BpN: cénára *akasztott* tollat)
- 287 : 6—7 BpN és Krk: a természetrajzot, (PTL és 1879: a természetrajzt,)
- „ 11—16 a szelídebb állatvilágot. Gyönyörű vonás ez tőle! A szelídebb állatvilágot. *A kis piroshátú tavaszi bogár, mely verőfényes napokon kimászik a rögök alul a gyermekek örömére, nagy tisztelet tárgya, mert az az isten tehenkéje, a hét pöttyös bődét szintén nem szabad bántani, mert ő a szerelmes párok üzenetvivője, a fecske is szent és sérthetetlen, mert a »Mária madara«, a dalos fülemile fészket stb.* [Az *isten tehenkéje* és a hétpöttyös böde védettségét MK ezúttal írta meg első ízben. Hónapok múlva (1877. okt. 7) külön fejezetet szentel *A magyar nép bogarainak*. 1879-ben kötetbe gyűjtve e cikkeit, az ismétlések elkerülése végett törülte itt a bogarakról szóló fenti részt.]
- „ 20 *sajátságát* is. (PTL és BpN: *sajátságait* is.)
- „ 23 *»Ha én önt... stb.* (PTL és BpN: *»Ne búsuljon uram! Ha én önt...*)
- „ 27 *Még tán ennél is... stb.* (PTL és BpN: *Valóságos korrajz*

Lap Sor

- Még tán ennél is *találób* a lami tékozló gazdaember védekezése:
288 : 3 de nem fogadja azokat be a száraz valóságukban, (PTL és BpN: de nem fogadja azt be a maga száraz valóságában.)
„ 5 magasb (PTL és BpN: magasabb)
„ 19—20 . . . meghódolt az egész falu. (PTL és BpN-ban még egy zárószakasz következik e szavak után: . . . meghódolt az egész falu.

S ezek után ama hitben, hogy teljesen sikerült magamat megértetnem, elkerülve több különben is csak a már mondottakat bizonyító példa elbsorolását, azzal zárom be jelen befejező cikkemet a humorról: adjon az isten a magyarnak jobb időket — a jó kedvéhez.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 282 : 12 * . . . kiegészítő része e néhány cikknek, melyet humoráról írtam. »
— A *Népies észjárás a tudományban* c. jelen cikk időrendben a sorozat harmadik darabja. Előtte csupán a *Humor az utcán* és *Humor az aktákban* c. cikkek jelentek meg. (Ld. e cikkek időrendjéről szóló jegyzeteinket: 454. l.)
283 : 5—16 »Mr. Hawring angol utazó. . . 1836-ban kiadott könyvében. . . « stb. — Bizonyára ezúttal is MK egyik gyakori írói fogásával van dolgunk, amely szerint fiktív forrásokkal igyekszik erősíteni előadásának »epikai hitelét«. Hawring nevű angol utazót az angol kézikönyvek nem ismernek. Sem az »Encyclopaedia Britannica«, sem a »British Museum General Catalogue of Printed Books« című, teljesnek mondható hatalmas bibliográfia nem tud sem ilyen szerzőről, sem ilyen műről. Lehet, hogy MK valamiféle újság- vagy folyóirat-cikkből merítette ezt az értesülést; legalább is erre enged következtetni a szerinte »két lap« terjedelmű leírás és a »két ábra« említése. — Ez a néprajzi kuriózum annyira megrögződött MK emlékezetében, hogy még öt év múlva is (1882. aug. 12.) felújította egyik Pesti Hírlap-beli cikkében. A cikk címe: *A revolver*. — Mindenesetre figyelemreméltó, hogy MK ezúttal már csak »az egyszerű angol«-ról beszél, s mondanivalójának hitelét nem támogatja sem névvel, sem évszámmal!
„ 18—23 »legképzettebb államférfiaiink egyikének« példázata a hét veréből — MK egyik későbbi cikke szerint: Ándrássy Gyula mesélte ezt a példázatot.
284 : 7 a »Mindszentek« napja — november 1.
„ 8 *Szervác, Bonifác, Pongrác* — az úgynevezett »fagyösszentek«. Helyes sorrendjükben: Pongrác, Szervác, Bonifác. Régi hagyományos néphit szerint e három szent névnapján

- (május 12., 13., 14) fagyveszély fenyegeti a termést. A tudományos megfigyelések nem igazolják ezt a néphitet; a májusi fagyok nem pontosan ezeken a napokon jelentkeznek.
- 284 : 9—10 *»ha fénylik a Vince, teli lesz a pince«* — szintén népi hagyomány. Vince napja január 22-én van. A *»Magyarság Néprajza«* szerint: napsütéses, olvadásos ideje jó bortermést mutat.
- „ 10 *»gyertyaszentelő Boldogasszony« ünnepnapja* — február 2.
- „ 12 *hippológia* — lóismeret, a lovakkal foglalkozó tudomány.
- „ 32—285 : 49 *Balassa János gyógymódja* — Balassa János, *»a doktorok doktora«* (1814—1868): európai hírvé magyar sebész, budapesti egyetemi tanár. Eredményes — bár sokszor nyers és kíméletlen — gyógymódjairól annak idején valóságos legendakör keringett. Tóth Béla is följegyeztet egy esetet. (*»A magyar anekdotakincs«* IV. köt. 138. l.)
- 284 : 37 *Szklénőfürdő* (Sklenô nad Hronom) — Bars megyei kisközség. Gyógyfürdője a Tepla völgyében, fenyvesek közti fekszik; földes hévforrásait és természetes gőzfürdőjét csúzos, kőszvényes bántalmak, csont-, ideg- és bőrbántalmak ellen használják.
- 286 : 4—10 *»a töltött káposzta a kolozsvári embernek orvosság, de a pozsonyinak halál«* — Az anekdota legvelősebben megfogalmazott és szállóigévé vált formája: *»A töltött káposzta magyarnak orvosság, németnek halál.«* Ezt a szólásmondást — *»Az igazi humoristák«* fenti részletéből kiindulva — György Lajos bőven ismerteti *»Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz«* c. munkájában (Bp. 1933., 43. l.) *»Magyar orvosság«* címen. Az anekdota előfordul többek közt a következő írónál: Mikés Kelemen (56. levelében), Vas Gereben *»Egy alispán«* c. regényében (*»A kolozsvári káposzta magyar embernek hideglelésben orvosság, a székben szásznak méreg«*); Vajda János *»Magyar bors«* c. írásában, Jókai *»Szeretve mind a vérpadig«* c. regényében (*»a töltött káposzta kovácsnak orvosság, szabónak halál«*); említi több kalendárium is, így pl. a Pesti kalendárium 1800, az Esztergomi kalendárium 1837, a Ludas Matyi c. élelap 1872. stb.
- „ 20—21 *»Legjobb volna, ha most őfelsége hamarosan átvátrná az összes országait a feleségére«* — *»így majd el nem veheti birtokait a burkus«* — Az országmentésnek ezt a naiv, népies megoldását MK egyéb írásaiban is említi. Pl. *A vén gazemberben*. (Krk 17. köt. 45—46. l.) Ld. még *A fővárosból* c. (1877. jún. 4-i) tárcacikkében is (Krk 53. köt. 7. l.), továbbá *A becsületbtrák elött* c. elbeszélésében (1884., Krk. 35. köt. 17. l.) stb.
- „ 25—32 *A kolera elleni védekezésnek ezt a népies módszerét MK több ízben megírta. Először A kolera* c. cikkében említi (1873., Krk 51. köt. 70. l.), azután *Az én öreg Miska kocsisom* c. elbeszélésben (1874., Krk 28. köt.), később *A fekete asszony*

- Lap Sor
- c. elbeszélésében (1879., Krk 30. köt.); helyenként másutt is szóba hozza.
- 286 : 35 *kölyű* — ütő, zúzó készülék; köles-, mák-, lenmag-, kender-törő.
- 287 : 15 *»Mária madara«* — a fecske népi elnevezése.
- „ 20 *Ebeck* — Szklabonyával (MK szülőfalujával) szomszédos község Nógrád megyében.
- „ 23—26 *A paraszt okoskodása 2 forintos vagy 100.000 forintos családi lehetőség esetén* — Régebbi anekdotagyűjteményekben (pl. Vas Gerebennél is) olvastuk ennek különböző változatait. — Előfordul MK 1877. jún. 6-i (165. sz.) *Apróságai*ban is.
- „ 27 *Lam* — Nagylam és Dacsólam; Nógrád, ill. Hont megyei községek.
- „ 29—36 *A lami tékozló gazdaember parabolája és az abból levonható tanulság* nem egyéb, mint a fiával számaron utazó molnár meséjének egyik változata. Örökérvényű közös tanulság: mindenképpen pórul jársz, ha az úgynevezett »közvélemény« füttyszavára hajtasz. (Részletes magyarázatát és irodalmát ld. György Lajos *»Világjáró anekdoták«* c. munkájában, Bp. 1941., 112—114. l.: *»Asinus vulgi.«*)
- 288 : 6 *pars pro toto* — rész az egész helyett; itt: mutatóba, ízelítőül.
- „ 14 *Nagyigmánd* — község Komárom megye gesztesi járásában. (Határában fakad a híres igmándi keserűvíz.)

A SÍRIRATOK HUMORA

- M. I. *Magyarország és a Nagyvilág.* (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1877. okt. 28., 14. évf. 43. sz. 682—683. l. Ily címmel: *Magyar síriratok humora. Teljes névjelzéssel.*
- II. *Budapesti Napilap.* (Fel. szerk. Kakujay Gyula.) 1877. okt. 29., 4. évf. 299. sz., 2—3. l., a tárcarovatban. Címe itt is: *Magyar síriratok humora. Teljes névjelzéssel.*
- III. *Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 55—66. l. Megváltoztatott, új címmel: *A síriratok humora.*
- IV. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák.* 1914. 39—48. l. A fenti új címmel: *A síriratok humora.*
- b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése és forrásai

A *»síriratok humora«* lényegében a fűzfaköltészet, pontosabban: a kántorköltészet zavaros forrásaiból fakad. A siratóénekek mellék-hajtásaként születtek ezek az együgyű rigmusok, melyek fejfákra, sírkövekre vésvé vigasztalták a hozzátartozókat és mosolyra derítették a temetők vándorait.

A síriratok groteszkségeit nem egy humoristánk gyűjtögette s tárta olvasói elé.

Jókai ezen a téren is mintája lehetett Mikszáthnak. »A magyar nép élce« c. kötetében »Sajátságos feliratok« címen közli az általa gyűjtött legkirívóbb példákat. Jókai főleg a debreceni és a miskolci temetőben tanulmányozta a fűzfaköltészet enernő virágait. »A magyar nép élce« mellett »A debreceni lunátikus« c. elbeszélése és Üstökös c. éleclapja is szórakoztatta olvasóit tréfás és groteszk síriratokkal. (A Mikszáth által átvett vagy változatokban közölt darabokról Tárgyi magyarázataink adnak tájékoztatást.)

A Jókaiéhoz hasonló ösztönzést kaphatott Mikszáth egy akkori-ban népszerű kuriózumgyűjteményből is, melynek hatása számos művében észrevehető; nevezetesen Aszalay József »Szellemi omnibusz« c. munkájából (Pest, 1855. stb. kiad.). E kuriózumgyűjtemény egyik fejezete ezt a címet viseli: »Emlékek és sírkövek.« Aszalay a külföldi és a hazai sírfeliratok furcsaságaira egyaránt figyel. Idézi az olasz példabeszédet, melyet a füllentő emberekre mondanak: »Még a sírkőfelírásnál is hazugabb!« Följegyzett továbbá számos érdekes francia és német epitáfiumot. Egy-két magyar példára is utal. Nem véletlen, hogy példái szintén a miskolci temetőből valók — éppúgy, mint Jókai és Mikszáth példáinak zöme.

Folytatjuk még a mintául tekinthető példák sorát, mert úgy véljük, hogy Mikszáth sokféle olvasmányai mind hozzájárultak fiatal-kori gyűjtögető-feldolgozó munkájához.

Igy pl. Szekrényesy Endre »Democritusi cseppek« c. anekdota-gyűjteményében (I—II. köt. Pest, 1833—34) olvasható egy szokványos Xantippe-sírató vers, melyhez hasonlókat Jókai is, Mikszáth is nem egyszer idézget:

E sírba rejté hitvesem'
A halál fagyalt keze,
S a jó Isten neki — *s nekem!*
Nyugodalmat szereze.

Olvashatott továbbá efféléket Kőváry László »Történelmi adomák« c. gyűjteményében (Kolozsvár, 1857), s a Szilágyi Virgil által szerkesztett Budapesti Viszhangban (pl. 1855. dec.) stb.

Mikszáth különösképpen kedvelte a humor e groteszk megnyilatkozásait. Bizonyára nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy azokban a lapokban, melyeknek munkatársa volt, az imitt-amott felbukkanó komikus sírfeliratokat az ő vidám szelleme és tolla csúsztatta be az »apróságok« és »napi újdonságok« tarka rovataiba.

*

A Hasznos Mulattató 1880. évi (VIII. évf.) 1. számában (13—14. l.) egy sírfeliratokról szóló, *névjelzés nélküli* tréfás cikket találunk. E cikkről — csekély kísérszövege és példatára alapján — biztosan állíthatjuk, hogy Mikszáth tollából való. Éppen azért teljes egészében ideiktatjuk:

FURCSA SÍRIRATOK

Jól mondják, hogy a komolyt a nevetségestől csak egy hajszál választja el.

A temetőben, a halottak csendes, békés honában, a mulandóságra emlékeztető hantok között rendszeren a bánat, a komoly magabizáltság érzelmeivel bolyongunk, de ha tekintetünk véletlenül egy-egy különös sírfeliratra téved, lehetetlen, hogy mosoly ne jöjjön ajkainkra.

A komor sírkertnek is megvan a maga humora: *a furcsa síriratok*, melyek közül néhányat összeállítva itt közlünk.

A p—i temetőben egy sírásó sírkövén e felirat van:

Itt nyugszik az Úrban jó Bagósy Tamás,
Maga esik belé, ki másnak vermet ás.

Ugyanott van e sírirat is:

Itt pihen Járom István; született
Kecskeméten, eltemettetett itt helyben.

A k—i temetőben egy nagyobb sírhant felett ezen felirat áll:

Itt nyugszik három ember, meg egy tót.

Nem messze ettől áll ezen felirat:

Borul ezen sírhant Kardos György komára,
Ki sok ellent küldött el a más világra.
Csak egy volt, akivel nem tudott mérkőzni:
A kaszás halált nem volt képes legyőzni.

Az is ugyanazon sírkertben van, hogy:

E helyen alussza örök álmát Ludasy Sára.
Elhunyt halálos betegségben.

Ez is elég furcsa sírirat:

Itt nyugszik nagy Ger-
Gely, kit a halál ger-
Eblyéje nem gyer-
Mekkorában vett el, mer-
T volt ő öreg ember.

Különös síriratok dolgában nem marad hátra a t—i temető sem. Ott láthatjuk többek között ezeket:

Itt pihen a férjem, ki volt szabó mester,
Hátrahagyott engem két árva gyermekkel,
Mesterségét most én viszem szenvedéssel.
Tessék hozzám jőni megrendelésekkel.

Itt pihen Lépes Borbála meghalt hasrágásban.
Siratná a férje, de már ő is meghalt.

Ezen helyen pihen Peres István és György.
Máskor, zordon halál, ilyeket el ne hörgy.

Sokat énekelt, míg kántor volt Kiss Tónus,
De most neki kántál a mennyei kórus.

Dobként pergett, míg élt, Sára asszony szája,
Most lecsillapítá a halál kaszája.

Egy fazekasmester sírkövén pedig e felirat díszelg:

Miként a fazéké, olyan volt az élte,
Egy ideig tartott, de széttörött végre,
Úgy hogy a világnak nincs olyan drótozza,
Aki újból szépen azt összedrótozza.

Egy asztalosmesterén pedig:

Sokat gyalult, míg élt, jó Békési Gyula,
De most őtet érte a halál gyaluja.

Sokszor említett, de lehetnek talán, kik előtt ismeretlen ezen
d—i sírfelirat:

Itt nyugszom én, olvasod te,
Olvasnám én, nyugodnál te.

Ez is a régiebbek közé tartozik:

Itt nyugszik Kis
Kinek neve János is,
Aki nem volt valami fis-
Kális, hanem fis-
Léderbül dolgozó csis-
Madia Mis-
Kolezon.

Egy fősvény ember sírján pedig:

A halált csak ingyen adják,
Mert ha pénzért osztogatnák,
Most is élne Kincses András.

•

Végül a Pesti Hirlapban is találkozunk — Mikszáth ottani mű-
ködésének idején — hasonló közleményekkel. Így pl. az 1882. szept.
22-i számban.

A furcsa síriratok tanulmányozására Mikszáthot nemcsak irodalmi példák ösztönözték. Szüleinek szklabonyai háza, melynek ablakai a temetőre nyílnak, korán hozzászoktatták a sírkövek látványához. Tekintete bizonyára gyakran elrövedezett a groteszk hatású síriratokon. Talán gyűjtögette is — bár rendszertelenül — ezeket a kuriózumokat. Erre enged következtetnünk, hogy már legelső írásaiban felbukkannak a furcsa síriratok különböző változatai.

Legelső ismert humoros elbeszélését — *Az én Gyuri bácsim* (1865., Krk 27. köt.) — azzal a tréfával fejezi be, hogy a címben említett nagybácsi fehér sírkövére valami pajkos iskolásgyermek egy nagy csibukot rajzolt vastag krétával, mintha mondta volna: — Gyűjtson rá, Gyuri bácsi! — *A kedves Gaillard apó* című, szintén fiatalkori (1871-ből való) elbeszélése pedig hasonlóan pajtáskodó, de a kegyeletet egyáltalán nem sértő sírfelirattal zárul. (Krk 27. köt.)

Mint szerkesztő, Mulattató c. lapjának hírvonatában is közölt egy vidéki város temetőjéből való síriratot (Krk 28. köt. 173. l.). Egyéb jegyzeteinket a Tárgyi magyarázatok közé foglaltuk.

A szövegről

Ez a cikk kötetbe-foglalás előtt két ízben jelent meg. A *Magyarország és a Nagyvilág* (röv.: MN) szövegét MK másnap a *Budapesti Napilapban* (röv.: BpN) is közölte. A BpN szövege szó szerint megegyezik a MN szövegével; csak két helyen mutatkozik részint hibás, részint javított módosítás; ezeket alább külön feltüntetjük.

Az 1879. évi kötetkiadás alkalmával MK a szöveget átnézte, javíttgatta, csiszolta.

Kötetünk ezt az 1879. évi, végleges szöveget vette alapul.

A Hi szövegében egy-két helyen súlyosan félreérthető hibákkal találkozunk. Pl. 290 : 10—11 mesterségesen összekeresett rímekben helyett Hi: mesterségesen összekeresett címekben[!] stb.

A részletezés előtt megjegyezzük, hogy a két első közlés e-zó szóalakjait MK a kötetkiadásban (bizonyára szegedi hatására, mert a kötet Szegeden készült!) ó-zó alakra módosította. Pl. 288 : 1 földatul (*feladatul*), 290 : 2 legfőljebb (*legfeljebb*), 293 : 31 föltűnt (*feltűnt*), 294 : 1 fönti (*fenti*), 294 : 7 fölfogással (*felfogással*).

(Zárójelben a MN és a BpN szövege.)

Lap Sor

- 288 : 9 erősíteni (erősíteni)
 „ 13 panaszkodhatunk (panaszol~~ko~~dhatunk)
 289 : 5—6 adomákban (BpN hibásan: adomáikban)
 „ 17 jegyzetét (MK a MN és a BpN szövegében M. monogrammal látta el.)
 „ 23 MN, BpN és Krk: lehozhasam (1879. és a Hi kiadásokban örökletesség vált sajtóhibával: lehúzhassam)
 „ 33 Krk: . . . két évi béke ölte meg; az emlékkő szavai szerint, (MN és BpN értelemzavaró központozással: . . . két évi béke

- Lap Sor
- ölte meg«. Az emlékkő szavai szerint, 1879 szintén zavaró vesszőjellel: . . . két évi béke ölte meg«, az emlékkő szavai szerint,)
- 290 : 1 kádenciákat, (kadonciákat,
 „ 4 De még azokhoz stb. (MN és BpN bekezdés nélkül, folytatólág.)
 „ 7 Krk: pasquillok (MN és BpN: *paszkolusok*[!] 1879 és Hi kiadások: *pasquilleok*[!])
 „ 8 pl. Nagy János (pl. a Nagy János)
 „ 24 az Úr angyala ki- és bejárhasson (az Úr angyala *szabadon* ki s be járhasson)
 „ 25 a boldogultakhoz. A katolikusoknál kereszt stb. (Mo és BpN szövegében e két mondat közt ez az utóbb kihagyott részlet: *Nálunk a sremlékek a halott fejéhez kerülnek s alakra nézve többnyire laposra faragott, tetejökön körbe[,] csak ritkán piramisba[n] végződő kövek. A katolikusoknál kereszt stb.*)
 „ 30 sorhoz fűzött csillagos jegyzet (a MN és a BpN szövegében nem mint apróbetűs jegyzet, hanem mint a szöveg szerves tartozéka, folytatólag következik.)
- 292 : 6 a városligeti sírkő *cinikus fölíratával*: (MN és BpN nyomdahiábával: a városligeti sírkő *felíratával cinikus*:)
 „ 13 MN, BpN és Krk: Fejfájára a következő (1879: Fejfájára következő)
 „ 31 Krk: ebecki temetőben (MN, BpN és 1879: ebeckei temetőben) [A helységnev: Ebeck. Eszerint javítottuk!]
- 293 : 8 *Dicséretünkre szolgál*, hogy nálunk sehol sem akadhatni hasonló frivolitásokra, (MN és BpN: *E helyütt kívánom megjegyezni*, hogy nálunk sehol sem akadunk hasonló frivolitásokra,)
 „ 16 A következő (MN sajtóhibával: *Az* következő)
 95 : 23 *S* ezzel (*És* ezzel)
 „ 29 az illetőknek (az illetőknek)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 288 : 14—289 : 1 *par excellence* — kiváltképpen, különösképpen, sajátosan.
 289 : 1—2 *a magyaroknak vigyaszólván legrégibb őse, Attila . . .* — MK fiatal korában még általános volt az a régi történelmi felfogás, amely szerint a hunok a magyar nép közvetlen elődei, ősei voltak. Ez a téves műltszemlélet tükröződik itt is.
 „ 2—4 *Attila Róma előtt* — Attila 452-ben dúlta fel Itáliát; Rómát megkímélte, mert »Róma püspöke« (I. Leó pápa) követségbe ment eléje s békéért könyörgött; Attila évi adófizetést rótt ki az »örök város«-ra és visszafordult.

- 289 : 5—26 *Német, francia, angol, magyar adomák* — MK előszeretettel jellemezte és állította párhuzamba a különböző népeket szellemük megnyilatkozásai és szokásaik szerint. Erre elbeszélései és cikkei számos példát szolgáltatnak. (Pl. *A kedves Gaillard apó*. Krk 27. köt.; *Miért fél Stofi bácsi a porosztól?* uo.; *Török regék és történetek*. Krk 28. köt.; *Anekdoták*. uo.; *Melyik a különb ember?* Krk 29. köt., *»Hasis» és »Vutkia*. uo.; *Brigli Jim vérdemes esete*. uo., stb.)
- „ 8—13 *A magyar adomákkal és adomagyűjteményekkel kapcsolatosan* megjegyezzük, hogy a sok gyűjtemény közül MK kivált Vas Gereben és Jókai anekdotagyűjteményeit és Aszalay József kuriózum-gyűjteményeit forgatta szívesen. Ezekből gyakran merített is, amint erre a Krk jegyzetanyagában esetről esetre rámutatunk.
- „ 32 *Hugo tábornok* — Sigisbert Hugo: Victor Hugo apja, Napóleon katonája volt, tábornoki és grófi rangra emelkedett. — A sírfeliratára utalás MK ekkori (1870-es évekbeli) francia nyelvtanulására és olvasmányaira vet világot.
- „ 34 *Pákh Albert* (1823—1867): humorista, a Vasárnapi Ujság alapítója és szerkesztője; Petőfi, Arany, Jókai barátja volt. Srja főlé a Vasárnapi Ujság olvasói állítottak emlékoszlopot 1870-ben, halottak napján. A síremlék márványtáblájára vésett epitáfiumot — amelyre Mikszáth utal — Greguss Ágost írta. A sírvers így hangzik:

Szenvedt s panasz helyett tréfálva vágott,
De gúnyszavát megcáfolá szive,
S a fákllya, melyet mind elől vive,
Nem szórt tüzet, csupán világozságot.

- Pákh Albert síremlékének képét ld. a Vasárnapi Ujság 1870. nov. 13-i számában (17. évf. 46. sz. 589. l.).
- „ 34 *Tóth József* (1823—1870): a Nemzeti Színház kiváló jellem-színésze volt; ezért írhatták sírkövére, hogy holtában is csak az álmot játssza... — Mikszáthnak feltűnt e kifejezés mint a biedermeier-korszak finomkodó »költői» stílusának késői visszhangja.
- „ 35 *a kerepesi köztemetőre utalásból* ezúttal is megtudjuk, hogy MK sokszor kijárt a temetőbe, hol első kisfia, »a kis Kálmánka» is nyugszik, aki 1874. augusztusában született és csak pár napig élt. Gyakori temetőlátogatásairól »halottak napján» 1874-ben és 1875-ben írt cikkeiben is beszámol (Krk 52. köt.).
- 290 : 1 *»együgyű ostobaságok»: helyesírási csodabogarak és rossz kádenciák* — MK-nak ezek az általánosságban mondott szavai kéteógtelenül a Jókai szerkesztette Üstökös c. élelapanak »Temetői humor» és »Sírítatok» című, szinte állandó rovatára utalnak. Az Üstökös 1876- és 1877-i évfolyama

- tucatszám közölte az efféle furcsaságokat; különösen az 1877. évf. májusi számai. Tudva azt, hogy MK szóban levő cikke 1877. okt. végén jelent meg: könnyű felismerni az Üstökösben átvételeinek és utalásainak közös forrását.
- 290 : 10 *Kis János, »a híres miskolci csizmadia» sirirata* — Ezt a kuriozumot Jókai jegyezte föl »A debreceni lunatikus« c. elbeszélésében.
- Jókai szerint ezt a kínrímes tréfát a történet idején, a XIX. század első felében »már mindenki ismerte«. — Jókai nyomán (de reá való hivatkozás nélkül!) többen is közölték hasonló tárgyú gyűjteményekben.
- „ 30 jegyzete: *»Jelen sorok írójának egy nővére van eltemelve a ez . . . i (szklabonyai) katolikus temetőben . . .«* — MK húga: Mária (1851—1867) tizenhat éves korában halt meg; egy mérnök menyasszonya volt. Alakját MK *A kis hűgom virágai* c. karcolatában öröktette meg (*A saját ábrázatomról.* Jk 33. köt.). Ugyancsak a Mariska emlékét idézi *Mikor a strkövet hoztuk* c. elbeszélése is (Krk 33. köt.).
- 291 : 35 *»Szent Mihály lova«* — az a saraglya, melyen a halottat a temetőbe viszik.
- 292 : 5—6 *»Cras mihi, hodie tibi«* — ismertebb alakjában: *Hodie mihi, cras tibi: ma nekem, holnap neked.* (Az i. e. 200 körül élt Sirach Jézus zsidó bölcse egyik szentenciájából keletkezett szállóige.)
- „ 7 *»Füül«* — jelentése: volt. A Városligetben egy magányos, névtelen sírkő felirata, melyről Arany János is megemlékezik *»Enek a pesti ligetről«* c. költeményében (1877). Horváth Jakab pesti ügyvéd (1738—1806) sírja; nagy összegű alapítványaiért temették el itt és így — kívánsága szerint.
- „ 11—17 *Tornyos Ferenc váci lakos sirirata* — E sírirat hitelességét megerősíti Tragor Ignác (Váci Náci) *»Váci vidámságok«* c. kötete (Vác, 1924), amely szó szerint ugyanígy közli.
- „ 18—24 H. Teréziának *»közvetlen mellette fekvő márványkő-iratáról«* nem tud Tragor Ignác említett gyűjteménye, bár ő is jócskán följegyzett hasonló furcsaságokat.
- „ 25—28 *Kutlik Pál rimaszombati utazó-ügynök* — A Kutlik név többször előfordul MK írásaiban. Legelőször (1874) *Garibaldi butéliei* c. elbeszélésében (Krk 28. köt.); itt Kutlik József szabómester a történet egyik főalakja. Két évtized múlva (1893) ismét találkozunk vele *Az eladó birtok* c. kiregényben (Krk 5. köt.).
- „ 31 *Ebeck* — Nógrád megyei kisközség, MK szülőfalujának, Szklabonyának szomszédságában.
- „ 32—36 *A félszemű Rigócz Katalinnak csak »a másik» szemét kellett behunynia* — Ez a történet feltűnően emlékeztet ama Kolompérosi Tódor nevű gazdag virslíkészítő meséjére, melyet MK *»Ez a ház eladó«* c. víg elbeszélésében örökölt meg (Krk 29. köt.). A két hasonló eset megírásának időpontja

- is igen közel esik egymáshoz. (Az elbeszélés 1877 júniusában, a jelen cikk pedig 1877 októberében jelent meg.)
- 292 : 34 *Bajmóc* — kisközség Nyitra megye privigyei járásában, a Nyitra völgyében, régi várral.
- 293 : 1 *Pribel* — Ez a helységnév — Priboly névalakkal is — többször előfordul MK írásában. Pl. *Nemzetes uraimék* c. regényében, Krk 2. köt.; *A pribeli kőasszony*. Krk 28. köt. stb. — *Pribó* (Priboj) kisközség Gömör megye rimaszombati járásában fekszik.
- „ 9—10 *A németek »frivol« strirtatait* MK valamely kuriózumgyűjteményben olvashatta.
- „ 17 *B.-jenő* (Borosjenő) — itt: Pilisborosjenő, Pest megyei nagyközségről van szó, amely a pomázi járásban fekszik.
- „ 22 *Tarcsa* — Kistarcsa és Nagytarcsa: Pest megyei községek a gödöllői járásban.
- „ 25 *»Lestén született«* (A 30. és 33. sorban: *lestei*, a 294. lap 1. sorában ismét *Lestén* szóalak.) — Gondolhatunk a Nógrád megyei *Lest* nagyközségre, de lehet, hogy MK az Árva megyei *Lestin* nevű falura utal.
- „ 26 *nyavolya* — a nyavalya szó tájnyelvi változata.
- „ 28—29 *az 1873. évi kolera* szomorú nevezetességű MK életében: ez vitte el többek közt az író édesanyját is. É kolerajárványról több elbeszélése és cikke szól: *Az én öreg Miska kocsiom* (Krk 28. köt.), *Az anya szerelme* (Krk 29. köt.), *A fekete asszony* (Krk 30. köt.), *A kolera* (Krk 51. köt.).
- 294 : 11 *»az erős Toldi«* — Toldi János díjbirkózóról van szó, aki a 70-es években sokat szerepelt; jó ideig verhetetlen volt; amikor egyszer alulmaradt, szégyene miatt teljesen visszavonult.
- „ 16 *»Nem vala ő német, sem pediglen Hurban«* — jelentése: sem pediglen szlovák. (Utalással Hurban Jozef Miloslav szlovák íróra és publicistára; élt 1817—1888.)
- „ 19—20 *»restanciában levő párbér«* — elmaradt, hátralékos egyházközségi adó.
- „ 23 *Marcal* (vagy Nógrádmarcal) — kisközség Nógrád megye balassagyarmati járásában.
- „ 24 *»Jó kőfaragó volt...«* — Ehhez hasonló sírirat, de egyúttal reklámvers is a következő, amelyet a Pesti Hírlap (1882. szept. 22.) állítólag a párizsi Père-Lachaise temető felirata alapján közöl magyarul: *»Itt nyugszik Z. Mária Klára, Z. János szobrász neje. Ez emlékkövet A férj állította emlékül Forrón szeretett nejének és Saját tehetségének bemutatására. Ehhez hasonló kövek ára 500 frank.«*
- „ 29—33 *Pál Vince cs. kir őrmester léte is kénytelen volt »veteráni a halál előtt«* — MK írásában szintén találkozunk a halál hatalmát jelző hasonló képekkel. Pl. *Az én öreg Miska kocsiom* (1874) c. elbeszélésében (Krk 28. köt.)
- 295 : 6 *»a mohoráni komposzesszorok«* — a mohoráni közbirtokosok.

Lap Sor

- *Mohorán* nevű községet nem ismerünk. MK szándékosan módosította így *Mohora* névét; ez a Nógrád megyei kisközség Balassagyarmat közelében fekszik; MK feleségének családja, a Mauks-család lakott Mohorán.
- 295 : 9 *Várkony* — kisközség Pozsony megye dunaszerdahelyi járásában.
- „ 12 *Varbók* — Nemesvarbók: kisközség Hont megye korponai járásában.
- „ 13 *privilegium* — itt: nemesi kiváltság.
- „ 16 *epitaphium* — sírfelirat, sírvers.
- „ 18 *Alsó-ida* — költött helynév, Nagyida és Kisida Abaúj-Torna megyei községek nevéből alakítva.
- „ 15—16 *Itt nyugszom én, olvasod te, Olvasnám én, nyugodnál te.*

A temetői fűzfapoézis összes termékeiből ez a versike ment át leginkább a köztudatba. Jókai (»A magyar nép élce« c. gyűjteményében) Miskolcra keltezi; viszont a Hasznos Mulattató-beli MK-cikk (ld. 482. l.) »d—i« (debreceni ?) sírfeliratnak mondja.

A MEGCSÚFOLT FALVAK

- M.** I. *A Petőfi-Társaság Lapja.* (Fel. szerk. Szana Tamás, társ-szerk. Balázs Sándor.) 1878. május 5., III. köt. 18. sz., 285—286. l. *Teljes névjelzéssel.*
- II. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. május 11., 2. évf. 104. sz., 1—2. l., a tárcarovatban. A következő szerk. jegyzettel: »*Mikszáth Kálmán* új könyve (az „*Igazi humoristák*”) e hét folytatásban fog megjelenni a budapesti könyvpiacra. Amá viszonynál fogva, mellyel a szerző lapunkhoz áll, azon kedvező helyzetben vagyunk, hogy e mutatványt már most közölhetjük az érdekesnek ígérkező műből. A szerk.«
- III. *Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 67—74. l.
- IV. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák.* 1914. 49—53. l.
b) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezés, források

A striratok humora mellett ebben a fejezetben érvényesül leginkább az irodalmi példák hatása.

Elsősorban Jókai »A magyar nép élce« c. kötetének »Furcsa faluk« c. cikke hatott Mikszáthra. Jókai cikkének gerince egy oszlokkodó vers. Azt részletezi.

»Vannak — úgymond — szerteséjjel az országban helységek, miknek lakóira sok bohóságot ráfogott a szájongó közhr. Egykor egy egész litániát hallottam gúnymondatokból, amilyenekért az érdeklett faluk és városok lakosai be szokták aztán egymás fejét verni. Az én fejemet azonban éppen nem szükség ezert beverni, mert nem csúfondároskodásból mondom el, hanem mint egy jellemzetes vonását köz-népünk humorisztikus leleményességének. A nóta ilyenformán hang-zott:

Kecskeméten az ürgét röptiben meglőtték,
Kókán pedig a lencaét kétszer is megették,
Nagy-Lédecen a létrát keresztbe cepelték.
Ó-Kikindán szúnyog elől harangot félreverték.
Hetényen meg a rókát farkasnak nevelték.
Szentgáliak a hajdinát megúszni kezdték.
Rátótiak a rákot szabónak megtették.

Ezen és még sok más helységekről tömérdek tréfát mesélnek: persze mese az egész, és nem való dolog . . . »

A Jókaiból való átvételeket, ill. Jókai és Mikszáth cikkeinek analógiáit ld. a Tártyi magyarázatoknál!

Jókai mellett Vas Gereben anekdotagyűjteményei is hálás forrá-soknak bizonyultak. Vas Gereben »Neveünk!« c. gyűjteményében (2. kiad. Pest, 1856. 219. l.) többek közt elmeséli a zuhai malom törté-netét, amelybe mennykő csapott. Innen a közmondás: »Áldja meg az Isten, mint a zuhai malmot!« — Ezt a történetet ez időtájt Mikszáth szintén elmondja — ha nem is szóbanforgó cikkében, hanem egy *Gazdátlan malom* c. képmagyarázatában (Ország-Világ, 1881. 307. l.).

A falvakat megrézfáló-kicsúfoló anekdotáknak egyébként se szeri, se száma. Ezekről György Lajos munkái (»Tártytörténeti jegy-zetek Mikszáth anekdotáihoz«. Bp. 1933. és »Világjáró anekdoták«. 2. kiad. Bp. 1941) szintén megemlékeznek.

További forráskutatások helyett röviden áttekintjük Mikszáth egyéb ide tartozó írásait.

Tréfás utalásaiban rendszerint ezt a három helységet emlegeti: Rátót, Göcsej, Kóka. Ámde időnként más falvakat is bevon a mulat-ságos körbe. Így pl. *Az audiencia* c. cikkében (Pesti Hirlap 1882. május 14.) a recskiek, a rimóciak és a szurdokiak baklövéseit meséli el.

Egy *Aprósága* szerint: a sápi ember — meglátva magát tükör-ben — hosszan elgondolkodik, hogy honnan ismeri ő ezt a sápi embert? (Budapesti Napilap 1878. jan. 3.) stb.

A megcsúfolt falvak bántalom, sértés nélküli »kiéneklésére« a legalkalmasabb módszert *Rajzok a régi vármegyéből* c. elbeszélésében alkalmazta Mikszáth (Krk 2. köt.). Ott ugyanis egy *költött nevű* falura, Majornokra ruházza sommásan a különböző falvak lakóihoz tapasztott csúfságokat.

Itt jegyezzük meg, hogy *Az igazi humoristák* kötetének első fejezetéből (*Humor az utcán*) egypár szakaszt szintén be lehetne sorolni ebbe a témakörbe.

A megcsúfolt falvak fejezetébe, illetőleg a falucsúfolás témakörébe tartoznak a naiv hencgeések is, midőn egyes falvak lakói kisszerű dolgokkal vagy nem éppen dicséretes tulajdonukkal, illetőleg szerencséjükkel dicsekednek. Alig van író, aki e téren Mikszáthnál gazdagabb példatárat nyújtana. Íme egypár mutatóba:

Talpig ember c. novellája (1876., Krk 28. köt.) Gerge nevű leégett faluról szól. Oly teljes volt a pusztulás, hogy még a faluháza is porrá vált. Ennek láttán a gergei baktek »hivatalos büszkeséggel« így dicsekedett: »Ilyesmi csak Gergén történhetik. Igaz-e, hé!«

A Budapesti Napilap egyik *Aprósága* szerint (1877. jún. 26.) »a bugáspirosiek abban büszkélkedtek, hogy ónáluk volt a legnagyobb kolera!« Hasonló büszkeség dagasztja a nemesvarbóki atyafi keblét is, hogy a feketeahal lakja most falujokat, aki még »a vicispánynál is nagyobb úr!« (*Az alispán-kisasszonyok*. 1882., Krk 33. köt.)

Komikus hatást vált ki a kisszerű dolgokkal való dicsekvés is. Pl. MK: *Ókigyelme a pernye-bíró* c. rajzában (*Az igazi humoristák*. 1879., Krk 30. köt.) — A paksiak viszont azzal büszkélkednek, hogy »Londonban sincs olyan harangláb, mint az övék...« (*A legszebb asszony*. Szegedi Napló, 1881. 204. sz.)

A sorozat befejezéséül keresve sem lehetne jobb csattanót találni, mint amit Mikszáth tollából *A hiteles bizonyítvány* címen a Pesti Hírlap 1881. aug. 24-i számában olvasunk. Eszerint: egy alföldi falu vezetői írásba adták, hogy »egytől egyig ostoba, tudatlan fráterek vagyunk...«

A szövegről

A Petőfi-Társaság Lapja (röv. PTL) szövegén MK a kötetkiadásakor (1879) kisebb mértékben javíttatott.

A Szegedi Napló (röv. SzN) részére valószínűleg a sajtó alatt levő kötet e fejezetének egy korrektúra-levonatát adta át nyomdai kézirat-ként. Ez a szöveg már nagyon közel áll az 1879. évi végleges szöveghez, de kisebb eltérések még mutatkoznak benne.

A jelen Krk az 1879. évi kötetkiadás szövegét közvetíti.

A Hi-kiadás szövege ezúttal is megbízhatatlan; de ennek a sajtó alá rendező tollából való módosításait a Krk 27. köt. 233. lapján közölt szerkesztőségi határozat értelmében nem részletezzük.

A szövegváltozatok részletezése előtt megjegyezzük, hogy a PTL-ban modhatni mindvégig *fel* igekötő és *fent* helyhatározó szerepel, míg a SzN-ban és az 1879. évi kiadásban ugyanott *föl* és *fönt* szóalakot találunk. Ez az ő-ző módosulás MK szegedi (»szegedi«) tartózkodásának hatása. Pl. 296 : 23; 297 : 6 (fentebbi — föntebbi); 297 : 27.

Végül megjegyezzük, hogy a PTL., a SzN és az 1879. évi szöveg bekezdések szerinti tagolásában itt-ott eltérések mutatkoznak: 297 : 29 E három község egyikében... (PTL: új bekezdés nélkül, folytatólagos szedéssel.)

„ 31 Itt harangoztattak... (SzN: új bekezdéssel.)

- 298 : 1 Igaz vagy nem igaz . . . (SzN: új bekezdéssel.)
 „ 19 Hát biz ezen most már . . . (SzN: új bekezdéssel.)

Lap Sor

- 297 : 16 bennök (SzN: bennük)
 „ 21 lelelje a füvet; (SzN: legelje a füvet;)
 „ 24 mert ha *netalán* (PTL: mert ha *netalántán* SzN: mert ha *netán*)
 „ 36 *S* ki tudná (PTL: *És* ki tudná)
 298 : 9 *kalánnal* (SzN: *kanállal*)
 „ 10 Krk: Bogdásán (PTL, SzN és 1879: Bogdásán)
 „ 10 *például* (SzN: *p. o.* [= példának okából])
 „ 10 furulyának nézték a puskát. (SzN sajtóhibával, szókihagyással: furulyának a puskát.)
 „ 17 toponáriak (PTL: toponariak)
 „ 18 elfeledtek (SzN: elfelejtettek)
 „ 22 fogni *s* bent (SzN: fogni, bent)
 „ 28 olyan sajnálatraméltó (SzN: oly sajnálatraméltó)
 „ 34 [MK-nak a *fokiakra* szóhoz fűzött jegyzete mindegyik szövegben megtalálható.]
 299 : 1 De mi ez *még* mind (SzN: De mi ez mind)
 „ 18 Krk: pöttendiek (SzN és 1879 itt: pöttendiek, viszont a 20—21 sorban 1879. már helyesen: pöttendiek)
 „ 20 PTL és Krk: de nem tarthatom nagyon lelkiismeretbe *vágónak*, mert (SzN és 1879 sajtóhibával: de nem tarthatom nagyon lelkiismeretbe *vágó* [!], mert)
 „ 25 PTL, SzN és Krk: Nagy fáradtságukba, költségükbe került, (1879: Nagy fáradtságukba [!], költségükbe került.)
 „ 26 *becsületesen*. (PTL: *becsülettel*.)

[A PTL-ban nem ezzel a szóval zárul a fejezet. Még egy szakasz következik, amelyet MK az 1879. évi kötetkiadásban és azt kevéssel megelőző SzN szövegében törölt, mert tartalmát áttette az *Előszó*-ba. (Ld. az *Előszó* jegyzeteit: 458. l.)]
 (A PTL-beli közlés zárófejezete:

Most pedig nem folytatom tovább a csúfolódást. Száz meg száz adat is, mely kisebb-nagyobb mértékben úgyis a felsoroltak kaptafájára van ütve, mind azt bizonyítaná csak, hogy a magyar népnek még a csúfolódása is ártatlan és szeretetreméltó, s az ő szelleméhez legméltóbban úgy fejezem be e sorokat, ha kinyilatkoztatom, miszerint nem volt szándékom az itt említett nemes községeket megsérteni, s ha valami nem egészen hitelesen van leszabva róluk, vagy hogy éppen sértő, az akkor a szomszéd faluban történt.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 296 : 27—297: 4 *»A Krisztus holttestére vigyázó, különféle nemzeti-ségű örökről* szóló anekdotáról helyesen mondja MK, hogy

Lap: Bor:

- »talán nem is egészen a néptől származik«. Ez a nemzetkarakterológiai anekdota ugyanis sokféle változatban előfordul a múlt századbeli adomagyűjteményekben, — Három év múlva MK ismét elmesélte *Háborús apróságok* c. névtelen karcolatában. (Pesti Hirlap, 1882. jan. 22.)
- 297 : 14—298 : 9 »*Szegény Rátót, Göcsej és Kóka! Bennök és általuk történtek a leghallatlanabb ostobaságok . . .*« — *Rátót*: kisközség Vas megye szentgotthárdi járásában. (Széll Kálmán miniszterelnöknek kastélya és mintagazdasága volt Rátóton; ezekről MK cikket is írt.) — *Göcsej*: Zala megye déli része, amelybe Zalaegerszeg is belesik, de központja: Nova mezőváros. — *Kóka*: nagyközség Pest megye nagykátai járásában. — Ezt a három helyet mint a falusi csúfságok legismertebb központjait MK később is, többször is emlegeti, pl. *Piktorok és dalárok* c. cikkében (Pesti Hirlap 1882. aug. 28.) Kevéssel utóbb (Pesti Hirlap 1882. szept. 18.: *Régi és új arcolok* c. tárcájában) Szegedet csipkedi meg hasonlóképpen, mondván: »Örüljetek [Szeged ostobaságán], Göcsej, Rátót és Kóka!« — Egy alkalommal csak Kókát emeli ki a három közül (*Utazás Székesfehérvárra*. 1879. jún. 28., Krk 30. köt.).
- „ 20 »*Itt esett meg a „lencse-história”*« — Jókai »A magyar nép élce« c. kötetének »Furcsa faluk« c. fejezetében följegyezte, hogy: »Kókan pedig a lencsét kétszer is megették.« A kókai lencsére MK egy Szegedi Napló-beli *Apróságában* is hivatkozik (1878. dec. 6.), mondván, hogy: »A Tisza-kabintet „eszmétlen” föltálalja magát új garnirunggal«, s ebben a kétszer feltálatl kókai lencse története ismétlődik meg.
- Rátótról Jókainak is van négy mulatságos története (»A magyar nép élce« c. kötetében).
- 298 : 10 *Bogdása* — kisközség Baranya megye szentlőrinci járásában. A tréfa, amelyet MK itt elmond, nem saját leleménye. Jókaitól kölcsönözte. Jókai »A magyar nép élce« c. gyűjteményében a rátótiakról meséli el ugyanezt, kissé részletesebben és még izesebben.
- „ 13 »*az iványiakkal az történt . . .*« — Nem tudjuk: melyik falut illeti ez a tréfa? Ismerünk egy *Iván* nevű kisközséget Sopron megye csepregi járásában, *Iványi* nevű kisközséget Bereg megye latorcai járásában, továbbá *Drávaiványit* Baranya megyében és *Balogiványi* nevű falut Gömör megye rimaszécsi járásában. (Talán erre utal MK.)
- „ 17 *Toponár* — Somogy megyei kisközség a kaposvári járásban. (A gróf Festetics-féle uradalom főhelye volt.)
- „ 26 *Korpona* — város Hont megyében, az Árpádok korában keletkezett; gazdag iparos és kereskedő-város volt.
- „ 31 *Kemence* — kisközség Hont megye ipolysági járásában. — »Kemencén kánikulában fagyott meg a birka.« Azt a szégyent, hogy egy-egy hidegebb vidéken akkor fagyjanak meg a birkák, amikor másutt kánikula van, MK később is

- el-elmesélgette egy-egy regényében és elbeszélésében. Pl. *Az eladó birtokban* (Krk 5. köt. 76—77. l.) és *Szent Péter esernyőjében* (Krk 7. köt. 95. l.). Amott a lestiekről, itt a bábaszékietekről szól ez a nóta.
- 298 : 34 *A fokiak összeszaladtak egy náluk csodának tetsző szőlőszem láttán; krokodilusnak vélték s cséplőkkel agyonverték.* — Jókai »A magyar nép élcé«-ben szintén tud egy tréfás történetet az ismeretlen szőlőszemről. Szerinte ez is a rátótiak rovására esik: »szőlő nem teremvén határukban, midőn egyszer szőlőt leltek az úton, azt parázsba takarták és megütötték.«
- 299 : 1 *Igal* — kisközség Somogy megyében, járási székhely. Kis-Igal néven egyik szegedi tárcájában is említi MK (Krk 55. köt. 5. l.). — MK ezúttal az igaliaknak tulajdonítja a pohánkakása-föld megúszását; de egy évvel később (1879-ben) írt első regényében, *Az apám ismerőseiben* (Krk 2. köt. 24. l.) már egy Majornok nevű költött falura hártja át e csúfságot. Az igaliaktól való átvételt még a belefulladás esete is jelzi. — Ez az anekdota is elfordul Jókai »Furcsa falvak« c. cikkében. Jókai Szentgál (Veszprém megyei falu) lakóiról meséli, hogy »a hajdinát megúszni kezdtették«. Magyarázata szerint: »A hajdinának szép virága van, messziről — kivált mikor a szél hullámot ver benne — bátran tónak lehet azt nézni.« (Jókai nem tud a belefulladásról, ez — úgy látszik — MK ötlete.)
- „ 9—10 *az agyonvert szerencsen »jó lesz a patikába«* — E tréfa a szerencsendió nevű forrógövi fűszernövényre utal. A szerencsendióból vagy muskátdióból (rövidebben: muskát) gyomorerosító orvosságot; muskát-tinkturát készítenek, melyet a patikában árúsítanak.
- „ 12 *»a ketyegő fené« agyonverését* MK itt a csiki székelyeknek tulajdonítja. Ezt a tréfát később ismételten elmeséli, mindig más és más helységet örvendeztetve meg a tréfás hagyománnyal. A Szegedi Naplóba írt egyik *Aprósága* szerint (1879. jan. 15., Krk 56. köt.): Csornán ütötték agyon a ketyegő fenét, »ami különben nem volt egyéb, mint zseborá«. Még később (Pesti Hirlap, 1882. márc. 21.) *Göndöcs diadalünnepe* c. tárcájában azt mondja: »Gyula város az a város, ahol ketyegő fenének nézték az első zseborát.«
- „ 14—17 *az elsodort híd keresése »a víz mentében fölfelé«* — Ezt a csiki székelyek rovására írt tréfát *Az apám ismerősei* c. regényében MK szintén a majornokiakra fogja rá (Krk 2. köt. 24. l.).
- „ 18 *Pöttend* vagy Pettend — kisközség Somogy megye szigetvári járásában. Az erdőn át keresztbe vitt létra anekdotáját MK szintén Jókaitól tanulta. »Furcsa faluk« c. cikkében meséli Jókai.

EPILÓG

- M. I. *Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról. Írta Mikszáth Kálmán. Bp. 1879. Grimm Gusztáv. 75—76. l.
- II. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. Az igazi humoristák.* 1914. 54—55. l.
b) Ua., sorozatcímnap nélkül. [Címnapkiadás].

Ezt a zárófejezetet Mikszáth az első ciklust, vagyis *a magyar nép humoráról írt cikkeket* követően iktatta be a kötetbe, pedig a második ciklus, vagyis *A mi falunk* c. rajzgyűjtemény végére jobban illenék.

Az *Epilóg* az író képzeletében megelevenedett falut idézi »balzsamos illatú mezőivel«, aratóival és esti harangszókor hazatérő munkás népével. A »pöröly-ütések«-től visszhangzó kovácsműhely említése a II. számú darabbal függ össze (címe: *Ókigyelme a pernyebtró*), ahol azt mondja Mikszáth, hogy »A mi falunkban a kovácsműhely pótolja a klubot...« stb. »Az elhagyott grófi kastély« említése meg éppen *A mi falunk* III. számú rajzára utal (címe: *Mikor utolsó földesurunk a deszkán fekiúdt*); nem szólva arról, hogy az *Epilóg* zárószakasza mintegy végső kicsengésében hangsúlyozza, hogy »a mi falunk olyan nagyon, nagyon szép...«

A második ciklushoz szorosan tapadó mindezen részletek mellett valósággal elsikkad az az odavetett megjegyzés, amely szerint a falu munkából hazatérő népét Mikszáth egy helyütt itt is »az igazi humoristáknak« nevezi.

Az *Epilógot* eredeti (1879. évi) kötetbeli elhelyezése miatt mi is a hat cikk zárófejezeteként közöljük. De felhívjuk olvasóink figyelmét arra, hogy fenti megjegyzéseink ellenőrzésüül lapozzák fel a Krk 1., 2., 29. és 30. köteteit, amelyekben *A mi falunk* ciklusának nyolc életképét és rajzát közöltük, valamint e ciklus darabjairól a Krk 30. köt. 290—304. lapjain található jegyzeteinket.

Irodalom

A kötet kiadástartóneti fejezetében láttuk: Mikszáth nagy vára-kozással tekintett e gyűjtemény sorsa — sikere elé; remélte, hogy a kötet kelendősege kisegíti őt akkori ínséges helyzetéből. Sajnos, várakozásában ezúttal is csalódnia kellett: könyvének nem volt sikere, a példányok hosszú időn át porosodtak valamelyik raktárban.

Terheli-e mulasztás a propaganda esetleges hiányáért Mikszáth író és újságíró barátait, az egykorú sajtót? Nem, ezt nem mondhatjuk. Igaz, hogy volt egypár lap, amely távoltage magát a fiatal Mikszáth könyveinek ismertetésétől, mint pl. az Egyetértés, a Pester Lloyd és — ami a legfeltűnőbb! — a Nógrádi Lapok; egyébként *Az igazi humoristák* kedvező fogadtatásban részesült, a lapok szívesen ajánlották a közönség figyelmébe. A recenziók természetesen a kötet második felét, *A mi falunk* o. ciklusát méltatták melegebben,

míg az első felében levő cikkeket csak sommásan ismertették. A kor-
szak ugyanis — a századvég — különösen kedvezett a helyi színeket
hangsúlyozó apró falusi történeteknek. *A tót atyafiak* és *A jó palócok*
nagy sikerét is az uralkodó közönségtizlés váltotta ki. Ugyancsak a
szülőföld kultuszával, az ily tárgyú írásművek iránti érdeklődéssel
függ össze a 80-as években jelentkező Petelei István, majd pedig,
valamivel később Gárdonyi Géza *»Az én utcám-at* és *»Az én falum-at*
stb. ábrázoló idillikus rajzainak népszerűsége.

Nem a sajtón múlt tehát Mikszáth e kötetének sikertelensége.
Elsősorban a kapitalista könyvkiadás és könyvkereskedelem szer-
kezetén fordult meg a könyvek sorsa — amint ezt előbb már érin-
tettük.

A fiatal Mikszáth kiadványainak terjesztése éveken át szűk
körben mozgott. A baráti lapok propagandája mindvégig kevésnek
bizonyult. Az egykorú sajtóban csak olykor-néha-ritkán bukkán fel
a könyveit ajánló egy-egy reklámhirdetés. Így pl. a Szegedi Napló
1879. jún. 24., 26. stb. számaiban olvashatjuk ezt a reklámszöveget:
*»Megjelent és minden könyvárusnál kapható: Az igazi humo-
risták. Írta Mikszáth Kálmán.«* (Részletezi a kötet tartalmát és fel-
tünteteti árát: 1 frt.) Ugyanott ajánlja Mikszáth *Szeged pusztulása* c.
füzetének 2. kiadását is.

Időrendben közöljük az egykorú recenziókat és a későbbi kri-
tikákat:

A Hon (Jókai lapja) 1879. jún. 20-i száma (17. évf. 149. sz.
Reggeli kiad., 3. l.) *György Aladár* tollából (regy. névjelzéssel) közöl
kritikát:

»Az igazi humoristák. Ezt az érdekkeltő címet viseli Mikszáth
Kálmán legújabb füzete, s bár azt találtuk, hogy nem egészen felel
meg címének, mégse tettük le elégedetlenül. Mikszáth szerint „az
igazi humoristák” a nép maga tetteiben, érzelmeiben és gondolkodás-
módjában, csakhogy állítását nem mutatja ki.

A 111 oldalra terjedő füzet nagyobb felében Weber Demokritosz-
nak modorában írt, nagyobb részt adomákból, ötletekből, apró elme-
futtatásokból álló cikkeket közöl *Humor az utcán* (címtáblák, épületek
sat. feliratai), *Humor az aktákban* (mulattató fogalmazványok), *A magyar
nép bogarai* (magyar bogárkultusz és a bogarakhoz fűzött babonák),
Népies észjárás a tudományban (a nép szellemi és erkölcsi élete apró,
vonásokban), *A síriratok humora* (mindenféle epitáfiumok), *A meg-
csúfolt falvak* (adomák egyes falvak ostobaságáról) címek alatt. Felü-
letes, nagyjából kimarkolt, hézagos apróságok, de mulatságosan,
magyarosan, népiesen, szellemes pongyolasággal vannak megírva.
Az előadásban itt-ott szerény humor is fölécsillámlik, de az anyag
— anakdoták füzére — nem rejti magában a humor nemes ércét.
— A füzet másik fele *A mi falunk* címet viseli s apró, eleven rajzok
mozaikjában állítja össze egy falu nevezetesebb alakjait. Igazi hiva-
tottsággal van a csecebecsék némelyike megírva . . . »

A Pesti Napló (fel. szerk. Urváry Lajos) szintén jún. 20.-i reggeli
kiadásában ad hírt a kötetről (30. évf. 149. sz. 2. l.). Tárcarovatában
A mi falunk címen mutatja be a könyvet oly módon, hogy felsorolja

a mű tartalmát, néhány mondatban méltatja és egyben bírálja is Mikszáth szorgalmas tollát, végül pedig teljes egészében közli a kötetből *A Rékiék Borcsája* és *Ökigyelme a pernye-bíró* c. rajzokat. Rövid Mikszáth-jellemzése így hangzik: »Szerzője egyik kitűnő tollú ifjú elbeszélőnk, ki könnyedén és szellemesen ír, de ki takarékosabb lehetne tehetségével, mert nagyon sokat ír . . .«

Az *Ellenőr* (fel. szerk. Hindy Árpád) jún. 21-i számában (11. évf. 300. sz. Reggeli kiad., 2. l.) a napihírek között említi e könyv-újdonságot, mely az ügyes tollú írónak a nép köréből vett humoros elmélmékedéseit tartalmazza. A kötet, mely inkább cikkek foglalhatja a magyar nép humoráról, egy forinton megszerezhető.

A *Félvárosi Lapok* (szerk. Vadnai Károly) jún. 22-i száma (16. évf. 142. sz. 692. l.) névtelen cikkíró tollából az alábbi ismertetést adja:

»Az igazi humoristák a nép egyszerű fiai. Nevüket ritkán, de egy-egy jó mondásukat, ötletüket sokszor fönn tartja a szájról szájra járó hagyomány. Ezeket az igazságokat hirdeti Mikszáth Kálmán új könyve: az „Igazi humoristák” címmel. Van is benne igazi humor, mert anyagát a nép közt gyűjtötte össze, az utcáról, a furcsa kocsmá-, bolt- és házfelírásokból, a törvényszékek aktáiból, a tudományok népies fölfogásából, a temetők keresztjeiről és emlékköveiről sat. Sok ismert élece, furcsaságot is fölvett könyvébe, de olyanokat, amiket érdemes föleleveníteni. Ezenfelül rövid rajzokban leírja az ő csendes falujának egyes lakosait, akiknek munkáját ajánlja, de akik bajosan fognak véle megismerkedni, mert kevés köztük az írástudó . . .«

A könyv eleven tollal van írva, a rajzok néhol kissé Jókaiskodó modorban. A munka alig egyéb adomagyűjteménynél, de nem is akar több lenni. Olvasása jól betöltheti egy-egy üres óráját akárkinek.

A *Magyarország és a Nagyvilág*, Ágai Adolf folyóirata (jún. 29., 16. évf. 26. sz. 414. l.) »Sajtó és könyvészet» c. rovatában a könyvnek csupán bibliográfiai adatait említi. Ennél kevesebbet nem is tehetett volna.

A *Vasárnapi Ujság* (szerk. Nagy Miklós) jún. 29-i száma (26. évf. 26. sz. 419. l.) csupa elismeréssel szól a kötetéről:

»Az igazi humoristák címmel érdekes kötet jelent meg Mikszáth Kálmántól. Rajzok, novellettek, adomák egyveleges gyűjteménye ez, mely jó ízűn olvastatja magát. Az igazi humorista, szerző szerint, a nép, s ehhez képest kerül ki a könyv tartalma az utcáról, a hivatalos aktákból, a temetőből stb. A magyar nép bogarai, a népies észjárás a tudományban, a megcsúfolt falvak — mind a közszájon élő néphumor gyűjteménye. De a szerző mintegy megcáfolja könyve címét, amennyiben a népen kívül is mutat be egy jó humoristát: saját magát. Amit maga írt, igazi népies zamattal, világosan, erőteljesen és sok humorral van írva, s ami leginkább kiemelendő benne, az a természetesség, mellyel előadása foly.»

Ferenczy József »Újabb népies elbeszélőink» című dolgozatában, a *Délbáb* című »szépirodalmi és ifjúsági folyóirat» 1883. jan. 15-i számában (1. évf. 2. füzet 23—24. l.) az egykorú nyilatkozatokkal szemben kedvezőtlenül vélekedik a kötetéről:

•Kevésel járult Mikszáth írói hírnevének megalapításához második műve: *Az igazi humoristák*. Az író közelebb jut ugyan e kötetében a népieshez, saját eszmevilágához, a népszellem megnyilvánulásait tárja fel benne, de a kötet nem önálló alkotás műve, mint inkább összezerkesztett adomagyűjtemény. Ízlését is furcsa világtársa helyezi az alszerűnek, a köznapinak keresése. Tervszerű besorolásról és szerkezetről szó sincs a műben, a közönséges humorok (!) erőszakosan hajhászolt és minden összefüggés nélküli nyilatkozatai váltják fel egymást a könyvben. Didaxis, adoma, élc, humor, tréfa, minden együtt van benne, hogy mulattasson, és mégis elégtelenül tesszük le kezünköböl, nem elégti ki várakozásunkat. Nemcsak az anyag bizarr csoportosítása, de hatásra számított, sokszor nagyon is realisztikus kifejezései is visszatetszést keltenek... Általában az egész könyv tartalma oly elegyes gyűjtemény, mely csak arra van szánva, hogy egy-egy üres óránk unalmát elűzze, de műfaji jelentőségre a könyv nem tarthat igényt. Egy-egy fejezete, mint *Humor az utcán*, vagy a *Síriratok humora*, mint szórakoztató hírlapi cikk megállja helyét, de összepárosítva *A magyar nép bogarai* című csövegéssel vagy az értekezésszerű elmefuttatással: *Népies észjárás a tudományban* — kötetbe foglalva alig bír létjoggal.◀

Tíz évvel a kötet megjelenése után, immár a »beérkezett« író pályájára visszatekintve, *Szana Tamás* sok elismeréssel méltatja Mikszáth munkáit, köztük a pályakezdő évek termését is. »Újabb elbeszélők (1879—1888)« c. kötetében (Bp. 1889) Mikszáth mellett Baksay Sándor, Petelei István, Gozsdu Elek, Justh Zsigmond, Bródy Sándor és mások írói portréját rajzolja meg. *Az igazi humoristákról* Szana Tamás ezeket írja:

◀Ebben már nem a nap hősei foglalkoztatják [mint *Tisza Lajos és udvara* című kötetében]. Tárnya mélyebbre ható: a humor nyilvánulásait keresi a nép költészetében, szokásaiban és észjárásában.

Egy ilyen munka megjelenése máshol esemény volna, s nevet szerezne az írónak. Mikszáth is ebben a meggyőződésben él s újra Pestre jön, hogy itt, az irodalmi areopag színhelyén halljon ítéletet könyve felől. Szomorúan kell azonban tapasztalnia, hogy művéről hallgatnak, s őt magát is alig ismerik már. Elbeszéléseinek egy újabb kötetére [*A tót atyafiakra*] csak egyik régibb barátjának közbenjárására talál kiadót, s a tiszteletdíj, melyet érte kap, alig elegendő arra, hogy lakbérét egy óra kifizethesse...◀ Ezzel a kötetével aztán »egyszerre híres emberré vált s nevét kórusban dicsőítik az újságok...◀

A későbbi tanulmányokban Mikszáth újabbnál újabb nagysikerű művei mellett egyre jobban háttérbe szorul *Az igazi humoristák* szerepe.

Vincze József inkább csak leírásra, mint értékelésre törekvő dolgozata (Mikszáth munkái. Bp. 1900., 6. l.) e gyűjtemény tartalmát Mikszáth egyéb népies elbeszéléseivel együtt tárgyalja:

◀*Az igazi humoristák* füzetében elnéleltszerűleg állítja össze a népies költészet keretében megnyilatkozó humoros felfogásokat... A magyarság eredeti, zamatos, néha furfangos gondolkozásmódját a műízlés, a divat, a terjeszkedő műveltséggel járó új elemek szüle-

ményeivel vegyíti. Ennek következtetéseképp a gyűlöletet nem mindig fedi el, gyakran okoskodik s torzított képeket ad. Pedig szó sem férhet ahhoz, hogy apróságokba is mennyi életet képes lehelni, milyen színes helyzeteket képes megteremteni . . . » stb.

Várdai Béla »Mikszáth Kálmán« c. pályarajza (Bp. 1910., 66—67. l.) helyesen mutat rá a gyűjtemény forrástanulmány-kísérleti jellegére:

»A kötet nagyobb részében inkább csak etnografikus jellegű, könnyed csevegés az ő palóc népéről, mint annak művésziileg, vagyis cselekvő alakokban való bemutatása. Azt mondhatnók: a nyilvánosság előtt végzett forrástanulmányai az anyagát művésziileg csak később feldolgozandó írónak. Az erre való törekvést csak a könyv utolsó, VII-ik szakaszában tapasztalhatni, amelynek *A mi falunk* a címe . . . Az igazi humoristák különben a humornak, eredeti ötleteknek fokozottabb jelentkezésével, de különösen az előadás könnyedségének nagymérvű fokozódásával jelentékenyen közelebb áll már a későbbi művészhez, mint az *Elbeszélések* [1874] két kötete. A kötetke végére írt *Epilógus* példálát már fénykorába is beillőn van megírva.«

Gyöngyösy László visszaemlékezés-szerű könyve (Mikszáth Kálmán. Bp. 1911., 74. l.) *Az igazi humoristákat* szintén az író fejlődésének szempontjából vizsgálja:

»Az igazi humoristák etnográfiai tekintetben nevezetes, amennyiben sok népies szokás és jóízű mondás van benne összegyűjtve. — Ezen már meglátszik az öntudatos író keze, akin nem uralkodik az anyag, hanem ő az anyagon s így gyúr belőle mulatságos olvasmányt. A végére csapott *A mi falunk* című apróságaiiban már ragyog jellemzetes elbeszélő módja, amely oly ellenállhatlan hatással van olvasóira későbbi műveiben.«

Mikszáth halála után, a későbbi monográfiákban már alig kap helyet ez a kötet, amely pedig ifjúkori munkásságának egyik állomását jelzi.

Rubinyi Mózes »Mikszáth Kálmán élete és művei« c. dolgozata (Bp. 1917., 29, 42 és 100. l.) *Az igazi humoristák* c. kötet mindkét részéről, a címadó cikkekről és a kötet második felét alkotó *A mi falunk* c. rajz-sorozatról egyaránt megemlékezik. Minthogy nem ismerte a cikkeket 1877. évi (tehát Szeged előtti!) közlését A Petőfi-Társaság Lapjában és a Budapesti Napilapban, tévesen azt írja, hogy e kötet »Szegeden keletkezett«. Egyébként a kötetet így jellemzi: »Cikkek a magyar nép humoráról, az író tudákos, adatgyűjtő módszerének utolsó emléke. A mű egy része az élet és halál (utca, irás, népies hit, tudomány, temető stb.) humoros adatainak cikkekből álló gyűjteménye, a másik, *A mi falunk* címmel gyermekkori emlékeket, humoros alakokat mutat be, kiket aztán fölvetett az író későbbi műveibe.«

A Mikszáth-irodalomba évtizedeken át belegyökerezett hibás adatok felszámolása végett ki kell igazítanunk Rubinyinak egy másik megtévesztő közlését is. *Az igazi humoristák* c. kötetnek *A mi falunk* c. ciklusáról (könyvének 42. lapján) azt mondja, hogy e ciklus újabb kiadása az általa sajtó alá rendezett *Tudós írások* c. posztumusz Mikszáth-kötetben található. Ezzel szemben a ciklust, illetőleg annak

három darabját Rubinyi nem a *Tudós írásokban* (Hi 3. köt.) tette közzé újból, hanem *Az igazi humoristák* Hi-kiadásában (Hi 2. köt.), amely az eredeti (1879. évi) kötetnek csak a címét vette át híven, de tartalmát több tekintetben önkényesen megváltoztatta.

Az igazi humoristáknak erről az 1914. évi posztumusz kiadásáról és az első világháború folyamán sorozaton kívül forgalomba bocsátott címlapkiadásáról — mint általában az egész Hi-kiadásról — az egykorú sajtó alig-alig emlékezett meg. Ritka kivétel a *Világ* c. napilap 1917. május 20-i számának (8. évf. 129. sz. 19. l.) »Az új Mikszáth« c. közleménye, amely a Hi-sorozat néhány kötetének címlapkiadását ismertetve *Az igazi humoristákról* is elejt egy mondatot: »*Az igazi humoristákban* magáról a humorról fejt ki eszméit a humorista Mikszáth.«

Végül följegyezzük, hogy *Pintér Jenő* »Magyar irodalomtörténete« (Bp. 1934., VII. köt. 403. l.) — Várdai Béla nyomán — szintén a kötet forrásgyűjtemény-értékét emeli ki: »Adatgyűjtés a magyar nép humorának megnyilvánulásához: anekdoták, tréfás alakok, gyermekkori emlékek.«

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Szigligeti Ede halálára. Az Űstökös 1878. jan. 27-i számában. A rajz a Szigligeti igazgatása alatt álló Nemzeti Színház és a népszínműveit nagy sikerrel játszó Népszínház és mindkét intézet társulatát egyaránt feltünteti. — Mikszáth az 1878 januári *Apróságok*ban többször foglalkozik Szigligetivel; a jan. 21-i számban jelent meg Szigligeti-nekrológja.
- II. Kákay Aranyos No. 2. (ifj. Ábrányi Kornél) »Újabb országgyűlési fény- és árnyképek« (1877), valamint Kákay Aranyos Nr. 3. (Mikszáth Kálmán) *Még újabb fény- és árnyképek* (1878) c. kötetének címlapjai. (Az egykorú sajtó megjegyzésekkel kíséerte a két kiadvány tipográfiai hasonlatosságát.)
- III. II-ik Kákai Aranyos (ifj. Ábrányi Kornél) Tisza Kálmánt támadó röpirata (1878) és Ifjabb Kákay Aranyos (Mikszáth Kálmán) Tisza Kálmánt védő röpirata: *A politika svindlerei* (1878).
- IV. 1. *A kis koldusleány*. A Család Lapja, 1878. júl. 14.
2. *A képeskönyv*. Ugyanott, ugyanazon számban.
- V. *A rejtélyes támadók*. Ugyanott, ugyanazon számban.
- VI. *Családi ostromállapot*. Ugyanott, júl. 28.
- VII. 1. *A virágdrus-leány*. Ugyanott, ugyanazon számban.
2. *A kedvenc*. Ugyanott, aug. 4.
- VIII. Mikszáth *Az igazi humoristák* c. kötetének (1879) borítólapja és címlapja.

TARTALOM

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1878

BUDAPESTI NAPILAP

TÁROÁK

A Duna	5	328
Petőfi és szülei	7	329
»Mohácsi báci«	10	333

APRÓSÁGOK*

1. <i>Tisza Kálmán Berlinben. Újév napján</i>	16	338
2. »Vendéglő az Bizodalomhoz«	18	339
3. Az aranygyapjas Andrásy	19	339
4. Andrásy politikája az orosz kérdésben	21	340
5. A pénzolvasó Kubik János története és az »Ellenőr«	21	340
7. »Tarka jelenetek a belügyminiszter palotájában.« Az »Ellenőr« szerkesztőségében	23	341
9. Tisza Kálmán berlini látogatása. A <i>Baldácsi kőszene</i>	26	342
10. Andrásy Gyula aranygyapjú-rendje	29	344
11. <i>Viktor Emánuel</i> (adomák)	29	344
12. A pénzügyi bizottság ülése	32	345
14. <i>A tizenkét mameluk</i>	33	346
15. <i>Színházi bonyodalmak</i> (Szigligeti és a Népszínház)	34	347
16. <i>A tárgyalási teremből</i>	37	350
17. <i>Bodenstedt. Népszínház-ügy. Feleky panasza.</i> Viktor Emánuel temetése	38	351
18. Egy új »Ábrányi«. A székely »fegyveres fölkelés«. A »Fény és árnykép«-írás	41	352
19. <i>Finum Rózi.</i> (A Népszínház-ügy)	42	352
21. <i>Szigligeti</i> meghalt	43	353
22. <i>Árad a Duna.</i> A Nemzeti Színház távozni készülő tagjainak szerződötetése	45	354

* A Mikszáthtól származó címeket *dől betűs* (kurzív) szedéssel közöljük. Az álló betűs (antiqua) címeket e kötet sajtó alá rendezője adta — a tartalom könnyebb áttekintése céljából. A címek elején: a Budapesti Napilap sorszáma.

23. A Duna és az árvízi bizottság. A közgazdasági kiegyezés. Az osztrák miniszterválság.	46	354
25. Hadiesemények. A konzervatív párt és a közgazdasági kiegyezés.	47	355
26. <i>A párt-konferenciából</i>	49	355
27. Lapszemle («Kelet Népe»)	50	356
28. <i>A béke</i>	51	357
29. A parlamentből. A német kultúra terjeszkedése. A konzervatív párt	52	357
30. Az «Alkotmány vagy abszolutizmus?» című röpirat	54	359
32. <i>A mamelukok halála. A mai ülésről</i>	57	360
33. A konzervatív párt. Lapszemle («Kelet Népe»)	59	360
34. Lónyay Menyhért parlamenti beszéde. Tavaszi András	62	361
35. Mit kereshetett Tisza Kálmán Bécsben két napig?	63	362
36. Somssich Pál beszéde	65	363
37. Tisza Kálmán esetleges bukásának mérlegelése	65	364
38. Lapszemle (A «Kelet Népe» hirdetés-szövegei)	67	365

MÉG ÚJABB FÉNY- ÉS ÁRNYKÉPEK (1878)

Előszó	71	368
Gróf Forgách Antal	72	370
Jókai Mór	76	372
Az Ábrányi-dinasztia	81	375
Tisza Kálmán	85	376
Pulszky Ferenc	95	382
Pulszky Ágoston	98	384
Helvey Laura	104	386
Szana Tamás	107	387
Páter Lonkai	112	390
Asbóth János	116	393
Szontágh Pál	119	399
Ráth Károly	123	401
Sennyei Pálék	126	402
Vadnai Károly	128	404
Balázs Sándor	132	406
A Veres Pálné férje	136	409
Wenckheim Béla	138	411
Bernáth Dezső	142	413
Végszó	145	414

A POLITIKA SVINDLEREI (1879)

Prológ	151	429
I. Az ország piócái	158	430
II. A sors humora	168	431

III. Földott elvek és — vizitkártya	180	432
IV. Az 1866-iki összeesküvés és hatása a párt- alakulásokra	189	432
V. A második fúzió	201	434
VI. Országos kupaktanács	206	434
VII. Tisza Kálmán	218	435
VIII. A politika svindlerei	230	436
Végszó	236	436

KÉPMAGYARÁZATOK ÉS EGYÉB CIKKEK (A CSALÁD LAPJA, 1878)

Egy váratlan vendég	239	445
Az utazó hárem	240	446
Fényes jutalom	241	446
A kis koldusleány	242	447
A képeskönyv	243	447
Egy híu postás	244	448
Az új tartomány« fővárosa	245	448
A rejtélyes támadók	246	449
Azok a «fák», melyek el nem égnek	247	449
Az óriás-pólk	250	450
Képek Boszniából	251	450
Családi ostromállapot	252	450
A virágárus-leány	253	451
A nő a házasságban	254	451
A kedvenc	256	452
Egy tengeri hajó földézetén	258	452

AZ IGAZI HUMORISTÁK (1879)

Előszó	263	457
Humor az utcán	264	458
Humor az aktákban	272	465
A magyar nép bogarai	278	470
Népies észjárás a tudományban	282	474
A síriratok humora	288	479
A megcsúfolt falvak	296	488
Epilóg	299	499

MIKSZÁTH-ÍRÁSOK A JEGYZETEK KÖZT

Mikszáth levele dr. Szontágh Tamásné Veres Jankának	411	410
Furcsa síriratok	481	480

JEGYZETEK

Rövidítések	302
Tudnivalók	302
Életrajzi jegyzetek	303

A tároák jegyzetei	328
Az Apróságok jegyzetei	337
Még újabb fény- és árnyképek	365
A politika svindlerei	421
Képmagyarázatok és egyéb cikkek	443
Az igazi humoristák	453
A képmelléletekről	500

41999

